

До 150-річчя від дня народження
Івана Франка

In Commemoration of the 150th
Anniversary of Ivan Franko's Birth

Богдан ЯКИМОВИЧ

ІВАН ФРАНКО – ВИДАВЕЦЬ
Книгознавчі та джерелознавчі аспекти

Bohdan YAKYMOVYCH

IVAN FRANKO AS PUBLISHER
A Bibliological and Source Study

Ivan Franko National University of L'viv
Scientific Library
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Bohdan YAKYMOVYCH

IVAN FRANKO AS PUBLISHER

A Bibliological and Source Study

L'viv 2006

Львівський національний університет імені Івана Франка

Наукова бібліотека

Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича

Національної академії наук України

Богдан ЯКИМОВИЧ

ІВАН ФРАНКО – ВИДАВЕЦЬ

Книгознавчі та джерелознавчі аспекти

Львів 2006

УДК 821.161.2“1875/1916”.09:655.41
ББК Ш5(4Укр)52-4 І.Франко39
Я-45

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор М. М. КРАВЕЦЬ
(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського)

доктор історичних наук, професор О. В. ДОБРЖАНСЬКИЙ
(Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича)

доктор філологічних наук, професор М. І. ГНАТЮК
(Львівський національний університет ім. І. Франка)

*Схвалили до друку Вчена Рада Львівського національного університету
імені Івана Франка (протокол № 3/6 від 29 червня 2006 р.)
та Вчена рада Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України
(протокол № 4 від 18 травня 2006 р.)*

Якимович Б. З.

Я-45 Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 691 с.: портр., іл.
ISBN 966-613-458-6

У монографії на основі аналізу книгознавчих та джерелознавчих аспектів видавничої продукції, нововиявлених документальних матеріалів, досліджено видавничу діяльність Івана Франка впродовж усього творчого життя, зокрема участь у виданні семи книжкових серій, працю в Науковому товаристві імені Шевченка та Українсько-руській Видавничій Спільці у Львові, його роль як редактора і видавця власних творів та спадщини попередників, як теоретика і практика видавничої справи.

The monograph examines the entire publishing activity of Ivan Franko throughout his lifetime on the basis of the recently discovered documentary materials and through bibliographical and source analysis. The volume also examines Ivan Franko's participation in the publication of seven book series, his work in the Shevchenko Scholarly Society and the Ukrainian Publishing Society in Lviv, his role as editor and publisher of his own works as well as those of earlier writers, and as a theoretician and practitioner of publishing.

УДК 821.161.2“1875/1916”.09:655.41
ББК Ш5(4Укр)52-4 І.Франко39

ISBN 966-613-458-6

© Богдан Якимович, 2006
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2006
© Інститут українознавства
імені Івана Крип'якевича НАНУ, 2006

Іван Франко в Криворівні.
Художник Лідія Серветник-Юрчук (1986)

Він був сином коваля і став володарем у царстві духа.
Він уважав себе “мужиком” і став велетнем
у царстві людської культури.
Він називав себе тільки “пекарем, що пече хліб
для щоденного вжитку”, а пишними плодами
своєї титанічної праці живив дух цілої нації.
Він ствержував, що лише “для геніїв грядущих поле
дикее орав”, – а всупереч обставинам виріс
на універсального генія вселенського мірила.
І зоране його плугом поле – це безмежна нива,
що заколосилася квітчастим злаком.
Він простував собі та своєму народові
“в духові шлях” – “у безвість віків”, щоб упасти
на цьому шляху безіменним каменярем,
так і не сягнувши землі обітованої.
А проте і по смерті промовлятиме він “до всіх народів
і до всіх віків”, ім’я ж його золотими літерами
вкарбоване в книги буття українського народу.
І “з його духа печаттю” прямувати нам
“у мандрівку століть” – “навстрічу сонцю золотому”,
“ховаючи у грудях дитяче серце, як найкращий скарб”.
Чисте, ніжне, біле серце дивної дитини.
Дитини з очима філософа – малого Мирона –
“маленького, рудоволосого хлопчини, що босий,
у одній сорочці сидів у куті коло огнища
і якого дбайливий батько від часу до часу
просив заступити від скакучих іскор”.
Іскор маленького, але міцного огню
з батьківської кузні, запас якого
узяв він у своє серце
на далеку мандрівку життя.
Франкове серце.

Богдан ТИХОЛОЗ
«Присвята (Іванові Франкові)»

ВСТУП

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Видавнича справа посідає важливе місце в історії кожного народу, оскільки впливає, зокрема, на розвиток освіти та національної свідомості. В кожний історичний період друкована продукція вирішувала, окрім суто мистецьких, й ужиткові завдання народу – творця та рецепієнта, мала різне спрямування залежно від державного статусу, від рівня розвитку національної культури цього народу. Тому вивчення книгознавчих і джерелознавчих аспектів видавничої діяльності в цілому і найвидатніших представників нації зокрема, є важливою складовою розвитку національного руху також і українського народу. Без таких досліджень неможливий комплексний аналіз зародження і становлення цього руху, розуміння історичних процесів у суспільстві.

За твердженням одного з визначних теоретиків книгознавства М. Мак-Люена, друковане слово створило “публіку”, характерною рисою якої можна назвати її поглиблену самосвідомість із акцентом на візуалізацію стосовно як до індивідуума, так і до групи людей¹. Власне на розширення кола цієї публіки й відповідно росту її самосвідомості, творення майбутнього нації працювали провідні українські діячі народу, серед яких яскраво виділяється постать Івана Франка (1856–1916) – письменника, вченого, видавця, справжнього титана думки і праці.

Книгознавчі та джерелознавчі студії над видавничою діяльністю І. Франка дають можливість з’ясувати його роль як видатного творця української літератури й гуманітарної науки в розробленні теоретичних засад видавничого процесу в Україні від 70-х років XIX ст. до кінця життєвого шляху письменника, показати Франкову

¹ Мак-Люен М. Галактика Гутенберга. Становлення людини друкованої книги. – Київ: Ніка-центр, 2001. – С. 16–17. Щодо цього, цікаві думки висловив також російський бібліолог Н. Рубакін у книжці “Психология читателя и книги: Краткое введение в библиографическую психологию” (Москва: Книга, 1997).

видавничу практику в поширенні передових ідей свого часу, донесенні книжки до широких народних мас, у становленні наукового книговидання.

Внаслідок вкрай несприятливих політичних обставин, зокрема поділу етнічних територій між двома імперіями – Російською та Австрійською, періодичного сповільнення, а то й повної стагнації національного руху то в одній, то в іншій частині України, українці, один із найчисленніших народів Європи, в політиці, економіці та культурі в XIX, а згодом і в XX ст., відігравали маргінальну роль¹.

Перехід до масовості національного руху, перетворення його на могутній чинник консолідації народу відбулося в Галичині у 90-х роках XIX ст. (в Наддніпрянській Україні цей процес загальмувала репресивна політика царизму). У цей час відбувалася подальша структуралізація суспільства, виникали політичні партії, які на порядок денний висунули гасло державної самостійності України. У процесі політичної боротьби й розгортання національного руху зростало значення видавничої діяльності кожної із суспільно-політичних груп. Ключовою фігурою в політичному й культурному житті, зокрема й у видавничій ділянці став І. Франко; книговидання посіло одне з пріоритетних місць у його навдивовижу багатогранній діяльності. Наше дослідження має з'ясувати період виникнення і становлення новочасної української журналістики і книговидавничої справи, роль і місце у цьому процесі особи І. Франка, його вплив на суспільно-політичні явища; проаналізувати книгознавчі та джерелознавчі аспекти його друкованої продукції – теоретичні засади й видавничу практику.

¹ *Капелер А.* Національний рух українців у Росії та Галичині: Спроба порівняння // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Київ, 1992. – Вип. 1. – С. 104. Це твердження слушне щодо ролі українського народу в політиці й економіці Європи – досягнення були мізерними, бо за умов бездержавності нації інакше й не могло бути. Водночас і в XIX, і в XX ст. українська культура має значні здобутки (в літературі – Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Ю. Федькович, Ольга Кобилянська та ін.; у розвитку філософської думки – М. Драгоманов, І. Франко, В. Липинський; в образотворчому мистецтві – Т. Шевченко, М. Мурашко, О. Новаківський, О. Архипенко; в театральному мистецтві – Л. Курбас; у кіномистецтві – О. Довженко, С. Параджанов, І. Миколайчук, М. Вінграновський, І. Драч; у мовознавстві – О. Потебня, Ю. Шевельов; в історіографії – М. Грушевський, І. Крип'якевич, С. Томашівський, О. Прицак, Я. Ісаєвич, Я. Дашкевич, М. Брайчевський). Інша річ, що з цими здобутками цивілізований світ навіть до цього часу надто мало ознайомлений.

* * *

Серед наукових праць, присвячених періодові другої половини 70-х років XIX – початку XX ст., можна виділити такі тематичні групи:

І. Узагальнені та часткові дослідження з історії України й розвитку українського національного руху

1. Узагальнені дослідження з історії України М. Грушевського, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко, М. Яворського, О. Субтельного¹ та ін., які дають основну схему суспільно-політичної ситуації; спеціальні дослідження з історії суспільно-політичного руху на українських землях у складі Австро-Угорської монархії: Галичини – О. Сухого², Буковини – О. Добржанського³, а також монографії з історії Польщі⁴ та Австрії⁵.

Цінні праці з часів становлення національного руху в Галичині, написані на основі споминів учасників подій, опублікували відомі політичні діячі К. Левицький, О. Барвінський, О. Терлецький⁶.

Через засилля тоталітарної системи з її обов'язковою вимогою висвітлювати історичний процес у суворо встановленому руслі з дотриманням ленінської періодизації на дворянський, різночинний і пролетарський етапи, а також висвітлення подій лише з позицій

¹ *Грушевский М.* История украинского народа // Украинский народъ в его прошлом и настоящемъ. – С.-Петербургъ, 1914. – Т. 1; *Дорошенко Д.* Нарис історії України / За ред. проф. Р. Смаль-Стоцького. – Варшава, 1933. – Т. 2. Передрук цього видання див.: Мюнхен, 1966; *Крип'якевич І.* Історія України / Наук. ред. Ф. Шевченко і Б. Якимович. – Львів, 1990; *Полонська-Василенко Н.* Історія України. – Мюнхен, 1976. – Т. 2. Передрук цього видання див.: Київ, 1992; *Яворський М.* Нарис історії України. – Київ, 1924. – Ч. 2. Передрук цього видання див.: Аделаїда, 1987; *Субтельний О.* Україна: історія. – Київ, 1992.

² *Сухий О. М.* Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003.

³ *Добржанський О.* Національний рух українців Буковини другої половини XIX – поч. XX ст. – Чернівці: Золоті литаври, 1999.

⁴ *Historia Polski / Pod red. S. Arnolda i T. Manteuffla.* – Warszawa, 1960. – Т. 3. – Cz. 1 (1850/1864–1900).

⁵ *Die Habsburgermonarchie: In 5 Bd.* – Wien, 1980. – Bd. 3. – Тl. 1–2: Die Völker des Reiches.

⁶ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. – Львів, 1926; *Барвінський О.* З останніх десятиліть XIX віку. – Львів, 1906; *Його ж.* Спомини з мого життя: У 2-х част. – Львів, 1912–1913; *Терлецький О.* Москвофіли й народовці в 1870-х рр. – Львів, 1902.

класової боротьби, праці, які б мали служити фундаментом для подальших досліджень кожного вченого, цих питань практично не торкаються¹. Серед статей і монографій, опублікованих в УРСР, маємо такі, що не втратили свого значення до сьогодні й містять багато фактологічного матеріалу – зокрема, це дослідження М. Кравця, Г. Ковальчака, монографія, яку підготував колектив працівників Інституту суспільних наук².

2. Часткові дослідження репрезентують праці закордонних учених про національні рухи другої половини XIX ст. Особливе місце з методологічного погляду займають монографія чеського історика М. Гроха³, у якій автор, на відміну від періодизації ленінської, дає логічну трифазову схему становлення національних рухів, дослідження Р. Роздольського⁴ та ін. Великий внесок у висвітлення суспільно-політичного та національного руху в Україні в низці монографій та статей зробили канадський дослідник І.-П. Химка⁵, а також австрійський учений А. Каппелер⁶, науковці українського

¹ История Украинской ССР: В 10 т. – Киев, 1983. – Т. 4: Украина в период разложения и кризиса феодально-крепостнической системы. Отмена крепостного права и развитие капитализма (XIX в.). Радянська енциклопедія історії України: У 4 т. – Київ, 1969–1972; *Рибалка І. К.* Історія України: Дорадянський період. – Київ, 1991. – С. 410–460 та ін.

² *Кравець М. М.* Селянство Східної Галичини, Північної Буковини в другій половині XIX ст. – Львів, 1964; *Йоро ж.* Селянський рух у Східній Галичині в 50-х – 80-х рр. XIX ст. // 3 історії Української РСР. – Київ, 1962. – С. 57–81; *Ковальчак Г. І.* Розвиток капіталістичної промисловості в Східній Галичині в 70–80-х роках XIX ст. // 3 історії західноукраїнських земель. – Київ, 1958. – С. 3–22; Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 310–363.

³ *Hroch M.* Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen. – Praga, 1968. – Bd. 24. – (Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia).

⁴ *Rosdolsky R.* Zur nationalen Frage: Friedrich Engels und das Problem der “geschichtslosen” Völker. – Berlin, 1979.

⁵ *Himka J.-P.* The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia 1772–1918 // Harvard Ukrainian Studies. – 1984. – No 3–4. – P. 426–452; *Йоро ж.* Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890). – Cambridge, Mass. 1983; *Йоро ж.* Український соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899) // Journal of Ukrainian Studies. – 1979. – V. 4. – No 2; *Йоро ж.* Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton, 1988.

⁶ Окрім згаданої вище праці, *Kappeler A.* Ein “kleines Volk” von 25 Millionen: Die Ukrainer um 1900 // Kleine Völker in der Geschichte Osteuropas // Festschrift Günther Stokl zum 75. Geburtstag. Hg. von Alexander Manfred, Frank Kampfner und Andreas Kappeler. – Stuttgart, 1991. – S. 33–42.

походження – І. Лисяк-Рудницький, відома дослідниця жіночого руху М. Богачевська-Хом'як¹ та ін.

Багато фактичного матеріалу знаходимо у працях дослідників польського соціалістичного руху Е. Горнової та В. Найдус, фахівця з народотворчих процесів Східної Європи Й. Хлебовчика². Усі ці публікації стосуються досліджуваного періоду і з різних аспектів висвітлюють суспільно-політичне життя України, репрезентуючи методологічний підхід до з'ясування національного руху. Автори цих праць торкаються й видавничої справи, однак це питання розглядають лише побіжно.

II. Книгознавчі та бібліотечнознавчі дослідження

Систематичні дослідження теоретичних засад українського книгознавства і бібліотечнознавства закладено в 1918 р. відкриттям Національної бібліотеки України у часи Гетьманату П. Скоропадського, організацією її праці на європейському рівні, а пізніше створенням УНІК – Українського наукового інституту книгознавства. Часопис УНІК «Бібліологічні вісті» та збірники праць «Труди УНІК» стали зразком наукового підходу до бібліологічних студій. Саме в 20-х роках ХХ ст. виникла необхідність створення повного репертуару українського друку. За словами Я. Ісаєвича, «надбання цього Інституту належить до здобутків європейської культури, а значить і світової, тим самим його діяльність, як і всеукраїнське книгознавство, треба розглядати в світовому контексті. [...] Адже науковці, які згуртувалися навколо УНІК, раніше прийшли до деяких з тих узагальнень, котрі щодо книгознавства зробили італійський учений Альбано Сорбеллі, румун Йон Крачун та ін.»³. Однак сталінський режим, ліквідувавши УНІК та репресувавши його пра-

¹ *Rudnytsky I. L.* The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule // Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia / Ed. Markovits Andrei S. and Frank E. Sysyn. – Cambridge, Mass., 1982. – P. 23–67; *Bohachevsky-Chomiak M.* Feminism in Ukrainian History // Journal of Ukrainian Studies. – Vol. 12. – 1982. – P. 16–30; *Її ж:* Українки і Україна (інтерв'ю) // Літ. Україна. – 1992. – 5 берез.

² *Hornowa E.* Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876–1895. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968; *Najdus W.* Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890–1919. – Warszawa, 1983; *Chlebowczyk J.* Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). – Warszawa, 1975.

³ *Ісаєвич Я. Д.* Український науково-дослідний інститут книгознавства: Традиції і творчий пошук // Наук. праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 7.

цівників, надовго припинив розвиток українського книгознавства, яке частково почало відроджуватися в часи “хрущовської відлиги”.

Якщо початки друкарства в Україні досліджені ґрунтовно¹, то історія видавничої справи XIX ст. відбита у літературі тільки фрагментарно². Спробою синтетичного дослідження була праця «Книга і друкарство на Україні»³, але й там цей період висвітлено досить схематично. Визначним внеском в історію дослідження української книжки стала фундаментальна монографія Я. Ісаєвича «Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми», останній розділ якої по-новому стисло подає історію українського книговидання XIX–XX ст.⁴. Вчений пропонує узагальнені висновки щодо розвитку української видавничої справи на теренах усіх українських земель, відзначає роль М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка, К. Паньківського та ін.⁵ у видавничому процесі.

Окремі аспекти розвитку видавничої справи на українських землях бачимо у великосяжній праці О. Пахльовської⁶. Заслужують на увагу найновіші дослідження львівського науковця Н. Зелінської «Наукове видання в Україні»⁷ та популярна книжка І. Котлобулатової «Книгарі та книгарні в минулому Львова»⁸.

Досі нема повного бібліографічного репертуару українського друку XIX–XX ст. Проте в цьому напрямі в часи незалежної України зроблено справді чималий поступ. Йдеться, насамперед, про самовіддану працю бібліографів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Сте-

¹ Крім низки ґрунтовних наукових студій І. Огієнка, І. Свенціцького, І. Крип'якевича, Г. Коляди, Я. Ісаєвича, ми маємо фундаментальний реєстр репертуару українського друку 1574–1800 рр.: *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні: У 2 кн. – 3 ч. – Львів, 1981. – Кн. 1 (1574–1700); Львів, 1984. – Кн. 2. – Ч. 1 (1701–1781). – Кн. 2. – Ч. 2 (1785–1800).

² Див.: *Дорошенко В., Зленко П.* Видавничий рух до 1917 р. // Енциклопедія українознавства. У 2 т., 3 ч. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. – Ч. 3. – С. 972–975; *Doroshenko V., Krawciw B., Zlenko P.* Nineteenth and early twentieth centuries // *Ukraine. A Concise Encyclopaedia.* – Toronto, 1975. – Р. 450–458.

³ Книга і друкарство на Україні. – Київ, 1968. – С. 108–205.

⁴ *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 395–419.

⁵ Там само. – С. 404–405.

⁶ *Pachlovska O.* Civiltà letteraria ucraina. – Roma: Carocci editore, 1998. – 1104 р.

⁷ *Зелінська Н. В.* Наукове видання в Україні: Історія та сучасний стан. – Львів: Світ, 2002.

⁸ *Котлобулатова І. П.* Книгарі та книгарні в минулому Львова. – Львів: Аверс, 2005.

фаника (завідувач відділу – Л. Ільницька); їхню діяльність координувало Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, керівник якого Я. Дашкевич був не тільки промотором самої ідеї, а й здійснював її наукове керівництво. Працю завершено публікацією картотеки Ю. Меженка «Репертуар української книги 1798–1916», копія якої збереглася у Львові попри всі несприятливі вітри історії ХХ ст. Виданий фундаментальний покажчик у дев'яти томах становить основу повної бібліографії української книжки ХІХ – початку ХХ ст.¹

Координатором створення повного репертуару української книжки ХІХ–ХХ ст. є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Під керівництвом генерального директора бібліотеки акад. О. С. Онищенко видано п'ять випусків бібліографічного покажчика «Україномовна книга. 1798–1923» (1998–2002). Виправлений варіант покажчиків із ґрунтовним науковим апаратом під назвою «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923: Бібліографічний покажчик» побачив світ у трьох томах 2003 р.² Бібліографічний покажчик «Україномовна книга: 1808–1923 у фондах Національної парламентської бібліотеки України» видала Парламентська бібліотека³.

Велике значення для розвитку книгознавства і бібліотекознавства мають щорічники «Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» (голова редколегії – О. Онищенко), де авторами виступають книгознавці Я. Ісаєвич, О. Онищенко, Л. Дубровіна, М. Геращенко, В. Попик, І. Старовойтенко, А. Бровкін, В. Горвий та ін., збірники наукових праць «Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка», щорічник «Вісник Львівського університету: Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні

¹ Репертуар української книги 1798–1916: Матеріали до бібліографії: У 9 т. / Національна Академія наук України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка; Інститут української археографії і джерелознавства ім. М. Грушевського, Львівське відділення. – Львів, 1995–2005. – Т. 1–9.

² Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923: Бібліографічний покажчик: У 3 т. – Т. 1. 1798–1911. – 676 с.; Т. 2. 1912–1923. – 690 с.; Т. 3. Наук. допом. апарат. – 667 с. / НАН України. Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського; Редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін. – Київ, 2003. – (Нац. бібліогр. України).

³ Україномовна книга: 1808–1923. Бібліографічний покажчик / Уклад. Р. С. Жданова, В. М. Рой; Відпов. редактори: В. О. Кононенко, В. В. Патока. – Київ: Абрис, 1996. – 196 с.

технології», видання якого започаткувала 2006 р. університетська Наукова бібліотека. Творення повного репертуару української книжки XIX–XX ст., публікації праць із книгознавства та бібліотечної справи мають вплив на подальші комплексні студії з українознавства в цілому.

III. Франкознавчі студії

Окремої уваги заслуговують франкознавчі дослідження, які стосуються життя та діяльності І. Франка, визначного представника національного руху останньої чверті XIX – поч. XX ст. Володіючи енциклопедичними знаннями, він виявив себе як письменник, літературознавець, фольклорист, етнограф, економіст, історик, мовознавець, філософ, дослідник світової думки, журналіст, книговидавець, громадський діяч, синтезував досягнення духовного розвитку попередніх епох відповідно до вимог часу й потреб рідної культури. Громадська діяльність І. Франка спричинила справжній переворот у суспільстві, який набув зримих обрисів уже на зламі століть. За словами А. Крушельницького, І. Франко “потряс основами нашого давнього життя і поклав основи нові та став промощувати новому життю шлях, а також був настільки щасливий, що міг бачити, як тим новим життям зажила наша суспільність!”¹.

Ще за життя І. Франка про нього багато писали в пресі, тоді ж з’явилися окремі книжки², статті О. Колесси, М. Возняка та М. Євшана в різних періодичних виданнях та перша бібліографія його творів³. Ці дослідження й започаткували окрему галузь українознавчих студій – франкознавство, яке сьогодні має численні здобутки. Не маючи змоги й можливості подати тут повну історіографію франкознавчих досліджень, окреслю лише загальні її тенденції й торкнуся найголовніших праць цього напрямку діяльності науковців різних поколінь з України і з-поза її меж.

Після смерті І. Франка продовжувалася публікація його творів, побачили світ спогади сучасників, розвивалися різного роду дослідження, пов’язані з цим іменем. Серед перших франкознавців були галичани й наддніпрянці М. Лозинський, В. Верниволя (В. Сімович),

¹ Крушельницький А. Іван Франко: Поезія. – Коломия, б. р. – С. 4.

² Кримський А. Іван Франко. – Львів, 1900; Возняк М. Житє і значіне Івана Франка. – Львів, 1913; Єфремов С. Співець боротьби і контрастів. – Київ, 1913; Смаль-Стоцький С. Характеристика літературної діяльності Івана Франка. – Львів, 1913.

³ Павлик М. Спис творів І. Франка. – Львів, 1898.

С. Єфремов, Я. Гординський, М. Зеров¹ та ін. Упродовж 20-х років в УРСР вийшло найповніше на той час видання творів І. Франка з мінімальним втручанням більшовицької цензури². Але вже починаючи з 30-х років всебічне об'єктивне наукове дослідження творчості І. Франка в підрадянській Україні стало практично неможливим.

Загалом, найбільше франкознавчої літератури побачило світ після Другої світової війни. Тоді розпочалися дослідження окремих напрямів життя і діяльності письменника. У цьому розрізі слід згадати праці І. Гуржія, Ф. Шевченка, Д. Вірника та Є. Голубовської, С. Злупка, М. Ломової, М. Кравця, Г. Вервеса, М. Загайкевич³. Тоді ж з'явилася низка досліджень, які, узагальнюючи доробок митця, так чи інакше зображали творчу натуру і громадську постать І. Франка. Їх авторами були М. Возняк, О. Білецький, Є. Кирилук, О. Дей, П. Колесник, І. Басс, А. Каспрук⁴ та ін. Кожна із монографій, особливо це стосується розвідок М. Возняка, містить багатий фактичний матеріал і висвітлює також фрагменти видавничої діяльності І. Франка. Однак, з огляду на відомі обставини, кожна із цих

¹ *Лозинський М.* Іван Франко. – Відень, 1917; *Сімович В.* Іван Франко: Біографічний нарис // *Іван Франко*. З вершин і низин. Збірник поетичних творів: 1873–1893. В додатку «Зів'яле листе» й «Великі роковини». – Київ; Ляйпціг, 1920. – С. 15–90. Йому ж належить і впорядкування цього збірника, який має 720 стор. друку; *Єфремов С.* Іван Франко: Критично-біографічний нарис. – Вид. 2. – Київ, 1926; *Гординський Я.* Сучасне франкознавство // *Записки НТШ у Львові*. – Львів, 1935. – Т. 153. – С. 83–97; *Зеров М.* Франко – поет // *Зеров М.* Українське письменство / Упорядкув. М. Сулима. – Київ: Вид-во С. Павличко «Основа», 2003. – С. 486–515.

² *Франко І.* Твори: В 30 т. / За ред. С. Пилипенка. – Київ; Харків, 1924–1929.

³ *Гуржій І. О.* Іван Франко як історик селянства України // *І. Я. Франко як історик*. – Київ, 1956. – С. 34–50; *Шевченко Ф. П.* Іван Франко про польсько-українські відносини та історію Польщі // *Там само*. – С. 51–79; *Вірник Д. Ф., Голубовська Є. А.* Економічні погляди І. Я. Франка. – Київ, 1956; *Злупко С.* Проблеми розвитку товарно-грошових відносин і лихварства в працях Івана Франка // *Іван Франко: Статті і матеріали*. – Львів, 1960. – Зб. 7. – С. 113–133; *Його ж.* Сучасна монографія: Іван Франко – економіст. – Львів, 1992; *Ломова М. Т.* Етнографічна діяльність І. Франка. – Київ, 1959; *Кравець М. М.* Іван Франко – історик України. – Львів, 1971; *Вервес Г. Д.* Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70–90-х роках XIX ст. – Київ, 1959; *Загайкевич М.* Музичний світ великого Каменяра. – Київ, 1986.

⁴ *Возняк М.* Велетені думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка. – Київ, 1958; *Білецький О. І., Басс І. І., Кисельов О. І.* Іван Франко: життя і творчість. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956; *Кирилук Є.* Вічний революціонер: Життя і творчість Івана Франка. – Київ, 1966; *Дей О.* Іван Франко: Життя і діяльність. – Київ, 1981; *Колесник П.* Син народу: Життя і творчість Івана Франка. – Київ, 1957; *Басс І. І., Каспрук А. А.* Іван Франко: Життєвий і творчий шлях. – Київ, 1983.

праць мусила бути підігнаною до певних ідеологічних мірок, без чого їх поява була б неможлива. Тому їх висновки та методологія, очевидно, застаріли.

Значно краще досліджена діяльність І. Франка як журналіста і публіциста. Із цього приводу написано низку спеціальних статей та окремих монографічних досліджень, що не втратили своєї вартості до наших днів. Авторами були Г. Вервес, О. Дей, В. Дмитрук, І. Дорошенко, М. Нечиталюк, А. Пашук, І. Романченко, П. Яшук¹. Відомою є монографія Л. Маляренко² про редакторську працю І. Франка. На увагу заслуговує й найновіше дослідження І. Крупського про видання періодики у Львові, де згадано і про видавничу діяльність І. Франка³. Найгірше в підрадянському франкознавстві стояла справа з дослідженням світоглядних проблем І. Франка. Після Другої світової війни з'явилася низка праць на цю тему (А. Брагінець, М. Климаць, О. Лисенко, О. Білоус, М. Третяк⁴ та ін.). Як справедливо відзначив Б. Кравців, незважаючи на велику кількість літератури в цій ділянці франкознавства, вивчення суспільно-політичних поглядів І. Франка залишалося фрагментарним і довільним, а якщо деякі дослідники згадують, цитують чи коментують думки зрілого вже письменника, то роблять це тенденційно й односто-

¹ *Вервес Г. Д.* Іван Франко в робітничій газеті «Праца» (в 1878–1880 рр.) // Іван Франко як історик. – Київ, 1956. – С. 114–138; *Дей О.* Українська революційно-демократична журналістика: Проблеми виникнення і становлення. – Київ, 1959; *Денисюк І. О.* До цензурної історії «Громадського друга», «Дзвона», «Молода» // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 49–73; *Дмитрук В. П.* Нарис історії української журналістики XIX ст. – Львів, 1969; Історія української літератури: В 8-ми т. – Київ, 1968. – Т. 3. – С. 52–81; Те ж. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 60–133; *Дорошенко І. І.* До історії виникнення журналу «Світ» (1881–1882) // Питання журналістики. – Львів, 1958. – Вип. 1. – С. 332–471; *Нечиталюк М. Ф.* Оружьем публіциста: Вопрос истории, проблематики идеологической функции мастерства публицистики Ивана Франко. – Львов, 1981; *Пашук А.* Робітниче питання в публіцистиці І. Франка 70–80-х рр. XIX ст. // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 110–123; *Романченко І. С.* Михайло Драгоманов – літературний критик і публіцист // *Драгоманов М. П.* Літературно-публіцистичні праці: В 2 т. – Київ, 1970. – Т. 1. – С. 5–36; *Яшук П. Й.* Михайло Павлик. – Львів, 1959; Історія української дожовтневої журналістики. – Львів, 1983. – С. 199–255.

² *Маляренко Л.* Іван Франко – редактор. – Львів, 1970.

³ *Крупський І.* Львів: Місто газет і журналів. – Львів: ЛА «Піраміда», 2006.

⁴ *Брагінець А.* Філософські і суспільно-політичні погляди І. Франка. – Львів, 1956; *Климаць М. А.* Світогляд Івана Франка. – Київ, 1959; *Лисенко О. Я.* Соціологічні погляди Івана Франка. – Київ, 1958; *Білоус О. Г.* Світогляд Івана Франка. – Київ, 1956; *Третяк М. І.* Філософські погляди І. Я. Франка // Наук. записки Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1956. – Т. 15. – Вип. 8. – С. 5–36.

ронньо¹. На це хибують навіть праці одного з фундаторів франкознавства М. Возняка², згадані вище монографії Є. Кирилюка, О. Дея, З. Франко, Л. Хінкулова³.

До закордонних науковців, які у повоєнний час певною мірою торкаються питань біографії І. Франка, зараховуємо авторів українського походження І. Панькевича, Б. Романенчука, Л. Рудницького, Л. Луцева, а також чужинців Е. Вінтера, П. Канді, К. Менінга⁴. Але якоїсь узагальненої праці, що стосується біографії, світоглядних позицій І. Франка, за межами України друком не виходило. Не надто значна кількість праць із цієї проблеми пояснюється не лише невеликим числом осіб, які досліджували розвиток українського національного руху кінця XIX – початку XX ст., але й недостатньою популярністю українського питання в світі, незацікавленістю ним чужою науковою громадськістю і, частково, недоступністю архівних джерел, що зберігалися на терені УРСР, насамперед архіву І. Франка, тощо.

Переломовою подією у франкознавчих студіях можна вважати Міжнародний симпозиум ЮНЕСКО, присвячений 130-й річниці від дня народження І. Франка та завершенню видання його Зібрання творів у 50-ти томах. Симпозиум, участь у якому взяли понад 300 вчених із 12 країн, відбувся у Львові 11–15 вересня 1986 р.

¹ *Кравців Б.* Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство // Іван Франко про соціалізм і марксизм: Рецензії і статті 1897–1906. – Нью-Йорк, 1966. – С. 3–4.

² *Возняк М. С.* Нариси про світогляд Івана Франка. – Львів, 1955. Такий підхід простежується і в його згадуваній вище монографії «Велетень думки і праці».

³ *Франко З. І.* Франко – непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму. – Київ, 1952; *Хінкулов Л.* Франко. – Москва, 1961.

⁴ *Панькевич І.* До переімени естетичних поглядів Івана Франка в 1876–1888 рр. // Праці Українського історично-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1944. – Т. 5. – С. 143–150; *Романенчук Б.* До проблеми естетичних поглядів Івана Франка // Київ (Філядельфія). – 1956. – № 7. – С. 164–173; *Його ж.* До проблеми світогляду Івана Франка // Записки НТШ. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1968. – Т. 184. – С. 31–51; *Рудницький Л.* Іван Франко і німецька література. – Мюнхен, 1974; *Його ж.* Революційні постаті в драмах Івана Франка // Наук. записки УГТІ. – Мюнхен, 1967. – Т. 14. – С. 33–42; *Луців Л.* Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість. – Нью-Йорк; Джерзі Сіті: Свобода, 1967; *Franko I.* Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften des Revolutionären Demokraten 1882–1915 / Herausgeben und eingeleitet von E. Winter und P. Kirchner. – Berlin, 1963; *Cundy P.* Ivan Franko, the Poet of Western Ukraine: Selected Poems. – New York, 1948; *Manning C.* A Ukrainian Literature: Studies of the Leading Authors. – New York; Jersey Sity, 1944.

Публікація матеріалів симпозіуму¹, особливо проблемних статей чужоземних науковців Г. Витженса, З. Константиновича, Р. Гебнера, Г. Грабовича, Е. Вісьневської, синтетичні доповіді українських учених Я. Ісаєвича, Р. Гром'яка, О. Мишанича² та ін. сприяли виходу франкознавства з кризи і спонукали до об'єктивних досліджень громадської та творчої діяльності І. Франка на новій основі. Такими є книжки дослідників молодшого покоління О. Забужко та Я. Грицака³. Відповідно до вимог сучасної науки, доповіді і повідомлення підготовані та виголошені на Другому конгресі українців, який проводила Міжнародна асоціація українців у Львові (серпень 1993 р.), секція конгресу "Франкознавство"⁴ синтезувала доробок у цій галузі досліджень. Нові думки прозвучали на засіданнях історичної секції⁵. Новочасний підхід до висвітлення життя і діяльності І. Франка продемонстрували також дисертаційні дослідження Я. Мельник, П. Шкраб'юка та Н. Благовірної⁶. Ряд невідомо-

¹ Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): У 3 кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Ред. кол. І. І. Луцьков, ... Я. Д. Ісаєвич та ін. – Київ, 1990.

² *Wytzens G.* Zum literarischen Schaffen Frankos in deutscher Sprache // Там само. – Кн. 1. – С. 51–59; *Konstantinović Z.* Ivan Franko und das österreichische kulturelle und literarische Leben am Ausgang des 19. Jahrhunderts // Там само. – С. 160–163; *Гебнер Р.* Іван Франко в дзеркалі української радянської літературної критики 20-х років // Там само. – С. 87–91; *Грабович Г.* Іван Франко і Адам Міцкевич // Там само. – С. 135–141; *Вісьневська Е.* Співробітництво Івана Франка з «Правдою» Олександра Свєнтоховського // Там само. – С. 458–462; *Ісаєвич Я. Д.* Проблеми спадкоємності і синтезу культур в спадщині Івана Франка // Там само. – С. 92–96; *Гром'як Р. Т.* Внесок Івана Франка в розвиток естетики художньої творчості // Там само. – С. 188–191; *Мишанич О. В.* Кирило-мефодіївська проблематика в наукових дослідженнях Івана Франка // Там само. – Кн. 2. – С. 42–46.

³ *Забужко О. С.* Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – Київ, 1993. *Грицак Я.* "Дух, що тіло рве до бою...": Спроба політичного портрета Івана Франка. – Львів, 1990. *Його ж.* "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Львів, 1990. – Т. 222. – С. 71–110.

⁴ Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Літературознавство. – Львів, 1993. – С. 273–328.

⁵ Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Історія. – Ч. 1. – Львів, 1993.

⁶ *Мельник Я. І.* Іван Франко в 1908–1916 рр. (Проблема наукової біографії). – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1993; *Шкраб'юк П. В.* Михайло Павлик і радикальна партія. – Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – Львів, 1994; *Благовір-на Н. Б.* Роль «Українсько-руської Видавничої Спільки» (1899–1932) у формуванні національних засад редакційно-видавничої діяльності. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2005.

мих раніше архівних матеріалів до біографії письменника ввели до наукового обігу Р. Горак, Я. Гнатів¹.

Істотним кроком уперед у франкознавчих дослідженнях стала Міжнародна наукова конференція у Львові, проведена 25–27 вересня 1996 р. на базі Львівського національного університету імені Івана Франка та публікація її матеріалів. Тематика конференції охоплювала багато граней діяльності І. Франка, в т. ч. і студії над його видавничою, редакторською і журналістською працею². Очевидно, що франкознавчі студії були предметом висвітлення на всіх конгресах Міжнародної асоціації українців в Одесі (1999), Чернівцях (2002), Донецьку (2005).

Новим, неупередженим підходом до культурного процесу в Україні, до франкознавства, зокрема й до історії видавничої справи, відзначається фундаментальне видання «Історія української культури» в п'яти томах³.

Перші бібліографічні описи творів і окремих видань І. Франка вміщено у фундаментальній праці І. Ом. Левицького⁴; заслуговує на увагу згадуваний уже бібліографічний покажчик М. Павлика (1898) та В. Дорошенка⁵. Регулярно друкувалися бібліографічні списки літератури з царини франкознавчих досліджень у періодичних серіях «Іван Франко: Статті і матеріали» та «Українське літературознавство»⁶, авторами яких були О. Мороз, М. Мороз, М. Бутрин, М. Гуменюк. Окремі збірки та альманахи, які видавав І. Франко

¹ Горак Р. Родовід Івана Франка в офіційних документах // Іван Франко і світова культура: Матеріали... – Кн. 1. – С. 493–496; *Його ж.* Я є мужик, пролог – не епілог (повість-документ) // Київ. – 1985. – № 9. – С. 49–75; Переполох у Коломиї: Про другий арешт Івана Франка // Вітчизна. – 1986. – № 8. – С. 190–195 та ін. Див. також серійну біографію-есеї: Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко: Рід Якова (кн. 1, Львів, 2000, 232 с.); Цілком нормальна школа (кн. 2, Львів, 2001, 204 с.); Гімназія (кн. 3, Львів, 2002, 360 с.); Університет (кн. 4, Львів, 2004, 472 с.); Не пора! (кн. 5, Львів, 2005, 423 с.); В поті чола (кн. 6, Львів, 2005, 529 с.).

² Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конф. – Львів: Світ, 1998. Студії над видавничою діяльністю. – С. 563–644.

³ Історія української культури: У 5 т. – Київ: Наук. думка, 2001. Про діяльність І. Франка див. розділ: Бондар М. П. Іван Франко (т. 4, кн. 2, с. 149–180, 181–187).

⁴ *Левицькій Ів. Ем.* Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія дополненная русскими изданиями вышедшими въ Венгріи і Буковинѣ (1801–1886). Т. 2: Хронологическій списокъ публикаціямъ (1861–1886) / Составилъ Иванъ Ем. Левицькій. – Львовъ: Изданіе автора, 1895. – VIII, 736 с.; *Його ж.* Українська бібліографія Австро-Угорщини. – Львів, 1909. – Т. 1: (1887–1889).

⁵ Список творів Івана Франка... / Уклав В. Дорошенко. – Львів, 1918.

⁶ Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1948–1965. – Зб. 1–12; Укр. літературознавство. Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1966–2003.

з розкриттям їх змісту, описав І. Бойко¹. Та найповнішу бібліографію І. Франка опрацював відомий львівський бібліограф М. Мороз², який підготував також «Літопис життя і діяльності Івана Франка». Не маючи відповідної інформації, автор не зміг долучити до виданої бібліографії праць закордонних учених, однак цю хибу він виправив, і випуск покажчика «Зарубіжне франкознавство», що побачив світ заходами Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України під керівництвом Є. Нахліка³, ліквідував прикру лакуну. Корисним для дослідників української історії є бібліографічний огляд П. Р. Магочі⁴: він дає можливість зорієнтуватися у великій кількості літератури з історії Галичини.

Очевидно, що для повнішого розуміння постаті І. Франка в громадсько-політичному русі і його значення в українській культурі була потреба опрацювати й найновіші дослідження літературознавців, зокрема І. Денисюка, Т. Гундорової, М. Гнатюка, А. Скоця, В. Корнійчука, Я. Мельник, В. Ніньовського, а також молодшого покоління талановитих дослідників – Б. Тихолоза, Н. Тихолоз, Р. Чопика, А. Швець, Н. Тодчук та ін.⁵. Неординарне явище – ювілейний ви-

¹ Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку XX ст.: Бібліогр. покажч. / Уклад. І. З. Бойко. – Київ, 1967 (охоплює 206 позицій).

² Іван Франко: Бібліографія творів (1874–1964) / Склад М. О. Мороз. – Київ, 1966 (охоплює 4919 позицій); Іван Франко: Бібліогр. покажч. (1956–1984) / Склад М. О. Мороз. – Київ, 1987 (охоплює 4830 позицій); Іван Франко: Бібліогр. покажч. творів і критичної літератури (1986–1988) // Іван Франко і світова культура: Матер. Міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.) / Склад М. О. Мороз. – Київ, 1990. – Кн. 3. – С. 55–89 (охоплює 531 позицію, зокрема і видання 1985 р.).

³ Зарубіжне франкознавство: Бібліогр. покажч. / Упоряд. М. Мороз; Відп. ред. Ф. Погребенник. – Львів, 1997.

⁴ *Magosci P. R.* Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. – Toronto; Buffalo; London, 1983.

⁵ *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 4 т. – Львів, 2005. – Т. 2: Франкознавчі дослідження; *Гундорова Т.* Франко – не Каменяр. – Мельборн: Ун-т ім. Монаша, 1996; *Гнатюк М.* Іван Франко в літературно-естетичних концепціях його часу. – Львів: Каменяр, 1999; *Скоць А.* Поєми Івана Франка. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002; *Корнійчук В.* Ліричний універсум Івана Франка: Горизонти поетики. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004; *Мельник Я.* Іван Франко й biblia arosyurha. – Львів: УКУ, 2006; *Ніньовський В.* Поетичні форми Івана Франка. – Львів, 2000; *Тихолоз Б.* Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії. – Львів, 2005; *Його ж.* Ерос versus Танатос: Філософський код «Зів'ялого листя» / Передм. Л. Сеніка. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – (Серія «Дрібненька бібліотека», чис. 11); *Тихолоз Н.* Казкотворчість Івана Франка (генеалогічні аспекти). – Львів, 2005; *Чопик Р.* Ессе Ното: Добра звістка від Івана Франка. – Львів: Львів. відділ. Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, 2002; *Швець А.* Злочин і катарсис: Кримінальний сюжет і

пуск часопису «Дзвін» під назвою «Франкова криниця» (2006, № 8). Новим словом у франкознавстві є заснована в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка видавничка серія збірників наукових праць «Франкознавчі студії» (гол. редактор – Є. Пшеничний, вип. 1–3, 2001–2005). Джерельний матеріал, зокрема із власних фондів, поруч із науковими розвідками подає «Науковий вісник музею Івана Франка у Львові» (відповідальний за випуск – П. Зозуляк, вип. 1–5, 2000–2005).

Та все ж це були лише дотичні дослідження. Постає питання – чи бачив автор цих рядків подібний зразок видавничих студій у світовій практиці? Бачив, але, тільки один. Йдеться про книгознавче дослідження, присвячене видавничій діяльності О. Пушкіна¹. Однак вивчення видавничих засад видатного представника панівного народу Російської імперії, її аристократії навіть в умовах тодішньої цензури свідчить: *по-перше*, О. Пушкін ніколи не ставив собі за мету заповнювати “чорні діри” рідної культури, “писав єдино для себе, а друкував тому, що гроші були потрібні”²; *по-друге*, О. Пушкін творив для середнього і вищого прошарків російського суспільства, яке могло дозволити собі платити за книжки значні суми (наприклад, за кожну главу «Євгенія Онегіна», видану окремо великим накладом, – по п’ять рублів), отримував за свою працю багатотисячні гонорари і використовував їх лише для власних потреб.

Отже, на відміну від І. Франка, будучи представником панівної нації на теренах Російської імперії, О. Пушкін, попри його колізії із владою, ніколи не мусив опускатися до рутинної редакторської праці, яка забирала в І. Франка дуже багато фізичних сил. Зрештою, О. Пушкін ніколи не творив з обов’язку перед своїм народом.

Віддаючи належне зробленому й оцінивши рівень певного опрацювання теми, водночас треба відзначити, що сучасний стан дослідження видавничої діяльності І. Франка, його ролі як видавця і одного з чільних представників видавничого процесу в Україні, його впливу на політичний і національний рух є недостатнім. Залишається без відповіді низка питань, пов’язаних з еволюцією світо-

проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка. – Львів, 2003; *Тодчук Н.* Роман Івана Франка «Для домашнього вогнища»: Простір і час. – Львів, 2002 та ін.

¹ *Гессен С.* Книгоиздатель Александр Пушкин: Литературные доходы Пушкина. – Ленинград: Academia, 1930. Факсим. переиздание: Москва: Книга, 1987.

² Там само. – С. 134.

глядних позицій І. Франка, що відбулася протягом 80-х років, не маємо характеристики нових напрямів радикального книговидання і журналістики, які започаткував І. Франко. Мало зроблено для з'ясування причин того, що не раз його видавничі задуми не були реалізовані. Поза увагою залишилося мистецьке оформлення випусків видавничих серій і окремих книжок. Так само мало досліджена участь І. Франка в розповсюдженні власних видань, шляхи кольпортажу друкованого слова з Галичини до Наддніпрянської України. Ніхто з дослідників-франкознавців не використовував архівних фондів, що висвітлюють саме книговидавничу діяльність І. Франка, містять відомості про фінансові аспекти, накладі видань тощо. Звідси й мета роботи – проаналізувавши книгознавчі та джерелознавчі аспекти друкованої продукції І. Франка, здійснити комплексний аналіз його видавничої діяльності на тлі суспільно-політичного та культурно-освітнього життя українців Австро-Угорської монархії та Російської імперії, дослідити Франкову видавничу діяльність упродовж його життя в контексті розвитку національного руху в Україні, зокрема в Галичині.

Досліджуючи видавничу діяльність І. Франка як складову частину політичного і громадського руху та її роль у культурному й політичному процесі в Україні, автор спирається на широку джерельну базу. Насамперед, це найповніше на сьогодні багатотомне зібрання творів І. Франка¹, праці, що мають особливе значення для розуміння його світоглядних позицій, але через ідеологічні заборони не потрапили до згаданого видання², окремі видання та видавничі серії І. Франка³, які побачили світ у досліджуваній період. Важливим джерелом і до біографії, і до видавничої діяльності І. Франка є тогочасні періодичні видання: «Зоря», «Правда», «Діло», «Ргаса», «Батьківщина», «Kurjer Lwowski», «Kraj», «Prawda», «Ruch», «Die Zeit», «Archiv für Slawische Philologie» та ін.

¹ Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Київ, 1976–1986. Далі поклики у тексті на це видання подано у квадратних дужках: перша цифра позначає том, друга, курсивом, – сторінку.

² Франко І. Молода Україна. Ч. 1: Провідні ідеї й епізоди. – Львів, 1910; До історії соціалістичного руху // Літ.-наук. вісник. – 1904. – Кн. 3. – С. 134–135; «Ukraina irredenta» // Жите і Слово. – 1895. – Т. 4. – С. 471–483; Франко І. Мозаїка. – Львів: Каменяр, 2002 та ін.

³ Див. додатки № 2–12 цієї праці.

Незаперечне значення мають збірники документів і матеріалів¹, листування Івана Франка і М. Драгоманова², листування М. Павлика з М. Драгомановим³, М. Драгоманова з І. Франком та іншими особами⁴, архівні матеріали, передовсім із фонду І. Франка⁵, фондів М. Возняка та М. Павлика, І. Калиновича⁶, колекції документів Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, президії Галицького намісництва, фонду Павлика⁷, фонди документів державних установ Російської імперії⁸, фонди департаменту поліції Російської імперії⁹, матеріали до історії діяльності студентських товариств у Львові¹⁰, спомини А. Дольницького, Василя Лукича, Є. Олесницького, Б. Лімановського та ін.¹¹, документальний і дослідницький матеріал, зібраний у започаткованій заходами М. Возняка й згадуваній вище серії «Іван Франко: Статті і матеріали» тощо.

Пропонована читачеві праця – перша в українській історіографії, зокрема у франкознавстві, спроба монографічного дослідження про Франка-видавця, опрацьована в тісному зв'язку з вивченням його громадсько-політичної і творчої письменницької діяльності та через студії над книгознавчими і джерелознавчими аспектами його друкованої продукції. На основі зв'язку з видавничими про-

¹ Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965. – Київ, 1966; За сто літ: Матеріяли з громад. й літ. життя України XIX і поч. XX ст. – Київ, 1928. – Кн. 3; Історія Львова в документах і матеріалах: Зб. док. і матеріалів. – Київ, 1986.

² Матеріяли для культурної й громадської історії Західної України. Т. 1: Листування І. Франка і М. Драгоманова. – Київ, 1928. (Далі – Матеріяли... Листування...).

³ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом: У 8 т. / Зібрав і зладив М. Павлик. – Т. 1. – Львів, 1901; Т. 2–8: Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). – Чернівці, 1910–1912. (Далі – Переписка...).

⁴ Драгоманов М. Листи до І. Франка і інших 1881–1886. – Львів, 1906.

⁵ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів та текстології (далі – ІЛ... ВР). – Ф. 3.

⁶ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі – ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. ВР). – Фонди М. Возняка, М. Павлика, І. Калиновича.

⁷ Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 309, 146, 663.

⁸ Центральний державний історичний архів у Києві (далі – ЦДІА України у Києві). – Ф. 419, 442.

⁹ Державний архів Російської федерації (колишній Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР), Москва, Росія. – Ф. 102-3 д.

¹⁰ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 297.

¹¹ Іван Франко у спогадах сучасників: У 2 кн. – Львів, 1956–1972. Найповніше видання спогадів: Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. ст. і прим. М. І. Гнатюка. – Львів: Камінар, 1997. – 635 с.: іл., портр.

грамами І. Франка простежено еволюцію його поглядів від радикалізму і захоплення соціалістичними ідеями з притаманним максималізмом і непослідовністю до переходу на позиції націонал-демократизму. Вперше детально проаналізовано роль І. Франка як організатора законспірованих видань (контрафакцій), одного з перших видавців національної наукової спадщини, засновника видавничих серій нового типу, виправлено низку помилкових тверджень у франкознавстві (про фінансування другого видання книжки «З вершин і низин» Ольгою Франко, час задуму творення поеми «Мойсей»), здійснено детальний книгознавчий і мистецтвознавчий аналіз разом із дослідженнями з бібліологічного краєзнавства шедевра українського друку ХХ ст. – антології «Акорди», критичного видання творів Ю. Федьковича, зроблено спробу нової оцінки Франкових праць «Історія української літератури до 1890 р.» та «Причинки до історії України-Руси», зокрема їхнього цінного джерелознавчого та історіографічного аспектів, досліджено маловідомі або й невідомі підсерії видань І. Франка, зокрема його співпрацю з А. Хойнацьким, ролі І. Франка як одного з перших українських шекспірознавців, видавця й редактора україномовного корпусу творів найбільшого англійського драматурга в перекладі П. Куліша, а також значення для істориків і літераторів Польщі й України найбільш контраверсійної Франкової книги «Wielka utrata» (1914). У деяких випадках уточнено кількість випусків видавничих серій, визначено накладі книжок.

Положення й висновки дослідження можна використати в узагальнювальних працях з історії України, книгознавства та бібліотечної справи, з історії національного руху, історії видавничої справи та журналістики, франкознавства, укладання повного бібліографічного репертуару української книжки ХІХ–ХХ ст., читання спецкурсів у вищих школах, для написання підручників з історії та культури України новітньої доби.

РОЗДІЛ І
ПОЧАТКИ ДІЯЛЬНОСТІ
ІВАНА ФРАНКА-ВИДАВЦЯ
(1875–1880)

Іван Франко. Фото 1875 року

1.1. І. ФРАНКО І ВИНИКНЕННЯ РАДИКАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Українське відродження розпочалося на Наддніпрянській Україні наприкінці XVIII ст., але його дуже швидко притлумив російський імперіалізм. Після недовгої стагнації, вже під час війни Росії з Наполеоном, у російській армії з'явилися козацькі частини, і хоч царизм, використавши українців для власних інтересів, невдовзі розпустив ці формування, процес відродження став незворотнім. XIX ст. стало тим періодом, коли це відродження, пробиваючи мур шаленого спротиву (росіян – на теренах Наддніпрянщини, польської аристократії – в Галичині), заявило про себе на весь голос. Але цей процес теж затримувався в часі, не був синхронний для обох гілок українського народу, покраяного державними кордонами.

Історія й культура українського народу впродовж останнього тисячоліття тісно пов'язана з писемністю, а, починаючи з XIX ст., особливо тісно з видавничою продукцією, книжками й часописами, що мало особливий вплив на розвиток національного руху. Друга половина 40-х років XIX ст. вчені слушно розглядають як переломовий момент у розвитку української політичної думки й політичного руху. Першою серйозною програмою політичної діяльності стали документи Кирило-Мефодіївського товариства. Попри те, що воно складалося з кількох осіб, постулати товариства засвідчують визрівання в тогочасному українському суспільстві поглядів про необхідність саме політичної емансипації українського народу. Програма товариства не була самостійницькою – на це ще час не прийшов – але вона вже була державницькою. Передбачалося, що Україна буде модерною державою у складі демократичної федерації слов'янських держав. В умовах самодержавного режиму політична діяльність не була можлива, що й засвідчив поліційний розгром товариства й арешт його діячів. Але ув'язнення, а потім заслання Т. Шевченка не змогло загальмувати зростаючого впливу його творчості, яка у своїй глибинній сутності була самостійницькою. Україна, і тільки Україна, була для Т. Шевченка і його однодумців

батьківщиною. Те, що українське суспільство дозріло до такого погляду, свідчило про його зросле самоусвідомлення¹.

У Габсбурзькій монархії, куди в той час входили Галичина, Буковина й Закарпаття, умови для національно-культурного й політичного руху теж не були сприятливими, що яскраво показало ставлення світської й церковної влади до суто культурницької діяльності «Руської Трійці»². Новий національний рух у Галичині, який започаткували М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький, був притлумлений саме в той час, коли на Наддніпрянщині він увійшов у найвищу фазу розвитку.

Вихід українського національного руху на арену політичної боротьби в Австрійській державі став можливим під час революційних подій 1848 р. в Галичині і, меншою мірою, в Буковині. Хоч програма Головної Руської Ради була дуже обмежена, але сам факт, що вона поставила політичні вимоги і з'явилася політична репрезентація українського населення, означав якісно новий етап в історії національно-політичного самоусвідомлення українського народу. По суті, національно-політичний характер мала й боротьба української людності Буковини, щоб зберегти своє адміністративне об'єднання з Галичиною. Не випадково саме революційним 1848 роком датована брошура В. Подолинського «Слово перестороги», де обґрунтовано окремішність українського народу, а, отже, ідеал українського національного руху, спрямованого на власні сили проти пропольських і проросійських орієнтацій³. Також не випадково, що 1848 р., коли українці Галичини виходять на арену політичної боротьби як її самостійний чинник, з'являються політичні видання (прокламації, брошури) і перша українська газета «Зоря Галицька». Видавнича справа відтоді стає складовою частиною діяльності політичних угруповань, перетворюється на фактор національно-політичного життя.

У 50-ті роки український національний рух на всіх етнографічних землях розвивався переважно в рамках реалізації культурно-

¹ *Стеблій Ф. І.* Т. Шевченко і зародження національного руху на Україні // Т. Шевченко і українська національна культура: Матер. наук. симпозіуму (Львів, 8–9 червня 1989 р.). – Львів, 1990. – С. 5.

² Про це див.: «Русалка Дністрова»: Документи і матеріали. – Київ, 1989; *Павлик М.* Народний рух австро-угорських русинів. – Шамокін ПА, 1986. – С. 12–20.

³ *Стеблій Ф. І.* «Слово перестороги» В. Подолинського // Укр. іст. журнал. – 1966. – № 12. – С. 44–51.

просвітніх програм. На Наддніпрянщині тодішне українофільство звелось до видання етнографічних матеріалів і публікації аполітичних літературних творів на зразок поезій М. Петренка, О. Афанасьєва-Чужбинського та інших.

Нагінку з боку царизму на кирило-мефодіївців привітав лідер т. зв. “прогресивної” Росії В. Белінський. Це означало: український національний рух не підтримають жодні сили російського суспільства, що невдовзі підтвердилося після Валувєвського циркуляру 1863 р. та Емського указу 1876 р.

Як відомо, після поразки революції 1848–1849 рр. в Європі встановлюються консервативні режими. Вкрай обережний щодо владних структур і глибоко ієрархічний провід галицьких українців не зумів закріпити успіхів, досягнутих під час революції. Навпаки, ряд позицій було втрачено. Натомість післяреволюційну ситуацію добре використала польська шляхетська еліта, яка відмовилася від політики конфронтації з австрійською владою, швидко здобула прихильність двору і почала захоплювати все керівництво до своїх рук¹. Негнучка позиція українського проводу Галичини, його нездатність орієнтуватися і вдало використати момент призвели до того, що невдовзі вся адміністрація краю перейшла до рук консервативних елементів з числа польської шляхти, а намісника Галичини призначали за погодженням з польською аристократією. Співвідношення політичних сил не змінили конституція 1860 р. та австро-угорська угода 1867 р.: польський наступ у краю продовжувався, польська мова замінила німецьку в діловодстві, польські впливи поширюються на всі сфери суспільного життя, причому це відбувалося за рахунок зменшення прав українців². Натомість втрачали й те, що отримали завдяки подіям 1848–1849 рр., разом зі здобутками на терені церковних взаємин³. В українському середовищі запанувала індиферентність до громадського життя, і лише спроба намісника Галичини графа А. Голуховського запровадити замість абетки латинський алфавіт сколихнула застигле українське

¹ *Грушевский М.* История украинского народа // Украинский народъ в его прошломъ и настоящемъ. – Санктъ-Петербургъ, 1914. – Т. 1. – С. 332.

² *Historia Polski / Pod red. S. Arnolda i T. Manteuffla.* – Warszawa, 1960. – Т. 3. – Cz. 1. – S. 285. Це добре ілюструють документи Галицького сейму, зокрема «Ustawa Językowa z 22.06.1867». – Див.: *Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914)* – Wrocław, 1952. – S. 104–106.

³ *Вінтер Е.* Візантія та Рим в боротьбі за Україну. – Прага, 1944. – С. 163–164.

суспільство, дала можливість об'єднатися на цій основі й домогтися, щоб уряд відмовився від запланованої реформи письма.

Утративши надії на австрійський уряд, будучи нечисленною (духовенство й невелика кількість урядовців), не вірячи у власні сили й сили народу, чимало хто з галицької еліти звертає свій погляд на Росію й повертається до народженої ще у 20–30-х роках ідеї про одність українців і росіян. Спілкування з російськими панславістами привело до того, що прихильники москвофільського напрямку у своєму друкованому органі – газеті «Слово» (1866) виступили з чітко визначеною програмою: галичани й великороси – один народ з однією культурою, українська мова – діалект російської мови, а галичанам залишається тільки “приєднати себе” до готової російської літератури й культури¹. Москвофіли розпочали друкувати свої газети та журнали в західноукраїнських культурних центрах: «Слово» (Львів, 1861–1887), «Наука» (Львів, 1876–1886), «Буковинская зоря» (Чернівці, 1870), «Свѣтъ» (Ужгород, 1867–1871), а також у Будапешті «Газета для народних учителів» (1863–1870). Деякі москвофільські видання спиралися на фінансову підтримку урядових та офіційних кіл Росії².

Та поруч із цією москвофільською більшістю була менша, але енергійніша частина молодого інтелігенції, яка вважала себе належною до українофільського руху в Наддніпрянщині. Ця течія, яка згодом отримала назву народовців, уже в першій половині 60-х років заявила про себе виданням журналів «Вечерниці» (1862), «Мета» (1863–1865), «Нива» (1865), «Русалка» (1866), букварів, книг для шкільного читання, окремих брошур господарського змісту, поодиноких творів українських письменників³.

Діячі українського національно-культурного руху в Наддніпрянщині зрозуміли, що українська культура в Галичині за громадської підтримки отримує можливість поступового розвитку, а Галичина може стати опорною культурно-політичною базою для всієї України. Тому контакти наддніпрянських діячів із галицькою інтелігенцією налагоджуються й розвиваються. Хоча москвофіли

¹ Слово. – 1866. – 27 лип.

² Савченко Ф. Справа про щорічну таємну субсидію львівському «Слову» (1875–1881) // Записки НТШ у Львові. – 1930. – Т. 99; К. Победоносцев и его корреспондент. Сборник. – Москва; Петроград, 1923. – Т. 1. – Ч. 1. – С. 309, 331.

³ Книга і друкарство на Україні. – Київ, 1965. – С. 136.

захопили до своїх рук Галицько-Руську Матицю, Народний Дім, Руську Раду, народовці вже в 1868 році створюють товариство «Прогрессита», яке розгорнуло видавничу програму для народу. Розпочалася активна праця комісії з підготовки шкільних підручників, урешті, з фінансовою допомогою меценатів із Наддніпрянщини зав'язується Товариство ім. Шевченка з власною друкарнею, яке ставить за мету розвій української літератури.

Остання чверть XIX ст. стає добою дальшого утвердження ідеї «соборності» України. Переслідування української культури в Росії сприяло передачі матеріальних коштів і великій моральній підтримці з боку Наддніпрянської України українцям Галичини. Українські інтелектуальні сили беруть участь у галицьких товариствах і численних виданнях, сприяють національному та політичному розвитку галичан, провадять до широкого національного та громадського життя українського народу¹.

Ослабленню позицій консервативного москвофільського табору сприяло те, що народовці поширили свою діяльність на політичне поле, розпочавши видання політичних часописів «Батьківщина» (з 1879, орієнтований на селян) та «Діло» (з 1880, орієнтований на інтелігенцію). Провідні діячі народовців В. Барвінський, В. Навроцький, О. Огоновський, Ю. Романчук, Д. Гладилевич ставлять собі за завдання вивести народовецький рух із літературних зацікавлень до позитивної праці на економічному й політичному полі. 1880 р. скликано у Львові всенародне віче, в якому взяло участь понад 2 тис. селян. Заслухано доповіді про політичне становище, економічні справи, шкільництво, організаційні питання. Це була одна з перших спроб народовців нав'язати контакти з широкими народними масами². Політична демократія промощувала шляхи культурній і господарській свободі та щораз виразніше зумовлювала необхідність суто політичної діяльності³. Однак контакти з галицькими народовцями підтримувала в цей час переважно консервативна й обережна частина наддніпрянських культурно-освітніх діячів, яких очолювали П. Куліш, О. Кониський, В. Антонович, М. Драгоманов, тісніше пов'язаний із новими напрямками в західноєвропейській

¹ Полонська-Василенко Н. Історія України. – Мюнхен, 1976. – Т. 2. – С. 393.

² Крип'якевич І. Історія України / Відп. редактори: Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів: Світ, 1990. – С. 288–289.

³ Шлемкевич М. Українська синтеза або українська громадянська війна. – Б. м., 1946. – С. 22. (Зшитки «Життя і мислі»).

політичній думці, вже в 1876 р. змушений був емігрувати з Росії до Швейцарії. Значна частина народовців не могла позбутися ідей обмеженого українофільства. Його традиційний романтизм поступово ставав гальмом для активізації суспільних сил і засвоєння модерних політичних концепцій.

У другій половині 70-х років на арені громадського життя Галичини активізується молодша генерація інтелігенції, яку очолюють молоді студенти Львівського університету І. Франко та М. Павлик. Притаманний молоді радикалізм, вплив контактів із М. Драгомановим зумовили критичне ставлення до традиційного народовства й зацікавлення тодішнім західноєвропейським соціалізмом і російським народництвом.

Як відомо, народницький рух відбивав ідеалізовані змагання російської інтелігенції, спрямовані на покращення становища найчисленнішого соціального прошарку – селянства. Ідеї народництва зводилися до селянської демократії – склалася ідеологія, в основі якої лежала майже містична віра в російське селянство як носія “вищої життєвої мудрості, можливість переходу Росії до соціалізму”¹. Зважаючи на вагу селянського питання в тодішній Галичині, відгомін народницьких ідей знаходить у 70-х роках особливо сприятливий ґрунт серед радикально настроєної частини молоді.

У справі революційної пропаганди великого значення набуває народницька преса: підпільні журнали, газети, брошури, популярна література. Частина цих видань із закордонних центрів транспортували через західноукраїнські землі. Певні кола молоді, головню студентської, захоплюються ідеями О. Герцена, М. Чернишевського, К. Маркса і Ф. Енгельса². Стали відомі й соціалістичні ідеї із західноєвропейських і з російських видань. Як вказував пізніше І. Франко, молоді з його кола соціалізм імпонували знанням будучини, простою у ставленні й розв’язуванні найскладніших питань, догматичністю тез, ніби науковою фразеологією і тим, що пок. Драгоманов у німецьких соціал-демократів називав “жидівською самохвальбою”³. Однак наведену тут критичну оцінку Франко зробив пізніше, а стаття «До історії соціалістичного руху», де він розвінчує плагіат

¹ Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки. – Львів; Київ, 1922. – С. 81–87.

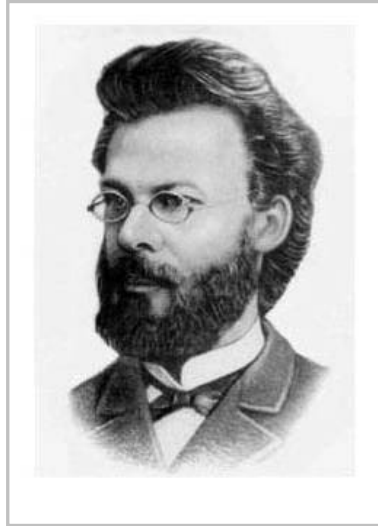
² Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 278–279.

³ Франко І. Літ.-наук. вісник. – Львів, 1899. – Кн. 6. – С. 186.

ідей Маркса й Енгельса в «Маніфесті комуністичної партії» з «Маніфесту XIX ст.» Віктора Консідерана з'являється щойно у 1904 р.¹

Як уже зазначено вище, у другій половині 70-х років активізують свою діяльність і два наявні на той час політичні напрями серед українців Галичини – москвофіли та народовці, світоглядні позиції яких мусили зумовити виникнення нових суспільно-політичних течій².

Становлення радикальної течії, що протиставила себе і москвофільству, і обмеженому народовству, засвідчила поява радикального напрямку в суспільно-політичному русі Галичини. Про це заявив журнал «Друг» на початку 1877 р. Встановивши тісні зв'язки з М. Драгомановим і беручи участь у кольпортажі його женецьких видань, члени редакції вдалися до широкої полеміки з редакціями народовських та москвофільських видань, пропагували «новітні ідеї», зокрема й соціалістичні³. Перехід журналу «Друг» на радикальні позиції насторожував і владу, і провідників народовського та москвофільського таборів. Якщо народовцям не подобалася занадто радикальна позиція молоді, то москвофіли побачили в особі О. Терлецького, М. Павлика, І. Франка, І. Белея та їх оточення своїх найповажніших супротивників. Владу непокоїло, що на території Габсбурзької монархії починають поширюватися соціалістичні ідеї, а брошури-метелики «Парова машина», «Про бідність», «Правда», які видали українською мовою у Відні у 1875–1876 рр. О. Терлецький та С. Подолінський, розповсюджуються в Галичині. Ця частина України виявилася більше підготованою до сприйняття соціалістичних ідей, аніж Наддніпрян-

*Михайло Драгоманов
(1841–1895)*

¹ Франко І. До історії соціалістичного руху // Літ.-наук. вісник. – Львів, 1904. – Кн. 3 – С. 134–152.

² Himka J.-P. Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890). – Cambridge, Mass., 1983. – P. 41–42.

³ Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 112–113.

щина. На думку М. Павлика, в Галичині було кому понести соціалістичні ідеї в народ: цьому сприяло навчання українською мовою в народних школах, розвиток національного руху в 60-х роках, ліквідація в 1848 р. панщини (кріпацтво в Росії скасовано 1861 р.), виборча австрійська система, позитивна діяльність громадських просвітніх організацій, зокрема й роль І. Наумовича, його часопису «Наука», який привчив селян любити книжки та газети¹. Очевидно, було відомо і те, що С. Подолинський, близький товариш О. Терлецького, підтримував зв'язки з К. Марксом, М. Драгомановим, російськими народниками. 27 вересня 1876 р. журнал «Друг» опублікував рекламне повідомлення, що брошури С. Подолинського та О. Терлецького продаються в його редакції². А ці брошури, за словами В. Барвінського, як він висловився у «Правді», несуть “небезпечний вплив комуністичного-соціалістичної пропаганди”, і є шкідливими для народу, оскільки характер українського народу “оказується противним комуністичній і соціалістичній нівеляції”³. Однак слушно критикуючи захоплення модними на той час гаслами, В. Барвінський не побачив здорового ядра в діяльності молоді, яка прагнула активізувати політичне життя. Москвофіли вдалися до тактики прямих доносів і цькування. Широку кампанію проти соціалістичних ідей розгорнули й польські консерватори, яких лякала також національна спрямованість української радикальної молоді.

Перший “соціалістичний” процес проти О. Терлецького в 1876 р., арешт у січні 1877 р. М. Павлика, судова розправа над ним та товаришами ведуть до другого “соціалістичного” процесу в Галичині. 11 червня 1877 р. арештовано Івана Франка⁴.

Уважно слідкувала за ростом суспільно-політичного руху в Галичині царська охрнка, маючи, очевидно, інформацію і від таємної австрійської поліції, і від своїх агентів з москвофільського табору. 4 червня 1877 р. київський, подільський і волинський генерал-губернатор О. Дондуков-Корсаков скерував начальника Київської жандармської управи доповідну записку агента, який за його до-

¹ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. ВР. – Ф. Павл. 180/8 а., 1 зв.

² *Трусевич С. М.* Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50–70-х роках XIX ст. – Київ, 1978. – С. 138–139.

³ *Барвінський В.* Слівце до опізнання // Правда. – 1877. – № 1–2. – С. 166.

⁴ Про це див.: *Калинович В. І.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів. – С. 33–91.

Ч. 3. Львів 23. н. с. Цвітня 1877. **Ріок IV.**

Выходитъ 23. каждого мѣсяца

Издатель: на рѣкѣ? 4 ар. на нѣвѣ р. 2 ар. на кварталѣ 1 ар.

Редація в административнѣ унѣ Красилица ч. II. Писательскій редакціи профессора на почетѣ болѣе, й у-логъ свидѣтельствъ до 14 дѣней

ДРУГЪ

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНЕ.

Изъ Гейного.

I.

Бабуся Грыжа.

Коли мос щасте, мов сонце сіяло
Ронив ся кругъ мене комариковъ рій;
Усб ми кохало, усб ми спинало,
Усакій и братъ и приятель бувъ мій,
И кусянка хлѣба я зъѣсть не мѣгъ,
Щобъ не дѣлать го немеси усѣхъ.
А нийъ и щасте й достати проналі,
Приятельъ мѣхъ не бачу, — нема!
Комарикъ щезли и рождъ зовали,
И сонце не грѣе, — настала зима.
Приятель нашъ, то тѣ комарѣ
Приходять и гинуть у щаста веснѣ.
Теперъ коло мене зимовою ночи
Засѣла веселина бабуся Грыжа, —
Вся въ захлахъ. Тусюлюють зашалили очи,
И колють и рѣжуть мене безъ ножа.
Надъ мене схилоне погане лице,
А зъ носа, — ахъ гидко, — табака тече...

Наразъ менѣ синить ся ще зновъ повертає
И щасте и життя чудова весна,
Приятельъ дуть рій комариковъ грає, —
Врѣжъ скринь! табакерка, и баба страшна
Табакъ важивъ, — надъ мене лице
Нахилити, — а зъ носа табака тече.

II.

Вандруючій щуръ.

(Бабка)

С щурѣ двоякѣ въ свѣтѣ,
С годовицѣ, с и снѣгѣ;
Снѣгѣ радъ снѣгѣ дома,
Въ свѣтѣ годовица вѣдъ скрома.
Сотнѣ миль они вандрують,
Не спочинуть, не почують, —
Ихъ не синить на годовица,
На негода, на пѣгода.
Черезъ горы переходять,
Черезъ рѣкѣ: перобродять,
Що ихъ вгонять ся — не дають,
Що загине — не питають.
Вѣй вини зъ дѣлчонъ колыски!
Острѣ зубы, страшнѣ смѣски,

И обстраженъ всѣмъ гайно
Порогенько — радкальско.
Радикальне тес стадо
Навѣтъ Бога знать не радо, —
Въ нихъ дѣтей не тра Христити,
Зъ жытковъ бѣльно многими жити.
И жыть усѣ безъ цѣли:
Лишь бы шили, лишь бы вѣли, —
А вѣдчи й не гадають,
Що безсмертну душу мають!..
Не страшно для той голоти
Анѣ некаю, анѣ коты,
Въ нихъ нѣ грошей, нѣ нічого;
Ради бѣ свѣтъ дѣлать на него.
Лишенько! Щурѣ стадами
Вже поблизько нашої брамы
Съ пискомъ, свистомъ -- въ перегоны
А число ихъ — зѣлоны.
Горе, лихо! Мы проналі, —
Вже тошны до мѣста вилли:
Мѣска рада съ президентомъ
Зарела страшными дѣмонотъ.
Вѣй мѣщане хангъ! за зброю —
Пошы дьонать, ренетуотъ:
„Право вѣсноноты — подстава,
Нимъ держитъ ся вся держава!“
Не поможе, мов діти
На молитви, на рѣшити, —
На дѣкретѣ урядовѣ,
На гарматахъ стѣсунтовѣ!
Не поможутъ старѣ еразы, —
Маснѣ слова, — то не зрамы!
Щура не вѣмшь изъ силъвоизми,
Не обуцашъ въ соизми!
Для годовицѣхъ — хлѣбъ аргументъ,
Пирѣгъ — доказъ, борщъ — документъ,
Почуй го не моралотъ,
А товстотъ капустотъ съ словомъ!
Збрѣтъ годовицнѣмъ скорнѣ возметъ ся
До соленаго сезелиа,
Якъ до найкраснѣхъ резонотъ
Мирабовѣ и Цанеронотъ.

Миромъ***

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ ИП. 16916

рученням побував у Львові для збору “відомостей про рух, що там відбувається з метою сіяти розбрат в західному краю”. Агент ознайомився на місці зі ситуацією й дійшов висновку, “що галицькі пропагандисти контактують з Києвом і мають тут своїх агентів”. На підставі цього генерал-губернатор доручив жандармерії провести негайні обшуки й арешти всіх осіб, про яких згадано в доповідній записці¹, що й зробили з усією ретельністю. Тут уперше в документах царської жандармерії згадується ім'я І. Франка, яке пізніше, у зв'язку з його громадсько-політичною, літературною й видавничою діяльністю, будуть згадувати ще дуже часто. Арешт І. Франка, тюремне ув'язнення перервало вихід у світ журналу «Друг», який влада заборонила в червні 1877 р.². Таким було суспільне тло, коли І. Франко розпочинав свою видавничу діяльність.

* * *

Активізація суспільно-політичного життя в другій половині 70-х років стала основним чинником якісних змін у видавничій справі. Невипадково саме на цей час припадає виникнення і становлення української журналістики радикального напрямку. Її первістком став журнал «Друг», що його видавало студентське об'єднання «Академічний кружок». Це товариство існувало у Львові з 1871 р. і складалося переважно зі студентів університету та політехніки. Почавши виходити у 1874 р. як “письмо літературне”, цей журнал мав спочатку москвофільський напрям. У 1875 р. до Львова приїхав Іван Франко, вступив до університету та долучився до громадського й культурного життя. Він став членом «Академічного кружка» і співробітником журналу «Друг». Молода генерація, що прийшла в товариство разом із Франком, вплинула на консолідацію сил української молоді. 9 і 12 липня 1876 р. ухвалено об'єднати студентські товариства «Академічний кружок» та «Дружній лихвар», розділивши функції між ними: перше працює над розвитком культури, а друге – забезпечує матеріальну допомогу студентській молоді. Це

¹ ЦДІА України у Києві. – Ф. 442. – Оп. 827. – Од. зб. 54. – А. 1.

² Останнє число часопису «Друг» вийшло 23 травня 1877 р., до арештів усієї редакції, які поліція провела 9–12 червня того ж року. Стверджуючи в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», що останнє число «Друга» вийшло 13 липня 1877 р. [41, 377], І. Франко, очевидно, помилився.

сприяло видавничій діяльності товариств¹. Розширення редакційного комітету 18 листопада 1876 р., куди ввійшли І. Франко, М. Павлик, І. Белей та інші², зміцнило демократичні тенденції, чому великою мірою сприяла дискусія із приводу трьох листів М. Драгоманова до редакції журналу. Це призвело до переходу «Друга» в 1877 р. на радикальні позиції. Журнал стає на шлях реалізму, замість «язичія» друкується українською мовою³.

Уміщені в тому році тут три оповідання бориславського циклу І. Франка – «Ріпник», «На роботі» і «Навернений грішник» – уперше виводять на сторінки галицької періодики робітничу верству. М. Драгоманов зорієнтував молодь на антицаристську течію російської літератури – редакція друкує першу частину українського перекладу роману М. Чернишевського «Що робити?» (переклад І. Франка та М. Павлика), уривки з «Історії одного міста» та один твір з серії «Невинні оповідання» М. Салтикова-Щедріна (переклад І. Франка). В журналі з'являється низка соціально-загострених поезій Г. Гайне в перекладах І. Франка. Журнал рішуче виступив на захист поезії Т. Шевченка, проти паплюження її на сторінках «Руського Сіону» або старань пригладити її під свій світогляд, як це робили тодішні редактори «Правди», «Газети шкільної» та ін.

У 1876 – на початку 1877 р. в Галичині спалахнула полеміка з приводу статті М. Драгоманова «Антракт в історії українофільства (1863 – 1873)», надрукованої у «Правді» з численними примітками та відмовою В. Барвінського надрукувати листа розгніваного автора. Лист під назвою «Опізнаймося» з'являється у «Друзі» в 1877 р., що ще раз підтверджує його зорієнтованість на радикалізацію українського суспільно-політичного руху. Слід відзначити, що «Друг», один із нечисленних тоді українських часописів, завдяки Франкові та його товаришам виходив досить великим, як на ті часи, накладом: до березня 1877 р. – 555 примірників, пізніше – 400 [48, 57].

Хоча на редагування часопису «Друг» доводилося витрачати багато зусиль, І. Франко разом із І. Белеєм, А. Дольницьким, В. Левицьким ще восени 1876 р. видали альманах «Дністрянка»⁴, що

¹ Правда. – 1876. – № 13–14. – 3 (19 лип.).

² ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 215. – С. 685.

³ Денисюк І. О. Іван Франко і Михайло Павлик // Слово про Великого Каменяра: Зб. ст. до 100-ліття з дня народж. Івана Франка: У 2 т. – Київ, 1956. – Т. 2. – С. 453.

⁴ Дністрянка. Альманах з календарем на рік звичайно 1877, виданий накладом руського товариства «Академический кружок». – Львів, 1876.

став художнім відображенням поглядів галицької молоді¹. Про вихід у світ «Дністрянки» «Правда» повідомила 15 вересня того року, даючи їй таку оцінку: "...радо вітаємо видане «Академічного кружка», котре своїм змістом перевищує всі дотеперішні проби наших календарних видань"².

Альманах складався з двох частин – календаря (с. I–XXII) та літературної (с. 1–128), куди увійшли оповідання та поезії молодих авторів, що гуртувалися навколо редакції журналу «Друг». Як згадує А. Дольницький, пропозицію про те, щоб календар вийшов у двох частинах, із літературним додатком, уніс Володимир Левицький³. Але основну редакційну роботу літературної частини виконував І. Франко. В листі до М. Рошкевич від 9 червня 1876 р. він повідомив: ««Календаря» два аркуші вже готові, третій (переклад Надєжди)⁴ власне коригую» [48, 50]. Дата листа свідчить про інтенсивність праці молоді над своїми виданнями – у червні були готові лише три з 12-ти аркушів видання, а у вересні книга виходить у світ.

У календарній частині альманаху вміщено народні прислів'я про календар в цілому та пори року, наведено астрономічні дані про планети, їх рух навколо сонця, затемнення Місяця й Сонця. Крім юліанського та григоріанського, опубліковано також єврейський календар.

Назви місяців даються синонімічно: січень, прозимець; лютий, лютець, казидорога, казибдар; марець, марот, палютий, березоль; цвітень, березень, сочень; май, травень; червень, червець; липень, липець, косень; серпень, кивень, кивотинь; вересень, сівень, майк, бабське літо; жовтень, паздерник; листопад, падолист, листопаден; грудень, студень. Отже, крім загальноприйнятих на той час, читач міг ознайомитися з найменуванням місяців, що побутували серед народу. Народні прикмети подаються після назви місяця.

У «Дністрянці» надруковано повість Марка Вовчка «Інститутка», переклади з чужоземної прози, зокрема «Нездара» Брет-Гарта та «Повінь» Еміля Золя. І. Франко помістив тут свої оповідання «Два приятелі» та «Лесишина челядь», які підписано псевдонімом

¹ Українські літературні альманахи і збірники XIX – поч. XX ст. / Склад І. З. Бойко. – Київ, 1967. – С. 13.

² Правда. – 1876. – № 17. – С. 673.

³ Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 108.

⁴ Псевдонім О. Рошкевич.

ДНѢСТРЯНКА.

АЛЬМАНАХЪ

СЪ КАЛЕНДАРНОМЪ

на рѣкъъ звичайный

1 8 7 7,

ВІДАНІЙ

накладомъ руского Товариства „Академич. Кружокъ у Львовѣ“

а заходомъ

Ивана Белея, Антопа Дольницького, Володимира Левницького и Ивана Франка.

У ЛЬВОВѢ, 1876.

У друкарній Товариства имени ШЕВЧЕНКА
підъ зорядомъ Фр. Сармицкого.

Альманах «Дністрянка» (Львів, 1876)

«Джеджалик». Він – перекладач прози Е. Золя, а під псевдонімом «Наdejда» (Ольга Рошкевич) надруковано переклад оповідання М. С. Шварц «Сімнадцяті і двадцять перші уродини».

В альманасі вперше в галицькій літературі з'являються натуралістичні твори – оповідання Е. Золя «Повінь», де описано трагічний випадок із життя трударів. Таке ж спрямування мали й оповідання І. Франка.

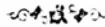
Видання альманаху стало новим словом у видавничій справі в Галичині. І хоча альманахова література мала на Україні давні традиції – перший з них, «Український альманах», який підготували І. Срезневський та І. Розковшенко, побачив світ ще у 1831 р. в Харкові, а провісником відродження галицьких українців стала «Русалка Дністрова» М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького (1837), це була несподіванка для галицької інтелігенції, яка застрягла у чварах стосовно мови. «Дністрянка», на противагу «Литературним збірникам», які видавало у 70-х роках москвофільське товариство «Галицько-руська матиця», що гуртувалося навколо Ставропігійського інституту, вийшла, хоч і етимологічним правописом, але чистою народною мовою, а не “язичієм”, яке культивували москвофіли.

Вихід альманаху «Дністрянка» відразу ж привернув до себе увагу народовців і, зокрема, Володимира Барвінського, спонукав його підготувати спільно з Сидором Воробкевичем (Данило Млака) подібний альманах «Руська хата» (Львів – Чернівці, 1876), куди ввійшли твори старших народовських письменників – Панька Куліша, Ю. Федьковича, Ганни Барвінок, Данила Млаки та ін.

Редколегія «Дністрянки» добре використала своє видання для реклами української літератури. На звороті обкладинки альманаху надруковано список періодичних видань і окремих книжок, які розповсюджує адміністрація «Друга»: річники журналу за 1874 і 1875 рр., твори Ю. Федьковича, М. Устияновича, Марка Вовчка, шкільні підручники, зокрема і з природничих дисциплін (всього 45 позицій). І хоча альманах вийшов без ілюстрацій, деякі елементи художнього оформлення він має – орнаментована рамка та художні ініціали рослинного характеру.

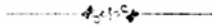
У 1876 р. двадцятирічний письменник видав окремою книжкою перший випуск збірки «Письма Івана Франка», що містив «Баляди і розкази», за його словами, всі 11 поезій, які не ввійшли пізніше до збірки «З вершин і низин» [41, 374]. Книжку присвячено

ПИСЬМА ИВАНА ФРАНКА.

I.

БАЛЯДЫ И РОСКАЗЫ.

(Посвячено бл. дъвици Надеждѣ***).

Цѣна примѣрника 6 кр. а. в.

ЛВѢВЪ, 1876.

ЗЪ ДРУКАРНЬ ТОВАРИСТВА ИМЕНИ ШЕВЧЕНКА,
подо зарядомъ Фр. Сармичкого.

Перше окреме видання творів І. Франка «Баляди і розкази»
[«Письма Івана Франка»] (Львів, 1876)

“блаженній дівиці Надєжді”*** – Ользі Рошкевич. Це було перше окреме видання творів І. Франка¹.

Наступного, 1877 р., Франко видав другий випуск цієї збірки, куди вмістив три оповідання з циклу «Борислав», які друкувалися перед тим у часописі «Друг». Уже 13 лютого 1877 р. І. Франко повідомляє М. Драгоманова, що книжка розійшлася в кількості 400 примірників [48, 60]. Це був великий успіх для початківця. Третьою частиною «Письм» стало оповідання «Навернений грішник», яке вийшло 1877 р. як передрук із «Друга» без титульної сторінки².

До своїх ранніх поетичних спроб І. Франко ставився критично, не вносив їх до подальших збірок і, лише виправивши мову, видав на схилі літ у 1914 р. у збірці «Із днів моєї молодості». Хоч мова поета була ще недостатньо сформованою, твердження А. Каспрука та Й. Куп'янського, нібито перші Франкові вірші написані “язичієм” [3, 419], не відповідають дійсності.

Початковий етап видавничої діяльності І. Франка тривав коротко – від осені 1875 р. до його першого арешту, що збігся в часі з припиненням виходу в світ журналу «Друг». Однак за цей час І. Франко з товаришами зуміли перетворити студентський часопис на первістка новочасної української журналістики радикального напрямку, видати нового типу альманах «Дністрянка», а також опублікувати три випуски збірок «Письма Івана Франка». Тоді ж зародилася ідея створення і малоформатної книговидавничої серії, що за своїм змістом і формою стане новим словом у книговидавничій справі всієї України.

¹ Разом із перекладами в збірці надруковано 14 поезій.

² Оповідання надруковано: Друг. – 1887. – № 3–4. – С. 38–45; № 5. – С. 68–74; № 6. – С. 93–105 і було продовженням циклу «Борислав. Картини з життя підгірського народу».

1.2. «ДРІБНА БІБЛІОТЕКА» – ПЕРША УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СЕРІЯ РАДИКАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

Ще в 1875 р., коли І. Франко лише став членом редакції журналу «Друг», він дійшов висновку: трибуна періодичних видань недостатня для широкої пропаганди новітніх ідей революційного просвітництва. Видання окремих книжок, які призначалися для висвітлення передових тенденцій у суспільно-політичній та просвітницькій діяльності, траплялося в українській історії й раніше. Саме через пресу, книги діячі української культури намагалися внести в народні маси свої ідеї, знання. Яскравий приклад таких видань – «Живописна Україна» та «Букварь южнорусский» Т. Шевченка, що їх готували в Петербурзі, віденські брошури С. Подолинського та О. Терлецького 1875 – 1876 рр. Ці традиції продовжили засновники й організатори радикального книговидання на українських землях І. Франко та М. Павлик. Для реалізації цих завдань серед інтелігенції і особливо серед молоді, студентів, старших гімназистів, за ініціативою І. Франка створено гурток, який став фактично комітетом для підготовки серії «Дрібна бібліотека». До його складу разом з І. Франком увійшли М. Павлик, І. Белей, Є. Олесницький, Є. Озаркевич та ін. Велику роль у втіленні в життя цієї справи відіграв Іван Белей, випускник Станіславівської гімназії, студент Львівського університету, якому І. Франко пізніше навіть приписує ініціативу створення серії [41, 379]. І. Белей запропонував назвати серію «Дрібна бібліотека», що й було прийнято¹. Таке видавництво на громадських засадах відрізнялося від видавництв, що тоді існували й носили здебільшого комерційний характер. Вони, як правило, були організовані при друкарнях та книжкових магазинах і належали приватним особам або існували на кошти меценатів, церков, монастирів. Заслуга І. Франка в тому, що, плануючи видавати твори реалістичного змісту, він визначив завдання – забезпечити україн-

¹ Дей О. І. Революційне видання Ів. Франка 1879–1880 рр. («Дрібна бібліотека») // Дослідження творчості Івана Франка. – Київ, 1956. – С. 37.

ського читача книжками, яких не могли дати тогочасні видавництва¹. І. Франко взяв на себе одну з найважчих організаційних справ – пошук коштів, на які б змогла існувати задумана серія. У листі до М. Драгоманова від 6 лютого 1877 року І. Франко ділиться своїм задумом про видання серії, висловлює думки з приводу джерел фінансування, пропонує найпершу програму:

“Я задумав іменно видавати бібліотеку найзнаменитіших романів і повістей заграничних, переведених на наше. Думка сея повстала у мене ще торік, я переписувався з деякими людьми – ну, і всі заохочували мя до того. Тепер лучає ми ся нагода добути *pervus regum*, а іменно грошей, зол[отих] до 500, до чого дочисливши стипендіум 110, котре побираю, вийде 600 з окладом зол[отих]. Спосіб видавання, гадаю, найвідповідніший випусками в 2 або й більше листів печ[атних] місячно” [48, 56]. І. Франко веде широку пропаганду «Дрібної бібліотеки», залучає до цієї справи багатьох людей, громадські організації, налагоджує зв'язки з Києвом через Дорошевича [48, 58], з віденським товариством «Січ» через Ш. Сельського [48, 65], з Одесою через О. Терлецького [48, 133], провадить агітацію за свої видання серед студентів університету та учнів гімназій у Львові, гімназистів Станіславова, Коломиї, Бережан.

Попри величезні труднощі, організаційні зусилля І. Франка та його товаришів мали успіх. Як згадував Євген Олесницький, “молодь університетська інтересувалася живо тим виданням і ширила його по краю; деякі з нас підпомагали його і працею, і матеріально. Я переклав за порадою Франка Добролюбова «Авторитет у вихованні» і достачив фондів на наклад сього випуску «Дрібної бібліотеки»”². Однак грошей на видання не вистачало, потрібно було позичати, друкувати на борг. У листі до О. Рошкевич 1 квітня 1879 р. І. Франко скаржився: “Ось нині першого, а у нас кругом біда – центів нема, ні за вікт, ні за станцію нема чим заплатити, – притім у друкарню за Геккеля ще ся винно, «Каїн» також готовий, лиш друкувати. Лихо та й годі” [48, 171].

На його думку, серія повинна знайомити читачів із романами і повістями М. Горького, І. Тургенева, І. Гончарова, А. Доде, Е. Золя та ін. [48, 56].

¹ *Возняк М.* Жите і значіне Івана Франка. – Львів, 1913. – С. 15.

² *Іван Франко* у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 122.

Та труднощі не могли зламати Франка. В листі до Павлика 16 квітня 1879 р. він писав: “Працюю над переводами, поправляю рукописи, бігаю сюди й туди, щоб як-небудь видерти від людей трохи грошей на друк. І здається, що-небудь буде. Лихварі¹ складають на друк одної книжки, січовики² також. Белей дав сам наклад на одну, тільки конче на стихи, котрі друкуються; кияни прислали на кілька зошитів, так що друк тепер піде скоріше” [48, 180].

Хоч І. Франко використовував різноманітні способи, щоб добувати гроші для продовження видавництва, все-таки фінансові справи були дуже важкі. Коли М. Павлик запропонував надрукувати переклад драми Островського «Гроза», І. Франко відповідав, “що «Др[ібна] біб[ліотека]» безгрішна, значить і не спроміжна на швидке вибігання – а тут вперед би треба поперти більше наукових штук, ніж поезій” [48, 202]. Залучаючи Ольгу Рошкевич до праці над перекладами творів Е. Золя, він пропонує їй навіть такий спосіб фінансової підтримки видання: “Я тут стараюся виправити якнайбільше своїх людей на твоє весілля. Знаєш, може б, зробити таку штуку – на весіллі зладити складку на «Дрібну бібліотеку» та «Нову осн[ову]», здерти гостей, наскільки ся дасть. Наші християни попруть такий внесок, тільки ваша вже там буде річ випхати когось першого, а вдерти добре старих попів та ляхів, як які будуть, – найхоть стільки з них буде хісна для блага людського” [48, 205]. Проте, видно, з цього задуму нічого не вийшло. Все, що отримувал І. Франко – чи то з власної роботи, чи з пожертв, тратилося на «Дрібну бібліотеку». “Недавно мав я лист з Києва від Цвітковського з посилкою 25 р., – пише він Ф. Вовкові 14 січня 1880 р., – з котрих половину дав на довг у друкарню, а на половину купив деяких книжок” [48, 228]. Доводилося економити на всьому. В листі до Ф. Вовка від 23 лютого 1880 р. Франко писав: “Живу ж я досі чорт-зна на які гроші, і «Дрібну бібліотеку» в довг ввігнав, і заробити що-небудь годі” [48, 236]. Про те, наскільки було складно з коштами на друкування «Дрібної бібліотеки», свідчить промовисто такий факт: через вісім років після виходу у світ останньої книжки серії І. Франко мав борг за її друкування на велику суму – 90 гульденів [49, 135].

Поруч із відсутністю коштів для ведення видавничої серії І. Франко стикався з багатьма організаційними труднощами. Не

¹ Члени студентського товариства «Дружній лихвар» у Львові.

² Члени студентського товариства «Січ» у Відні.

було постійних співробітників, які мали би час, відповідну кваліфікацію та відповідальність за справу. Адже всі ті, хто мав стосунок до виходу в світ «Дрібної бібліотеки», були головно студенти, завантажені навчальним процесом. Окрім того, після соціалістичного процесу у Львові І. Франко та його товариші стали “проскрибованими”, від них відвернулися, як від небезпечних людей навіть ті, хто спочатку був до них прихильний. Великою проблемою була відсутність у Львові на той час бібліотек, які б отримували сучасну літературу, що підходила би під програму «Дрібної бібліотеки».

У процесі видання низка книжок підпала під загрозу конфіскації через свій надто радикальний зміст. Допомога товаришів була теж непевною. Отже, доводилося І. Франкові бути “побігайком” [48, 202]. Тут же, в листі до М. Павлика, він писав: “Навіть коректу рукописів і друку не було б кому вести. Ось і тепер з 10 н-ром «Дрібної бібліотеки». Поїхав я на село, а Олесницький мав кінчити перевід статті. Скрипт залишився непоправлений, і я просив Полянського, щоб послав ми на село або заждав, аж приїду. Де там, – не переглянувши сам, попер у друкарню, – тепер зложили – чорт знає що вийшло, поправляй, хоч лабатенника з’їж! Цілий вечір нині трохим ся не стік!” [48, 202–203]. Мало того, сам Полянський поїхав собі в гори на відпочинок, покинувши всі покладені на нього обов’язки [48, 203].

Організаційна і творча робота над підготовкою книг серії, в центрі якої був І. Франко, не переривалася навіть під час його служби у війську. 10 жовтня 1879 р. І. Франко сповістив М. Павлика: “Я – також з недостачі утримання – вступив до війська і “зицирую” тепер... Цюпка (кімната. – Б. Я.) з бібліотекою і речами осталась при нас – в ній ночує один з наших християн і платить половину (вся плата 5 ринських 25 крейцерів). Днями я приходжу і роботаю, дещо веду коректу «Др[ібно]ї біб[ліотеки]», переводжу і т. д. Олеск[ів] також у війську, Коцовський ditto. Білецький вийшов і забирається переводити з Бокля уступ о іспанській культурі та попівським господарюванні. Кос ще не приїхав, – сидить дома і кінчить перевід Леббока про початок релігії” [48, 212–213].

Попри власні фінансові та організаційні труднощі, І. Франко зумів поставити справу так, щоб задумана серія видавалася. Одночасно він був головною творчою силою, що зуміла тримати хисткий корабель видання на плаву.

Прийнято вважати¹, що в серії «Дрібна бібліотека» упродовж 1878–80 рр. вийшло 14 книжок. Але, на мій погляд, сюди слід зарахувати книжку Г. Іванова «Війна за волю» – Франковий переклад оповідання Г. Успенського (в оригіналі – «Не воскрес»), що побачила світ у травні-червні 1878 р. і стала, по суті, першою книжкою цієї серії. Переклад оповідання здійснено з часопису «Отечественные записки» (лютий, 1877). У передмові І. Франко висловив думку, що проходить потім червоною ниткою через все видання бібліотеки: «Печатаючи їх повістки (спочатку думалося надрукувати в одному виданні ще також повість Еркмана-Шатріана «Виховання феодала»), ми мали на оці заохотити нашу молодіж і всіх людей щирої думки до пильної уваги на наше суспільне жите»². Тут, у передмові, автор висловив надію, «щоб наша щира гідна гадка відкликнулася живо і голосно в серцях усєї нашої молодіжи, котрій ми і присвячуємо сесю книжечку»³. Про те, що саме «Війна за волю» стала першою нумерованою книжкою «Дрібної бібліотеки», згадує І. Франко і в праці «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [41, 379]. У коротенькій післямові видавець сповіщає, що «Виховання феодала» Еркмана-Шатріана вийде найближчим часом. Очевидно, передмова готувалася так, що оповідання Успенського й Еркмана-Шатріана мали вийти однією книжкою. Однак І. Белей, перекладач повістей французьких письменників, певно, затримав подання рукопису до друкарні, тому Франків переклад Г. Успенського побачив світ окремою книжкою. Повість Еркмана-Шатріана «Виховання феодала» разом із двома іншими оповіданнями авторів «Бесідники нашого села» та «Добрі давні часи» у перекладі і коштом Романа Розмарина (І. Белей) вийшли як перша нумерована книжка серії від липня 1878 р. Отже, всього книжок було 15, причому 1878 р. вийшло 3, 1879 – 11, 1880 – 1.

Програма цілої серії, накреслена загально в передмові до книжки «Війна за волю», в передньому слові першої нумерованої книжки, стає конкретнішою. Ця передмова складається з двох частин: *перша* роз'яснює читачам завдання і цілі нового видавництва, і, на мій погляд, її написав І. Франко; *другу*, що є коротеньким нарисом

¹ Див.: УРЕ: У 12 т. – Київ, 1979. – Т. 3. – С. 470; 400 лет русского книгопечатания: 1564–1964. – Т. 1. – Москва, 1964. – С. 436.

² Іванов Г. Війна за волю: Оповідання. – Львів: (Коштом і заходом львівських академіків-русинів), 1878. – С. 3.

³ Там само. – С. 4.

про життя і творчість французьких письменників, написав І. Белей. “Віддавна вже віримо ми в гадку, – пишуть видавці, – що вчинимо прислугу ч. ч. землякам, а даліше і вбогій літературі нашій, взявши видавати дрібними книжечками, vulgo “метеликами”, бібліотеку цікавих і добірних творів літературних. Дві прикмети нашого видання: дешевість книжечок і добірність речей, які ми брати гадаємо в наше видане, дають нам яку-таку поруку, що добра воля і заходи наші зроблять своє: книжечки стануть розходитися бистро і в кожній з них читач віднайде якусь думку, котра го конче розцікавить, порушить, здвигне...”¹.

Видавці повідомляють, що «Дрібна бібліотека» не обмежиться белетристичними творами, але буде друкувати також твори з різних галузей знань, власне все, що тільки буде підходити серії з огляду на зміст і програму. Далі йдеться про те, що більше уваги буде приділено перекладам, хоча в серії будуть виходити також оригінальні твори².

Остання сторінка видання радше рекламна, ніж програмна. Видавці дають зрозуміти читачам, що справа дальшого виходу книжечок серії значною мірою залежить від того, як швидко розійдуться перші книжечки і будуть зібрані кошти на друкування наступних. Повідомляється теж, що придбати книжку, як також і попередню – «Війна за волю» – можна у книгарнях Ріхтера у Львові, а також у книгарнях більших галицьких міст³.

Книжки «Війна за волю» і «Повісті Ермана-Шатріана» видані правописом М. Максимовича, або етимологічним, який був тоді поширений в Галичині, а фонетичний сприймався серед консервативної галицької публіки як щось революційне. І. Франко добре знав, що М. Драгоманову це далеко не імпує – останній був гарячим прихильником фонетичного правопису, творцем так званої “драгоманівки”. Тому в листі М. Драгоманову ще від 13 лютого 1877 р. пише: “Друге питання, котре для Вас буде видаватися, певно, ще смішніше та пустіше, а у нас може стати каменем предкновенія, се язик і правопись. Щодо язика, то, думаю, згодитесь і самі, що будем передовсім старатися переводити галицьким народним язиком, котрий, конечно, і в Україні нікому не зробить великих

¹ Повісті Ермана-Шатріана. – Львів, 1878. – С. 3.

² Там само. – С. 4.

³ Там само. – С. 63.

ВОЙНА ЗА ВОЛЮ

—*—

О П О В Ъ Д А Н Ё

Г. ИВАНОВА.

—*—

Цѣна 8 кр.

ЛЬВІВЪ 1878.

Коштомъ и заходомъ львівскихъ академиківъ Русинівъ.
Зъ печати Тов. им. Шевченка.

Титульний аркуш книжки Іванова (Успенського Г.)
«Війна за волю» (Львів, 1878)

трудностей при читанні. Но головне діло – правопись! Писати какографією «Слова» й самим не хочеться, а напиши фонетикою, ніхто не читатиме» [48, 59].

Як передбачив І. Франко, М. Драгоманов не схвалив ні першої, ні другої книжки «Дрібної бібліотеки» і за змістом, і за правописом. На жаль, лист М. Драгоманова, де про це йдеться, не зберігся. Але вже в листі М. Драгоманову від 21 серпня 1878 р. І. Франко на своє виправдання каже, що справа з виданням оповідання Іванова (Г. Успенського), у зв'язку з тим, що воно було готове торік, обійшлося дуже дешево – 2 ринських 40 крейцерів, а окрім того, на це видання дали гроші студенти і треба було рахуватися з їхніми побажаннями. Це ж стосується і правопису: «Що видавці не зовсім помилилися, доказує те, що Іванова за три тижні розійшлося примірників 300» [48, 104].

Усі п'ятнадцять книжок серії «Дрібна бібліотека» (чотирнадцять нумерованих і одна нумерована) можна розділити за змістом на дві групи: художні і наукові твори. Першу з них на дві підгрупи – переклади творів світової літератури й оригінальні твори.

Отож, першої групи серії «Дрібна бібліотека» вийшло всього сім назв: нумерована – оповідання Г. Успенського «Війна за волю» (переклад І. Франка), № 1 – Еркман-Шатріан «Повісті» (переклад І. Белея), № 4 – Дж. Г. Байрон «Каїн» (переклад І. Франка), № 5 – «Думи і пісні найзнатніших європейських поетів» (переклад І. Франка), № 8 – Золя Е. «Довбня. Повесть з життя паризьких робітників, ч. I і II» (переклад О. Рошкевич), № 12 – Золя Е. «Довбня, ч. III» (переклад О. Рошкевич), № 14 – Франко І. «На дні». І хоч на перший погляд вони різні за змістом, проте підпадають під головну мету, яку поставили перед собою видавці «Дрібної бібліотеки».

Слід відзначити, що програма перших випусків «Дрібної бібліотеки» була зумовлена тим напрямом, якого дотримувалася тоді редакція журналу «Друг». Оповідання Г. Успенського «Отравлений дьякон»¹, Еркмана-Шатріана² в перекладі І. Белея побачили світ у часописі ще 1876 р. Трохи пізніше там помістив свої перші переклади з Г. Гайне Іван Франко³. Отже, «Дрібна бібліотека» була своєрідним перенесенням головних напрямків програми часопису

¹ Друг. – 1876. – № 8. – С. 116–124; № 9. – С. 136–139; № 19. – С. 154–157; № 11. – С. 165–170; № 12. – С. 177–182.

² Друг. – 1876. – № 17. – С. 257–260; № 18. – С. 273–275; № 19. – С. 289–291.

³ Друг. – 1877. – № 5. – С. 57.

5179 T

ПОВѢСТИ ЕРКМАНА - ШАТРІАНА

Перекладъ Романъ Розмаринъ.

(И. Телесъ)

1. Передне слово.
2. Бесѣдки нашего села.
3. Добры давны часы.
4. Выхованье Феодала.

У ЛЬВОВѢ.

Накладомъ перекладчика.

Зъ друкарнѣ товариства ім. Шевченка.

1878.

Титульний аркуш книжки Еркмана-Шатріана «Повісті»
(Львів, 1878)

на видання кишенькової серії. Ця програма більше усамостійнилася лише в 1879 р., коли І. Франко і його товариші після конфіскації «Громадського друга» приділяли виданню «Дрібної бібліотеки» особливу увагу.

Першу підгрупу першої групи книжок серії «Дрібна бібліотека» склали художні переклади творів світової літератури. Першою книжкою серії стає оповідання Г. Успенського «Війна за волю», сюжетом якого є боротьба сербів проти турецького поневолення. Тут вбачаємо безпосередній вплив М. Драгоманова, який орієнтував своїх молодих колег на сучасну російську літературу, а також власне, продовження програми редакції «Друга». Для підсилення громадського звучання твору І. Франко, готуючи переклад, змінює назву (в оригіналі «Не воскрес»)¹. У передньому слові, автором якого є сам перекладач, відзначається, що «кожна з тих повісток представляє собою взірєць в своїм роді, як опрацьовувати питання в коротеньких картинках у дусі нової школи літературної»². Це саме він прикладає до планованих у книжці оповідань Еркмана-Шатріана, які вийшли пізніше як перша нумерована книжка серії.

Враховуючи притаманний значній частині молоді радикалізм, болісну реакцію на соціальну несправедливість, не остаточно сформований світогляд та недостатню зорієнтованість на національне питання, основну увагу І. Франко спрямовує на висвітлення соціальних проблем. Саме ці риси він хотів би бачити у творчості своїх молодих сучасників. Головна ідея оповідання «Війна за волю», висловлена словами «Воюй за свою думку, за пориви свого серця, котре уміє розуміти братню долю!», захоплювала молодь Галичини своїми революційними гаслами.

Зображені картини зубожіння французьких лісорубів в оповіданні Еркмана-Шатріана «Добрі давні часи» дуже нагадували ситуацію в Галичині, злидні селян і заробітчан. Висловлена наприкінці оповідання провідна думка про те, що для виходу із злиднів інтелігенцію слід залучати до просвіти народу, писати для селян зрозумілою мовою, перегукувалася з галицькими реаліями. Коли врахувати, що крім соціального, в Галичині зберігався й національний гніт: панівна верства формувалася з польських, єврейських та німецьких багатіїв, то праця на піднесення знання та виразумлен-

¹ Переклад здійснено за виданням: *Іванов Г.* Не воскрес // Отечественные записки. – 1877. – № 2. – С. 283–309.

² *Іванов Г.* Війна за волю. Передне слово... – С. 3.

ня ситуації, до чого закликали твори французьких письменників, була саме на часі.

Логічним продовженням робітничої теми у власних творах («Бориславські оповідання» І. Франка, опубліковані в журналі «Друг» 1877 р.) було видання в «Дрібній бібліотеці» твору Е. Золя «Довбня» («L'Assomoir»). Вперше цей твір зацікавив І. Франка ще на початку 1877 р. В листі до Драгоманова від 13 лютого 1877 р. він пише: «Саме нині прочитав у «Gaz[ecie] Lwows[kiej]» про «L'Assomoir» Е. Золя. Дуже ганьблять за вибір предмета і об'єктивність, котру якийсь критик Bohdan назвав недостатчею “wsparianego stylu i mistrzowskiego penzla”. Цікава се річ, що за чудо той новий роман?” [48, 60]. Є підстави думати (лист-відповідь М. Драгоманова до І. Франка не зберігся), що той висловив позитивну думку про той твір французького письменника. Планувалося, що «L'Assomoir» влітку 1877 р. буде перекладати І. Белей [48, 70] – Ольга Рошкевич весною цього року перекладала з французької «La Curée». Саме тоді, коли І. Франко пропонував О. Рошкевич взятися за переклад «L'Assomoir», поліція skonфіскувала наклад чис. 3 серії – книжку Е. Геккеля. Розуміючи, що така доля могла б загрожувати і творів Золя, він, однак, мав бажання “на весну зачати друкувати наперекір нашим українцям і поліції” [48, 166]. У квітні 1878 р. І. Франко вже збирався надіслати цей твір для перекладу О. Рошкевич [48, 81]. Робота над перекладом частини повісті закінчилася в липні того ж року [48, 91]. І. Франко пропонував О. Рошкевич дати дві частини по Великодніх святах 1879 р., щоб друкувати у «Дрібній бібліотеці» [48, 164, 166]. Дві частини перекладу були готові на початку червня 1879 р. [48, 187]. Книжка з'явилася друком десь на початку липня 1879 р. – в листі до О. Рошкевич, що датується приблизно 6 липня 1879 р., він пише: “«Довбню» розхапують – за два дні розібрали 50 прим., що в нас майже нечувана річ у Рутенії, окрім хіба брошур політичних. Ім'я жінчини-переводчиці всіх вабить” [48, 195]. Тут же він повідомив, що переклад високо оцінив мовознавець І. Верхратський. Станом на 30 липня «Довбні» розійшлося понад 150 примірників [48, 201]. Це свідчило, що твір зацікавив молодь. Друга частина «Довбні» (чис. 12 серії) була передана до друкарні у грудні 1879 р. [48, 227] і побачила світ у перших числах 1880 р. [48, 228]. Видаючи частину роману «L'Assomoir» у «Дрібній бібліотеці», І. Франко мріє про видання всього твору окремою книжкою з портретом Золя [48, 205].

І. Франко приділяв значну увагу творчості Е. Золя. До першої частини «Довбні» він написав вступне слово, де високо оцінив “студії про життя робочого люду”, яких “досі не було зовсім у французькій літературі”¹. Тут же він подає і вступне слово автора до цього твору². Виступаючи як поважний літературознавець, І. Франко, на противагу Золя, головну причину популярності твору вбачає в тому, що тут уперше робітничий люд з’явився “перед очі просвічених, інтелігентних та ситих буржуа в правдивій, не ідилічній і не романтичній одежі”. Критик погодився з автором, що, сідаючи писати повість, той не ставив собі ніякої мети щось комусь довести, а покладався на свій могутній талант дати зразок правдивої оповіді про тяжке життя простих трудівників. І. Франко звинувачує Золя лише в одному: в авторській передмові той каже, що змальована у творі сім’я пропадає через пияцтво і ліниство. “Ах, добродію Золя, – ваша повість свідчить проти такого короткозорого виводу! Зрахуйте лиш, кілька різних і дуже важких причин на ній складається на загибель тої родини! Погляньте лиш, кілька міцних, хоть тонких сітей обплутує її – поміж котрими п’янство і ліниство – тільки поединчі очка! А й вони – чи ж не вироджуються в вашій повісті з других, далеко глибших і важчих причин, з глибоких і болючих недостатків, у цілім суспільнім організмі. Ось в чім, думаємо, помилився Золя в своїй передмові”³. Віддаючи належне великому аналітичному талантові Золя-романіста, І. Франко вважає, що у критичних статтях французький письменник не здатний на синтез і глибокі висновки. Ця невелика за обсягом розвідка молодого І. Франка свідчить про те, як він розумів літературний процес і соціальні умови, в яких твір народжувався.

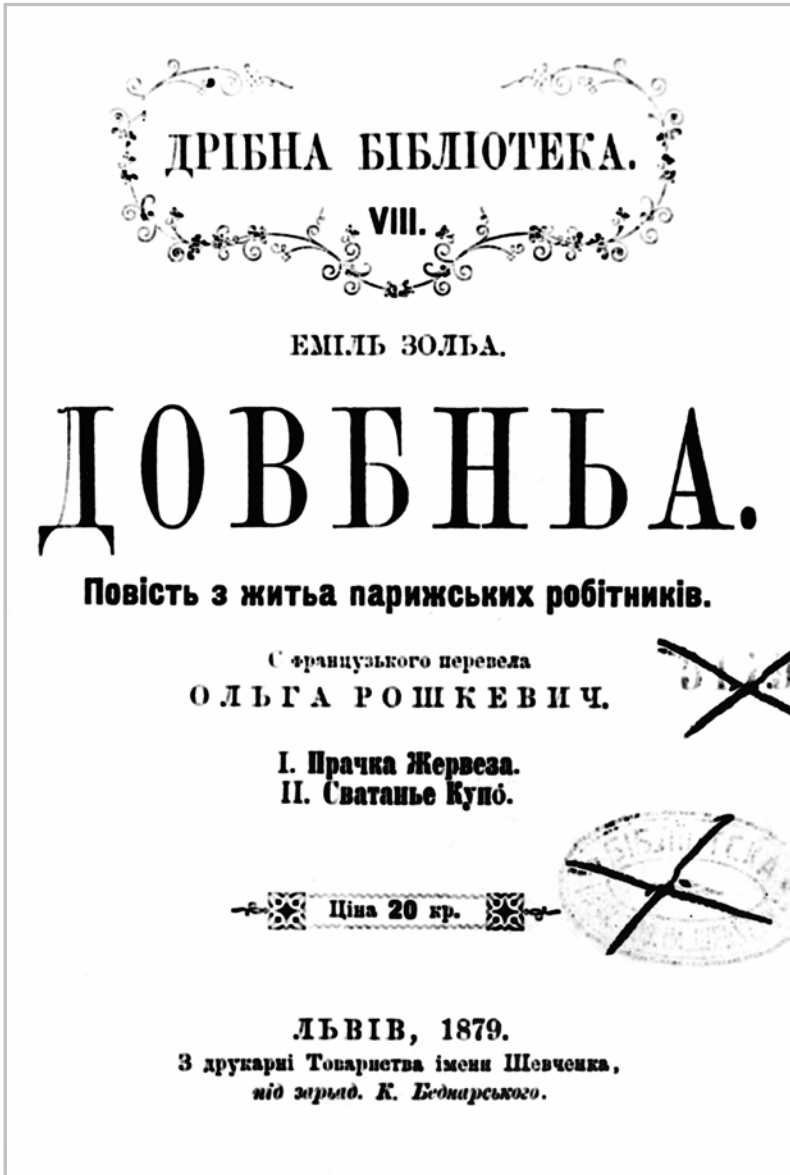
У «Дрібній бібліотеці» «Довбня» побачила світ у двох випусках. Опубліковано три розділи роману: «Прачка Жервеза», «Сватання Купо» та «Робітницьке весіле». Для ознайомлення українського читача з перлинами мініатюрної прози Е. Золя, у чис. 8 серії друкується новела «Хутірчик», яку І. Франко назвав «дрібонькою музичною композицією», що, на його думку, значно доповнить творчість французького письменника⁴. Гіпотеза О. Дея, що друкувати по-

¹ Золя Е. Довбня. – Львів, 1879. – С. 3.

² Там само. – С. 5–6.

³ Там само. – С. 5.

⁴ Там само. – С. 78.

Титульний аркуш книжки Е. Золя «Довбня»
(Львів, 1879)

дальші розділи «L'Assomoir» І. Франко припинив, бо надав перевагу науковим виданням¹, безпідставна – видавши практично одночасно з другим випуском «Довбні» книжки Г. Шеля «Суспільно-політичні сторони в Німеччині» та власне оповідання «На дні» – через відсутність коштів видавець змушений був просто припинити видавати серію.

І. Франко, як бачимо з його листування, приділяв перекладу «Довбні» дуже багато уваги. На наш погляд, це зумовлено кількома причинами:

1) І. Франко в цей час дуже зацікавився творчістю Золя-реаліста, який зображав життя таким, яким воно є насправді. Вже в 1877 р. він друкує у «Друзі»² невелику розвідку про роман «L'Assomoir», де визнає «Ругон-Маккарів» “за одну з найграндіозніших праць літературних нашого віку” [26, 49]. З нагоди публікації польського перекладу роману Золя «Сторінка кохання» в журналі «Tydzień literacki...» у 1878 р.³ він публікує дослідження «Еміль Золя і його твори». І. Франко вважає, що не мають рації ті критики, котрі галасують про неморальність, цинічну навіть правду картин Золя. На його думку, “моральнішою справою є досліджувати причини занепаду, шукати іскри божественного вогню, людського почуття, навіть в істотах, котрі впали найнижче, ніж фарисейським переконанням про свою цнотливість відвертатися з погордою від усього, що задалегідь визнане осудженим і нікчемним” [26, 101]. З повним правом можна вважати, що І. Франко був одним із перших українських літературознавців, які досліджували творчість великого французького письменника.

2) Від часу написання «Бориславських оповідань» його особисто дуже захопила робітнича тема, а твір Золя був дуже співзвучний його власній позиції щодо відтворення художнім словом життя простого люду.

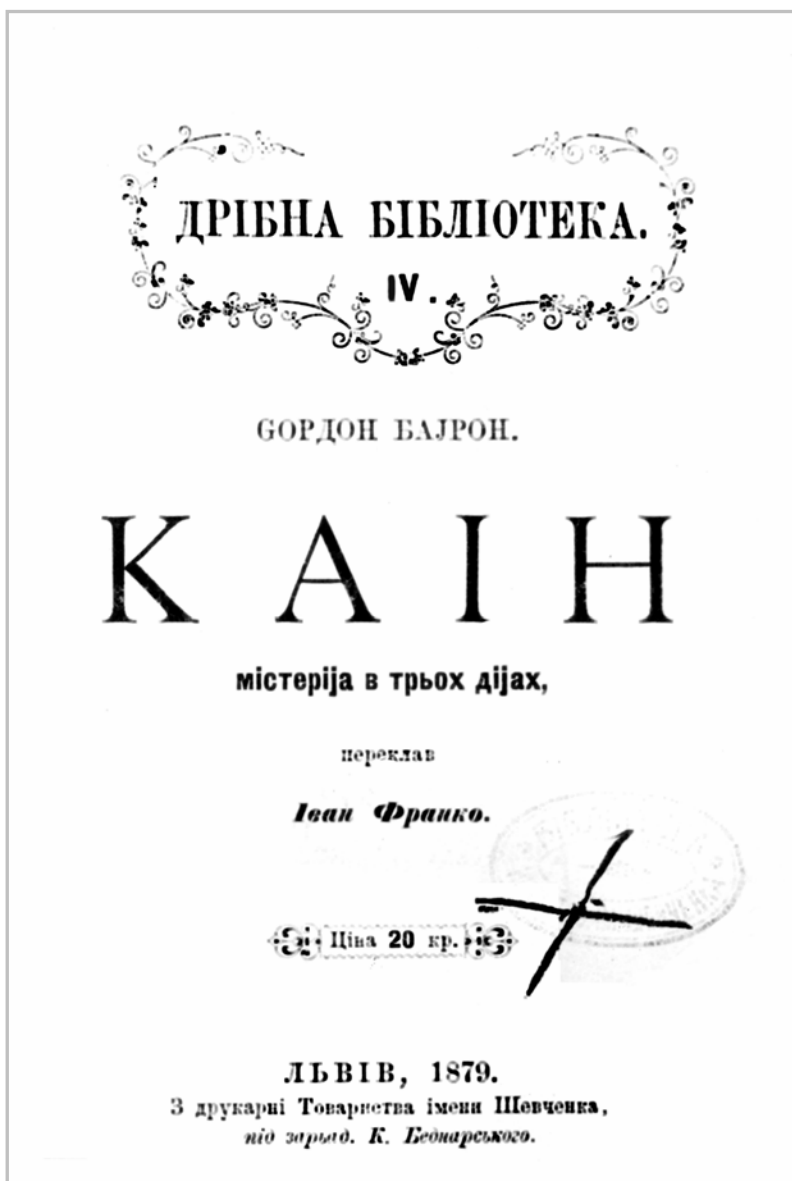
3) Франко доручив перекладати твір Е. Золя Ользі Рошкевич, залучаючи до культурної праці тоді ще інертне жіноцтво.

4) Франко був закоханий в О. Рошкевич, потребував з нею постійного листовного спілкування, хотів зробити її працю відомою

¹ Дей О. І. Революційне видання Ів. Франка 1879–1880 рр. «Дрібна бібліотека» // Дослідження творчості Івана Франка. – Київ, 1956. – С. 45.

² Друг. – 1877. – № 3–4. – С. 54–55.

³ Tydzień literacki, artystyczny, naukowy i społeczny. – Lwów. – 1878. – № 44. – С. 123–124.

Титульний аркуш книжки Дж. Г. Байрона «Каїн»
(Львів, 1879)

широкому загалові, хоча після арешту ставлення до його особи з боку родини Рошкевичів значно охолело.

Четвертою і п'ятою нумерованими книжками «Дрібної бібліотеки» були власні переклади І. Франка містерії Дж. Байрона «Каїн» та збірка «Думи і пісні найзатніших європейських поетів». Образ Каїна, виведений в поемі Байрона, І. Франко бачить не лише у біблійній легенді, а розглядає його як прояву історичну. «Велика політична реакція того часу, страшний суспільний і умисловий гніт – се ґрунт, на яким він виріс», – так формулює своє бачення трагедії героя Франко у «Замітці перекладача», яку він подає наприкінці книжки [26, 643]. Саме «Каїн» Байрона дасть йому насагу створити свою інтерпретацію цієї людської драми під однойменною назвою у 1888 р. Про це він написав Драгоманову 20 березня 1889 р.: «Цікавий я дуже, що Ви скажете про «Каїна»? Він сидів мені в мозку ще від часу, коли я перекладав Байронового «Каїна» і тільки торік я осилив якось сю жидівську легенду, домішавши до неї шматок з легенди про Фауста, котрий з вершин Кавказу оглядав рай» [49, 203–204]. У Байроновому «Каїні» Франка «побіч сього болючого, вічно бажаного і вічно невдоволеного духу» захоплює «звізда нової надії, ідеал жінчини, ідеал нової людськості – Ада» [12, 644]. А цей твір, як і кінцева строфа у вірші Гете «Переміна рослин» (увійшов до наступної книжки серії), де йдеться, що кохання є цвіт, із котрого виросте найкращий плід – рівність і згода думок [13, 111], свідчить про певну суб'єктивність добору творів: він дуже любив літературні твори, які були співзвучні його ідеалові стосунків між чоловіком і жінкою.

До п'ятої книжки серії «Думи і пісні найзатніших європейських поетів» увійшли 17 поезій видатних класиків європейської літератури: Й. В. М. Гете, Лермонтова, Фрейліґрата, Г. Гайне, Т. Мура, П. Б. Шеллі, Т. Гуда, Д. Ф. Штра, Г. Гервега. Підбір віршів до збірника здійснювався цілеспрямовано. Прозорі сатири Г. Гайне («Поступовий рак в Парижі», «Заказані книжки») хоча й поцілюють в Німеччину і її порядки, але дуже добре відображають подібний стан речей і в Австро-Угорщині. «Поступовий рак в Парижі» спрямований проти всякого угодовства, відходу від національних інтересів. Заспівом до цілої збірки є поезія Й.-В. Гете «Прометей» – нескореність Прометея закликає до нескореності гнобителям і є лейтмотивом усієї збірки. Сюди долучено також вірш «Дума», підписаний криптонімом М. Н. Його написав народоволець М. О. Морозов,

Титульний аркуш книжки «Думи і пісні найзнатніших європейських поетів» (Львів, 1879)

автор книги «Из-за решетки. Сборник стихотворений русских заключенников по политическим причинам в период 1873–1877 гг., осужденных и ожидающих суда». Ця книжка була видана в Женеві, ходила серед львівських студентів, її І. Франко надіслав О. Рошкевич до Лолина¹.

До другої підгрупи першої групи серії «Дрібна бібліотека» – оригінальні художні твори – увійшла книжка № 14 цієї серії – оповідання І. Франка «На дні», що побачила світ у другій половині 1880 р. Вона мала підзаголовок «Суспільно-психологічна студія» та, на перший погляд, досить загадкову іронічну посвяту «Громадському урядови богоспасаємого міста Дрогобича». Оповідання написано в Коломиї 17–20 червня 1880 р., після безпідставного арешту Франка в Яблунові 4 березня 1880 р. разом із його товаришем Кирилом Ґеником, та тримісячного перебування в коломийській в'язниці, з якої звільнений 3 червня 1880 р. Твір цікавий біографічним елементом – вустами головного героя твору Андрія Темери промовляє сам автор. Тут описано дійсні факти біографії Франка, його нещасливе кохання до Ольги Рошкевич (в оповіданні – Ганни), тяжка особиста драма – в 1879 р. Ольга вийшла заміж за священника Володимира Озаркевича, деталі їх останньої зустрічі. Цей арешт² та цікаві обставини виходу в світ останньої книжки серії «Дрібна бібліотека» І. Франко описав в автобіографії 1890 р. Отже, після тримісячного утримування під вартою його випустили з коломийської в'язниці, і як такого, що не належав до цього повіту, відтранспортували до місця народження через арешти в Коломиї, Станіславові, Стрию і Дрогобичі. «Вже до Дрогобича, – згадує І. Франко, – я приїхав з сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі «На дні», а звідти, ще того самого дня (через протекцію) послано з поліціантами до Нагуевич. По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки. Я дістав сильну лихорадку, прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломиї, щоб удатися до Ґеника, прожив там страшний тиждень, в готелі, написав повістку «На дні» і на останні гроші вислав її до Львова... У Львові під час моєї неприсутності надруковано мою новелу «На дні» на складкові гроші деяких молодих русинів, поляків і жидів. Новела та зробила сильне враження; польський її переклад зачав (та не

¹ Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 10.

² Про це див. також: *Калинович В. І.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 107–116.

НА ДНІ

СУСПІЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СТУДІЯ

ІВАНА ФРАНКА.

Ціна 25 кр. а. в.

ЛЬВІВ, 1880.

Накладом Астора.

3 друкарні Товариства імени Шевченка
від зряду К. Беднарського.

Титульний аркуш книжки І. Франка «На дні»
(Львів, 1880)

скінчив) друкувати робітничий часопис «Праца»¹, котрої співробітником я був ще від 1878 р.» [49, 248].

Ці слова, які навіть І. Франко в листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. і який той умістив до свого «Переднього слова» у збірці: І. Франко «В поті чола. Образки з життя робучого люду», що вийшла у Львові 1890 р., дають нам дуже багато цікавих деталей. В оповіданні «На дні» описано в'язницю в Дрогобичі, куди І. Франка, безневинного, вхали після арешту в Коломиї. Саме тому твір має таку іронічну посвяту. Звідси нам стає відомо, що оповідання переслано з Коломиї до Львова і його до друку сам автор та видавець «Дрібної бібліотеки» не готував. І останнє – книжка побачила світ, очевидно, у липні–серпні 1880 р. – бо саме тоді І. Франко був відсутній у Львові.

Уже в жовтні 1880 р. в журналі «Зоря»² надруковано без підпису повідомлення, а точніше невелику рецензію на вихід у світ оповідання «На дні». Її автор говорив, зокрема, про І. Франка як особу, “знану руській публічності з численних розправ судових”. Громадська діяльність І. Франка, на думку рецензента, через соціалістичну пропаганду, приводила його до в'язниці. Саме це дуже образило І. Франка і змусило його написати великого полемічного листа О. Партицькому (Франко був переконаний у його авторстві цієї рецензії) зі звинуваченням у край несправедливому ставленні щодо власної особи, зазначаючи при цьому, що його твори слід розглядати як літературу, а не пов'язувати з біографією автора [48, 245–251].

Оповідання «На дні» стало популярним також і за межами України. Двічі, у 1886 р. та 1888 р., його друкували польською мовою: спочатку в автоперекладі в журналі «Przeгляд Społeczny» чч. 3–6, вдруге, у перекладі М. Семашко з ініціативи і під доглядом Елізи Ожешко, в газеті «Dziennik Łódzki», чч. 24–27; 29–33; 35–37; 39. У 1892 р. побачив світ чеський переклад оповідання³, 1902 – російський⁴, 1903 – німецький⁵.

¹ Це мало бути окреме видання під назвою: Na dnie. Studium społeczny Jana Franki. Przełożył z ruskiego Z. I. – Lwów: Nakładem redakcji «Pracy» z drukarni «Gazety Narodowej». У бібліотеці І. Франка за № 3388 зберігається початок цієї книжки – 16 стор., але вона так і не побачила світу.

² Зоря. – 1880. – № 20. – С. 272.

³ Franko I. Na dně. Z maloruštiny s dovolením autorovým přeložila Bohuslava Sokolova. – V Praze, 1891. – 96 s.

⁴ Франко И. В поте лица: Очерки из жизни рабочего люда / Пер. О. Рувимовой и Р. Ольгина. Предисл. и ред. М. Славинского. – С.-Петербург., 1902. – С. 81–146.

⁵ Franko I. Der Bodensatz // Die Zeit. – 1903. – № 164 (14.02); № 185 (4.04).

* * *

Друга група видань серії «Дрібна бібліотека», куди ввійшли науково-популярні і публіцистичні переклади, складає 8 книжок: № 2 – Драгоманов М. «Література українська, проскрибована рядом російським» (1878); № 6 – Писарев Д. «Пчоли» (1879); № 7 – Лавле Е. «Власність ґрунтова і її історія» (1879); № 9 – Гекслі Т. Г. «Білковина» (1879); № 10 – Добролюбов М. І. «Значення авторитету в вихованні» (1879); № 11 – Лавле Е. «Сільська община в Росії» (1879); № 13 – Шель Г. «Суспільно-політичні стороництва в Німеччині» (1879). Єдина оригінальна праця в цій групі випусків серії «Дрібної бібліотеки», хоч й вона первісно написана французькою мовою, була доповідь М. Драгоманова на літературному конгресі в Парижі 1878 р. Це один із перших публічних протестів на поважному міжнародному форумі проти дикої політики царського уряду, спрямованої на заборону українського слова Емським указом 1876 р. На основі неспростовних фактів історії, які доводили окремішність української культури, М. Драгоманов різко виступив проти її жорстоких утисків на споконвічних українських теренах Наддніпрянщини. Праця того ж року побачила світ у «Дрібній бібліотеці» і мала виняткове значення – окрім ознайомлення людності Галичини з культурним етноцидом супроти своїх братів на Великій Україні, вона була спрямована і проти доморощених москвофілів, які набирали сили в краю і розколювали єдиний фронт боротьби за національні права українців на терені Австро-Угорської монархії.

На жаль, усі листи М. Драгоманова від 1877 до кінця 1881 р., написані І. Франкові, за його ж словами, “пропали в тривожних роках мого кочового життя”¹. Тому конкретних свідчень, як готувалося це видання до друку, віднайти не вдалося. Оскільки праця М. Драгоманова була надрукована в Женеві 1 червня 1878 р., можна припустити, що львівське видання побачило світ влітку 1878 р.

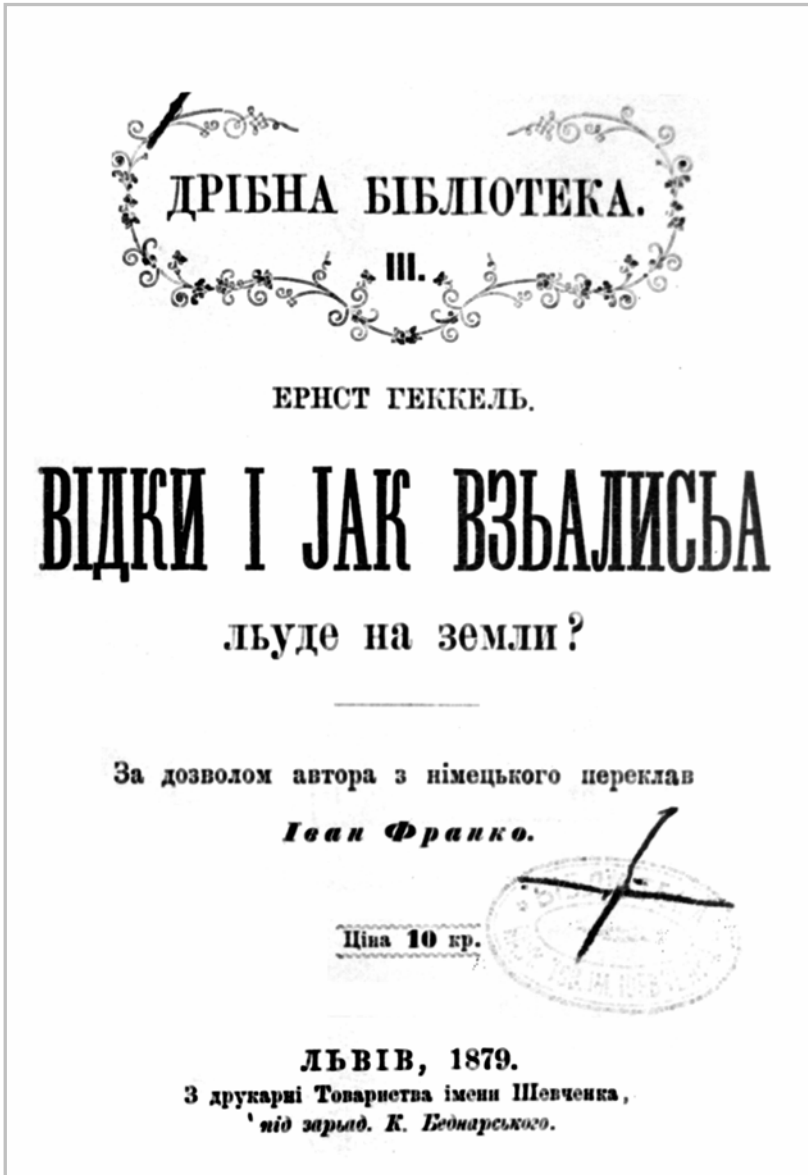
Прагнучи дати українській людності Галичини сучасну науково-популярну літературу, поставити питання про походження та існування життя на землі, видавці «Дрібної бібліотеки» друкують два твори природничого напрямку в перекладі І. Франка: «Відки і як взялися люди на землі» Е. Геккеля та «Білковина» Т. Г. Гекслі.

¹ Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших 1881–1886. – Львів: Видав Іван Франко. 1906. – С. 4.

Е. Геккель (1834–1919) належав до популяризаторів вчення Ч. Дарвіна, був прихильником соціального дарвінізму, у своїх працях за узагальненою методою Ч. Дарвіна вивчення живої природи пробував дати відповідь на питання, як це пізніше сформулював І. Франко в 1903 р. у своєму трактаті «Що таке поступ?», “...відки взялася та страшна нерівність між людьми, чи вона потрібна, чи мусить бути вічно або чи з неї можливий який вихід?” [45, 328]. Далі І. Франко критикує хибність прикладання методи дарвінізму до людського суспільства, бо прихильники цього напрямку “замало продумали історію людського роду і власне те, що в ній відмінне від історії рстинного і звірячого розвою” [45, 330]. Та за чверть століття до таких висновків І. Франко захоплювався дослідженнями Е. Геккеля, тому особисто сприяв появі у світ цієї праці у власному перекладі “за дозволом автора”¹ в серії «Дрібна бібліотека» українською мовою. Ясна річ, відкрита пропаганда ідей дарвінізму, які суперечили тодішньому тлумаченню походження життя, стривожили владу, тим паче, що цю літературу видавали люди, відомі з голосного соціалістичного процесу 1878 р. У листі до О. Рошкевич від 13 березня 1978 р. І. Франко повідомляє: “Нині для мене був день не зовсім хороший, бо саме кілька минут перед одержанням твого листа я довідався, що поліція skonфіскувала мій переклад Геккеля. Се скандал, і я маю надію, що мені віддадуть увесь наклад, – а ні, то будем писати і кричати по газетах” [48, 166]. Чому ж так сталося? Без сумніву, зачіпкою був зміст книжки. Але І. Франко, добре знаючи цензурні правила, подав беззаперечні докази – книжка без всяких застережень поширювалася німецькою мовою. Тоді почали чіплятися до друкарні, мовляв, її директор, Кароль Беднарський², ще не має дозволу на випуск книг, оскільки не дотримано бюрократичних формальностей щодо його права на підпис. Через два тижні, приблизно 26 березня 1879 р., про цю подію, вже з частково з’ясованими обставинами конфіскувати, І. Франко написав М. Павликові: “Геккеля (III кн. «Дрібної бібліотеки») skonфіковано зразу за сам зміст, а відтак, коли викрився скандал, за підпис зарядці друкарні

¹ *Геккель Е.* Відки і як взялися люди на землі. – Львів, 1879. – С. 1 (титульний аркуш).

² Про діяльність К. Беднарського див. мої статті: Беднарський Кароль // Укр. літ. енциклопедія. – Київ, 1988. – С. 140; Видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наук. симпозиуму. – Львів, 1990. – С. 138–139.

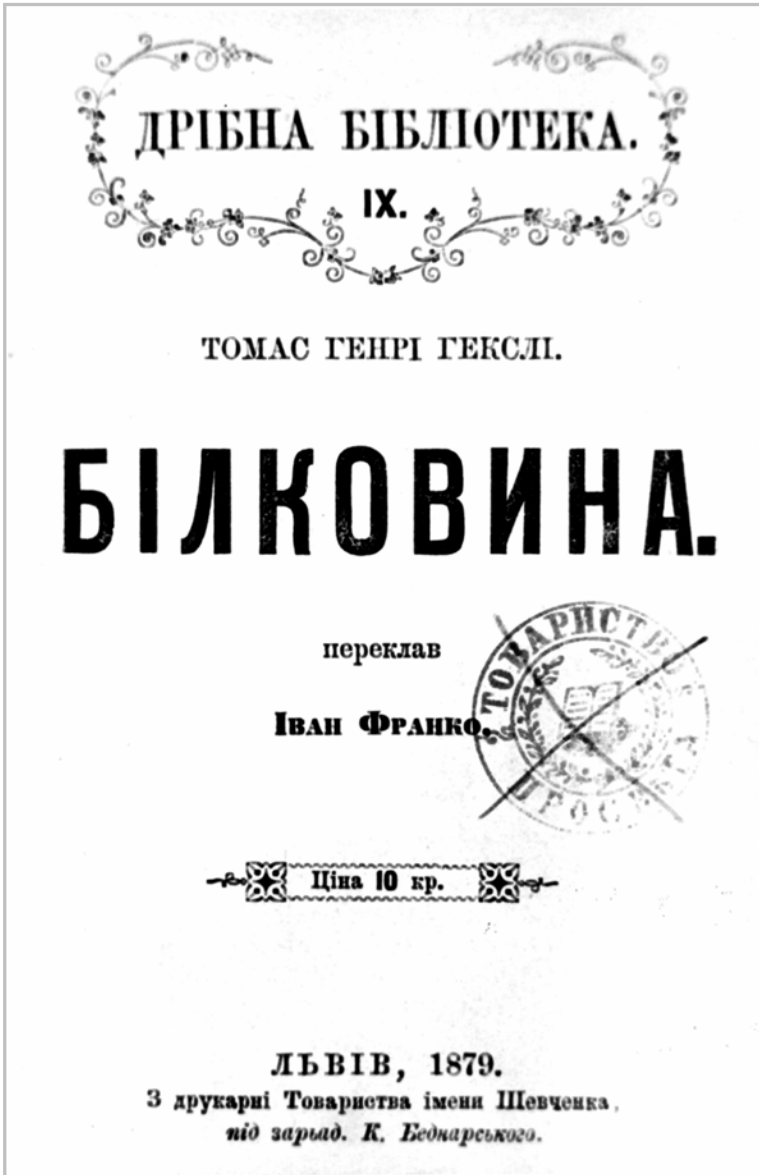
Титульний аркуш книжки Е. Геккеля
«Звідки і як взяли ся люди на землі?» (Львів, 1879)

Беднарського, котрий ді не має ще уповноваження. Між тим він подав о уповноваження ще в грудні – досі, правда, нема відповіді, але від січня підписується на всіх книжечках, виходячих з друкарні Шевченка. За жадну не чіпали, але за Геккеля – summarisch! Завтра має термін – значиться, і Геккель буде звернений. Тепер не могу Вам прислати його, бо всі забрали, але скоро віддадуть, вишлю на разі 5 примірників” [48, 168]. Отже, завдяки старанням І. Франка, наприкінці березня 1879 р. весь наклад повернули видавцям. Слід відзначити, що ця книжка мала рекордний для всієї бібліотеки наклад – 1000 примірників, причому на 10 жовтня того року їх уже було розпродано 615 прим. [48, 217].

Переклад другої праці природничого змісту, твору Гекслі «Білковина» (про основу всього живого на землі – білок) І. Франко закінчив ще весною 1879 р. [48, 184]. Якщо кн. 8 (Е. Золя «Довбня») вийшла на початку липня 1879 р. [48, 195], то 14 вересня 1879 р. І. Франко надсилає М. Павликові вже кн. 10. Отже, кн. 9 побачила світ приблизно в липні-серпні 1879 р.

Дві книжки «Дрібної бібліотеки» складають твори російських критиків: «Пчоли» Д. Писарева (переклад В. Полянського, кн. 6) та «Значення авторитету у вихованні» М. Добролюбова (переклад Є. Олесницького, кн. 10). Як згадує Є. Олесницький, він “переклав за порадою Франка Добролюбова «Авторитет у вихованні» і достачив фондів на наклад свого випуску «Дрібної бібліотеки»”¹. У передмові І. Франка до «Пчїл» відзначено, що реалістичні погляди, які проглядаються побіч застарілих естетичних засад у Белінського, дуже ясно і глибоко розробили його наступники Добролюбов, Чернишевський і Писарев [26, 105]. Свою думку щодо доцільності друкування цього твору. І. Франко обґрунтовує так: “Хотячи в «Дрібній бібліотеці» познакомити нашу громаду з деякими важнішими працями російських критиків, ми вибрали на перший раз зоологічну розвідку «Пчоли», котру можна уважати взірцем подібної праці і в котрій автор зумів найзвичайніші факти представити так цікаво і так наглядно, що нам здається, немов самі не тільки видимо, але й переживаємо все те, що діється в дивній пчолячій “державі” [26, 105]. І. Франко націлює читачів, що сюжет цієї “зоологічної”, на перший погляд, розвідки має алегоричний зміст: на прикладі бджолячої

¹ Олесницький Є. Картка з історії української університетської молоді // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 123.

Титульний аркуш книжки Т. Г. Гекслі
«Білковина» (Львів, 1879)

сім'ї зображено людське суспільство зі своїми бідами і проблемами, поділ на трудівників і тих, хто паразитує. В листі до М. Павлика у червні 1879 р. з приводу відгуків на друкування «Пчіл» І. Франко пише так: «Пчоли» наробили тут розруху – люди, про котрих сього годі було подумати, почувають симпатію, другим починає відкидати; може зберу деякі матеріали, то вам зашлю яко факти патологічні» [48, 188]. На жаль, обіцяного зроблено не було.

Публікуючи «Значення авторитету у вихованні» М. Добролюбова, видавці «Дрібної бібліотеки» хотіли показати своє бачення авторитетів. Тут М. Добролюбов, до речі, ставить питання про авторитет досить однозначно: «Виховання має один недостаток: теперішній лад вважається нормальним порядком». У передмові до цього видання І. Франко нагадує позиції, на яких стоять видавці «Дрібної бібліотеки»: «Ми задумали видати «Д. Б.», т.е. її наукову часть так, щоб з часом статті в них могли зложити більше або менше певну енциклопедію позитивного знання, розказану словом самих же його найважніших двигателів»¹. Далі він відзначив, що на майбутнє найбільше уваги приділятиметься працям з економії і цю науку треба почати від азбуки: він думає видати підручник з політичної економії, котрий мав би на меті хоча в головних нарисах познайомити молодь з цілістю цієї науки². Звертає увагу цікавий факт, який засвідчує І. Франко у передмові, – кн. 10 вийшла в першу річницю початку випуску серії «Дрібна бібліотека».

До друку творів Писарева і Добролюбова у «Дрібній бібліотеці» М. Драгоманов поставився досить холодно. На його думку, «писаревщина» мало привчала людей до праці і самостійності³, а твір Добролюбова, написаний під московською цензурою є, по суті, дуже завуальований⁴. Він рекомендував більше уваги приділяти західній філософській думці, зокрема творам Лянге. І. Франко вважає, що Драгоманов і Павлик стосовно Писарева «не зовсім з правого боку» вдарили його [48, 199], оскільки «...погляди його (Писарева. – Б. Я.) в великій часті розумні і чесні, а з письм його, оскільки я їх знаю, не впливає зовсім погорда життя і штук, а, противно, кожда стрічка його писем дише любов'ю до життя, до розумного, людського життя. В такій цілі я хтів познакомити нашу громаду з

¹ Добролюбов М. А. Значінь авторитету в вихованню. – Львів, 1879. – С. 3.

² Там само. – С. 5–6.

³ Переписка... – Т. 3. – С. 76.

⁴ Там само. – С. 132.

Писаревим, бо здається мені, що то, що прояснює мої поняття, зміцнює мої переконання і заохочує мене до праці, прояснить і заохотить також других. Я бачив того приміри з Писаревим. А коли не так, то вкажіть, де і чому не так” [48, 200]. Можна зрозуміти обидві сторони: М. Драгоманов, перебуваючи в Женеві, де не існувало поняття будь-яких обмежень друкованого слова, хотів бачити у виданнях «Дрібної бібліотеки» цілком відкриті твори, І. Франко ж, зважаючи на умови життя в Австро-Угорщині та хвилю безпідставних переслідувань його самого, мусив до певної міри зважати і на ці обставини. Тим паче, що у творах Писарева та Добролюбова, на його думку, були дуже вдало порушені актуальні проблеми виховання молоді, розуміння, проти чого, задля поступу, треба боротися у суспільстві.

З економічних праць у «Дрібній бібліотеці» з’явилося два твори бельгійського економіста Еміля Лавле (Лавеле) «Власність ґрунтова і її історія» (кн. VII) та «Сільська община в Росії» (кн. II) – обидві в перекладі І. Франка. Останньою в цьому ряді була праця німецького науковця Ганса Шеля «Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині» (кн. 13), яку з німецької мови переклали Іван Мандичевський та Іван Франко. За друк праць Лавле І. Франка критикував М. Драгоманов, вважаючи, що цей автор є далеко “не знаменитий”, з чим Франко погоджується і виправдовується, що це слова Біхера, перекладача Лавле німецькою мовою, а не його власні. А крім того, «Дрібна бібліотека» видається для Галичини, “де Лавеле ні в російським, ні в яким іншим переводі не звісний. В німецьким переводі його купить один-два, бо дорогий, а в нашім переводі його за півтора місяця пішло примірників 200” [48, 200]. Далі говорячи про рекомендацію М. Драгоманова друкувати праці Лянге, І. Франко, не заперечуючи цього в принципі, каже, що, на жаль, український читач сьогодні потребує ще “або свистунства Писаревих та Чернишевських, або бесіди такої вже по хлопськи зрозумілої, як Гекслі або Лавеле” [48, 201]. У передмові до «Власності ґрунтової і її історії» І. Франко відзначає, “що говорячи про власність ґрунтову, Лавле не говорить проти неї, а за нею, що він не жаден соціаліст ані комуніст, а простий чесний учений, котрий не боїться ясно і одверто висказати виводу, до якого конечно привели його факти”¹. В листі до М. Павлика в листопаді 1879 р. про вихід у світ

¹ Лавле Е. Власність ґрунтова і її історія. – Львів, 1879. – С. 4.

праці Лавле про сільську общину він дає їй таку оцінку: “Стаття Лавеле про общину, хоть зовсім не блискуча, все ж таки коротко і зрозуміло резюмує то, що досі написано позитивного про общину, а в выводах Л[авеле] хилиться до колективізму, – значить не було причини нею помітуватись, особливо зваживши, що се перша звістка в Галичині про общину, і книгарі тутешні її так перепудились, що ні за які гроші не хотять дати на виставу з другими книжками «Др. біб.». Коли М[ихайло] П[етрович] напише про общину окрему статтю, то ми приймем і надрукуєм її з великою подякою. Впрочем, у нас були під руками рівночасно з переводженням Лавеле праці про общину: Постникова перший випуск (теорія общинного посідання і разом оборона його, – значить не фактичні дані про рос[ійську] о[бщину] і Соколовського («Знание», 77), а притім обі статті (друга дуже хороша) задовгі” [48, 222]. Отже, друкування цих книг Лавле було продумане, обґрунтоване, а тому закиди окремих франкознавців, начебто це було зроблено з огляду на цензуру, не виправдані¹. Спроба ж О. Дея пояснити видання творів Лавле у «Дрібній бібліотеці» наявністю утопічних елементів у світогляді І. Франка та нечітким розумінням його шляхів визволення селянства², є надуманою.

Праця німецького катедер-соціаліста Г. Шеля вперше була надрукована у «Правді»³. Одначе, подаючи у редагованому ним часописі цей переклад І. Мандичевського та І. Франка, В. Барвінський подав свої примітки⁴, ґрунтуючись на аргументах А. Шеффле, одного із представників катедер-соціалізму, якого навіть однодумці і колеги вважали “одним із тих мудреців, що після Колумба їздять відкривати Америку” [45, 58]. У післяслові до видання цієї праці в кн. 13 «Дрібної бібліотеки» під назвою «Редакція «Правди» в боротьбі з вітряками», І. Франко викладає свої погляди на соціалізм, позитивно оцінюючи сформульовану Марксом теорію додаткової вартості та в основному поділяючи його економічні погляди, планує пізніше “розібрати Марксову теорію вартості” [45, 68]. Виданням книжки Шеля завершено другу групу видань серії «Дрібна бібліотека».

¹ Історія української дожовтневої журналістики. – Львів, 1983. – С. 226.

² Див.: *Дей О.* Українська революційна демократична журналістика. – Київ, 1959. – С. 317–320.

³ Правда. – 1879. – № 6–7, 10–12.

⁴ Правда. – 1879. – № 11.

Титульний аркуш книжки Г. Шеля
«Суспільно-політичні стороництва в Німеччині» (Львів, 1879)

* * *

Книжки серії «Дрібна бібліотека» видавалися однотипно, мали однаковий формат так зв. 16° – 17,4 × 12,3 см; задля економії коштів на поліграфічні витрати вони друкувалися на дешевому папері. Єдиним художнім оформленням обкладинки, причому однаковим упродовж усього видання (окрім книжки «Війна за волю») була орнаментальна рамка рослинного типу. З 15-ти книжок «Дрібної бібліотеки» дві («Війна за волю» Успенського та повісті Еркмана-Шатріана) були надруковані етимологічним правописом, дві (М. Драгоманов «Література українська проскрибована рядом російським» та Шель «Суспільно-політичні стороництва в Німеччині») – близькою до сучасного правопису кулішівкою, якою друкувалася «Правда», а решта, 11 випусків, друкувалися правописом “драгоманівка”, що його розробив М. Драгоманов.

Видавці дбали про рекламу і розповсюдження. Виклади програми було зроблено вже в перших книжках, що й продовжувалося до виходу в світ останньої книжки. З листування між І. Франком та М. Драгомановим відомо про наклад та стан розповсюдження «Дрібної бібліотеки». Особливо цінною є таблиця накладів і залишків на складі, яку І. Франко подає М. Павликові у листі приблизно 10 жовтня 1879 р., відзначаючи, що “гроші не за все стягнені, особливо не за всі книжки, дані в коміс книгарням”.

«Війна за волю»	друк.	в 500 прим.	осталось на складі	40
Еркман-Шатріан	«-»	500	«-»	44
Література укр. (Драгоманова. – Б. Я.)	«-»	500	«-»	93
Геккель	«-»	1000	«-»	615
«Каїн»	«-»	500	«-»	190
«Думи»	«-»	500	«-»	213
«Пчоли»	«-»	500	«-»	199
Лавеле, І	«-»	300	«-»	31
«Довбня», І	«-»	200	«-»	18
«Білковина»	«-»	500	«-»	242
«Авторитет»	«-»	500	«-»	281

Автор листа зазначив також, що «Довбня» і «Авторитет у вихованні» видані в липні 1879 р.

Франкові нотатки в записних книжках 1882 р. фіксують рахунки «Дрібної бібліотеки», свідчать, що деякі випуски і комплекти книг надсилали не тільки окремим адресатам і книгарням (Ріхтера, книгарні Польській), у міста Галичини – Стрий, Тернопіль, Коломия, а й до Відня¹.

«Дрібна бібліотека» користувалася популярністю, особливо серед молоді, позаяк давала читачеві твори, які не могли дати інші видання Галичини. Вона відіграла певну роль, пропагуючи реалістичну літературу, сприяючи поширенню в Україні модерної наукової думки, пробуджуючи інтерес до досягнень науки і культури. Як зазначив І. Франко у своїй статті «З останніх десятиліть ХІХ віку», через цензурну заборону часопису «Громадський друг» «Дрібна бібліотека» була іншою формою друку перекладів європейських учених і поетів, де порушувалися незвичні для галичан питання: дарвінізм, свобідна критика, авторитет у вихованні і т. ін. У листуванні І. Франка 1878–1880 рр. знаходимо багато підтверджень того, що «Дрібна бібліотека» була виданням цікавим і популярним.

Думки, викладені у книжках «Дрібної бібліотеки», згадки про її вплив на уми молоді потрапили навіть на сторінки художньої літератури. У повісті Ольги Кобилянської «Людина» героїня твору, Олена Ляуфер, згадує про книжку Писарева «Пчолі»². Що «Дрібна бібліотека» не була метеликом-одноденкою, свідчать і такі рядки Василя Щурата: «...я вже 1885 р. зимою від учня третього класу Петра Бойка, значно старшого від мене віком, що стояв на станції в моїх батьків, дістав Франкового «Захара Беркута» і прочитав цілого в один день з великим захопленням. Бойко запалився до Франкових писань, мабуть, вже роком раніше, в Тернопільській гімназії, бо приїхавши відтак осінню 1885 р. до Львова повторяти третій клас, привіз із собою комплект «Дрібної бібліотеки», а у Львові знайшлися в нього дуже скоро: «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Світ»³.

Царська охранка, яка пильно слідкувала за тим, щоб українське друковане слово з Галичини не проникало на терени Наддніпрян-

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 192. – С. 3 з кінця (а. 4536 фотокопії).

² Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Київ, 1962. – Т. 1. – С. 83.

³ Щурат В. Іван Франко у моїх споминах (1886–1900) // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 197.

ської України, конфісковувала, забороняла, знищувала все, що потрапляло до рук. У великій партії книг, конфіскованій Волочиською митницею 22 листопада 1887 р., серед інших були часописи «Друг» (1876), «Світ» (1882)¹, три примірники «Дрібної бібліотеки» (жандармерія не зазначає, які саме)², «Довбня» (з обірваною обкладинкою)³.

Однозначний був висновок і цензора Петербурзького цензурного комітету Алфьорова про необхідність заборонити книгу І. Франка «На дні» (кн. 14 «Дрібної бібліотеки»): “Хоч зміст цього оповідання не може бути визнано злочинним, воно все ж видається вельми тенденційним по своєму крайньому реалізму і по тому гнітючому враженню, яке автор має на увазі справити на читача описом нелюдськості, звірства і безапеляційного свавілля поліції, жертвою якої є ні в чому не винна освічена молода людина, проникнута любов’ю до страждених і взагалі, як те видно з оповідання, прихильник соціалістичних теорій.

Такий твір за своїм змістом до обігу в Росії в жодному разі не можна дозволити, хоча в списках заборонених книжок ця книжка не значиться”. Висновок складено 22 січня 1890 р.⁴. Отже, навіть після десяти літ по виході у світ «Дрібна бібліотека» не могла бути легальною для українців Російської імперії.

¹ Державний архів Російської Федерації (колишній ЦДАЖР). – Ф. 102 Зд. – Оп. 1887. – Од. зб. 42. – А. 37.

² Там само. – А. 37 зв.

³ Там само. – А. 38.

⁴ Іван Франко. Документи і матеріали 1856–1965. – Київ, 1966. – С. 143.

1.3. «ДРІБНА БІБЛІОТЕКА»: НЕРЕАЛІЗОВАНІ ЗАДУМИ І ПЛАНИ

Вперше про плани видання серії книг «Дрібна бібліотека», як вже згадано вище, І. Франко ділився з М. Драгомановим у листі від лютого 1877 р. [48, 56]. Першою книжкою, яку хотів би бачити видавець у серії, мали бути «Мертві душі» М. Гоголя, далі – «Фромон син і старший Ріслер» А. Доде. З готового матеріалу редакція «Друга» мала окремі частини з деяких творів західних письменників (два «Паризькі письма» Е. Золя, «Сверчок в закутті» Ч. Діккенса, новела Ф. Кабальєро, дещо з Брет-Гарта та ін.). На провінції перекладався перший том «Ругон-Маккарів» Е. Золя і «Фромон» А. Доде. І. Франко сподівався виробити у провінційних читачів літературні смаки, тоді вдалося б набрати реальнішого напрямку й погляду на життя. Водночас він скаржився на брак перекладацьких сил, питав у М. Драгоманова, чи не міг би той підняти когось для перекладання Діккенса, Теккереевої «Торговиці пустоти», Жака Альфонса Доде чи творів Тургенєва [48, 56]. Тут же І. Франко сповіщає про свої організаційні заходи, залучення до перекладів гімназистів, труднощі в тому, що їх переклади потребують виправлень. Друга велика проблема – це відсутність книжок у Галичині, наприклад, «Мертвих душ» нема жодного примірника [48, 57].

Характерно, що вже в цьому листі І. Франко бачить задуману серію книжок як бібліотеку, де спочатку буде надруковано трохи белетристики, а пізніше гурток зможе видавати науково-популярні видання.

На відсутність книжок та нестачу грошей для їх купівлі він скаржився М. Драгоманову і в наступних листах. Ідею видання серії галицьких “метеликів” підтримав киянин Дорошевич, який обіцяв надіслати книжки Гоголя, Достоевського, Гончарова, Писарева, Тургенєва, російську періодику [48, 59–60].

Не вдалося реалізувати задуми друку в «Дрібній бібліотеці» повісті Е. Золя «La Curée» [48, 171], ескізів М. Помяловського, які перекладав Олеськів, «Отравленного дьякона» Успенського (пере-

клад Олесницького), праці Енгеля, яку готував до друку О. Терлецький [48, 180], кілька праць Гекслі (були готові 4 розправи), Фохта «Фізіологічні письма» (переклад Полянського), Гекслі «Наше знання про природу» (переклад Олеськова) [48, 184]. На думку О. Рошкевич, у «Дрібній бібліотеці» слід було би друкувати збірники пісень та інші етнографічні матеріали [48, 193]. Мав бажання надрукувати у «Дрібній бібліотеці» свій переклад із Джонстона Іван Верхратський [48, 194]. Не побачив світ у серії запланований до друку переклад М. Павлика праць Лянге [48, 211], що пропонував робити М. Драгоманов [48, 201]. У програмі «Дрібної бібліотеки», про яку І. Франко сповістив М. Павлика у жовтні 1879 р., під числом 14 планувалося надрукувати «Бурю» Островського [48, 213].

Не було реалізовано плани, про які І. Франко повідомляє Ф. Вовка наприкінці 1879 р.:

- Бокль «Попи і поступ в Іспанії»;
- Леббок «Початок релігії»;
- Маркс «Початок і зріст капіталістичної продукції» (передостанній розділ першого тому «Капіталу». – *Б. Я.*);
- Енгельс «Початок і теорія соціалізму» (витяги з «Анти-Дюрінга»);
- Нарис теорії Маркса про капіталістичну продукцію без полемічних зауважень;
- «Основи суспільної економії» (компіляція з Чернишевського, Мілля і Маркса);
- Дрепер «Боротьба релігій з наукою»;
- переклади першого і другого томів «Ругон-Маккарів» Е. Золя.

Ці плани стримувала передусім відсутність коштів на видання [48, 225–226]. Після виходу кн. 13 борг видавців друкарні становив понад 50 зол. ринських [48, 228].

Слід відзначити, що намір друкувати розділ із «Капіталу» Маркса «Початок і зріст капіталістичної продукції» в додатку до підручника І. Франка «Основи суспільної економії». І. Франко сам висловив у передмові до кн. 10 серії. Пізніше І. Франко вирішив надрукувати переклад у серії ««Дрібна бібліотека», про що свідчить напис на рукописі перекладу: «Дрібна бібліотека. Карл Маркс «Початки і історичний розвиток капіталістичної продукції в Англії». З німецького переклав І. Франко». А конспективний переклад «Анти-Дюрінга» Ф. Енгельса здійснювався наступного року після виходу німецького

№ 11 За місяць. Мад. Рис. 1.

ГРОМАДСЬКИЙ ДРУГ

МІСЬАЧНИК ЛІТЕРАТУРНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ.

~~2613~~²⁶

З М І С Т:

I. Думка в тюрмі; II. Невольники, Марша***; — III. Voa Constrictor, Ів. Франка. — IV. Ребеншчукова Тетяна, М. Павла. — V. Питанье робуче і його значіньє на тепер і на будущее, Фр. Альб. Ланге. — VI. Природа а церков, іє повісти Еліза Зола. — VII * * (Шістьма). — VIII. Воїна Славїан с Турками 1875—78 р. р., Соєрон Крутя. — IX. Хронїва: 1) Житье і побут сучасного селянина на Україні і у Франції, Ж. Ф. — 2) Дешчо про Сербїю, С. Б. — Самоурство російського рїаду на Україні і дешчо про україньські земства. — X. Словник. — XI. Засуд № 1. (на окладї). — XII. Патологічні проїави.

Л Ъ В І В.

У „Перній Звизковї Друкарні“, під зарїадом А. Маньковського,
1878.

*Літературно-політичний місячник
«Громадський друг» (Львів, 1878)*

видання цього твору. Це були перші українські переклади творів Маркса й Енгельса¹. Як бачимо, І. Франко дуже уважно стежив за виходом у світ суспільно-політичної літератури, цікавився усіма новими напрямками розвитку філософсько-економічної думки в Європі.

На весну 1880 р., окрім перелічених праць, І. Франко хотів би друкувати в серії також Е. Ф. Шульце «Як виробилося поняття душі». Окрім того, він перекладав ще низку статей Шульце з історії філософії: «Грецька філософія природи і її відносини до новішого природознавства», «Християнство, його початок і відносини до природознавства», «Природознавство в середніх віках», «Бекон Веруламський, творець новішого реалізму», «Кант і Дарвін». Він вважав, що цілість Шульце буде далеко кращою і потрібнішою, аніж «Історія матеріалізму» Лянге, котра до того ж учетверо довша [48, 230].

Спроба відновити видання «Дрібної бібліотеки» була у 1882 р. В листі до І. Белея, датованому початком травня 1882 р., І. Франко пропонував організувати збір коштів, зробити передрук своєї статті «Війни і військо в наших часах», частина якої була опублікована в часописі «Світ»², і видати її як кн. 15 серії «Дрібна бібліотека» [48, 309]. Та цим планам не судилося здійснитися. До речі, І. Франко не зміг навіть закінчити цього твору. Уривок ненадрукованої частини статті зберігся серед матеріалів І. Белея в архіві І. Франка³ і вперше був надрукований тільки у п'ятдесяти томному Зібранні творів [45, 165–186].

Якщо зробити коротке порівняння, що планували видати в «Дрібній бібліотеці» і що з'явилось друком, можна констатувати: вдалося видати заледве третину задуманого. І лише дещо з цього пізніше реалізував І. Франко в інших своїх видавничих серіях та серіях, які видавали його друзі, – «Бібліотеці найзнаменитіших повістей» при редакції часопису «Діло» (видавець – І. Белей) та «Русько-українській бібліотеці» (видавець – Є. Олесницький)⁴.

¹ Ці рукописи розшукав і видав М. Возняк у часописі «Культура» (Львів, 1926. – № 4–9). Те, що сам І. Франко не видав їх пізніше в одній із своїх видавничих серій, свідчить про зміну його ставлення до марксизму (див.: Підрозділ 2.1 цієї праці). Перероблені частини підручника «Основи суспільної економії» побачили світ у 1883 р. у виданні товариства «Просвіта» під назвою «Про працю і скарби».

² Світ. – 1882. – № 16–17 (4–5). – С. 290–296.

³ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 548.

⁴ Видавалися відповідно в 1881–1906 та 1884–1886 рр.

ДЗВІН

ГАЛИЦЬКО-УКРАЇНСЬКА ЗБІРКА.

Видав

М. П А В Л И К.

Л Ъ В І В.

„Перша Левицька Друкарня“, під зарядом А. Маньковського.

1878.

Збірка «Дзвін» (Львів, 1878)

* * *

Заборона виходу у світ журналу «Друг» у червні 1877 р. змусила І. Франка, М. Павлика, О. Терлецького заснувати нове періодичне видання. До його організації взявся М. Павлик. Часопис вирішено назвати «Громадський друг» – навіть у назві відбито спадкоємність «Друга» та спільність з ідеями наддніпрянських «Громад». Однак це видання стало чи не найнещасливішим у видавничій діяльності І. Франка, оскільки зазнавало конфіскацій і постійного переслідування з боку поліції¹. Перше число часопису з'явилося 7 квітня 1878 р. (І. Франко лише 5 березня 1878 р. вийшов із в'язниці)², однак вже 15 квітня конфісковано прокураторією, а 18 квітня конфіскацію потвердив крайовий суд.

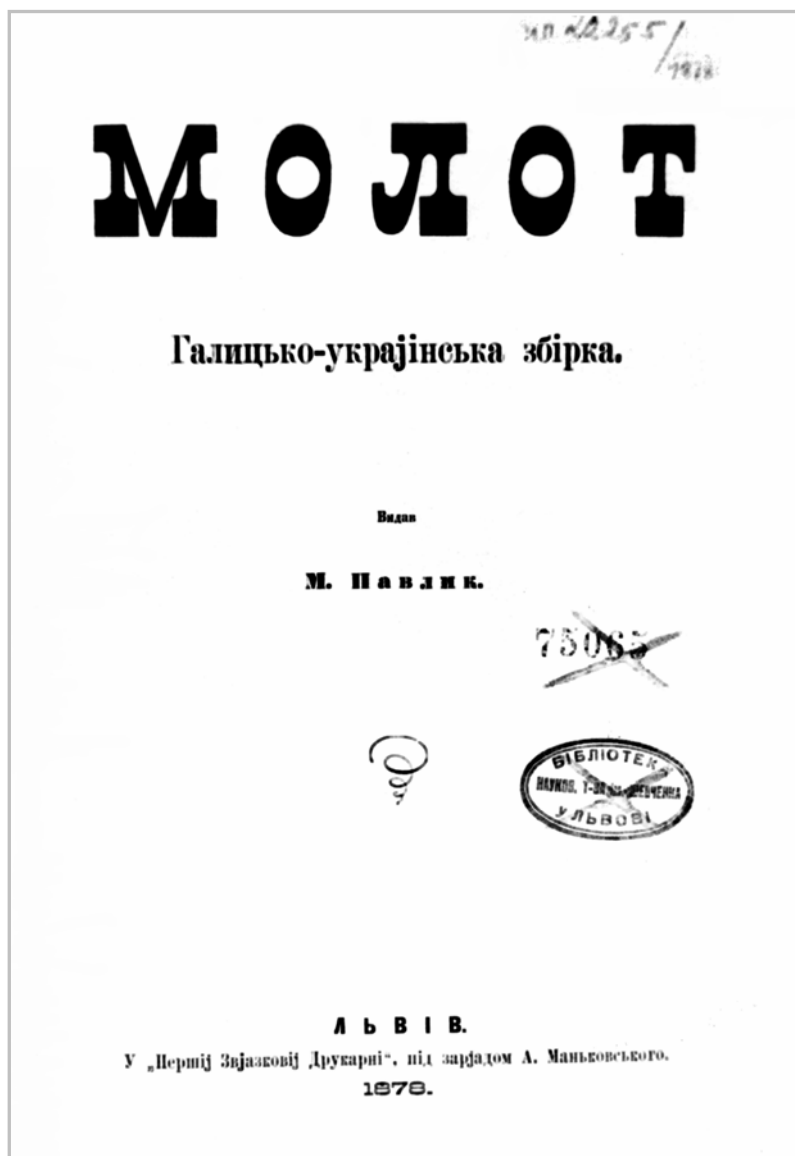
Друге число вийшло 11 травня, конфісковане 17 травня, конфіскація потверджена 20 травня. Це змусило видавців І. Франка, М. Павлика та О. Терлецького спробувати замість часопису видавати неперіодичні збірки, бо вони не підлягали цензурі. Отже, продовженням «Громадського друга» став альманах-двомісячник «Дзвін». У підзаголовку це видання значилося як «Галицько-українська збірка». Зразу ж розпочато активне її поширення, однак 29 серпня книгу сконфіскувала прокураторія. Згідно з розпорядженням намісника Галичини гр. А. Потоцького від 18 вересня 1878 р. доручено пильно стежити за появою цієї збірки, а у випадку її нелегального розповсюдження вживати належних заходів та інформувати намісництво³. Така ж доля судилася і збірці «Молот», яку підготував уже сам І. Франко (Павлик на той час сидів у в'язниці). Книжка мала обсяг 220 сторінок і була надрукована в січні 1879 р. [48, 142], як і попередні дві «драгоманівкою» в Першій зв'язковій (спілковій) друкарні під зарядом А. Маньковського накладом 600 примірників. У лютому 1879 р. збірка «Молот» була сконфіскована⁴.

¹ Детально про це видання та його зміст див.: *Іванов П. І.* Франко в часописі «Громадський друг» (1878) // Слово про Великого Каменяря: Збірник статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка: У 2 т. – Київ, 1956. – Т. 2. – С. 215–272.

² *Калинович В. І.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів, 1967. – С. 88.

³ Історія Львова в документах і матеріалах: Збірник документів і матеріалів. – Київ, 1986. – С. 136–137.

⁴ Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 72–73.

Збірка «Молот» (Львів, 1878)

У вступних заувагах до збірника «З життя і творчості Івана Франка» – стаття залишилася доти ненадрукованою¹ – М. Возняк звертає увагу на такі міркування І. Франка з приводу цих конфіскацій²:

1. М. Павлик (на цей час І. Франко сидів у в'язниці) взявся до справи видання «Громадського друга» дуже некваліфіковано і, «що більше, своєю легковажністю зразив найбільше тямущого у цих справах О. Терлецького».

2. У тодішніх умовах можна було видобути книжки навіть після конфіскації, правда з вирізаними прокураторією сторінками. Після цього дозволялося віддрукувати ці сторінки з вилученими місцями, вклеїти їх на місце і тим самим, хоч із запізненням, розповсюджувати законно серед читачів.

3. Це не давало б приводу переслідувати тих, хто мав примірники «Громадського друга», «Дзвона», «Молота» – а таких випадків було відомо кілька в Галичині, разом із тим було б збережено основну частину видання.

Обсяг усіх чисел «Громадського друга», «Дзвона», «Молота» складав 40 друкованих аркушів і хоч числа мали різну назву, все видання мало суцільну пагінацію, спільний титул і показники змісту [41, 378]. Варто зауважити, що видання цих збірок було досить таки коштовним. Так, лише за наклад «Молота» друкарня допомагала 180 зол. ринських [48, 237]. Через матеріальну скруту та неможливість І. Франкові бути у Львові, зазнала невдачі спроба створити нове періодичне видання – часопис «Нова основа», який мав «не віддалятися від напряму, зазначеного збіркою «Молот» та женецькими виданнями Драгоманова»³. Окрім виданої відозви «До читаючої громади», далі справа не посунулася [41, 458]. Отже, фактично єдиним легальним виданням кінця 70-х років XIX ст., яке не зачіпала поліція, для І. Франка і його однодумців була серія «Дрібна бібліотека».

З «Громадським другом», «Дзвоном» і «Молотом» тісно пов'язані два окремі книжкові видання І. Франка – його віршовані сатири

¹ ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. ВР. – Ф. Воз. 82/20. – С. 16.

² Йдеться про: *Франко І. Михайло Павлик. Замість ювілейної сільветки* // Літ.-наук. вістник. – 1905. – Кн. 3. – С. 160–186.

³ Про це детальніше див.: *Возняк М. Велетень думки і праці.* – Львів, 1958. – С. 220–223; *Історія української дожовтневої журналістики.* – Львів, 1983. – С. 201–216.

ДУМА

ПРО МАЛЕДИКТА ПЛОСКОЛОБА.

Іс старих паперів випорнав

Джеджалик. - І. Франко

Пронав дух революції!
Кричат старі незнайки:
Не тра нам конституції,
Лиш бува та нагайки!
Георіх Геїне.

Львів.

„Перша Зв'язкова друкарня“,
під зар'ядом А. Маньковського.
1878.

Титульний аркуш книжки І. Франка
«Дума про Маледикта Плосколоба» (Львів, 1878)

«Дума про Маледикта Плосколоба: із старих номерів випорпав Джеджалик» та «Дума про Наума Безумовича: оден листок з історії райхсрату Джеджалика», яка була вперше надрукована у збірці «Молот»¹, а окремим виданням побачила світ у 1879 р. Обидві книжечки надруковано «драгоманівкою» в Першій спілковій друкарні під управою А. Маньковського. «Дума про Маледикта Плосколоба» – гостра сатира на громадське життя Галичини кінця 70-х років XIX ст., де в сатиричних образах відтворено реальні події, факти й особи. В образах *Маледикта Плосколоба* змальовано редактора газети «Слово» Венедикта Площанського; *Міха Ковальського* – посла віденського парламенту і галицького сейму Василя Ковальського; *Тиховича Мовчальського* – учителя Львівської академічної гімназії Гната Тиховича; *Наума Безумовича* – редактора журналу «Наука» священика Івана Наумовича, москвофіла, ініціатора переходу села Гнилички на Тернопільщині на православ'я; *Митра Полити* – галицького митрополита Йосифа Сембратовича²; *отця Халяви* – прелата собору св. Юра у Львові Михайла Малиновського та ін. «*Не «Други»*» – це Франко і його товариші, видавці «Громадського друга»; «*Народний двір*» – інституція у Львові «Народний Дім», де провід у свої руки захопили москвофіли.

Хоч у персонажах «Думи...» легко вгадувалися конкретні галицькі політики, образи обмежених москвофільських провідників були публіцистично узагальнені, а вістря Франкової сатири скеровувалося проти адміністративно-політичних методів боротьби з новими ідеями, на захист, за сьогоднішніми поняттями, прав особи в суспільстві. Про це свідчить motto з Г. Гайне, винесене на титульну сторінку книжки:

*Пропає дух революції!
Кричать старі незнайки:
“Не тра нам конституції,
Лиш бука і нагайки”.*

Абсолютно несприйнятними, на переконання І. Франка, є доноси, які використовували москвофіли в боротьбі зі своїми супро-

¹ Молот: Галицько-українська збірка / Видав М. Павлик. – Львів, 1878. – С. 110–113.

² Як згадує Василь Лукич, вони з Франком у 1876 р. мали гарячі дискусії з небожем Йосифа Сембратовича, майбутнім митрополитом і кардиналом, а тоді професором догматики Львівського університету і редактором «Руського Сіону» д-ром Сильвестром Сембратовичем на тему: що для нації має бути на першому місці – віра чи народність? // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 113.

Титульний аркуш книжки І. Франка
«Дума про Наума Безумовича» (Львів, 1879)

тивниками і що автор вклав, як головну “пораду”, у уста головного героя твору:

*Не треба ні хрестів, ні походів,
Ні жадних інших хороводів,
Не треба їх вганяти в амбіцію,
А попросту донести на них у поліцію [3, 238].*

Отже, «Дума про Маледикта Плосколоба» – один із перших гострих політичних творів молодого І. Франка, де засобами віршованої сатири розвінчується заскорузлість, антинаціональна суть діяльності москвофільського проводу в Галичині.

З листування І. Франка з О. Рошкевич можна дуже точно визначити час виходу у світ книжки. В листі, датованому кінцем вересня 1878 р., І. Франко інформував: “Я видав сими днями сатиру на «Слово» – «Дума про Маледикта Просколоба», котру чудом не сконфісковано. Посилаю ти її” [48, 120]. Звідси висновок: якщо в листі від 20 вересня того року про цей твір І. Франко не згадує, значить, книжка побачила світ в останній декаді вересня 1878 р.

Фактичним продовженням цієї теми стала «Дума про Наума Безумовича». Головна лінія твору – тема зради народних інтересів, коли українські послы голосують за величезний військовий бюджет, хоч край є в розрусі і страшній бідності, виставляючи наперед своє нічим не виправдане австрофільство.

Зрада національних інтересів оплачувалася і з боку Австрії, і з боку Москви. Пишучи цю сатиру, І. Франко передбачив, що прототип головного героя Іван Наумович, навіть не усвідомлюючи до кінця, що чинить¹, фактично зрадить свій народ і в 1885 р. емігрує до Росії.

М. Возняк твердить, що «Дума про Наума Безумовича» підпала конфіскації в «Молоті» і в окремому відбитку². Це не зовсім так, оскільки в документах про підстави конфіскації збірки «Молот», згідно з висновками цісарсько-королівської державної прокуратури, ця книжка підпала під заборону за статті: «Мореллі, Руссо, Маблі», «До молодіжі», «До Шевченка», «Лихва на Буковині», «Пропащий чоловік»³. Очевидно, конфіскація окремої книжки «Думи...» сталася

¹ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. – Львів, 1935. – С. 48–50.

² Возняк М. Велетень думки і праці. – Львів, 1958. – С. 119.

³ Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 72.

тому, що в цілому було конфісковано збірку «Молот», а спроб врятувати решту матеріалу, як це показано вище, не було.

«Дума про Наума Безумовича» побачила світ десь у січні–лютому 1879 р. Про друкування «Думи» І. Франко повідомляє О. Рошкевич в листі від 15 січня 1879 р. [48, 142], а висновки прокуратури датовані 21 лютого 1879 р.¹

Обидві ці книжки невеликого формату, у м'якій обкладинці, мають по 16 сторінок. «Дума про Маледикта Плосколоба» оздоблена на обкладинці рамочкою з розетками по кутах. Рамками прикрашена також кожна сторінка. Розмір книжки 16,4×12 см. «Дума про Наума Безумовича» трохи меншого формату – 11,5×7,5 см. Обидві надруковані “драгоманівкою”. Відомі два автографи «Думи про Маледикта Плосколоба», які зберігаються в архіві Франка² і мають незначні розходження з текстом. Натомість «Дума про Наума Безумовича» в чистовому автографі, має два додаткові розділи, інший початок вірша, різночитання з чорновим автографом. Ці матеріали вперше надруковано у примітках до публікації сатири в 50-томному зібранні І. Франка [3, 412–416].

¹ Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 73.

² ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 216.

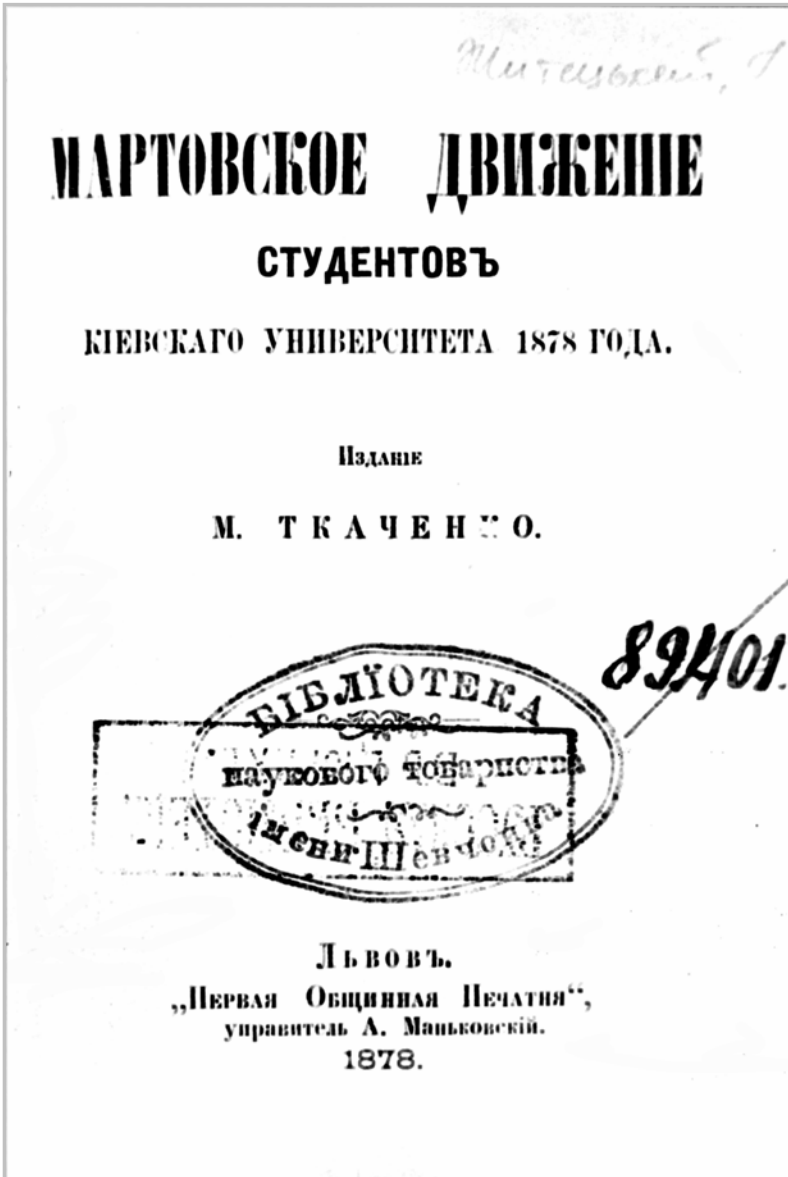
1.4. ЛЕГАЛЬНІ Й НЕЛЕГАЛЬНІ ФОРМИ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І. ФРАНКА

Не задовольняючись легальними виданнями періодики та серії «Дрібна бібліотека», І. Франко та М. Павлик у 1878 р. розпочали публікацію законспірованих видань – “контрафакцій”¹. Цьому сприяло зближення з редакційним комітетом робітничої газети «Праца» і, зокрема, з відомим організатором робітничого руху в Галичині Антонієм Маньковським (1837–1899), ініціатором і першим головою з 1869 р. «Товариства взаємної допомоги львівських ремісників», керівником першого в Галичині страйку львівських друкарів (1870), який з 1875 р. був директором Першої спілкової друкарні у Львові². Влітку 1878 р. без зазначення прізвища автора в цій друкарні вийшла російською мовою книжка «Мартовское движение студентов Киевского университета 1878 года» – один із найгостріших публіцистичних творів того часу, що на конкретних прикладах розвінчує свавілля царського уряду на терені вищої школи й розповідає про студентські заворушення, коли з навчального закладу відрахували майже чверть студентів. За словами автора книжки, ці події “якщо не по формі, то по духу були виразом загального прагнення справжньої російської інтелігенції визволитися з-під чиновницького, поліцейсько-жандармського ярма”³. У книжці яскраво описано студентський побут, стеження й доноси, покарання за будь-який прояв вільнодумства. Різні надужиття, корупція ректора і професорського складу університету й стали причиною студентського бунту, який царська охрнка старалася приховати від широкого загалу.

¹ Якимович Б. З. Контрафакція // Укр. літ. енциклопедія. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 558.

² Mańkowski Antoni Wincenty // Słownik Pracowników Książki Polskiej. – Warszawa; Łódź, 1972. – S. 563–564; Encyklopedia Wiedzy o Książce. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. – S. 1462.

³ Мартовское движение студентов Киевского университета / Издание М. Ткаченко. – Львов, 1878. – С. 160.

Титульний аркуш книжки «Мартовское движение студентов Киевского университета 1878 года» (Львів, 1878)

На титульному аркуші книжки зазначено, що вона є виданням М. Ткаченка. Майже одночасно з аналогічними вихідними даними на титульній сторінці надрукована також книжка «Нова віра на Україні».

Протягом тривалого часу авторство цих книжок помилково приписувалося М. Павликові, а прізвище «М. Ткаченко» розглядали як його літературний псевдонім¹. Дослідників вів на хибну стежку, очевидно, законспірований лист М. Павлика до М. Драгоманова від 5 червня 1879 р., який був підписаний «М. Ткаченко»². А йшлося у ньому, як це 19 грудня 1896 р. дописав М. Павлик, про друкарські шрифти, зашифровані словом “товар”, там згадується якийсь Антон, “до якого немає доступу і який сприяв закупці товару”. На наш погляд, тут йдеться про А. Маньковського, директора Першої спілкової друкарні, товариша й соратника І. Франка і М. Павлика, заарештованого тоді за підозрою в друкуванні нелегальних соціалістичних видань [48, 176] і пізніше судженого у справі Л. Варинського³.

Фактично автором першої книги, рукопис якої нелегально передано з Києва, був Іродіон Житецький, родом із Полтавщини, активний діяч «Громади», колишній студент Київського університету, відрахований за участь у березневих подіях 1878 р. та виселений спочатку у В'ятську, пізніше переведений в Астраханську губернію, майбутній дослідник життя калмицького народу⁴. Ця книжка, як видно з листування І. Франка, друкувалася в максимально стислі терміни. До її виходу в світ І. Франко доклав багато зусиль. Уже з листом М. Драгоманову від 21 серпня 1878 р. він надіслав початок надрукованої книги [48, 103]. У вересні того ж року готовий примірник отримала О. Рошкевич [48, 118]. І. Франко також провадив усі розрахунки за друк цієї книги.

Друга книга – це Павликів переклад статті, революціонера-народника та публіциста (народженого на Вінниччині) Івана Ковальського «Рационализм на Юге России», яка була надрукована в

¹ Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів XVI–XX ст. – Київ, 1969. – С. 367.

² ЦДІА України у Львові. – Ф. 663. – Т. І. – Од. зб. 249. – А. 108–108 зв.

³ *Najdus W. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890–1919.* – Warszawa, 1983. – S. 51–54.

⁴ *Травушкин Н.* Іродіон Житецький // Волга. – 1984. – № 8. – С. 7–170; *Якимович Б. З.* Житецький Іродіон // Укр. літ. енциклопедія. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 202.

5628.

НОВА ВІРА

НА УКРАЇНІ.

Видав

М. ТКАЧЕНКО.

Коштує 8 кр.

„Перша Зіязкова Друкарня“ під зар. А. Маньковського.
1878.

*Титульний аркуш книжки «Нова віра на Україні»
(Львів, 1878)*

п'ятому номері журналу «Отечественные записки» 1878 року¹. Свое бачення штунди, співзвучність ідей штундистів із соціалізмом М. Павлик виклав у «Передньому слові», надрукованому в книжці анонімно. Про це видання І. Франко повідомляв О. Рошкевич у листі від 14 серпня 1878 р. і сподівався, що вона “чень, зробить трохи руху і між галицьким людом і галицькою інтелігенцією. Скоро вийде (десь позавтра), то пришлю й вам” [48, 102]. До речі, І. Ковальський, який від 1878 р. керував підпільним народницьким гуртком в Одесі, 11 лютого того ж року вже був заарештований на квартирі, де містилася підпільна друкарня. За те, що при арешті він і товариші вчинили збройний опір царській жандармерії, Одеський військовий окружний суд засудив його до смертної кари. І. Ковальського розстріляли в Одесі в липні того ж року, у віці 28-ми років. Його могила засипана тепер вапном на території одеського карантину. Це відбувалося в той час, коли у Львові друкували його книжку. Статтю для «Отечественных записок» І. Ковальський написав на підставі свіжих вражень під час “ходіння в народ”.

На підставі досліджень видавничої діяльності І. Франка та М. Павлика доходимо висновку, що, *по-перше*, псевдонім «М. Ткаченко» є тільки видавничий, а не авторський; *по-друге*, за ним ховалися однаковою мірою два видавці – М. Павлик та І. Франко. Формат обох книжок – 16° (13,7 × 10 см), обидві вони надруковані на тонкому папері: *перша* – російською мовою, *друга* – українською, але “революційним” драгоманівським правописом. І формат, і якість паперу свідчать, що книжки призначалися для нелегальної передачі в межі Російської імперії.

Крім «Мартовского движения...», 1878 р. в Галичину із Наддніпрянщини передано для друку рукописи ще двох нелегальних брошур «Русская молодежь, правительство и общество» та «Доклад Совета Петербургского университета», про що писав М. Драгоманов у статті «Либерализм и земство в России», надрукованій у першому номері газети «Свободная Россия» за 1889 р. Однак, у зв'язку з тим, що галицька адміністрація розпочала боротьбу з українським і польським соціалістичним рухом, арештовано осіб, котрим доручалося їх друкування, і захоплено самі ці брошури².

¹ Переписка... – Т. 2. – С. 316–317; Мельниченко О. Г. Невідомі автографи Івана Франка. – Київ, 1966. – С. 6–7.

² Назаревський О. Березневий рух студентів р. 1878 // За сто літ: Матер. з громад. й літ. життя України XIX ст. і поч. XX ст. – Київ, 1928. – Кн. 3. – С. 120.

Того ж 1878 р. без зазначення прізвища автора вийшла польською мовою брошура І. Франка, яку він у листуванні з Ольгою Рошкевич називав «Katechizm socjalistyczny» [48, 130, 133]. Брошуру друкують за сприянням польських соціалістів Антона Маньковського, Августа Скерля та безпосередньою участю редактора і видавця газети «Prasa» Йосипа Данилюка в тій же друкарні, де вийшли попередні законспіровані видання. На її останній сторінці з конспіративною метою вказано: «Липськ (Ляйпціг), 8 серпня 1878 року». Згадана брошура (в сучасних бібліографічних покажчиках її прийнято називати «Co to jest socjalizm») – один із найкращих на той час викладів економічного вчення К. Маркса¹ – користувалася великою популярністю, була зрозуміла для робітників [48, 133]. Після її виходу в світ І. Франко стає редактором (непідписним) газети «Prasa»². Газета з 1 січня 1879 р. виходить як «Двотижневик, присвячений справам працюючих кляс». Отже, редакція часопису з часу приходу туди І. Франка робить спробу перетворити орган львівських друкарів на загальноробітничу газету, де українці працювали дружно з поляками і де друкувалися статті й українською мовою [26, 176]. На мою думку, ця реорганізація часопису відбулася з ініціативи саме І. Франка. Підтвердження цього є в працях Івана-Павла Химки³, хоч Валентина Найдус намагається переконати, що ініціатором перетворення «Prasy» в загальноробітничу газету був польський емігрант Людвик Варинський, який зустрічався із львівськими соціалістами в жовтні 1878 р.⁴

Можна зробити висновок, що в поширенні соціалістичних ідей серед польського населення Галичини і корінних польських земель брали участь українці Іван Франко та Михайло Павлик. Важливо підкреслити: укладені та видані заходами І. Франка або за його участю пропагандистські матеріали «Katechyzm» (1878), «Program socjalistów galicyjskich» (1881)⁵, «O pracy: Książeczka dla robotników»

¹ 400 лет русского книгопечатания: Русское книгопечатание до 1917 года. – Москва, 1964. – Т. 1. – С. 438.

² Про це детально: *Вервес Г. Д.* Іван Франко в робітничій газеті «Праца» // І. Я. Франко як історик. – Київ, 1956. – С. 114–138.

³ *Himka J. P.* Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890). – Cambridge, Mass., 1983. – P. 72–73.

⁴ *Najdus W.* Polska Partia... – S. 54.

⁵ Ця книжка вийшла накладом «Prasy» у Львові на початку вересня 1881 р. і мала таку рекламу: “Wyszła z druku broszura «O pracy...» cena 8 centów” // *Prasa*. – 1881. – Nr 12. – 10 верес.

(1881) поширювалися не тільки на західноукраїнських землях, а також у Кракові та Варшаві. До переходу польських соціалістів на шовіністичні рейки в українському питанні (кінець 80-х років XIX ст.) українсько-польські революційні зв'язки наприкінці 70-х – на початку 80-х років були досить тісними¹.

У цей час І. Франко та його товариші, використовуючи зв'язки з М. Драгомановим, активно кольпортували женевські видання, проводили “пропаганду новітньої ідеї”². Водночас вони налагоджували шляхи нелегальної пересилки за кордон женевських видань М. Драгоманова та літератури, яку видавали у Львові. Книжки, призначені для поширення в Росії, транспортували головно через Румунію. Туди ж І. Франко надіслав партію «Мартовского движения...», котрого, за його словами, “з Києва допоминаються”³. Тоді в Румунії, недалеко від румунсько-російського кордону, деякий час жив член київської «Громади» Федір Вовк⁴, до котрого надходили пакунки з книгами від М. Драгоманова з Женеви, від І. Франка та М. Павлика зі Львова. Своєрідний “міст” передачі нелегальної літератури в межі Російської імперії існував біля станції Солтанешти Кишинівського повіту. Траплялося, література не доходила за призначенням. У фондах Центрального державного історичного архіву України в Києві є матеріали, які свідчать про масштаби нелегального транспортування літератури в Росію⁵.

Так, 14 вересня 1878 р. за доносом селянина с. Ніспоряни Макарія Кіндратія царські прикордонники знайшли закопані в землі в чагарнику біля села Солтанешти три паки з книгами, які 15 вересня було доставлено на Унгенську митницю. За цю службу виказник отримав 10 крб. Кожну паку зважили і детально описали у протоколі. Виявлено такі книги:

– 195 примірників журналу «Громадський друг» за квітень 1878 р. (ч. I)⁶;

¹ Hornowa E. *Українські обóz postępowy i jego współpraca z Polską lewicę społeczną w Galicji 1876–1895.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968. – S. 20–52; *Najdus W.* *Op. cit.* – S. 54–57.

² *Лукич Василь.* *Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників.* – Львів, 1956. – С. 112.

³ *Переписка... – Т. 2.* – С. 316–317.

⁴ *Лазаревський Г.* *Київська старовина // Укр. література.* – 1943. – № 8–9. – С. 116.

⁵ ЦДДА України в Києві. – Ф. 419. – Оп. 1. – Од. зб. 228.

⁶ За тиждень, допоки Львівська поліція конфіскувала ч. 1 «Громадського друга», приховано 426 прим. з відомого поліції загального накладу в 600 прим. – Див.: *Баб'як П.* *Попри утиски цензури // Друг читача.* – 1988. – 12 трав.

PROGRAM

SOCJALISTÓW GALICYJSKICH

Międzynarodowy ruch socjalistyczny prądem swoim ogarnął z kolei i ziemię w skład dawnej Polski wchodzące. Dziś już niepodobna zaprzeczyć, że ruch ten u nas istnieje, że znalazł grunt odpowiedni i coraz więcej zyskuje zwolenników.

Jeżeli postęp w tej mierze nie był tu tak znaczny, jak w innych krajach, to winny temu głównie skomplikowane stosunki polityczne tych ziem. Galicja npd., chociaż politycznie przedstawia całość zaokrągloną, pod względem etnograficznym bynajmniej nie jest jednolitą. Wypadało więc socjalistom tej ziemi podzielić się na odrębne grupy, z których każda ma inny program działania, stosownie do warunków miejscowych. Dopiero gdy ta organizacja zupełnie będzie przeprowadzoną, i skuteczność akcji w całej pełni się okaże.

Gdy w tej właśnie chwili ruch organizacyjny w łonie partji socjalistycznej wszędzie objawia się tak silnie, i nasza grupa uważa za potrzebne, przedstawić publicznie poglądy swe na sprawę socjalizmu w ogóle i na warunki tegoż w naszej prowincji w szczególności.

Mamy nadzieję, że przyczynimy się tem do upragnionego porozumienia z innymi grupami socjalistów, a w pierwszym rzędzie z temi, które działają na tym samym co i my obszarze, a więc polskimi i ruskimi.

Z uwagi zaś, że tak zwana „inteligencja“ nasza—*burżuazja szlachecka i nieszlachecka* — ma jeszcze jak najdziksze pojęcia o socjalizmie i socjalistach, odezwa niniejsza może zarazem posłużyć do rozjaśnienia tych pojęć. Względ ten był powodem,

«Програма галицьких соціалістів»

(Львів, 1881)

- 168 примірників книги М. Драгоманова «По вопросу о мало-российской литературе», виданої у Відні 1876 р.;
- 93 примірники книги без заголовка й зазначення місця друку, що починалася з 82 сторінки з назвою «Навернений грішник»¹;
- 283 примірники книги М. Драгоманова «Турки внутренние и внешние», виданої в Женеві 1878 р.;
- 46 примірників книг «Письма Івана Франка. II. Борислав. Картинки з життя підгірського народу. Передрук з «Друга», Львів, 1877 р.;
- один примірник газети російською мовою «Общее дело», № 1, виданої в Женеві 9 травня 1878 р.;
- два номери газети «Czas» 1878 р., №№ 89, 90 і «Dodatek Gazety Narodowej», № 98.

Різних друкованих видань конфісковано в кількості 790 примірників².

Перевозили паки з книгами через кордон селяни с. Грозешти Василь Булгак, Георгій Варфоломій і Василь Ганчан. Слідство, яке проводила прокуратура Одеської судової палати, встановило: транспортування літератури проводилося під керівництвом Василя Булгака, котрого найняв для цієї роботи якийсь Іон Кукон. Як виявилось пізніше, це був учитель Вовчинецького народного училища Пилип Кодрян. Розуміючи, що головними особами в справі транспортування через кордон нелегальної літератури були аж ніяк не заарештовані селяни, поліція доклала багато зусиль для арешту Пилипа Кодряна. Від суворого покарання його врятувала втеча в румунське місто Галац, звідки він надіслав в Одеську жандармерію записку такого змісту: «Пане жандармський полковнику. Уважаю обов'язком сповістити вас, що я благополучно вибрався від вас і вислизнув з ваших рук, зачервонених кров'ю мучених росіян, що складають народи Росії. Передайте це жандармам, Филип Кодрян»³.

Проте, й отримавши цього листа, розслідування не припинили. Одеський генерал-губернатор пропонував вислати арештованих селян у північні губернії.

¹ Йдеться про третю частину «Письм Івана Франка», видану у Львові 1877 р. без титульного аркуша. Це був передрук з «Друга» 1877, № 3–4, с. 38–45; № 5, с. 66–74; № 6, с. 93–105.

² ЦДДА України у Києві. – Ф. 419. – Оп. 1. – Од. зб. 228. – А. 29.

³ Там само. – А. 108.

Кольпортаж української літератури революційного змісту в межі Російської імперії каральні органи російського самодержавства вважали настільки небезпечним, що про цей факт міністр юстиції 9 квітня 1880 р. особисто доповідав цареві Олександрові II. Слідство закінчилося аж у липні 1880 р. Винні селяни були вислані для поселення в одній із внутрішніх губерній імперії.

До речі, квітневого випуску журналу І. Франка та М. Павлика «Громадський друг», номери якого конфіскувала Львівська прокуратура, в тій партії було аж 195 примірників¹. Серед перехопленої царською охранкою літератури був і примірник краківської газети «Czas» від 17 квітня 1878 р., де в розділі «Kronika miejscowa i zagraniczna» сповіщається про конфіскацію Львівською судовою прокуратурою періодичних видань, серед яких – перший (квітневий) номер часопису «Громадський друг». Можна зробити такий висновок: або видавці вміло приховували зразу ж частину накладу, або у Першій спілковій друкарні під управою А. Маньковського низка видань І. Франка та М. Павлика насправді друкувалася значно більшим накладом, ніж про це знала влада. Аналогічні методи застосовувалися при друкові подальших неперіодичних альманахів «Дзвін», «Молот», виданні робітничої газети «Праса».

Попри провали під час транспортування, частина літератури проникала на Наддніпрянщину, знаходила там своїх читачів. Осіб, у яких таку літературу виявляли, піддавали жорстоким репресіям. За доносом до Київської жандармської управи 5 вересня 1879 р. за розпорядженням горезвісного жандармського полковника Новицького зроблено обшук у квартирі студента Київського університету св. Володимира Вікентія Янушкевича родом з м. Рогачева (Білорусь). Знайдено львівські альманахи «Дзвін» і «Молот», які видавали І. Франко та М. Павлик². На запит жандармерії Комітет іноземної цензури повідомив, що ці книжки визнані “належними до тих творів, які відрізняються соціально-революційним напрямом, тому визнані недозволеними для обігу і занесені до списків заборонених книг”³. В. Янушкевича випущено з-під арешту під нагляд поліції, однак 23 жовтня 1879 р. його заарештували повторно. І хоч

¹ ЦДДА України у Києві. – Ф. 419. – Оп. 1. – Од. зб. 228. – А. 28 зв.

² Там само. – Ф. 442. – Оп. 830. – Од. зб. 165. – А. 5.

³ Там само. – А. 11.

ніякого компромату цього разу не знайшли, В. Янушкевича відраховували з університету і за розпорядженням Київського генерал-губернатора вислали в Олонецьку губернію¹.

* * *

Отже, сформулюю висновки про видавничу діяльність І. Франка цього періоду. Друга половина 70-х років була насичена цікавими і складними подіями в суспільно-політичному житті Галичини. Вважаючи книговидавничу справу одним з основних чинників поширення новітніх поглядів на суспільні відносини й активізації політичного руху, І. Франко з товаришами стали засновниками першого радикального видання в Україні. Через видавничу діяльність І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький та їхні друзі й спільники виступили як пропагандисти ідей, що нуртували в Європі, вміло поєднували легальні й нелегальні форми книговидання, докладали зусиль, щоб їх книжки знаходили читача в Галичині та Наддніпрянській Україні. Розгортаючи видавничу справу, І. Франко враховував досвід видавців Центральної та Західної Європи, Росії. Великий вплив на програму видавничої діяльності І. Франка мали його тогочасні світоглядні позиції, еволюцію яких розглянемо нижче. Запозичивши ідеї з різних наукових теорій, прихильно ставлячись до економічного вчення Маркса, він, однак, в багатьох питаннях поділяв думки Лассаля, котрого Маркс вважав провідником буржуазного соціалізму. І. Франко був противником насильства: “Я розумію під революцією іменно цілий ряд таких культурних, наукових і політичних фактів, будь вони криваві або й зовсім ні, котрі змінюють всі дотогочасні поняття і основу і цілий розвиток якогось народу повертають на зовсім іншу дорогу” [48, 111]. І. Франко, як до речі і С. Подолинський, засуджував деякі політичні погляди, і тактику Маркса, і, головне, його організаційний централізм². Поділяючи назагал погляди М. Драгоманова, він вважав теорію марксизму придатнішою для Західної Європи, аніж для аграрної Галичини, ставив наперед усього піднесення освіти й науки народу, що дасть можли-

¹ ЦДДА України у Києві. – Ф. 442. – Оп. 830. – Од. зб. 165. – А. 20.

² *Сербин Р.* Сергій Андрійович Подолинський (1850–91) Бібліографія // Укр. історик (Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен). – 1986. – № 3–4. – С. 138.

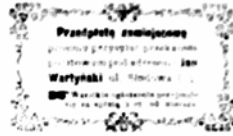
Rok I.

Lwów, dnia 1 Listopada 1878.

№ 9.

PRACA

DWUTYGDNIK POŚWIĘCONY SPRAWOM DRUKARSKIM

Nauka i jej stanowisko wobec klas pracujących.

(Ciąg dalszy.)

Leć czyż poznanie, samo poznanie praw przyrody stanowi jedyny cel nauki? Nie. Poznanie samo nie może być jej celem, bo gdyby tak było, to cała nauka nie przynosiłaby nikomu najmniejszej korzyści, nie byłaby nikomu potrzebna, byłaby, że tak powiem, piętrem kołom u wozu ludzkiego postępu. Wiedza sama nikomu być nie da. Można ją, owszem, zdobyć, ale takie a takie ogromne skarby leżą w głębi morza lub na lodowcu, a mimo tej wiedzy giną z głodu. Od nauki żądamy nie samej bezpożądnej wiedzy. Są wprawdzie kraje, gdzie taka wiedza, oderwana zupełnie od życia i nikomu nie potrzebna, nasywa się nauką — ale kraje te nazywają się — Chiny. My przedewszystkiem od prawdziwej nauki żądamy, aby była pożyteczna, aby dawała nam możność zwyciężyć bez wielkich strat w wiecznej walce z przyrodą o byt i utrzymanie.

A więc dwa konieczne warunki musi spełniać prawdziwa nauka — uczyć nas poznawać prawa przyrody, i uczyć nas — korzystać z tych praw, używać ich w walce z tajemną przyrodą. A więc dwie są strony nauki: wiedza i praca — rozumie się, praca pożyteczna dla ogółu przedewszystkiem, a potem i dla samego pracującego człowieka.

Jakżeż to może być? spyta może ktośkolwiek — aby praca, bądź ona najpożyteczniejsza, liczyć do nauki? Nauka przecież co innego, a praca co innego i nie należy mieszać jednej z drugiej! Na takie zarzuty musimy odpowiedzieć w ten sposób, że dzisiaj wprawdzie i w życiu i w teorii rozdzielona wielką częścią jest nauka od nauki, lecz gdy się bliżej zastanowimy nad jedną i nad drugą, to zobaczymy, że właśnie ten rozdzielny wpływ jak najgłębszy na obydwie, że zapóźnił i zapóźnia ich rozwój — że zatem praca i nauka, rozłączone w życiu, marnieją obie, jak dwie połowy jednej rośliny, rozciętej na dwie. Prawda, nowsze czasy starają się naprawić o złaczenie tych dwóch nierozdzielnych pojęć ze sobą — i w istocie, od kiedy nastąpił ten zwrot w dążeniach ludzkich, widzimy ogromny postęp i w nauce i w rozwoju środków, ułatwiających ludzką pracę. Dopóki zaś tego nie było, dopóki nauka zajmowała się wyłącznie przedmiotami nie zo świata tego, oderwanymi od życia i pracy ludzkiej, a z drugiej strony praca wyprzedzona i zaniedbana przez ludzi samotnych i uczony niedźmie żywota robotnika i jego pana — dopóki ani myśleć nie było można o postępie podobnym będąc przybliżeniu do teraźniejszego.

Człowiek od wieków dąży do jednego celu, do szczęścia. Szczęście to osiągnie aż wtemczas, gdy nauka i praca sięją się dla niego w jedno; gdy wiedza jego nauka będzie pracą korzystną dla społeczeństwa, a wszelka praca będzie pracą-jawem jego rozwiniętej myśli i rozumu, nauki. Narody wtemczas tylko mogą dojść do szczęścia i wolności, gdy wszyscy będą uczonymi pracownikami, t. j. gdy każdy będzie rozwinięty umysłowo, o ile można jak najszerszostronniej, i gdy każdy będzie mógł używać swych sił na dobro ogółu i na dobro swoje własne. Prawda, ideal ten daleki jeszcze i nie-którym może wydać się niedosięgielny lub fantastyczny, lecz kto przejrzy uważnie historią, t. j. tę drogę, którą ludzie już przeszli, i przylem uważnie rozpatrzy się w teraźniejszym stanie, ten musi przejść do tego przekonania, że

1. ludzkość od samego początku swego rozwoju w istocie wciąga i wciąga dąży do tego celu;

2. środki, wynalazki, dążenia i walki teraźniejsze każą nam się spodziewać, że osiągnięcie tego celu jest możliwe, że ono jest konieczne, i to wcale nie w tak dalekiej przyszłości, jak to wydaje się ludziom mabo-dusnym.

Oznaczywszy w taki sposób naukę, jako złączenie dwóch pojęć, wiedzy i pracy, nie trudno nam będzie powiedzieć, jakie stanowisko musi ona zająć wobec klas pracujących. Prawda, ona jednoczy i brata w sobie wszystkich ludzi, ale ze wszystkich najbliższymi jej są robotnicy, czy to pracujący fizycznie czy umysłowo. Prawda, niezaprzeczają rozdzielni między pracą fizyczną a umysłową wstrzymują jeszcze rozwój ludzki, rozwój prawdziwie zupełny, konieczny dla człowieka. Jedni kształcą się wyłącznie fizycznie, drudzy wyłącznie umysłowo; rozumie się, jedni i drudzy z ogromną szkodą dla siebie i dla całej ludzkości. Lecz nauka nie uważa na te niaki, chociaż silne przegrody klasowe, tam gdzie idzie o wzbudzenie jej stanowiska wobec ludzi. Jej cel mimo wszelkich chwilowych przeszkód zawsze jeden — zjednoczyć w sobie i uszczęśliwić wszystkich ludzi. Z robotników ona od czasu do czasu wybiera swych najdzielniejszych wojowników, którzy w ten lub ów sposób walą i podrywają te przegrody, zacierają różnice stanów, podnoszą niższe, odbierają wyższym ich przywileje. Wszystko, cokolwiek wiedza odkryje, myśl utworzy, wszystko to praca przemienia w ciało, w czyn, w życie i daje nowym pokoleniom robotników do rąk jako narzędzie i wsparcie do dalszej pracy, do dalszej walki. Oto stanowisko nauki. Tylko w robotnikach i przez robotników ma ona znaczenie dla postępu; dlatego spo-

вість уникнути жертв при зміні суспільного устрою [48, 112]. Виходячи з цих засад, І. Франко і формував свою видавничу політику.

Нагадаю, що бібліотека дешевих малоформатних видань Реклама – «Universal Bibliothek» почала виходити в Ляйпцігу лише наприкінці 60-х років, тому систематизоване видання «Дрібної бібліотеки», розрахованої на масових, зокрема незаможних читачів, було на той час новим словом в українській видавничій справі, а І. Франко, як видавець, у 70-х роках зробив великий внесок у її демократизацію.

РОЗДІЛ II
ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІВАНА ФРАНКА
У 80-х РОКАХ ХІХ ст.

Іван Франко. Фото 1881 року

2.1. СВІТОГЛЯД ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ

80-ті роки XIX ст. – десятиліття, яке завершує для українського народу певний етап розвитку національного руху в Україні. Саме тоді, на підставі маси опублікованого джерельного історичного матеріалу і поширення друкованого слова, завдяки інтенсивному розвитку національної літератури, ознайомленню з політичними європейськими теоріями в середовищі найкращих представників нації, її духового проводу зароджується і кристалізується національна ідея, що приведе згодом до теоретичного бачення кінцевої мети в боротьбі з тодішнім бездержавним статусом українців, а саме до творення соборної самостійної держави, – ідея, остаточне дозрівання якої завершено на зламі XIX–XX ст.

80-ті роки в житті І. Франка – це час, коли талановитий юнак, віком якого можна частково пояснити певний максималізм і непослідовність, стає зрілою людиною. Вважаю, що саме у 80-х роках відбулася еволюція світоглядних засад І. Франка, перехід його від суто соціального радикалізму на позицію радикального націонал-демократизму.

Перший арешт І. Франка в червні 1877 р., коли його звинувачено в пропаганді соціалістичних ідей, набув розголосу в краї. І. Франко став проскрибованим, від нього почали сахатися ті, в кого ще недавно він був за бажаного гостя. Мимоволі він став відомим соціалістом у Галичині, хоча про соціалізм як про теорію мав тоді досить невиразні уявлення¹, “був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий” [49, 245]. Зрозуміла річ, що після виходу із в’язниці І. Франко таки вирішив глибше ознайомитися з тим, у чому його звинувачували, оскільки

¹ Після звільнення з тюрми, коли Б. Лімановський організував прощальну вечерю у Львові у зв’язку з від’їздом за межі Австро-Угорщини, виникла ідея написати короткий соціалістичний «Катехизм» на зразок «Соціалістичної віри» Л. Бланка. Це доручили І. Франкові. “Щоправда, – говорив він, – сам я добре соціалізму не розумію, але вивчу його, пишуци”. Про це див.: *Лімановський Б.* З часів першого арешту // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1972. – С. 42.

соціалістичні ідеї йому імпонували ще в роки навчання у Дрогобицькій гімназії. Як згадує його шкільний товариш М. Коріневич, «Франко кілька разів [...] висловлював свої гадки, як би то було добре, якби людське майно розділити між усіма порівну, щоб народ вибирав собі сам пануючого і т. д.»¹. Ці ідеї впали на благодатний ґрунт: молодий Франко став прибічником соціалізму, але не без певної домішки ліберальних поглядів. Наприкінці 70-х – на початку 80-х років XIX ст. можна характеризувати І. Франка як такого, кого захоплювали соціалістичні ідеї. Ув'язнення й судовий процес сприяли радикалізації І. Франка². Спостерігається навіть негачія національного питання, про що він пише в листі до М. Павлика наприкінці червня 1879 р. з приводу планів друку «Дрібної бібліотеки» [48, 190-191].

Та вже дуже швидко І. Франко стає на чітку національну позицію і змінює свої погляди. Невдовзі після «Каменярів» (написаних ще до першого арешту) він пише вірш «Не пора», що стає фактично другим національним гімном українського народу після «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського. Як вважає В. Сімович³, цей вірш І. Франко написав у 1880 р. Отже, буквально через два роки молодий літератор, стоячи на шляху мислення загальнолюдськими категоріями, водночас кидає засадничий патріотичний клич:

*Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служити!
Довершилась України кривда стара, –
Нам пора для України жити.*

Національна українська ідея відбита в цілому циклі «Україна» з 4-х віршів: «Моя любов», «Національний гімн» («Не пора...»), «Ляхам» та «Розвивайся ти, високий дубе», який І. Франко написав у 1880–1883 роках і який вперше побачив світ у збірці «З вершин і низин» (1887).

Залишаючись під певним впливом ідей М. Драгоманова, працюючи в редакції робітничої газети «Ргаса» і посилено студіюючи

¹ Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 95.

² *Химка І.-П.* Український соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899 р.) // *Journal of Ukrainian Graduate Studies.* – 1979. – V. 4. – No 2. – P. 37.

³ *Франко І.* З вершин і низин / Упоряд. і ред. В. Сімович. – Київ; Ляйпціг, 1920. – С. 175. Детальніше про датування вірша «Не пора» нижче, в підрозділі 7.2 цієї праці.

новітні соціалістичні теорії, І. Франко ще в 1877 р. пише свої оповідання бориславського циклу «Ріпник», «На роботі», «Навернений грішник», опубліковані в «Друзі». Але це не означає, що він ідейно підпорядкувався своєму старшому другові і вчителеві М. Драгоманову, як це сталося з М. Павликом. За словами Є. Маланюка, це був час всевладного, майже релігійного панування доктрини позитивізму, раціоналізму, соціалізму й анархізму, а Прудон, Маркс, Бакунін були визначні апостоли й незахитані божища. Соціологічний дарвінізм з його мирною еволюцією, фанатичне обожнення т. зв. поступу, природний патріотизм перероджувалися в неприродну “класову свідомість”. Тому “символ віри” зводився до майже абсурдних тез: 1) космополітизм у політиці, 2) натуралізм у штуці, 3) атеїзм у релігії¹. Світогляд І. Франка кінця 70-х – початку 80-х років увібрав у себе засади різних соціалістичних і ліберальних теорій, окремі ідеї Дарвіна, філософські концепції Бокля, Конта, Мілля, Спенсера й інших. За влучним висловом Я. Грицака, цей світогляд можна представити як будівлю, цеглини якої запозичені з різних наукових теорій². Та ніколи Франко не йшов сліпо за Драгомановим, завжди обстоював свою власну думку [48, 276–277; 48, 295; 48, 347; 48, 434–436; 48, 480, 485 та інші], що можна простежити і в листах І. Франка до Драгоманова, і в листах М. Драгоманова до І. Франка³. Ці розбіжності І. Франко дуже чітко розмежував у статті «Соціально-політичні погляди М. Драгоманова», яку написав у 1906 р. після смерті цього діяча. Мабуть, чи не найголовнішим є те, що І. Франко характеризував свого вчителя як *gente Ukrainus, patione Russus*, а це значить, що українським патріотом-самостійником Драгоманов так і не став, не піднявся до розуміння незалежницького майбутнього української нації [45, 430].

Та це не означає, що М. Драгоманов не створив власної цілісної теорії, не накреслив шляху, яким, на його думку, мав би йти в майбутнє український народ. Як мислитель, філософ і політолог М. Драгоманов сформулював (напевно, саме за це його так різко критикував В. Ленін) струнку систему українського анархізму, громадянства “вільних спілок”, за наріжний камінь яких служило розуміння пріоритету загальнолюдських цінностей (свободи і прав

¹ Маланюк Є. Книга спостережень: Проза. – Торонто, 1962. – С. 120.

² Грицак Я. “Дух, що тіло рве до бою...” . – Львів, 1990. – С. 95.

³ Матеріали... Листування...

людини). Об'єднуючись на конфедеративних засадах “знизу догори”, вони мали децентралізувати державну систему, гарантувати гармонійний розвиток окремим особистостям, народам, націям. Але громадівство М. Драгоманова, як джерело новосформованого месіанізму, виявилось цілковитою утопією, хоч безсумнівні є його високі етичні вартості¹.

І. Франко розумів, можливо, навіть підсвідомо, хибність основних засад теорії свого вчителя і з тяжкою мукою намагався шукати іншого шляху. До переходу на суто національні позиції й ревізії соціалістичних теорій упродовж 80-х років І. Франка спонукало:

– глибоке вивчення здобутків духової культури, перетворення юнака в одного з найосвіченіших людей свого часу, енциклопедиста, знавця світової політики в її історичному аспекті;

– розуміння, що під народницькими і пролетарськими гаслами в Росії, соціалістичними та радикальними в Галичині часто ховалися експансіоністські інтереси Росії і Польщі. Особливо це стало зрозуміло Франкові під час співпраці з польськими соціалістами, на чому детальніше зупинюся нижче. Потерпіла “банкрутство” теорія “общерусизму на українському ґрунті”, і Драгоманов, що, на думку І. Франка, почував себе в першій лінії росіянином (у політичному сенсі слова), а тільки в другій – українцем, перший упав його жертвою²;

– неможливість у марксистів та їхніх послідовників поєднати соціальні й національні поняття. Якщо національне питання для державних націй фактично не стояло, то чи міг І. Франко, великий патріот свого народу, кинути цей народ, пустившись у сумнівні і часто нелогічні соціалістичні теорії чи утопічне драгоманівство? Показовою є його думка, висловлена у вступному слові «Від редакції», надрукована в першому (і єдиному) числі задуманого часопису «Товариш» (1888): “Всі ми чуємо, особливо чує це молодь, що тільки на ґрунті науковім, з одного боку, і на ґрунті проясненої наукою *практичної роботи для громадського й духовного двигнення народу*, з другого боку, можливе поєднання всіх щиріших людей нашої інтелігенції...” І далі: “*не сходячи ані на хвилю з ґрунту народного*

¹ Дашкевич Я. Учений, політик, публіцист // Слово і час. – 1991. – № 10. – С. 4–5. Про це див. також: Кондратюк К. К. Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX ст. – Тернопіль, 1993. – С. 59–67.

² Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї й епізоди. – Львів, 1910. – Ч. 1. – С. 30.

русько-українського, ми бажаємо по змозі прикладати до пізнання того ґрунту сучасні методи наукові і літературні...” (підкреслення в тексті мое. – Б. Я.) [27, 217]. Через десять років, позитивно оцінюючи Маркса як економіста, І. Франко вважав його доволі слабеньким філософом, бо історія людства залежить не тільки від “самої продукції і репродукції безпосереднього життя”¹. Пізніше він це означить так: “...в інтернаціональних справах, як соціалізм, здорові органічні парості можуть у кожному краї вирости тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути теорією і зробляться цвітучою дійсністю”².

Очевидно, ці думки стали життєвим кредо зрілого І. Франка, що сформували його світогляд, привели в число організаторів Русько-української радикальної партії (1890), а пізніше – Української національно-демократичної (1899), зродили низку ґрунтовних наукових статей із критикою марксизму та свого бачення української державності в майбутньому, були виправленням хиб, як їх називає М. Стахів, у вченні М. Драгоманова³.

Підтвердження втрати симпатій до соціалістичного світогляду марксівсько-лассалівського зразка у 80-х роках маємо і в художніх творах І. Франка. Якщо в молодості в його ліриці переважає суспільницький тон, а його поезії діляться на такі, що стають за вислів загальносвітових думок, і такі, що їм за тло служить Україна, то в зрілому віці агітатор і запальний проповідник ідей поступу перетворюється на спокійного обсерватора життя свого народу, причому в його поезії пробивається велике почуття сили народу й віри в його кращу будучину⁴. У збірці «З вершин і низин» (1887) суспільні мотиви є передовсім у циклі «Веснянки»: щоб українська нива плекала добре сім'я, а народ мав добру службу з її плоду [1, 28]; щастя, волю добуватиметься через вирощене бажання волі і братерську згоду. За те, щоб щасливі люди працювали на прадідівській землі, де нема пана, нема рабів, поет радий би терпіти весь вік у ярмі [1, 44–45]. Ця ж думка пронизує поезію «В ХХІІІ-ті роковини смерті Тараса Шевченка» (1884) і чітко формулюється пізніше

¹ Франко І. Соціалізм і соціал-демократизм // Жите і Слово. – 1897. – Т. 6. – С. 284–285.

² Франко І. Огляд української літератури за 1906 р. // Рада. – 1907. – 17 січня.

³ Стахів М. Проти хвиль: Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. – Львів, 1934. – С. 54–56.

⁴ Крушельницький А. Іван Франко: Поезії. – Коломия, [1909]. – С. 275.

в циклі «З книги пророка Єремії» (1906) [3, 362]. Ще в ранньому вірші «Наймит» (1876), яким розпочинається цикл «Ehelsior», І. Франко впевнено викладає своє кредо:

*Ти сам оратимеш – властитель свого труда
І в власнім краї сам свій пан [1, 62].*

Віра в те, що нація стане вільною, сконденсована в циклі «Гадки на межі» [1, 186]. А вірш «Розвивайся ти, високий дубе» (1883) взагалі «самостійницький»:

*– Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і Ляхові?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крови?
– Пора діти, добра поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою, не слугою
Перед світом стати!*

Збірка «З вершин і низин» засвідчила, що Україна має тепер діяча зі сформованим світоглядом, якому притаманне власне бачення будучини і який посилено шукає шляхів для реалізації майбутньої державності українського народу.

Підтвердження викладених думок знаходимо в дослідженні Т. Бандури, де вона звертається до проблеми української ментальності в поезії І. Франка та Лесі Українки, аналізуючи низку творів І. Франка від ранньої творчості («Вічний революціонер», «Не пора...») аж до вершинного твору письменника – поеми «Мойсей»¹.

Вельми яскравим відображенням політичних дискусій серед галицької молоді другої половини 70-х – 80-х років є значною мірою автобіографічне оповідання-спогад І. Франка «Хома з серцем і Хома без серця». Цей твір він написав спочатку німецькою мовою і надрукував у белетристичному додатку до газети «Die Zeit» 19 червня 1904 р. і того ж року, в досконалішій формі, – в «Літературно-науковому віснику»². У характерах героїв оповідання дуже прозоро виступають два приятелі: Михайло Павлик (Хома з серцем) та сам автор (Хома без серця). Захоплення М. Павлика спершу народниць-

¹ Бандура Т. Відтворення рис українського національного характеру в поезії Івана Франка та Лесі Українки (типологічне зіставлення) // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. праць. – Луцьк: Волин. обл. друкарня, 2006. – Т. 3. – С. 11–24.

² Див.: Літ.-наук. вісник. – 1904. – Кн. 8. – С. 123–145.

кими, а потім соціалістичними теоріями доходило до фанатизму, чого ніколи не було в І. Франка. Якщо Хома з серцем називає Маркса й Енгельса найбільшими геніями людства, а їх вчення “євангелієм новочасної людськості” [22, 13], то Хома без серця, заперечуючи йому, аргументує, що навіть генії не забезпечені від безглузвих думок і вчинків. Далі автор відкидає як шкідливий марксівський догмат про пролетарську революцію, висловлює думку, що ніяка революція не увільнить від тиранів і визискувачів без морального вдосконалення людей.

Ось діалог, що дає ключ до Франкового розуміння марксизму:
– ... Читай Маркса! Читай Енгельса (Хома з серцем).

– Читав, братику, Маркса, але там не знайшов того, чого шукав, та й не знайшов того, що ти говорив. А Енгельсове пророкування, по-моєму, не може сповнитися.

– Не може? Чому?

– А тому, бо збудоване на фальшивих премісах.

– А то які, по-твоєму, фальшиві преміси?

– Такі, що колись буде така революція, яка одним замахом доконає побіди визискуваних над визискувачами, утиснених над тиранами.” [22, 14].

Можна заперечити – це І. Франко написав аж 1904 року! Так, але ретроспективно тут відтворено події 80-х років, отже, висновки, власне, припадають саме на це десятиліття життя і діяльності письменника.

Щоб з’ясувати засадничі світоглядні позиції І. Франка, наведемо тезово ще декілька істотних моментів, які детально аналізує О. Забужко.

1. Попри переконання, “що всесвітня історія – не історія героїв, а історія масових рухів”, Франкова ненастанна екзистенційна самота є нічим іншим, як тугою за карлейлівською “квінтесенцією нації” – пасіонарними індивідами як необхідним ферментом справді масового націотворчого руху¹;

2. Український націоналізм із походження – хоч би з яких боків розглядати його тяглість і дальшу еволюцію – є беззастережно і однозначно демократичний²;

¹ *Забужко О. С.* Філософія української ідеї та європейський контекст. – Київ, 1993. – С. 75.

² Там само. – С. 85.

3. “Патріотична зрада” становить для нації більшу загрозу, ніж “національна” (відступництво), оскільки друга (відпадання індивідів від спільноти) несе зі собою небезпеку “обміління”, чисельного прорідження, але не якісного переродження, що “отрує” спільноту і розкладає її зсередини¹.

До таких засад не могло привести вчення ні Маркса, ні його апологетів. Отже, наукові статті на суспільно-політичні теми, які І. Франко написав у час свого найвищого творчого злету в 1896 – 1907 роках із критикою шкідливості для поступу теорій марксо-енгельсово-лассалівського конструювання держави при соціалізмі, – результат глибоких змін у світогляді письменника і вченого, який стався саме у 80-х роках.

Розуміючи штучність усяких схем щодо формування світогляду такого велета людського духу, яким був І. Франко, дозволю собі запропонувати таку періодизацію еволюції світоглядних позицій І. Франка:

I період – до першого арешту у 1877 р. Світогляд молодого І. Франка формувався на народних побутових засадах, вихідним принципом яких є соціальна справедливість, яку він собі міг уявляти як поділ майна (передусім землі), але власність на це майно мала бути приватною, щоб кожен користав зі своєї праці.

II період – 1878 – поч. 1880-х років. Пошуки розв’язання соціальних проблем на основі соціалістичних ідей, сформульованих під впливом марксизму й лассалівства, але не тотожних марксизмові.

III період – друга пол. 1880-х років – перша пол. 1890-х. Дуалізм світогляду – боротьба соціального й національного, спроба розв’язати ці проблеми на основі критичного підходу до марксизму. Соціальне стає базою для вирішення національних проблем (І. Франко – засновник Русько-української радикальної партії 1890-х років).

IV період – з другої пол. 1890-х років. Чітка позиція щодо розв’язання соціальних питань через створення національної держави (І. Франко – один із засновників Української націонал-демократичної партії, 1899 р.). Ревізія марксизму і показ його неспроможності і в теоретичній, і в практичній площинах.

До речі, в наш час не бракує дискусій про те, був І. Франко Каменярем чи ні. Попри оригінальність і контраверсійність міркувань Т. Гундорової (так звані “маски”, які І. Франко одягав чи мусив

¹ *Забужко О. С.* Філософія української ідеї... – С. 95–96.

одягати впродовж свого життя)¹, на мою думку, найбільшу рацію має М. Зеров: “Каменярство Франкове – не випадковий образ, це його заповітний настрій, його звичайне самоозначення”². То чи слід шукати у творчості й житті Франка якогось масонства з його прогресивними ідеалами, але далекими від національних орієнтирів? На цьому тут ставлю крапку.

* * *

Злам 70-х і 80-х років став за своєрідну віху й у видавничій діяльності І. Франка. Невдачі з виданням «Громадського друга», далі «Дзвона» і «Молота» (до цього спричинилися передовсім нерозважні дії М. Павлика, які детально висвітлено в підрозділі 1.3 цієї праці), нереалізований задум з виданням восени 1879 р. газети «Нова основа», що мала перейняти традиції «Друга»³, другий арешт у червні 1880 р. та вихід у світ останньої книжки серії «Дрібна бібліотека» – все це, очевидно, змусило його критичніше оцінити свої дії та переглянути насамперед тактичні підходи до власного життя і, зокрема, до своєї видавничої діяльності.

Восени 1880 р. І. Франко повернувся до Львова і розпочав свою подальшу літературну і громадську діяльність. Ще в серпні 1880 р., перебуваючи в Нагуєвичах, він мав думку побратися з Анною Павлик і заснувати спільно з поляками друкарню [48, 240–241], але з цього нічого не вийшло, про що він повідомив Ф. Вовка в жовтні того ж року [48, 244]. Оскільки передплатники вже зневірилися в можливості появи газети «Нова основа», яку розрекламували видавці «Дрібної бібліотеки», в листопаді 1880 р. на зборах академічної молоді вирішено друкувати періодичне видання журнального типу під назвою «Світ», що мав би стати трибуною для всіх передових письменників Галичини й Наддніпрянщини. З огляду на австрійську цензуру, програма «Світу» – це відредагована в спокійному тоні програма «Нової основи» та зумовлена участю у ньому, як підписного редактора, Івана Белея, значно поміркованішого та обачнішого від М. Павлика.

¹ Гундорова Т. Франко не Каменяр. – Мельборн: Ун-т ім. Монаша, 1996. Стаття, яка мала би аргументувати протилежну думку, на жаль виявилася публіцистичною, непереконливою і малоаргументованою. – Див.: Салига Т. Іван Франко – Каменяр // Літ. Україна. – 2006. – № 19. – 25 трав.; № 20. – 1 черв.; № 21. – 8 черв.

² Зеров М. Іван Франко // Зеров М. Твори: В 2 т. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 472.

³ Маляренко Л. Іван Франко – редактор. – Львів, 1970. – С. 10–11.

У листі до М. Драгоманова, написаному після ухвали видавати на початку 80-х років «Світ», І. Франко детально описав підхід до цього нового періодичного видання: часопис має виходити один раз на місяць обсягом три друковані аркуші, бути часописом белетристично-наукового змісту. Причому науковій частині має приділятися більше уваги, а предмет дослідження – трактуватися щозмога популярно. У кожному номері планується подавати портрети вчених та заслужених людей із коротким описом їхнього життя та праці, і першим має бути портрет М. Костомарова, зробити нарис про діяльність якого просить М. Драгоманова. Для того, щоб уникнути цензурних зачіпок, видавці поки що опрацьовуватимуть питання менш дразливі, як наприклад, біологічні, психологічні та культурно-історичні. Жалкуючи, що у Львівському університеті бракує нових підходів до розвитку та оцінки історичних подій, він просить М. Драгоманова написати спеціальну статтю для «Світу» – могла б бути й перероблена його стаття «Об изучении старинной истории».

Багато уваги приділив І. Франко організаційним питанням – у редакції створено робочі групи, які мали опрацьовувати теми за окремими галузями: біологією, економією і науками суспільними, антропологією, белетристикою. Велика надія покладається на участь академічної молоді з Відня, І. Франко сподівається на співпрацю із Сергієм Подолинським. Далі він описував складний стан із коштами на видання, але має надію, що молодь організує складки, передплату, що уможливить вихід часопису [48, 256–258].

Відповідь І. Франкові від М. Драгоманова не збереглася, вже в першому числі часопису, що вийшов у січні 1881 р., вміщено портрет М. Костомарова та нарис «Микола Іванович Костомаров. Очерк життєписний», підписаний криптонімом «М. Д.», який опубліковано повністю у двох числах¹.

У час видання «Світу» (виходив із січня 1881 р. до вересня 1882 р. накладом 300 примірників) [48, 275], життєві умови І. Франка були дуже складні. Вже у квітні 1881 р. він змушений надовго від'їхати до Нагуєвич – понад чотири місяці до того мешкав у редактора «Расу» Й. Данилюка на його кошт [48, 274]. У другій половині травня в Нагуєвичах І. Франко захворів на тиф [48, 284]. Вплив його на редакційну політику через ці обставини зменшився. І. Франко приїхав ненадовго до Львова аж на початку листопада

¹ Див.: Світ. – 1881. – № 1. – 10 січня. – С. 15–17; № 2. – 10 лютого. – С. 31.

1881 р. [48, 293], а далі знову повернувся в рідне село, де перебував до жовтня 1883 р.

Видавничі засади І. Франка початку 80-х років добре відображає його стаття «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людові видавництва», надрукована в журналі «Світ»¹. У вступній частині автор критикує необдуманість тодішньої видавничої політики, дидактичний тон книжок для народу, обстоює монізм, який розуміє як єдність у природі. Якщо галицькі інтелігенти вважають себе за народовців, тобто хочуть стати за невід'ємну частину народу, і то не якусь верству в народі, “але так-таки часть серед других частей, зерно між зернами” [15, 190], то, усвідомлюючи це, “ми не будемо нашу просвітню працю вважати добродійством та ласкою для народу, а тільки нашим обов'язком” [45, 190]. Підводячи підсумки вступних зауваг, І. Франко вважає:

1. Видавництво повинно вестися систематично, згідно з опрацьованим планом, відповідно до вимог педагогіки.

2. Книжки мають бути правдиві в зображенні природи й життя, тобто автор не повинен вважати свого читача маловартісним.

І. Франко пропонує популярні видавництва поділити на три групи: 1) наукові; 2) політичні; 3) популярно-практичні, де мають друкуватися книжки про сільське господарство, ремесла і т. ін.

На його думку, видавати наукові книжки для народу має товариство «Просвіта», причому викладає план таких видань. Товариство імені Качковського мало б видавати книжки про справи господарські, ремісничі і взагалі все, що стосується практичного життя, а ці видання повинні стати основою створення господарської, ремісничої, промислової асоціації, яка врятує наш народ від економічної руйни [45, 200]. За політичне видавництво служила б газета, яка вже видається: автор має на увазі часопис «Батьківщина» з додатком «Правотар народний», що буде ознайомлювати народ з обов'язковими законами. І. Франко пропонує реорганізувати теперішнє політичне товариство «Руська Рада», яке має порозумітися з редакцією «Батьківщини» і «Правотаря» та подбати про матеріальне становище цих видавництв. Політичне видавництво за потреби видавало б також й окремі брошури-метелики. Насамкінець автор пропонує розпочати з приводу цих питань дискусію, скликати

¹ Світ. – 1882. – № 16–17(4–5). – С. 303–308. Резюме цієї статті польською мовою опубліковано в журналі: Ziarno. – 1883. – № 5. – С. 49–50; № 6. – С. 61–62. – Пiдп. І. Ф.

у Львові спільну нараду просвітніх товариств і здійснити поділ видавничої праці, який він пропонує.

«Кілька слів о тім...» І. Франка можна вважати однією з перших теоретичних статей з видавничої справи, де зроблено спробу не тільки чітко розділити зусилля громадських товариств Галичини, а й накреслено загальну програму необхідного книжкового репертуару для народу. Зasadничі питання про роль інтелігенції, дидактичність викладу матеріалу та його правдивість актуальні до нашого часу. Це особливо стосується останнього заклику І. Франка до кожного українця: якщо бажаєш добра своєму народові, то зобов'язаний сам зголоситися до праці з окликом «Ось і мої руки» [45, 203].

Перебіг подій із виданням «Світу», його зміст і напрямки проаналізовано в літературі¹, тому на відомих деталях зупинятися нема потреби. Одначе спробую сформулювати головні засади, які частково викладені у згаданих наукових працях, відкидаючи ідеологічну суту, яка стояла на заваді їх авторам.

1. «Світ» став єдиним соборним часописом у Галичині й Наддніпрянщині, біля керма якого стояла нова генерація української інтелігенції. Це І. Франко підкреслив у 1910 р.: "...в ньому перший раз на ґрунті прогресивних ідей зустрічалися галичани, російські українці й українські емігранти: Драгоманов, Вовк із одного, Кониський, Нечуй-Левицький, Лиманський, Грінченко – з другого боку. Се була перша спроба компромісу поступових і радикальних елементів усієї України-Руси"².

2. «Світ» жодного разу не конфіскувала прокуратурія, хоча, на думку І. Франка, він був більше соціалістичний, аніж «Громадський друг»³.

Що мав на увазі І. Франко, коли через 20 років після видання «Світу» називав його соціалістичним? До "соціалістів" не можна зарахувати авторів часопису: О. Кониського, Ц. Білиловського, Б. Грінченка (до речі, дебютанта на літературній ниві саме в цьому виданні), П. Куліша, В. Мову (Лиманського), І. Нечуя-Левицького, Л. Боровиковського; чужоземних авторів: Горация, Гете, Брет Гарта, Некрасова.

¹ Маю на увазі передусім: *Возняк М.* Велетень думки і праці. – Львів, 1958. – С. 145–157; *Маляренко Л.* Іван Франко – редактор. – Львів, 1970. – С. 11–13; *Кирилук Є.* Вічний революціонер: Життя й творчість Івана Франка. – Київ, 1966. – С. 72–80; *Історія української дожовтневої журналістики.* – Львів, 1983 та ін.

² *Франко І.* Молода Україна... – С. 26.

³ Там само.

Ві Львові, дня 10. мая 1881.

Виходить раз в місяць — кожного 10-ого. Редакція і Адміністрація в Львові, вулиця Жованівська, ч. 28.	<h1 style="margin: 0;">СВІТ</h1>	Всього за рік 12 руб. на пів року 6 руб. на чверть року 3 руб. Однo число 40 коп. Сплатити разом при заказуванні.
Рочник I.	ІЛЮСТРОВАНА ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНО-НАУКОВА ЧАСОПИСЬ.	Число 5.

БОРИСЛАВ СЬМІЄСА.

III.

Минуло вже три неділі від закладів. Леонів дім швидко дивгався до гори: підвалини були вже положені і фронтова стіна з тесаного каменя зносилася вже на докоть понад земляю.

Будовничий наглядів за роботою, а в перших днях і сам Леон цілими днями ту просиджував, наплаючи в кожний кут і всіх понукаючи до послуху. Але се не довго тривало. Якесь нагадло Леона до Відва, а хоть без него робота й не йшла повільніше, то предць робітники левось левське відотхнули, не видючи над собою тої вічної змори.

Одного раня, ще перед шестою годиною, кілька робітників свідло на дельвах та каміню, жадучи, аж закатають до роботи Воля туторили о тім і о сім, повідпрочи робітники сходились Ось прийшов і будовничий, оглянувся довкола і остро крикнув.

— А що, всі тут?

— Всі, — відповів майстер мулярський.

— Зачинати роботу!

Одні робітники закатили. Зворухувались усі на плацу. Мулярі плювали в руки і брали піддан осярбок, кельні та молотки; Хлопці та дівчата, вахні! до земчови несли, стогнаючи згинали плечі і жовдали як раба дорядний привал до пощених цегал, утискали на дощі німє по обох боках шні, немов у ярю; тесні цискували блє-

скучими топорами; трачі лізла на кобальніни; велика машина людської робучої сили до скрипом, стогналася та літхавєм почала входити в рух.

В-тія ушцею від ринку надійшов ще оден робітник, скузенний, нужделий, схоронаний і заперув на плац будони.

— Дай боже добрий день! сказав він слабим голосом, ставши блєд майстра. Обідаріса майстер, поганули й другі мулярі.

— То ти Бенедю? Ну, що ж ти, здоров уже?

— Та ніби здоров, — відказав Бенедю. — Нема коли слабувати; видите, мати стара, слаба, — не вій мене заходять!

— Ну, а зможеш же ти робити, чоловіче? сингав майстер. — Таке ти вигадаси, як який небіщци, — куди тобі до роботи!

— Га, що дитя, — відповів Бенедю. — що зможу, — то буду робити. А троха розмахався, то чєнь і сам поправлюсь та окрину. А місце чєнь ту буде для мене?

— Та воно би то... як же, бути буде, рук треба як найбільше, бо пан капить а будованєк. Ціди та замельдуєш будовничому, таї ставай до роботи.

Бенедю положив свій вішок с хлібом та мулярський знаряддя на плац, і пішов шукати будовничого, щоб йому обвістився, що прийшов на роботу.

Пан будовничий як-раз лавя якогось тєслю до те, що не гадко обтєснув плато, коли Бенедю відійшов д нему, с вавелюхом в руці.

— А ти що, чоку не робаш, а возишиш? — гри-

МІКОЛАЙ В. ЛИСЕНКО.

Не можна вважати за пропаганду соціалізму й твори М. Драгоманова (життєпис «Миколи Івановича Костомарова»¹ чи «Війна з пам'яттю про Шевченка»)². Очевидно, І. Франко вважав соціалістичними свої власні твори, які займають понад третину всього видання: із 352-х сторінок усіх (21 число) понад 200 сторінок належать йому. Художні твори І. Франка того періоду, зокрема друкована у «Світі» повість «Борислав сміється», – це прояв реалізму в українській літературі, а його літературознавчі дослідження, особливо «Темне царство» про поезію Т. Шевченка, – спроба показати еволюцію творчості найбільшого поета України від захоплення минулим у поемі «Гайдамаки» до значно ширшого розуміння патріотизму через загальнолюдські ідеали в поемах «Сон», «Кавказ»³. Це своє дослідження І. Франко передрукував окремою книжечкою в 1914 р. для вшанування 100-ліття від дня народження Т. Шевченка, зробивши уточнення та деяку мовну редакцію. Зовсім інакше він ставився до своїх статей про поему «Гайдамаки» Т. Шевченка⁴, які не передруковував, а в листі до М. Драгоманова дає їм таку самооцінку: “Розбір «Гайдам[аків]» мусив бути слабкий, бо мені главно йшло о сокрушення Огоновського...” [48, 296], себто заперечення поверхової концепції підходу цього літературознавця до творчості Т. Шевченка взагалі. В запалі полеміки І. Франко втратив об'єктивність, і тому його оцінки цієї поеми Т. Шевченка не могли бути науковими.

Соціалізм І. Франка, а водночас і «Світу» – це боротьба за справедливе суспільство, де не буде не лише соціального гноблення, а й гноблення національного; власне те, що сьогодні можна окреслити терміном “демократична і правова держава”.

З. За словами І. Франка, “упадок («Світу». – *Б. Я.*) був тяжчий, ніж упадок «Громадського друга». Бо коли той упав під ударами урядових переслідувань, то «Світ» загас серед байдужості публіки, задля розтічи тих, що повинні були бути його співробітниками”⁵.

¹ Світ. – 1881. – № 1. – 10 січ.; № 2. – 10 лют.

² Світ. – 1882. – № 20–21. – 25 верес.

³ Треба зазначити, що саме через гострі справедливі оцінки шовіністичних тенденцій у творах російських письменників, зокрема й О. Пушкіна, різних висновків щодо утисків українців у Російській імперії, ця стаття у Т. 26. Зібрання творів І. Франка (Київ, 1980) вийшла з численними купюрами (див.: [26, 39, 140, 150]).

⁴ Франко І. Примітки до оцінення поезій Т. Шевченка. 1. Чи можна «Гайдамаків» назвати поемою історичною? // Світ. – 1881. – № 8–9. – 10 верес.; Чи можна «Гайдамаки» назвати найкращою поемою в естетичнім взгляді? // Там само. – 1881. – № 10. – 10 жовт.

⁵ Франко І. Молода Україна... – С. 27.

Історія зі «Світом» демонструвала ще одну рису ментальності нашого народу – емігранти, зокрема М. Драгоманов, знеохотилися до співпраці, тому що там друкувалися люди з Наддніпрянщини, поглядів яких вони не поділяли. Створити загальноукраїнський белетристичний часопис європейського рівня І. Франко зміг аж у 1898 р., коли розпочато видання «Літературно-наукового вісника». «Світ» став провісником цього майбутнього соборного журналу, а його видавці – І. Франко та І. Белей – істотно збагатили свій досвід.

Еволюція світоглядних позицій І. Франка упродовж 80-х років була пов'язана ще з одним аспектом – спробою на основі соціалістичних теорій об'єднати український і польський суспільно-політичні рухи в одне русло. Співпраця І. Франка з польськими соціалістами Б. Червенським, А. Інлендером, робітниками-друкарями Й. Данилюком, А. Маньковським, А. Скерльом, із якими його та М. Павлика познайомив Б. Лімановський¹, розпочалася ще в 1878 р., що вже висвітлено вище. У 1881 р. в газеті «Ргаса» І. Франко надрукував п'ять статей, які вийшли окремим відбитком під назвою «О ргасу. Książeczka dla robotników»². Як результат такої співпраці була написана за участю І. Франка відома програма – «Program socjalistów polskich i ruskich wschodniej Galicji», під час друку якої в Женеві видавці “загубили” слова “i ruskich”, а коли зі Львова пролунав протест – заклеїли заголовок, і брошура побачила світ як «Program socjalistów galicyjskich»³.

На той час захоплення галицьких соціалістів марксизмом переростало аж у фанатизм⁴. Незважаючи на це, підтримано думку М. Драгоманова, що марксівська теорія придатна для розвинutih держав із промисловим потенціалом, де є численний пролетаріат, і що ця теорія є фактично соціалізмом державних націй⁵.

¹ Лімановський Б. З часів першого арешту // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1972. – Част. 2. – С. 42.

² Єдиний у світі примірник цього видання зберігається в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка. Про рідкісність цього видання див.: Вісник Львів. ун-ту. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 229 (дописи В. Дорошенка), а також: Микитин Т. Меморіальний зал І. Я. Франка // Рад. Україна. – 1956. – 24 серп.

³ Возняк М. Велетень думки і праці... – С. 151.

⁴ Див.: Передне слово // Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм. – Львів, 1906. – С. VI.

⁵ Himka J.-P. Socialism in Galicia. – Cambridge, Mass., 1983. – P. 11.

Під час свого перебування в Нагуєвичих у 1882–1883 рр. І. Франко організував на Дрогобиччині нелегальний гурток, який поширював соціалістичні теорії серед робітників Борислава, Дрогобича¹. Члени цього гуртка розповсюджували женецьке видання поеми Т. Шевченка «Марія», український переклад брошури Ш. Млота-Дікштейна «Хто з чого жиє», текст робітничої пісні «Червоний прапор»². Поему Т. Шевченка «Марія» видав М. Драгоманов у Женеві в 1882 р. спеціально для Галичини латинським алфавітом у польській транскрипції³. Це зроблено для того, щоб її могли вільно читати поляки і євреї, які розуміли українську мову, але не знали кириличної абетки, а також частина українців, особливо міських, які закінчували польські початкові школи й були призвичаєні до польського письма.

Відповідно до розпорядження намісника Галичини А. Потоцького директорів поліції у Львові від 17 червня 1880 р. женецькі видання «Marija, maty Isusova» та «Историческая Польша и великорусская демократия» (Женева, 1882) «містять ознаки злочину», а тому вимагалось вживати негайних заходів до всіх, хто їх розповсюджує, та інформувати про це намісництво⁴. Але навіть це не зупиняло І. Франка та його товаришів.

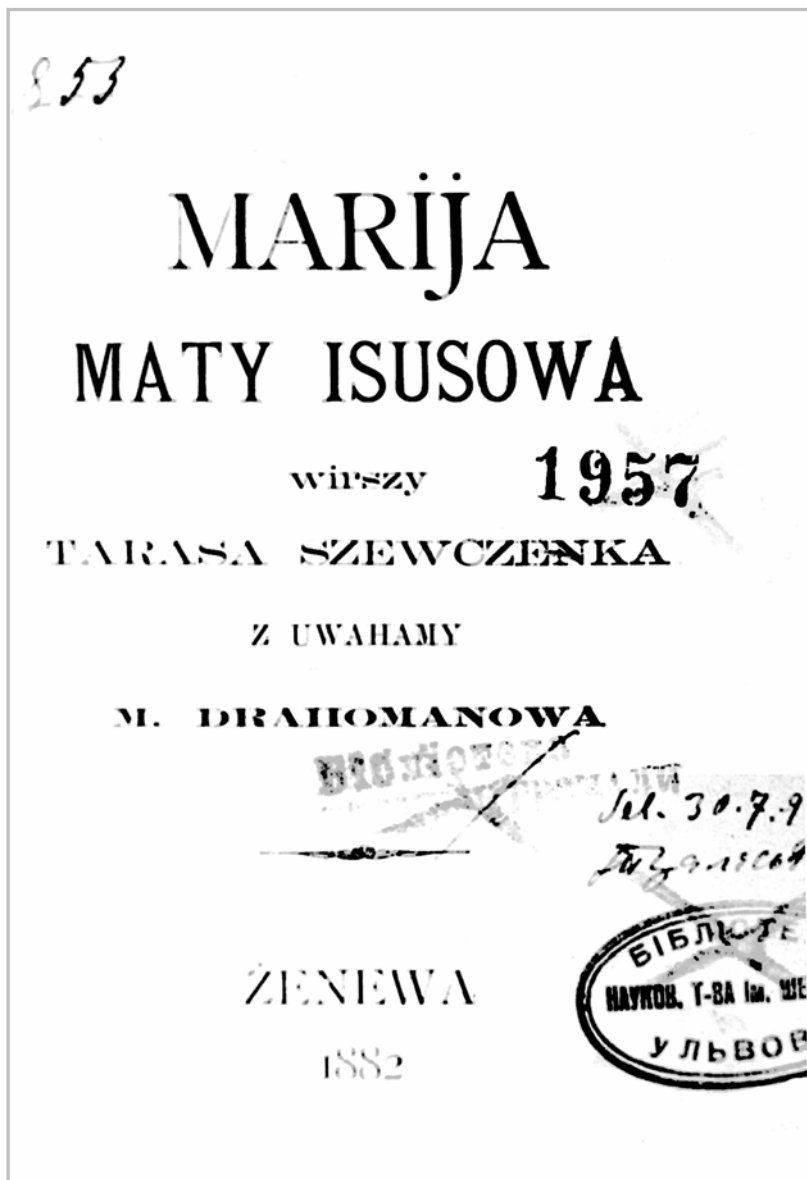
Розповсюдження поеми «Марія», одного з найвизначніших творів Т. Шевченка, підрадянське франкознавство трактувало лише як революційну акцію, однак, на мій погляд, ознайомлення чужинців із шедевром української літератури мало на меті передусім її популяризацію. М. Драгоманов у листах до І. Франка цікавився, як поширюється це видання. І. Франко відповів, що книжки популярні в селах Дрогобицького та Перемишльського повітів. «Около 30 примірників «Марії» розійшлося у самім Дрогобичі, де її читають з уподобою ремісники, навіть жиди. 10 примірників передав я до Стрия, около 10 розійшлося у Львові»[48, 387]. І. Франко підкреслив, що велике враження на читачів робить передмова М. Драгоманова. Хоч сама поема багатьом читачам була не зовсім зрозумілою, І. Франко

¹ Грицак Я. Рабочие Бориславско-Дрогобычского нефтяного бассейна во второй половине XIX – начале XX вв.: Формирование. Положение. Классовая борьба. – Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – Львов, 1986. – С. 14.

² Франко І. Перший з'їзд галицьких соціал-демократів // Народ. – 1892. – № 5–6. – С. 73.

³ Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. – Żenewa, 1888. – VII. – 66 s.

⁴ Історія Львова в документах і матеріалах... – С. 138–139.

Титульний аркуш поеми Т. Шевченка «Марія»
(Женева, 1882)

LA POLOGNE HISTORIQUE ET LA
DÉMOCRATIE MOSCOVITE.
Par *M. Dragomanov.*

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОЛЬША

II

ВЕЛИКОРУССКАЯ ДЕМОКРАТІЯ

M. Драгоманова.

—•••••—
GENÈVE

H. GEORG, LIBRAIRE-ÉDITEUR

—
1882

Обкладинка книжки М. Драгоманова «Историческая Польша и великорусская демократия» (Женева, 1882)

назвав її тоді найгеніальнішим з усього, що написав Тарас [48, 387]. Цю оцінку він повторив і в листі до Уляни Кравченко в лютому 1884 р. [48, 402]. Поширення Шевченкової «Марії» – один із проявів діяльності І. Франка як пропагандиста української книжки; він ставив також мету: ознайомлювати людину Галичини з женеvським видавництвом «Громада», – у книжці подано рекламу на дев'ять видань, надруковану на останній сторінці обкладинки¹.

Перші ідейні розходження між польськими й українськими соціалістами розпочалися тому, що українці, з огляду на позицію М. Драгоманова, почали обстоювати тезу, що «рух пролетаріату у нас буде, очевидно, аграрним»². Це фактично стало ревізією марксіvських теоретичних засад. Уже в 1883 – 1884 рр. І. Франко, який раніше був зв'язаний із робітничим рухом на Дрогобиччині, почав цікавитися майже винятково рухом селянським, усе більше відходить від соціалістичних теорій із їх інтернаціоналістським забарвленням, а наприкінці 80-х років стає на чіткі національні позиції. Розходження з польським суспільно-політичним рухом тільки поглиблюється.

Та І. Франко не поривав своїх стосунків із польськими громадсько-політичними діячами лівого ухилу. В 1885 р. на терені «Czytelni Naukowej» у Львові І. Франко познайомився з польським публіцистом і громадсько-політичним діячем Б. Вислоухом. І. Франко був членом «Czytelni Naukowej», а також певний час її головою. Там він також заізнався з Феліксом та Ігнацієм Дашинськими, Германом Діамантом, Феліцією Носсіг-Прухніковою та ін. У 1885 – 1886 рр. І. Франко разом з А. Інлендером і Б. Червенським редагували поступовий часопис «Ruch Literacki», редакція якого містилася в тім самім будинку, що й редакція часопису Б. Вислоуха «Przegląd Społeczny»³.

У 1887 р. І. Франко і Б. Вислоух планували створити польсько-українське демократичне видавництво та польсько-українську демократичну партію. З цією метою І. Франко вів широку агітацію на

¹ Детальніше про це див.: Грицак Я. Й. Поширення поеми «Марія» в Галичині // Рад. літературознавство. – 1986. – № 3. – С. 51–54; Якимович Б. І зазвучало слово Кобзаря // Вільна Україна. – 1987. – 11 берез.

² Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. 222. – С. 74.

³ Dunin-Wąsowicz K. Publicystyka Iwana Franki w prasie ruchu ludowego w Galicji // Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego. – 1955. – Nr 1–2 (10–11). – S. 237–238.

сторінках «Kurjera Lwowskiego»¹, однак ситуація була несприятливою². Остання спроба І. Франка та Б. Вислоуха заснувати спільну польсько-українську партію під назвою «Związek Ludowy Polsko-Ruski dla Galicji» в 1889 р. не увінчалася успіхом³.

Переважаюча більшість польських лівих сил у цей період почала сповідувати шовіністичні погляди⁴ – українські соціалісти у 1890 р. заснували «Русько-українську радикальну партію». У часі українсько-польського зближення, зокрема в 1882–1883 рр., закрюювалися цікаві видавничі проекти, частину з яких було реалізовано. В цей час І. Франко та М. Павлик обговорювали зі студентами Крайової рільничої школи в Дублянах створення польсько-українсько-білорусько-литовського нелегального видавництва⁵. Ймовірно, з цим гуртком пов'язане видання у Львові 1887 р. білоруською мовою брошури «Старая прысказка», яку конфіскувала поліція. Всього два примірники книжки зберігаються в ЦДДА у Львові⁶. Властиво, це вільне перенесення на білоруський ґрунт віденських видань О. Терлецького: «Про багатства та бідність» С. Подолинського, «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків» Ф. Волховського і, передусім, «Правди», яка була аналогічною українізацією брошури В. Варзара «Хитрая механика» і яку той написав на основі відомої праці Ф. Лассаля «Посередні податки і становище робітничих класів». Віденські видання О. Терлецького мали І. Франко та М. Павлик. Слід відзначити, що ці сюжети використовували і в пізніших польських революційних виданнях («Ојсіес Szumon» Т. Куявчика та ін.). «Старая прысказка» була, напевно, першим білоруським варіантом пізніше виданих агітаційних брошур «Дзядзька Антон або гутарка аб у сім чиста, што баліць, а чаму баліць не ведаем» (Тільзіт, 1892)

¹ Organizacja Stronnictwa Demokratycznego // Kurjer Lwowski. – 1888. – Nr 269, 271, 317, 318.

² Hornowa E. Українські обóz postępowy... – S. 81–82.

³ Химка І.-П. Український соціалізм в Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899 р.) // Journal of Ukrainian Graduate Studies. – 1979. – Vol. 4. – No 2. – P. 41.

⁴ Наприкінці 80-х років польські соціалісти стали на позиції, які накреслив Б. Лімановський у брошурі «Соціалізм як кінцевий вияв нинішнього розвитку» (Львів, 1879, пол. мовою) і які не могли задовольнити українську еліту (див. Хаясака М. Російські яkobинці і М. Драгоманов: дискусії щодо шляхів розв'язання національного питання // Другий міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення: Філософія. – Львів, 1994. – С. 249–250).

⁵ Переписка... – Т. 4. – С. 361–362.

⁶ ЦДДА України у Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Од. зб. 4396.

Staraja Pryzkazka

Nakład Klementia Huczowskaha.

L W I W

„Drukarnia Polska“, ulica Jagiellońska l. 16.

1887.

*Титульний аркуш брошури білоруською мовою «Staraja Pryzkazka»
(«Старая прыказка», Львів, 1887)*

та «Гутарка аб тым, куды мужыцкія гроші ідуць» (Лондон, 1903)¹. Зміст цих брошур перегукується і з деякими українськими революційними виданнями, наприклад, брошурою «Дядько Дмитро», виданою (без зазначення вихідних даних) на початку 900-х років для нелегального поширення. Її конфіскувала царська поліція².

Підсумовуючи викладене, можна зробити такий висновок: 80-ті роки ХІХ ст. – період, коли сформувався світогляд І. Франка, і від захоплення різноманітними соціалістичними теоріями він перейшов чітко на національно-демократичні позиції. Вияв цього – його громадська та видавнича діяльність окресленого періоду.

¹ Книга Беларусі: Зводны Каталог. – Мінск, 1986. – С. 255–256.

² ЦДДА України у Києві. – Ф. 274. – Оп. 3. – Од. зб. 814; Ф. 274. – Оп. 1. – Од. зб. 1000 та ін.

2.2. ВИДАВНИЧІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ І. ФРАНКА В «ЕТНОГРАФІЧНО-СТАТИСТИЧНОМУ КРУЖКУ»

Восени 1883 р. розпочав свою діяльність «Етнографічно-статистичний кружок» при об'єднанні студентів народовського напрямку «Академічне братство».

Напередодні загальних зборів «Академічного братства»¹ в листі до М. Драгоманова від 27 жовтня 1883 р. І. Франко повідомив, що група з 10–15 осіб створює “кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду” [48, 366]. І. Франко написав програму, яку того ж дня мали винести на дискусію, а загальні збори «Академічного братства» мали утворити цей гурток.

Ця програма охоплювала такі два напрямки діяльності: збір матеріалів зі статистики й етнографії, причому, як видно з Франкових роз'яснень М. Драгоманову, питання збору статистичних матеріалів він ставив навіть на перше місце. Чільне завдання, над яким має працювати гурток, – укласти щозмога повнішу бібліографію (із критичними примітками) всіх книжок, статей і заміток, які стосуються етнографії і статистики українського народу. На його думку, до праці можна залучити широке коло людей, знайомих із цими науками, що піде і їм на користь, бо знатимуть, що й де можна знайти. Щоб праця була повнішою, І. Франко задумав увести до наукового обігу рукописи публічних бібліотек, залучити академічну молодь із Відня, бо основна частина статистичних джерел є у столиці монархії.

Друге завдання – це “збирання матеріалу з народу”, що він планував здійснювати через учасників мандрівок у різні куточки краю. До таких екскурсій можна залучити широке коло осіб, у них можуть брати участь усі, хто забажає. Водночас просить М. Драгоманова порадити літературу з питань етнографії, бо у Львові такої літератури мало, а до того ж вона некомплектна. Дещо з народо-

¹ У 1883–1884 рр. це студентське товариство орендувало приміщення в товариства «Руська бесіда» при вул. Краківській, 14, 1 поверх, а з 1885 р. перебралося на вул. Скарбківську (тепер – Лесі Українки), 2.

знавчої літератури І. Франко сподівався роздобути через свої зв'язки з Наддніпрянщиною, зокрема цікавлять його праці О. Пипіна, В. Стасова, П. Єфименка та ін. [48, 367].

Організаційне засідання «Етнографічно-статистичного кружка» відбулося трохи пізніше, 4 листопада 1883 р. Чільна преса Галичини відгукнулася на цю подію: газета «Діло»¹ подала детальну інформацію про засідання етнографічно-статистичного кружка при «Академічнім братстві», яке відбулося за участю значної кількості членів. Головою «Кружка» обрано Ярему, секретарем – Кулачковського, скарбником – Шухевича, а заступниками – Березинського і Струсевича. Мета гуртка, як визначено в його статуті, – “пізнавати життя і світогляд народу, пізнавати його стан економічний і духовий”. До цієї цілі ведуть статистика й етнографія. Завдання, про що повідомляв І. Франко М. Драгоманова, зреформовано до таких пунктів:

“1) збирати матеріали (печатні і рукописні), що відносяться до етнографії і статистики руського народу;

2) при помочи відчитів й студій знайомитися з методою і предметом тих наук, щоб нагромаджені матеріали могли бути в працях Кружка науково використані;

3) висилати в певні чи то під взглядом економічним, чи етнографічним цікаві сторони нашого краю спеціальні експедиції, також уряджувати екскурсії з широким планом для живого знаомлення з народом в різних сторонах нашого краю”².

Підтримано думку І. Франка про конечну потребу підготовки максимально повної бібліографії зі статистики та етнографії. Визначено два види членства гуртка: дійсним членом міг бути кожний русин-академік³, що належить до «Академічного братства», членом-кореспондентом – кожен, хто цікавиться справою української етнографії і статистики та захоче чи то скромними вкладками (10 крейцерів місячно), чи надсиланням етнографічного або статистичного матеріалу допомагати праці і змаганням гуртка.

Вирішивши організаційні питання й ухваливши регулямін (розпорядок роботи), присутні заслухали відчит члена-кореспондента І. Франка. Відчит називався «Статистика яко метода і яко наука». Мета його ознайомити членів гуртка з методами і предметом статистики, яка на той час була не надто популярна й занедбана.

¹ Діло. – 1883. – № 12. – 25 жовт. (6 листоп.).

² Там само.

³ Студент вищої школи.

Повідомлено, що цей реферат І. Франка буде опубліковано, але праця довго зберігалася в рукописі в архіві письменника і побачила світ лише у 50-томному виданні творів, причому не повністю, оскільки частину тексту загублено і втрачено графічну схему [41–1, 248–254, 631].

Засідання гуртка планували відбуватися щонеділі, на них мали заслуховувати реферати і влаштовувати наукові дискусії, а гурток зініціював видання всіх творів покійного критика й економіста Володимира Навроцького (1847–1882). В. Навроцький був одним із перших, хто усвідомив необхідність доповнювати і підсилювати всебічні національні стремління громадською й економічною організацією, вирізнявся “тверезим мисленням” і щирим глибоким патріотизмом¹. Наукові праці В. Навроцького високо цінував М. Драгоманов².

Збирати і впорядковувати ці твори, вести листування з особами, які могли би причинитися до справи, мав виділ гуртка, також члени-кореспонденти Василь Нагірний та Іван Франко. Цей комітет мав би розпочати передплату на видання.

Треба відзначити, що всі ідеї І. Франка щодо мети й завдань нової студентської інституції було схвалено. Не було новинкою і створення комітету для видання творів В. Навроцького – про це писав І. Франко до М. Драгоманова ще напередодні першого засідання гуртка, він просив надіслати листи вченого. Вже тоді І. Франко і В. Нагірний³ вирішили залучити до написання біографії В. Навроцького Остапа Терлецького [48, 366]. Судячи з повноти інформації, поданої в «Ділі» про організаційне засідання «Етнографічно-статистичного кружка», з великою вірогідністю можна припустити, що її написав сам І. Франко, який тоді співпрацював у цьому щоденнику.

І. Франко виступив також із рефератами на наступних засіданнях гуртка: 11 листопада 1883 р. з доповіддю про переклад індійської повісті з епосу «Магабгарата» під назвою «Сунд і Унасунд»; 20 листопада – «Критичний огляд подій 1846 р. особливо в Східній Галичині»; 2 грудня – «Історія скасування панщини в Галичині 1848–1850». Дві останні його доповіді – частина праці над архів-

¹ *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – С. 80–81.

² *Драгоманов М.* Література українська, проскрибована рядом російським. – Львів, 1878. – С. 33.

³ У цей час І. Франко мешкав у В. Нагірного при вул. Лінде (тепер – вул. Ф. Ліста), 3.

ними матеріалами про І. Федоровича, завершеної в дослідженні «Панщина та її скасування 1848 року в Галичині» (1-е видання 1898 р., 2-е, виправлене і доповнене, 1913 р.)¹.

Зразу ж після третій зборів гуртка І. Франко написав лист М. Драгоманову (лист недатований: можна гадати це було 20 або 21 листопада 1883 р.), хоча відповіді на попередній не отримав. Його дуже цікавить думка М. Драгоманова про «Етнографічно-статистичний кружок», він тішиться, що завдяки створенню гуртка пожвавив рух серед академічної молоді, на відчити сходиться по 30–40 осіб. Але особливо хвилює І. Франка справа видання творів В. Навроцького – він нагадує про листування М. Драгоманова з В. Навроцьким, просить, щоб М. Драгоманов передав часопис «Київській телеграф», у якому друкувалися твори дослідника і якого нема у Львові. Франко просить також надіслати для потреб гуртка хоч би відписи англійських і французьких статей про нашу мову й етнографію, роздобути італійські і французькі етнографічні збірники, які треба закупити для гуртка [48, 374].

Ще не отримавши листа, М. Драгоманов 23 листопада 1883 р. написав Франкові дуже ґрунтовну відповідь на лист від 27 жовтня: не написав швидше, бо хотів відшукати й надіслати листи Навроцького і свій спомин про нього, але не зумів через хворобу дружини й відклав на пізніше². Але далі він дуже детально зупинився на своєму баченні завдань і методів праці гуртка. М. Драгоманов побоюється, щоб праця гуртка не зробилася безсистемною через велику придільність І. Франка, його головного організатора, рекомендує сконцентруватися на дослідах земельної власності в Галичині та кооперації, котрі виходять із неї в пастьбі, сироварстві, хліборобстві тощо. Оскільки гурток повинен мати необхідну літературу, радить написати циркуляр про цілі гуртка в деякі земсько-статистичні уряди й редакції періодичних видань Російської імперії, вказує навіть конкретні прізвища науковців, до яких рекомендує звернутись у Петербурзі, Харкові, Києві, Одесі, Москві, придбати потрібну літературу в книговидавця Стасюлевича, радить підготувати членам цикл рефератів на основі праць Маурера (Maurer) і Мена (Maine)³.

¹ *Возняк М.* Листи Івана Франка до Кліментини Попович // Іван Франко: Статті і матеріали. – Харків, 1952. – 36. 3. – С. 58.

² *Матеріали... Листування... .* – С. 50–51.

³ Там само. – С. 51–52.

Обмін думками про шляхи діяльності гуртка постійно присутній в листуванні між Франком і Драгомановим у 1883–1884 рр. Спеціально для «Етнографічно-статистичного кружка» М. Драгоманов надіслав свій реферат «З італійської і французької літератури про народну словесність (Одповідь д. Ів. Франкови)», з додатком бібліографічного матеріалу. Цей реферат І. Франко виголосив від його імені 8 грудня 1883 р., хоча М. Драгоманов довго не міг заспокоїтися від того, що в інформації «Діла» про цю подію не вказано його імені.

Співпраця І. Франка в «Етнографічно-статистичному кружку» – цікава й важлива сторінка його біографії, час, коли він працював дуже інтенсивно. В листі до М. Павлика від 22 листопада 1883 р. він пише: “Простіть, що я так опізнився з відповіддю, – але роботи так багато на голові, що не маю часу й дихнути. Етнографічний кружок, і «Діло», і «Зоря», і Федорович, і відчити, і бібліографія, і Навроцький – все то забирає мені час” [48, 372], а описуючи своє життя 30 листопада того року Уляні Кравченко, підсумовує: “...отсе сиджу два місяці у Львові, то можу сміло сказати, що як би-м поробив так з 10 літ, то певно з моїх писань вийшло би на яких 50 здорових томів” [48, 381]. Робота в гуртку, співпраця в «Зорі», «Ділі», маса різних громадських обов’язків займали весь його час: він розробляв теми, за які тоді ніхто не брався. Йшло становлення І. Франка як науковця: він розпочав працю над дослідженням «Громадські шпихліри в Галичині 1784–1840 рр.», «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині», опублікував низку полемічних статей на злобу дня. В той час І. Франко почав збирати та систематизувати українські прислів’я, які пізніше опублікував в «Етнографічному збірнику» НТШ як тритомник під назвою «Галицько-руські народні приповідки» (1901–1910), які і до сьогодні є однією з найповніших і найкращих праць такого типу.

Не деталізуючи діяльності І. Франка в «Етнографічно-статистичному кружку»¹, зупинюся на реалізації видавничої програми – на двох виданнях, які побачили світ 1884 р.: «В дорогу!» та В. На-

¹ Про це див.: *Возняк М.* Листи Івана Франка до Климентії Попович // Іван Франко: Статті і матеріали. – Харків, 1952. – Зб. 3. – С. 54–66; *Мороз М. О.* Етнографічно-статистичний гурток: До 100-річчя від початку його діяльності // Нар. творчість і етнографія. – 1983. – № 6. – С. 42–45; *Ломова М. Т.* Етнографічна діяльність І. Франка. – Київ, 1957. – С. 19–24.

Обкладинка книжки «В дорогу!»
(Львів, 1884)

ВЪ ДОРОГУ!

Сонце по небѣ колує,
 Знають и хмары свій шляхъ,
 Вѣтеръ невпинно вандрує
 По України степахъ.
 Мы-жъ сонця ясного дѣти,
 Вольного вѣтру браты,
 Мали бъ сидѣти — нидѣти, —
 Мали бъ въ дорогу не йти?
 Гейже въ дорогу!
 Въ ясную путь!
 Скинути зъ сердца трѣвогу,
 Воздухомъ вольнымъ дихнуть!

Вірш І. Франка «В дорогу!»
 з однойменної книжки (1884)

врюцького «Твори». Хоча бібліографія творів І. Франка під чис. 4¹ фіксує книжку «В дорогу!» як окреме видання, одначе про це унікальне видання практично нічого не написано в усьому масиві франкознавчої літератури. А втім її поява – це реалізація одного з завдань «Етнографічно-статистичного кружка», а саме: влаштування мандрівок молоді по краю з метою ознайомлення її з життям українського народу та збору етнографічних матеріалів.

Мандрівка 1884 р. тривала з 27 липня до 20 серпня. Маршрут пролягав через Бойківщину, Покуття, Гуцульщину, передбачав відвідини численних природних та історичних пам'яток, зустрічі з людністю, проведення музично-декламаторних вечорів із читанням науково-популярних лекцій. Про те, як відбулася ця мандрівка, які перешкоди чинили органи влади (в Дрогобичі І. Франкові не дозволено прочитати реферат «Про початок і скасування панщини в нашій краї», нашість жандармів у Корчині і т. ін.), відомо з описів мандрівки, які друкувалися в тогочасній періодиці. Ці відомості узагальнено в книжці «Шляхами Івана Франка на Україні»².

Напередодні мандрівки організаційний комітет видав книжку «В дорогу!», яку підготував І. Франко. Оскільки це віршована програма мандрівки, яку отримали всі її учасники, і, можливо, її роздавали під час подорожі місцевій інтелігенції, вона є одним із рідкісних видань, якого до нашого часу збереглися лічені примірники.

Книжка складається з трьох частин. Перша частина, вступна, – це вірш «В дорогу!».

Другий, найбільший розділ називається «Вандрівнича літопись», хоча це, по суті, поетичний проект програми мандрівки молоді. У «Вступних заувагах» у гумористичному стилі І. Франко рекомендує взяти зі собою щонайменше 30 зол. ринських, добрі черевики, плащ, накриття від дощу, бо хоч то комітет на акафіст дає, щоб Бог дав «погоду хорошу», та на це не варто особливо надіятись.

Далі І. Франко, дотримуючись програми, в поетичній формі описує, що цікавого є за маршрутом мандрівки в Дрогобичі, по дорозі з Дрогобича до Східниці, в Уричі, Корчині та околицях, Буб-

¹ Іван Франко: Бібліографія творів (1878–1964) / Упоряд. М. О. Мороз. – Київ, 1966. – С. 8.

² Див.: *Кирчів Р. Ф.* Слідами однієї Франкової мандрівки // Шляхами Івана Франка на Україні. – Львів, 1982. – С. 59–67. *Білінкевич І.* Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси / Вст. ст., підгот. тексту і наук. редакція М. М. Васильчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 110–118.

нищі, Болехові, Калуші, Станіславові, Коломійі, де має відбутися 7 серпня віче академіків, Делятині, Дорі, Микуличині, Майдані, що чекає на мандрівників у масиві Чорногора, в селах Гуцульщини Жаб'є та Устеріках, описує Сокільську скелю, відому з поезії Ю. Федьковича, і закінчення подорожі в містечку Вижниці на Буковинській Гуцульщині. Очевидно, ця віршована програма мандрівки не належить до шедеврів Франкової поетичної спадщини, але її зміст свідчить, що він добре знав рідний край та міг розповісти прогульквіцям про всі визначні місця на маршруті походу.

Третя частина – інформаційна. Комітет повідомляв учасників, у яких населених пунктах буде влаштовано музично-декламаторні вечори, поєднані з відчитами, а за змогою – з танцями й забавами. Додано було програму, з якою мав виступати молодіжний хор. Ця програма передбачала виконання творів М. Шашкевича, І. Гушалевича, Т. Шевченка, М. Старицького на музику М. Вербицького, А. Вахнянина, С. Воробкевича, М. Лисенка та ін. Отже, місцева людність могла ознайомитися з перлинами сучасної української музики, що мало істотне значення у просвітницькій праці. Тут визначено також суму грошей, яку мав скласти кожен учасник мандрівки: “малої” Дрогобич-Болехів – по 3 зол. р. 50 кр. і “головної” – до Коломійі – по 13 зол. ринських¹. Обкладинка книжки має двоколірне тонове тло – синє переходить у жовте. На малюнку – група з трьох молодих мандрівників, у першого в руках прапор, на якому кирилицею виписано такі слова С. Литвиновича:

*Я счасний – руську матір маю,
І ревний русин мій отець,
Я тим над все ся величаю,
Що щиро-руський молодець.
До руської пісні мої груди –
Аж скаче серденько моє,
Для руської землі мої труди,
Для руської віри серце б'є.*

Автора малюнка не зазначено, як не зазначено також вихідних даних друкарні. Гіпотетично автором обкладинки міг бути тодішній студент Львівської політехніки, товариш І. Франка, член-кореспондент «Етнографічно-статистичного кружка», майбутній відомий львівський архітектор В. Нагірний. Прізвище І. Франка надруковано

¹ В дорогу! – Львів, 1884. – С. 15–16.

після закінчення тексту «Вандрівничої літописі» на 14 стор. Розмір книжки 16° (18,4×13,7 см, без обрізу), правопис етимологічний.

За повідомленням у газеті «Діло» (8 липня 1884 р.) можемо ствердити, що програма «В дорогу!» вийшла друком на початку липня. Маємо тут цінну інформацію про те, що книжка побачила світ у друкарні Товариства імені Шевченка¹.

За працю над цією віршованою програмою мандрівки студентської молоді М. Драгоманов вилаяв І. Франка в листі від 14(26) вересня 1884 р.: «Дорогий мій – Ви себе не шануєте й не бережете. Перш усього: за все Ви беретесь, тратите сили навіть на програми подорожжя в стихах, котрі нагадують ті, що в Германії консьєржі роздають квартирантам на новий рік, коли поздоровляють їх, щоб дістати на шнапс. Хіба на те Ви маєте талант белетриста і здібність дослідача, щоб писати таке!»² Треба визнати певну рацію за М. Драгомановим, але справа організації мандрівки мала істотне значення для І. Франка. Він, очевидно, передбачав майбутні закиди з боку свого вчителя, але свідомо взявся за не зовсім вдячну працю. Ця єдина такого роду віршована програма мандрівок української студентської молоді є вельми цікавим виявом видавничої діяльності «Етнографічно-статистичного кружка» і, зокрема, І. Франка.

Найвизначніша справа, за яку взявся І. Франко під час праці в «Етнографічно-статистичному кружку», – підготовка до друку зібрання творів В. Навроцького³, на жаль, не реалізована в задуманому обсязі. Як згадано вище, виконання проекту наукового видання творів В. Навроцького було наріжним каменем діяльності гуртка. Ця справа потребувала ретельного збору друкованих творів, розпорошених по різних виданнях Галичини. Оскільки В. Навроцький жив і працював у західній частині Галичини – в м. Ряшеві, треба було зв'язатися з родиною, отримати від неї рукописні матеріали, залучити до збору матеріалів широке коло осіб, які знали покійного особисто: М. Драгоманова, О. Терлецького, Д. Танячкєвича, М. Бучинського та багатьох інших.

Збирати твори В. Навроцького, зокрема його рукописи, розпочав І. Франко вже восени 1883 р. Комітет для видання творів В. На-

¹ Діло. – 1884. – № 73. – 26 черв. (8 лип). – С. 3.

² Матеріали... Листування... – С. 86.

³ Про діяльність В. Навроцького див.: *Злупко С.* Економічна думка на Україні. – Львів, 1969. – С. 97–110; *Його ж.* Аграрно-селянське питання в публіцистиці Володимира Навроцького // 36. праць аспірантів. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1960.

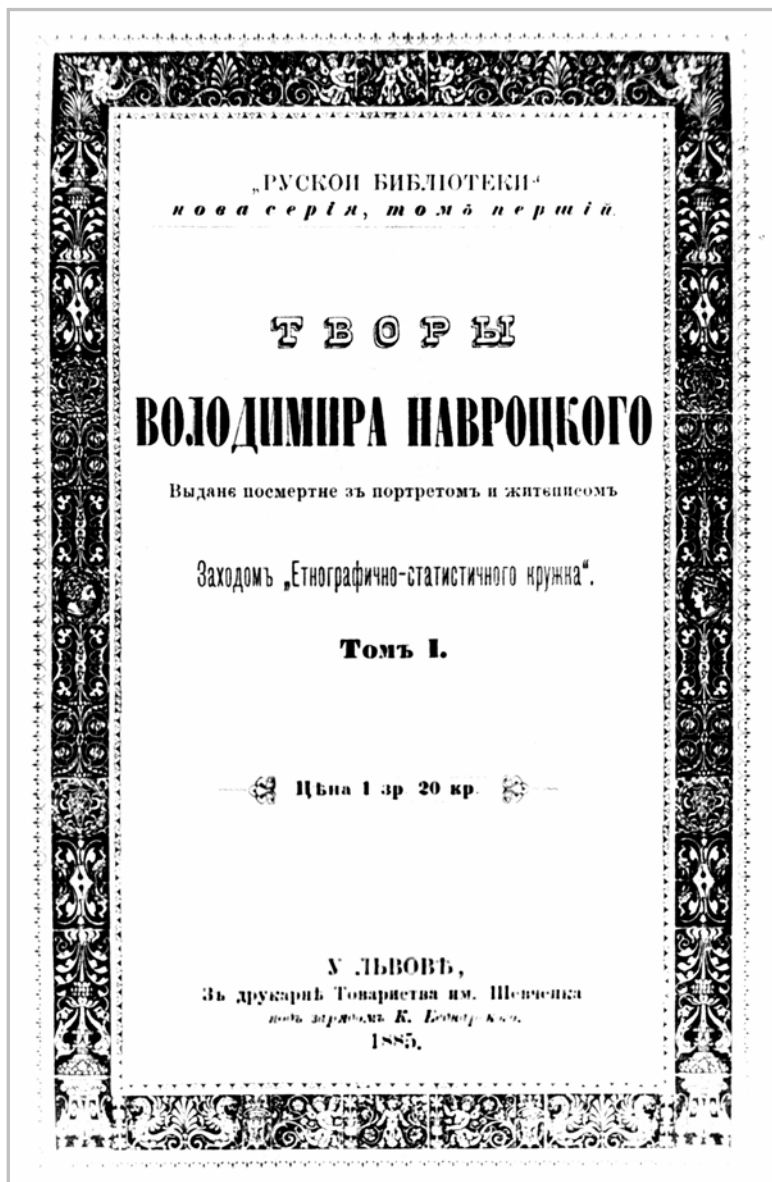
вроцького обрав І. Франка редактором [33, 353]. На його пропозицію, комітет звернувся з проханням до О. Терлецького, щоб той написав біографію свого покійного приятеля (лист готував І. Франко) [33, 353]. Вже 31 жовтня 1883 р. О. Терлецький дає відповідь, у якій високо оцінює ідею видати твори В. Навроцького, згадує, що статті науковця друкувалися в «Кіевском телеграфі», «Одесском вѣстникі», погоджується на ухвалу комітету написати біографію, однак на це не має зовсім часу, бо заклопотаний своїм навчанням. Вважає, що для написання наукової біографії не має достатньої кількості документальних відомостей і просить такі матеріали надсилати йому. О. Терлецький застерігає за собою право обумовлювати з ним будь-які скорочення статті й дуже жалкує, що твори дослідника про життя українського народу Галичини будуть виходити етимологічним правописом [33, 354–355].

Водночас І. Франко нав'язує листування з родиною В. Навроцького, зокрема з його братами Іваном і Костем. У грудні 1883 р. І. Навроцький надіслав І. Франкові, як він зазначає, «все, що далось зібрати», причому просить повернути йому листи Володимира до родини, до покійної дружини і книжки (Шуйський), а з рештою листів дозволяє робити все, що тому сподобається¹. Тут же І. Навроцький висловлює бажання сестри Олександри Навроцької, щоб на початку або наприкінці книжки помістили вірш І. Франка «На смерть Володимира Навроцького»². Листування комітету, а фактично І. Франка, з родиною В. Навроцького дає можливість отримати багато матеріалу про життя покійного. Цінну інформацію з характеристикою надрукованих праць, манускриптів В. Навроцького подав Кость Навроцький у листі до І. Франка (лист датований груднем 1883 р.). К. Навроцький рекомендує видавцеві: «До друкування його праць з «Правди» вижичіть річники від брата Вахнянина, професора в Стрию, бо на тих зазначував він похибки, двозначники і примітки своєю рукою. Новіші річники його власні суть у нас вдома»³. Далі К. Навроцький характеризує братову бібліотеку, описує, що покійний Володимир мав дуже цінні книжки, зокрема й стародруки, багато рідкісних тепер брошур із 60-х років, друкованих у Галичині та Наддніпрянщині і «крім того цілі фоліанти рукописей

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1617. – С. 181.

² Там само. – С. 282. Цей вірш уперше надруковано в журналі «Світ», № 16–17, С. 301–302.

³ Там само. – Ф. 3. – Од. зб. 1618. – С. 203.

Обкладинка творів В. Навроцького
(Львів, 1884)

Т В О Р Ї

ВОЛОДИМИРА НАВРОЦЬКОГО

выдане посмертно зъ портретомъ и житєисомъ.

328

Заходомъ „Етнографично-статистичного кружка“.

Томъ I.

Накладомъ „Академичного Братства“.

У ЛЬВОВѢ 1884.

Зъ друкарнѣ товариства имени Шевченка
подо̑ зарядомъ К. Беднарского.

*Титульний аркуш творів В. Навроцького
(Львів, 1884)*

кописей Федьковича та інших наших писателів (Гетьманця¹ etc...) з часів редакторських Володимира, котрими тепер (сли Гольцері² їх не заховали) – обвивають у Решові перець. Я навіть пригадую собі, що читавем якусь довшу поему Федьковича, що не була друкована нігде – листи редакції «Правди» (коли редактор був Вол.) займали цілу паку з сукна»³.

Листи І. Франка до родини В. Навроцького досі не розшукані або й не збереглися взагалі, одначе листування між ними велося в цей час інтенсивно. У квітні 1884 р. Кость Навроцький (лист писаний 6.04 з родинного села Голгочі на Підгаєччині) повідомив І. Франка, що між паперами Володимира знайдено рукописи Ю. Федьковича, зокрема поема «Лист», частина «Рекрута», 18 листів, писаних рукою Федьковича, його ж «З округків». Надіслав також поезійку В. Навроцького «Добраніч родині», датовану «Ряшів, 1878»⁴. Це знадобилося І. Франкові, коли він на початку 900-х років ХХ ст. готував повне і критичне видання творів Ю. Федьковича в Науковому товаристві ім. Шевченка.

Із сестрою В. Навроцького, Олександрою, листувався Василь Нагірний. Про це свідчить лист Івана Навроцького до І. Франка, де той повідомив, що сестра Олександра послала до В. Нагірного свої спомини і дві фотографії⁵. В цьому листі І. Навроцький подає точну дату народження Володимира – 18 листопада 1847 р., інформацію про його навчання в Коломиї і Станіславові, про службу після закінчення правничих студій, про переведення до Ряшева в 1872 р., сімейний стан, дітей, точну дату смерті – 17 березня 1882 р.⁶. Цих даних не мав у своєму розпорядженні Остап Терлецький, коли писав передмову до «Творів», тому деякі дати з життя науковця І. Франко, як редактор і видавець, виносив у примітки.

Аналізуючи архів І. Франка, можемо зробити висновок, що він зібрав багато оригінального матеріалу та інформації про життя й діяльність В. Навроцького. Зберігся, приміром, автограф його твору «Був ту дід і баба, мали вони курочку сорокапюрочку»⁷, який на-

¹ Псевдонім М. Старицького.

² Ангеля Гольцер – друга дружина В. Навроцького, з якою він одружився в 1879 р.

³ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1618. – С. 205–206.

⁴ Там само. – Од. зб. 371–373.

⁵ Там само. – Од. зб. 1603. – С. 263.

⁶ Там само. – С. 264–265.

⁷ Там само. – Од. зб. 4197.

діслав К. Навроцький, а на візитній картці Володислава Федоровича маємо такий запис рукою Франка:

*Навроцького листів 42
До Навроцького листів 85¹.*

Де ці листи В. Навроцького сьогодні, можна лише здогадуватися: вони або пропали разом з архівом Федоровичів під час пожежі в маєтку в с. Вікні, або зберігаються десь у нерозшуканих матеріалах комітету для видання творів В. Навроцького.

Галицька народовецька періодика, зокрема газета «Діло», в 1883–1884 рр. інформувала своїх читачів про перебіг праці над збиранням спадщини В. Навроцького. У рубриці «Наука, штука і література»² з'явилася стаття без підпису «Рукописи пок. Володимира Навроцького», яка, очевидно, належить перу І. Франка³. Тут ідеться про обширний лист Костя Навроцького, в якому є така інформація: у 1878–1880 рр. В. Навроцький працював над популярною книжкою «Порадник для селян в справах скарбових», яку мала б видавати «Просвіта». Цей порадник складався з трьох частин:

- 1) Як обходитися з цією книжкою.
- 2) Загальний огляд фінансовості і уряджень держави.
- 3) Що таке штемплі і такси, до чого вони і як їх платити.

В. Навроцький приділяв цій книжці пильну увагу, її початок мав кільканадцять аркушів, але де сьогодні рукопис і яка доля цього братового твору, респондент не знає. Зберігся початок етнографічної студії «Пропащі становища», де автор задумав описати пограничні українсько-польські етнографічні території над Вислоком і долішнім Сяном, нариси його подорожі по тих місцях, шкіц «Давній край», початок статті «Смерть а пропінація». Одну з незакінчених статей вже по смерті автора передано Володимирові Барвінському, а після його смерті вона перейшла у власність його брата Олександра. В нотатках В. Навроцького є також кілька сотень українських народних пісень, які він записав, зворотів та різних витягів з газет, цікава стаття з порадами, як, на його думку, мали поводитися «русини-народовці» щодо політичної заяви Ю. Лаврівського. Листів В. Навроцького до родини є близько ста, де достат-

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1635. – С. 80.

² Див.: Діло. – 1883. – № 130. – С. 4. Ця стаття, переписана з автографа рукою Д. Дудка, зберігається в архіві І. Франка (ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 2623).

³ Стаття не увійшла до Зібрання творів у 50-ти томах.

ньо матеріалу, що має суспільний інтерес. Збереглися дві поезії В. Навроцького, які той написав на смерть своєї дружини, Марії Навроцької із Дзбанських, що сталася влітку 1878 р.: «Умерла» та «До Ластівки». Вони цікаві більше для біографії покійного й ніде досі не друкувалися.

За поданням комітету для видання творів В. Навроцького товариство «Академічне братство» звернулося до Галицького сейму з проханням виділити окремі кошти на видавничу справу та на виконання статутних цілей цього товариства. 19 жовтня 1883 р. Крайовий сейм виділив «Академічному братству» 250 зол. ринських, з них: для видання «Руської бібліотеки» – 150 зол. рин., на інші потреби – 100 зол. ринських¹. Частину коштів здобували з членських внесків, частину – від продажу дублікатів подарованих книжок. Для цього вжито навіть 50 зол. рин., виручених від продажу книжок, які надіслав М. Драгоманов, хоч того це не зовсім задовольнило². Як видно з листування між І. Франком і М. Драгомановим, І. Франко також сподівався покрити частину витрат продажем першого тому творів В. Навроцького, в чому М. Драгоманов дуже сумнівався і взагалі не вважав видання цієї книжки на часі³. В листі від 10 травня 1884 р., І. Франко інформує М. Драгоманова, що на видання «Кружок» отримує з «Просвіти» 50 зол. рин., 80 прийшло з передплати, трохи – з розпродажу книжок, причому перші дві суми виділені спеціально для видання творів Навроцького [48, 438].

За написання вступної статті про життя й діяльність В. Навроцького взявся О. Терлецький. І. Франко, запевнивши О. Терлецького, що його праця буде надрукована повністю, зібрав увесь рукописний матеріал, яким володів, у т. ч. близько 70 листів В. Навроцького й кількасот листів різних людей із 60-х років, та надіслав усе це йому. Дещо зібрав сам О. Терлецький, отримавши матеріали від Д. Тянячкевича і д-ра М. Бучинського – близьких приятелів В. Навроцького.

О. Терлецький, володіючи досить обширним матеріалом, вирішив представити життя та діяльність Навроцького на тлі духового розвою Галичини від 1772 р. [33, 355]. Уже на початку 1884 р. І. Франко отримав від Терлецького близько 10 авторських аркушів

¹ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Од. зб. 4. – А. 25.

² Матеріали... Листування... – С. 63. Правда, М. Драгоманов більш усього ображався, що в інформації «Діла» не названо його прізвища, а вжито псевдонім «Українець».

³ Матеріали... Листування... – С. 63.

рукопису, де про В. Навроцького той ще нічого не написав: матеріал охоплював період до 60-х років XIX ст. З усього можна було зробити висновок, що О. Терлецький пише монографію на 15–20 друкованих аркушів. Це мало бути більше, аніж усі твори В. Навроцького, які планувалося подати в першому томі. І. Франко змушений був похвалити автора за такий ретельний підхід до справи, але тактовно попросити, щоб написав прийнятну для видання коротку біографію. Стаття О. Терлецького була готова щойно у вересні 1884 р., і її, попри деякі сумніви щодо розкриття делікатних біографічних матеріалів, надруковано без змін у книжці під заголовком «Згадка про жите Володимира Навроцького» [33, 356]. Праця обіймала 48 сторінок друку (понад 3 д. а.) і мала одну примітку редактора – точну дату народження В. Навроцького, яку повідомив брат Іван у своєму листі до І. Франка від 17 вересня 1884 р., якраз тоді, коли О. Терлецький завершував свою роботу над життєписом. Через затримку О. Терлецького (планувалося, що його матеріал буде готовий у липні 1883 р.) [48, 459], книжка вийшла друком аж у грудні того року. Треба відзначити, що хоч І. Франко в цей час не мав якогось постійного й доброго заробітку, однак, враховуючи важке матеріальне становище О. Терлецького у Відні, знаходив можливість фінансово підтримувати товариша, виплачуючи йому гонорар, заохочуючи викінчити ширшу працю, яку той розпочав у зв'язку з написанням біографії В. Навроцького [33, 356]¹.

Важко зрозуміти, чому все-таки М. Драгоманов так індіферентно, а то й не зовсім прихильно ставився до ідеї І. Франка друкувати твори В. Навроцького, з яким листувався і якого по-своєму високо цінував². Не з'ясувавши до кінця задуму О. Терлецького та обсягу первісного матеріалу до вступної статті, він звинуватив І. Франка, начебто той видав лише частину праці О. Терлецького³. Перед тим, картаючи І. Франка за нібито поступки народовцям, кпить з нього в такий спосіб: «Пора Вам вже бути самим собою й рішати раз назавше, чи хочете Ви залишити по собі ім'я видного чоловіка в

¹ Цю працю під назвою «Літературні стремління галицьких русинів в 1772 до 1872 рр.» за підписом «Іван Заневич» І. Франко опублікував у часописі «Жите і Слово» (1894–1895).

² Листування М. Драгоманова з В. Навроцьким опублікував К. Студинський. – Див.: *Студинський К.* Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким. З початків соціалістичного руху в Галичині // За сто літ. – 1927. – Кн. 1. – С. 83–153.

³ Матеріали... Листування... – С. 108.

нашій історії, чи стати львівським народовцем, 2-м виданням Навроцького, або що”¹. Тому-то в листуванні між ними ми не подибуємо жодної оцінки збірника творів В. Навроцького, який зразу по виході у світ І. Франко надіслав до Женеви. Треба зазначити, що І. Франко відчував якусь антипатію М. Драгоманова до цього проекту, бо й сам утримувався питати його будь-якої думки про видання, як це видно з їхнього листування в 1885 р.

Рукопис першого тому творів В. Навроцького І. Франко передав до друкарні 22 березня 1884 р.² Дня 13 квітня 1884 р. він повідомив В. Лукича, що “Навроцького творів напечатано вже 3 листи”, перелічує їх зміст [48, 409] і висловлює думку, що “перша часть, обнімаюча около 10 печ. листів, буде брошурована окремо і пущена в розпродаж для здобуття фондів на дальше видавництво. Вийде вона на світ перед вакаціями” [48, 410]. Уже в травні І. Франко дав інформацію в «Ділі» під заголовком «Творів пок. Володимира Навроцького печатається вже семей аркуш»³. Можемо з достатньою впевненістю стверджувати, що біографічний нарис про В. Навроцького був переданий до друкарні аж у другій половині жовтня 1884 р. – в листі до І. Белея, який І. Франко написав тоді з Вікна, е такі слова: “Пересилаю на твої руки скрипту про Навроцького, котрий передай в друкарні Мочаровському” [48, 479]. Отже, друк книжки завершено в грудні 1884 р. На це є підтвердження в листі І. Франка до М. Драгоманова від 6 грудня 1884 р.: він надсилає сигнальний примірник цієї книжки [48, 495].

Повідомлення про вихід у світ “«Рускої бібліотеки» нова серія, том перший. Твори Володимира Навроцького, видане посмертне з портретом і житєписом” газета «Діло» за підписом М.⁴ опублікувала 30 грудня 1884 р.⁵ Автограф цієї статті не зберігся, однак в архіві І. Франка є її рукописна копія, переписана невідомою рукою⁶, причому ця копія, найімовірніше, зроблена пізніше з першого друку, бо різночитань після текстологічного аналізу не виявлено.

І. Франко інформував читачів «Діла», що книжка, видана під таким заголовком має 16,5 аркушів друку, містить 13 більших або

¹ Матеріали... Листування... – С. 107.

² ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – А. 31 зв. – 32.

³ Див.: Діло. – 1884. – № 52–53. – 8 (20) трав. – С. 7.

⁴ Криптонім І. Франка.

⁵ Діло. – 1884. – № 145. – 18 (30) груд. – С. 4.

⁶ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 2634.

менших праць Володимира Навроцького, які стосуються до краєзнавства, етнографії і літератури [26, 347]. Але це аж ніяк не значить, що у книжці надруковано саме таку кількість творів – це радше розділи: «Народні приказки» обіймають 26 творів, «Поетичні проби», разом із планом трагедії «Настася», – 6 поезій та коментарі автора до гімну «Огнева сторожа». Як зазначає видавець, 8 сатир, 14 приказок, 5 етнографічних і географічних нарисів й 6 поезій він переписав з автографів небіжчика, які передала родина.

Хоча повідомлялося, що це видання має портрет автора, фактично його нема, а книжку відкриває Франковий вірш «На смерть Володимира Навроцького», отже, видавець виконав волю сестри покійного. Далі йде (з пагінацією римськими цифрами) обширна біографія пера О. Терлецького. Знаючи оперативність тодішньої преси, не маємо сумніву, що замітка І. Франка з'явилася через день-два після виходу книжки у світ. Можна з певністю стверджувати час її народження – друга половина грудня 1884 р. Місце друку – Львів, друкарня Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, накладом «Академічного братства». Весь наклад вийшов з друкарні, очевидно, уже в січні, на обкладинці сіро-зеленого кольору з орнаментальною стандартною рамкою друкарні – дата 1885 р. Розмір книжки типовий для тодішніх наукових видань – 8°, 22,8×14,2 см.

У, так би мовити, “видавничій біографії” І. Франка вихід у світ цієї книжки був своєрідним етапом – у 28 років він став фактично упорядником наукового видання. Примітки до текстів В. Навроцького належать кільком авторам:

- 1) авторські примітки В. Навроцького;
- 2) примітки І. Франка;
- 3) в статті «Ukraino. Il movimento letterario Ruteno in Russiae Galizia. 1798–1872» (статтю передруковано вперше в журналі «Правда», 1873, № 7, 10, 14–16) є також примітки Українця¹ і самої редакції часопису².

Книжка друкувалася майже дев'ять місяців. Це, очевидно, зумовлено браком коштів в «Академічному братстві» – наклад 500 примірників книжки коштував 284 зол. рин. 60 кр.³ Примітки, які уклав І. Франко, підписані дwoяко: криптонімом «І. Ф.» або «Вид.»,

¹ Псевдонім М. Драгоманова.

² *Навроцький В.* Твори. Видане посмертно з портретом і житєписом. – Т. 1. – Львів: Заходом «Етнографічно-статистичного кружка», 1884. – С. 78–111.

³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – А. 31 зв. – 32.

що значить «Видавець». Усі примітки вміщено посторінково внизу, що зручно під час читання книжки. Дуже точно І. Франко вказував, за яким джерелом подано тексти: чи за переддруком, чи за автографом. І. Франко виступив у виданні ще й як перекладач – він переклав уривки праці, які В. Навроцький написав польською мовою, назвавши її «О малоруських думках і піснях»¹. Поруч з друком першого тому, готувався т. 2, який “містити буде найважливіші (економічні і політичні) праці Навроцького, а також його листи (за винятком уступів о справах родинних і приватних), обійме около 30 друк. аркушів печаті” [26, 348]. Тепер уже тут планувалося помістити портрет В. Навроцького. Друкуватися другий том мав зразу ж, як тільки з розпродажу першого тому надійдуть кошти на покриття його поліграфічних витрат “потрібні на покриття другого тому” [26, 348]. Цей том, на жаль, не з’явився, хоч мав побачити світ, як т. IV «Руської бібліотеки». Кошти на його друк вишукували з різних джерел. Знову подано клопотання до Галицького сейму виділити запомогу в розмірі 150 зол. ринських (запит-клопотання від 23 листопада 1885 р.)². Цей документ, який підписали тодішні керівники «Академічного братства» Козакевич і Сосенко, цінний тим, що дає інформацію про кошти, необхідні для друку четвертої книжки «Руської бібліотеки», – 334 зол. ринських. Отже, за обсягом книжка більша: вартість друку мала би перевищити вартість т. 1 на 50 зол. рин. Нескладні арифметичні розрахунки дають нам обсяг т. 2 – 19,5 друкованого аркуша. На той час із розпродажу т. 1 видавці мали 188 зол. рин. 93 кр., а недобір складав 145 зол. рин. 87 кр. Стало зрозуміло, що видання є все-таки наукове, придатне для фахових людей та інституцій, частина накладу мусить бути подарована, тому без підмоги сейму справа з продовженням затримується, що “було б річчею зовсім не пожеланою”³.

Крайовий сейм виділив суму, яку просили, – 150 зол. рин. на видання⁴. Маємо дані, що частину книжок, а саме 25 примірників тому першого, згідно з ухвалою від 31 грудня 1884 р., узяв до комісійного продажу в своєї книгарні «Управляющий Совет Ставропільського Института»⁵.

¹ *Навроцький В.* Твори... – С. 181–190.

² ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Од. зб. 6. – А. 1.

³ Там само. – А. 1–2.

⁴ Там само. – А. 52.

⁵ Там само.

На те, що не вийшов т. 2 творів В. Навроцького, склався ряд причин. По-перше, готуючи монографію на основі архіву І. Федоревича, вже наприкінці 1884 р. І. Франко не зміг приділяти належної уваги «Етнографічно-статистичному кружку». З його відходом від керівної ролі діяльність гуртка занепала¹.

Далі слід мати на увазі, що після надрукування в газеті «Kurjer Lwowski» 15 січня 1885 р. статті під назвою «Ukrainofilstwo galicyjskie (odpowiedź na uwagi Rusina)² між І. Франком та старшими народовцями розгорівся новий конфлікт: його позбавили права співпрацювати з «Зорею» і «Ділом», навіть заборонили відвідувати «Просвіту»³.

Врешті І. Франко усвідомлював, що М. Драгоманов мав таки рацію, переконуючи його: всі, кого цікавлять твори В. Навроцького, можуть прочитати їх у галицьких періодичних виданнях 70-х років, а Франкові треба робити справи, співмірні з його талантом. Треба також врахувати, що ні в «Академічному братстві», ні в «Етнографічно-статистичному кружку» ніхто не хотів допомагати І. Франкові закінчити цей видавничий проект, натомість ще й заважали в його реалізації.

І. Франко постійно шкодував, що йому не вдалося завершити праці над виданням творів В. Навроцького. Підтвердження цього – автограф коротенької інформації під назвою «Повістеві уривки Володимира Навроцького». А йдеться про те, що йому вдалося їх “видобути з ц. к. суду карного у Львові, де вони (в канцелярії покійного вже [нерозб.] слідчого Крігсейзена) лежали від р. 1876, коли то з причини звісного процесу соціалістичного й у пок. Навроцького зроблена була судова ревізія і забрано чимало всяких паперів”⁴. Тут ідеться про новознайдені оповідання, які В. Навроцький написав ще в студентських часах у 60-ті роки. “Вони з іншими річачи покійника, друкованими і недрукованими, – пише І. Франко, – повинні були ввійти в другий том збірного видання его творів. Коли то той том появиться?”⁵

¹ Мороз М. Етнографічно-статистичний гурток // Нар. творчість і етнографія. – 1983. – № 6. – С. 45.

² Стаття надрукована українською мовою в [46–1, 442–447].

³ Вервес Г. Д. І. Я. Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин. – Київ, 1957. – С. 108.

⁴ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 163. – С. 111.

⁵ Там само. – С. 113.

Доля усіх матеріалів до 2-го тому творів В. Навроцького невідома. Гіпотетично їх міг бачити О. Дей: ця думка виникає з того, що в книжці «Спілкування митців з народною поезією» (1981) він подав деякі фольклорні записи, зібрані на прохання І. Франка в період діяльності «Етнографічно-статистичного кружка».

Праця І. Франка над підготовою до друку творів В. Навроцького є однією з перших його спроб виступити видавцем і редактором наукової публікації творчої спадщини. І. Франко застосував на практиці власний підхід до формування концепції, опрацював примітки, реалізував власні текстологічні засади. Цей досвід він пізніше використовує, працюючи над численними видавничими серіями Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, готуючи, зокрема, до друку твори С. Руданського, Ю. Федьковича, Т. Шевченка.

2.3. ЗАДУМИ СТВОРЕННЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ТА ЧАСТКОВА РЕАЛІЗАЦІЯ ЇХ У «НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ»

У вересні 1886 р. І. Франка змусили залишити редакцію часопису «Зоря». Формальним приводом був вірш С. Руданського «Що кому годиться?» та рецензія Б. Грінченка на книжки Г. Борковського, поміщені в часописі. Оскільки І. Франка позбавили можливості впливати на політичний та літературний процеси і він утратив хоч невеликий, зате регулярний заробіток, то з початком наступного року вирішив видавати журнал «Поступ» обсягом 3–4 аркуші. Про це він детально пише в листі до М. Драгоманова від 17 вересня 1886 р. На його погляд, видання мало б мати якнайменше белетристики, зате найбільше торкатися політичних справ. І. Франко ставив такі практичні цілі для свого часопису:

- 1) піднесення хліборобів через поширення і закладання між ними спілок економічних, політичних і просвітніх;
- 2) реформа крайових відносин через зав'язання русько-польської організації людської для використання теперішньої конституції й автономії в інтересі робочого люду [49, 75].

М. Драгоманов поставився до цієї ідеї прихильно, але не без скептицизму, зауваживши, що в Галичині, крім принципів, мають силу дрібні непорозуміння між галицькими діячами. Але з боку професійного підходу до проекту часопису радить не зменшувати белетристичної частини, передбачити там літературну критику та висловив згоду співпрацювати настільки, наскільки захоче цього сама редакція¹.

31 жовтня 1886 р. І. Франко надіслав М. Драгоманову нарис проекту «Поступу» і просив його зробити зауваження щодо змісту [49, 80]. М. Драгоманов дуже уважно поставився до прохання І. Франка, дещо поправивши нарис проекту². На думку М. Драгоманова, І. Франко написав готову програму для політичної партії. М. Дра-

¹ Матеріяли ... Листування ... – С. 203.

² Там само. – С. 207.

гоманова дуже хвилює, що І. Франко не обговорив ці питання з відомими діячами з інших міст Галичини, зокрема, зі Станіслава¹. Треба віддати належне М. Драгоманову – він добре зрозумів, що плановане видання буде надто радикальним і що його можуть знищити на самому початку. Аналіз тексту проспекту, який називався «Запросини до передплати» і був видрукований у листопаді 1886 р., свідчить, що І. Франко загалом врахував зауваги М. Драгоманова².

До видання журналу не дійшло, бо проти виданого проспекту з боку народовців розпочалася нагінка, ніхто не хотів допомагати, сам І. Франко утримувати видання не міг, а до того ж поліція skonфіскувала проспект [49, 90]. Проте навіть із листа до Н. Кобринської від 11 грудня 1886 р. бачимо, що він не втрачав надії і просив її допомогти, але вже 14 грудня 1886 р. повідомив М. Драгоманова, що через поліційні утиски не бачить перспективи видання журналу, а надія на допомогу одного чоловічка³ не виправдалася, бо після конфіскації проспекту той просто відмовився. Натомість І. Франко задумав видати альманах на 25–30 аркушів. Оскільки альманах цензурі не підлягає, ризику менше, а випустивши книжку перед Великодніми святами, можна було б до кінця року дати світло денне ще одному числу і цим підготувати ґрунт новому журналу [49, 92–93].

Ця звістка засмутила М. Драгоманова. Він вважав, що за видання слід було б поборотися через суд, і лише тоді, коли б суд ствердив конфіскацію, з'явилися би підстави заявляти публіці про упадок видання. М. Драгоманов висловив думку, що й з альманахом може таке статися, але обіцяв дати до нього історичні матеріали⁴. Як свідчить аналіз листування І. Франка з М. Драгомановим, той дуже допитувався, коли ж з'явиться «Поступ». Отримавши ж на руки альманах «Ватра» Василя Лукича (Левицького) та прочитавши «Діло», М. Драгоманов несподівано для себе дізнався, що з'явилася книжка з серії «Наукова бібліотека». Найбільше здивувало М. Драгоманова, що збираються видавати і його працю, а він про це нічого не знає⁵. Оскільки між І. Франком та М. Драгомановим велося тоді

¹ Матеріяли... Листування... – С. 215.

² Там само. – С. 209–212.

³ На нашу думку, мова тут може йти про О. Кониського.

⁴ Матеріяли... Листування... – С. 217–218.

⁵ Там само. – С. 230.

регулярне листування, можемо зробити висновок, що від задуму видавати «Наукову бібліотеку» до її появи минуло дуже мало часу.

Невдача з виданням журналу «Поступ», а потім неможливість через відсутність коштів реалізувати вихід у світ хоч би однойменного альманаху, змусила І. Франка шукати нових шляхів у видавничій діяльності. На той час серед студентської молоді, об'єднаної в «Академічним братстві», виникла думка розпочати видання серійних книжок. Першою такою книжкою стала драма Ф. Шіллера «Вільгельм Телль». Переклад українською мовою здійснив В. Кміцикевич, а передмову написав І. Франко. Ця книжка насправді стала провісником майбутньої видавничої серії¹.

На одному із засідань «Академічного братства» ухвалено видавати «Наукову бібліотеку». До складу редакції увійшли І. Петрушевич, І. Франко, М. Павлик [49, 113]. Інформація про вихід у світ серії надрукувала газета «Діло» 23 квітня (5 травня н.ст.) 1887 р. Повідомлялося, що під заголовком «Наукова бібліотека» буде виходити у Львові серіями щороку 6 книжечок, обсягом від 3 до 6-ти аркушів друку формату «вісімки». «Бібліотека» міститиме популярно-наукові праці з усіх галузей наук, особливо історичних, суспільних і природничих в оригіналі й перекладах, а також в окремих книжках – розділи «Вісті з Галичини» і «Вісті з України», куди увійдуть дрібніші розправи та матеріали, які торкаються економічного, освітнього життя, етнографії та літератури українського народу. Далі повідомляється, що перша книжка вийде вже цими днями і містить першу частину знаменито обробленого «Нарису історії філософії» Фріца Шульце в перекладі Івана Франка. Газета інформувала також, що в серії підготовано такі книжки: М. Драгоманов «Козаки» (з енциклопедії Ерша і Грубера); М. Коломийчук² «Руські читальні в Галичині, Буковині і Угорщині»; Ад. Вагнер «Історія і теорія статистики»; Ф. Гельвальд «Доісторична доба Європи» – отже, фактично подано назви повної річної програми п'яти книжок³. Передплата з пересилкою становить 2 зол. ринські на рік і її приймають редакції українських газет або друкарня Товариства імені Шевченка⁴.

¹ Шіллер Ф. Вільгельм Телль / Пер. В. Кміцикевича. – Львів, 1887.

² Псевдонім М. Павлика.

³ Якщо врахувати, що «Руські читальні» мали мати обсяг двох книжок серії, то фактично опубліковано повну річну програму.

⁴ Діло. – 1887. – № 45. – 23 квіт. (5 трав.). – С. 3.

Детально своє бачення серії «Наукова бібліотека» І. Франко подав М. Драгоманову в листі, написаному приблизно 24 травня 1887 р. Звідси дізнаємося, що члени «Академічного братства» зробили між собою складку грошей і вибрали як першу книжку «Нарис історії філософії» Шульце. Докладного плану поки що не укладено, але, на думку І. Франка, він хотів би надрукувати продовження праці Шульце про філософію Платона та отців церкви, висловив свої думки про дослідження Вагнера й Гельвальда. З праць про звичаєве право планується надрукувати статтю Єфименкової «Трудове начало», хоч є клопіт із її полемічним викладом. Щодо «Козаків» М. Драгоманова, то текст переклав М. Павлик, який повідомив, що автор погоджується на друк книги, але наколи переклад буде переписаний, його надішлють М. Драгоманову для авторизування. Далі І. Франко просить підготувати до друку книжку Коскена про європейські казки, уступи з історії літератури, яку М. Драгоманов написав у великому обсязі, пропонує йому вести рубрику «Вісті з України» в «Науковій бібліотеці». На думку видавця, у третьому випуску після «Козаків» буде друкуватися стаття М. Павлика «Москвофільство і українофільство серед галицького народу», його власна стаття про громадський суд і економічне життя в Добрівлянах та стаття “про дивовижний процес добростанської громади о конституції і автономії (для сеї статті надіємось одержати деякі нові матеріали)” [49, 113].

Щодо релігійних питань, то видавець хотів би бачити в серії статтю Шульце «Генеза душі», Тіллі «Історію релігій», Вельгаузена «Історію жидів» та огляд критичної праці про Пентатевх (П'ятикнижжя, вступ до перекладу Бліка) або відповідну частину з Рейса. Щодо Нового завіту, І. Франко поки що вагався, та й це видання ще було не на часі [49, 111–113].

М. Драгоманов висловив своє бачення програми «Наукової бібліотеки». Насамперед, він вважав, що “все-таки Вашої бібліотеки ціль – таки биття¹, а не енциклопедія наук; та (енциклопедія – Б. Я.) піде своїм чередом, як голови прокинуться”². Він рекомендував почекати з Гельвальдом, анімізмом Шульце, а наперед подати книжки І. Франка і М. Павлика про Галичину, підтримував видан-

¹ М. Драгоманов має на увазі, що видання має “бити по головах”, себто розворушувати суспільство своїми ідеями.

² Матеріали... Листування... – С. 235.

ня Вельгаузена і М. Верна. І що головне, двічі підкреслює необхідність давати біблійну критику, бо “в Росії про це нічого не вільно писати й по-московському. Через те такі речі будуть там читати як новину, котру перше понесе туди слово українське”¹.

Перша книжка серії «Наукова бібліотека», а саме «Нарис історії філософії» Ф. Шульце, з'явилася приблизно в середині травня 1887 р. – це підтверджується в листі І. Франка до М. Драгоманова, писаному приблизно 24 травня 1887 р., такими словами: “«Зорю» надіюсь вислати Вам коли не сьогодні, то завтра, а також перший випуск «Наукової бібліотеки»” [49, 114]. Значить, книжка на той час уже побачила світ, що підтверджує опис у цьому листі реакції галицької публіки на появу «Наукової бібліотеки» [49, 113–114].

Книжка вийшла у м'якій обкладинці світло-брунатного кольору, форматом 8° (20×13,5 см). Назву серії – «Наукова бібліотека» і нумерацію випуску «Книжка I» – винесено вгору обкладинки. Видання побачило світ “накладом перекладача”, тобто І. Франка. На останній сторінці обкладинки надруковано програму серії. Вона містила шість назв подальших книжок: окрім заявлених у «Ділі», тут оповіщено про планований вихід книги Олександри Єфіменко «Праця як основа правних поглядів руського народу» та продовження «Нарису історії філософії» Ф. Шульце.

Книжка надрукована етимологічним правописом – це зумовлено тим, що друк «Нарису» Шульце розпочато в 1886 р. в «Зорі» і з одного друкованого аркуша зроблено окремих відбиток, а наступні книжки мали друкуватися фонетикою [49, 111]. Єдина оздоба оформлення книжки – проста (товстою лінією) рамка на її м'якій обкладинці, повторена пізніше у II–III випуску «Наукової бібліотеки».

Час виходу у світ першого випуску серії збігся з важливими подіями в житті І. Франка. Від 1 травня 1887 р. І. Франко почав працювати в редакції газети «Kurjer Lwowski», яку характеризує М. Драгоманову: “...газетина чесного напрямку, противна шляхетчині і попівщині, робота невтомлююча і плата, як на мої обставини, добра,

¹ Матеріяли... Листування... – С. 235. Проте ці сподівання виявилися марними. Уряд Російської імперії забороняв будь-яку книжку українською мовою, незалежно від її змісту. Вся серія «Наукова бібліотека» вже 30 вересня 1887 р. за розпорядженням Головної управи в справах друку в Петербурзі була заборонена. Книги серії не могли бути допущені до обігу в Росії. – Див.: Дей О. З історії українських революційно-демократичних видань // Рад. літературознавство. – 1964. – № 6. – С. 38.

так що, друкуючи, крім поденної праці час від часу фейлетони (за котрі платять осібно) і кореспонденції за границею, я буду мати змогу хоч за рік отрястись з довгів (головний довг Київській громаді) і піддержувати «Наукову бібліот[еку]» [49, 121]. У цей час додалося й сімейних клопотів – в І. Франка народився син. Окрім усього, він продовжував працю над архівом І. Федоровича, з цією метою мусив виїжджати на Тернопільщину.

Рік 1887 взагалі був дуже інтенсивний у видавничій біографії І. Франка – достатньо назвати лише його участь у виданні альманахів «Веселка», «Перший вінок», «Ватра», збірки «З вершин і низин», започаткування серії «Наукова бібліотека». Та ще й, як завжди, бракувало коштів – “бо компанія, котра дала наклад на перший томик (та й то тільки часть) показала ся дуже нерухливою і тяжкою” [49, 124]. Тому він бере на себе наклад другої книжки (вже вирішено, що це будуть «Читальні» М. Павлика) і просить Н. Кобринську (лист датовано приблизно 10 жовтня 1887 р.), щоб вона відступила йому частину боргу за друк «З вершин і низин», який він хоче повернути книжками [49, 124]. На видання праці М. Павлика І. Франко використав, як це він стверджує в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», частину коштів, зібраних членами старшої та молодшої «Київської громади», що спочатку планувалося використати на друк у Львові літературно-наукового часопису «Прапор» [41, 462].

Громадськість досить прихильно зустріла вихід у світ першої книжки «Наукової бібліотеки». В листі від 19 жовтня 1887 р. І. Франко інформував М. Драгоманова, що вона вже значною мірою розпродана, покрито кошт друку, а що “впливатиме дальше, те піде на дальші випуски” [49, 125].

Постає резонне запитання – чому ж замість планованої книжки М. Драгоманова «Козаки»¹ виходить дослідження про «Читальні» М. Павлика. Аналіз підготовки до друку цих видань свідчить, що М. Павлик, як завжди з ним бувало, значно переоцінював свої можливості. Засівши нарешті за написання власної книжки, він не міг закінчити перекладу українською мовою «Козаків» М. Драгоманова (до того ж, цей переклад він чомусь написав олівцем, а його ще треба було переписати чорнилом). М. Драгоманов був зацікав-

¹ Ця книжка побачила світ по смерті автора аж у 1906 р. як видання «Українсько-руської Видавничої Спільки».

лений в опублікуванні саме Павликової праці, бо вважав її дуже актуальною. Ще в листопаді 1886 р. М. Драгоманов пропонував Франкові помістити «Читальні» у планованому журналі «Поступ», бо не вірив, що вони вийдуть колись окремою книжкою¹, але І. Франко заперечив єдиним – її обсяг цього робити не дозволяє [49, 87]. До речі, рукопис «Читалень» ще не був готовий навіть у серпні 1887 р. Тоді Павлик сидів у маєтку Ф. Ржегоржа (с. Вовків коло Львова), ще писав свою працю про віча, а після закінчення її мав засісти до «Читалень», котрі, як вирішено вже, мали йти другим випуском «Наукової бібліотеки» [49, 120]. Справді, наступний випуск «Наукової бібліотеки» – книжка М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» – побачив світ наприкінці грудня 1887 р. Про це свідчить листування І. Франка – на початку грудня книжка ще не вийшла [49, 132]. Готуючи її до друку, І. Франко змушений був втручатися і в текст – там, де М. Павлик писав про події 75–79-х років ХІХ ст. (учасником яких був сам), він втратив об'єктивність. Тому І. Франко “в інтересі самої книжки і її об'єктивного тону” зрозумував цей розділ і надіслав його М. Павликові для перегляду: “На всякий спосіб я посилаю Вам Ваш оригінал і не думаю настоювати на своїм писанні: поправляйте і змінюйте, що вважатимете потрібним” [49, 129]. Це теж затримувало вихід книжки у світ. М. Павлик хотів також, щоб І. Франко написав вступну статтю, але той не зміг цього зробити, бо обсяг книжки з багатьох причин (і фінансових, і технічних) не міг перевищувати 12 друк. аркушів [49, 134]. М. Павлик не був особливо захоплений таким підходом Франка-видавця. В листі з Кракова від 19 грудня 1887 р. до М. Драгоманова він про це пише так: “Франко з «Читалень» багато дечого пропустив, між іншим і (маленьку) передмову. Замість докладнішого оповідання про рух у Львові у 1875–1879 рр., вставив свої уваги – коротші та ширші, котрі ліпше підходять до цілого”². Отже, текст, що стосується цього періоду, у книжці належить таки І. Франкові. З технічних причин посвята М. Павлика “В 50-ті роковини галицько-руського письменства: незабутній пам'яті перших будителів галицької Руси-України: Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та Йвана Вагилевича” поміщена на звороті титульного аркуша.

¹ Матеріяли ... Листування... – С. 213.

² Переписка... – Т. 5. – С. 212.

Про РУСЬКО-УКРАЇНСЬКІ
НАРОДНІ ЧИТАЛЬНІ.

Зложив

М. П А В Л И К

— Частина перша. —

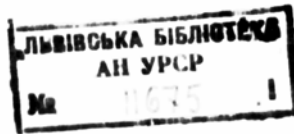

ЛЬВІВ, 1887.

**З друкарні Тов. імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.**

Обкладинка книжки М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» (Львів, 1887)

В 50-ті роковини
галицько-руського письменства:
НЕЗАБУТНІЙ ПАМ'ЯТІ
перших будителів галицької Руси-України:
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА,
Якова Головацького та Івана Вагилевича.

*Посвята автора діячам «Руської Трійці» (із книжки М. Павлика
«Про русько-українські народні читальні»)*

II-III-й випуск «Наукової бібліотеки», а саме так зазначено на обкладинці книжки, був, по суті, лише першою частиною праці М. Павлика, яку він збирався продовжувати в майбутньому. Тому книжка має на с. 185–188 вельми цікавий квестіонар (питальник), що називається «Питання про читальні». На цю її особливість чомусь не звертали уваги дослідники, а це – одна з перших ґрунтовних спроб провести в Галичині анкетування з питань стану і перспектив діяльності народних читалень. Анкета-квестіонар мала 23 запитання, крім того, автори (без сумніву, до цього долучився й І. Франко¹) давали методичні пояснення щодо її оформлення. Вона значно повніша від першої анкети про народні читальні та церковні братства в Галичині, яку М. Павлик поширив у 1884 р. і на її основі готував свою книжку². Планувалося, що відповіді на анкету будуть використані в другій книжці про читальні, в інших книжках про народне життя, “котрі з часом будуть друкуватися в «Науковій бібліотеці»”³. Усі відповіді треба було надсилати на адресу І. Франка – м. Львів, вул. Зиблікевича, 10, де можна також замовляти першу частину книжки.

Результатів анкетування в архіві І. Франка нема, їх також не виявлено в архіві М. Павлика – очевидно, цей унікальний документальний матеріал для вивчення культурно-просвітницького руху в Галичині кінця XIX ст. втрачено. На жаль, М. Павлик так і не написав другої частини задуманої праці про читальні.

Друк «Читалень» М. Павлика потяг значні витрати. У січні 1888 р. І. Франко писав М. Драгоманову, “що книжка коштувала мало що не 200 гульденів” [49, 135]. Із розпродажу за цей час ще нічого не надійшло (одна з причин – період Різдвяних свят. – Б. Я.). “Хоч сплачено вже 120 гульденів, то все-таки з друкуванням слідуючої книжечки хочу здержатися, поки трохи не очищуся з довгу в друкарні” [49, 135]. Ще перед тим, у грудні 1887 р., в листі до М. Павлика І. Франко пояснює, що поки не буде виплачено хоч

¹ Що це саме так, свідчить його підпис наприкінці питальника – “Редакція «Наукової бібліотеки». М. Павлик у цей час перебував у Кракові і впорядковував бібліотеку Крашевського. – Див. його «Переписку...» та книжку: *Денисюк І. Михайло Павлик*. – Київ, 1960. – С. 38.

² У Відділі рукописів ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України (ф. Павл. 64/3) зберігається 78 заповнених анкет та 12 архівних справ з описом народних читалень у довільній формі. Ці матеріали з місць надходили до редакцій газет «Діло», «Батьківщина» та на адресу «Академічного братства» (м. Львів, вул. Скарбківська, 2).

³ *Павлик М.* Про русько-українські народні читальні. – Львів, 1887. – С. 188.

три чверті боргу друкарні, годі думати про наступну книжку серії [49, 134].

Поліграфічне виконання (детальний бібліографічний опис – див.: Додаток 2 цієї праці) випуску II–III «Наукової бібліотеки» ідентичне випускові I: та ж сама рамка широкої лінії на м'якій обкладинці світло-жовтого кольору. На звороті обкладинки книжки поміщено рекламне повідомлення: “В друкарні Товариства ім. Шевченка (Академічна, 8) замовляти можна такі книжки: «Перший вінок» (2 зол. р.), «Веселка» (80 кр.), «З вершин і низин» (50 кр.), «Захар Беркут» (1 зол. рин. 30 кр.), «Жіноча неволя» (35 кр.), «Вільгельм Телль» (вип. Академічного братства, 40 кр.), «Наукова бібліотека, кн. I (30 кр.)»” – власне, рекламуються ті книжки, які належать Франкові як авторові, упорядникові або видавцеві.

Нарис М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» можна вважати одним із найкращих його науково-публіцистичних творів¹. Це добре розумів І. Франко. У рецензії на книжку він написав, що “вона містить у собі значно більше, ніж обіцяє її назва. На підставі зручно підбраного матеріалу автор дає зв'язну і ясно написану історію відношення інтелігенції до народу”². Книжка набула популярності в Галичині, її замовляли великі книгарні краю, закуповували читальні по селах і містах³. І. Франко брав участь у її поширенні. Директор книгарні Ставропігійського інституту А. Хойнацький просить видавця передати для продажу 10 примірників цієї книжки⁴. В листі до М. Драгоманова від лютого 1888 р. І. Франко писав, що “«Читальні» загалом дуже сподобалися, особливо в Коломиїщині” [49, 141], а в листі до М. Павлика від 16 лютого 1888 р.: “Книжка Ваша загалом сподобалась, можна сказати навіть, що зробила велике враження. Коли-то ми здобудемось на другу таку?” [49, 143]. М. Драгоманов теж високо оцінив працю М. Павлика, бо зразу ж після її отримання в листі до І. Франка від 24 грудня 1887 р. писав: “Багато в них інтересного, – хоть можна було б систематичніше обробить матеріал, та тону різкого позбавити”⁵. Книжка щасливо уникнула конфіскації, як це сталося з брошурою М. Павлика і М. Драгоманова «Про віча», яку видала група молоді,

¹ *Денисюк І.* Михайло Павлик. – Київ, 1960. – С. 37.

² *Prawda (Warszawa).* – 1888. – Nr 1. – S. 7–8.

³ Зміст цієї книжки подано в додатку № 2 цієї праці.

⁴ *ІЛ... ВР.* – Ф. 3. – Од. зб. 1602. – С. 627.

⁵ *Матеріяли... Листування...* – С. 248.

куди входив В. Будзиновський та ін. (підписана Д. В. і П. К., видавець – Г. Р. Молодик)¹. Отже, вихід у світ перших книжок серії «Наукова бібліотека» підтверджував її перспективність.

Однак, протягом 1888 р. не з'явилося жодної книжки з тієї серії «Наукова бібліотека». На те склалася ціла низка причин. По-перше, в І. Франка на її видання бракувало коштів. Не виправдалися його сподівання отримати літературну премію за повість польською мовою «Лель і Полель», яку він писав на конкурс, оголошений редакцією «Kurjera Warszawskiego». Першої премії в сумі 1000 крб. комісія, що засідала 28 квітня 1888 р., взагалі не присудила; другу премію в розмірі 500 крб. отримала Марія Родзевичівна за повість «Девайтіс»². А самих заробітків І. Франка в «Kurjeri Lwowskim» явно не вистачало.

Другою причиною була неймовірна придільність І. Франка та участь його в реалізації плану видання журналу «Товариш». Ідея видавати «Товариш» виникла в середовищі «Академічного братства» наприкінці 1887 – на початку 1888 р. Її ініціаторами стали молоді студенти В. Будзиновський, К. Трильовський, М. Ганкевич, О. Маковей, Є. Козакевич. Пізніше до них долучився студент Львівської політехніки С. Козловський. Але самих лише намірів було мало, бракувало досвіду підготовки такого типу видання – вирішено на “начального редактора” запросити І. Франка. Оскільки І. Франко на той час практично не мав доступу до української періодичної преси, він радо погодився бути редактором журналу «Товариш» навіть не за оплату, як про це згадує В. Будзиновський, а за можливість друкувати свої твори³.

Наприкінці травня 1888 р. відбулося засідання редколегії журналу «Товариш», до якої увійшли також М. Павлик та О. Терлецький. І. Франко дуже активно взявся готувати часопис, вклав свої кошти в його друк. Перший випуск вийшов із друкарні 24 липня 1888 р. (на титулі зазначено – 10 липня, що й послужило приводом для конфіскації номера). І. Франко аж після двомісячної тяганини і двох судових процесів 23 вересня 1888 р. “видер 1 номер «Товариша» з зубів поліції. На днях думаю розпочати друк 2-го номера, куди й

¹ На думку І. Франка, конфіскувати книжку не мали за що [49, 133], але М. Павлик у цей час перебував у Кракові, й нікому було з'ясувати справу її арешту.

² *Возняк М.* Велетень думки і праці. – Київ, 1958. – С. 206.

³ *Будзиновський В.* Історія національної думки на тлі моїх споминів // Новий час. – 1934. – № 120–121.

ТОВАРИШ

Исьмо літературно-наукове.

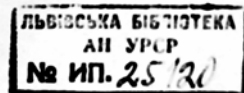
Ч. 1. (Видане 10. н. с. липня 1888). Рік I.

Від 1-го жовтня виходити буде два рази на місяць, кожного 1-го і 15-го н. с. Ціна пренумераційна до кінця 1888 року 1 зр. 50 кр. в Австрії, 3 рублі в Росії.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

*Від давна вже почувавсь у нас загально бран ча-
сонисі, котра би, стоячи на широ-національному ґрунті,
рівночасно старалась заповнювати рамки національні
змістом сучасної європейської освіти і науки, і з того
становища зумілаб також критично відносити ся до
всього, що появляє ся у нас на полі духового і літе-
ратурного розвоку. А тимчасом всі ми чуємо, особливо
чує се молодіж, що тільки на ґрунті науковім з од-
ного боку і на ґрунті проясненої наукою практичної
роботи для громадського й духового піддвиження народу
з другого боку можливе поєднанє всіх ширійших ли-
дей нашої інтелігенції без різниці нинішних партій,
би навіть позагодженє спорів між поодинокими на-
родностями живучими поруч на широким просторах
нашого краю.*

*Своїм исьмом ми бажали би зробити хоч не-
величкий крок на тій. по нашій думці, єдинок можн-*

Часопис «Товариш»
(Львів, 1888)

дам Вашу статтю про правопис” – пише він 25 вересня 1888 р. М. Драгоманову [49, 178]. Однак другий номер «Товариша» так і не побачив світу – молодь почала звинувачувати І. Франка, що до першого числа потрапили праці тільки старших, хоча ніхто не боронив студентам подавати свої матеріали. І. Франко покинув редакцію. А на наступні числа «Товариша» в молоді (К. Трильовського, В. Будзиновського та ін.) не вистачило ні коштів, ні досвіду¹. Так народилося видання, яке І. Франко оцінить пізніше в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» як пробу “періодичного видання, держаного в радикальнім дусі, яке одначе не вийшло поза перше число” [41, 462]. Отже, «Товариш» упав², і сталося так через те, що не старші “консерватори”, а молодь “відібрала” в І. Франка видання, натомість утримати його не була спроможна.

І. Франко вирішив продовжити видання «Наукової бібліотеки», зменшивши обсяг і формат, але істотно розширивши тематику. Серія тепер мала називатися «Літературно-наукова бібліотека». До її видання І. Франко приступив у 1889 р. Це тема подальших досліджень. У статті «Журнальні плани Франка в 1884–86 рр.» М. Возняк дуже точно охарактеризував обставини, в яких народилася ідея видавничої серії «Наукова бібліотека»: вона “виплила саме з журнальних планів Франка в попередніх роках і перемінилася опісля в «Літературно-наукову бібліотеку»”. Одна й друга здійснили частину того, що мало увійти в планований часопис Франка, але перша частина з’явилася на світ щойно у Франковому журналі «Жите і Слово»³.

¹ Це детально описав О. Маковей у щоденнику. – Див: *Маковей О.* Із щоденника // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 217.

² Детальніше про видання «Товариша» див.: *Дей О.* Журнал «Товариш» / Епізод із журналістської діяльності І. Франка // Дослідження творчості Івана Франка. – Київ, 1959. – Вип. 2. – С. 103–132.

³ *Возняк М.* Журнальні плани Франка в рр. 1884–86 // Україна. – 1927. – Кн. 3. – С. 87.

2.4. ЗБІРКА «З ВЕРШИН І НИЗИН» ТА ОКРЕМІ ВИДАВНИЧІ ПРОЄКТИ 80-х РОКІВ ХІХ ст.

До окремих видань, які готував для друку І. Франко поза видавничими серіями та поза рамками співпраці в «Академічному братстві», «Етнографічно-статистичному гуртку» та «Комітеті для видання творів В. Навроцького», належать упорядкування перекладів Осипа Шухевича (1883), два збірники власних творів: «Галицькі образки» (1885), що вийшли накладом Є. Олесницького, та «З вершин і низин» (1887), яку І. Франко видав власним накладом¹. Безпосередню участь брав І. Франко також у виданні трьох українських альманахів, що побачили світ 1887 р.: «Веселка», «Ватра» та «Перший вінок».

Ініціатива видання творчої спадщини Осипа Шухевича (1816–1870) належала синам покійного Зенонові та Володимирові. Володимир Шухевич, майбутній автор п'ятитомової монументальної праці «Гуцульщина», однак, не почувався в силі підготувати належним чином батькові переклади – головно з Вергілія та німецьких романтиків Е. Ф. Шульце та Й. Г. Гердера. В. Шухевич вирішив домовитися з І. Франком, щоб той упорядкував і підготував рукописи до друку. Франкові ця ідея сподобалася, він у цей час працював над життєписом сучасника О. Шухевича – Івана Федоровича. Окрім того, вабила класична література, він знав, що наша література дуже потребує її перекладів рідною мовою, а публікація праць О. Шухевича дасть можливість ввести в нашу літературу особу, не відому загалові, але, яка безперечно, заслуговує на визнання. Згадка про працю над цим виданням є в листі І. Франка, написаному німецькою мовою до економіста і статистика Е. Енгеля, видавця часопису «Magazin für die Literatur des In- und Auslandes», що датується серединою листопада 1882 р. [48, 333]. Цей лист надрукував М. Возняк у 1955 р.²: він не потрапив до 20-томового видання творів письмен-

¹ Не будемо зупинятися на повісті І. Франка «Захар Беркут», яка друкувалася в «Зорі» (1883, № 7–15) і вийшла окремим відбитком накладом цього часопису в 1883 р., оскільки це не стосується безпосередньо його власної видавничої діяльності.

² Див.: *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка. – Київ, 1955. – С. 269–270.

ника. Це, певно, одна з причин того, що у франкознавчій літературі про працю І. Франка над цією книжкою практично ніхто не згадує.

І. Франко дуже серйозно поставився до взятих на себе обов'язків. У «Переднім слові» упорядник дав ґрунтовний життєпис о. Осипа Шухевича. Рід Шухевичів мав чималі заслуги у пробудженні української національної свідомості на Галицькому Покутті, дав багато видатних культурних і громадсько-політичних діячів, зокрема, пізніше й головнокомандувача УПА генерал-хорунжого Романа Шухевича (Тараса Чупринку). Час навчання у Львівській духовній семінарії О. Шухевича збігся з періодом (1835–1840) найбільшого духового піднесення в цій закладі, де зібрався цвіт галицької молоді, “мужів, котрі опісля мали стати провідниками духовного і літературного відродження руського народу в Галичині”¹. В цей час там навчалися М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич, А. Могильницький, Л. Трещаківський, М. Устиянович, А. Добрянський – товариство, представники якого пізніше вписали свої імена в історію рідної культури. Володіючи добрим ораторським хистом, здібностями до науки, О. Шухевич став помітним серед семінаристів – його прощальна проповідь у семінарській церкві викликала щире захоплення у всіх, хто її чув. Отримавши ґрунтовні знання з класичних мов, рідної мови, захоплений появою першої в Галичині книжки – «Русалки Дністрової», виданої народною мовою, юнак вирішив зробити і свій внесок у рідну культуру. Як припускає І. Франко, саме того часу О. Шухевич розпочав роботу над своїми перекладами.

Після закінчення семінарії О. Шухевича протягом двох років не висвячували на священика, підозрюючи його, як усю “молоду Україну”, в неблагонадійності. На це були підстави – церковна влада знала, що О. Шухевич брав участь у конспіраціях 30-х років. Але навіть після висвяти переслідування не закінчилися, і майже до 1848 р. його перекидали вісім разів із села в село, аж поки в березні 1848 р. він не став парохом с. Тишківців на Городенківщині. Після смерті о. Осипа Шухевича його справу продовжив син о. Зенон Шухевич. Своєю діяльністю Шухевичі заслужили повагу парохіян: проводили громадсько-просвітянську роботу, успішно боролися з пияцтвом².

¹ Переводи і наслідування Осипа Шухевича. – Львів, 1883. – С. 4.

² *Купчинський Б.* Тишківське «Золоте братство» тверезості // Ямгорів (Городенка). – 1993. – № 5–6. – С. 41–46. *Його ж.* Історія Тишківців (в датах, подіях і фактах). – Коломия: Вік, 1994. – С. 44–60.

До книжки О. Шухевича «Переводи і наслідованя» І. Франко до-лучив переклади з Вергілія «Пісні про хліборобство» (частини 1–4)¹, частину з поеми «Буколіки» під назвою «Тітір і Палюмон», повний переклад поеми Е. Ф. Шульце «Заклята рожа», уривок із легенди Й. Г. Гердера «Хоробрий воїн» та вільний переспів поеми Вальтера Скотта під назвою «Подорожній». Окрім того, до збірки додано власний переклад І. Франка поеми Вергілія «Moretum», який отримав назву «Грамотика».

Книжка, крім «Переднього слова», має ще дві статті упорядника: «Про жите і твори Вергілія» (с. 9–15), «Замітка про жите і письма Ернста Ф. Шульце» (с. 131–132), ґрунтовний коментар до «Пісні про хліборобство» (с. 114–128), а також пояснення до поданих у виданні уривків із «Буколік». Свою роботу над спадщиною О. Шухевича І. Франко закінчив наприкінці 1884 р. Про це він повідомив І. Белея в листі, написаному після 23 грудня 1882 р. [48, 345]. Як видно з посвяти-подяки, яку склав І. Франкові В. Шухевич, книжка побачила світ у березні 1883 р. Надрукована вона накладом В. Шухевича в друкарні Товариства ім. Шевченка, формат 16° [17×12] см. Книжка має кольорову (у двох тонах – червонім і синім) обкладинку з рамкою геометричного орнаменту – без сумніву, автором цієї ідеї був син письменника, етнограф Володимир Шухевич.

На пропозицію свого доброго друга Є. Олесницького І. Франко підготував у 1885 р. невеличку збірку своїх оповідань. Книжка під назвою «Галицькі образки» побачила світ 1886 р.² у серії «Русько-українська бібліотека». Ця серія (один випуск коштував 10 кр.) була нібито продовженням «Дрібної бібліотеки», але друкувалися там лише літературні твори. Саме в цій видавничій серії за сприянням І. Франка дебютувала своєю збіркою «Prima vera» Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко). А ще раніше тут з'явилися «Запорожці» І. Нечуя-Левицького, оповідання О. Стороженка (до речі, «Голку» сконфіскувала цензура), повість О. Кониського «Юрій Горovenко» та оповідання Д. Мордовця.

До Франкової збірки «Галицькі образки» увійшло 4 оповідання: «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Оловець» та «Schön-

¹ Властиво, це чотири частини Вергілієвої поеми «Георгіки».

² Цю видавничу серію Є. Олесницький почав видавати 1 грудня 1884 р. Редакція містилася у Львові при вул. Словацького, 6. – Див.: Діло. – 1887. – № 21. – 21 лют. (5 берез.).

*Обкладинка творів О. Шухевича «Переводи і наслідованя»
(Львів, 1883)*

Резюме Дмитра Дерем'яна

П Е Р Е В О Д И

I

НАСЛІДОВАННЯ

ОСИПА ШУХЕВИЧА

з портретом і життєписом автора.

ПОСМЕРТНЕ ВИДАНЄ.

ЛЬВІВ 1883.

Накладом Волод. Шухевича.

З друкарні Товариства імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

*Титульний аркуш творів О. Шухевича
(Львів, 1883)*

schreiben». Зовнішньо нічим особливим ця книжечка не відзначається, правопис етимологічний, розмір 15×10,5 см. На м'якій обкладинці зеленуватого кольору відбито віньєтку серії, а всі написи здійснено набірними літерами. Першодруком було лише оповідання «Малий Мирон», інші ще раніше друкувалися у «Правді», «Зорі» та «Ділі». Але усі ці оповідання належать до таких, які мають автобіографічний характер [34, 457]. Тому «Малий Мирон» і інші оповідання¹ стала розширеним виданням «Галицьких образків».

* * *

У травні 1886 р. І. Франко одружився в Києві з О. Хоружинською, а наступного року власним накладом у Львові надрукував збірку поезій «З вершин і низин», яку присвятив дружині. За твердженням літературознавців, І. Франко готував цю збірку, починаючи з 1882 р., але зміг видати її лише у 1887 р. і то в обсязі, далеко меншому, аніж планував². Ця гіпотеза маловірогідна, бо не знаходить свого підтвердження в епістолярії І. Франка.

Книжка мала обсяг 8 друкованих аркушів (252 с.), причому майже 70% займала поема «Панські жарти», формат 16° [14×10,5] см. М'яка зелена обкладинка оздоблена рамкою, які використовувала друкарня Товариства ім. Шевченка для друку книжок такого типу. Книжка видана на якісному папері, фонетичним правописом («кулішівкою»). Зазначена на обкладинці ціна книжки – усього 50 крейцерів, отже, вона була розрахована на широкі коло читачів.

*Іван Франко з дружиною
Ольгою Хоружинською.
Київ. Фото. 1886*

¹ Франко І. Малий Мирон і інші оповідання. – Львів: Накладом А. Хойнацького, 1903. – VIII. – 188 с.

² Басс І. І., Каспрук А. А. Іван Франко: Життєвий і творчий шлях. – Київ, 1983. – С. 212.

*Обкладинка оповідань І. Франка «Галицькі образки»
(Львів, 1885)*

Повідомлення про вихід у світ збірки «З вершин і низин» з'явилося у пресі на початку липня¹. Тут зазначено, що книжка вийшла накладом автора, охоплює дрібні поетичні твори, які друкувалися в літературних часописах, і одну більшу поему під заголовком «Панські жарти».

Навряд чи спочатку планував І. Франко подавати поему до збірки поезій, бо в листі від 11 лютого 1887 р. до Товариства «Січ» у Відні він пропонує «Панські жарти» вмістити в альманасі, що його готували українські студенти з нагоди 20-річчя заснування цієї організації [49, 107]. Видно, на той час була готова вже перша редакція поеми. Але автор продовжував працювати над твором, бо вже в листі до «Січі», датованому за поштовим штемпелем 25 квітня 1887 р., відмовляється надсилати «Панські жарти» до альманаху, оскільки поема в переробці дуже розрослася, обнімає близько 5 аркушів друку, є задовга, тому він вирішив «видати її осібно в своїм збірничку «З вершин і низин»» [49, 110]. Отже, вже в 1887 р. було дві редакції поеми: менша за обсягом і розширений варіант, написаний у лютому – березні 1887 р. Велику за обсягом поему І. Франко написав за дуже короткий час, що й здивувало О. Маковея, який занотував цей факт у своїх записах². Праця над поемою тривала й пізніше. У 1893 р. зроблено окрему відбитку під назвою: «Панські жарти. Поема з недавньої минувшини. Накладом автора. Львів, 1893». До цього видання І. Франко додав віршовану посвяту: «Присвята пам'яті мого батька Якова Франка». А в останньому прижиттєвому виданні, що побачило світ у 1911 р.³, він далі розширив текст, додав «Передмову», зробив деякі поправки, пронумерував рядки, подав перед текстом зміст, складений із заголовків окремих епізодів.

Перша рецензія на Франкову збірку не забарилася з'явитися вже в черговому числі часопису «Зоря»⁴. Її автор, Г. Цеглинський, треба відзначити, зреагував на вихід книжки дуже оперативно. Саме ця рецензія зовсім незаслужено стала об'єктом критики і самого Франка, потім багатьох підрадянських франкознавців⁵.

¹ Діло. – 1887. – № 68. – 20 черв. (2 лип.). – С. 3.

² Возняк М. Велетень думки і праці... – С. 190.

³ Франко І. Панські жарти. Поема з останніх часів панщини. Четверте доповнене видання. – Львів, 1911.

⁴ Г. Ц. Критичні замітки і бібліографія // Зоря. – 1887. – № 13 і 14. – 8(20) лип. – С. 241–242.

⁵ Різко негативну оцінку цієї рецензії див.: Кирилюк Є. Вічний революціонер. – Київ, 1966. – С. 214–217; Басс І., Каспрук А. А. Іван Франко. – Київ, 1983. – С. 213–214.

Оскільки ніяких повідомлень у галицькій періодиці ні про зміст майбутньої Франкової книжки, ні про терміни її друкування не було, то Г. Цеглинський зауважив, що в нашій літературі повз увагу критики або й суспільства може перейти вартісний літературний твір, як це сталося з повістю (романом. – *Б. Я.*) «Хіба ревуть воли як ясла повні?» П. Мирного та І. Білика¹. Він вважає, що була б шкода, коли така доля мала би постріти і цю книжку, та сподівається: такого не станеться. Основні критичні зауваги Г. Цеглинського стосуються надмірної революційності Франкових віршів. На мій погляд, Г. Цеглинський мав рацію, коли писав, що поет грається словом “революція”, як дитина стрільбою. Але тут нема нічого дивного – 46 віршів за хронологією діляться так: 1 вірш – з 1878 р., 21 – з 1880, 9 – з 1881 р., 6 – з 1882, 8 – з 1883, 1 – з 1886, поема «Панські жарти» – з 1887 р. (дати встановлено за другим 1893 р., виданням збірки, оскільки у виданні 1887 р. датовано лише поему). Отже, майже усі вірші (42 із 46) написані до 1883 р., тобто автор ледь переступив 25-річний вік. До того вже було два незаслужені арешти. Тому вважаю, що так часто вживане слово “революція” зумовлене:

1) молодістю, з притаманним їй радикалізмом і нетерпимістю до несправедливості;

2) ще болісною образою на несправедливе ставлення до особи автора.

На мою думку, має рацію Г. Цеглинський і в тому, що там, де автор забуває “свій натуралізм”², то справді творить перлини поезії. Критик дуже високо оцінив поему «Панські жарти», відзначив, що вона є окрасою не тільки поезії І. Франка, але й української поезії взагалі, що такої гарної поеми в нашій літературі не було від часів Шевченка, закінчив рецензію сподіваннями, що поема доживе скоро не одного видання³. І. Франко дорікав Г. Цеглинському, а пізніше й О. Огоновському, що зображений у поемі священик, на його думку, не є ідеальним типом, яким треба захоплюватися, що, власне, роблять обидва критики. І навпаки, захищався від М. Драгоманова, ображаючись, що той у своїй оцінці поеми не піднімається вище галицьких критиків Цеглинського й Огоновського, а

¹ Г. Цеглинський помилився. Про початок друку збірки «3 вершин і низин» газета «Діло» повідомила в ч. 23 за 23.02. (10.03.) 1887 р.

² Це можна точніше охарактеризувати як “гальмівне ratio розуму”.

³ Поема тільки за життя І. Франка витримала чотири видання.

З ВЕРШИН І НИЗИН.

ЗБІРНИК ПОЕЗІЙ

Івана Франка.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

ЛЬВІВ 1887.

**З друкарні Товариства ім. Шевченка,
тід зарядом К. Беднарського.**

*Титульний аркуш першого видання збірки І. Франка
«З вершин і низин» (Львів, 1887)*

Посвячую

МОЙІЙ ЛЮБІЙ ДРУЖИНІ

Ользі з Хоружинських

Ф Р А Н К О.

*Посвята автора з першого видання збірки І. Франка
«З вершин і низин» (Львів, 1887)*

вірять Окуневській і Кобринській, “що такого попа ніколи не було” [50, 31]. Як писав В. Щурат у 1928 р. в передмові до чергового перевидання поеми, її вартість високо оцінювали критики. “Дехто прирівнював Франка на основі цієї поеми до Шевченка, ба й до Гомера. Спротивився тому рішуче вже й такий невибагливий критик, як історик літератури Огоновський. Якби там не було, з Шевченкових поем до Франкової найближча по ідеї могла би бути поема «Неофіти» – поема християнської ідеї всепрощення”¹. Отже, поема викликала різноманітні думки щодо зображених там подій і героїв, а це свідчить, що вона справді є непересічним художнім твором.

Не ставлячи собі за мету робити детальний аналіз збірки «З вершин і низин», мушу, одначе, вказати на різний підхід до її змісту, про що писали дослідники творчості І. Франка в різні часи. А. Крушельницький, аналізуючи Франкові поезії «Вічний революціонер» і «Каменярі» ще в 1909 р., робить дуже точні висновки: поет, який у 1878 р. стає в ряди каменярів, “переймає на себе посольство “духа вічного революціонера” і, як його орудде, має причинити ся до його побіди над тьмою”². Дуже вдало оцінку дає В. Сімович у 1920 р.: вірші з 1880 р., які надають характер усій збірці, “творять провідний мотив тої цілої поетичної діяльності Франка, що її оголосили *громадством*. Вірші ці *тенденційні*, за ними справжнього обличчя поета не видно. Франко від себе ховається, сказати б, відрікається себе чи просто соромиться за свої почування... Так цілого його заняли громадські ідеї, так у його серце й мізок в’їлося громадство” (підкреслення в тексті В. Сімовича)³. Отже, і А. Крушельницький, і В. Сімович правильно доходили до суті аж надто виразної “революційності” віршів збірки, відзначили, що вони не були суттю Франка-поета, а скоріше формою вислову власного “я” радикального юнака: тільки така поезія могла захопити молодь, тільки таким поетом могла вона захоплюватися.

Натомість у підрадянському франкознавстві саме цю революційність брали на щит. У згаданій рецензії Г. Цеглинського не вбачалося нічогосінько, крім “буржуазної суті” її автора, а не справед-

¹ Щурат В. Про Франкові «Панські жарти» // Франко І. Панські жарти. Поема з останніх часів панщини. – Львів: Дмитро Хома. Спількове видання, б. р. – С. 14. – (Бібліотека «Літературних перлин», ч. 3).

² Крушельницький А. Іван Франко: Поезія. – Коломия: Галицька накладня, б. р. – С. 35.

³ Верниволя В. [Сімович В.] Іван Франко. Біографічний нарис // Франко І. З вершин і низин. – Київ; Ляйпціг, б. р. – С. 37.

Г и м н

замість пролога.

Вічний революціонер —
 Дух, що тіло пре до бою,
 Пре за поступ, щасте й волю, —
 Він жиє. він ще не вмер.
 Ні пошівські тортури,
 Ні арештів царських мури,
 Ані війська муштровані,
 Ні гармати лаштовані,
 Ні шпівнів ремесло
 В гріб єго ще не звело.

Він не вмер, він ще жиє!
 Хоч від тисяч літ родив ся,
 То аж вчора розповив ся
 І о власній силі йде —
 І простує ся, міцніє
 І спішить туди, де дніє,
 Словом сильним, мов трубою
 Міліони зве з собою, —

1

*Пролог (гімн) до першого видання збірки І. Франка
 «З вершин і низин» (Львів, 1887)*

Г П М Н.

Замість пролога.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю, —
Він жив, він ще не вмер.
Ні понівські тортури,
Ні арештів царських мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпівнів ремесло
В грів вго ще не звело.

Він не вмер, він ще жив!
Хоч від тисяч літ родив ся,
То аж вчора розповив ся
І о власній силі йде! —
І простує ся, міцніє,
І спішить туди, де днів...
Словом сильним, мов трубою
Міліони зве з собою, —
Міліони радо йдуть,
Бож се голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варетатах ремісничьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасть ся,
Гинуть сльози й сум нещастя,

*Пролог (гімн) до другого видання збірки І. Франка
«З вершин і низин» (Львів, 1893)*

ливості окремих думок. Через відомі обставини, на такі позиції мусили стати навіть М. Возняк, Є. Кирилюк у своїх монографіях¹. Однак, на відміну практично від усіх літературознавців підрадянської України, Є. Кирилюк був єдиний, хто став в обороні вірша «Не пора», а власне й цілого циклу «Україна» (друге видання збірки, 1893). У всіх можливих формах, навіть вдаючись до певних наляжків у трактуванні змісту, він аналізує увесь цикл і дає йому позитивну оцінку². Завдяки Є. Кирилюкові читач зміг дізнатися про ці патріотичні поезії І. Франка, які в УРСР не друкувалися, починаючи з 30-х років³. Треба сказати, що Є. Кирилюк зробив навіть більше, аніж це дозволяла доба “хрущовської відлиги” і чого не зробив ніхто з франкознавців у пізніші часи застою.

Поминаючи прийняту в цьому дослідженні схему хронологічного принципу аналізу видавничої діяльності І. Франка, зупинюся тут на другому виданні збірки «З вершин і низин». Перше видання збірки «З вершин і низин» (1887) стало своєрідним заступом до другого видання (1893) – справді вершинної за змістом і композицією книжки, яка є найвидатнішим явищем в українській літературі після «Кобзаря» Т. Шевченка.

Ця велика за обсягом книжка (майже 30 д. а., 469, VI стор.) форматом 8° (19,5×13 см) стала за своєрідну антологію творчості І. Франка упродовж 20-ти років. У «Передньому слові» автор пише, що видання збірки 1887 р. ласкаво прийняли читачі й уже минуло два роки, як вичерпалося у книгарнях. І. Франко залишає стару назву, “хоч об’єм її, як усякий бачить, трохи не вчетверо більший від першого видання. Може під старим стягом не покине її й старе щастя”⁴.

Автор поділив твори на цикли, об’єднані в розділи «De Profundis», «Профілі і маски», «Сонети», «Галицькі образки», «Жидівські мелодії», «Легенди», що відображають системність поетичного мислення. Причому з погляду композиції ця збірка найскладніша з

¹ *Возняк М.* Велетень думки і праці. – С. 190–192; *Кирилюк Є.* Вічний революціонер. – С. 214–217.

² У Зібраннях творів у 20 т. і в 50 т. з усього циклу (4 вірші) надруковано лише один.

³ Київський цензор Н. Дроздов ще у своєму рапорті Петербурзькому комітетові іноземної цензури з приводу заборони збірки поезій І. Франка «З вершин і низин» (31.10.1888) звертає увагу на вірш «Не пора». – Див.: *Іван Франко: Документи і матеріали 1856–1965.* – Київ, 1966. – С. 120.

⁴ *Франко І.* З вершин і низин. – Львів, 1893. – С. 3. Передне слово надруковане також [1, 19–21].

усіх його подальших книжок, де він також використовував такий спосіб укладання¹. Як окремий розділ книжки, надруковано поему «Панські жарти». До збірки увійшли всі твори з першого видання, але групування поезій за циклами змусило І. Франка дати їм логічне завершення зі значним розширенням. Якщо в розділі «Жидівські мелодії» (1887) було всього два твори, то в однойменному циклі (1893) їх було вже вісім, причому «Сурка», «У цади́ка», «З любови», «По людськи» – це вже невеликі поеми. Цикл «Україна» (1893) складають чотири високопатріотичні поезії, котрі, як вже зазначалося, відображають світоглядні позиції автора.

З книгознавчого боку «Переднє слово» до збірки (1893) дає нам дуже багато цікавого матеріалу. *По-перше*, І. Франко відмовився громадити в книжці все, що створив у віршованій формі за 20 років письменницької діяльності, бо багато з того, що було надруковане, на його думку, “не варто тепер навіть читання, не то передруку” [1, 19]. *По-друге*, він відзначив тут людей, які допомагали його становленню як письменника: В. Коцовського, І. Белея, коли від багатьох інших отримував болючі удари або зустрічав тупу байдужість. *По-третє*, автор відмовився від хронологічного порядку друку своїх творів, а задля артистичної суцільності прийняв поділ на цикли. І *четверте*, мабуть, найважливіше. І. Франко висловлює своє ставлення до текстології власних творів: він не вважав їх історично-літературними документами, котрі повинні друкуватися, не змінюючи “ніже титли, ніже тії коми”, а користувався авторським правом, підправляючи мову до ступеня літературного [1, 20]. Що це так, достатньо зробити текстологічний аналіз хоч би перших рядків поезії «Гімн» («Вічний революціонер»):

Перша редакція:

*Вічний революціонер –
Дух що тіло **пре** до бою*

Друга редакція:

*Вічний революціонер
Дух, що тіло **рве** до бою*

Таких прикладів можна навести багато.

Для дослідження книжкового репертуару української книги, визначення рідкості окремого видання, особливо після пережитих Україною двох світових війн, дуже бажано знати, яким був наклад книжки. Встановити цей показник для першого видання збірки «З вершин і низин» за документами я не зміг: у генеральній книзі

¹ Чамата Н. П. Ліричний цикл у поезії Івана Франка // Іван Франко і світова культура... – Т. 1. – С. 241.

«Замовлень Друкарні Товариства імені Шевченка», запровадженій з 1 січня 1883 р. до 29 грудня 1901 р., є чомусь кількарічний пропуск. Останній запис у книзі зроблено 24 червня 1887 р., потім пропущено чисті сторінки (12 розгортів), далі книгу ведуть з 1 січня 1892 р.¹ Можливо, на той час книга десь загубилася (хоч у це досить важко повірити, враховуючи її розміри). Записи вели в якійсь тимчасовій книзі, розшукати яку поки-що не вдалося, а вільні сторінки залишили, щоб переписати замовлення цих років, але так і не здійснили задуманого. Аналізуючи видавничу діяльність І. Франка 1887 р., можна припустити, що наклад першого видання збірки міг становити від 600 до 1000 примірників. За моїми приблизними оцінками, зробленими на підставі аналізу наявності цієї книжки в головних бібліотеках України та у приватних осіб, до сьогодні її збереглося не більше ста примірників.

Друге видання збірки «З вершин і низин» є своєрідною контрафакцією. На її титульному аркуші вказано, що книжка вийшла «Накладом Ольги Франко», що й приймали дослідники як абсолютну істину. Насправді цей запис не відповідає дійсності. Справжній фундатор видання на той час із різних причин захотів залишитися невідомим.

Як видно з точно датованого «Переднього слова», І. Франко закінчив підготову книжки 27 березня, а вже 29 березня 1893 р. здав її до друкарні Наукового товариства імені Шевченка², причому у книзі замовлень відсутні будь-які записи про кошти, які мав би внести І. Франко на друк цієї книжки. Відомо, що від початку жовтня 1892 р. аж до кінця червня 1893 р. І. Франко перебував у Відні, де у проф. В. Ягича готував докторську дисертацію. За цей час він лише двічі приїжджав до Львова: перший раз на Різдвяні вакації – пробув місяць, майже до Водохрестя, виїхав зі Львова 18 січня 1893 р. [49, 378], але вже в половині березня того ж року знову опинився у Львові [49, 388]. Як свідчить його листування з дружиною, ці два місяці перебування у Відні він був дуже обтяжений справами, бо навіть не мав часу подивитися, як пливе лід по Дунаю [49, 387]. І. Франко нічого не згадував про планований приїзд до Львова. Отже, висновок перший із цієї історії – до Львова І. Франка покликали його обов'язки скоріш усього в «Kurjer-i

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602.

² Там само.

З ВЕРШИН І НИЗИН

ЗБІРНИК ПОЕЗІЙ

ІВАНА ФРАНКА.

Друге, доповнене виданє.

Накладом Ольги Франко.

ЛВІВ, 1893.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

*Титульний аркуш другого видання збірки І. Франка
«З вершин і низин» (Львів, 1893)*

Lwowski-m», ще якась справа, в якій був особливо зацікавлений. У листі до М. Драгоманова зі Львова від 21 квітня 1893 р. пише, що йому “трапилася й ще одна річ: *найшовся чоловік, котрий згодився дати наклад на збірку моїх віршів*, і мені приходится на гвалт збирати та переробляти мої поетичні складання. Збірник уже друкується під старим титулом «З вершин і низин» (перше видання давно вже розпродане), та в об’ємі вчетверо більшим – в 25–28 листів друку” [49, 389]. У листі до М. Павлика від 10 травня 1893 р. з Відня (він виїхав туди зі Львова 4 травня) І. Франко знову майже дослівно повторює: “Поки я сидів у Львові, *найшовся добрий чоловік, що згодився дати наклад на більше-менше повну збірку моїх віршів*. Вона вже й друкується, досі готових 10 аркушів, а всіх буде 28–30. Ходить о то, щоб якнайшвидше розпродати книжку, і для того я, за згодою накладця, пропоную Вам ось що: оголосити в «Народі», що кожний передплатник «Народу» може одержати книжку за знижену ціну, коли зголоситься і гроші пришле до кінця липня” [49, 394]. Очевидно, що так (у наведених вище цитатах підкреслення моє. – Б. Я.). І. Франко про свою дружину висловлюватися не міг. Розгадку цього цікавого питання знаходимо в листі І. Франка до К. Беднарського, датованому серединою травня того року, – він просить прискорити складання дальшого аркуша (мова йде, без сумніву, про збірку «З вершин і низин»), прислати йому друківані аркуші 10 і 11. І. Франко надсилає ще частину рукопису і просить: “За грішми, коли б Вам їх було треба, удайтеся до Хойнацького” [49, 394]. Остаточню цю гіпотезу підтвердила віднайдена мною угода між Ольгою Франко і А. Хойнацьким, укладена 12 квітня 1893 р. Згідно з цією угодою, А. Хойнацький надає О. Франко кошти на видання тому поезій І. Франка. Після покриття витрат накладу в 1000 примірників подальші доходи ділять порівну. А. Хойнацький бере на себе продаж книжок, облік яких веде окремо, і хід продажу можна перевірити в будь-який час. Рахунки з розпродажу буде представляти кожного кварталу¹. Угода написана рукою Антона Івана Хойнацького польською мовою, а на її звороті українською мовою рукою І. Франка зроблено такі зауваги:

- а) про торгіву знижку при продажі на 25%;
- б) про розрахунки з розпродажу наприкінці кожного року;
- в) про гонорар за ведення коректи.

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1622. – С. 81.

Умову на звороті договору підписали О. Франко й А. Хойнацький¹. Отож, наклад книжки субсидував Антін Хойнацький, управитель Ставропігійської книгарні². Пізніше А. Хойнацький заступив ще й керівництво друкарнею Ставропігійського інституту, був довголітнім видавцем творів І. Франка, хоч якихось відчутних доходів від цього ніколи не мав. Мотиви, якими керувався А. Хойнацький, видаючи твори І. Франка, він висловив пізніше в розмовах із друзями стосовно поезії О. Козловського: “без поетів будемо хлопцями, які не вміють глянути вище своєї голови”³.

Отже, друге видання книжки «З вершин і низин» вийшло накладом не Ольги Франко, а Антона Хойнацького: гроші дружини пізніше І. Франко використає на друк свого знаменитого часопису «Жите і Слово».

Здавши до друкарні лише частину книжки, І. Франко змушений досилати її частину з Відня. На 19 травня він мав уже коректуру 12 аркуша [49, 400]. В листі до А. Кримського зі Львова, датованому 20 вересня 1893 р. І. Франко повідомляє про друк книжки, якої готові вже 24 аркуші [49, 415], а в листі від 7 жовтня починає частинами надсилати вірші йому для рецензії [49, 421].

Друк збірки «З вершин і низин» закінчено приблизно в другій половині жовтня 1893 р. – про це робимо висновки з його листа до М. Павлика: “вірші мої вийдуть сими днями” [49, 425]. Уже 6 листопада 1893 р. І. Франко повідомляє в листі до М. Драгоманова: “На днях вислав Вам своє «З вершин і низин». Що то Ви про нього скажете?” [49, 432].

І. Франко приділив пильну увагу й художньому оформленню своєї збірки. Кожен вірш починається оригінальними ініціалами, а закінчується своєрідними кінцівками.

Франкові дуже залежало на тому, щоб його нове видання збірки «З вершин і низин»⁴ здобуло належний відгук у сучасників. Він був

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1622. – С. 82.

² Про тісні контакти І. Франка й А. Хойнацького в 1887 р. свідчать Франкові листи, що зберігаються в ЦДІА України у Львові (ф. 129, оп. 2, од. зб. 1144), які були невідомі редколегії 50-томного Зібрання творів письменника. Ці листи вперше опубліковано в 1989 р. (див.: *Якимович Б. З. Невідомі автографи Каменяра // Літературне Прикарпаття* (м. Івано-Франківськ). – № 4. – Черв. – С. 6. Це був фактично спеціальний випуск газети «Комсомольський прапор». – 1989. – № 76-79. – 25 черв.).

³ *Керч О. Зустрічі з поезією // Визвольний шлях*. – 1983. – Кн. 1. – С. 101–102.

⁴ Заходами Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка нещодавно, до 150-річчя від дня народження письменника за спри-

дуже зацікавлений, щоб рецензію на збірку написав А. Кримський, який мав високий авторитет у науковому світі. В листі до І. Франка від 31 грудня 1893 р. А. Кримський повідомляє: «З вершин і низин» здобув (жалко тільки, що без автографа). Рецензію, та й довгу, напишу неодмінно»¹. Власне, це була відповідь на запитання, яке поставив І. Франко А. Кримському в листі від 24 грудня 1893 р.: «Що з рецензією на мої вірші? Чи знаєте, що в галицьких газетах досі ані словечка про них? Добре ще, що «Зоря» хоч бібліографічну звістку дала, а «Діло» й того не дало. Я цікавий хоч приватно почути Вашу думку про них, коли вже з критикою якимось не маю щастя» [49, 442].

На жаль, обіцяної рецензії А. Кримський не написав. І. Басс та А. Каспрук висловлюють думку, що причиною мала бути хвороба А. Кримського². Наприкінці 1893 – початку 1894 рр. між І. Франком і А. Кримським велося інтенсивне листування, але там ніде не згадується ні про рецензію на збірку «З вершин і низин», ні про хворобу А. Кримського.

М. Драгоманов теж ані словом не обмовився про отриману від І. Франка збірку – це можна пояснити хіба його великою придільністю та концентрацією уваги не на літературній, а саме на науковій творчості, до якої постійно спрямовував свого молодого колегу, як це видно з їхнього листування 1894–1895 рр.

Єдину рецензію на вихід у світ другого видання збірки «З вершин і низин» написав відомий москвофіл Юліян Яворський³. Ця критична розправа під назвою «Верхи и низы современной малорусской поэзии: Критический очеркъ» побачила світ у москвофільському журналі «Бесѣда» на початку 1894 р.⁴ Ось як починає свою рецензію один зі стовпів галицького москвофільства: «Родоначальникамъ нынѣшней малорусской литературы вѣроятно и не снилось, до какихъ уродливыхъ размѣровъ раздуютъ ихъ невинныя и

янням ректора Університету проф. Івана Вакарчука, побачило світ репринтне відтворення цієї збірки накладом 1000 прим.: *Франко І. З вершин і низин. Збірка поезій Івана Франка: Репринтне відтворення з вид. 1893 р. / Упоряд. та авт. післямови Б. Якимович. – Львів, 2004. – 4*, 468, VI, XXVI* с.*

¹ *Кримський А.* Твори: У 5 т. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 5. – Кн. 1. – С. 134.

² *Басс І. І., Каспрук А. А.* Іван Франко... – С. 308.

³ У листі до А. Кримського від 26 квітня 1904 р. І. Франко дав вбивчу характеристику провідним діячам москвофільського руху, назвавши Вергуна, Яворського і Святицького (І. Свенціцького) «докторизованими ослами» [50, 238].

⁴ *Бесѣда: Литературный журналъ с иллюстраціями за 1894 г. / Редакторъ-издатель О. А. Мончаловский. – Львовъ. – Т. 8. – С. 9–11; 25–30; 55–58; 71–75.*

ПАНСЬКІ ЖАРТИ

ПОЕМА

Івана Франка.

ЛЬВІВ 1893.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Георгієвскої.

Титульний аркуш окремого відбитка поеми І. Франка
«Панські жарти» (Львів, 1893)

безвредныя начинанія близорукіе потомки, какъ исковеркають они ихъ чистыя и иделическія попытки вдохнуть въ общерусскую словесность и высокопоэтическіе звуки русскаго Юга”¹. Усвідомлюючи непересічне місце І. Франка у світовій літературі, автор червоною ниткою через усю рецензію проводить спробу перетягнути його до москвофільського табору, переконати писати російською мовою. Все ж треба віддати належне Ю. Яворському: там, де він торкається суто Франкової творчості, є кілька цікавих спостережень, які подаю в перекладі з “язичія”. “Він, – пише Яворський, – можна сказати знову – перший і єдиний в українській літературі зрозумів всю напругність і неприродність сентименталізму і романтизму, що загніздилися у ній, і як колись Гоголь, круто переломив та змінив її течію”². З такими міркуваннями щодо збірки «З вершин і низин» варто погодитися. Є в рецензії Ю. Яворського цікаві думки щодо двоїстості в поезії І. Франка, коли в нім борються поезія з громадянською скорботою³, є правильне твердження, що життя наших селян – духове і побутове – мають в особі І. Франка свого найкращого виразника⁴. Рецензент високо оцінює поему «Панські жарти» – тому, що в ній дуже яскраво подано настрої нашого народу під час “визволення” [1848]⁵; врешті саме такої думки дотримувався і Г. Цеглинський. І в той же час, даючи справедливую оцінку поемі «Сурка» з циклу «Жидівські мелодії», Ю. Яворський цілковито ігнорує такий Франків шедевр, як «Асимілятори», що змістом не вписується у світогляд галицького москвофіла. Словом, попри політичну заангажованість Ю. Яворського, в його рецензії є цінні спостереження, якими не можуть нехтувати сучасні літературознавці.

І. Франко не обминув увагою появу рецензії Ю. Яворського. Звичайно, поет не погоджується з антиукраїнськими засадами рецензента, але в листі від 12 серпня 1894 р. висловив подяку Ю. Яворському за те, що він “одинокий, хто приложив скальпель критики, а народовці, так само як радикали, благополучно промовчали мою книжку” [49, 511]. І. Франко хотів спростувати зауваження рецензента, які торкалися особи автора, а також те, що рецензент приписував

¹ Бесѣда: Литературный журналъ с иллюстраціями за 1894 г. / Редакторъ-издатель О. А. Мончаловский. – Львовъ. – Т. 8. – С. 9.

² Там само. – С. 10.

³ Там само.

⁴ Там само. – С. 55–56.

⁵ Там само. – С. 57.

йому “ненависть ко всьому русському” або надто поспішно вбачав наслідкування там, де його й бути не могло – наприклад, щодо Хомякова, творів якого І. Франко не читав взагалі. Далі він зауважив, що зверхнє ставлення Ю. Яворського до індійської легенди, яке той висловив наприкінці своєї рецензії, не робить честі критикові, оскільки індійську легенду визнано як одну з перлин всесвітньої літератури, а в політичні дискусії з автором рецензії не збирається заходити, бо в цій царині уже висловився М. Драгоманов [49, 511–512].

Треба відзначити, що наведені думки з листа Ю. Яворському свідчать про уміння І. Франка вести виважену дискусію з політичними противниками, якими були галицькі москвофіли, і водночас віддавати належне усім, хто навіть у такий спосіб спричинився до популяризації і поступу української літератури.

Про рецензію Ю. Яворського було відомо А. Кримському. В листі від 16 липня 1901 р. зі Звенигородки він просить В. Гнатюка роздобути цю статтю Ю. Яворського і надіслати йому¹ – в той час А. Кримський готував нарис про творчість І. Франка і прагнув зібрати потрібні друквані матеріали. Очевидно, звертатися до І. Франка посоромився, адже обіцяв написати рецензію на Франкову збірку «З вершин і низин» ще в 1893 р.

Попри всі офіційні посвяти І. Франко впорядкував свою збірку з думкою про своє перше кохання – Ольгу Рошкевич. Тому віднайдений в архіві І. Франка примірник із дарчим написом О. Рошкевич – одна з найбільших радостей дослідника. Цей примірник², опрацьований у тверду обкладинку з темно-зеленого ледерину, у верхньому правому куті титульного аркуша має вкрай скромний автограф: “Шановній Пані Ользі Озаркевичевій від автора”. На корінці (хребті) книжки – тиснення золотом: “Франко «З вершин і низин»”. Форзаци світло-брунатні, з квіточками, подібні до тих, що є в «Акордах» – антології української лірики від смерті Шевченка, яку уклав І. Франко в 1903 р., а ілюстрував Ю. Панькевич³. До речі, дуже цікава історія цього примірника збірки. Її опрацювала для каталогу архіву

¹ *Кримський А.* Твори: У 5 т. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 5. – Кн. 1. – С. 352.

² ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 2319.

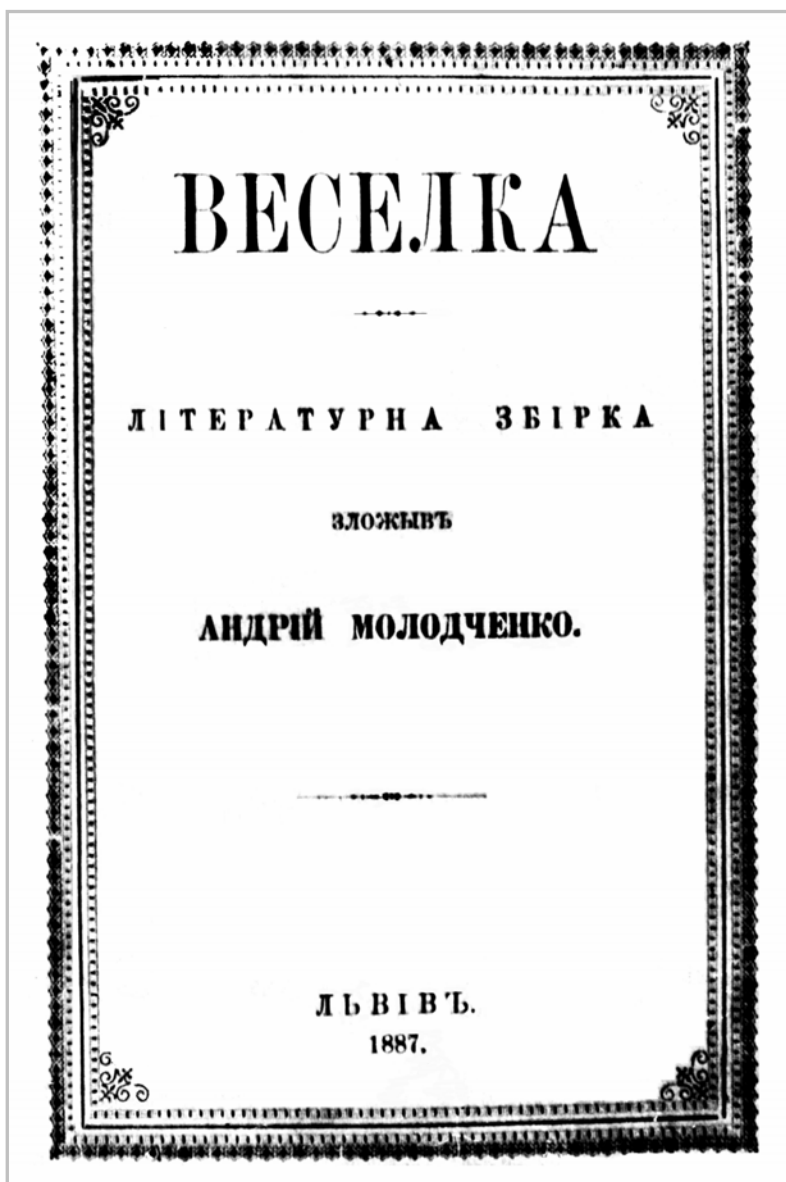
³ Про це детальніше в підрозділі 6.3 цієї праці та в статті: *Якимович Б. З.* Антологія «Акорди»: шедевр українського книговидання ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.: Ювіл. зб. на пошану чл.-кор. НАН України М. Льницького / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 353–373.

І. Франка відомий франкознавець Марія Деркач – акт № 611 від 10.01.1950 р., а подарувала книжку рідна сестра О. Рошкевич-Озаркевич – Михайлина Іванець, ув якої вона зберігалася в с. Миклашеві (тепер Пустомитівського району на Львівщині). Вельми цікавий факт з галузі бібліологічного краєзнавства.

Як бачимо, різноманітних колізій довкола збірки І. Франка «З вершин і низин» не бракувало. Проведені книгознавчі та джерелознавчі студії дозволили визначити наклади видань збірки (1887, 1893), встановити, що саме А. Хойнацький, запропонувавши власні кошти, став значною мірою ініціатором другого видання книжки 1893 р. І тільки бажання мецената залишитися невідомим, зумовило фіктивний напис на титульному аркуші, нібито книжка побачила світ накладом Ольги Франко. А ці уточнення і є здобутком франкознавства, оскільки додають нових штрихів до видавничої біографії І. Франка, руйнують певні усталені стереотипи в розвитку української видавничої справи в Галичині.

* * *

Цікавою й оригінальною сторінкою у видавничій діяльності І. Франка 80-х років є його активна участь у виданні трьох альманахів 1887 р. – «Веселки», «Ватри» та жіночого альманаху «Перший вінок». Задум видати альманах «Веселка» виник під час перебування І. Франка в Києві у 1885 та 1886 роках. Об'єднання молоді «Київська студентська громада» вирішило видати літературну збірку творів українських письменників та поетів, яка, на їх думку, мала би стати за читанку для народу. Альманах готував гурток «Хрестоматія», до якого належали тоді Б. Кістяківський, М. Ковалевський, К. Арабажин, П. Тучапський, С. Деген та ін. Ця збірка мала б відповідати ідейно-естетичним уподобанням молоді і протистояти, на їх думку, обмеженим поглядам ряду діячів “старої” Київської громади. Видати таку книжку в Києві було надто складно – діяв Емський указ 1876 року. Та, попри урядові утиски, деякі книги українською мовою почали виходити у світ навіть у межах імперії – видавались етнографічні матеріали, фольклорні записи, правда, з обов'язковим дотриманням російського правопису. Тому вирішено: ця збірка буде друкуватися у Львові російським алфавітом т. зв. “напів'ярижкою”, з надією на те, що хоч ця обставина дозволить обійти цензурні рогатки.

*Обкладинка збірки «Веселка»
(Львів, 1887)*

Титульний аркуш збірки «Веселка»
(Львів, 1887)

І. Франко охоче погодився допомагати київській молоді. Як згадувала А. Тригубова про його відвідини Києва 1884 р., “саме тоді українська молодь складала читанку «Веселка», її потім було видано в Галичині – начебто твір Андрія Молодченка; ясно, що Франко і мої сестри одвідували ці зібрання молоді; їх влаштували кожного вечора або у В. П. Науменка, або В. М. Лисенка, або у нас”¹. Альманах вийшов друком 1887 р. у Львові в друкарні Товариства імені Шевченка. Розмір книги 18×13 см, всього у збірці – 211 сторінок. На титулі збірки зазначено, що її “зложив Андрій Молодченко”. Як писав потім І. Франко, “того ж самого року (1887. – *Б. Я.*) вийшла у Львові під моїм доглядом дуже оригінальна своїм замислом літературна збірка «Веселка», яку буцімто зложив Андрій Молодченко. Це було прізвище фіктивне, бо статті тої збірки були укладені студентською українською громадою в Києві і передискутовані докладно з метою дати українській молодіжці якнайпопулярніше і найкраще оброблений опис рідного села з його природою, людьми та їх життям. Прозові статті чергуються тут з народними піснями та найкращими віршами Шевченка й інших новочасних поетів” [41, 453]. І. Франко брав активну участь в обговоренні проспекту збірки ще, мабуть, під час своєї поїздки до Києва 1885 р., і тому багато творів потрапило до неї за його ж рекомендацією. Рукопис він привіз із Києва в середині 1886 р. (після свого одруження з Ольгою Хоружинською) і почав зразу ж готувати його до друку. М. Возняк розшукав цей рукопис, який перейшов з архіву Львівської «Просвіти» до бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка². На сторінках 10–11 альманаху надруковано вірш «Наймит» із зазначенням: «З уст народних». Однак в оригіналі стоїть вірш «Наймит в чужій хаті», який закреслено червоним олівцем рукою І. Франка. Як приклад редакторського втручання наведемо тексти обидвох віршів-пісень (у згаданій публікації М. Возняк подає тільки текст, надрукований у «Веселці», а текст цієї пісні з рукопису, який опублікував раніше П. Чубинський³, там відсутній.

¹ Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 155–156.

² Участь І. Франка у «Веселці» // *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка. – Київ, 1955. – С. 162–163.

³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – А. 145 зв. – 146.

Текст у рукописі

Та й погнав наймит воли на ніч,
 Пригонить уранці,
 А хазяєчка за сокиру: "Іди дров
 рубати".
 Та порубав же наймит дров,
 Зносить у хату.
 Хазяєчка з усіх мисок йому
 позливала: "Оце тобі, бісів сину,
 Вечеря з обідом".
 Ой да прийшли бідну бурлачину
 У некрути брати:
 Сидить бурлак зажурився,
 Слізеньки втирає.
 Та як узяли його в некрути.
 Бідну сиротину, –
 Ніхто за їм, сиротою,
 Ніхто не заплаче.
 – Та не хилися вільхо,
 бо й так мені гірко;
 Та й не хилися сосно,
 бо й так мені тоскно.
 Та й не хилися явір,
 бо й так серце в'яне.
 – Ой як мені не хилитися –
 Корень вода мие,
 Ой як мені не журитися,
 Зоставь я нещасний,
 Як билина в полі.
 А на тую билиночку
 Стиха вітер віс.

I. Франко: текст у «Веселці»

Ой зацвіла черемшина коло
 перелазу;
 Добре було наймитові в
 господаря зразу.
 Ой як почав з черемшини
 цвіток опадати,
 То почало господаря лихо
 нападати.
 Богацький син пообідав, ще
 кури не піли,
 Бідний наймит пообідав, що
 діти не з'їли.
 Богацький син пообідав, іде
 в коршму пити,
 Бідний наймит ціп під пахву,
 іде молотити.
 Богацький син іде з коршми,
 та вигукуючи,
 Бідний наймит іде з поля, та
 постогнуючи.
 Ой прийшов він до домоньку,
 хотів собі сісти,
 А господар повідає: "Йди дай
 коням їсти!"
 Ой приходить наймитонько
 від коней до хати,
 Господиня повідає: "Йди
 дрова рубати!"
 Пішов наймит, дров нарубав,
 сів на колоду,
 Господиня повідає: "Йди,
 наймит, по воду".
 "Ой піду ж я по водицю у
 зелені лози,
 Поб'ють тебе, господине,
 наймитові сльози!"
 Іде наймит із водою, плечі
 похиляє,
 Господиня із трьох мисок у
 одну зливає.
 "Ой на тобі, наймитоньку,
 вечерю з обідом,

Не доложиш пирогами, то
 докладай хлібом.
 Не берися, наймитоньку, до
 хліба цілого,
 Шукай, шукай поза комин
 сухаря сухого”.
 Поліз наймит поза комин
 сухаря шукати,
 Взяли його, молодого,
 сльози обливати:
 “Ой не хочу, господине, не
 хочу вже їсти.
 Позволь мені, господине, на
 хвилечку сісти!”
 А господар повідає, що не
 час сідати:
 “Бери коні на поводи, треба
 на ніч гнати!”

П. Чубинський записав свій варіант пісні в Боярці під Києвом, І. Франко – в Нагуевичах у Галичині. Як видно, це варіант однієї й тієї ж пісні, яка побутувала в різних місцевостях України, але галицький – мелодійніший, соціально-гостріший, що й спонукало І. Франка надрукувати у збірці саме його. Більше ніяких істотних змін Франко до збірки не вносив. Разом із рукописом привіз І. Франко з Києва також гроші на це видання, він сам проводив оплату друку: перший внесок у розмірі 242 зол. ринських заплатив друкарні 5 серпня 1886 р.¹, другий – у розмірі 100 зол. ринських – 15 листопада 1886 р.², третій – у розмірі 10 зол. ринських – 21 грудня 1886 р.³ Отже, витрати на друк склали 352 зол. ринських.

Друкувати збірку розпочали в 1886 р. невдовзі після приїзду І. Франка з Києва. Вже в листі до М. Ф. Комарова, датованому 26 листопада 1886 р., він писав: “Прошу також поклонитися від мене і від моєї жінки добродійству Турському⁴ і звістити, що «Веселки» надруковано вже 10 листів і що вона швидко буде могла вийти на світ божий” [49, 86].

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 604. – А. 5 зв.

² Там само. – А. 7.

³ Там само. – А. 7 зв.

⁴ Хто ця особа, встановити не вдалося. Можливо, це про нього так негативно пише М. Драгоманов, як про редактора «Свободи». – Див.: Матеріали... Листування... – С. 263.

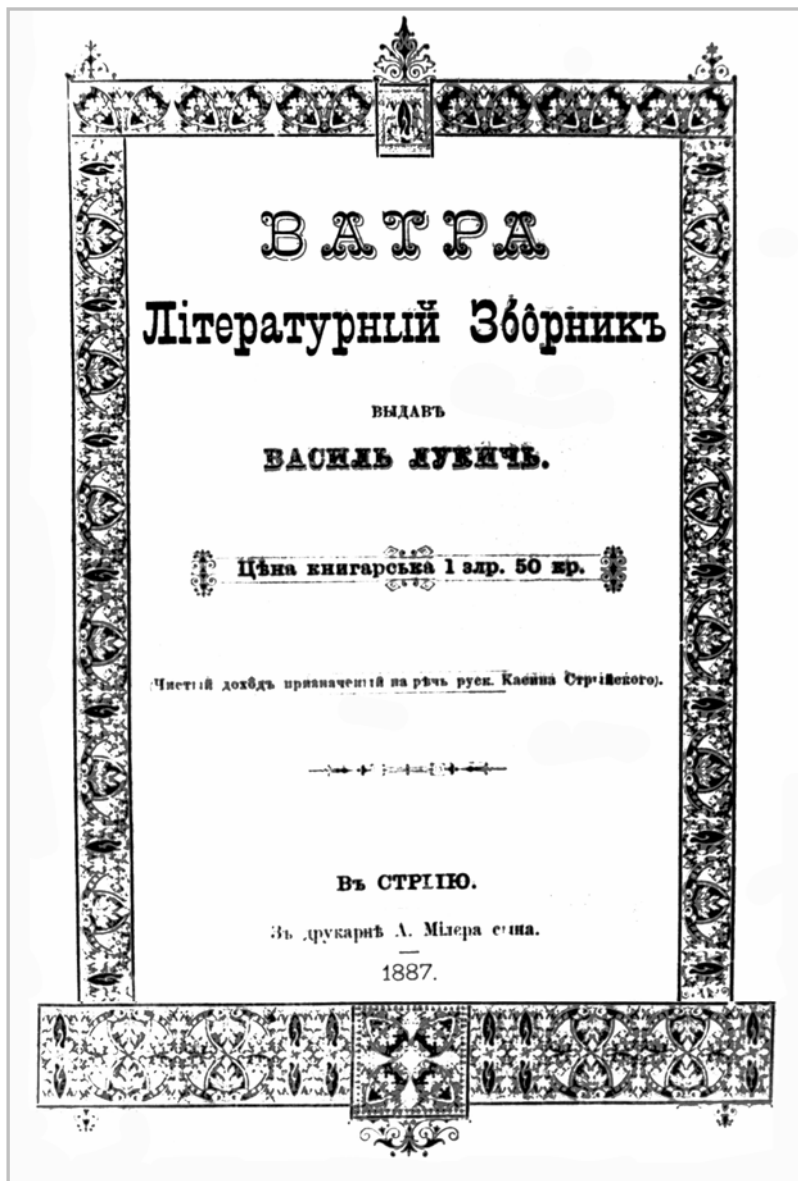
Як видно з повідомлень у пресі, наклад книжки був готовий у лютому 1887 р.¹ Книжку друкували довго, майже рік, хоч гроші друкарні заплачено наперед. На мою думку, це пов'язано з незвичним для галицьких зецерів (складачів) набором книжки російською абеткою, складною коректою, яку достеменно в Галичині знало мало людей. Але надії на те, що книжку можна буде розповсюджувати на території Наддніпрянської України, не виправдалися. Вона потрапила в сумнозвісний «Алфавитный список произведений печати, которые на основании пункта 3-го примечаний ст. 175 Устава о цензуре и печати, воспрещен Министером внутренних дел к обращению в публичных библиотеках и общественных читальнях». Такі списки склалися в Головній управі в справах друку, розмножувалися друкарським способом і розсилалися циркулярно у всі цензурні комітети. Така ж доля чекала і на «Ватру», «Перший вінок», більшість творів самого І. Франка, практично на всі галицькі періодичні видання².

Укладений як народна читанка, альманах «Веселка» мав п'ять розділів: «Рідна оселя», «Село», «Поле», «Ліс», «Річка та став». Стосовно цих розділів групувався літературний і фольклорний матеріал збірки. Тут надруковано твори, а в більшості – уривки з творів Т. Шевченка, Л. Боровиковського, Л. Глібова, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, Д. Мордовця, А. Бобенка, П. Чубинського, опубліковано багато записів із народних уст – прислів'їв, приказок, більшість з яких побачило світ уперше. Крім творів українських письменників, використано також переклади з російської: «Горобець» – за І. Тургеневим; «Багатий дрібно крає» – за М. Гоголем; із французької: «Урок в старій школі» – за Беранже.

Повнота матеріалу альманаху-читанки «Веселка» давала можливість використовувати її для знайомства дітей у початкових школах із рідною мовою, побутом та й, зрештою, і культурою українського народу. Вона була одним із видатних досягнень молодії української інтелігенції.

¹ Галицька преса повідомила про вихід збірки 1 (13 н.ст.) лютого (Зоря. – 1887. – Ч. 3). Можна припустити, що наклад книжки був готовий наприкінці січня 1887 р.

² ЦДДА України у Києві. – Ф. 294. – Оп. 1. – Од. зб. 4-А. – А. 292, 293, 303; Там само. – Од. зб. 129. – А. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9; Ф. 442. – Оп. 844. – Од. зб. 8. – А. 25, 36, 37, 63 (тут заборонено 1355 позицій на 78 стор. тексту) та інше. Царська цензура забороняла навіть окремі сторінки з книжки «Зів'яле листя». – Див.: Ф. 295. – Оп. 1. – Од. зб. 175. – А. 233 зв.

Обкладинка збірника «Ватра»
(Стрий, 1887)

На жаль, ця книжка не змогла відіграти на Наддніпрянщині призначену їй роль. Ось як про неї згадує В. Самійленко: “Ця читанка погано розходилася, бо надруковано її було поганим правописом, “полуярижкою”, так що 600 примірників її загинуло на горіщі І. Франка, бо для шкіл Галичини її визнано було нездатною за правопис, а до нас її не пускали зовсім”¹. Хоча невеликими партіями, І. Франко все-таки старався поширювати книжку і в Галичині².

* * *

Драматичною була передісторія альманаху «Ватра». 17 квітня 1886 р. в одному з будинків на передмісті Стрия вибухнула пожежа. Полум'я, підхоплене сильними поривами вітру, перекинулося на сусідні будинки. За короткий час більша частина міста опинилася у страшому вогняному вихорі. Гасити пожежу не було чим – майже все обладнання стрийської пожежної охорони виявилось занедбане й зіпсуте. Мешканці охоплених полум'ям будинків намагалися врятувати хоч щось зі своїх пожитків. Викликана телеграфом пожежна команда Дрогобича прибула на місце лише тоді, коли завершувався останній акт трагедії.

Полум'я знищило практично дві третини міста. Близько восьми тисяч погорільців роз'їхались зі Стрия, шукаючи допомоги й притулку у своїх родичів і знайомих. Ще стільки ж залишилося в місті без засобів на існування. Крім великих матеріальних втрат, пожежа завдала тяжкої шкоди й духовому життю мешканців Стрия. Ще у 1883 році, під час свого приїзду в місто, І. Франко милувався багатомою на книжкові раритети бібліотекою учителя місцевої гімназії К. Горбала. Більша частина її загинула в полум'ї великої стрийської пожежі [36, 370]. Вогонь знищив приміщення та інвентар культурно-освітніх товариств, громадських організацій.

Ініціативу відродити духове життя в місті взяла на себе найенергійніша частина молоді та група їх старших товаришів. Ско-

¹ *Тудуб О.* Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початку XX століття. – Кн. 3. – Київ, 1928. – С. 300.

² Див.: *Якимович Б. З.* Невідомі автографи Каменяра // Комсомольський прапор (м. Івано-Франківськ). – 1989. – № 76–79. – 25 черв. – С. 6. (Лист І. Франка № 1 від 2 квітня 1887 р. з проханням взяти на комісію в книгарню Ставропігійського інституту п'ять примірників альманаху «Веселка»).

риставшись допомогою І. Франка, вони розпочали листування з багатьма адресатами і в Галичині, і за межами краю. Зокрема, з Женеви стріяни одержали від М. Драгоманова примірники «Кобзаря» Т. Шевченка, нелегальні в Росії українські та російські видання: роман П. Мирного й І. Білика «Хіба ревуть воли як ясла повні», брошуру «Засади суспільної науки», роман І. Тургенева «Напередодні» та іншу літературу. Невдовзі після пожежі, розірвавши угоду з виділом «Просвіти» (працював редактором «Календаря»), до Стрия на службу в нотаріальну контору прибув давній товариш І. Франка Володимир Левицький (Василь Лукич). До нього звернулися учителі місцевої гімназії І. Вахнянин та К. Горбаль, які й запропонували видати на громадські кошти новий літературний альманах. Прибутки від продажу цієї книги мали піти на купівлю книжок для нової гімназійної бібліотеки та придбання інвентаря для просвітніх товариств, які постраждали від пожежі. За спільною згодою вирішено назвати альманах «Ватра», що мало символізувати незгасимість, непоборну силу духового життя народу.

На початку липня 1886 р. В. Левицький написав І. Франкові листа з проханням надіслати щось із забракованих консервативною редколегією «Зорі» творів для альманаху, які лежали в редакційній теці. Ця ідея сподобалася І. Франкові. Уже в першому листі-відповіді він дав великий перелік віршів і оповідань, критичних статей і заміток, що могли б увійти до книжки. Про підготову збірника І. Франко повідомив своїм знайомим з Наддніпрянської України. На альманах він покладав великі надії: «Я бажав би, – писав І. Франко до В. Лукича 9 липня 1886 р., – щоб видання твое зробилося першим товчком до нового, свобіднішого і поступового руху у нас, щоб було сигналом і для других – виломуватись з пут дотеперішнього шлендріяну» [49, 70]. Характерно, що ніхто з народовських діячів (крім професора української літератури О. Огоновського) не дав нічого для публікації у «Ватрі».

Альманах друкувався у два етапи. Перша частина книги вишла з друкарні А. Мілера-сина у Стрию, а друга – починаючи з 177 по 216 стор., себто три аркуші друку, – з друкарні Товариства імені Шевченка у Львові. Чітко вказані дати друкування: «Друк «Ватри» зачався 1 липня 1886, а скінчився 25 марця 1887» – дані дуже вже рідкісні, як на видання минулого століття¹. Альманах

¹ Цей запис уміщено на звороті титульного аркуша.

має світло-зелену обкладинку з рамкою рослинного й геометричного характеру.

Як звичайно, для тодішніх галицьких видань подано список книг, які щойно вийшли у світ і які можна придбати у львівських книгарнях. Серед них – і повідомлення про альманах «Веселка», що підтверджує: останній вийшов у світ трохи раніше від «Ватри». Оскільки кінцеві сторінки альманаху (три аркуші) друкувалися у Львові, встановлено наклад книги – 600 примірників. За це друкарні Товариства імені Шевченка заплачено 54 зол. ринські¹.

Вихід «Ватри», яка мала присвяту «На честь і на пам'ять двадцятип'ятилітніх роковин смерті Тараса Шевченка і двадцятип'ятилітньої літературної діяльності Юрія Федьковича», став подією великого культурного значення. Всі поміщені там матеріали побачили світ уперше. Розпочався збірник оповіданням Д. Мордовця, далі надруковано вірш «До сестри», який протягом довгого часу помилково приписувався Т. Шевченкові. Поезію відписав Т. Камінський буцімто з рукопису поета, що зберігався у В. Тарновського. Насправді ж вірш, що починався рядком «Не читай ти моїх пісень...», написала українська поетка О. І. Псьол.

І. Франко надрукував у «Ватрі» своє оповідання «Місія», рецензію на книгу новел Д. Мордовця. У збірнику були поміщені твори І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, Б. Грінченка, М. Старицького, С. Руданського, О. Кониського, П. Куліша, літературознавче дослідження М. Драгоманова, мовознавче – М. Сумцова та ін. В цілому, за словами І. Франка, у «Ватрі» були представлені «майже всі живі ще покоління і напрями української літератури» [27, 103]. Сам В. Левицький дав багатий на цікаві факти історико-етнографічний опис Закарпаття. Серед інших матеріалів, які підготував головний редактор і видавець, особливу увагу привертають спогади стрийського інженера Каспера Малецького про його знайомство з Т. Шевченком у Петербурзі в 1859–1860 роках². «Ватра» подала унікальні біографічні матеріали про Ю. Федьковича, А. Свидницького, а також про менш відомих діячів літературно-публіцистичної ниви: О. Стороженка, В. Забілу; вміщено також бібліографічні описи «Кобзаря» Т. Шевченка, який видав М. Драгоманов у Женеві, «Руської історичної бібліотеки» О. Барвінського, матеріали про україн-

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – А. 101 зв. – 102.

² Ватра: Літературний збірник / Видав Василь Лукич. – Стрий, 1887. – С. 206–207.

ські старожитності – запорізькі пам'ятки, шаблю І. Мазепи, опис Сулимівського архіву тощо. Крім своїх безсумнівних літературних вартостей, альманах був цінний тим, що засвідчував відхід кращих літературних талантів від табору консерваторів.

* * *

У ті ж дні, коли на складах друкарні Товариства імені Шевченка вже лежали свіжо надруковані книжки «Ватри», у її цехах набирался новий літературний альманах під назвою «Перший вінок». Запрошення до передплати цієї книжки подала галицька преса ще на початку лютого 1887 р. Однак до обіцяного терміну завершення друку – середина квітня – була готова лише половина запланованого обсягу книжки.

Взагалі шлях «Першого вінка» до читача був дуже довгий. Якоюсь мірою це пояснювалося незвичним для Галичини характером збірки. «Перший вінок» задумано як винятково жіночий альманах: жінки були видавцями й одночасно авторами всіх уміщених у ньому текстів.

Ідея видання виникла в письменниці і громадської діячки Наталі Кобринської ще в 1884 р. Листування Н. Кобринської з І. Франком у 1884–1887 рр. розкриває історію створення «Першого вінка». Уже в листі від 31 серпня 1884 р. вона повідомила І. Франка про намір організувати жіноче літературне товариство, яке видавало б свій власний літературно-науковий журнал¹. На думку Н. Кобринської, яку вона висловила в доповіді на установчих зборах жіночого товариства, література має стати основним полем діяльності майбутнього товариства саме тому, що “нас виключено від політики, й ми, жінки, лише через белетристичну літературу можемо виразити свої думки й бажання, вона лише займається нами й заступає наші індивідуальні відносини до загалу”².

Установчі збори жіночого товариства відбулися у Станіславові 8 грудня 1884 р., і в їх роботі взяв участь І. Франко на запросини Н. Кобринської [48, 495]. Письменниці довелося потратити багато сил і часу, щоб переконати членів товариства про необхідність ви-

¹ *Возняк М.* Як дійшло діло до першого жіночого альманаха. – Львів, 1937. – С. 7.

² *Возняк М.* Там само. – С. 18. Доповідь (відчит) надрукована в газеті «Діло» (1884. – № 148).

ПЕРШИЙ ВІНОК

ЖІНОЧИЙ АЛЬМАНАХ

виданий коштом і заходом

Наталії Кобринської і Олени Пчілки.

Ціна 2 злр. а. в.

ЛЬВІВ, 1887.

З друкарні Товариства ім. Шевченка,
під зарядом К Беднарського.

*Жіночий альманах «Перший вінок»
(Львів, 1887)*

давати жіночий альманах, а тим паче, залучити до праці над ним І. Франка. Але ж Н. Кобринська не відмовляється від свого первісного задуму. Нарешті, 4 вересня 1885 року повідомила І. Франкові радісну новину: разом зі своїми прихильницями вона домоглася в керівництва станіславівського товариства згоди на видання жіночого літературного альманаху. Правда, щодо участі І. Франка в підготовці цього збірника прийнято компромісну ухвалу: Кобринській дозволено звернутися до нього за допомогою у виборі та редагуванні матеріалів за умови, що все це залишиться в таємниці... “Будь що буде, ухвалено чи не ухвалено, – писала Н. Кобринська І. Франкові, – але я не довіряю моїм силам, і, лише би не була вложила на себе того обов’язку, якби не стояли мені в пам’яті в посліднім Вашім письмі слова: “Я готов Вам і радою, і матеріалами помагати, так що надто велику роботу Ви на себе не візьмете”. Самі впутали в біду і тепер будете мати клопіт з бабами”¹.

Дня 19 вересня 1885 р. газета «Діло» повідомила, що готується «Альманах товариства жіночого у Станіславові», в якому, зокрема, подавався детальний план майбутньої збірки. Альманах мав складатися з трьох частин: розділу художньої літератури, де задумано репрезентувати лише оригінальні поетичні і прозові твори, наукового розділу про сучасний розвиток жіночого руху в усьому світі й Галичині та довідково-інформаційної частини. Як вважав М. Возняк, план альманаху був вироблений на спільній розмові Н. Кобринської з І. Франком під час їхньої зустрічі в Болехові².

За посередництвом І. Франка Н. Кобринська звернулася до Ульяни Кравченко, Климентини Попович, Олени Пчілки та інших відомих і маловідомих українських жінок-літераторів з обох боків австро-російського кордону із проханням надсилати свої твори для нового альманаху. Особливо їй залежало на матеріалах з Наддніпрянщини. “Той «Альманах» міг би статися задатком для нас, галичанок, ери, якби удалося там тепер зібрати праці правдивої наукової вартості. Сильно про тое рахуємо на пань українок, котрі давніше і вправніше владять від нас пером...” – писала Н. Кобринська в листі до Олени Пчілки від 1 жовтня 1885 р.³.

Перші літературні матеріали надійшли наприкінці листопада 1885 р. Тим часом над виданням почали збиратися хмари. По Ста-

¹ Кобринська Н. Вибрані твори. – Київ, 1980. – С. 391.

² Возняк М. Як дійшло діло до першого жіночого альманаха. – Львів, 1937. – С. 36.

³ Кобринська Н. Вказ. праця. – С. 394.

ніславові пройшли чутки, що місцевий єпископ Юліян Пелеш не стерпить існування в місті жіночого товариства з такими “непевними” тенденціями. Ректор Львівської духовної семінарії О. Бачинський в одній із розмов заявив, що “нам треба жінок, виховуючих дітей, а не забавляючихся в літературу”. А 26 листопада 1885 р. супротивниці Н. Кобринської усунули її з посади голови проводу жіночої організації та вирішили купити для владики Пелеша срібну тацю за гроші, що мали йти на видання альманаху.

Як писав І. Франко, “деякі люди доброї волі, але обмежених поглядів, стали підкопуватися під програму товариства, бажаючи повернути його діяльність на улюблену стежку української інтелігенції – на притулки, на постачання вбогим спідничок та панчішок, – бажаючи з освітнього товариства, заснованого для культурної праці, зробити товариство філантропічне” [27, 106]. Дійшло до того, що на початку 1886 р. Н. Кобринській довелося взагалі вийти зі складу жіночого товариства та оголосити про намір видати альманах на свої власні кошти.

Видання врятувала Олена Пчілка. Наприкінці 1885 р. від неї надійшов лист, у якому пообіцяла підтримати альманах за умови, що його обсяг буде збільшено вдвічі. Олена Пчілка запропонувала назву цієї збірки: «Перший вінок. Жіночий альманах». Протягом наступного року Н. Кобринська одержала нові матеріали. Коли альманах готувався до друку, не обійшлося без нових клопотів. Хтось вперто розпускав чутки, що мужчини-радикали підкопуються під альманах, тому він буде не жіночим, а “мужсько-радикальним”. Одна з молодих авторок прислала Н. Кобринській ультиматум, що коли хоч одне слово в її творах буде змінено, то вона відмовиться привселюдно від свого авторства. Підливаючи оливи до вогню, вона заявила, що такого альманаху, який вийде з-під редакції І. Франка, в Галичині ніхто не купить. Із проханням не підписувати їхні твори до Н. Кобринської звернулися Уляна Кравченко і Михайлина Рошкевич. Сама Н. Кобринська наполягала, щоб Анна Павлик, сестра М. Павлика, не підписувала своїм прізвищем під матеріалами, які надіслала, щоб не відстрашити галицьку публіку згадкою про ще одного радикального соціаліста¹.

¹ *Возняк М.* Як дійшло діло до першого жіночого альманаха. – Львів, 1937. – С. 47, 59, 63–66.

На початок 1887 р. редагування альманаху практично було завершено. Затримку викликало те, що Олена Пчілка довго не могла закінчити роботу над своєю повістю «Товаришки». Нарешті, коли повість надійшла в Галичину, виявилось, що своїм обсягом вона значно перевищує відведене для неї місце. І. Франкові, як невяному редакторові збірника, довелося доводити її до потрібного обсягу. Натомість Олена Пчілка боляче сприйняла скорочену редакцію свого твору. За той час, поки готувався альманах, одна з поданих до нього статей – розвідка дружини І. Франка, О. Хоружинської, про родинне життя карпатських бойків – була надрукована у Варшаві¹. Таким чином, порушено принцип, що альманах буде вміщувати тільки надруковані досі твори. Зрештою, всі дрібні непорозуміння та взаємні претензії не відбилися на літературній та художній вартості альманаху.

Збірник відкрився «Переднім словом», яке написала Н. Кобринська. Далі надруковано вірш Олени Пчілки «Перший вінок». Обидві упорядниці дали найбільшу кількість матеріалів для альманаху. Н. Кобринська помістила в «Першому вінку» оповідання «Дух часу» (в пізніших редакціях його назву змінено на «Пані Шумська»), повість «Задля куска хліба», чотири публіцистичні статті. Авторству Олени Пчілки належать уже згадана повість «Товаришки» та післямова до неї, а також поема «Дебора», присвячена дочці, Лесі Українці. Для самої Лесі Українки альманах став однією з перших сходинок, по яких вона ввійшла в широкий літературний світ: у «Першому вінку» надруковано її поему «Русалка» та вірші: «Любка», «На зеленому горбочку», «Поле». Серед інших жінок-літераторів з Наддніпрянської України, які виступили як автори «Першого вінка», слід згадати також Ганну Барвінок, Людмилу Старицьку та Дніпрову Чайку. Галичину репрезентували оповідання та статті Уляни Кравченко, М. Рошкевич, К. Довбенчукової, Анни Павлик, О. Франко (Хоружинської), О. Левицької, О. Грицай, С. Навроцької, а також два твори першої української жінки-лікаря в краї, Софії Окуневської-Морачевської.

І. Франко справді по-батьківському турбувався про цей первісток жіночих видань в Україні. Рукопис здано до друку в друкарню Товариства ім. Шевченка 19 лютого 1887 р., причому здавали його,

¹ Див.: Гłos. – 1886. – № 192.

як записано в книзі замовлень, «Вп. І. Франко і вп. Н. Кобринська»¹. За сприяння І. Франка книжка, обсягом майже 30 друкованих аркушів – 464 сторінки, вийшла у світ у червні цього року. Витрати на її друк склали 474 зол. ринських 05 крейц., наклад – 600 примірників².

І. Франкові належать численні рецензії та повідомлення в періодиці про вихід друком альманаху «Перший вінок». Ці дописи побачили світ у Львові, Кракові, Петербурзі. І. Франко активно пропагував ідеї, які проголошувалися у цій книжці, захищав його від нагінок недоброзичливців³, сам розповсюджував збірник. Лише з того, що можна дізнатися з листування І. Франка з Н. Кобринською, він розіслав у жовтні 1878 р. до Тернополя – 6 примірників; до Черновець – 10 прим.; до Коломиї – 10 прим.; до Дрогобича – 10 прим.; до Перемишля – 5 прим. [49, 124]. Продавав І. Франко «Перший вінок» і через книгарню Ставропігійського інституту – 28 червня 1887 р. він здав туди 25 примірників, які, очевидно, були його гонораром⁴.

Упродовж 80-х років І. Франко не обмежувався лише власною видавничою діяльністю чи підготовою до друку альманахів. Він сприяв своїм друзям у виданні їхніх власних творів. Саме завдяки допомозі І. Франка і за його редакцією вийшла на початку січня 1885 р. перша збірка поезій Уляни Кравченко «Prima vera» в «Русько-українській бібліотеці» Є. Олесницького⁵. Поза всяким сумнівом, за його участю і, можливо, й за його кошт, у 1885 р. у Львові надруковано повість Н. Ланської «Обрусителі». Переклала книжку українською мовою Ольга Рошкевич. Що це так – свідчить примірник книжки з автографом І. Чапельському⁶ – І. Франко писав дарчі написи на тих книгах, у виданні яких брав безпосередню участь. Книжка має передмову письменника. На прохання А. Хой-

¹ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – А. 102 зв. – 103.

² Там само.

³ Див.: *Franko I. Perzsyj Winok* // *Kurjer Lwowski*. – 1887. – № 172. – 23.06. – S. 5; *Perzsyj Winok* // *Kraj*. – 1887. – № 25. – 19.06 (1.07). – S. 7; *Rusińska literatura albumowa* // *Prawda*. – 1887. – № 22. – 28(16).05. – S. 260–261; *Ibid.* – Nr 24. – 11.06(30.05). – S. 284–285; *Ibid.* – Nr 27. – 2.07.(20.06). – S. 320–321; *Ruski album kobiece* // *Ruch*. – 1887. – Nr 6. – 15.03. – S. 187–188.

⁴ *Якимович Б. З.* Невідомі автографи Каменяра... – С. 6.

⁵ *Кравченко Уляна.* Щирий друг і вчитель // *Іван Франко у спогадах сучасників.* – Львів, 1956. – С. 180.

⁶ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 2320.

нацького І. Франко надсилав книжку для продажу до книгарні Ставропігійського інституту¹. І таких прикладів його діяльності можна згадати більше.

Вельми цікавим, але нездійсненим задумом І. Франка, який він розробляв у 1885 р., є його проспект із «Матеріалами до європейської антології», куди мали увійти твори Гайне, Ленау, Байрона, Шеллі, Гюго, Пушкіна, Некрасова, Міцкевича, Неруди, Вхрліцького, Сирокомлі та ін. Але цей проект не був зреалізований і зберігся тільки в архіві письменника².

* * *

Видавнича діяльність І. Франка у 80-х роках ХІХ ст. – важлива складова політичного та національного руху в Україні. Якщо в 70-х роках юнак лише розпочинав свій видавничий шлях, шукаючи різні способи, поєднуючи легальні й нелегальні, то в наступне десятиліття йде подальше формування й устійнення його світогляду, громадська й видавнича діяльність переводиться в русло позитивної поміркованішої праці.

Вийшовши на широку арену громадської діяльності, долучившись до розгортання національного руху, І. Франко і його оточення, незалежно від різниці в поглядах, спільно з народовцями підносили свідомість української людності, підкреслювали відрубність українців і від росіян, і від поляків, боролися за якнайширші автономні права краю³. Згідно з цими засадами і формував І. Франко свою видавничу діяльність. І. Франко стає зачинателем змістовної серії «Наукова бібліотека», яка отримує подальший розвиток як «Літературно-наукова бібліотека», відзначається широтою змісту, оригінальністю підходів до підготовки окремих видань (одне з перших у Галичині анкетувань у книжці «Народні читальні» М. Павлика, участь в опрацюванні спеціального жіночого альманаху «Перший вінок») і т. ін.

Про зусилля І. Франка в справі ознайомлення молодого покоління української інтелігенції з рідним краєм і залучення її до вивчення

¹ У листі до І. Франка, датованого квітнем 1888 р., А. Хойнацький просить передати до книгарні серед інших 10 прим. книжки «Обрусителі». – Див.: ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1602 – С. 627.

² ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 194. – С. 25 зв.

³ *Podhorodecki L. Dzieje Lwowa. – Warszawa, 1993. – S. 143.*

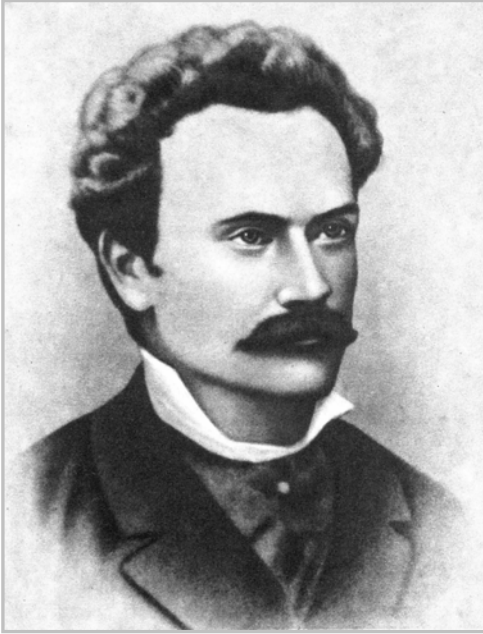
життя та побуту галицьких селян, збору етнографічних і статистичних матеріалів свідчить його участь в організації студентських мандрівок по Галичині. І. Франко, не шкодуючи часу, підготував і видав поетичну програму мандрівки 1884 р., докладав зусиль, щоб такі заходи виконували певну просвітницьку й політичну місію (через читання рефератів, проведення концертів і т. ін.). Такі мандрівки він вважав за важливий чинник об'єднання різних прошарків українського суспільства. Він продовжував справу своїх попередників, які започаткували етнографічні дослідження Галичини («Руська Трійця», В. Навроцький), пізніше поставлені завдяки його участі на наукову основу в діяльності Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка.

У 80-х роках І. Франко розпочав пошуки та реалізацію наукового підходу до видавничої справи. Взірці цього – упорядкування перекладів О. Шухевича, праця над науковим зібранням творів В. Навроцького. Одним із найбільших досягнень його видавничої діяльності є збірка «З вершин і низин», особливо її друге видання 1893 р., де в «Переднім слові» подано багато теоретичних засад, які він послідовно реалізував у власній видавничій практиці. Як теоретик книговидавництва, І. Франко виступає і в інших публікаціях цього часу.

Серійні видання І. Франка започаткували подібні зразки книжкової продукції, які розвивали далі в Галичині та Буковині І. Белей, Є. Олесницький, Є. Попович та інші. І. Франко брав участь у доборі й перекладі творів до «Бібліотеки найзнаменитіших повістей»¹, до «Русько-української бібліотеки»² та ін. Підхід І. Франка до опрацювання наукових видань знайшов своє продовження в численних книжках Наукового товариства ім. Шевченка.

¹ Малкин В. А. Русская литература в Галиции. – Автореф. дисс. ... д. филол. наук. – Ленинград, 1958. – С. 20.

² Кравченко Уляна. Щирий друг і вчитель // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 180.

РОЗДІЛ III
ІВАН ФРАНКО
ЯК ВИДАВЕЦЬ У ПЕРІОД
ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ
СТРУКТУРАЛІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
(90-ті РОКИ XIX ст.)

Іван Франко. Фото 1890 року

3.1. НОВИЙ ЕТАП ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»

У 1886 р. І. Франкові виповнилося 30, а буквально через три роки він увійшов у буремне для українського народу останнє десятиліття ХІХ ст. Саме тоді розпочався умовний, ІV період його життя, коли то І. Франко зайняв чітку позицію щодо розв'язання соціальних питань через створення національної держави, що я спробував обґрунтувати в підрозділі 2.1. Ставши одним із чільних засновників Русько-української радикальної партії (1890), а далі Української національно-демократичної партії (1899), І. Франко розпочав ревізію марксизму й геніально передбачив його неспроможність у теоретичній та практичній площинах. Власне, у цей зоряний для нього час І. Франко приступив до здійснення унікального та перспективного проєкту – випуску видавничої серій «Літературно-наукова бібліотека».

Тоді ж, зі середини 90-х, паралельно з «Літературно-науковою бібліотекою», дотримуючись ідеологічного напрямку Русько-української радикальної партії, ще в “наймах у сусідів”, до початку професійної праці в Науковому товаристві імені Шевченка та в Українсько-руській Видавничій Спілці, він видаватиме також «Хлопську бібліотеку».

* * *

«Літературно-наукова бібліотека», третя з черги видавничих серій Франка-видавця, посідає особливе місце в його біографії. До того, як відомо, поряд з окремими виданнями, якими заявив про себе І. Франко українській суспільності, побачили світ вже дві його видавничі серії – «Дрібна бібліотека» та «Наукова бібліотека». Перша книжка «Літературно-наукової бібліотеки» з'явилася 1889 р. На той час творцеві цього видавничого проєкту було вже 33 роки. Без перебільшення можна констатувати, що, започаткувавши «Літературно-наукову бібліотеку», І. Франко вже був неформальним лідером усієї галицької молоді, увійшов у zenit своєї творчої діяль-

ності, що не могло не відбитися на змісті та якості творів, які побачили світ у цій видавничій серії. Якщо дивитися ширше, то крок за кроком він сягав тієї вершини, до якої ніхто, окрім Т. Шевченка (не будемо торкатися справді геніальної спадщини Лесі Українки), з його попередників, сучасників та, врешті, й наступників наблизитися не зміг.

Зробивши ці зауваги, спробую коротко подати історію появи у світ та бібліографію серії «Літературно-наукова бібліотека».

Невдача зі заснуванням журналу «Товариш» у 1888 р. змусила І. Франка повернутися вже наступного року до відновлення книжкової серії. В листі до М. Драгоманова від 19 листопада 1888 р. І. Франко висловлює намір продовжити «Наукову бібліотеку». Обговоривши ці питання з М. Павликом, вони вирішили, “що краще буде розширити крихту її програми на «Науково-літературну бібліотеку» і видавати в форматі таким, як була «Бібл[іотека]» Олесницького, і випускати в світ маленькими книжечками, по дешевій ціні (10–20 кр[ейцерів]), та зато частіше” [49, 183]. На продовження (а фактично на почин нової) видавничої серії, І. Франко вирішив витратити свій гонорар за оповідання «Гава», що виходило у видавництві «Просвіта». Далі він ділиться з М. Драгомановим найближчими планами. Першою книжкою видавець хоче бачити спомини М. Драгоманова, яку віддає ще цього тижня до друку. Він має намір друкувати у “бібліотеці поодинокі твори Т. Шевченка з критичними і історико-літературними вводами, далі твори других письменників, важніші народні пісні і т. ін.” [49, 183].

Видавець планує помістити переклади Верна про релігію і Вельгаузена «Коротка історія жидів». Як бачимо, ідеї не нові, бо ці твори планувалося видати вже давніше в «Науковій бібліотеці». М. Драгоманов відповів 3 грудня 1888 р. лаконічно: “Про Ваш новий план «Науково-літер[атурної] бібліотеки» можу тільки сказати, що можна й так! Аби виходила!”¹.

Якщо розглядати справу, враховуючи реальні обставини, таке вирішення проблеми було правильним: І. Франко, не маючи великих доходів, заробляючи на хліб насущний “в наймах у сусідів”, не міг заходити в борги, друкуючи, приміром, такого обсягу книжки,

¹ Матеріали... Листування... – С. 281.

як «Читальні» М. Павлика¹. А на дешевші книжки малого формату й покупців було більше.

З листування між І. Франком і М. Драгомановим можна зробити висновок, що перші дві книжки «Літературно-наукової бібліотеки» (буду називати їх умовно – «мала серія») друкувалися, власне, одночасно й мали вийти до Різдва свят 1889 р.

Перша книжка оновленої серії, яка містила поему Т. Шевченка «Перебендя» з «Переднім словом» І. Франка, побачила світ у лютому 1889 р. Це підтверджує лист до І. М. Колесси, написаний 24 лютого 1889 р. Адресант повідомляє також, що «сими днями буде експедиюватися другий вип[уск] – «Австро-руські спомини» М. Драгоманова» [49, 797]. Отже, в лютому 1889 р. І. Франко започаткував свою нову видавничу серію, яка виходитиме в 1889–1897 рр. – всього з'явилося 18 книжечок у 34 випусках.

Уже в першому випуску серії на звороті останньої сторінки надруковано пояснення читачам, яким має бути видання: «Літературно-наукова бібліотека» виходить від початку 1889 р. яко продовжене «Наукової бібліотеки», накладом Івана Франка. Містити буде, крім річей наукових, приготованих для «Наукової бібліотеки», також поезії, оповідання і романи живучих писателів українських, переклади писателів чужих, критичні видання наших давніших писателів і пам'яток нашої літератури усної й письменної, а також спомини, кореспонденції і матеріали до історії нашої літератури і нашого духового життя. «Літературно-наукова бібліотека» виходить книжечками в неозначених речинцях. Кожда книжечка, в об'ємі 1–3 аркушів друку, коштує 10 кр. і продаєсь осібно»². З цієї програми дуже добре видно: «Літературно-наукова бібліотека» є продовженням тих малоформатних видань, які І. Франко здійснював у своїх попередніх серіях. Книжки були розраховані на широке коло читачів, а своєю дешевизною і значними засягами серія мала на меті дати українському читачеві знання, конче потрібні для самоусвідомлення українців як нації, що ставитиме в найближчому часі питання про власну незалежність.

¹ На середину грудня 1888 р. за книжку: *Павлик М.* Про русько-українські читальні. – Львів: Накладом І. Франка, 1887 (188 с.) – виручено ледве 30 зол. ринських, а борг друкарні за їх друк склав 220 зол. ринських [49, 186].

² *Шевченко Т.* Перебендя. – Львів, 1889. – Зв. обклад.

ПЕРЕБЕНДЯ

Т. Г. ШЕВЧЕНКА

З ПЕРЕДНІМ СЛОВОМ

ІВ. ФРАНКА

ЛЬВІВ

З друкарні Товариства ім. Шевченка

Під зарядом К. Беднарського.

1889.

*Перша книжка серії «Літературно-наукова бібліотека» –
твір Т. Шевченка «Перебендя» (Львів, 1889). Титульний аркуш*

За кількістю випусків «Літературно-наукова бібліотека» є найбільшою Франковою видавничою серією. Цю сторінку видавничої діяльності І. Франка свого часу досліджував О. Дей¹, а енциклопедичну статтю про неї написав М. Мороз². Тим не менше, «Літературно-наукова бібліотека» потребує глибших студій, які б дали не тільки літературну оцінку тому чи іншому випускові книжок, а розглянули їх із книгознавчого боку, тобто з'ясували дати появи у світ, показали історичне тло, особливості друку тієї чи іншої книжки, врешті розглядали їх появу не тільки в контексті журналістської діяльності І. Франка, а власне під кутом зору всієї книговидавничої справи в Україні.

Франкова «Літературно-наукова бібліотека» виходила накладом видавця у двох серіях, яку М. Мороз чомусь називає “першою” (1889–1898) і “ноюю” (1894–1898). Певнішим видається, що оскільки ці серії мають різний формат, то першу з них (розміри книжок 13,5 × 10,4 см) слід називати “малою”, а другу таки “ноюю”, як хотів цього сам І. Франко. Розмір книжок “ноюї” серії – 20 × 13 см.

У “малій” серії «Літературно-наукової бібліотеки» побачили світ 34 нумеровані випуски:

1. *Шевченко Т.* Перебендя. З переднім словом І. Франка. – 1889.
2. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877). Ч. 1. – 1889.
3. *Франко І.* Смерть Каїна. – 1889.
4. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877). Ч. 2. – 1889.
5. *Драгоманов М.* З історії публічного виховання в сучасній Європі. – 1890.
6. *Драгоманов М., Франко І.* Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини его смерти. – 1890³.
7. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877). Ч. 3/4. – 1890.
8. Те ж. – 1890.

¹ Див. статтю: *Дей О.* З історії українських революційно-демократичних видань («Літературно-наукова бібліотека» Івана Франка) // Рад. літературознавство. – 1964. – № 6. – С. 36–53.

² *Мороз М.* «Літературно-наукова бібліотека» // Укр. літ. енциклопедія. – Київ, 1995. – Т. 3. – С. 109.

³ На обкладинці помилково вказано ч. 5 замість ч. 6.

9. Те ж. – 1890.
10. *Фльобер Г.* Легенда про святого Юліяна Милосердного. Переклад з франц. В. Сави. – 1890.
11. *Верн М.* Основи критики біблійної. Переклад І. Белея і І. Франка. – 1891.
12. *Кравченко У.* На новий шлях. – 1891.
13. *Е. С. [Тучапський П.]* Шевченкові ідеали і українська дійсність. – 1892.
14. *Кримський А.* В обіймах старшого брата. – 1892¹.
15. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини. Ч. 5. – 1892.
- 16–20. *Драгоманов М.* Чудацькі думки про українську національну справу. – 1892.
- 21–30. *Франко І.* Іван Вишенський і його твори. – 1895.
31. Н. С. Ж. [*Леся Українка*] Українські баптисти і їх часопис «Бесіда» за 1894 р. – 1895.
32. І ми в Європі (протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття). – 1895.
33. Не виявлено.
34. *Франко І.* Як я став казенним радикалом. – 1897.

Ціна кожного випуску окремої книжки “малої” серії – 10 крейцерів; отже, вона була розрахована на широке коло незаможних читачів. Оформлення серії – сіро-брунатна, зелено-сіра, рожева обкладинки з геометричною рамкою. У кожній книжці рекламувалася видавничка серія. Числа 1–13 побачили світ у друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, решта – в Народній друкарні під управою В. Манецького.

Одним із найцікавіших видань “малої” серії була книжечка ч. 32 «І ми в Європі». Як свідчить повідомлення в часописі «Громадський голос», “під таким наголовком надруковано в першій книжці місячника «Жите і Слово»² протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття. Мадяри власне тепер обходять 1000-літній празник своєї держави і устроїли виставу в Будапешті, стягають на неї людей з цілого світа і величаються перед ними, які то вони багаті та просвічені, та добрі, та чесні. Отож в руськім протесті розказано, яку погань виробляють мадяри з нашими братами Русинами угор-

¹ У бібліографічному списку до кн. 21–30 сказано, що книжку ч. 14 сконфісовано.

² Йдеться про журнал «Жите і Слово» (1896, т. 5, кн. 1, с. 9).

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

І ЕГО ТВОРИ.

Написав

Др. ІВАН ФРАНКО

Львів 1895.

З друкарні народної Войтиха Манецкого
під управою В. Годака.

Обкладинка книжки І. Франка «Іван Вишенський і его твори»
(Львів, 1895)

КАМ'ЯНА ДУША.

Драма в одній дії

ІВАНА ФРАНКА.

Л Ъ В І В .

З друкарні Інституту Станіславського під зарядом І. Пухара.

1895.

*Титульний аркуш драми І. Франка «Кам'яна душа»
(Львів, 1895)*

ськими, як їх довели до страшної бідноти, темноти та здичиння. Протест сей підписали що найсвітлійші Русини зі Львова і з різних сторін Галичини, радикали і народовці. Він вийшов також окремою книжкою і коштує 10 кр., а незабаром вийде для угроруських попів по-мадярськи (бо вони по-нашому вже забули!), а для німців по-німецьки¹. Це повідомлення є дуже цікавим. *По-перше*, свідчить, що окрема книжечка побачила світ не пізніше липня 1896 р. (протест датований 15 червня 1896 р.). *По-друге*, окрім книжки “малої” серії «Літературно-наукової бібліотеки», був ще один наклад окремої відбитки побільшеного формату 14,5×23 см, друкованої окремими сторінками (всього 9 сторінок) без титульного аркуша і без підписів². У книжці ж серії «Літературно-наукова бібліотека» цей документ підписали І. Франко, М. Павлик, В. Будзиновський, В. Охримович (за комітет справ угроруських), послали до Ради державної та крайового сейму Ю. Романчук, Т. Окуневський, С. Новаковський, Д. Остапчук і ще 38 діячів зі Львова і краю. Попри таку велику кількість підписаних, текст протесту написали І. Франко та В. Гнатюк, що підтвердив М. Павлик³. Однак досі не виявлено, чи побачили світ, як про це пише «Громадський голос», книжечки «Протесту» угорською та німецькою мовами.

Про причини, що змусили видавати нову серію «Літературно-наукової бібліотеки», на останній сторінці 4-ї книжки, яка називається «Кам'яна душа» (на її обкладинці помилково надруковано чис. 34) написав сам І. Франко. Ось його слова: “Перша серія «Літературно-наукової бібліотеки» обіймає н-ри 1–30. Продовжуючи наше видане при «Житю і Слові», ми з причин тіпографічних змінюємо формат і розпочинаємо другу серію творами, перепечатаними з «Життя і Слова»”. Далі І. Франко подає за числами 31–34 вже випуски “нової” серії (за нашою термінологією), які подаю в реєстр за номерами 1–4⁴. Отже, до “нової” серії увійшли:

1. Пісня про Ролянда. Переклад з старофранц. В. Щурата. – 1895.
2. *Софокл*. Едіп цар. Переклад з грецької І. Франка. – 1894.
3. *Франко І.* Сон князя Святослава. Драма-казка. – 1895.

¹ Громадський голос. – 1896. – № 14. – 1 серп.

² Цей єдиний на сьогодні виявлений примірник зберігається в колекції франкознавства Відділу україніки ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України.

³ *Павлик М.* Спис творів Івана Франка. – Львів, 1898. – С. 106.

⁴ *Франко І.* Кам'яна душа. Драма в одній дії. – Львів, 1895.

4. *Франко І.* Кам'яна душа. Драма. – 1895.
5. *Грaб П.* [*Грaбовський*], *Чернишевський М. Г.* Біографічний нарис. Додано поему М. Чернишевського «Гімн діві неба» в перекладі І. Франка. – 1895.
6. *Клоустон В. А.* Народні казки та вигадки, їх мандрівки та переміни. Переклад з англ. А. Кримського. – 1896.
7. *Фірдовсій.* Шаг-наме, або іранська Книга царів. Переклав з перської А. Кримський. – 1896.
8. *Заневич І.* [*Терлецький О.*]. Знесенє панщини в Галичині. Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр. – 1895.
9. *Франко І.* Учитель. Комедія в 3-х діях. – 1896.
10. *Дідон Ф. Г., Верн М.* Жите Ісуса Христа. З франц. переклав І. Франко. – 1897.
11. *Франко І.* Для домашнього вогнища. – 1897.

Усі книжки мали однаковий формат – 20×13 см, виходили в м'яких різного кольору обкладинках. На звороті останньої подана бібліографія попередніх випусків серії. Обкладинку прикрашувала геометрично-рослинна орнаментальна рамка (відсутня у кн. 1, кн. 8), але ці рамки були різні, залежно від друкарні, де книжка набиралася. Відповідно до обсягу кожен випуск коштував від 10 до 50 кр.

Формально до останнього числа серії можна зарахувати також книжку Дж. Дрепера «Історія боротьби між релігією і наукою» (1898 р.), надруковану як додаток до журналу «Жите і Слово» (V–VI вип., червень, 1897). Однак ця книжка не мала ні грифа серії, ні чергового числа.

Відаючи належне дослідженням О. Дея і розуміючи, врешті, що вони несли в собі дух епохи тоталітаризму, а тому потребують переосмислення засадничих концепцій, все ж не може погодитися з тим, що «Літературно-наукова бібліотека» – вияв суто журналістської діяльності І. Франка, як формулює цей науковець. Ця, як і інші Франкові видавничі серії, є зразком таки його книговидавничої діяльності; і як журнал не замінить окремої книжки, так і книжка аж ніяк не може замінити періодичного видання. Нема потреби переконувати, що журнал і книжка все-таки різні типи видань, які мають свої вимоги і свої специфічні завдання.

Literat. nauk. bibl. II. 2.

ЕДІП ЦАРЬ

Трагедія

СОФОКЛ.

Переклав з грецького

ІВАН ФРАНКО.

Л Ь В І В.

З друкарні Інститута Стравропійського
під зарядом І. Пухира.

1894.

*Титульний аркуш трагедії Софокла «Едіп цар»
(Львів, 1894)*

І друге, можливо, значно істотніше. Під час святкування у 1898 р. столітнього ювілею відродження нашої літератури від появи «Енеїди» І. Котляревського, М. Грушевський підніс гадку заснувати літературно-видавниче товариство, яке незабаром таки утворилося й отримало назву «Українсько-руська Видавнича Спілка у Львові», то ця організація, по суті, розпочала в ширшому масштабі трьома різними серіями здійснювати те, що робив своїм коштом І. Франко протягом десяти років¹. Причому навіть назва залишилася Франкова – «Літературно-наукова бібліотека». Оскільки І. Франко до своєї хвороби на початку 1908 р. поруч із В. Гнатюком був одним із головних працівників видавництва (в «малій» серії УРВС з'явилося 117 назв книг у 162 випусках, виходили окрім белетристичних, також науково-популярні праці з природи та суспільствознавства, у великій серії – понад 150 книжок української і світової літератури), то власне І. Франка можна назвати зачинателем і реалізатором цього великомасштабного українського видавничого проекту. Саме в «Літературно-науковій бібліотеці» Українсько-руської Видавничої Спілки І. Франко зреалізував багато з того, що не міг видати власним коштом.

¹ Каталог видань Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові: 1899–1912. – Львів, 1913. – С. 3.

3.2. «ХЛОПСЬКА БІБЛІОТЕКА» ЯК ЗРАЗОК ВИДАВНИЧОЇ СЕРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

«Хлопська бібліотека» – до речі, жодна окрема стаття про цю видавничу серію досі не побачила світу¹ – за змістом і формою є оригінальним виданням Русько-української радикальної партії. Як усяке партійне видання, серія несла на собі не тільки печать його духа – на неї певною мірою впливала й певна партійна дисципліна. Однак, безкомпромісний лідер галицьких радикалів І. Франко мав винятковий вплив і на формування ідеологічних засад партії, і на партійну пресу та видавничі серії, зокрема «Хлопську бібліотеку».

Серію «Хлопська бібліотека» започатковано 1896 р. Вона складалася з окремих видань (переважали публіцистичні статті), в яких І. Франко та його однодумці, передовсім, пропагували програмові положення Русько-української радикальної партії та популяризували своє бачення поточного стану справ у Галичині.

Автором переважної більшості опублікованих у «Хлопській бібліотеці» статей був І. Франко. Ця публіцистика, з одного боку, вичерпно характеризує його погляди, а з іншого – є збірною популярною версією агітаційної програми українських галицьких радикалів. На мою думку, аналіз світоглядних засад праць згаданої серії, наприклад статей І. Франка, дозволить достатньо чітко встановити пріоритетні напрями та основні акценти агітації радикалів другої половини 90-х років XIX ст.

Праці І. Франка, що увійшли до «Хлопської бібліотеки», можна умовно поділити на чотири групи. До першої з них належить його стаття «Радикали і радикалізм»², де розглянуто основні засади світогляду радикалів та їхні найважливіші цілі. Фактично вона (як і по-

¹ У фундаментальному дослідженні М. Возняка «Іван Франко в добі радикалізму» («Україна», 1926, № 6, с. 115–163) про цю видавничу серію автор згадує тільки один раз (с. 136); про неї нема окремої статті в жодній енциклопедії.

² Радікали і радикалізм. – Львів, 1896. («Хлопська бібліотека», чис. 4). Повний опис видань серії «Хлопська бібліотека» див. у додатку № 5.

дібна стаття Северина Даниловича¹) є коментарем до програми РУРП на IV з'їзді партії 29 грудня 1895 р.². Другу групу складають пояснення окремих напрямків політики радикалів та їхніх стосунків із деякими соціальними групами та іншими політичними рухами³. До третьої увійшли невеликі оповідання, де на конкретних прикладах (які мали або могли б мати місце в реальному житті) І. Франко показав злиденне становище простого люду в Галичині⁴. Нарешті четверта група – це його ж художні твори, написані у формі казки⁵, хоча в основу їх сюжету також покладені реальні події.

Отже, бачимо, що І. Франко подавав у «Хлопській бібліотеці» різні більше й менше популярні статті, які мали одну мету – пояснити селянинові його найголовніші проблеми та показати шляхи їх вирішення. Враховуючи те, що освітній рівень селян наприкінці XIX ст. був загалом низький, автор був змушений уникати складних теоретичних конструкцій і пояснювати основні засади радикальної програми й тактики дій, спираючись на конкретні приклади. Разом із тим аналізовані праці І. Франка дозволяють комплексно простежити основи світогляду радикалів та запропоновані методи вирішення головних суспільних проблем того часу.

Розглянемо українську радикальну публіцистику кінця XIX ст. (на прикладі творів І. Франка, опублікованих у серії «Хлопська бібліотека») у двох площинах. Спочатку визначимо, на яких засадничих рисах своєї політичної програми й ширше універсально-філософського розуміння світу – наголошували радикали перед читачами-селянами. Згодом простежимо, яке смислове навантаження мають наведені в окремих творах приклади з реального життя і як вони корелюються із згаданими вище основними принципами сприйняття та вдосконалення світу, яких дотримувалися галицькі радикали.

¹ *Данилович С.* Пояснене програми русько-української радикальної партії. – Львів, 1897. («Хлопська бібліотека», ч. 11).

² Програма русько-української радикальної партії прийнята на 4-тім з'їзді партії у Львові 29 грудня 1895. – Львів, 1897. («Хлопська бібліотека», чис. 7).

³ *Франко І.* Радикальна тактика. Ч. I, II, IV. – Львів, 1897, 1898. («Хлопська бібліотека», чис. 14, 15, 17).

⁴ *Франко І.* Свинська конституція. – Львів, 1896; *Його ж.* Історія кожуха. – Львів, 1897. («Хлопська бібліотека», чис. 4, чис. 9).

⁵ *Франко І.* Як пан собі біди шукав. – Львів, 1896. – («Хлопська бібліотека», чис. 3); *Його ж.* Звірячий бюджет. – Львів, 1897. («Хлопська бібліотека», чис. 8).

На мою думку, радикали і сам І. Франко, аналізуючи поточний стан справ у Галичині та свою роль як політичної партії, передовсім, наголошували на тому, що:

1) у сучасному світі від несправедливості та кривди потерпає головно простий (трудящий) люд;

2) щоб поліпшити своє життя, людям праці (а в Галичині це переважно селяни) слід активно та самостійно боротися за свої права, використовуючи досвід трудівників інших країн та об'єднавшись у потужну політичну силу;

3) боротьба за свої права є неминучою, логічною та морально виправданою, але вона в жодному разі не повинна переступати меж закону. Не правомірними є не лише заборонені законом, а й засуджані суспільною мораллю методи боротьби (брехня, наклеп на опонентів тощо);

4) українські галицькі селяни уже мають політичну силу, яка бореться за їхні права і виступає виразником їхніх інтересів. Це Русько-українська радикальна партія. Вона є єдиною справді “хлопською” (селянською) українською партією в Галичині, а також єдиною серед українських партій, яка має чітку програму, добре обґрунтовану тактику дій і виразний намір дбати насамперед про задоволення потреб селянства, а не шукати компромісів із владою;

5) радикали підтримують вчення наукового соціалізму, хоча у їхніх поглядах є розбіжності із власне соціалістичним партіями;

6) радикали виступають проти догм і прямолінійного розуміння та впровадження в життя ідей попередників. Основне завдання – не лише відповідати вимогам часу, а й випереджати своїх опонентів, бути постійно в русі;

7) не поступаючись своїми вимогами та принципами, необхідно співпрацювати з іншими партіями та соціальними групами, не обмежуватися лише селянським середовищем. Основна мета радикалів – добробут усього суспільства, а не багатих чи бідних, робітників чи селян;

8) радикали є прихильниками просвіти в різних сферах життя, виступають за свободу слова, зборів, друку, совісті тощо, є непримирними противниками неучтва та соціальної апатії;

9) радикали – це українська партія, отже, вони обстоюють разом із соціальними й національними права галицьких українців, прагнуть до об'єднання українського народу в одній державі. Вони не виступають проти релігії як такої, лише проти зловживань діячів Церкви.

Ці засади слід розглянути детальніше. І. Франко пояснював створення та практичну діяльність РУРП потребою забезпечити права передовсім трудового люду та поліпшити його життєвий рівень, ліквідувати суспільну нерівність та несправедливість. Він (як інші радикали та соціалісти) був переконаний, що люди, які виробляють матеріальні цінності, мають дуже обмежений доступ до засобів виробництва або й не мають його взагалі. Тобто працюють не на себе, а на власників фабрик чи великих маєтків. Саме це є причиною і соціальної несправедливості, і матеріального зубожіння, і фактичної нерівності у правах¹. Соціалісти та радикали вважали, що не лише праця в майбутньому має бути спільною, але такою ж і власність на засоби виробництва².

Отже, ми бачимо, що у виробленні стратегічного напрямку суспільних перетворень І. Франко в 1896 р. загалом поділяв погляди соціалістів. Разом із тим заслуговує на увагу той факт, що ці соціалістичні погляди своїм читачам-селянам він детально не пояснив, а обмежився фактично лише найзагальнішою інформацією. Натомість, він досить скрупульозно розглянув розбіжності між власне соціалістами й радикалами та підкреслив, що стосовно саме суспільної ролі селянства розходження в поглядах між ними досить значне³. Видання «Хлопської бібліотеки» загалом підтверджує тезу, що І. Франко в 90-х роках ХІХ ст. ставився до соціалістичного вчення набагато критичніше, ніж раніше⁴.

Щоб покращити своє життя, люди мають боротися за власні права, боротися проти визиску, темноти та нетолерантності. І. Франко наголошував, що радикали не бояться такої боротьби, бо розуміють її необхідність і впевнені у своїй остаточній перемозі. Він також схилився до визначення її як боротьби не лише партійної чи навіть класової, а користувався ширшими поняттями. Аналізуючи протистояння радикалів із священиками, він писав: «Се на просвітнім полі – війна між свободою думки і досліду, а застоєм; на політичнім полі – війна між правдивим, широким демократизмом, а иньшою формою шляхетчини і клясової виключности. Радикали не лякають ся тої війни, ідуть до неї свідомо, в тім переконанню, що вона замість шкоди може принести нашому народови велику ко-

¹ Радікалі і радикалізм ... – С. 19.

² Там само.

³ Там само. – С. 21–29.

⁴ Див. підрозділ 2.1 цієї праці.

ристь, розбудить його до духового життя, до самостійного думання і самостійної праці”¹.

Одночасно І. Франко наголошував: “...можна і треба з кожним противником воювати чесним оружжем; тобто не користуватися лайкою, наклепами, доносами тощо”². Отже, наприкінці 90-х років XIX ст. галицькі радикали прищеплювали селянам переконання, що надії на покращення життя марні, якщо народ буде пасивний чи користуватиметься нечесними способами досягнення своєї мети. Лише постійна боротьба (без порушення закону та моральних норм) із будь-якими проявами соціальної та національної несправедливості, інтелектуальної обмеженості, а також насильства й нетолерантності в суспільстві спроможна змінити чинний стан справ. Щоправда, І. Франко у працях, що увійшли до серії «Хлопська бібліотека», не подавав окремих рекомендацій стосовно втілення ідеї цієї боротьби в конкретних акціях. Зрештою, в цьому не було й особливої потреби, адже радикали детально інформували селян про тактику дій у періодичній пресі, під час віч та різноманітних нарад.

До речі, засади радикалізму, у порівнянні з аналогічними ідеями у французькій (зокрема Е. Золя) та російській (Г. Успенський) літературах, висвітлено у Франковій статті «Влада землі в сучасному романі», що вперше побачила світ польською мовою в журналі «Myśl» 1891 р. [28, 176–195].

Інформуючи читачів про основні завдання радикалів, І. Франко неодноразово намагався визначити місце РУРП в українській галицькій громаді. Видання «Хлопської бібліотеки» мали просвітницько-агітаційний характер, тому в оцінках І. Франка був не лише об’єктивний аналіз, але й політична реклама. Цікавим, однак, є його вибір основних акцентів у цій рекламній акції. І. Франко передовсім наголошував на трьох аспектах:

1) радикальна партія “є правдивим здобутком тої освітної праці, яка веде ся у нас уже більше як 100 літ і має на меті відроджене русинів у всіх частях руської землі”³;

2) радикальна партія зі всіх руських партій найактивніша і найефективніша⁴;

¹ Франко І. Радикальна тактика. Ч. IV. Радікалі і попи... – С. 11–12.

² Там само. – С. 22.

³ Радікалі і радикалізм... – С. 17.

⁴ Там само. – С. 3.

3) кожен руський селянин, який хоче покращити життя собі і своїм дітям, мусить стати радикалом¹.

Отже, достатньо чітко простежується авторська тенденція розглядати РУРП не лише як одну з кількох українських партій чи політичних рухів, а як єдину українську галицьку, справді всього народу, або, принаймні, його абсолютної більшості – трудящого люду, адже йшлося про переважну більшість людності Галичини.

Окрім пояснення місця РУРП в українському політикумі та основних завдань партії, І. Франко у виданнях «Хлопська бібліотека» детально пояснив ще дві ключові, на його думку, теми. Це спільні та відмінні риси у програмах соціалістів і радикалів, а також ставлення радикалів до релігії та їх стосунки з греко-католицькими священиками.

У програмі РУРП було записано, що партія стоїть “на ґрунті наукового соціалізму”². Вище вже зауважено, що в середині 90-х років XIX ст. І. Франко не відмовлявся від найзагальніших соціалістичних принципів; зрештою, він у своїй публіцистиці не міг сперечатися з програмою партії, до якої належав. Зазначивши, що погляди радикалів та соціалістів збігаються щодо загального прагнення до свободи слова, совісті та розвитку громадського життя, І. Франко підкреслив, що радикали й соціалісти працюють у різних середовищах (селянському й робітничому), а тому тактика їх дій помітно відрізняється³.

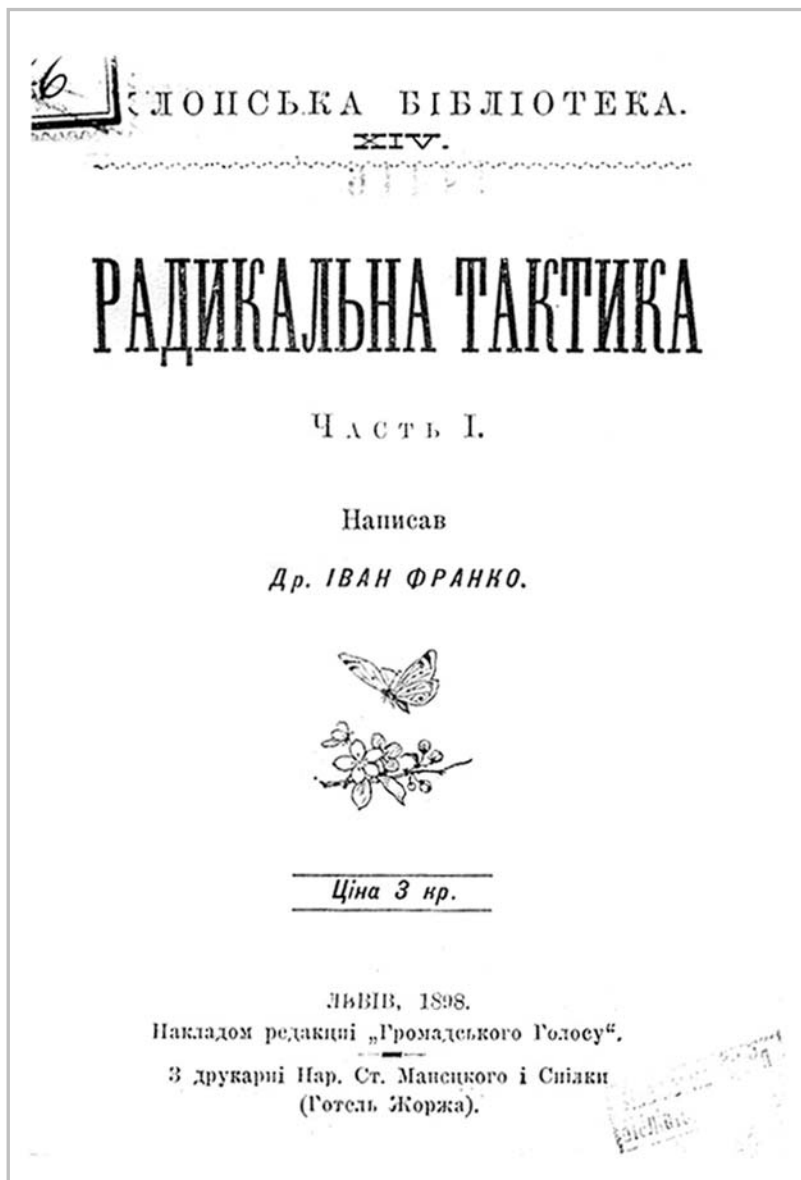
Фактична ж різниця в поглядах на майбутню організацію трудящих виходила за межі тактичних розбіжностей. Так, якщо соціалісти пропонували працювати лише з пролетаріатом (і промисловим, і сільським), вважаючи лише пролетарів рушійною силою майбутніх соціальних змін, то радикали, за словами І. Франка, вважали, що освідомлювати й організовувати слід усіх селян, а не лише наймитів, не допускати їх розорення, обезземелення, працювати без різких рухів, крутих перевертів, а методично й поступово, наголошуючи передовсім на просвіті та соціальній згуртованості⁴.

¹ Радікали і радикалізм ... – С. 16.

² Програма русько-української ... – С. 2.

³ Радікали і радикалізм ... – С. 21.

⁴ Там само. – С. 28–29.

Титульний аркуш книжки І. Франка «Радикальна тактика»
(Львів, 1898)

Обкладинка книжки І. Франка «Як пан собі біди шукав»
(Львів, 1896)

Покажемо, на мою думку, є й визначення, яке І. Франко дав 1898 р. в основі програм соціалістів і радикалів. Цією основою він вважав “упорядковане, організацію праці таку, щоб чоловік чоловіка не кривдив і не користувався плодами чужого труду”¹. Тобто наголос зроблено не на класовій боротьбі чи швидких революційних змінах у суспільстві, а на справедливій організації праці та належному соціальному захисті всіх громадян.

Ще одним важливим питанням, яке І. Франко прагнув пояснити читачам-селянам, було ставлення радикалів до релігії і причини їх протистояння з духовенством. Він аргументовано спростував тезу, нібито радикали – це атеїсти та вороги Церкви. *По-перше*, писав І. Франко, радикали як політична партія взагалі не втручаються у справи релігії², *по-друге*, “виховуючи народ в радикальній душі [...] ми виховуємо народ в правдиво релігійнім, в правдиво християнським душі”³, адже розум і просвіта (засадничі основи радикальної філософії) “не суперечні релігії і правдивій релігійности, але противно, мусять бути їх головною основою”⁴.

Про стосунки зі священниками І. Франко писав різкіше, у виразно полемічному стилі. Так сталося, що саме священники були основними опонентами радикалів і боролися з ними за вплив на селян, досить часто використовуючи проти них неправдиву інформацію. І. Франко чітко заявив, що зі священниками як соціальною групою порозуміння бути не може, бо вони є ворогами поступу і просвіти⁵. Істотним є також його твердження, що “не попи удержали руську народність, а хлопці” і не попівська, а хлопська радикальна політика буде її розвивати⁶. Разом із тим радикали не відмовляли священникам у праві “пристати до хлопської, радикальної і правдиво радикально-русської політики”, яка передбачала б незалежність духовенства в політичних справах і солідарність зі своїми парафіянами-селянами⁷.

¹ Франко І. Радикальна тактика. Ч. I. – С. 7.

² Франко І. Радикальна тактика. Ч. II. Радикали і релігія... – С. 7–8.

³ Там само. – С. 8.

⁴ Там само. – С. 9–10.

⁵ Франко І. Радикальна тактика. Ч. IV. Радикали і попи... – С. 10–12. На той час це відповідало дійсності. Справа різко змінилася з приходом на митрополичий престол у Львові Андрея Шептицького (1900 р.), на що зреагував І. Франко. – Див. його статтю: «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм: Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького «О квестії соціальній» [45, 377–400].

⁶ Там само. – С. 22.

⁷ Там само. – С. 23–24.

Нарешті, важливим є Франкове визначення РУРП та її політики як “правдиво національно-руської”. Партія у своїй програмі задекларувала прагнення домагатися політичної самостійності українського народу¹ і мала працювати над поглибленням національної свідомості українців². Цікаво, що позиціонуючи РУРП як українську партію, І. Франко під час аналізу світогляду та діяльності її опонентів відмовляв у праві називатися русько-українською партією лише москвофілам³. Народовців він не згадував взагалі й фактично обійшов питання, наскільки народовська політика відповідає національним інтересам українців. Така позиція І. Франка не була позицією всієї партії, адже в тій же «Хлопській бібліотеці» Михайло Новаковський жорстко розкритикував народовців за їхню співпрацю з москвофілами в середині 90-х років XIX ст.⁴

Окремі моменти суспільного життя в Галичині у відкритій чи завуальованій формі зображені в низці інших творів І. Франка, опублікованих у серії «Хлопська бібліотека». Наприклад, в оповіданні «Свинська конституція» галицький селянин дотепно розвінчує міф, що наприкінці XIX ст. селяни живуть краще, ніж 50 років тому, бо “мають конституцію”. З цього оповідання виходить, що австрійська конституція більше користі приносить свиням, аніж людям⁵. У невеличкому оповіданні «Звірячий бюджет» І. Франко простежив процес формування бюджету в Австрії, який мало відповідав потребам соціально незахищених громадян⁶. Цікавою є також і казка «Як пан собі біди шукав». У ній І. Франко розглумачує, що таке селянська біда для освіченого “цвіту суспільства”, який вважає ніби все знає (бо вчився у школах) і все може пояснити.

Отже, серія видань для селян «Хлопська бібліотека», основу якої становили твори І. Франка, є доброю ілюстрацією основних світоглядно-філософських аспектів агітації радикалів серед галицьких селян. Аналізовані твори також виразно свідчать про поступову зміну поглядів самого І. Франка, неухильний перехід його на націонал-демократичні позиції.

¹ Програма русько-української... – С. 2.

² Там само. – С. 7.

³ Радікали і радикалізм... – С. 30–35.

⁴ Михайло Н. Радікальна тактика. Ч. III. Москвофіли, народовці і консолідація. – Львів, 1898.

⁵ Франко І. Свинська конституція... – Львів, 1896. – С. 3–15.

⁶ Франко І. Звірячий бюджет... – Львів, 1897. – С. 3–11.

* * *

Кілька слів про оформлення серії «Хлопська бібліотека». Кожен випуск мав однаковий формат, розміром 16×12 см, скромне оформлення – на титульних аркушах графічні прикраси у вигляді трьох горобчиків, метелика над цвітом, ластівки на галузці – очевидно, це були дешеві стандартні прикраси друкарні Станіслава Манецького. Дешевизна книжечок – від 2 до 12 крейцерів – давала можливість придбати їх селянам, укомлектовувати просвітянські бібліотеки по селах і містечках Галичини. Книжечки серії виходили у м'яких обкладинках.

Видання «Хлопської бібліотеки» стало цікавим і невід'ємним явищем політично-культурного процесу Галичини:

1. Перша політична партія галицьких українців створила не тільки мережу періодичних видань: «Народ» (1890–1895), «Хлібороб» (1891–1895), «Громадський Голос» (1892–1939), «Радикал» (1895–1896) та ін. – а й започаткувала серію видань брошур, які мали сприяти виробленню радикального світогляду серед українських селян.

2. Український радикалізм був суголосним з радикальним рухом ХІХ ст. в країнах Європи, взорувався на активність радикалів Франції (Ж. Клемансо), однак мав свою специфіку насамперед через засилля польських землевласників та державних урядовців на українській етнічній території¹.

3. Ініціатором створення «Хлопської бібліотеки», яка виходила накладом чільного органу галицьких радикалів, була газета «Громадський Голос», а, отже, організатором, редактором та видавцем її був Іван Франко – голова РУРП у 1890–1898 рр.

4. Оскільки освітній рівень українських селян краю був досить низький, І. Франко змушений був пояснювати селянам засади радикалізму на відповідному рівні, тому й вдавався часто до художнього відтворення проблем та показував шляхи їх вирішення через художні твори, обираючи прозорі казкові форми подання матеріалу, в т. ч. і сатиру.

¹ Радикальна теорія, як відомо, оформилася в 1869 р. на основі програми Ж. Сімона і т. зв. «Бельвільської програми» Л. Гамбетти. Другими після українців серед слов'янських народів у створенні радикального руху стали болгари – радикальна партія в Болгарії заснована 1906 р.

5. Вищий рівень філософських засад радикалізму І. Франко подавав на сторінках свого часопису «Жите і Слово» (1894–1897), частину напрямків якого в 1898 р. перебрав «Літературно-науковий вісник» та три серії видань «Літературно-наукової бібліотеки», що з'явилися накладом створеної 1898 р. «Українсько-руської Видавничої Спілки». Частина ідей І. Франка, сформульованих у другій половині 90-х років ХІХ ст. – на початку ХХ ст., суголосні з ідеями, які висловив пізніше його сучасник К. Поппер у трактаті «Відкриття суспільство та його вороги».

6. Випуски «Хлопської бібліотеки» виходили масовим накладом: на мій погляд 2,5–3 тисячі примірників, хоча їх дійсний наклад встановити важко через відсутність архіву «Народної Друкарні» Станіслава Манецького. Дешевизна випусків (2–12 крейцерів) робили їх доступними для широкого кола галицьких селян. А це, враховуючи низький матеріальний рівень тих, для кого призначалися видання, був єдино можливий спосіб роз'яснення та поширення ідеї радикалізму серед народних мас.

РОЗДІЛ ІV
ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІВАНА ФРАНКА
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Іван Франко. Фото 1896 року

4.1. ІВАН ФРАНКО

ТА НАУКОВІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ НТШ

Як відомо, І. Франко почав працювати в Товаристві ім. Шевченка ще до його реорганізації (1892) в Наукове. Власне І. Франко одним із перших висунув ідею й особисто був причетний до реформування Товариства в інституцію на кшталт європейських Академій наук, причому це було здійснено в добу бездержавності української нації. Ось як свідчить про справу сам І. Франко: “В часі, коли засновувалася поновлена «Правда», основником її запрошений був, між іншими, і я в склад комітету редакційного. На однім з засідань такого комітету по налагодженню справ редакційних зійшла розмова на тов[аристо] ім. Шевченка. Розмовляли один українець¹, Барвінський і я. Всі ми були за тим, що конечно треба вже раз перемінити товариство на інституцію справді наукову, і д. Барвінський, одинокий між нами член товариства, заявив готовість на найближчих загальних зборах виступити з проектом реорганізації товариства. Ми взяли давніший статут, і я почав розбирати поодинокі його параграфи та висказувати, як би, по моїм поглядам, повинно виглядати реорганізоване товариство. Думки мої сподобалися тому українцеві, а і д. Барвінський не тільки їм не противився, а, противно, просив продиктувати їх йому як субстрат для його будущої реформи” (підкреслення в тексті мое. – Б. Я.) [46–2, 173]. А ставши повноправним членом Товариства (вже реорганізованого в Наукове 14 червня 1895 р.) та одним із його керівників (член Президії НТШ від 19 лютого 1897 р.), І. Франко не тільки впливав на тематику досліджень, але й на вихід наукової продукції, тобто видавничу діяльність НТШ, власне будував її на основі вироблених і апробованих власноруч теоретичних засад. Як відомо, І. Франко з 1899 р. – дійсний член НТШ, а з 1904 р. – почесний член цього Товариства.

І. Франко брав участь у виданнях НТШ ще й до реорганізації Товариства 1892 р. – маю на увазі участь у редколегії журналу «Зоря» в 1883–1886 рр. (журнал «Зоря» став органом Товариства ім. Шев-

¹ Тобто не галичанин (йдеться про Олександра Кониського).

ченка в 1885 р.). Будучи членом редколегії, І. Франко впливав на розширення тематики публікації часопису, прагнуч, щоб цей журнал охопив і загальноукраїнську тематику. В різні часи в «Зорі» побачили світ його повість «Захар Беркут», драма «Украдене щастя», літературно-критичні статті, матеріали з фольклористики та етнографії, зокрема праця «Жіноча неволя в руських народних піснях». Але особливий вплив І. Франка відчутно після реорганізації «Зорі» в «Літературно-науковий вістник», після відзначення 100-ліття нової української літератури 1898 р., коли І. Франко разом із М. Грушевським, О. Маковеем, а далі В. Гнатюком стає співредактором часопису, який перетворюється у всеукраїнський культурологічний журнал – єдиний, що виходив українською мовою аж до перенесення редакції в Київ 1907 р. На сторінках ЛНВ І. Франко опублікував, за підрахунками А. Франка, понад 350 статей, рецензій та художніх творів¹.

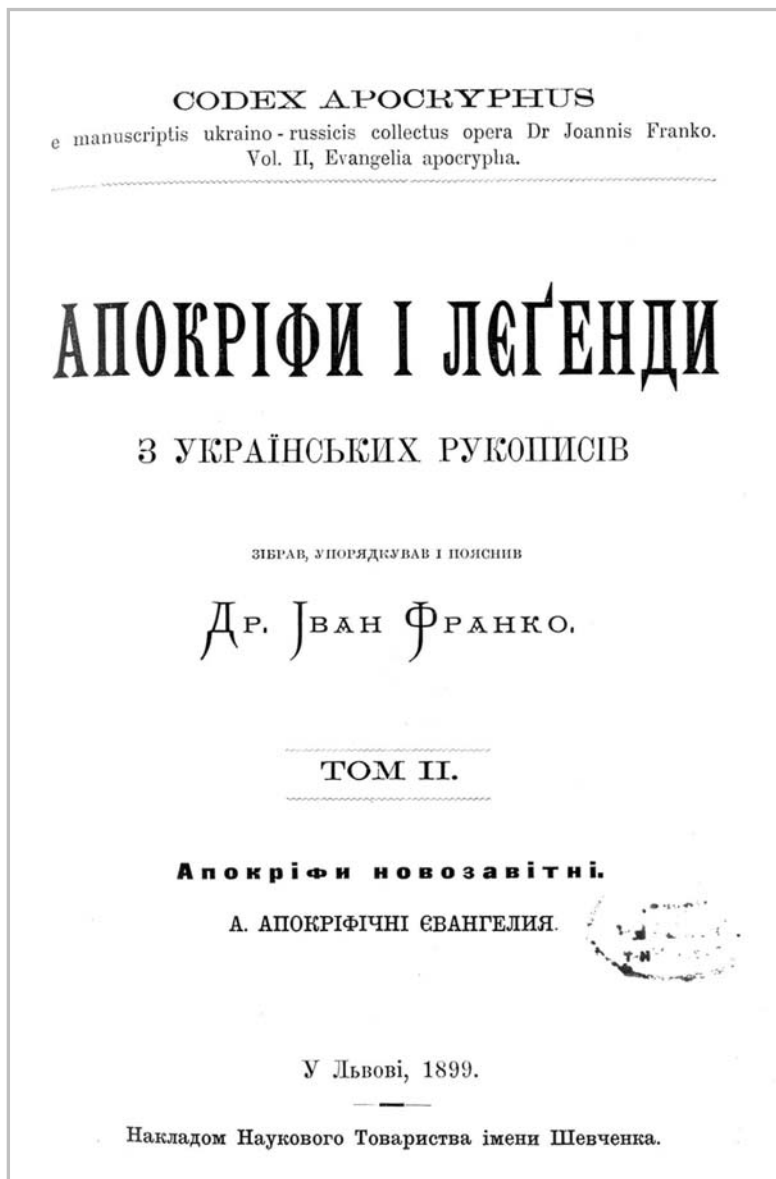
І. Франко активно працював у секціях і комісіях НТШ, брав участь у всіх його наукових виданнях. Аж до хвороби письменника майже в кожному томі «Записок НТШ», починаючи від першого (1895), де надрукована його рецензія на харківське видання «Сочинения Григория Савича Сковороды» (упорядник і редактор – проф. Д. І. Багалій, Харків, 1894) він публікував наукові праці, рецензії, огляди.

Співробітництво в «Записках НТШ» І. Франко почав відтоді, коли редактором видання став М. Грушевський. Власне І. Франко, а не М. Грушевський, редагував перший том «Етнографічного збірника», започаткованого 1895 р.², продовжував редагувати й подальші його томи.

Саме в «Етнографічному збірнику» (т. X, 1901; т. XVI, 1905; т. XXIII, 1907; т. XXIV, 1908; т. XXVII, 1909; т. XXVIII, 1910) опубліковано Франкову фундаментальну збірку «Галицько-руські народні приповідки», яка охопила 31091 записів із ґрунтовними поясненнями змісту й місця фіксації кожного прислів'я.

¹ Франко А. Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка у Науковому Товаристві ім. Т. Г. Шевченка. Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – Київ, 1995. – С. 13. Див. також: Корбич Г. Найавторитетніший український часопис: до сторіччя «Літературно-наукового вісника» // Укр. альманах 1998. – Варшава: ОУП, 1998. – С. 123–129.

² У листі до Л. М. Драгоманової від 7 січня 1896 р. І. Франко пише: «Я маю змогу вміщувати етнографічний матеріал в «Етнографічній збірнику», що видає Тов[ариство] ім. Шевченка і котрого редакцією (розуміється, негласно!) я проваджу» [50, 67].

Титульний аркуш другого тому корпусу «Апокрифів і легенд»
(Львів, 1899)

РУСЬКА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА

СЕРІЯ ДРУГА.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКИЙ АРХІВ

В И Д А Є

ІСТОРИЧНО-ФІЛЬСОФІЧНА СЕКЦІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Т. II.

ГРОМАДСЬКІ ШПІХЛІРИ В ГАЛИЧИНІ

1784—1840 р.

Gemeindespeicher in Galizien in den Jahren 1784—1840.

У ЛЬВОВІ, 1907.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

Deutscher Inhalt der Abhandlung s. S. LXXVIII—LXXXIV.

*Титульний аркуш збірника документів І. Франка
«Громадські шпихліри в Галичині»
(«Українсько-руський архів», т. II, Львів, 1907)*

Фундаментальною працею І. Франка, що побачила світ у 5 томах серії «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури» були «Апокрифи і легенди з українських рукописів»: т. 1. Апокрифи старозавітні, 1896; т. 2. Апокрифічні євангелія, 1899; т. 3. Апокрифи новозавітні. Апокрифічні діяння апостолів, 1902; т. 4. Апокрифи есхатологічні, 1906; т. 5. Легенди про святих, 1910¹. Ці п'ять томів незаперечно засвідчують, що І. Франко є одним із найфаховіших українських літературознавців: видання, з передмовами, примітками і коментарями, є зразком підготовки літературознавчих досліджень.

Як директор філологічної секції НТШ (1898–1901, 1903–1912), І. Франко допильнував практично усі видання цієї структури. Він фактично був співредактором «Матеріалів до українсько-руської етнології», допомагав В. Шухевичу видати в цій серії його фундаментальну працю у п'яти томах «Гуцульщина» (1897–1908). А вже після смерті І. Франка в 1918 р. в томі XVIII «Матеріалів...» надруковано його працю «Моя вітцівська хата» – опис, який допоміг відтворити садибу Франків у Нагуєвичах².

У 1906 р. історично-філософська секція НТШ започаткувала серію публікацій документальних матеріалів під назвою «Українсько-руський архів». Це мала бути друга серія «Руської історичної бібліотеки», однак, починаючи з третього тому назву серії з обкладинки знято. До 1921 р. в «Українсько-руському архіві» побачило світ 15 томів, два з них – «Громадські шпихліри в Галичині 1784–1840 р.» (т. 2, 1907) та «Матеріяли до історії азбучної війни в Галичині 1859 р.» (т. 8, 1912, фактично ж книжка побачила світ у січні 1913 р.) – упорядкував, написав передмови й коментарі І. Франко.

Серії наукових видань НТШ – «Записки», збірники секцій і комісій Товариства – виходили як періодичні видання журнального типу або як неперіодичні збірники, формат і оформлення яких були академічними та однотипними. Однак, була потреба деякі праці випускати не лише в збірниках (наприклад, «Зорі», «ЛНВ», «Записках НТШ»), а й повторювати окремими відбитками. Йдеться,

¹ До 150-річчя від дня народження письменника цей п'ятитомник перевидав репринтним способом Львівський національний університет імені Івана Франка з передмовою Ярослави Мельник. – Див.: *Мельник Я.* «Найвизначніша того роду поява в слов'янській науці» // Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упоряд. і пояснив д-р Іван Франко. – Львів, 2006. – Т. 1: Апокрифи старозавітні / Репринт. вид. 1896. – V–XLII с.

² Див. також: [39, 243–247].

Рік XIV.

Р. 1905 кн. VI.

Т. LXVIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

XIV Jahrgang.

1905, VI B.

B. LXVIII.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під надзором К. Веднарського.

—••••• Вийшло 24/XII с. 1905. •••••

*Титульний аркуш головного періодичного видання
Наукового товариства ім. Шевченка «Записки НТШ» (Львів, 1905)*

зокрема, про такі наукові праці І. Франка: «Жіноча недоля в народних піснях» (накладом редакції «Зорі», Львів, 1883), «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман» (Львів, 1897), «Наші коляди» (відбиток з «Діла», Львів, 1890), «Лукіян Кобилиця» (відбиток з «ЗНТШ», Львів, 1902), «Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії легенди» (відбиток з «Наукового збірника філологічної секції НТШ», Львів, 1906), «Пісня про Правду і Неправду» (відбиток з «ЗНТШ», 1906), «Слово про збурене пекла» (відбиток з «ЗНТШ», 1908), «Козак Плахта» (відбиток з «ЗНТШ», 1902), «Слово о Лазаревѣ Воскресені» (відбиток з «ЗНТШ», 1900), «До історії українського вертепа XVIII ст.» (відбиток з «ЗНТШ», 1906), «Нові матеріали до історії українського вертепа» (відбиток з «ЗНТШ», 1908), «Студії над народними піснями» (відбиток з «ЗНТШ», 1913, том перший). Праця «Притча про сліпця і хромця» з'явилася як окремий відбиток з книжки «Статті по славяноведенню» (вип. II, С. Петербург, 1905; відбиток – С. Петербург, 1905). Отже, окрім друків праць у наукових виданнях, станом на 1910 р. І. Франко мав 13 окремих відбитків своїх більших чи менших наукових студій (від кільканадцяти до кількох сотень сторінок).

Найбільший талант І. Франка як керівника проєктів і упорядника творчої спадщини своїх попередників виявився в підготові до друку двох академічних видань у серії НТШ «Українсько-Руська Бібліотека» (видавала філологічна секція): першого повного і критичного видання «Писань Осипа Юрія Федьковича» (Львів, 1902–1918, в 4-х т., 7 кн.)¹ та двотомового видання «Кобзаря» Т. Шевченка (Львів, 1908)².

Але перед тим він брав участь у реалізації критичного видання творів Степана Руданського, ініціатором і головним промотором якого був Михайло Комар (Комаров).

¹ Про це див.: Якимович Б. Іван Франко – видавець творів Юрія Осипа Федьковича // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 89–113.

² Див.: Якимович Б. Іван Франко – пропагатор і видавець творів Тараса Шевченка // Тарас Шевченко і народна культура: Зб. праць міжнар. (35-ї) наук. Шевченківської конф. (20–22 квіт. 2004 р., Черкаси). – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – С. 142–148.

4.2. ВИДАННЯ ТВОРІВ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО

У 1895–1903 рр. у Львові видано твори С. Руданського в 7 томах¹. Це видання, яке готували до друку М. Комар (М. Комаров), А. Кримський та І. Франко, мало на меті максимально повно подати читачеві спадщину одного з найталановитіших українських поетів ХІХ ст., що творили після смерті Т. Шевченка [28, 219].

Видання цікаве багатьма книгознавчими деталями. Його перший том вийшов накладом автора вступної статті та упорядника, відомого українського бібліографа й патріота з Одеси Михайла Комара (Комарова), якого можна вважати не тільки зачинателем, але й меценатом першого наукового видання С. Руданського. До книжки увійшли пісні, приказки, прислів'я, байки та бібліографічний покажчик творів С. Руданського, знадобили до його життєпису². До цього тому вже був причетний також і А. Кримський – він автор «Перегляду змісту» і цінних «Уваг до перегляду», де авторитетний вчений описує долю спадщини С. Руданського. Ці «Уваги», а також стаття А. Кримського «Про рукописи Руданського, про їх відносини між собою та про поетові листи» (1895)³ свідчать про значну зацікавленість ученого творчістю С. Руданського, а також про причетність І. Франка до першопублікацій творів покійного поета.

Наступні томи цього видання (II, III, V) впорядкував А. Кримський, а IV – Василь Лукич (В. Левицький): він готував цей том за рукописами, які мав у своєму розпорядженні. Проте найскладніший твір С. Руданського – його переклад Гомерової «Іліади» (в С. Руданського – Омірова «Ільйонянка») – доручено підготувати до друку І. Франкові. Усі томи видання (крім першого) побачили світ коштом НТШ.

¹ Повний бібліографічний опис цього видання див.: Репертуар української книги 1798–1916: Матеріали до бібліографії / Нац. академія наук України, ЛНБ ім. В. Стефаніка, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Львів, від-ня / Упорядкув., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької, О. І. Хміль. – Львів, 1999. – Т. 4, 5. – № 6698, 7041, 7416, 7417, 8287, 10140, 10141.

² *Руданський С.* Твори: В 7 т. – Львів, 1895. – Т. 1. – С. 167–174.

³ Надрукована в журналі «Житє і Слово» (т. IV, 1895, кн. 5, с. 266–271).

Рідко яке зібрання творів українського письменника дочекалося такого швидкого повтору: у 1908–1912 рр. коштом НТШ цей семитомник перевидано, в т. ч. і два останні томи, які готував до друку І. Франко, – українську версію безсмертного тексту Гомера. Це свідчило, що твори С. Руданського були популярні й навіть не надто читабельна «Ільйонянка» вже вичерпала свій наклад.

І. Франко давно помітив великий талант маловідомого за життя лікаря, який помер 40-річним у Криму, в місті Ялті. В часописі «Зоря» 1892 р. І. Франко надрукував статтю «До студій над Ст. Руданським» [28, 219–221]. На той час ще багато творів покійного поета зберігалося в рукописах у різних осіб. Згадане Франкове дослідження цікаве тим, що дає влучну оцінку «Співомовкам» С. Руданського: “Тут автор наш виявив усі добрі і слабкі прикмети свого таланту: незвичайне майстерство форми і народної мови, живість і простоту вислову, делікатний гумор, котрий, мов погідний добродушний усміх, розлитий над усіма тими творами, але разом недостачу ширшого філософічного погляду на життя людське і народне і невелику творчу спосібність при живій фантазії, зверненій радше на мініатюрування дрібних фактів, ніж на оживлення і обхоплення широких дійових чи життєвих горизонтів” [28, 220]. Далі І. Франко високо оцінює оповідання, які записав С. Руданський, а опублікував М. Драгоманов у збірці «Малорусские народные предания и рассказы» – “майже всі високої етнографічної і мовної вартості” [28, 221]. Таких записів, за підрахунками І. Франка, є 19, і всі вони мають казково-апокрифічний зміст, “створять гарну збірку, котру варто включити в повне видання його творів” [28, 221].

Забігаючи хронологічно наперед: І. Франко готував того ж 1903 р. свою антологію «Акорди» – він вибрав для неї велику добірку найкращих творів С. Руданського. «Повій, вітре, на Україну», «Згадай мене, мила, ранньою весною», «Ой піду, піду я у садочок, в садочку калина», «Ти не моя, дівчино дорогая», «До дуба», «Голе, голе мое поле», «Могила», «Над колискою», «Гей, бики, чого ж ви стали» – всього 9 поезій, що стали однією з найбільших добірок віршів одного поета (Лесі Українки вміщено 10 поезій, І. Франка – 16, П. Куліша – 13, інших – менше). На 47-й сторінці «Антології» бачимо одну з найкращих ілюстрацій до цілої книжки і, зокрема, до поезії Руданського «Гей, бики, чого ж ви стали». Отже, упорядник досконало знав спадщину С. Руданського, включивши до «Антології» справжні перлини його віршованих творів.

Загалом І. Франко завжди був високої думки про поетичну творчість С. Руданського, а про переклад Гомерової “Іліади”, який недооцінював, пізніше змінив свою думку кардинально. В цитованій вище статті «До студій над Ст. Руданським» (1892), називаючи переклад «Іліади» головним ділом життя поета, І. Франко писав: “При всій натуральности вислову і поодиноких мітких зворотів [переклад] треба вважати невдалим; переспів Руданського має одну кардинальну хибу: він не дає вірного відображення о оригіналі. Ми не можемо зрозуміти резону, для якого поет, котрий в інших разях мав таке вірне чуття форми, для переспіву «Іліади» вибрав розмір зовсім не відповідний, розмір ліричної пісні (шечат 2 (3+3) або 2 (2+2+2), вроді, напр., “Ой умру я, мати, через єдиную, Через єдиную дочку вдовиную”)” [28, 219]. І далі оголошує дуже вже різкий вирок щодо форми перекладу: “Признаюсь особисто, при всім інтересі до перекладів з чужих мов на нашу, я не міг ніколи одним духом прочитати цілу рапсодію «Іліади» в переспіві Руданського, хоч з великою любовістю прочитав одним духом цілу половину «Одіссеї» в переспіві Петра Байди” [28, 219].

Усе ж цілість перекладу з Гомера у виконанні С. Руданського І. Франка постійно цікавила. У листі до М. Грушевського до Владикавказу (М. Грушевський тоді гостював у батьків) І. Франко просить його заїхати по дорозі до Києва і взяти “від Науменка” також переклад «Іліади», доконаний Руданським [50, 139]. У своїй відповіді, датованій 11 вересня 1899 р., М. Грушевський пише, що до Києва він таки, мабуть, заїде, та навряд чи привезе працю С. Руданського, бо “від Науменка дістати що небудь – се річ майже безнадійна, тим більше, що я ніколи не був з ним в близьких зносинах”¹.

Справа з отриманням автографа затягнулася аж до 1902 р. Як пише І. Франко, текст «Ільйонянки» отримано за посередництва О. Лотоцького від протоєрея М. Симашкевича² й лише тоді розпочато підготову «Ільйонянки» до друку. Власне цим можна пояснити, що т. 5 в упорядкуванні А. Кримського побачив світ 1899 р, а вихід 6 і 7 томів затримався на чотири роки.

¹ Листування Михайла Грушевського / Упоряд. Г. Бурлака; ред. тому Л. Винар. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 1997. – С. 86.

² *Руданський С.* Твори: В 7 т. ... – Т. 6. – С. IX; Див. також: [43, 395]. Автограф С. Руданського 1862–1863 рр., яким користувався І. Франко (два зошити в шкіряній оправі), зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 63, од. зб. 5, 6).

ТВОРИ
СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО.

ТОМ VI.

ОМИРОВА ІЛЬЙОНЯНКА

Часть перва.

Збірки I—XII.

З ПЕРЕДМОВОЮ

ІВАНА ФРАНКА.

У ЛЬВОВІ, 1903.

Коштом Наук. Тов. ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під варядом К. Беднарського.

*Титульний аркуш першої частини перекладу Гомерової «Іліади»
в інтерпретації С. Руданського (Львів, 1903)*

Т В О Р И
СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО.

ТОМ VII.

ОМИРОВА ІЛЬЙОНЯНКА

Часть друга.

Збірки XIII—XXIV.

У ЛЬВОВІ, 1903.

Коштом Наук. Тов. ім. Шевченка.

з ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

*Титульний аркуш другої частини перекладу Гомерової «Іліади»
в інтерпретації С. Руданського (Львів, 1903)*

І. Франко не пояснив деталей історії з автографом перекладу «Іліади» С. Руданського, а вона таки цікава й навіть повчальна. Ось як про це пише О. Лотоцький: “Вже значно пізніше, літ через 20 [на початку 900-х років. – *Б. Я.*] я звернувся до Симашкевича, тоді вже єпископа пензенського, почувши що у його єсть рукопис ще недрукованого перекладу «Іліади». Дійсно, той рукопис знайшовся у Симашкевича, і він прислав мені. Дуже вдячний я йому за се, але жаль і злість обгорнула мене од думки, що майже 40 літ сей переклад класичного твору лежав у безвісті. Правда, коли С. О. Єфремов з захопленням переказував про сю знахідку В. П. Науменкові, то сей сказав зневажливо:

– Ото яка новина! Той самий рукопис лежить у мене в столі вже кількадесять років.

Дійсно, *habent sua fata libelli* – особливо в наших українських умовах”¹.

Отже, фактично існувало два автографи перекладу С. Руданського: один – у М. Симашкевича, другий – у В. Науменка. Як Грушевський, так і Франко знали про автограф, що зберігався у В. Науменка, однак через елементарні непорозуміння (і то серед найвидатніших творців української культури!) не могли цим автографом скористатися.

Далі О. Лотоцький пише так: “Видати сей переклад в Росії не було змоги, – закон 1876 р., чи власне цензурне тлумачення його сенсу, не дозволяв того. Боячись, щоб не загинув остаточно сей фатальний рукопис, я дав переписати його на машині і переслав для видання в Наукове Товариство імені Шевченка у Львові, і там його надруковано під редакцією І. Франка в двох томиках серії видання творів Степана Руданського. Оригінал я мав змогу післати лише пізніше, через певні руки, Франко ж друкував по недосить справному спискові, тому і в тексті, і в передмові Франковій до видання єсть досить неточностей”².

На щастя, обидва автографи перекладу збереглися. Основний, у двох опрацьованих у шкіру зошитах із титулом «Омирова Ільйонянка», що його Лотоцький отримав від Симашкевича та передав до Львова, зберігається тепер у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (ф. 63, од. зб. 5, 6). Рукопис, що належав В. Науменкові (першу пісню переписав С. Руданський, далі – бачимо іншу

¹ Лотоцький О. Сторінки минулого. – Варшава, 1932. – Ч. 1. – С. 23–24.

² Там само.

руку) зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (ф. 1, № 720/6242). «Омирова Ільйонянка» у тритомнику С. Руданського (Київ, 1972–1973) надрукована за автографом, що належав М. Симашкевичу, а різночитання у примітках подані за рукописом, що його зберігав В. Науменко¹. Отже, публікація перекладу С. Руданського 1973 р. є найавторитетнішою, однак це зовсім не применшує ціни повного першодруку 1903 р. за редакцією І. Франка.

У «Передмові» до першої книжки перекладу (1903) І. Франко подає історію знайомства галичан із творами поета Подільського краю, причетність до цього ознайомлення М. Драгоманова, детально говорить про час написання перекладу «Іліади» та першодруку його частини у «Правді» 1872, 1874–1877 рр. Однак, Франкова оцінка перекладу С. Руданського, порівняно з 1892 р., зовсім інша: «Що до літературної вартости сього перекладу, то я вважаю його дуже цінним придбаннем нашої літератури. Признаюсь, що читаючи в «Правді» його шматочки, я не міг набрати до нього смаку; робота пок. Руданського видалась мені профанацією Гомера, але тепер, перейшовши цілість, я мушу подивляти вірний поетичний такт перекладача, повну видержаність його стилю, який, щоправда, не може вважати ся вірним зразком Гомерового стилю, але прегарно передає власне те з Гомера, що може відчуті і смакувати широка верства українсько-руської публики, що не проходила латино-грецької школи»². Далі І. Франко робить взагалі сміливий і справедливий висновок: «Се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалити ся подібною працею»³.

До речі, саме такої думки, що праця С. Руданського є перекладом, а не переспівом, дотримувався й О. Білецький. Погоджуючись із високою оцінкою М. Зерова про працю С. Руданського, О. Білецький цитує М. Зерова з його післямови до вибраних поезій С. Руданського, не вказуючи з відомих причин джерела посилання (не диво – хрущовська «відлига» закінчувалася), і пише таке: «Єдине з чим тут не можна погодитися – це кваліфікація «Ільйонянки»

¹ Про це детальніше див.: *Руданський С.* Твори: У 3 т. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 3. – С. 421.

² *Франко І.* Передмова // *Руданський С.* Твори: У 7 т. – Львів, 1903. – Т. 6. – С. XVI–XVII.

³ Там само. – С. XVII.

як переспіву, а не “перекладу”. Незважаючи на згадану “українізацію” колориту, цей твір передає кожний рядок оригіналу відповідним рядком, хоч і “розвантаженим” від поетичних фігур і тропів, та без деяких реалій. Отже, і оцінювати цей твір слід не як травестію, не як пародію, не як переспів, не як віршований виклад змісту, а саме як художній переклад”¹. Справді, це дуже висока оцінка з-під пера одного з найвидатніших українських літературознавців ХХ ст.

О. Білецький ще на початку своєї студії, де йдеться про історію перекладу «Іліади» С. Руданського, відсилає читачів до унікальної праці А. Кримського та М. Левченка «Знадоби до життєпису Степана Руданського (1833–1873)»², а також до цитованої уже «Передмови» І. Франка зі львівського видання «Омирової Ільйонянки» (1903).

Отже, видання перекладу «Ільйонянки» С. Руданського – І. Франка (1903), Ю. Романчука (1912–1914), М. Зерова (30-ті роки ХХ ст.) і, врешті, А. Білецького, П. Колесника та О. Мишанича (1973) – є зразками різного підходу до редагування, текстології та упорядкування цього твору і можуть стати предметом спеціальних досліджень для сучасних літературознавців.

* * *

Розглянемо книгознавчі аспекти Франкового видання «Омирової Ільйонянки». Обидві книжки С. Руданського побачили світ 1903 р. За «Книгою реєстрації і замовлень друкарні НТШ» замовлення на друкування книжок, причому обидвох томів, відкрито 17 лютого 1903 р.³ Наклад обидвох томів – по 700 прим., а вартість витрат – 1199.60 кор.⁴ Отже, собівартість друку кожної книжки становила 0,86 кор. Хоча книжки мали формат 16°, вони були досить значного обсягу: частина перша містила 12 збірок (пісень) – 301 с.; частина друга ще 12 пісень – 313 с. Книжки мали м’яку зеленувату обкладинку з цікавою, навіть химерною рамкою, яка обрамлює текст, однаковою для обидвох частин.

¹ Білецький О. «Ільйонянка» – перший повний український переклад Гомерової «Іліади» // Руданський С. Твори: У 3 т. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 3: Переклад «Іліади». – С. 418.

² Кримський А., Левченко М. Знадоби для життєпису Степана Руданського (1833–1873). – Київ, 1926. – 244 с.

³ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 10 зв. – 11.

⁴ Там само.

Аналогічно виглядає й друге видання, яке побачило світ 1912 р. Основний текст – стереотипний; перебрано тільки передмову, котру, щоб не зміщувати основний текст, І. Франко трохи скоротив, пропустивши “в ній тільки передостатній уступ” та вилучивши “остатній зазначаючи лише, що проєктований у тій передмові осьмий том писань Руданського досі не вийшов”¹. Ця «Передмова» датована 1 жовтня 1911 р. – отже, книжки побачили світ перед новим, 1912 р. Наклад кожного (VI і VII) перевиданого тому – 1000 прим., вартість друку кожного складає назагал 1350 кор. Отже, собівартість книжки була 0,68 кор. – зменшення затрат порівняно з першим виданням сталося за рахунок друку з готових форм².

У тій частині «Передмови», яку І. Франко скоротив у другому виданні «Ільйонянки»³, він писав таке: “Та вже по виданню п'ятох попередніх томів назбирало ся дещо нових матеріялів публікованих то в «Кіевской Старинѣ», то в «Літературно-науковім вістнику». Ті нововіднайдені твори, далі те з автографів Руданського, що було пропущене з ріжних причин у чотирьох перших томах, надто деякі річи давно друковані, а невтяжені в доси видані томи (уривки перекладу «Демона» Лермонтова та уривок перекладу «Енеянки» Вергілія, оба друковані в давній «Правді») декілька листів друкованих у «Зорі» 1884 р. повинні вийти в склад осьмого тома, який буде виданий, скоро набере ся настільки матеріялу аби заповнити том. Маємо надію, що се стане ся незабаром”. Як бачимо, того не сталося ні до перевидання зібрання творів С. Руданського, що завершилося аж 1912 р., ні пізніше.

Порядкове зв'язання основного тексту обидвох видань свідчить, що він абсолютно ідентичний, а, отже, надрукований зі старих форм. Жодних удосконалень тексту І. Франко не вносив, та й чи міг він це робити, коли готував перевидання під час своєї немочі? Враховуючи тодішній спосіб друку, подивляеш, як колишній директор друкарні НТШ К. Беднарський умів зберігати довгий час відлиті форми для високого друку цієї книжки.

¹ Франко І. Передмова до другого видання // Твори Степана Руданського. Омирова Ільйонянка. – Вид. 2. – Часть 1. – Зб. I–XII. – С. IX. Надруковано також: [39, 2Л].

² ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 613. – А. 26 зв.

³ У 43 т. п'ятдесятитомника «Передмова» надрукована за другим виданням у скороченому вигляді – див.: [23, 392–400], однак скорочення І. Франка з першого видання упорядник тому та коментарів М. Т. Яценко опублікував у примітках [43, 445]. Тут цитуємо за оригіналом: *Руданський С. Омирова Ільйонянка... . – 1903. – С. XVIII–XIX.*

І ще один висновок: без сумніву, видання творів С. Руданського, яке готували до друку М. Комар, А. Кримський, Василь Лукич (В. Левицький) та І. Франко, – найавторитетніше. На ньому базувалися видання «Просвіти» серії «Руська письменність», яку випустив Ю. Романчук¹. Треба сказати, що упорядник і видавець просвітянського тритомника показав себе як текстолог із доброго боку. Написав до першого тому передмову під титулом «Степан Руданський», дав коментар до окремих творів, вказавши, коли і де вони побачили світ, дав різночитання. Цікаво підійшов Ю. Романчук і до «Омирової Ільйонянки», назвавши її «Омирова Іліяда». Наприкінці книжки, у «Приписках», він описав історію народження цього перекладу С. Руданського, появу першодруків у «Правді» та повне видання за редакцією І. Франка. Першу пісню Ю. Романчук подав за виправленим автором текстом першодруку в «Правді», II–XI – за Франковим виданням, а від «XIII пісні почавши, я вже тримався автографу»², відмінності в піснях II–XII упорядник подав нижче. Закінчив свої «Приписки» Ю. Романчук висновком І. Франка, що «це справді націоналізований наш український Гомер»³. У т. 2 цього видання вміщено фотографію могили С. Руданського в Ялті; у т. 3 – графічний портрет роботи В. Коваля. Як бачимо, попри орієнтацію в цілому на видання НТШ, Ю. Романчук виконав серйозну текстологічну працю і його редакція заслуговує на увагу українських літературознавців: згадаймо зауваження О. Лотоцького, що І. Франко готував переклад за не дуже вичитаним машинописом.

Урешті, видання НТШ якоюсь мірою повніше, ніж тритомник творів письменника, випущений у світ у 1972–1973 рр.⁴. Із поетичної спадщини С. Руданського радянська цензура вилучила все, що могло якось образити «старшого брата», окремі твори сороміцького характеру, хоча цей тритомник, разом із виданнями НТШ та «Просвіти», є доброю базою для сучасного академічного видання творів високоталановитого поета Степана Руданського.

¹ У 1912–1914 рр. у серії «Руська письменність» (IX, 1–3) побачило світ видання творів С. Руданського у трьох томах, яке на кошти «Просвіти» підготував до друку Ю. Романчук. Наклад видання – 5 тис. прим., воно розраховане на широке коло читачів.

² *Руданський С.* Твори: У 3 т. – Львів: Накладом товариства «Просвіта», 1914. – Т. 3. – С. 475.

³ Там само. – С. 478.

⁴ *Руданський С.* Твори: У 3 т. – Київ: Наук. думка, 1972–1973. – Том 1. – 547 с.; Том 2. – 410 с.; Том 3. – 447 с. Омирова «Ільйонянка» міститься у третьому томі; наклад тритомника – 75 тис. прим.

4.3. ВИДАВЕЦЬ ТВОРІВ ЮРІЯ ОСИПА ФЕДЬКОВИЧА

На час зеніту наукової, громадської, видавничої діяльності Івана Франка, що припадає на злам ХІХ – ХХ ст., Юрій Федькович уже став класиком української літератури. Суперечливий як письменник і особистість, він усе своє життя до глибини душі був закоханий у рідні Карпати, полишивши по собі цінну спадщину для майбутніх поколінь. До речі, звернення Івана Драча щодо української мови, до діячів «Руської Трійці» – Я. Головацького, М. Шашкевича та І. Вагилевича:

*Не онімечили святої,
не спольщили, ачей могли б¹, –*

цілковито стосується і діяльності Ю. Федьковича на ниві рідної культури.

Львівська сторінка в житті Буковинського Соловія, хоч і не довга хронологічно, посідає в його біографії особливе місце. Доля тісно пов'язала поета зі Львівщиною. Його батько, Адальберт (1809–1876), походив з української ходоцької шляхти з села Гордині на Самбірщині. Родове прізвище Адальберта було “Гординський” зі шляхетським додатком “де Федькович”. Додаток цей залишив за собою як прізвище Юрій Осип, ставши відомим українським письменником.

У Львові, на шпальтах часопису «Слово», яке редагував Богдан Дідицький, 1861 р. побачила світ низка поезій Ю. Федьковича², а в 1862 р. вийшла перша збірка «Поезії Іосифа Федьковича», яку видав той же Б. Дідицький³. Саме це видання й принесло славу авторові. “Його пісні, – писав І. Франко, – поміщені в тій книжці, розійшлися по всій Галичині, їх співали гімназіяльні ученики і міщани, вже в 1867 році я чув деякі в Дрогобичі. Інші держаться досі по різних полках в устах вояків”⁴.

¹ Драч І. Шашкевичу // *Його ж.* Вибране. – Київ, 1999. – С. 283.

² Слово. – 1861. – 15 (27) лип., № 48. – С. 271–272; 16 (28) верес., № 66. – С. 348; 15 (27) листоп., № 83. – С. 414; 18 (30) листоп., № 84. – С. 417–418; 26 листоп. (7 груд.), № 86. – С. 426; 30 листоп. (11 груд.), № 87. – С. 431.

³ Федькович О. Поезія Іосифа Федьковича. Часть первая. – Львів, Типомъ Института Ставропигійского, 1862. – ХVІ, 148 с.

⁴ Франко І. Перше повне видання творів Федьковича // *Його ж.* [33, 122].

І. Франко відзначив, “що Дідицький видав Ф[едькови]чеві поезії як на той час дуже старанно і бережно. Друкарських помилок мало; незважаючи на ніби етимологічний правопис, заховано діалектні відтінки мови, починаючи від пам’ятного “взели” зараз у першому рядку першої поезії. І коли дехто пізніше висловлював (усно) сумніви, чи Дідицький не робив самовільні зміни і поправки в Федьковичевім тексті, то ці сумніви тепер треба вважати зовсім безпідставними” [33, 123]. І. Франко твердить, що редколегії повного видання творів Федьковича вдалося здобути його автографи, а зіставлення їх з друкованим текстом Дідицького показує, що той справді дуже совісно дотримувався оригіналу. Вказавши, що збірка Ю. Федьковича “друкувалася восени 1861 р.” [33, 123], І. Франко засвідчує дату виходу у світ творів Буковинця, важливу для історії української видавничої справи.

Однак, дуже скоро Федькович зрозумів, як каже Франко, “що він попав не у свою компанію” і від березня 1862 р. його твори з’являються вже тільки в народовських виданнях: спершу в «Вечерницях», далі в «Меті», «Ниві», «Правді», «Руській хаті». Тільки пізніше, 1879 р., він дає “деякі свої поезії до москвофільського «Родимого листка» в Чернівцях, та заробивши тут сумний досвід, відступає від цього видання, щоб відтоді аж до кінця життя вірно стояти під давнім стягом народного напрямку” [33, 123–124].

У Львові побачила світ і більшість подальших збірок Ю. Федьковича. Знаменно, що в одній із перших антологій української поезії, виданій 1881 р. під назвою «Антологія руська»¹, куди увійшли тексти 42 поетів, Ю. Федькович займає друге місце після Т. Шевченка. В антології опубліковано 11 віршів Шевченка і 7 – Федьковича. У знаменитій книжці ХХ ст. – антології «Акорди»², яку видав І. Франко 1903 р., вмістивши твори 87 українських поетів, буковинський поет представлений 12 поезіями – «Брат та сестра», «Пречиста Діво!»,

¹ Антологія руська: Збірник найзнаменитіших творів руських поетів. – У Львові. Видане Товариства академічного «Дружний Лихвар». З друкарні Товариства імені Шевченка, 1881. – С. 16.

² Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Уложив Іван Франко. З ілюстраціями Юліяна Панькевича. – Львів, 1903. Про цю книжку див. також: Якимович Б. Антологія «Акорди»: Шедевр українського книговидання ХХ ст. // Україна: культура спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць. Ювілейний збірник на пошану чл.-кор. НАН України Миколи Ільницького / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 353–373; Також підрозділ 6.3 цієї праці.

«Дезертир», «Рекрут», «Вулиця», «Гуляли», «Йому й її», «Рожа», «Мій сердак», «До ліри», «Де доля?», «Я не учився». Водночас упорядник подав своїх 16 віршів, а Лесі Українки – 10. Решта авторів і в «Антології руській», і в «Акордах» представлена меншою кількістю творів. Отже, Ю. Федькович, за переконанням І. Франка, належить до найвидатніших українських поетів пошевченківської доби.

Вершиною визнання творчості Ю. Федьковича стало його перше критичне видання творів «Писаня Осипа Юрія Федьковича» у 4-х томах 7-ми книгах (1902–1918), яке готували до друку І. Франко (ініціатор задуму й неформальний керівник усього проекту), О. Колесса та О. Маковей. На цьому виданні ґрунтувалися усі подальші збірки буковинського поета, що з'являються друком до наших днів.

Попри різницю у віці – Франко був молодший від Буковинця на 22 роки (Федькович народився 1834 р., Франко – 1856 р.) – є щось спільне в біографії цих визначних представників української літератури. Насамперед – винятковість таланту Ю. Федьковича та І. Франка. Спільним є також зв'язок зі Львовом, де Федькович прожив неповні два роки, а Франко усе своє свідоме життя, з 1875 до 1916 р. Львівська сторінка життя Ю. Федьковича цікава і маловідома. Враховуючи те, що І. Франко в 1872–1873 рр. (львівський період у житті Ю. Федьковича) навчався в Дрогобицькій гімназії, і, цікавлячись усіма літературними новинками, очевидно, був ознайомлений зі збіркою «Поезій Іосифа Федьковича», читав у бібліотеці свого вчителя, І. Верхратського, галицькі часописи «Вечерниці», «Мета», «Нива», «Правда», «Руська хата» – про це маємо дотичні докази у спогадах К. Бандрівського¹, в есеї Р. Горака та Я. Гнатєва². Про те, що І. Франко знав твори буковинського поета ще в 1867 р., бачимо з цитованої вище статті «Перше повне видання творів Федьковича» [33, 122] та «Нарису історії українсько-руської літератури до 1890 р.»³.

До Львова Ю. Федькович вибрався 1872 р. на запрошення львівської «Просвіти», почесним членом якого він був обраний рік перед тим – після перебування в рідному селі.

¹ Бандрівський К. Спогади про Франка-школяра // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 51–52.

² Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Кн. 3: Гімназія. – Львів, 2002. – С. 178–179.

³ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. – Львів: Накладом УРВС, 1910. – С. 225.

*Піду я у Львів, там красний, кажуть, город,
Високі церкви та припишні палати;
А все бо вищі золоті наші гори!
Чужий ще ни став, не, за ріднього брата!*

*Да що ми с тих гір, коли й в горах є люде,
А відь же від них і в Львові ни схватись!
Гірская біда, не мавше серця в грудех,
А гірше бо є, два аж їх в грудех мати¹.*

Ці слова сумніву, чи добре чинить, вилились у нього на папір, очевидно, на початку липня 1872 р. Однак, уже 11 липня 1872 р.² він виїжджає до Львова, залишивши все своє господарство на руки управителя Йосипа Огоновського. По дорозі Федькович побував у Коломиї, відвідав у Станіславові свого приятеля, видатного громадського діяча Мелітона Бучинського, і лише 22 липня прибув до Львова³. 25 липня зібрався виділ товариства «Просвіта», де постановлено призначити йому річну платню, починаючи з 1 липня, в сумі 250 золотих ринських за 12 друкованих аркушів оригінальних праць для товариства. Таку ж суму зобов'язалось йому виплачувати товариство «Руська Бесіда», яке опікувалося українським театром, за 5 перекладів класичних п'єс. Видавничу програму поет мав подати сам. Враховуючи те, що офіцерська пенсія Федьковича складала 291 золотий ринський, він мав з чого жити. Однак, запропонована праця була нелегкою й майже неможливою для виконання. Федькович значно переоцінив свої сили. Вельми педантичний від природи, він не міг виконувати доручену справу абияк. Крім того, він був дуже амбітний і не міг погоджувався з виправленнями, які вносили в його рукописи просвітянські редактори, та й, зрештою, був розумніший і талановитіший від своїх рецензентів. Тяжкі умови праці приводили до того, що він часто топив своє горе в чарці.

¹ Писаня Осипа Юрія Федьковича: Перше повне і критичне видане... – Львів, 1902. – Т. 1: Поезії. – С. 494. Повний опис цього видання подано у додатку № 6 нашої книжки. У посторінкових покликах далі використовуємо його скорочений опис: Писаня... – Див. передрук цього видання: *Маковей О.* Життєпис Юрія Гординського-Федьковича / За ред. Б. І. Мельничука, Л. М. Ковалець, О. В. Добрянського, К. М. Лук'янюка. – Чернівці: КП вид-во «Золоті литаври», 2005. – 432 с.

² *Маковей О.* Життєпись Осипа Юрія Гординського-Федьковича. – Львів, 1911. – С. 449. – Повний опис див. додаток № 6. Далі посторінкові поклики: Життєпись...

³ *Маковей О.* Життєпись... – С. 449. О. Маковей покликається на: Основа. – 1872. – Ч. 53.

Не надто комунікабельний, він боляче реагував на зауваження й мало з ким серед львівської інтелігенції знаходив спільну мову. За невиправдану поправу своєї поезії він розійшовся з Остапом Левицьким, такими діячами «Просвіти», як Юліян Романчук, Омелян Огоновський, Василь Ільницький та інші. Від липня 1872 р. він побував лише на двох із шести засідань виділу «Просвіти», а в 1873 р. взагалі перестав відвідувати ці засідання.

За час свого перебування у Львові Федькович контактував тільки інколи з К. Климковичем, Ф. Заревичем та сином Маркіяна Шашкевича Володимиром – найталановитішими українськими громадськими діячами й літераторами міста. Досить щиро ставився він до студента Теодора Маркова, професора Анатолія Вахнянина й лікаря Петра Сушкевича.

Поета не міг не вражати той офіціальний, бюрократичний дух, який панував у «Просвіті» та інших тодішніх українських інституціях. Народовські проводирі висловлювали свої поради Федьковичеві так, як це вони звикли робити учням. Тому-то й почувався він приблизно так, як учень перед панами-професорами. Григорій Цеглинський пізніше напише: “Не диво тому, що коли 1872 року приїхав він до Львова, представилась йому тая інтелігенція в такім виді, в яким представляєсь она і нині (1888 р.) ще цілому народови – в панськім, шляхотськім. І він шанував її, кланявся їй низенько, але душі своєї не отворив...”¹.

Такі стосунки поглиблювали творчу кризу Федьковича. Він впавав у астрологію, написавши для «Просвіти» книжку «Планіта чи Ворожка» з глибоким переконанням, що ця книжка дуже потрібна простому людові.

Уже через півроку свого побуту у Львові Федькович задумує покинути місто. Листовно просить Остапа Терлецького, який працював тоді у Відні в університетській бібліотеці, влаштувати його на роботу в Російському посольстві. Описуючи Федьковичеві ситуацію в столиці, Терлецький відраджує його від такого кроку. І хоча на цей лист реакція поета була негативна, однак свого листа-відповіді Терлецькому він не відправив і залишився ще на деякий час працювати над виданнями «Просвіти», перекладами Шекспіра та Готшала.

¹ *Маковей О. Житєпись... – С. 454.*

Самітник та відлюдник, лише на Великдень 1873 р. він побував у підльвівському селі Дмитровичах у священника Остапа Цурковського.

24 травня 1873 р. виділ «Просвіти» ухвалив продовжувати виплачувати Федьковичу 250 золотих ринських, але вже з умовою, що тепер він готуватиме лише книжки, які йому буде рекомендувати редакційний комітет. Через кілька днів на нього звалилась ще одна прикрість – «Руська Бесіда» відмовляє йому в платні, оскільки не має на те коштів. 31 травня того ж року просвітяни ухвалили платити йому 500 золотих ринських, але за це він мусив би давати 24 друковані аркуші, тобто писати щомісяця по два друковані аркуші популярних книжечок. Умови стають нестерпні. Поет думає про смерть, пише заповіт, а було йому тоді всього 38 років¹.

У серпні 1873 р. Федькович подав прохання до надпрокураторії у Львові призначити його на посаду заступника прокуратора в Путилові². З 1874 р. в судах Габсбурзької монархії мали бути заступники прокурора, яких вибирали з-поміж населення. Сподіваючись, що цю посаду йому таки дадуть, 1 жовтня 1873 р. він виїхав зі Львова, пробувши тут 14 місяців і кілька днів³. Так закінчився львівський період життя Ю. Федьковича.

І. Франко на підставі того, що «Просвіта» виплачувала Ю. Федьковичеві гроші до 1874 р., подав гадку, нібито поет жив у Львові 18 місяців⁴. Але це міркування спростовує О. Маковей: з жовтня 1873 р. Ю. Федькович, як свідчить його листування, мешкав у Сторонці-Путилові⁵. В серпні 1875 р. Ю. Федьковича в його родинному селі провідав М. Драгоманов, про що він і згадує у своїх «Споминах»⁶.

Між іншим, у Сторонці-Путилові Ю. Федькович повністю віддався літературній праці, редагував, перекладав, написав відомий

¹ *Маковей О.* Матеріали до житеписи Осипа Юрія Гординського Федьковича // *Писаня...* – Львів, 1910. – Т. 4. – С. 367–373. В українській мові цей заповіт подано: *Маковей О.* Житепись... – С. 468–470.

² *Маковей О.* Житепись... – С. 474.

³ Там само.

⁴ *Писаня...* – Т. 3(2). – С. VII.

⁵ Лист Теодора Маркова Ю. Федьковичеві зі Львова в Сторонець-Путилів, датований 17 жовтня 1873 р. // *Писаня...* – Т. 4. – С. 216.

⁶ *Драгоманов М.* Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – Київ: Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С. 263. До речі, тут же автор пише: “Про Федьковича і про мій пробук у нього я розказав осібно”, – йдеться про далі згаданий рукопис, який М. Драгоманов надіслав проф. С. Смаль-Стоцькому.

цикл віршів «Дикі думи», переклав німецькою мовою свою драму «Довбуш»¹.

Де ж мешкав поет у Львові? В «Австро-руських споминах», які видав І. Франко у своїй «Літературно-науковій бібліотеці» 1890 р.², Драгоманов каже, що про Федьковича та зустрічі з ним у Львові він написав «осібний мемуар» і передав його професорові Смаль-Стоцькому³. М. Драгоманов дав тоді дуже глибоку характеристику постаті Ю. Федьковича: «Федькович видавсь мені капіталом, котрий і сам себе не вмів вжити як слід, і ті, що навколо нього, не вміють, і котрий через це щодня пропадає і навіть деморалізує громаду приміром свого пропаданя. З глибоким жалем зоставалися ми з жінкою всякий раз коли виходив від нас Федькович – а заходив він до нас частенько, хоч усі говорили про нього як про дивака та відлюдка. Та що порадити ми не знали...»⁴.

С. Смаль-Стоцький пізніше твердив, що нічого подібного від Драгоманова не отримувал, і доля цих цінних споминів досі не відома⁵.

Близький приятель Федьковича М. Бучинський оповідав пізніше письменникові Р. Заклинському: «Коли Федьковича покликано до Львова на редактора книжок Просвітних р. 1872, вступив він до мене в Станіславі. Якийсь час потім приїхав я до Львова на нараду із-за засновання Товариства імени Шевченка, а заставши там Михайла Драгоманова, пішли ми в двійку відвідати Федьковича. Він мешкав тоді на Хорунщині під горою при улиці Цитадельній коло Оссолінеум нр. 1»⁶. Вулиця Хорунщини – тепер вулиця Чайковського, а її продовження від вулиці Стефаніка вгору до Цитаделі (сучасні номери 33–39) називалася в той час вулицею Цитадельною. Першим на цьому відтинку є будинок № 33, який міг існувати 1872–1873 рр. Сучасні будинки №№ 37, 39 – початку ХХ ст. Наріжний будинок, що виходить на вулицю Стефаніка – житловий, триповерховий – ХІХ ст. За документами він носив 1157 конскрипційний номер⁷, точних даних про час його будівництва автор

¹ *Нечиталюк М.* Буковинський кобзар: Літерат.-крит. нарис. – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1963. – С. 31.

² Про це детальніше в підрозділі 3.1 нашої праці.

³ *Драгоманов М.* Літературно-публіцистичні праці... – Т. 2. – С. 201.

⁴ Там само. – С. 201.

⁵ *Маковей О.* Житєпись... – С. 473.

⁶ Там само. – С. 471.

⁷ *Skorowidz król. stol. miasta Lwowa z planem miasta.* – Lwów, 1916. – S. 65.

не віднайшов. На нашу експертну оцінку, це будівля кінця XIX – початку XX ст. Цікаво, що у 1920 р. він належав Леопольдові та Стефанії Бачевським, ймовірно родині знаних виробників відомої львівської горілки.

Що ж вдалося з'ясувати про будинок № 33? Як свідчать архівні документи, які віднайшла Мар'яна Долинська, на цьому місці в 1851 р. до офіцини було добудовано двоповерхову будівлю¹. Реконструкцію проводили 1860 р.² У згаданій архівній справі зберігається план реконструкції усєї парцелі, який так і не був здійснений³.

Дуже цікаву інформацію містить справа про власників цього будинку. У 1843 р. він належав Петерові Чарновенському (читає, очевидно, вловлює співзвучність прізвища з назвою міста Чернівці). З 1860 р. нерухомість належала Наталії Домбчаньській, очевидно, львівській знаменитості, однак біографічні дані про неї чомусь відсутні в «Słownik'u Biograficzn'ım». З 1929 до 1941 рр. ця частина теперішньої вулиці Чайковського, давніше Цитадельної, називалася іменем тієї пані.

До 1939 р. будинок був житловий. У 1949 р. тут проведено капітальний ремонт і розташовано конторські приміщення військових будівельників; тепер це – 20-те Управління начальника робіт (20 УНР) Державного підприємства Міністерства оборони України (Західвійськбуд). Те, що Ю. Федькович жив у теперішньому будинку № 33 при вул. Чайковського, остаточно підтверджує О. Маковей на підставі віднайдених документів: “Листом із 14.08.1873 господар дому при ул. Цитадельній ч. з., Домбчаньський, вимовив Федьковичеви мешкане від 1 вересня 1873, “chociaż bardzo mi przykro pozbuć sie tak spokojnego, punktualnego i światłego człowieka”. Писав, “що мешкане йому самому потрібне”⁴. Правда, тут є лише мала неточність – Домбчаньський був не власником, а чоловіком власниці цього будинку.

Це документальне підтвердження дуже цінне. *По-перше*, ми дізнаємося, що Ю. Федькович мешкав у Домбчаньських, будинок сьогодні має число 33 при вулиці Чайковського. *По-друге*, поміж причинами швидшого виїзду Ю. Федьковича зі Львова (нагадує, «Просвіта» платила поетові гроші ще до кінця 1873 р.) було те, що

¹ ДАЛО. – Ф. 2. – Оп. 3. – Од. зб. 586. – Арк. 148.

² Там само. – Арк. 164.

³ Там само. – Арк. 165.

⁴ Писаня... – Т. 4. – С. 215.

Домбчанські вимовили йому помешкання (хоча він жив у них ще цілий вересень 1873 р.). Очевидно, надумавши їхати до Сторонця-Путилова, поет не шукав у Львові іншого помешкання, а домовився з господарями про право перебувати в них ще впродовж одного місяця.

Хай би як там було, зрозуміло одне – будівля, де жив поет, де бував М. Драгоманов, інші визначні діячі вітчизняної культури, потребує охорони як цінна пам'ятка культури. Тут слід встановити меморіальну таблицю, а в перспективі відкрити літературно-меморіальний музей чи відділ університетської бібліотеки, бо насправду потребує належного пошанування нащадків Юрій Федькович – за словами І. Франка, “безперечно, одна з найоригінальніших літературних фізіономій в нашій літературі” [27, 37].

* * *

Але повернімось до першого критичного видання творів – «Писання Осипа Юрія Федьковича». Реалізації ідеї цього видання передувала угода, яку восени 1900 р. Наукове товариство імені Шевченка у Львові уклало з Товариством «Руська Бесіда» в Чернівцях, що на підставі “останньої волі Федьковича одержало в спадку всі його папери і також право накладу його творів. Се Товариство зробило спробу покористуватися тим правом і приступило було до друкування повної збірки Федьковичевих поезій, та з невідомих нам причин се видання обмежилось одним випуском”, – твердить І. Франко¹. Він не згадує причини упадку чернівецької спроби видати фундаментальне зібрання творів – насамперед, відсутність у Чернівцях наукових і редакторських сил підняти такий амбітний проєкт, адже навіть те, що з'явилося, готував до друку львівський науковець і особистий друг І. Франка Василь Щурат.

Нове львівське видання, головними упорядниками якого стали Іван Франко та Олександр Колесса за участю Осипа Маковея, розпочате за ухвалою виділу Наукового товариства ім. Шевченка у Львові від 8 і 15 травня 1901 р.² До речі, О. Маковееві Федькович був особливо близький, позаяк Маковей продовжував справу “Буковинського Кобзаря”, редагуючи в 1895–1897 рр. газету «Буковина».

¹ Франко І. Перше повне видання творів Федьковича. – [33, 116]. Згадуване чернівецьке видання: Федькович О. Ю. Твори (Перше повне видання) / Упоряд. д-р В. Щурат. – Чернівці, 1896. – Т. 1. – Вип. 1.

² Хроніка НТШ. – 1901. – Вип. 3. – № 7. – С. 1–2.

*Видавельному Товариству
од М. Драгоманова*

ПОВІСТІ ОСИПА ФЕДЬКОВИЧА.

З переднім словом про галицько-руське письменство

МИХ. ДРАГОМАНОВА.

К І Е В Ъ.

Типографія М. П. Фрица, Большая Владимирская ул., у пам. св. Ирины, собств. д.

1876.

*Видання творів Ю. Федьковича, яке здійснив М. Драгоманов
(Київ, 1876). Зверху – автограф упорядника*

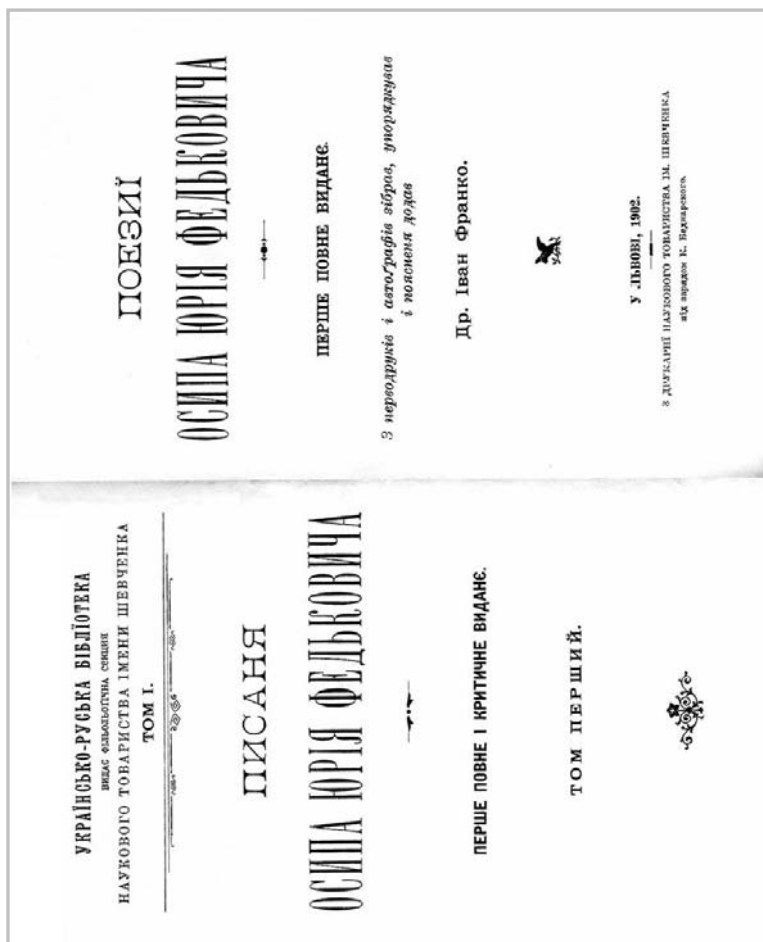
Вибір О. Колесси як упорядника й редактора «Писань...» не був випадковий: спочатку він хотів узяти на себе всю працю, але, через його придільність як професора Львівського університету та пов'язану з цим затримку виходу книжок у світ, філологічна секція доручила упорядкувати два томи своєму директорові Іванові Франкові. Професор О. Колесса не був новачком у фецьковичезнавстві – 1893 р. у Львові побачило світ його монографічне дослідження під назвою «Юрій Коссован (Осип Домінік Ігор Гординський де Фецькович)». Цю першу літературно-біографічну студію про буковинського поета високо оцінив І. Франко в рецензії, що побачила світ 1894 р. в журналі «Жите і Слово» (1894, т. 1, кн. 1, с. 159–160) [29, 177–178].

Та й І. Франко мав уже певну практику в підготові видань творів буковинських авторів. Він видав 1901 р. збірку поезій Данила Млаки (Ісидора Воробкевича) під назвою «Над Прутом», відзначивши в передмові, «що в 60–70 рр. XIX ст. талант Млаки ставлено поруч Фецьковича», і високо оцінивши вартість його дрібних пісеньок, на відміну від епопей поета [29, 177–178].

«Писаня Осипа Юрія Фецьковича», які видала філологічна секція НТШ, – до сьогодні неперевершене за повнотою й науковим підходом зібрання творів Великого Буковинця – побачило світ у серії «Українсько-руська Бібліотека».

План видання, який запропонував І. Франко, передбачав охопити: том I – поезії (упорядник І. Франко); том II – Повісті й оповідання (упорядник О. Колесса), том III, перша частина А – Драматичні твори (упорядник О. Колесса); том III, перша частина Б – Драматичні твори (упорядник О. Колесса); том III, друга частина – Драматичні переклади (упорядник І. Франко); том IV – Матеріали до житепису Осипа Юрія Гординського-Фецьковича (упорядник О. Маковей). Пізніше, фактично як окремих том (8-й том «Українсько-руської Бібліотеки») побачила світ «Житєпись Осипа Юрія Гординського-Фецьковича» (автор О. Маковей). Щодо поданого матеріалу слід відзначити, що воно є справді зразкове.

Про працю над цим виданням І. Франко пише серію статей під назвою «Перше повне видання творів Фецьковича», надруковану в листопаді – грудні 1901 та січні 1902 рр. у газеті «Діло» У тому ж 1902 р. виходить у світ перший том під назвою «Поезії Осипа Юрія Фецьковича» – «з передруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав Іван Франко». Книжка з'явилася в друкарні Наукового товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського й була пер-

Титульний розгорт першого тому
«Писання Юрія Федьковича» (Львів, 1902)

шим томом серії «Українсько-руська Бібліотека», яку видає філологічна секція НТШ.

Повернімося до аналізу внеску І. Франка в підготову двох томів «Писань...» Ю. Федьковича. Підготувати саме поетичну спадщину Ю. Федьковича було дуже складно. По суті, ніхто з літературознавців не уявляв собі її масиву. Як свідчить І. Франко, «Федьковичів поетичний доробок друкувався шматочками, розкиданий по різних часописах, псований і фальшований різними дилетантськими руками, а в значній частині лежав недрукований» [33, 118]. І. Франко навіть не може оцінити, яку частина поетичної спадщини Федьковича на завжди втрачено. А те, як він зумів випадково роздобути копії Федьковичевих поем, свідчить про певне недбале ставлення буковинського поета до свого творчого доробку. Ось що пише І. Франко: «Ітак, 1879 р.¹, переходячи попри лавку якоїсь перекупки на Краківським, я побачив у неї досить грубий зошит 4°, писаний виразним руським почерком. Перекупка дерла з нього картки, завиваючи в нього черешні. Оглянувши одну таку картку, я побачив, що це народні пісні. Я відкупив у перекупки весь зошит за 10 кр. і знайшов у ньому, крім кількадесятьох народних пісень, переписаних десь у 60-х роках (Кулішівкою) не звісно де й ким (перших кільканадцять карток зошита пропало), також копії двох Федьковичевих поем: «Новобранчика» і «Лук'яна Кобилицю» [33, 118–119]. Як виявилось, знахідка І. Франка просто унікальна: в автографі поеми «Новобранчик», справжньому шедевірі спадщини Ю. Федьковича, який автор подарував К. Горбалеві з Перемишля, відсутні частини тексту з дразливими для цензури місцями, а про поему «Лук'ян Кобилиця» нема навіть згадки ані в листах Федьковича, ані в листах його сучасників.

І. Франко відзначає, що через нерозпорядливість родини В. Навроцького, який помер у Ряшеві, далеко від Львова, пропало дуже багато безцінних рукописів, зокрема й автографів Ю. Федьковича: його «Посланіє», з яким був знайомий І. Верхратський і копія якого десь у нього загубилися [33, 120].

Усе ж редакція, а власне, упорядники «Писань...» з поетових автографів, збережених у різних місцях, розшукали майже сотню нових, невідомих раніше творів поета, зокрема збірку 32-х новорічних (маланочних) коляд. Роблячи висновок щодо поетичної спад-

¹ У примітці до поеми «Лук'ян Кобилиця» (Писаня... – Т. 1. – С. 170) Франко твердить, що знайшов копію в 1878 р.

щини Ю. Федьковича, І. Франко пише таке: “Очищені від різних випадкових примішок і видані разом, його поезії покажуть нам уперше в повнім блиску його великий поетичний талант – певно, не такий могутній та оригінальний, як Шевченків, талант, що не маючи такого ясного світоча у власнім нутрі, яким наділений був з природи український кобзар, часто сходив на манівці, попадав у манеру, але все таки *талант великий, одинокий у нас обік Шевченка*, у якого поезія не була святочним одягом ані їх ходженням на котурнах, а натуральним, безпосереднім висловом того, що кипіло в серці і хвилювало душу” [33, 120–121] – (Підкреслення у тексті моє. – Б. Я.).

На відміну від І. Верхратського та О. Огоновського, І. Франко побачив у коломийському виданні, яке готував О. Партицький на складку учнів Станиславівської гімназії, окремі поетичні перли, зокрема поезію «На могилі званого мого брата Михайла Дучака в Заставні», яку вважає одним із найкращих ліричних творів Федьковича. Віднайшовши “автограф сеї поемки, значно відмінний від тексту, надрукованого в Коломиї” [33, 127], І. Франко висловлює думку, що поправки на гірше були ділом редактора, О. Партицького, а автограф поеми раніший від його передруку. І таких дослідницьких знахідок можна навести багато.

Серед новинок, не друкованих доти в задуманій автором цілості, заслуговують на увагу міркування І. Франка щодо «Диких дум» Ю. Федьковича. Те, що побачило світ у «Правді» (1877), в «Ділі», «Родимім листку» та «Зорі», відбивало цикл тільки фрагментарно. А в цілості цикл справді дуже цікавий, із відображенням гуцульської ментальності (уклав-бо «Гуцул-невір», із якого кепкують подоляни). А ця ментальність особлива: її може по-справжньому зрозуміти той, хто з'їв не один пуд солі з цими волелюбними й справді ніколи не пізнаними до кінця українськими горянами. Отже, цикл «Дикі думи» є справді виявом внутрішнього ества, світогляду гуцула й займає особливе місце у творчості Ю. Федьковича.

Засади упорядників «Писань...» подати твори Ю. Федьковича хронологічно, на мій погляд, дуже правильні, власне за цим принципом готуються сьогодні академічні видання класиків української та світової літератури. Такий підхід зумовив багато труднощів, бо далеко не всі твори мали точне датування. Упорядники датували частину їх за першодруками, вишукували дотичні згадки про них у листуванні Ю. Федьковича та його сучасників – одне слово, ви-

конували величезну пошукову працю. Слід підкреслити, що упорядники видання з великою увагою ставилися до текстологічної праці, прагнучи донести до читача особливості гуцульського діалекту, яким пересипані тексти Ю. Федьковича. Вартувало б такий підхід до літературного матеріалу проаналізувати майбутнім видавцям творів самого І. Франка: текстологічне опрацювання Франкової спадщини, зібраної у 50-томнику, часто викликає подив, хоча його упорядники отримали за це Шевченківську премію. Видання «Писань...» Ю. Федьковича є ще й прикладом текстологічної праці над підготовою до друку творів української класики, а, зокрема, західноукраїнських письменників.

Безпосередньо з підготовою до виходу в світ поетичної спадщини Ю. Федьковича пов'язане історичне дослідження І. Франка «Лук'ян Кобилиця»¹, вперше опубліковане в «Записках НТШ» (Т. 49, кн. 5, с. 1–140). І. Франко відзначив, що особі Л. Кобилиці присвятили свої студії Вурцбах, Кайндль, Смаль-Стоцький та О. Колесса. Але дуже важливо, на думку І. Франка, що «гуцульський народ прославив свого краянина в піснях, не забуває його, а талановитий буковинський поет Федькович звеличив його пам'ять у поемці, яка у часі її написання видалася так сміливою і революційною, що її 20 літ не сміли не то друкувати, але навіть переписувати, так що вона дійшла до нас лиш в одній, випадково захованій копії» [47, 149].

Далі І. Франко констатує: «Отся Федьковичева поема, якої одинокую копію я віднайшов 1878 р., уперве звернула мою увагу на особу Кобилиці» [47, 149]. Отже, ця згадка цінна для нас з двох причин:

1. Франко підтверджує, що він сам, ще далекого 1878 р., віднайшов копію невідомої загаломі поеми Ю. Федьковича «Лук'ян Кобилиця».

2. Саме завдяки поемі Ю. Федьковича Франко звернув увагу на постать бунтівливого буковинця Кобилицю.

Про це І. Франко написав у примітці до поеми «Лук'ян Кобилиця» в т. 1 «Писань...», де дає дуже цікаві замітки про текстологічну працю над копією рукопису, зазначає, що вперше ця поема була надрукована в «Зорі» (1891, ч. 1, с. 9–10) зі скороченнями з огляду на

¹ Л. Кобилиця (1812–1857) – визначний діяч селянського руху на Буковині в 40-х роках XIX ст., депутат австрійського парламенту, 1848 р. закликав селян до повстання; звістки про діяльність Л. Кобилиці 1848–1849 рр. друкували польські, українські та німецькі газети.

цензуру¹. На підставі аргументів О. Терлецького, І. Франко датує поему початком 1860-х років: “в усякім разі в початку 1865 року поема була вже загальнозвісна”².

Звідси – дві цінні зауваги, які випливають із Франкової студії:

1. Від часу віднайдення поеми в 1878 р. (перший арешт І. Франка!) до її публікації в «Зорі» пройшло 13 років. На нашу думку, головною причиною того, що цей твір Федьковича не з’явився ще за життя автора, була антиавстрійська спрямованість поеми. Перебуваючи під постійною увагою поліції, І. Франко не хотів її публікувати.

2. Вплив цісарської цензури на початку ХХ ст., коли друкувалося зібрання творів Ю. Федьковича, був зовсім незначний. Цензура фактично перестала вбачати політику в літературних творах, тим паче в написаних майже 50 років тому (запізніла порада для цензури покійного СРСР).

Ретельність, із якою виконували коректу творів Федьковича І. Франко та О. Колесса, вражає. Ось що пише на цю тему І. Франко: “Хоча над корrekтою сего тома сліпали оба редактори (І. Франко та О. Колесса. – *Б. Я.*), бажаючи і з свого боку зробити се видання гідним памяти найбільшого поета зеленої Буковини, хоча деякі аркуші переходили 4 й 5, а ні один не переходив менше 3 корrekти, то все-таки на жаль лишили ся в тексті деякі помилки, чи то не добачені в корrekті, чи зроблені припадково при монтованю складу на машині. Тим то просимо уклінно ПП. Читачів перед читанем отсего тома справити в нім хоч оті помилки, які ми зауважили”³, – і далі подає на великий том усього 9 пунктів еррати. Йому вторує в передмові до другого тому О. Колесса: “Кождий аркуш сего тому переходив 4 або 5 корrekт; з них найменше 2 читав я, одну з великою старанностию робив др. Іван Франко, з котрим підписаний редактор порозумлював ся часто, що би редакція усіх писань Федьковича вийшла одноцільна; першу корrekту читав М. Павлик”⁴, – і нижче подає еррату на 15 пунктів.

Але в другому томі є ще одна річ, яка породжує сумнів: хто персонально – Колесса чи Франко – готував додаток до книжки, де опубліковано поему Федьковича «Слава Ігоря»? У передмові до тому

¹ Писаня... – Т. 1. – С. 170–171.

² Там само. – С. 171.

³ Там само. – С. IX.

⁴ Там само. – Т. 2. – С. IX.

О. Колесса з цього приводу пише так: «Окрім осіб та інституцій, згаданих у передмові до першого тому, що спричинились до сего видання, віддаючи Наук[овому] тов[ариству] ім[ени] Шевченка автографи поета – належить ще прилюдна подяка: д. М. Павликови за те, що віднайшов і придбав для нашого товариства автограф незвісної до тепер поеми «Слава Ігоря» – родині пок. М. Драгоманова, що передала рукопись сеї поеми до музею Наук[ового] тов[ариства] ім[ени] Шевченка, – др-ови Ос. Маковееви за копію нарису: «Ein Don Juan» і д. інспектори Ом. Поповичеви, за деякі вказівки, якими покористував ся редактор»¹. І якщо авторство примітки О. Колесси до «Ein Don Juan»² не викликає якогось сумніву, то непідписана примітка до «Слави Ігоря», на наш погляд, належить І. Франкові. На користь цієї гадки свідчать такі аргументи:

1. М. Павлик був близьким другом І. Франка, обидва підтримували найтісніші контакти з М. Драгомановим аж до його смерті.

2. І. Франко готував до друку поетичну спадщину Ю. Федьковича, поміщену в перший том видання, тому логічно було б передати поему для підготовки саме Франкові.

3. Стиль примітки³, на думку автора цих рядків, явно Франків.

Фахові літературознавці-текстологи мали б скрупульозно перевірити запропоновану версію, включаючи пошук автографа в архіві І. Франка в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, а коли вона підтвердиться – долучити цей твір до спадщини Каменяря.

У підготові до друку «Писань...» І. Франко виконав таки найважчу частину праці. Я зупинявся вже на труднощах зі збиранням поетичної спадщини Ю. Федьковича, але справа з його драматичними перекладами була, мабуть, ще складніша. Випущені в світ том 1 і том 3 (друга частина) «Писань...» – а власне ці твори готував до друку І. Франко – є взірцем його незвичайної працездатності. Нагадаю, обидві книжки видання побачили світ 1902 р. Не применшуючи кваліфікації О. Колесси та О. Маковея, скажу, що все ж підготувати до друку драматичні переклади Ю. Федьковича найкваліфікованіше міг тільки І. Франко.

Отже, до другої частини 3-го тому «Писань...» увійшли такі переклади Ю. Федьковича: «Гамлет» В. Шекспіра (подано за автографом, що був власністю товариства «Руська Бесіда» в Чернівцях);

¹ Писаня... – Т. 2. – С. X.

² Там само. – С. 469–470.

³ Там само. – С. 494–495.

«Макбет» В. Шекспіра (подано за трьома автографами, власником яких була львівська «Просвіта»); «Мазепа» Рудольфа Готшала (переклад Ю. Федькович зробив 1872 р. для товариства «Руська Бесіда»). До речі, останній переклад, про оригінал якого був невисокої думки І. Франко, Ю. Федькович здійснив на пропозицію свого друга А. Кобилянського.

Якщо з приготуванням до друку «Гамлета» і «Мазепа» особливих труднощів не було – автографи перекладів були переписані начисто, то переклад «Макбета» дійшов до рук упорядника у трьох редакціях. Власне, це були “три окремі переклади, роблені незалежно один від одного почасти після інших принципів”¹.

Перед упорядником виникла серйозна проблема – друкувати їх повністю чи ні? І. Франко схилився до першої ідеї – йшлося ж про повне і критичне видання праць буковинського поета, але при такому підході довелося значно збільшити обсяг тому – усі три тексти займали б 25–28 аркушів друку. Тому І. Франко змушений був піти значно важчим для себе шляхом – взявши за основу один, останній щодо часу переклад, він порівнював його рядок за рядком, репліку за реплікою з обидвома іншими, опускав усі ідентичні, подав усі відміни в посторінкових примітках. Цим самим він зменшив обсяг друку до 12,5 аркушів, водночас давши можливість прочитати переклад в усій його триваріантності² [33, 390], що є прикладом, насамперед, виняткової вимогливості і працездатності укладача. До такого вирішення проблеми І. Франка спонукала та обставина, що Федьковичеві переклади В. Шекспіра мали невисоку літературну вартість: він перекладав не з оригіналу, оскільки не знав англійської мови, а з німецького перекладу. Та хоча переклад Ю. Федьковича є значно слабшим від Кулішевого у плані точного відтворення оригіналу, все ж І. Франко високо цинив мовну вартість Федьковичевого перекладу «Макбета», вважаючи, що “Федькович розвинув тут великі багатства своєї лексики, користуючись головно гуцульським говором, якого скарбівню він, можна сказати, вичерпав до дна” [33, 393]. Натомість, переклад П. Куліша є слабший у мовному плані.

Видрук Федьковичевих перекладів В. Шекспіра має велике значення для студій українських мовознавців, для вивчення багатств

¹ Франко І. Передмова [до видання: «Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видане. Тому 3 друга часть. Драматичні переклади Осипа Юрія Федьковича». – Львів, 1902] // *Його ж.* [33, 390].

² Там само.

рідної мови, а також повернення окремих лексем до сучасного словника, збідненого впливом більшовицького тоталітаризму, розпочато на початку 30-х років ХХ ст.

І. Франко, зробивши детальний аналіз вартості твору Рудольфа Готшала «Мазепа», констатує, що його автор «ані не знає добре історії й того краю, який узявся малювати, ані не зумів із історичного матеріалу викроїти сьак-так зносну драматичну штуку, ані, нарешті, не зумів вітхнути в свої фігури якогось живого духу, огню» [33, 394]. Він висловлює здогад, що, можливо, Кобилянський, як ініціатор цього перекладу, і Федькович, як перекладач, хотіли здобути прихильність впливового німецького письменника й літературознавця, а через його посередництво знайти видавців німецьких творів Ю. Федьковича. Для роз'яснення ситуації з історією цього перекладу І. Франко у своїй передмові дає в оригіналі німецькою мовою уривки написаного наприкінці січня 1873 р. листа Готшала до Кобилянського. Цей лист – цінний матеріал і для дослідників біографії Ю. Федьковича, оскільки свідчить про те, що з німецьким письменником листувався особисто й сам Федькович¹.

І. Франко теж писав до Готшала – на мою думку, це були 1900–1901 рр., однак, як він свідчить, відповіді не отримав. Тому і франкознавці, і федьковичезнавці можуть спробувати відшукати в німецьких архівах цього листа, який не потрапив до 50-томника І. Франка. Знахідка пролила б нове світло і на стосунки І. Франка з провідними діячами німецької культури, і внесла б щось нове до біографії Ю. Федьковича.

До речі, Р. Готшаль цікавився непересічними особистостями інших народів: він написав драми про М. Робесп'єра (1845), діяльність Джорджа Байрона в Італії (1847). Тому зацікавлення Р. Готшала особою І. Мазепи було не випадкове – інша річ, що він не мав для висвітлення діяльності українського гетьмана достатньо об'єктивного матеріалу².

¹ Повністю листи Р. Готшала до А. Кобилянського опублікував О. Маковей. – Див.: Матеріали до житєписи Осипа Юрія Федьковича // Писаня... – Т. 4. – С. 204–206.

² Слід відзначити, що в достатньо об'єктивній статті про Рудольфа Карла Готшала (Gottschall) (1823–1909), опублікованій у 2-му томі «Краткой литературной энциклопедии» (Москва, 1964. – С. 303), нема й натяку на його драму «Мазепа», тим паче, що її перекладав Ю. Федькович, як і не сказано про взаємини з Готшалем Ю. Федьковича, А. Кобилянського та І. Франка.

І ще одна немаловажна деталь. Редагуючи для друку переклади Ю. Федьковича, І. Франко, передовсім за браком часу, не зміг порівняти їх з тими публікаціями, за якими Ю. Федькович здійснював україномовну інтерпретацію. Тому цей порівняльний аналіз може стати також окремим дослідженням для сучасних мово- та літературознавців.

Наприкінці «Передмови» І. Франко подає еррату з 15 позицій і підтверджує, що одну коректу другої частини третього тому також читав проф. д-р О. Колесса [33, 396].

Як уже відзначено, І. Франко, готуючи до друку твори Федьковича, провів дуже велику пошукову роботу. Прикладів тут можна навести чимало. З автографа Федьковича, який зберігся в М. Бучинського, він друкує переспів Гете «Кріль Ероль» (вперше друкують в «Правді», 1868, ч. 37, с. 438–439); знайдено серед паперів покійного Партицького поезію «Боги Сагари»¹; вірші «Проходан»², «Гой видів бо я»³, «Гой зійшла зоря»⁴, знайдені в архіві «Просвіти»; «Чи є де краще» з автографа, що належить товариству «Руська Бесіда» в Чернівцях та ін. Примітки, які І. Франко подав чи не до кожного поетичного твору Ю. Федьковича, є винятково точні, багато з них дають розуміння і загальної ідеї того чи іншого твору, і пояснюють окремі деталі.

Підсумовуючи редакторську і видавничу працю І. Франка над підготовою до друку «Писань...» Ю. Федьковича, слід відзначити цінність та унікальність, насамперед, її текстологічних і методичних засад.

Видання творів Ю. Федьковича філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка – неперевершений літературно-науковий зразок, що може слугувати прикладом для українських літературознавців, які готуватимуть до друку твори наших класиків, тим більше, що теперішні видання художньої та наукової літератури надто часто рясніють неточністю вислову думок і мають погану коректу.

Суворих засад щодо видання книжок І. Франко дотримувався все своє життя: він був дуже вимогливий до текстології, редактор-

¹ Писаня... – Т. 1. – С. 368.

² Там само. – С. 394.

³ Там само. – С. 394–395.

⁴ Там само. – С. 395.

ської праці, видавничої культури й оформлення української книжки. Рецензуючи в «Житі і Слові» (1894, т. 1, кн. 2) появу у світ «Жіночої Бібліотеки», видання якої започаткувала Наталя Кобринська, щиро вітаючи се нове видавництво¹, наприкінці загалом позитивної рецензії І. Франко пише: “Не можемо в кінці проминути ще одної обставини: зверхній вигляд, друк, коректа, а подекуди й мова в І кн. «Жін[очої] бібл[іотеки]» просто неможливі. Ми навіть боялися би входити в детальний розбір до деяких праць, заміщених в ній, щоб не передати думку автора зовсім фальшиво, держачися того, що в книжці надруковано. Такого, кажучи словом Федьковича, “шанталавого” в технічному погляді видання, котре при тім має таку поважну ціль і такі щирі наміри, у нас, мабуть, іще не було” [29, 204].

Попри те, що «Писаня Осипа Юрія Федьковича» готували до друку І. Франко, О. Колесса та О. Маковей, поза всяким сумнівом, головним ідеологом видання був І. Франко, керівник (директор) філологічної секції НТШ 1898–1901, 1903–1908 рр. (у 1902 р. директором філологічної секції був О. Колесса, професор Львівського університету)². Кошти, надані для видання творів Ю. Федьковича, були значні: згідно зі звітом про «Діяльність секцій і наукових комісій в 1902 р.», на видання «Українсько-руської Бібліотеки» витрачено 6000 корон проти 2000 у 1901, які теж, очевидно, витрачені на це видання. Отже, друк трьох томів «Писань» коштував 8 тис. корон – велику на той час суму³. За даними «Книжки [обліку] задатків і ренумерацій Наукового товариства імені Шевченка», наклад І тому «Писань» склав 3000 прим.⁴. Гонорар упорядника й редактора був такий:

- “За переписання др. Франкови – 44 зр.
 - Франкови І., 600+80 – 680 зр.
 - Франкови решту за редакцію – 320 зр.
- Всього – 1044 зр.”⁵.

¹ Франко І. Рецензія на: [Жіноча бібліотека, видає Наталя Кобринська. – Стрий, 1893. – Кн. 1. Наша доля: Збірник праць різних авторів] // *Його ж.* [29, 202].

² Хроніка НТШ. – 1903. – Вип. 1. – Ч. 13. – С. 1–2.

³ Там само. – С. 2. Для порівняння: субвенції від уряду Австро-Угорщини склали на рік 16000 зр., із них – від центрального уряду 6000 зр.; від крайового сейму – 10000 зр.

⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 593. – Арк. 72 зв.

⁵ Там само.

Слід зазначити, що, згідно з цим документом, НТШ заплатило також:

- якомусь Галану (не зазначено за що) – 118-00 зр.
- д-р Колесі за коректу – 180-00 зр.
- Кобилянському за папери* – 50 зр.
- Тшемеському** – 25-71 зр.
- папір – 904-40 зр.
- склад – 1103-20 зр.
- друк – 139-90 зр.
- коректа зецерська – 72-20 зр.
- портрет і думка*** – 72-20 зр.
- права Федунь**** – 284-50 зр.

Усього витрати на перший том «Писань» склали 5872-51 зр.¹, тобто собівартість одного примірника була 1,96 зр.

За третій том «Писань» (ч. 2, Драматичні переклади) І. Франкові заплачено:

- за ухвалою виділу – 400 зр.
- за передмову 12 стор. – 30 зр.
- за переписування – 132-00 зр.

Всього – 462-00 зр.

Д-ру О. Колесі за одну коректу – 102-00 зр.

Загальні витрати видавництва на підготову і друк разом з оправою цього тому склали 2740-50 зр., собівартість 1 прим. – 0-91 зр.².

Розглянемо динаміку розпродажу цього видання. На складах книгарні НТШ у 1913 р. зберігалось: 1900 прим. т. I (Поезія); 2100 прим. т. II (Повісті і оповідання); 280 прим. т. III (Драматичні переклади); 640 прим. т. IV (2) [т. 8 «Українсько-руської Бібліотеки» («Житєпись О. Ю. Гординського-Федьковича» О. Маковея)]³. У 1920 р. їх було відповідно: т. I. – 1621 прим.; т. II – 849 прим.; т. III (1) – 64 прим.; т. III (2) станом на 1918 р. – 64 прим.; т. IV (2) – 507 прим.⁴.

* Напевно, гонорар другові Федьковича А. Кобилянському за передані НТШ рукописи поета.

** Тшемеський – власник клішарні у Львові, де виготовлялося кліше портрета Ю. Федьковича і кліше його автографа.

*** Напевно, це вартість друку ілюстрацій.

**** Мабуть, це гонорар за придбання рукописів у Федуня.

¹ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 593. – Арк. 72 зв.

² Там само. – Арк. 76 зв.

³ Там само. – Од. зб. 642.

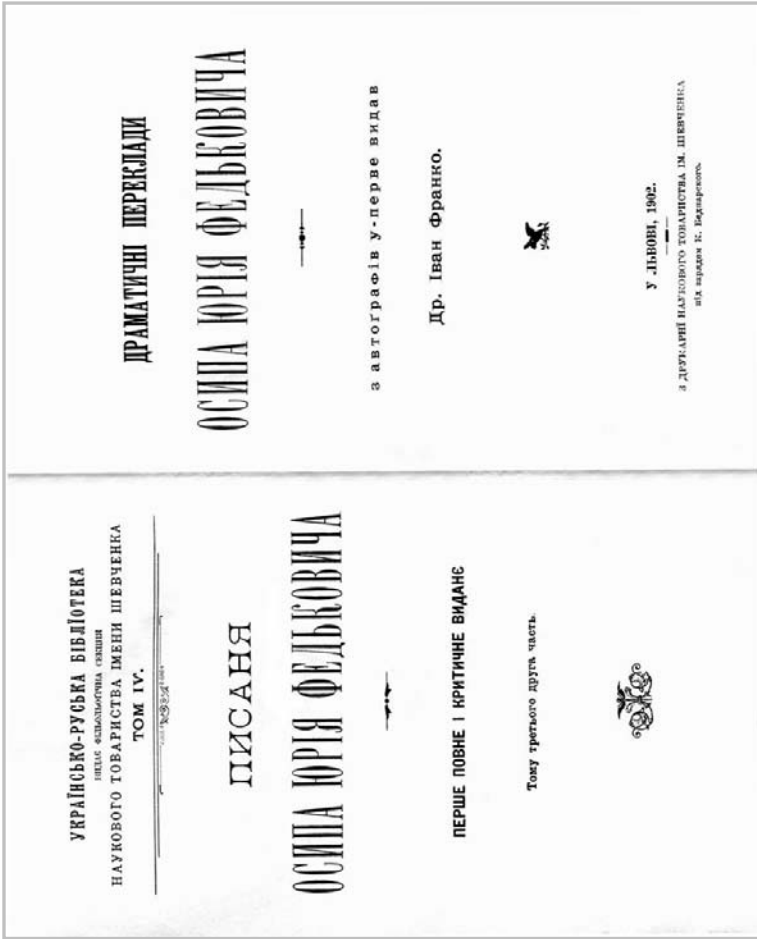
⁴ Там само.

Навіть такий, на перший погляд, повільний розпродаж видання, не був на збиток НТШ: розпроданих 2100 прим. першого тому (хай лише 1 тисячу оправлених, по ціні в середньому 7 корон за примірник) давали суму понад 7 тис. корон – не враховую тут розпродажу примірників у м'якій обкладинці при собівартості кожного примірника 1,96 корон. Багато заробити на українській книжці на той час було складно, однак видавці таки повертали собі затрати на гоночару і поліграфію.

М'яка обкладинка видання мала вохристий колір, обрамлена рослинною сецесійною рамкою. На мою думку, оформлення обкладинки здійснив Юліян Панькевич. Перший том має 806 сторінок друку, розміри книжки після обрізу – 19,4×12 см.

Частина накладу (на підставі аналізу документів – не менше третини) оправлена в палітурній майстерні НТШ. Але оправи видання є різні за вартістю і, відповідно, якістю¹. У книголюба та професійного інтролігатора С. Ковалишина зберігається комплект з класичною тогочасною оправою книжок, у півшкірі: корінець (хребет) і кутики палітурки з натуральної шкіри вишневого кольору, палітурка паперова, з блискучим високоякісним палітурковим папером брунатного кольору та квітчастим орнаментом. Тиснення золотом на корінці книжки по горизонталі: УКР. РУСЬКА БІБЛІОТЕКА (назва серії); нижче: число серії, в нашому випадку – II; ПИСАННЯ ОСИПА ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА (в три рядки по горизонталі); нижче – число тому (I, II і т. д.). Зверху і знизу корінець має орнаментальні рамки, тиснені золотом. Примірник оправи видання, що зберігається в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, оправлявся або в одній з міських польських палітурень, або у власній палітурній бібліотеки Львівського університету. Тип оправи подібний, корінець із шкірозамінника, з такого ж матеріалу і кутики. Тиснення золотом на корінці: зверху назва серії латинськими літерами UKR. RUSKA BIBLIOTEKA; нижче число тому; нижче – автор і назва Fed'kowycz Pysania; нижче число тому і півтому. Лінії тиснення корінця – блідовані.

¹ На 4-й сторінці обкладинки вміщено рекламу видань НТШ: Писання Осипа Юрія Федьковича... Перший том, оправлений в англійське полотно, коштував 6,80 корон, в оправі півшкірок – 7,20 корони – великі на той час суми.

Титульний розгорт другої частини третього тому
«Писання Осипа Юрія Федьковича» (Львів, 1902)

Очевидно, існують також різного часу дешевші тверді оправи (без тиснень на обкладинці й на корінці). Оправлені примірники не мають м'якої обкладинки. Словом, навіть оформлення й оправу «Писань...» виконано зразково.

* * *

Не буду детально зупинятися на подальших оприлюдненнях спадщини Ю. Федьковича: все, що з'явилося до 1918 р., описав Ю. Романчук у «Приписках» (примітках) до свого видання, в зачаткованій ним 1904 р. серії «Руська (Українська) письменність». Серію видавало товариство «Просвіта» у Львові¹. І хоча видавець твердив, що його “видане не єсть передруком якого иншого, хочби критичного Наук[ового] Товариства ім. Шевченка, але опирає ся на найліпших підставах; декуди оно лише одно подає текст поправний”².

У підрадянську епоху з Ю. Федьковичем особливо не воювали – повне зібрання його творів не потрапило за ґрати спецфондів. У Львові в 70–80-х роках ХХ ст. окремі книжки цього видання можна було придбати навіть у букіністичній книгарні, хоч легше це вдавалося зробити приватно. Неповний комплект, який подарував авторові цих рядків у 80-х роках ХХ ст. письменник Роман Горак, має тверду, тиснену золотом ледеринову оправу, що її в той час виготовляли у львівських палітурнях при вул. Краківській. Придбаний окремо перший том опрацьовував особисто С. Ковалишин, зберігши м'яку обкладинку, описану вище.

Доля творчої спадщини Ю. Федьковича цікава тим, що її виданням займалися не буковинці: я проаналізував з бібліологічного боку непереврене досі повне видання його творів, яке готували до друку І. Франко, О. Колесса і галицький “буковинець” О. Маковей. Згадано також чернівецьке видання В. Щурата та Ю. Романчука з серії «Руська письменність». Так продовжувалося і в підрадянському

¹ Твори Йосифа Юрія Федьковича. – Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1914. – Т. 1. – С. 478. [Серія «Руська письменність», XI, 1, 512 с.]. Правда, тут Ю. Романчук чомусь не згадав про чернівецьке видання творів Ю. Федьковича, яке готував В. Щурат. Том серії «Руська письменність», як свідчить видавець, побачив світ напевно на початку 1918 р. – Див. «Посліслово» до цієї книжки, датоване 29 грудня 1917 р. (Там само. – С. 501).

² Там само. – Очевидно, для підготовки академічного видання творів Ю. Федьковича необхідно ретельно звірити тексти видань НТШ і «Просвіти», а за наявності варіантності – подати різночитання чи розбіжності в додатках або примітках.

періоді: усе, що видавалося до 1960 р.¹, навіть не вартує якогось наукового аналізу. Перший двотомовик Ю. Федьковича, який заслуговує на увагу, побачив світ у Державному видавництві художньої літератури в останньому році “хрущовської відлиги”². Власне, це був черговий випуск багатотомової серії «Систематизоване видання української доживотної літератури», яку започаткував директор ДВУ Олександр Бандура, а одним із організаторів якої виступив Олег Микитенко³. Упорядником видання був тоді молодий науковець, працівник часопису «Жовтень» (тепер «Дзвін»), пізніше доцент і професор Львівського університету імені Івана Франка Михайло Нечиталюк. Попри всі вади цього двотомовика – можна висловити низку зауваг щодо текстології, добору творів, заідеологізованості передмови – це видання довго не мало собі рівних. У 1984 р. М. Нечиталюк повторив свою працю: у видавництві «Дніпро», наступникові ДВУ, вийшло розширене видання творів Ю. Федьковича⁴. Маю повне право зазначити, що саме М. Нечиталюк залишиться найповажнішим видавцем і дослідником творчості Ю. Федьковича підрадянської доби. Саме ці видання дійшли до широкого загалу: наклад 1960 р. – 8 тис. прим.; 1984 р. – 65 тис. прим. – просто фантастичні на теперішні часи. Обидва видання мають ґрунтовні передмо-

¹ Виняток хіба складає книжка: *Федькович О.* Твори / За ред. Д. Загула. – Київ: ДВУ, 1929. – 338 с. (Серія: «Бібліотека українських класиків»), – де опубліковано передмову Д. Загула (с. 5–8), його розвідку про життя та діяльність Ю. Федьковича (за працею д-ра О. Маковея, с. 9–30), «Короткий покажчик літератури до біографії Федьковича» (с. 31–32, 38 позицій), «Короткий бібліографічний покажчик О. Федьковича від перших публікацій до наших днів» (1861–1925 рр., 23+2 позиції, укладений з допомогою Українського Наукового Інституту Книгознавства в Києві), а також таку кількість творів Ю. Федьковича: поезії – 73, оповідання – 11. До речі, саме 11 оповідань Ю. Федьковича побачили світ у першому київському виданні творів поета, яке підготував до друку ще за життя автора М. Драгоманов (Повісті Осипа Федьковича. З переднім словом про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. – Київ: Типографія М. П. Фрица, Большая Владимирська ул., у пам. св. Ирины, собств. д., 1876. – 95 с.). У Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка є унікальний примірник цієї книжки з автографом упорядника: “Високоповажаному Добродію Смоляру од М. Драгоманова”, інв. № І 34080.

² *Федькович Ю.* Твори: У 2 т. – Київ: Держ. вид-во худ. л-ри, 1960. – Т. 1: Поезії. – 531 с.: іл.; Т. 2: Проза; Драматичні твори; Листи. – 500 с.: іл.

³ *Микитенко О.* Микола Лукаш і «Всесвіт»: Сторінки спогадів // Всесвіт. – Київ, 2005. – № 1–2. – С. 149.

⁴ *Федькович Ю.* Твори: У 2 т. – Київ: Дніпро, 1984. – Т. 1: Поезії. – 463 с., іл.; Т. 2: Повісті; Оповідання; Казки; Драматичні твори; Листи. – 426 с.: іл.

ви; правда, друга, під назвою «Буковинський Кобзар», є злегка переробленим варіантом першої, 1960 р., що мала назву «Буковинський Співець». Врешті, розширений варіант передмови «Буковинський Кобзар» побачив світ окремою книжкою 1963 р.¹

У першому томі видання 1960 р. М. Нечиталюк опублікував 236 поезій Ю. Федьковича; у виданні 1984 р. – 249, що відповідно склало 45,56% і 48,07% поетичних творів, опублікованих І. Франком у першому томі першого повного видання (там побачили світ 518 поетичних творів та фольклорних записів). Звичайно, до радянських видань не потрапило нічого, що мало хоч якийсь стосунок до релігії – відомо, що автор був глибоко релігійною людиною. В однім із найкращих поетичних творів Ю. Федьковича «Пречиста Діво, Радуйся Маріє», на думку автора передмови, “виразно зазвучала богоборська антирелігійна тема. У поета болить душа, коли він бачить горе, сльози сиріт і вдів. Це тільки пречиста діва Марія може “радуватись”, бо вона сліпа і глуха до людського горя”². І ця фраза – чи не найбільше спотворення суті цієї справді геніальної поезії Ю. Федьковича, хоча, може, завдяки таким “мудруванням” упорядник зумів її “протягти” через радянську цензуру.

У виданнях радянського часу повністю відсутні цикли: «Руський лірник», «Колядник», «Маланка», а з німецьких віршів у виданні 1960 р. опубліковано 4 поезії; у виданні 1984 р. – 8; у виданні І. Франка їх – 66. Без сумніву, давно настав час оприлюднити академічне видання спадщини Великого Буковинця. Якщо додати, що всі підрадянські видання базувалися власне на повному зібранні «Українсько-руської Бібліотеки» Наукового товариства імені Шевченка у Львові, то говорити про якийсь серйозний поступ федьковичезнавства в радянську епоху не доводиться.

Питання про необхідність академічного видання Ю. Федьковича гостро пролунало на П'ятому конгресі Міжнародної асоціації українців, який відбувся в Чернівцях 28–29 серпня 2002 р. Невдовзі після цього Чернівецький університет імені Ю. Федьковича отримав статус національного. Відрадно, що на виконання побажань учасників конгресу МАУ в столиці Буковини до 170-річчя від дня

¹ *Нечиталюк М.* Буковинський Кобзар: Літ.-крит. нарис. – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1963. – 96 с.: іл. До речі, редактор цієї книжки – письменник Р. Іваничук.

² *Нечиталюк М.* Буковинський Кобзар // *Федькович Ю.* Твори: У 2 т. – Київ: Дніпро, 1984. – Т. 1. – С. 8.

народження Ю. Федьковича в 2004 р. побачив світ перший том нового видання його творів¹. Але знову ж передмова професора Б. Мельничука і вступ до приміток викликають принаймні подив, адже:

1) ніде не сказано, скільки томів заплановано випустити, тобто, мабуть, і самого проспекту видання не існує;

2) нове видання базується на тому ж таки давньому, яке готували І. Франко, О. Колесса, О. Маковей²;

3) наклад тому – 1000 примірників (всього лише!). Цього не вистачить навіть, щоб забезпечити навчальні і громадські бібліотеки України.

Усе ж цілковито заперечувати існування фєдьковичезнавства як напряму культурологічних студій, власне – українознавства, не слід. Маємо цікаві матеріали у збірнику «Юрій Федькович»³. У видавництві «Музична Україна» 1968 р. побачив світ збірник «Народні пісні Буковини в записах Ю. Федьковича», який упорядкували О. Дей та О. Романець⁴. Неординарний, на мій погляд, розділ В. Я. Герасименка «Юрій Федькович» у фундаментальній праці «Історія української літератури»⁵.

З викладеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. «Писаня Осипа Юрія Федьковича» (в 4-х томах, 7-ми книгах), яке підготувала до друку філологічна секція НТШ в особах І. Франка, О. Колесси, О. Маковея, – перше в Україні повне кри-

¹ Федькович Ю. Твори. – Т. 1: Поезії. – Ч. 1: Лірика / Упор., підгот. текстів і прим. Б. І. Мельничука та М. І. Юрійчука; Вст. ст. Б. І. Мельничука. – Чернівці: Буковина, 2004. – 272 с.

² Тому навряд чи можна сподіватися, що будуть опубліковані недовзі такі твори Федьковича, приміром, «Осьмий поменник Тарасови Григоровичеви Шевченці на вічну пам'ять», що вперше побачив світ у «Віснику АН УРСР» (1953. – № 12. – С. 52).

³ Юрій Федькович. Статті та матеріали / Мін-во вищої освіти УРСР, Чернівецький держ. ун-т. Наук. записки, секція філолог. наук. – Чернівці, 1959. – Вип. 9. – С. 219–248. Ці матеріали готували до друку Ф. Погребенник та О. Романець.

⁴ Народні пісні Буковини в записах Ю. Федьковича / Упорядкув. і склали прим. О. І. Дей та О. С. Романець; Вступ. стаття О. С. Романця. – Київ: Муз. Україна, 1968. – 222 с. На жаль, до цього збірника не потрапила низка колядок, що побачила світ у т. 1 «Писань Осипа Юрія Федьковича...».

⁵ Історія української літератури: У 8 т. / Гол. ред. кол. Є. П. Кирилюк. – Київ: Наук. думка, 1968. – Т. 3. – С. 315–349. Натомість, жодного слова про перше критичне видання «Писань...» Ю. Федьковича та участь у його підготові І. Франка немає в монографіях М. С. Возняка «Велетень думки і праці» (Київ, 1958); Є. П. Кирилюка «Вічний революціонер» (Київ, 1966); І. Басса та А. Каспрука «Іван Франко: життєвий і творчий шлях» (Київ, 1983).

тичне видання творів класика, зачинателя нової української літератури на Буковині. Фактично філологічна секція новітньої української академії наук, чим було НТШ у Львові, створила новий, неперевершений досі напрям літературознавчих студій – федьковичезнавство.

2. Усі видання спадщини Ю. Федьковича, що побачили світ після виходу «Писань...», базувалися виключно на цій праці, головним ідеологом якої був Іван Франко. Це стосується всіх під-радянських видань Ю. Федьковича і навіть найновішого вже, доби незалежної України, перший том якого вийшов за редакцією Б. І. Мельничука та М. І. Юрійчука. Власне, про якийсь істотний поступ у федьковичезнавстві, навіть у стінах Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, серйозно твердити, на жаль, не доводиться.

3. Вихід у світ «Писань...» мав велике значення в подальшому поступі культури української книжки початку ХХ ст. Оригінальною з мистецького погляду є м'яка обкладинка, яку, на мою думку, оформив один із найцікавіших ілюстраторів книжки того часу – художник Юліян Панькевич. Вельми мистецькі є оправи видання, які в кількості від 1/3 до половини накладу виготовлено в палітурній майстерні НТШ, що продовжувала найкращі традиції палітурних робіт на теренах України.

4. Наклад I і II томів «Писань...» – 3000 прим., решти – по 1000 прим., був достатній на той час для такого типу видання. Для започаткованого в 2004 р. чернівецького видання творів Ю. Федьковича – наклад 1000 прим. – є недостатній і не відповідає вимогам часу.

5. Розробляючи проспект і здійснюючи вихід у світ фундаментального видання творів Ю. Федьковича, а далі Т. Шевченка, І. Франко заявив про себе як найкращий фахівець у галузі наукових і критичних видань спадщини українських класиків.

4.4. ПРОПАГАТОР І ВИДАВЕЦЬ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

І. Франко був не тільки глибоким знавцем і цінителем творчості Т. Шевченка, але й активним пропагатором і видавцем його творів.

Я вже зупинявся на тому факті, що в 1882 р. І. Франко активно поширював на Дрогобиччині видрук поеми Т. Шевченка «Марія», яку видав М. Драгоманов того ж року латинським алфавітом для читання тим людям, які розуміють українську мову, але не читають кирилицею. Про Франкове видання поеми Т. Шевченка «Перебендя» та ґрунтовної розвідки про неї, реферату П. Тучапського «Шевченкові ідеали і українська дійсність», йдеться в піврозділі 3.1 про «Літературно-наукову бібліотеку» (1889–1898).

Але найбільшу працю, насамперед як науковець і текстолог, І. Франко вклав у видання двотомового Шевченкового «Кобзаря» (1908), яке стало одним із найважливіших видавничих проєктів НТШ. Таким робом, він фактично здійснив нереалізований проєкт видання позацензурного «Кобзаря», що планував зробити й не виконав М. Драгоманов у Женеві. На мою думку, саме видання антології української поезії пошевченківської доби «Акорди» своєрідно підвели І. Франка до цієї знакової в його діяльності праці.

Етапною подією в літературному житті України була поява двох видань творів Шевченка, що готувалися паралельно: за редакцією В. Доманицького у Петербурзі та І. Франка – у Львові. Франкові ідеї про періодизацію творчості Шевченка, його ж текстологічні засади і принципи реалізовані саме у двотомовому виданні «Кобзаря», що побачив світ у Львові 1908 р.

Для дослідження цього видатного проєкту в історії українського книговидання ХХ ст. дуже прислужився М. Возняк, опублікувавши листування І. Франка з В. Доманицьким та свої зауваги у статті, написаній з нагоди двадцятилітнього ювілею появи у світ першого критичного друку спадщини Т. Шевченка¹.

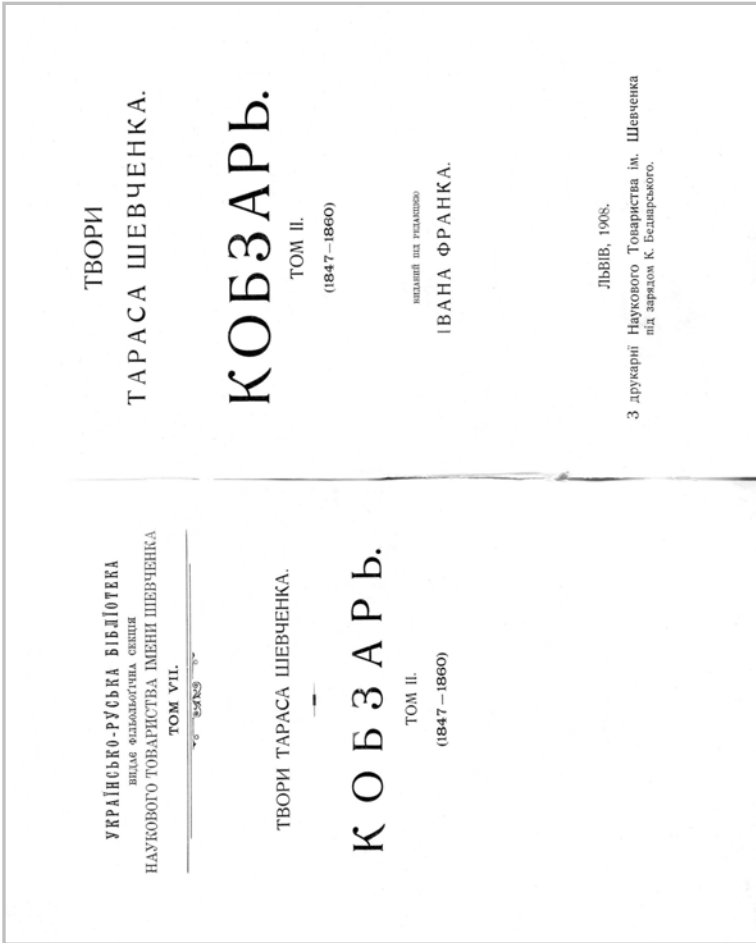
¹ *Возняк М.* З приводу двадцятиліття «Кобзаря» в редакції В. Доманицького (його листування з Ів. Франком) // За сто літ: Матеріали з громадського й літера-

Велике значення під час підготовки цього видання мала ґрунтовна стаття В. Доманицького «Критичний дослід над текстом «Кобзаря», опублікована спочатку в журналі «Киевская старина» в кінці 1906 р. і окремим виданням у Києві наступного року. Ця праця, за словами І. Франка, “дійсно дала нам стільки нового, інтересного матеріалу й уваг, що ми, нарешті, побачили Шевченкові твори в їх правдивому блиску, вникли в робітню великого артиста і зрозуміли ту велику працю, яку він провадив майже рівночасно зі своєю поетичною діяльністю над шліфуванням, вигладжуванням та вдоповнюванням своїх творів” [37, 562–563]. Листування з В. Доманицьким під час редакторської роботи, звірка з текстами Шевченкових автографів, якими той користувався, дали добрі результати. За рівнем текстологічної підготовки це видання не мало аналогів і значно перевищило в науковому сенсі всі галицькі збірки творів Шевченка, що вийшли до того часу. Рішуче відкинуто, як неавтентичні, низку творів, що кочували з одного до іншого видання Шевченкової спадщини 70–80-х років, а саме поезії: «Гарно твоя кобза грає», «В альбом», «Полуботко», «До сестри», «Слов'янам» та інші. І. Франко вперше ввів до видання поеми «Слепая» та «Тризна», Шевченкову передмову до ненадрукованого «Кобзаря», подав два варіанти поеми «Москалева криниця» та «Варнак», запровадивши хронологічний принцип подання творів. Різко відкинуто штучний поділ творчості Шевченка за жанрово-родовим принципом – чотири хронологічні напрями з поділом творів ще на чотири підрозділи: думки, балади, посвяти, епічні твори та інші стихотвори, які використовували О. Огоновський та Ю. Романчук.

Від попередніх видань підготований І. Франком «Кобзар» відрізнявся нумерацією рядків та акцентуванням багатоскладових слів, що мало значення для правильного читання Шевченкової поезії, особливо в Галичині, де мова українців була засміченою полонізмами та германізмами. На кожній сторінці книжки подано різночитання за попередніми публікаціями Шевченкових творів, інформація про першодруки.

Заслуговує на окрему увагу і той факт, що в процесі роботи І. Франко постійно вдосконалював своє видання. Так, у порівнянні

турного життя України XIX і початків XX століття / Заходом комісії нової історії України під ред. акад. М. Грушевського. – Київ; Харків: ДВУ. – 1930. – Т. XXXI. – Кн. 5. – С. 272–304.

Титульний розгорт другого тому «Кобзаря» Т. Шевченка
(Львів, 1908)

з рукописним автографом, що зберігається у фонді І. Франка Відділу рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України¹, додатково введено до першого тому ще дві поезії: «Тяжко-важко в світі жити» та «К. Маркевичу», які він отримав пізніше. Навіть уже тоді, коли перші десять аркушів «Кобзаря» було набрано в друкарні, а В. Доманицький надіслав Франкові примірник петербурзького видання з виписками варіантів із копії, що зберігалася в архіві покійного на той час письменника Д. Мордовця, він подає цей матеріал у передмові до першого тому. Видання «Кобзаря» в Петербурзі та Львові за редакціями В. Доманицького та І. Франка – принципово важливі події в історії шевченкознавчої науки.

Шевченкознавці та франкознавці, починаючи від М. Возняка, про що йшлося вище, не обминули своєю увагою Санкт-Петербурзького за редакцією В. Доманицького (1907) та львівського за редакцією І. Франка (1908) видання спадщини Т. Шевченка. Про це писали М. Бернштейн², В. Бородін³, А. Франко⁴ та багато інших літературознавців і біографів І. Франка. Однак, попри легко з'ясовувані дати, які сам І. Франко наводить у передмові першого тому «Кобзаря», а саме: ухвалу філологічної секції НТШ від 21 грудня 1905 р., затвердження цієї ухвали виділом 26 червня 1907 р. [37, 563] не були з'ясовані книгознавчі аспекти Франкового видання.

Оскільки «Кобзар» побачив світ у серії «Українсько-руська Бібліотека» Філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка, він мав однаковий серійний формат з «Писаннями Осипа Юрія Федьковича», 8^о– розмір книжки після обрізу 20,4×13,2 см. М'яка обкладинка мала рослинне обрамлення, аналогічне з виданням творів О. Ю. Федьковича, на мою думку, пера художника Юліяна Панькевича. Неоправлений «Кобзар» коштував 3 кор. Частина примірників оправлено в палітурні НТШ чи в інших палітурних майстернях Львова, а, отже, залежно від якості оправи, такі книжки коштували на 2–4 кор. дорожче.

¹ Іл... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 669.

² *Бернштейн М. Д.* Франко і Шевченко: Спостереження над Шевченковою спадщиною І. Я. Франка. – Київ: Дніпро, 1984. – 267 с.

³ *Бородін В.* Видання літературних творів Т. Шевченка // Шевченківський словник: У 2 т. – Київ: Гол. ред. УРЕ, 1976. – Т. 1. – С. 116–117.

⁴ *Франко А.* Іван Франко – редактор видавничої серії: Наукового товариства ім. Шевченка «Українсько-руська бібліотека» // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин... – Львів. 1998. – С. 578–585.

Як свідчить запис у «Книзі замовлень Друкарні Наукового Товариства імені Шевченка», замовлення на т. 1 «Кобзаря»¹ розміщено 10 червня 1907 р. (sic! – до затвердження ухвали секції на виділі НТШ). Наклад книжки – 2000 примірників, а кошти друку склали 2160.5 корон. Хоч І. Франко писав В. Доманицькому 21 серпня 1907 р., що він відпочиває в Криворівні і що до його повернення у Львів “дальший друк Шевченка зупиниться” [50, 326], все-таки цю велику працю він закінчив швидко: свій «Кобзар» надіслав В. Доманицькому ще перед Різдвяними святами 1908 р. [50, 349]. Написанню обіцяної передмови й покажчика до другого тому [37, 565], очевидно, завадила хвороба І. Франка. Якщо врахувати справедливе твердження В. Бородіна, що Франкова редакція поетових творів відмінна від тексту петербурзького «Кобзаря» 1907 і 1908 р., то І. Франко дуже швидко впорався з такою складною і важкою, на той час справді піонерською, працею.

Наведу, хоч і опосередкований, приклад видавничої діяльності найбільшого галицького книговидавця міжвоєнного періоду Івана Тиктора, який ґрунтується на Франкових видавничих засадах². Йдеться про реалізацію уже в Канаді одного з чотирьох найзначніших видавничих проєктів І. Тиктора, а саме: «Кобзаря» в упорядкуванні і з коментарем Василя Сімовича. По суті, це відтворення книжки, яка побачила світ у 1921 р. в Українському видавництві в Катеринославі заходами Євгена Вирового в Ляйпцігу.

Саме на засадах Доманицького-Франка, які пізніше розвинув Б. Лепкий, В. Сімович підготував чи не найоригінальніше видання «Кобзаря», яке мало стати “придатним” для якнайширшого кола читачів. Книжка призначалася для всіх земель, що їх заселяє український народ: і Наддніпрянщини, й Кубані, й Західної України (Поділля, Галичини, Буковини, Холмщини), й Полісся, й Підляшшя, й Закарпаття³. Цьому сприяли, насамперед, унікальні коментарі, які для зручності користування винесено посторінково. Саме це видання передрукував І. Тиктор в еміграції в столиці канадської провінції Манітоба Вінніпезі з нагоди 100-річчя від дня смерті Т. Шевченка в 1961 р., і саме воно, повторене кілька разів,

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 360 зв. – 361.

² Про це див.: *Якимович Б.* Іван Тиктор – видавець і громадський діяч // Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса»: Бібліографічний покажчик (1923–1977) / Укладач В. Г. Денисюк. – Львів, 2000. – С. 5–26.

³ *Сімович В.* [Передмова] // *Шевченко Т.* Кобзар. – Катеринослав, 1921. – С. X.

залишається основною книжкою, з якої вивчають українці Т. Шевченка в усій західній діаспорі. На жаль, «Кобзар» із коментарями В. Сімовича лише один раз перевидався в Україні, у Рівному, заходами Рівненського обласного об'єднання Товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка та Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України¹, а українські читачі, передовсім школярі, змушені до сьогодні користуватися розтиражованими у великій кількості «Кобзарями» з тими суворо цензурованими радянськими трактуваннями подій і фактів, які безбожно фальсифікують безсмертні Шевченкові твори.

Шкода, що редколегія найавторитетнішого на сьогодні видання Т. Шевченка – «Повного зібрання творів у дванадцяти томах», не подала окремої статті про історію видання творів Кобзаря, починаючи від прижиттєвих публікацій. Таке бібліологічне дослідження, на яке здатні науковці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського мало бути поміщене після фундаментальної статті академіків І. Дзюби та М. Жулинського «На вічному шляху до Шевченка»². Студія додала б дуже багато для ознайомлення сучасного читача з історією української книжки XIX–XXI ст., стала би внеском в бібліологію шевченкознавства, показала би роль М. Драгоманова, В. Доманицького, І. Франка, Ю. Романчука, В. Сімовича, М. Зерова, М. Рильського та ін. у боротьбі за спадщину Т. Шевченка в умовах бездержавності українського народу, а пізніше під пресом тоталітарного більшовицького режимів.

Підсумовуючи викладене, роблю висновок, що І. Франко належить до літературознавців, які глибоко осмислювали творчість Тараса Шевченка, високо цінили його внесок у світову літературу, долучилися до популяризації творчості Кобзаря. Саме І. Франко здійснив найкраще галицьке видання поетичної спадщини Кобзаря, яке є його видатним внеском у шевченкознавство.

¹ Це репринтне відтворення 2-го виправленого та поширеного видання, яке оприлюднив І. Тиктор у Вінніпезі 1960 р. Книжка з'явилася наприкінці 1998 р. накладом 7 тис. примірників з післямовою М. Жулинського «Тарас Шевченко: духовна реалізація пророцтва». – С. I–XV.

² Дзюба І., Жулинський М. На вічному шляху до Шевченка // Шевченко Т. Повне збір. творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 2001. – Т. 1. Поезія 1837–1847. – С. 9–66.

РОЗДІЛ V
«ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ»
І ВИДАННЯ КОРПУСУ
«МАЛОЇ ПРОЗИ»

Іван Франко. Фото 1898 року

5.1. ЗБІРКА «В ПОТІ ЧОЛА» (1890) ЯК КОНСПЕКТ КОРПУСУ ВИДАНЬ “МАЛОЇ ПРОЗИ”

На початку ХХ ст. І. Франко вирішив видати корпус своєї “малої прози”, власне цикл «Галицькі образки». Це була не нова ідея, бо ще в 1886 р. в «Русько-українській бібліотеці» Є. Олесницького І. Франко видав прозову книжечку під такою назвою. Очевидно, саме тоді в нього виникла думка зробити з кількох оповідань більший цикл. Утім, поетичний цикл з аналогічною назвою І. Франко опублікував у своїй книжці «З вершин і низин» (1893).

Добрим джерельним матеріалом до історії видання Франкової прози є його «Передне слово» до збірки «Батьківщина і інші оповідання» (Київ, 1911)¹. Як пише сам автор, працюючи ще 1877 р. над низкою «Бориславських оповідань», він дійшов висновку, що йому треба розширити обрії циклу, “щоб у більших або менших оповіданнях змалювати побут галицької Русі в різних околицях, у різних суспільних верствах та родах занять. Мали се бути «Галицькі образки», в яких би обік етнографічного та побутового матеріалу виступали також психологічні проблеми”². Тоді ж, у першій половині 1877 р. він написав три оповідання, два з яких – «Лешишина челядь» і «Два приятелі» – опублікував альманах «Дністрянка», про що я вже згадував.

І хоч його оповідання з’являлися в різних періодичних виданнях, І. Франка не покидала думка зібрати і впорядкувати їх, розширити обрії поданого матеріалу до циклу «Галицькі образки». Першою спробою упорядкувати “малу прозу” став вихід у світ збірки «В поті чола», яка пізніше лягла в основу видання корпусу Франкових прозових творів.

¹ Франко І. Батьківщина і інші оповідання. – Київ: Українсько-руська Видавнича Спілка, 1911. – С. 3–6. Цей твір надруковано також [38, 484–487].

² Там само. – С. 3.

Збірка «В поті чола»¹ побачила світ 1890 р. і стала справді одним з оригінальних його видань. У цій книжці надруковано 20 оповідань, які вважаю за доцільне тут усі перелічити: 1. «Лесишина челядь», 2. «Два приятелі», 3. «Муляр», 4. «Малий Мирон», 5. «Грицева шкільна наука», 6. «Оловець», 7. «Schön-Schreiben», 8. «На дні», 9. «Сам собі винен», 10. «Слимак», 11. «Добрий заробок», 12. «Хлопська комісія», 13. «Історія моєї січкари», 14. «Цигани», 15. «Ліси і пасовиська», 16. «До світла», 17. «Домашній промисл», 18. «Маніпулянтка», 19. «До світла», 20. «Між добрими людьми». Власне, це було на той час майже повне зібрання малої прози І. Франка.

Але оригінальність книжки полягала, насамперед, в тім, що «Передне слово» до неї (с. I–IV) дня 6 листопада (6 новембра) в Софії написав М. Драгоманов і з дозволу І. Франка у продовженні цієї передмови помістив «Відривок з листу Ів. Франка до М. Драгоманова» (с. IV–XVI), Франковий curriculum vitae, що стало основою для біографів письменника. Та книжка була не лише оригінальною, а й щасливою: «вона зараз по виданню була дозволена для ввозу і продажі в Росії, що тоді в часі пановання надзвичайно острої цензури, особливо супроти українського слова, було рідким, майже самотнім у своїм роді явищем»².

Тому на с. 310–320 І. Франко помістив невеличкий словничок «Пояснене менше уживаних слів», де дає тлумачення російською мовою 376 діалектних слів та ідіом, які могли би бути незрозумілі для наддніпрянського читача. Серед цього реєстру є цікаві і неперестарілі терміни з військової справи (*бранка, зицирка*), з будівництва (*ботюк, варцаб, драниця, платва, рапавий*), з ремісництва (*підтока, коновка, ціпивно*), з ботаніки (*осет, повійка, підбіл, трепета*), які увійшли або мають право на існування в сучасних галузевих терміносистемах і були вилючені тоталітарним режимом наприкінці 30-х років ХХ ст. Отже, словничок до збірки «В поті чола» – один із прикладів Франкової праці як мовознавця чи діалектолога³.

¹ Франко І. В поті чола: Образки з життя робучого люду. Написав Іван Франко. – Львів: Накладом Ольги Франкової. З друкарні Товариства імені Шевченка під надзором К. Беднарського, 1890. – XVI, 320 с.

² Франко І. Батьківщина і інші оповідання... – С. 4.

³ Шкода, що про цей словничок навіть не згадує З. М. Бичко в статті «Іван Франко – діалектолог», надрукованій в кн. «Іван Франко і світова культура. Матеріали міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): У 3 кн. / Упоряд. Б. З. Якимович. – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. 2. – С. 154–155.

Титул і зворот титулу збірки І. Франка «Obrazki galicyjskie» із записами Б. Барвінського. Книжка належить Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка

Згадуючи про подальші видання своєї прози, І. Франко пише: “Значно пізнійше, коли перше видане розійшло ся, а цензурні тиски в Росії полегшали, ся моя збірка вийшла в Києві новим виданем без моїх поправок у двох томиках, в р. 1903, а також окремою книжкою в російським перекладі. Значна часть оповідань із тої збірки була друкована також у ріжних польських, чеських, мадярських та німецьких періодичних та книжкових виданнях”¹.

Однією із загадок франкознавства є історія з виданням книжечки Франкової прози польською мовою «*Obrazki galicyjskie*»² (без зазначення на титульному аркуші часу її виходу в світ) – а власне ситуація з її передмовою «*Niesco o sobie samum*», поява котрої була по суті другим потужним вибухом після публікації статті «*Ein Dichter des Verrates*» (1897). За те, що І. Франко зробив суворий закид представникам української еліти Галичини за її дрібязковість, вузький егоїзм, двоєдушність, пиху, висловив sacramентальну думку, що не любить русинів і Руси [31, 30–31], на нього звалилася низка гострих публікацій в українській пресі. Це, врешті, можна було зрозуміти – Франкова сповідь з’явилася навіть не в українському виданні, а була опублікована в польській книжці як передмова до його збірки в популярній тоді книжковій серії «*Biblioteka Młówki*». В різних джерелах маємо різні твердження про час її написання і появи в світ.

Упорядник «Спису творів Івана Франка» В. Дорошенко твердить, що передмову «*Niesco o sobie samum*» було опубліковано в книжці «*Obrazki galicyjskie*» 1897 р., а “після крику, знятого в польській і укр[аїнській] пресі, частина накладу вийшла без передмови”³. Це

¹ Франко І. Батьківщина і інші оповідання... Оповідання «Два приятелі» та «Історія моєї січкари» побачили світ у польськомовнім перекладі в книжці: *Franko I. «Obrazki galicyjskie»* (Lwów, 1895, 1897); низка інших – у серіях УРВС, коломийських виданнях А. Крушельницького; «Лесишина челядь», «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука» – у видавництві «Вік» (Київ, 1901). У цьому ж видавництві оповідання надруковано у тритомнику: *Франко І. Збірник творів: У 3 т.* – Київ: Вік, 1903–1905. – (Серія «Українська бібліотека»). Називаю тільки окремі видання, не зупиняючись на публікаціях в польській, чеській, російській та угорській періодиці.

² *Franko I. Obrazki galicyjskie.* – Lwów: Nakładem Księgarni Polskiej, [без року]. – VII, 160 с. – («Biblioteka Młówki», Nr 287–289). До неї, крім передмови, увійшли такі оповідання: «*Dwaj przyjaciele*», «*Historia mojej sieczkarni*», «*Hawa*», «*Jeden dzień z życia uliczników lwowskich*», «*Pantałacha*».

³ Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання / Улож. В. Дорошенко. – Вип. 1 (ч. 1 – 2044). – Львів, 1918. – С. 17. – Поз. 409.

міркування без застережень бере до уваги М. О. Мороз у своїй бібліографії¹.

Утім, автори коментарів до 31 тому п'ятдесятитомника І. Франка – а це, очевидно, хтось із зазначених на звороті титульного аркуша авторитетних вчених: Ю. Л. Булаховська, В. П. Ведіна, Т. І. Комаринець, К. Т. Кутковець, В. П. Лук'янова, А. І. Скоць – стверджують, що «Дещо про себе самого» І. Франко написав у 1895 р., але друком твір вийшов у 1897 р. [31, 519], хоча ні словом не прохоплюються про наявність чи відсутність автографа цієї сповіді. Постає питання – для чого І. Франко написав її? Чи не була це реакція на провал його габілітації на доцента Львівського університету? Чому він не надрукував її того ж 1895 р.?

У Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (інв. № 78760) зберігається унікальний примірник цієї книжки, де на титульному аркуші олівцем є такий напис: “[1897] verte!”. А на звороті титулу: “NB. Без передмови видання в 1895 р. З передмовою 1897” – і підпис: “Др. Бог. Барвінський”. Отже, один із найавторитетніших знавців української книжки, відомий бібліограф і пізніший директор університетської бібліотеки Б. Барвінський стверджує, що фактично було два видання книжки «*Obrazki galicyjskie*»: 1895 (без передмови) і 1897 (з передмовою), а не так, як пише В. Дорошенко, нібито частина накладу 1897 р. побачила світ без передмови.

Видатний польський бібліограф Кароль Естрайхер у своїй «Бібліографії польській», видання 1895 р., на жаль, не фіксує². Хто ж тоді помиляється, і чи існувало взагалі видання книжки «*Obrazki galicyjskie*» 1895 р.?

Можна припустити, що тоді, коли В. Дорошенко готував до друку Франкову бібліографію – про це детальніше в підрозділі 7.2 нашої праці – І. Франко був хворий і міг не пам'ятати колізій із виданням і передмовою до нього. Отже, дуже ймовірно, що книжка без передмови таки вийшла 1895 р., і не слід твердити, що такого видання не було, а лише частина накладу 1897 р. побачила світ без передмови. Та цю цікаву загадку, що стосується не тільки особи

¹ Іван Франко. Бібліографія творів: 1874–1964 / Склад М. О. Мороз. – Київ: Наук. думка, 1966. – С. 9. – Поз. 11.

² *Estreicher K. Bibliografia Polska XIX. Stólecia. Lata 1881–1900.* – Т. 1: A–F. – Kraków: Nakładem Spółki Księgarzy Polskich, 1906. – S. 406.

І. Франка, але й польськомовних перекладів з української літератури, часу появи їх у світ (зокрема колізії з книжкою «Obrazki galicyjskie»), слід ще уважно дослідити в майбутньому.

* * *

Але повернемося до книжки «В поті чола», чи то радше – до її оформлення. Титульний аркуш книжки надруковано у два кольори: назва «В поті чола» – червоним, решта – чорним. Книжка побачила світ накладом Ольги Франко, це, очевидно, були кошти з її посагу.

Хоча збірка не має ілюстрацій, усе ж метранпаж друкарні НТШ, де вона побачила світ, не обійшов її своєю увагою. Художньою гарнітурою шрифтів набрано заголовок кожного оповідання, а його текст розпочинається художнім ініціалом. Формат книжки – побільшена “вісімка”, 19,5×12 см після обрізу. Частина накладу мала півшкіряну палітурку, з оправленими в шкіру кутами, із золотим тисненням на хребті впоперек прізвища автора та назви книжки. Можемо сказати, що збірка «В поті чола» була справді віхою і в творчості, і у видавничій діяльності І. Франка.

Здійснювати видання корпусу “малої групи” з додатком томів літературознавчих праць І. Франко почав у 1902 р. у рамках співпраці з Антоном Хойнацьким.

5.2. ВИДАВНИЧИЙ ПРОЄКТ “ІВАН ФРАНКО Й АНТІН ХОЙНАЦЬКИЙ” ТА ЙОГО ПРОДОВЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКО-РУСЬКІЙ ВИДАВНИЧІЙ СПІЛЦІ

Антін Хойнацький, про кого згадано в підрозділі 2.4 цієї праці як видавця другого видання збірника «З вершин і низин», посідав у житті І. Франка не епізодичну роль. Як міг би висловитися історик чи літературознавець Франкової епохи, А. Хойнацький – дуже цікава фізіономія у видавничому та книготорговому русі в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Керуючи книгарнею, а пізніше друкарнею Ставропігівського інституту, він, очевидно, добре знався на українській літературі. Майже через 10 років після появи збірки «З вершин і низин», а саме 1902 р., А. Хойнацький та І. Франко розпочинають свій спільний і дуже амбітний проєкт – видання зібрання творів І. Франка у 12 томах, куди мали увійти десять томів оповідань та два томи праць з історії літератури¹.

Цікаво, що А. Хойнацький розпочав видавати книжки ще до укладання письмової угоди, а точніше, до письмової згоди автора на видання корпусу його прози й літературознавчих праць. Бо перші два томи цього корпусу побачили світ у 1902 р., а письмовий дозвіл, себто по суті попередньо обумовлену угоду, яка влаштувала обидві сторони, І. Франко подав А. Хойнацькому 29 квітня 1903 р.

Згідно з цим документом, І. Франко передавав право на одноразове видання збірки новел на таких умовах:

“1. Збірка обійме 10 томів новел а 2 томи інших праць (з історії літератури), кождий том коло 10 аркушів друку. Продовження видання на більше томів залежить від обопільної угоди.

2. Редакцією і коректурою збірки займаюся сам.

¹ Дуже шкода, що про діяльність цього відомого діяча української книжки, книгаря і видавця практично не знайшлося місця на сторінках цінної популярної монографії Ірини Котлобулатової «Книгарі та книгарні в минулому Львова» (Львів: Аверс, 2005, 240 с.).

3. Гонорар після умови припадає мені від аркуша 15 гульд[енів] (30 к[орон]). За редакцію і коректу окремого гонорару не беру. При обчисленні аркушів титулові картки не числяться, а сторони, на яких є більше як 15 рядків, числяться за повні, а на яких менше як 15 рядків, ті зчисляються докупи.

4. До кінця цього (1903) року я зобов'язуюся випустити щонайменше 6 томів видання, а решту в 1904 році.

5. Надто вимовляю собі по 20 примірників кожного тому в звичайній оправі, з тим, одначе, що тих примірників не пущу в продаж.

6. Щодо виплати гонорару, то признаю, що досі ви уплатили мені 31 к[орону] 30 с[отиків]. Дальший рахунок будете вирівнювати в міру появи поодиноких томів і відповідно до нашої умови. З кінцем року ви повинні предложити мені виказ рахунку побраного мною гонорару, як також обрахунок того, що мені належить за видані досі томи.

Д-р Іван Франко
Львів, д. 29 квітня 1903

Р. S. Зобов'язуюся не приступати до нового видання поміщених у своєму виданні творів доти, доки це видання не буде розпродане.

Іван Франко [50, 227–228].

Умови, як бачимо, влаштовували тоді обидві зацікавлені сторони, а сам видавничий проєкт «Іван Франко та Антін Хойнацький» мав стати основою корпусу прозових творів І. Франка.

Нарешті дійшло до реалізації давнього задуму: готуючи цей 12-томник, І. Франко має намір дати белетристичну енциклопедію галицького життя у формі оповідань, себто довершити планований цикл «Галицькі образки», про що йшлося вище. Тому він вирішує поділити збірку «В поті чола» на кілька груп, а готуючи окремих томик спеціально для цього проєкту, додавати з опублікованих у періодиці пізніше або дописувати ad hoc нові оповідання. Як бачимо, І. Франко ставив перед собою непросте і справді амбітне завдання. Що ж йому вдалося здійснити насправді?

Описуючи в передмові до збірки «Батьківщина і інші оповідання» справу видання 12-томника на кошти А. Хойнацького, І. Франко твердить, що «під фірмою А. Хойнацького [вийшли] чотири томики»¹.

¹ Франко І. Передне слово // Франко І. Батьківщина і інші оповідання... – С. 5.

“1. «Добрий заробок і інші оповідання», 1902, де міститься крім передмови 8 оповідань, з них 7 – («Добрий заробок», «Муляр», «Сам собі винен», «Слимак», «Історія моєї січкарні», «Домашній промисл», «Довбанюк») були опубліковані у збірці «В поті чола», а одне, «У кузні», до цієї збірки не входило”¹.

Оскільки оповідання «У кузні» написано під час відпочинку І. Франка у Криворівні 24 липня 1902 р., маємо право твердити, що перша книжка планованого 12-томника побачила світ восени того ж року.

Далі І. Франко пише так:

“2. «Панталаха і інші оповідання», 1902, крім передмови і титулового оповідання містить іще «Хлопська комісія» та «В порожнім шпиталі». Се остатнє ново написане”².

Тут вкралася неточність. Виглядає, що два перші оповідання побачили світ у збірці «В поті чола». Насправді це не так, про що пише сам І. Франко в «Передмові» до книжки «Панталаха і інші оповідання», де зазначає, що тільки одне оповідання (навіть не називаючи котре, а йдеться про твір «Хлопська комісія». – *Б. Я.*) було взято зі збірки «В поті чола».

Оповідання «Хлопська комісія», як твердить І. Франко, написано польською мовою для петербурзького часопису «Край» і лише у 1884 р. надруковано українською мовою в журналі «Зоря»³. Може, й справді І. Франко спочатку планував друкувати свій твір у Петербурзі, однак перша публікація оповідання побачила світ у варшавському журналі «Prawda» (1884, ч. 26, с. 302–308) під назвою «Chlopska komisja» та підписане криптонімом Р. а.

Оповідання «Панталаха» І. Франко також первісно написав польською мовою й запропонував його львівській газеті «Kurjer Lwow-ski». Пізніше його надруковано у книжечці «Obrazki galicyjskie».

Обидві публікації польською мовою не влаштовували автора через редакторські скорочення, які не дають повністю зрозуміти змісту; пропуск кінця розділу VI «Панталахи» (побут Прокопа в кухні), як пише І. Франко, “лишав не виясненою досить важну обставину: відки у Прокопа взяло ся гусяче перо, не зовсім звичайний гість у тюремній казні”⁴.

¹ Франко І. Передне слово // Франко І. Батьківщина і інші оповідання... – С. 5.

² Там само.

³ Франко І. Передмова // Франко І. Панталаха і інші оповідання. – Львів, 1902. – С. V.

⁴ Там само.

Цікаво, що останнє оповідання збірки «Панталаха...» І. Франко написав на основі конспекту 1880 р. і вважав, що воно могло б мати й інший тон, й інше освітлення, якби він писав його перед двадцятьма роками. Оповідання автобіографічне, оскільки йдеться про період перших львівських соціалістичних судових процесів.

І. Франко продовжує інформувати своїх читачів:

“3. «Малий Мирон і інші оповідання» 1903, містить передмову, а далі нариси: «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Олівець», «Schön-Schreiben», «Отець гуморист», «Гірчичне зерно» і «Борис Граб». Се остатнє було частиною більшої повісти «Не спитавши броду», а два передостатні написані навмисне для сего видання”¹.

Отже, чотири оповідання надруковано зі збірки «В поті чола»: два – написано спеціально для цього тому, а останнє, «Борис Граб», є переробкою твору, що вперше побачив світ у «Зорі» 1890 р.

Далі інформація І. Франка стає неточною:

“4. «З бурливих літ» перша серія, видана без фірми Хойнацького, але його накладом 1903 р., містить окрім передмови, два оповідання: «Різуни» і «Гриць і панич», оба написані пізніше по виданню збірки «В поті чола»”².

Помилка в тому, що ніби-то книжка видана без фірми Хойнацького, але це не так, про що нижче.

Хронологічно події, які описує І. Франко у своїх оповіданнях, стосуються 1846–1848 рр., які він ретельно досліджував як історик. До згаданих двох оповідань І. Франко хотів додати ще одне, «Герой по неволі», однак це дуже збільшувало обсяг книжки, і він від цієї ідеї відмовився.

У «Передмові» до книжки «З бурливих літ» І. Франко подає цікаві джерельні матеріали щодо змісту цих своїх художніх творів. Сюжет, який ліг в основу оповідання «Різуни», І. Франко знав давно. Ще з оповідок свого батька, Якова, І. Франкові було відомо про відвідини Кальварії³ 1846 р. великою групою мазурських різунів, учасників заворушень на етнічних польських територіях, і про переполох, викликаний їхнім приходом. Цей епізод у віршованій формі І. Франко подав у своїй поемі «Панські жарти». Працюючи в архіві В. Федоровича, він знайшов автентичний документ, лист шляхтича Адама, який

¹ Франко І. Батьківщина і інші оповідання... – С. 5.

² Там само.

³ Кальварія Пацлавська, широковідоме відпустове місце в Галичині, тепер на території Польщі, недалеко від польсько-українського кордону між Перемишлем (Польща) і Нижанковичами (Україна).

ІВАН ФРАНКО.

МАЛІЙ МИРОН
І ІНЬШІ ОПОВІДАНЯ.

НАКЛАДОМ АНТОНА ХОЙНАЦЬКОГО.

ЛЬВІВ 1903.

в ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднаєського.

*Титульний аркуш книжки І. Франка
«Малий Мирон і інші оповідання» (Львів, 1903)*

ІВАН ФРАНКО.

З БУРЛИВИХ ЛІТ.

ЧАСТЬ I.

НАКЛАДОМ АНТОНА ХОЙНАЦЬКОГО.

ЛЬВІВ 1903.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

*Титульний аркуш збірки оповідань І. Франка «З бурливих літ».
Книжка видана накладом А. Хойнацького (Львів, 1903)*

детально описує ту подію. Документ І. Франко повністю наводить у «Передмові» до книжки¹.

Не менш важливим із джерельного боку є наведений тут документ, власне заява шляхтича Никодима Пшестшельського про його участь у подіях 1846 р. на Турківщині та Сяноччині, роль і позицію українських селян щодо польських аспірацій. Ці невігадані історії склали основу сюжету оповідання «Гриць і панич»².

Підсумовуючи викладене щодо джерельної бази оповідань «Різуни» і «Гриць і панич», констатую, що «Передмова» до збірки «З бурливих літ» подає нам маловідомі автентичні історичні документи про події того часу в Галичині, а відображення тих подій у художній формі не тільки допомагає їх краще зрозуміти, але є цінним внеском І. Франка в розвиток української малої історичної прози.

Описуючи далі історію реалізації задуманого корпусу видань малої прози в проєкті «І. Франко – А. Хойнацький», автор допускається знову прикрої неточності. Він твердить, що “на цьому урвалося видане А. Хойнацького, дальші два томики тої серії вийшли вже під фірмою Українсько-руської видавничої спілки”³.

Насправді це не так, бо накладом А. Хойнацького побачила світ ще одна книжка оповідань І. Франка. Йдеться про умовний п'ятий випуск, а саме книжку «Маніпулянтка і інші оповідання» (1904). Хворий І. Франко міг забути, що перше видання цієї збірки побачило світ 1904 р. накладом А. Хойнацького, а аналогічне, стереотипне, вже накладом УРВС 1906 р. На це звернув увагу бібліограф М. Мороз, фіксуючи обидва видання в бібліографії, але ніяких пояснень цього факту не подав⁴.

Згаданий томик відрізняється від усіх попередніх насамперед тим, що не має передмови. Там передруковано три оповідання зі збірки «В поті чола»: «Маніпулянтка», «Лешишина челядь», «Між добрими людьми». Спеціально до цієї збірки І. Франко написав драматичний нарис «Чи вдуріла?»⁵.

¹ Франко І. З бурливих літ / Накладом А. Хойнацького. – Львів, 1903. – Часть І. – С. ІХ–Х. Див. також [21, 190–191].

² Там само. – С. ХІ–ХІІІ. – Див. також [21, 192–196].

³ Франко І. Батьківщина і інші оповідання... – С. 5. Це хибне твердження І. Франка обійшли мовчанкою, не прокоментувавши, упорядники 50-томного зібрання творів. – Див. [38, 591].

⁴ Франко І. Маніпулянтка і інші оповідання. Накладом Антона Хойнацького. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1904. – 194 с., 2 (реклама).

⁵ Франко І. Батьківщина і інші оповідання... – С. 5.

* * *

Чому не був зреалізований до кінця видавничий проєкт І. Франка і А. Хойнацького? Головною причиною, очевидно, був брак коштів у А. Хойнацького на реалізацію задуму. Підтвердження цього знаходимо в листі І. Франка до С. Єфремова від 31 травня 1905 р. Дякуючи йому за редакцію і присилку третього томика своїх оповідань¹, І. Франко пише: “Моє тутешнє видання, розпочате Хойнацьким, зовсім пропало; надруковано досі 5 томиків, але Ставропігія арештувала їх за довги Хойнацького і не пускає в продаж” [50, 266]. Цей уривок з листа до С. Єфремова підтверджує наш попередній висновок, що накладом А. Хойнацького побачило світ 5, а не 4 томи оповідань І. Франка, про що він і писав у передмові до книжки «Батьківщина...».

Друкував А. Хойнацький Франкові твори у друкарні НТШ. Книжки виходили накладом у 3000 примірників кожна². Як свідчать архівні документи, їх друкували на власному папері замовника. Мабуть, саме борги за папір Ставропігії послужили причиною арешту книжок, які А. Хойнацький зберігав у книгарні тієї ж установи, якою завідував. Витрати на друкування книжок у друкарні НТШ були не надто великі: т. 3 («Малий Мирон») коштував 356 корон; т. 4 («З бурливих літ») – 360 кор.; витрати за т. 5 («Панталаха») відсутні³. Усе ж, власне фінансова неспроможність видавця і книгаря А. Хойнацького стала причиною розбиття цього цікавого проєкту.

Частину книжок цієї підсерії було оправлено в мистецькі оправи в палітурні Євгена Спожарського, і вони є зразком палітурного мистецтва Львова початку ХХ ст. Усі книжки мали однаковий формат “великої” серії УРВС. До речі, А. Хойнацький сам допильнував здійснення палітурних робіт і для Франкових примірників. Коротким листом від 16 листопада 1903 р. він надсилає письменникові 10 примірників чергового тому [мабуть, йшлося про «Маніпулянтку...», п’яту книжку спільного проєкту. – *Б. Я.*], причому ще й перший том “на лучшій папері, тільки получив от п. Спожарського”⁴.

¹ Мова йде про т. 3 видання: *Франко І.* Зб. творів: У 3 т. – Київ: Вік, 1903–1905. – (Серія «Укр. бібліотека»), що доводить появу останньої книжки у травні 1905 р.

² ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 28 зв. – 29; 33 зв. – 34; 56 зв. – 57. Книжки УРВС друковані накладом 1200–1500 прим.

³ Там само.

⁴ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 165. – С. 125.

ІВАН ФРАНКО.

МАНІПУЛЯНТКА

І ІНЬШІ ОПОВІДАННЯ.

НАКЛАДОМ АНТОНА ХОЙНАЦЬКОГО.

ЛЬВІВ, 1904.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

*Титульний аркуш збірки оповідань І. Франка «Маніпулянтка».
Книжка видана накладом А. Хойнацького (Львів, 1904)*

Іван Франко.

БАТЬКІВЩИНА

І ИНШІ ОПОВІДАННЯ.

Київ—1911.

Друкарня 1-ї Київської Свілки Друкарської Спранн,
Трьохсвистителська 5.

*Титульний аркуш збірки оповідань І. Франка
«Батьківщина і інші оповідання» (Київ, 1911)*

Власне на виході в світ цього томика і закінчилася Франкова співпраця з А. Хойнацьким.

* * *

Хоч А. Хойнацький припинив фінансувати серію видань Франкової «малої прози», фактично стосунки між ними не розірвалися. І. Франко був готовий видати ще бодай 2–3 томиків своїх оповідань. Тому він вирішив перенести недовершений проєкт із А. Хойнацьким в УРВС і таким робом продовжити видання цього корпусу чи підсерії своєї прози.

Уже 1905 р. побачив світ томик «На лоні природи і інші оповідання»¹. Титульне оповідання, як свідчить І. Франко, «первісно творило один розділ повісті «Не спитавши броду»². Вельми цікава історія оповідання «Микитичів дуб», передрукованого з другого тому «Славянського Альманаха» (видавався у Відні, 1878–1879). Цей том був сконфіскований і не вийшов у світ, а І. Франко видобув його з випадково збереженого прокурорського примірника. Всього до збірки «На лоні природи...» увійшло 13 оповідань: «Яндруси» – перший розділ повісті «Lelum Polelum»; «Дріяда» – уривок з повісті «Не спитавши броду», низка оповідань, друкованих у різних періодичних виданнях. До цієї збірки не потрапило, всупереч твердженням І. Франка у «Переднім слові» до книжки «Батьківщина...», жодного твору із збірки оповідань «У поті чола». Натомість спеціально для книжки «На лоні природи...» І. Франко написав справжні свої шедеври «Під оборогом» та «Сойчине крило: із записок відлюдька», які є його визначними здобутками серед усієї прозової спадщини.

Збірка «На лоні природи...» дуже цікава з книгознавчого боку датою передання до друкарні та відкриттям замовлення на друк, що сталося саме напередодні Святвечора 6 січня 1905 р. Обсяг книжки – 16,25 друкованого аркуша, загальні витрати на друк – 566,30 корон, а наклад – 1200 примірників³. Отже, саме здавши до друку збірку «На лоні природи...», І. Франко якраз розпочав інтенсивну працю над своїм вершинним твором – поемою «Мойсей».

¹ Франко І. На лоні природи і інші оповідання. – Львів: УРВС. З друкарні наукового Тов. імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1905. – 255 с. – («Літературно-наукова бібліотека», ч. 72”).

² Франко І. Батьківщина і інші оповідання... – С. 5.

³ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 197 зв. – 198.

Стереотипне перевидання збірки «Маніпулянтка...» впродовж неповних двох років мало б викликати принаймні подив – нещодавно І. Франко видав цю книжку спільно з А. Хойнацьким. Можна хіба припустити, що попередній наклад 1904 р., як останній випуск проекту «І. Франко – А. Хойнацький» взяв за борги А. Хойнацького Ставропігійський інститут і не розповсюджував цієї книжки. А може, й справді, маючи ще не згаслі почуття до Целіни Зигмунтовської, І. Франко вирішив передрукувати ще раз книжку, титульне оповідання якої нагадувало йому про велике захоплення цією фатальною в його біографії жінкою. Через те, що в друкарні НТШ зберігся готовий набір, то й не треба було затрачувати особливого труду. Але справжні причини повторного перевидання саме цього збірника малої прози І. Франка, мабуть, таки залишаться на рівні гіпотез.

Описуючи в «Переднім слові» до «Батьківщини...» появу у світ книжки «Маніпулянтка» І. Франко поминає збірку своєї прози «Місія. Чума. Казки і сатири» (1906)¹. Замовлення на цю книжку відкрито в друкарні НТШ 19 квітня 1906 р., її наклад – 1000 прим.². Отже, І. Франко не зараховував цієї книжки до серії «Галицькі образки», хоча діяльність о. Гавдентія в оповіданні «Чума» стосується української частини краю, а о. Чимчикевич з Товстохлоп є типовим представником старшого покоління галицьких священиків. Як відомо, І. Франко мав на меті написати ще одне оповідання, яким завершити трилогію, однак задуму не здійснив.

Останньою книжкою “малої прози” І. Франка (про збірку «Рутенці» із серії «Міжнародна бібліотека» – у відповідній частині нашої праці), стала вже згадувана збірка «Батьківщина і інші оповідання» (1911). Це видання УРВС побачило світ у Києві, надруковане в друкарні 1-ї Київської Спілки Друкарської Справи при вул. Трьохсвятительській, 5. До неї не увійшло жодного оповідання зі збірки «В поті чола», натомість опубліковано вісім оповідань, розкиданих по різних періодичних виданнях, а останнє, «Задля праздника», було спочатку надруковане польською мовою в «Kalendarzu Robotniczym na rok 1892» (Львів, 1891). Оскільки під час впорядкування збірки І. Франко хворів, його секретар М. Мочульський допоміг зібрати й упорядкувати цю книжку. Серед поданих

¹ Франко І. Місія. Чума. Казки і сатири. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1906. – 210 с. – («Літературно-наукова бібліотека», ч. 101).

² ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 294 зв. – 295.

тут оповідань «Гава і Вовкун» та «Геній» – частини Франкової незакінченої повісті, уривки з якої він друкував уже перед тим.

Цікаву долю з огляду книгознавства мало й інше Франкове оповідання – «Вугляр», до речі, написане першим того ж, 1877 р. (автор мав тоді 21 рік). Як пише І. Франко, це оповідання “якось незаметно для мене вийшло з моїх рук, так що я забув про нього і здивував ся немало, побачивши його аж у початку 1909 р. в перших числах двотижневика «Будучність». Видавець того двотижневика, д. М. Венгжин¹, якому я за недозволене мною опубліковане моєго оповідання зробив досить прикрий виговір, не пояснив мені, відки і яким способом дістав мій рукопис. Се перше видане було докона-не зі зміною первісного етимологічного правопису на фонетику, але при тім із досить численними помилками, які я тепер пови-правляв, приготовляючи се оповідане для друку в отсій збірці”².

Друк книжки «Батьківщина...» у Києві став одним із небагатьох випусків УРВС в історичній столиці нашого народу, видання мало на меті ширше ознайомити наддніпрянського читача з Франковими прозовими творами.

Зауваги, які дає письменник до частини оповідань у цій збірці, доповнюють франкознавчу науку низкою цікавих біографічних моментів із його життя, як про це він пише у примітці до титульного оповідання³. Цінним для книгознавця й бібліографа є те, що під кожним оповіданням подано інформацію про його передрук. Отже, серія видань “малої прози” І. Франка стала подією в житті усієї Соборної України.

* * *

З приводу видавничого проєкту «Іван Франко й Антін Хойнацький» і продовження видання “малої прози” І. Франка у “великій серії” УРВС, себто корпусу Франкової “малої прози” (1902–1911, Львів; Київ) можна зробити висновки:

1. Замість запланованих 12 томів (10 томів малої прози і 2 томів літературознавчих праць) накладом А. Хойнацького побачило світ всього п’ять томів книжок оповідань І. Франка. Додатково, накла-

¹ Один із представників плеяди високоталановитої молоді, у майбутньому – вояк легіону Українських Січових Стрільців, активний співпрацівник його ідеологічного відділу «Пресова Квартира», оригінальний письменник і видавець.

² *Франко І.* Передне слово // *Франко І.* Батьківщина і інші оповідання... – С. 3.

³ Там само. – С. 7.

дом УРВС, І. Франко видав ще три томи своїх оповідань (з них – один, «Маніпулянтка...», 1906 р. – повторно).

2. В основі видання корпусу “малої прози” І. Франка започаткованого з ініціативи А. Хойнацького, була віхова в житті І. Франка збірка оповідань «В поті чола», котру на вихід у світ благословив М. Драгоманов. Ця збірка стала однією з найщасливіших книжок передовсім тому, що в час страшного тиску царату на українське слово таки отримала дозвіл на право розповсюдження на Наддніпрянській Україні.

3. Угода з А. Хойнацьким мобілізувала І. Франка на творення циклу «Галицькі образки». Завдяки такому своєрідному примусові, І. Франко написав перлини своєї творчості: оповідання «У кузні», «В тюремнім шпиталі», «Отець гуморист», «Гірчичне зерно», «Під оборогом», «Сойчине крило», драматичний нарис «Чи вдуріла?». Окрім того, в цей фактично семитомник увійшла низка істотно доопрацьованих і перероблених оповідань І. Франка, які могли б потонути в морі періодики, тим паче, що частину з них написано спочатку польською мовою.

4. Оскільки А. Хойнацький видавав свій проєкт значним накладом (3000 прим.), це сприяло поширенню творів І. Франка не тільки в Галичині, але й поза її межами, що було особливо актуальним після 1905 р., коли в Російській імперії послабилася заборона на українську книжку.

5. Гонорар, який виплатив А. Хойнацький, давав письменникові певну матеріальну підтримку, тим паче, що значна частина його оповідань була передруком зі збірки «В поті чола».

6. Частина примірників семитомника І. Франка, оправлена в палітурні Євгена Спожарського, є добрим зразком українського інтролігаторства початку ХХ ст.

7. До корпусу видань “малої прози” умовної серії «Галицькі образки» (8 томів, в т.ч. одне перевидання) І. Франко свідомо не зараховував вип. 101 “великої серії” УРВС – книжку «Місія. Чума. Казки і сатири» (1906).

У передмовах до п’яти книжок корпусу видань “малої прози” І. Франка є низка цінних покликів на історичні джерела, подається автобіографічний матеріал, що має непересічне значення для історичних досліджень, зокрема для розвитку франкознавства. У передмовах міститься також багато цікавих фактів для висвітлення книгознавчих аспектів видавничої діяльності письменника.

РОЗДІЛ VI
ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА
В УКРАЇНСЬКО-РУСЬКІЙ
ВИДАВНИЧІЙ СПІЛЦІ

Іван Франко. Фото 1904 року

6.1. УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА – ПРОВІДНЕ УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО ХХ СТ.

Підходив до кінця ювілейний 1898-й рік – уся Русь-Україна святкувала кілька визначних дат: 100-річчя відродження нової української літератури, ювілей Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького (1648), «Весни народів» (1848) та 25-ліття літературної діяльності Івана Франка¹. На комерсі, який також входив до програми святкувань і де зібралася численніша українська інтелігенція, проф. М. Грушевський підніс гадку заснувати літературно-видавниче Товариство. На його думку, це було б найкращим фіналом свята відродження нашої літератури, а, окрім того, видаючи постійно твори українських і чужих письменників, можна було б скріпити б літературний рух, сприяти поширенню книжки між всіма верствами суспільства. І хоч не раз траплялося, що добрі наміри не реалізувалися, цього разу сталося інакше – присутні не тільки схвалили добру гадку, а й постаралися її в скорім часі зреалізувати². Уже 7 лютого 1899 р. Товариство вписано в торговельний реєстр на підставі ухвали цісарсько-королівського краєвого суду, і від того часу воно розпочинає свою статутну діяльність, видаючи власним коштом газети, книжки і брошури літературного, наукового і політичного змісту, створюючи на власний зиск або страту друкарні й інші галузі промислу, пов'язані з видавництвом³. Так з початком 1899 р. у Львові виникло одне з найбільших українських видавництв – Українсько-руська Видавнича Спілка (УРВС).

¹ Фотографію із цих святкувань вперше опубліковану без помилок в ідентифікації зображених осіб див.: Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упоряд. Б. З. Якимович за участю З. Т. Грень, О. В. Седяра. – Львів, 2002. – Фото № 8 між С. 472–473.

² Каталог видань Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові. 1899–1912. – Львів, 1913. – С. 3.

³ *Кревецький І.* Українсько-руська Видавнича Спілка і Галицько-руська інтелігенція // Діло. – 1904. – № 82. – 14 (27) квіт.

УРВС засновано як акціонерне товариство, що діяло під управою дирекції, до складу якої входили протягом її існування М. Грушевський, І. Франко, В. Будзиновський, В. Гнатюк, В. Охримович, Н. Кобринська, М. Мочульський, І. Раковський, І. Кревецький та ін. Спілка ставила собі за мету організувати систематичний випуск творів українських письменників та перекладів зі світової літератури й забезпечити авторам систематичну оплату їх праці: першим українським видавництвом, яке платило гонорар авторам, було Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Головні редактори УРВС – І. Франко¹ та В. Гнатюк – мали завдання не лише готувати програму видань, а й виконувати різні технічні справи – листувалися з авторами, вели коректу тощо².

Треба нагадати, що до створення УРВС І. Франко мав справді великі фінансові труднощі, насамперед через свою широку видавничу діяльність, яку провадив власним коштом. У фондах Львівського Ставропігійського інституту вдалося розшукати важливий документ, який має прямий стосунок до видавничої діяльності І. Франка у 90-х роках ХІХ ст., а саме боргове зобов'язання письменника від 12 квітня 1898 р., за півроку до святкування 25-річчя його літературної діяльності³. Цей документ доповнює також відомості про стосунки І. Франка з А. Хойнацьким, який відіграв значну роль у видавничій біографії письменника.

Згідно з цим документом, І. Франко при свідках А. Сивулякові та Г. Коломійцю стверджував, що за друкування замовленої ним продукції в друкарні він винен Ставропігійському інституту 920. 95 зол. ринських, величезну на той час суму. З цього боргу 80 зол. ринських зобов'язується погасити А. Хойнацький, про що він заявив ще раніше, до підписання цього документу.

І. Франко ж зобов'язується – цитую мовою оригіналу (документ написано не рукою І. Франка), бо це є зразок галицького москово-фільського “язичія”:

¹ У Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається Відпис протоколу загальних зборів Товариства «Українсько-Руська Видавнича Спілка», де І. Франко виступив з доповіддю про зміни до її статуту. Ці зміни затверджено ухвалою зборів (6 проти 2) 8 грудня 1900 р. (ф. 3, од. зб. 50, арк. 1–5 зв.).

² Якимович Б. Українсько-руська Видавнича Спілка // Укр. альманах 1999. – Варшава: Об'єднання українців у Польщі, 1999. – С. 125.

³ ЦДДА України у Львові. – Ф. 129. – Оп. 1. – Од. зб. 1199. – А. 1–2.

I. Цѣлую ежегодичную netto цѣну купна получаемую изъ роз-продажи всех моихъ сочиненій, которыи уже сегодня находятся въ комисійной продажи въ книгарни Ставропигійской, или которыи и въ будущемъ в тую же книгарню въ комисовую распродажу передамъ, отступаю и назначаю на цѣлковитое погашеніе всего моего повышого долга и въ той цѣли призволяю, щобы каса Ставропигійского Института побирала всѣ изъ наведенной распродажи netto квоты такъ долго, пока реченный долгъ не будетъ мною совершенно уплаченный.

II. По моему порученію переслалъ г. Антоній Хойнацкій, управитель книгарни Ставропигійского Института во Львовѣ, своевременно въ книгарни въ Кіевѣ къ продажи мои сочиненія въ netto цѣнѣ около 300 зр. а[встрійской] в[алюты], при томъ уполномочилъ я г. Антонія Хойнацкого принимать всѣ за тѣ сочиненій надсылаемыи на его имя Кіевскими книгарнями гроши въ моемъ имени правосильно квитовати.

Для скорѣйшого и тымъ певнѣйшого погашенія моего повышого долга 840 зр. 95 кр. а. в. взгядно 920 зр. 95 кр. а. в. назначаю симъ также всѣ относительныи квоты, якіи въ мѣру послѣдовавшей продажи моихъ сочиненій книгарнями в Кіевѣ на руки г. Антонія Хойнацкого надсыланы будутъ и уполномочаю симъ г. Антонія Хойнацкого всѣ относительныи нимъ полученныи квоты въ касу Ставропигійского Института во Львовѣ безотлагательно доставляти такъ долго помы цѣлый мой повысшій долгъ не будетъ мною уплаченный.

I. Кромѣ того всего обязуюся отъ 1 мая 1898 года, платити готовкою первого дня, каждого календарового мѣсяца, по 10 зр. а. в. ажъ до совершенного погашенія реченного моего долга 840 зр. 95 кр. взгядно 920 зр. 95 кр. а. в. выносящего.

II. Еслибы-же я которого нибудь изъ условій взгядно термина в точкахъ I—III настоящего заявленія содержащихся, точно не додержалъ, или еслибы получаемыи изъ распродажи моихъ сочиненій квоты годичныи были такъ ничтожны, що не было бы видовъ на скорое погашеніе цѣлого моего долга, въ такомъ случаѣ свободно будетъ Ставропигійскому Институту во Львовѣ считати то мое заявленіе не бывшимъ и цѣлый мой долгъ 840 зр. 95 кр. а. в. взгядно 920 зр. 95 кр. а. в. на разъ въ примусовой дорозѣ отъ мене стягнуты”.

Нижче – підписи свідків та Івана Франка. На с. 2 цього документу значиться довідка, яку підписав А. Хойнацький та засвідчило четверо осіб, мабуть, з персоналу книгарні Ставропігійського Інституту:

“Настоящимъ подтверждаю, що г-ну Д-ру Ивану Франку во Львовѣ належится сегодня отъ книгарей въ Кіевѣ за его сочинения тымъ книгарнямъ мною свое временно высланныи общая квота около триста (300) зр. а. в., которую я обязуюся jako ручитель и платильщикъ въ мѣру надсылаемыхъ названными книгарнями на мои руки ратальныхъ вплата въ касу Ставропігійского Института безотлагательно и точно уплатити.

Львовъ дня 12 н. ст. цвѣтня 1898.

Далі – підписи А. Хойнацького та свідків.

Як бачимо, напередодні свого ювілею І. Франко мав значні борги за свою видавничу діяльність, хоч і не так багато продукції тоді друкував у друкарні Ставропігійського інституту. Серед точно зафіксованих – збірка «Зів’яле листя» (1896, 112 с.) та хіба якісь партійні друки Радикальної партії. І лише ювілейний дар та постійна праця в НТШ та УРВС невдовзі визволили його з цієї боргової ями.

Видання, що ними опікувався І. Франко в Українсько-руській Видавничій Спілці, можна умовно поділити на три групи:

I. публікації в серії № 1 (“велика серія”) «Літературно-наукової бібліотеки» (сформована 1904 р., охоплює видання 1899–1921 рр.);

II. публікації в серії № 2 (“мала серія”) «Літературно-наукової бібліотеки» (сформована 1904 р., охоплює видання 1901–1924 рр.);

III. позасерійні видання УРВС (1902–1931 рр.).

Як один з ініціаторів ідеї створення у Львові загальнонаціонального літературного видавництва, саме в УРВС І. Франко продовжив реалізацію в широкому масштабі того, що здійснював сам, видаючи з 1889 р. власним коштом свою «Літературно-наукову бібліотеку»¹. Причому навіть назва залишилася Франкова – «Літературно-наукова бібліотека» (спочатку серії ділились на «Белетристичну бібліотеку» та «Наукову бібліотеку», але з 1904 р. прийнято саме назву «Літературно-наукова бібліотека» («ЛНБ»), причому попередні випуски долучено до згаданих вище “великої” та “малої” серій).

¹ Каталог видань Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові. 1899–1912. – Львів, 1913. – С. 3.

Оскільки І. Франко до своєї хвороби весною 1908 р. поруч з В. Гнатюком був одним із головних працівників видавництва (нагадаю: в “малій” серії з’явилося 117 назв книжок у 162 випусках, друкувалися, окрім белетристичних, також науково-популярні праці з природо- і суспільствознавства; у “великій” серії – понад 150 книжок української і світової літератури), то власне І. Франка можна назвати зачинателем і реалізатором цього великомасштабного українського видавничого проекту. А в «Літературно-науковій бібліотеці» УРВС І. Франко й реалізував багато того, що він не зміг видати власним накладом.

Якщо розділити кожну серію на тематичні групи, то можемо навести таку статистику видавничої активності І. Франка:

I. *“Велика” серія:*

- 1) Белетристичні твори І. Франка – 14 випусків;
 - 2) Наукові видання І. Франка – 2 випуски;
 - 3) Переклади – 5 випусків;
 - 4) Передмови, післямови – 17 випусків;
 - 5) Упорядкування – 4 випуски;
 - 6) Примітки, пояснення – 10 випусків.
- Усього – 52 випуски.

II. *“Мала” серія:*

- 1) Белетристика, драматургія І. Франка – 6 випусків + 1 перевидання;
 - 2) Наукові видання І. Франка – 2 випуски + 1 перевидання;
 - 3) Переклади – 8 випусків;
 - 4) Передмови і післямови – 7 випусків;
 - 5) Упорядкування – 4 випуски;
 - 6) Примітки, пояснення – 4 випуски.
- Усього – 33 випуски.

III. *Позасерійні видання УРВС:*

- 1) Белетристичні твори І. Франка – 1 випуск;
 - 2) Передмова – 1 випуск;
 - 3) Упорядкування (антологія «Акорди») – 1 випуск.
- Усього – 3 випуски.

У РВС І. Франко брав участь у 88 випусках її серійних і поза-серійних видань. Подаємо лише ті, де вказане його прізвище. Але фактично І. Франко мав стосунок і до тих видань, де його прізвище не зазначене.

Яскравим прикладом такої позаавтороперекладацької участі І. Франка в низці видань УРВС можуть бути його консультації молодим авторам і перекладачам, як це було з О. Пашуком, коли той готував український переклад Ж. Масперо «Старинна історія східних народів» (чис. 87 «ЛНБ» УРВС). Про це детальніше йдеться в підрозділі 8.1 про участь І. Франка у виданні «Універсальної бібліотеки».

Як видання УРВС, в її видавничих серіях побачили світ оригінальні збірки, окремі твори та наукові студії І. Франка.

“Велика” серія: «Поєми» (1899), «Полуйка і інші бориславські оповідання» (1899), «Коваль Бассім. Арабська казка» (1901), «Сім казок: Новелі» (1901), «Захар Беркут» (1902), «На лоні природи та інші оповідання» (1905), «Місія. Чума: Казки і сатири» (1906), «Маніпулянтка й інші оповідання» (1906), «Воа constrictor. Повість» (1907), «Лис Микита: Ілюстрована поема» (4 вид., 1909), «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910), «Молода Україна: Студія. Провідні ідеї й епізоди» (1910), «Учитель: Комедія в 3-х діях» (2 вид., 1911), «Давне і нове: Поезії» (2-ге побільшене вид. зб. «Мій Ізмарагд» (1911), «Батьківщина і інші оповідання» (1911), переробка повісті М. де Сервантеса «Пригоди Дон Кіхота» (1913).

“Мала” серія: «Шевченко – героєм польської революційної легенди» (1901, 1910), «Украдене щасте» (1901, 1909, «Semper tiro» (1906) «Зівяле листе» (1911), «Панські жарти» (4-те вид. 1911), згаданий вище «Мойсей» (1913), «Панщина та її скасоване в Галичині» (2-ге вид. 1913), «Із літ моєї молодості» (1914).

І поза серіями – «Акорди» (1903), «Великий шум» (1908). А ще – низка перекладів, ґрунтовне опрацювання текстів із передмовами і примітками, редагуванням десятитомника драм Шекспіра в перекладі П. Куліша (1899–1902).

Серед зреалізованих в УРВС видань слід відзначити двотомовик листів М. Драгоманова, який І. Франко випустив у 1906–1908 рр.¹. У «Передмові» до першого тому цього видання І. Франко детально викладає своє бачення стосунків зі своїм учителем, показує вплив М. Драгоманова на розвиток національного руху в Галичині й Наддніпрянщині, висловлює критичні судження про нереалізовані

¹ Драгоманов М. Листи до Івана Франка і інших. 1881–1886. – Львів: Видав Іван Франко. Накладом Українсько-руської Видавничої Спільки, 1906. – 11, 260 с.; Те ж. – Ч. II: 1887–1895... – 1908. – VI, 440 с.

плани М. Драгоманова щодо видання загальноукраїнського журналу, позацензурного «Кобзаря» Т. Шевченка та третього тому політичних пісень українського народу. Видання цього цінного джерельного матеріалу до історії України достатньо великим накладом в 1500 прим.¹ було одним з вельми важливих видавничих проєктів І. Франка в УРВС². Можемо додати, що передмова до видання мала суто психологічне значення в подальшій біографії І. Франка: захворівши, він переймався, чи справедливо покритикував М. Драгоманова і чи справді його оцінка стосунків з учителем об'єктивна. Аналогічно було й з критикою А. Міцкевича в статті «Ein Dichter des Verrates» (1897).

Так плодovито, як І. Франко, в УРВС не працював ніхто. Взагалі УРВС, ставши другим на українських землях видавництвом української книжки після НТШ, відіграло дуже важливу роль у розвитку національного руху українського народу. Дуже добре, що про діяльність УРВС нещодавно підготувала й успішно захистила дисертаційне дослідження Н. Благовірна³. Сподіваюсь, що ця вартісна студія молодой та перспективной дослідниці побачить світ найближчим часом як окрема монографія.

Я вже звертав увагу читача, що І. Франко, навіть працюючи в НТШ та УРВС, ще далеко до своєї хвороби 1908 р., коли він відійшов від активної праці в цих інституціях, полюбляв видавати окремі книжки власним накладом: далі, у підрозділі 7.1, описано історію першого видання поеми «Мойсей» (1905). Зокрема, власним накладом 1896 р. із друкарні Ставропiгійського інституту вийшла, мабуть, його найгеніальніша поетична збірка «Зів'яле листе: лірична драма» (112 с., 16°), частина накладу якої була мистецьки оправлена в «Переплетні М. С. Спoжарського і Сина у Львові». А 1900 р. у друкарні В. Шийковського побачила світ збірка поезій І. Франка «Із днів журби» (127 с., 16°). Низку книжок белетристики І. Франка видав власним накладом А. Хойнацький – починаючи

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 313 зв. – 314.

² Узагальнену студію про видання праць М. Драгоманова див.: *Якимович Б. Іван Франко – видавець творів Михайла Драгоманова // Четвертий Міжнар. конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.): Доп. та повідомл.: Історія.* – Одеса; Київ; Львів, 1999. – Ч. 1: Від давніх часів до початку ХХ ст. – С. 322–325.

³ *Благовірна Н. Б. Роль Українсько-руської Видавничої Спілки (1899–1932) у формуванні національних засад редакційно-видавничої діяльності.* Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2005. – 18 с.

від другого видання «З вершин і низин», хоч помилково вважалося, книжку нібито видано коштом Ольги Франко¹. Власне – детальний аналіз видавничої діяльності І. Франка – це тема навіть не однотої монографії.

Вище зазначалося, що І. Франко був найактивнішим працівником Українсько-руської Видавничої Спілки і причетним до видання 88-ми серійних книжок УРВС. Окремо простудійовано видання корпусу “малої прози” І. Франка спільно з А. Хойнацьким і продовження цього проекту у виданнях УРВС. З-поміж серійних видань УРВС виділяю десяти томник В. Шекспіра в перекладах П. Куліша (1899–1902), підсерію «Писання Івана Франка» (1909–1914), позасерійні Франкові видання в УРВС – антологію «Акорди» (1903) та повість «Великий шум» (1908), які мають свою специфіку й не “лягають” у концепцію звичайних видавничих серій. Тому дослідження цих видань І. Франка в УРВС природно стають окремими підрозділами цієї праці.

¹ Про це йдеться в розділі 2.4 цієї праці.

6.2. ВИДАВНИЧИЙ ПРОЄКТ УРВС – “ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР”

Видання десяти п'єс В. Шекспіра в 10 томах у перекладі П. Куліша, яке готував до друку І. Франко, побачило світ в УРВС у 1899–1902 рр. Розпочате в перший рік діяльності УРВС, воно є видатним внеском не тільки в українську Шекспіріану, але й яскравим виявом видавничої та редакторської праці І. Франка.

Поперед усього дамо слово найавторитетнішому щоденникові – газеті «Діло»: «Літ[ературно]-наук[овий] вістник» пише: «Видавнича Спілка» у Львові вже в серпні сего року приступає до друкування Шекспірових творів, перекладених на нашу мову пок. П. Кулішем. Звісно, що П. Куліш довго працював над перекладом Шекспіра і видав один том свого перекладу «Отелля», «Троїла і Кресиду» і «Комедію помилок». Вже тогді Куліш мав більше перекладів і перший з-разу том починався драмою «Ромео і Джулета», которі було вже надруковано кілька аркушів, але Куліш чомусь змінив плян, надруковані аркуші велів знищити, а натомість розпочати друк «Отелля». По смерті Куліша лишило ся перекладених ним ще 10 драм, крім тих, що вже надруковані. Правда, переклади ще не вигладжені для друку; покійник, як звісно, покинув Шекспіра, задля Біблії, над котрою его й заскочила смерть. Але будь-що-будь, се праця високоталановитого письменника і великого знавця нашої мови і вповні заслуговує на опублікуване. Думка про виданє Шекспіра в Кулішевім перекладі була у декого з Українців ще за жита перекладача, але якось не дійшла до здійснення. Тепер справа уладнилася. Зібрано фонд на покритє часті накладу і згоджено ся на те, щоб право виданя взяла на себе львівська «Українсько-руська Видавнича Спілка», а остаточну редакцію тексту, порівнанє перекладу з оригіналом, гладженє мови, де того буде треба, і владженє відповідних вступів і пояснень до кожної драми поручено д-ру Ів. Франкові. Кожда драма буде видана окремою книжкою в звичайнім форматі «Видавничої Спілки». Ще протягом

сего року є надія видати що-найменше три драми. Перший вийде «Гамлет», а по нім підуть інші архитвори Шекспірової музи»¹.

Це повідомлення, адресоване заголові читачів Галичини, є нині цікавим матеріалом для книгознавців. *По-перше*, про початок праці І. Франка над редагуванням Кулішевих перекладів В. Шекспіра можемо вести мову принаймні з літа 1899 р. *І друге*: навіть І. Франко, та й все керівництво УРВС, не уявляли собі складнощів підготовки до друку цих перекладів, коли хотіли ще того ж року опублікувати щонайменше три книжки – Спілка змогла видати за цей час лише переклад «Гамлета». Те, що цю працю доручили І. Франкові, було логічно, бо саме він тоді був здатним виконати її кваліфіковано.

Узагалі тема «Іван Франко і творчість Вільяма Шекспіра» – дуже об'ємна й виходить далеко поза рамки нашої праці. І. Франко захоплювався В. Шекспіром зі шкільної лави. Як згадує Т. Грушкевич, учитель І. Франка з Дрогобицької гімназії, навіть під час уроків, паралельно, добре чуючи, про що говорить учитель, він ще в 5 класі читав Шекспіра в німецькому перекладі². Наведу ще один промовистий факт про Франків пієтет до творчості великого англійця, що занотував у своїх спогадах письменник Марко Черемшина (Іван Семанюк). Взимку 1897 р., коли вони з І. Франком поверталися з Відня потягом до Львова, І. Семанюк, тодішній студент юридичного факультету Віденського університету, був вражений глибокими знаннями письменника з історії римського права, якими той володів не гірше від професора-правознавця. «Коли я маючи незначні відомості права, забігав в уличку літератури, Франко взяв мене іспитувати з Байрона і Шекспіра і зауважив, що від сих двох велетнів зачинається взагалі література так, як право від римського права, а наука про національну економію від Адама Сміта»³. Але І. Франко не тільки добре знав і цінував творчість В. Шекспіра, він мав власний досвід перекладів творів англійського поета і драматурга ще до початку редагування Кулішевих перекладів.

¹ Переклад Шекспіра на українську мову // Діло. – 1899. – № 169. – 30 лип. (11 серп.).

² Грушкевич Т. Іван Франко – гімназист // Спогади про Івана Франка... – Львів, 1997. – С. 59.

³ Черемшина Марко. Фрагмент моїх споминів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка... – С. 283.

Про його перші переклади з Шекспіра свідчить листування Франка з Ольгою Рошкевич. Дня 6 квітня 1879 р. І. Франко повідомляє адресатку: “Забираюся до переводу Шекспірового «Ліра»” [48, 174], описує, що приїхав “славний італіянський актор Ернесто Россі і дає у Львові представлення. Давав досі «Гамлета, Отелла і Ліра». На тім посліднім булис-мо вчора з Т.[e]р[лецьким]” [48, 175]. Блискуча гра італійського актора вразила І. Франка, особливо перші сцени, “де Лір ще виступає яко великий король, гордий, з висока смотрячий на все, розпоряджаючий долею мільйонів..., де роздає донькам кавалки свого царства, немов жебракам кавалки хліба” [48, 175]. Власне, цю частину з «Короля Ліра» [12, 689–690] й переклав І. Франко, але подальшої праці з невідомих причин не продовжив.

У 1884 р. І. Франко розпочав для журналу «Зоря» перекладати Шекспірову «Бурю» [12, 691–693], але, переклавши уривок, припинив працю, не бачачи перспективи для її виходу в світ. А на початку 900-х років розпочав переклад «Венецького купця», який закінчив аж 1912 р.¹ Тоді ж, у 1884 р., в «Зорі» І. Франко опублікував свій перший переклад 76-го сонета В. Шекспіра – всього, за дослідженнями Р. Зорівчак, протягом 1882–1907 рр. перекладено дванадцять Шекспірових сонетів².

Отже, навіть до початку праці над підготовою до друку Кулішевих перекладів десяти п’єс англійського драматурга, І. Франко уже мав певну практику власної української інтерпретації його творів.

Якщо підходити до «Української Шекспіріани» з позиції теоретичних засад книгознавства й літературознавства, то можна виокремити принаймні три її аспекти: 1) переклади Шекспірових творів (драм, сонетів) українською мовою; 2) дослідження Шекспірової творчості, аналіз українських перекладів із Шекспіра, висвітлення впливу спадщини Шекспіра на українську літературу; 3) твори українського красного письменства, в яких трапляються Шекспірові мотиви. І. Франко зробив свій поважний внесок в усі

¹ Про це детально див.: *Лучук О.* «Венецький купець» Вільяма Шекспіра в інтерпретації Івана Франка і в історії української “Шекспіріани” // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конференції. – Львів: Світ, 1998. – С. 813–819.

² Див.: *Зорівчак Р. П.* Шекспірові сонети в інтерпретації Івана Франка // Іван Франко і світова культура... – 1990. – Кн. 2. – С. 265–268. Три з цих перекладів побачили світ у «Літ.-наук. вістнику» (1907, т. 37, с. 116–117).

три названі напрями¹. Але чи не найбільшу працю вклав І. Франко в редагування Кулішевих перекладів, де особливо проявився водночас його талант як редактора і як перекладача, а реалізація проекту УРВС, до якого І. Франко був найбільше причетний, мала велике значення для розвитку української літератури взагалі. Якби не Франкова праця, вихід у світ Кулішевих перекладів Шекспіра міг затриматися принаймні на два десятки років. А це було б великою шкодою й затримкою в культурному поступі українського народу. У тому, що українці мають тепер повне видання В. Шекспіра (із 37 драм перекладені всі², в т. ч. деякі драми мають кілька інтерпретацій), є заслуга й І. Франка.

Уже після випуску у світ усіх десяти п'єс Шекспіра І. Франко надрукував 18 квітня 1903 р. у віденському тижневику «Die Zeit» німецькою мовою статтю «Шекспір в українців»³. Там міститься дуже цікавий джерелознавчий матеріал з історії української «Шекспіріани». І. Франко характеризує добу Шекспіра на українських теренах, згадує культурні здобутки українців того часу: в містах народжувалася нова література, хресним батьком цікавих процесів був князь Костянтин Острозький із виданою ним «Острозькою Біблією»; в Україні сучасниками Шекспіра були Юрій Рогатинець та Іван Вишенський; відчутним був вплив на наших землях протестантських, аріянських ідей, розливалася повінь теологічних трактатів, проповідей, полеміки, розквітала релігійна драма з комічними інтермедіями, вертепами, діалогами, панегіриками, короткими оповіданнями, жартами. Автор підкреслює, що міщани багато читали латинською або грецькою мовами, оскільки у Львові діяла греко-руська школа. «Тому й не повинно нас дивувати, – пише далі І. Франко, – якщо в безлічі цього західноєвропейського на наш ґрунт перенесеного надбання знайшлася деяка частина мотивів, які одночасно в далекій Англії закріплював у безсмертних шедеврах драматичного мистецтва решті Європи зовсім невідомий «комедіант Шекспір». Багато з цих мотивів залишились живими ще й сьогодні в народних переказах, приміром історія з Шілоком (договір про фунт м'яса), історія Імогени (заклад про жіночу вірність), приборкання непокірної, історія Ліра та ін.» [34, 381].

¹ Лучук О. «Венецький купець» Вільяма Шекспіра... – С. 815.

² Шекспір В. Твори: У 6 т. – Київ: Дніпро, 1984–1986. – Т. 1. – 534 с.; – Т. 2. – 622 с.; – Т. 3. – 574 с.; Т. 4. – 678 с.; Т. 5. – 693 с.; Т. 6. – 838 с.

³ Уперше повністю опублікована в [34, 379–385].

Якби не доба Руїни, важке для українського народу XVIII ст. знайомство українців із Шекспіром могло б відбутися раніше. Врешті, знайомство поляків із творчістю Шекспіра, можливо (sic!) почалося з варшавської вистави «Віндзорських жартівниць» у переробці (не в перекладі!) Ф. Заблоцького приблизно 1782 р., і тільки в XIX ст. твори В. Шекспіра почали перекладати польською мовою з оригіналу. Це сталося лише трохи раніше, ніж в українців, фактично в добу А. Міцкевича. Та й російські переклади Шекспіра можна датувати хіба що XIX ст. Перші (до речі, неопубліковані) переклади з оригіналу зробив В. Кюхельбекер у в'язниці (1832). Приблизно тоді ж перекладали В. Шекспіра М. Вронченко («Гамлет», 1828, «Макбет», 1837) та В. Якімов («Король Лір», «Венецький купець», 1833). Низка цих перекладів залишилася неопублікованою. Серйозну розмову про російські переклади Шекспіра справді можна вести хіба що з 1840–1860 рр. І це – при державному статусі російської нації.

Отже, завдяки П. Кулішеві (полишаємо раніші за часом переклади П. Свенціцького-Свого, М. Старицького чи сценічний варіант із російської М. Кропивницького) українці ввійшли у XX ст. із пристойним доробком у рідній Шекспірані.

* * *

Розглянемо книгознавчі аспекти Кулішево-Франкової Шекспірані УРВС. Редакторську роботу І. Франка над цим проєктом детально опрацював Я. Гординський у фундаментальній статті «Кулішеві переклади драм Шекспіра» (1938)¹. Розпочинаючи VIII розділ своєї праці під назвою «Франко видавцем Кулішевих перекладів Шекспіра» Я. Гординський зазначає: «Діставши доручення видати Кулішеві переклади Шекспіра, знайшовся Іван Франко перед безмірно трудним завданням. Про частину (далеко не найважливішу) тих труднощів згадує сам Франко, коли в статті про Шекспірів фонд говорив про брак спеціальної підготовки та ученого апарату –

¹ *Гординський Я.* Кулішеві переклади драм Шекспіра // Записки НТШ: Праці історично-філологічної секції за ред. К. Студинського. – Львів: Накладом Товариства, 1928. – Т. 148. – С. 55–164. Цікаво, що в ЦДІА України у Львові (ф. 384, оп. 1, од. зб. № 22–23; ф. 309, оп. 1, од. зб. № 1977) зберігаються три не друковані досі драми В. Шекспіра «Буря», «Венецький купець», «Життя і смерть Річарда III», що помітно збагатить українську Шекспірану.

розуміється, передовсім для написання орієнтаційних студійок та пояснень до кожної з перекладених Шекспірових драм”¹.

Кулішеві переклади драм Шекспіра було видано за 3,5 року, причому в 1899 р. побачила світ перша книжка («Гамлет»); у 1900 р. – чотири книжки («Приборкана гоструха», «Макбет», «Коріолян», «Юлій Цезар»); у 1901 р. – три книжки («Антоній і Клеопатра», «Багато галасу з нечевля», «Ромео та Джульєтта»); у 1902 р. – дві книжки («Король Лір», «Міра за міру»)². Маю право на висновок – І. Франко за дуже короткий період виконав величезну працю, присвятивши цьому проекту багато часу, отже, є підстави вважати його одним із фундаторів української Шекспіріани. Не буду згадувати тут назв і пояснень, які І. Франко долучав до кожної книжки серії – вони детально описані в додатку № 8 і стосуються насамперед бібліографічних аспектів Франкової Шекспіріани, наведу лише кілька цифр. Так, загальний обсяг Франкових передмов до кожної книжки складає 135 с., пояснень – 95 с., разом це – 230 с. Отже, І. Франко написав фактично цілу книжку про творчість В. Шекспіра. Як справедливо зауважує Я. Гординський, “всюди у своїх вступях звертає він найбільше уваги на час написання і жерела драм, їх опрацювання Шекспіром і автобіографічні чи сучасні Шекспірові ремінісценції. Попри те цікавить Франка значіння драм, їх популярність та їх зв’язок чи аналогії з проявами українського духа. Менше вже звертає Франко уваги, як згадано, на критику перекладу”³. Найґрунтовніші пояснення І. Франко зробив до драм з історії Риму – знову ж таки це свідчить про його глибокі знання з історії античного світу, особливе замилювання до цього періоду людської цивілізації.

Я. Гординський детально аналізує книжки, якими користувався І. Франко під час написання передмов і пояснень. Основним джерелом була фундаментальна монографія Г. Брандеса «Вільям Шекспір»⁴. Використовує І. Франко й німецькомовну Шекспіріану, зокрема таких авторів, як К. Сімрок (Karl Simrok), А. Брандль (Alois Brandl), Т. Ельце (Teodor Elze), А. Бровн (A. Brown), С. Лі (Sydney Lee), Л. Франкель (Ludwig Frankel), Т. Вішер (Th. Vischer), німецькомовні пере-

¹ Гординський Я. Кулішеві переклади драм Шекспіра // Записки НТШ: Праці історично-філологічної секції за ред. К. Студинського. – Львів: Накладом Товариства, 1928. – Т. 148. – С. 117.

² Повний опис кожної книжки див. додаток № 8 нашої праці.

³ Гординський Я. Кулішеві переклади драм Шекспіра... – С. 118.

⁴ Brandes G. William Shakespeare: In 2 Tl. – Paris; Leipzig; München, 1896. – 1006 s.

клади творів Шекспіра у виконанні А. Шлегеля (A. W. Schlegel), Л. Тіка (L. Tieck) та ін. Серед польськомовних книжок зустрічаємо студію польського критика гр. С. Тарновського¹; називає Я. Гординський і французьких авторів Ж. Луво (Jean Louveau) та П. де Ларіве (Pierre de Larivey). І. Франко використовував низку німецькомовних і франкомовних енциклопедичних видань, а також окремі томи видання «*Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft*»². Окрім чужомовних праць, І. Франко користувався також працями В. Гнатюка («Анекдоти») та М. Драгоманова «Розвідки про українську словесність» для зв'язку Шекспірових творів та їхніх мотивів з українською літературою.

І в передмовях, і в поясненнях до драм В. Шекспіра І. Франко висловлює багато цікавих думок, доповнюючи власними оригінальними прикладами окремі місця Кулішевих перекладів. Як філолог, Я. Гординський у своїй студії глибоко проаналізував титанічну редакторську працю І. Франка над перекладами В. Шекспіра, про що сам І. Франко скромно промовчує. Не вдаючись у деталі дослідження Я. Гординського – розділ ІХ під назвою «Франкова редакція Кулішевих перекладів Шекспіра» має 43 сторінки формату «Записок НТШ» – спробу зробити декілька узагальнень.

Насамперед, редактор привів переклади усіх драм Шекспіра до усталеного тоді правопису і зняв із рукопису наголоси. До технічного боку справи належить укладання рядків; Франко також позначував у рукописі спосіб друку, себто виконав технічну редакцію видання. Я. Гординський наводить загальні зміни специфічної лексики П. Куліша та її відповідне оформлення у друці: *где – на; де, тогді – тоді; півночнім – північним; доки – поки; філясті – хвилясті; військо – військо; да – та* і ін.³ Як свідчить дослідник, попри загальні зміни в поодиноких драмах, є багато спеціальних виправлень і їхнє детальне висвітлення зайняло б цілу книжку. Тому

¹ Йдеться, мабуть, про фундаментальні праці С. Тарновського «*Rozprawy i Sprawozdania*» (т. 1–4, 1895–1898) та інші його літературознавчі студії.

² На час закінчення праці І. Франка над реалізацією видання творів В. Шекспіра побачив світ 39-й випуск (започаткований 1865 р.) цього унікального річника, що видавало «Німецьке Шекспірівське Товариство». Кожен том річника великий за обсягом (майже 400 с.), містить німецькомовні статті й матеріали про життя та творчість драматурга. Редакторами видання були видатні шекспірознавці Ф. А. Лео, А. Брандль, В. Келлер та ін. Річники зберігаються в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка.

³ Подаю тут як приклад, детальніше про це див.: *Гординський Я.* Кулішеві переклади драм Шекспіра... – С. 120–164.

Я. Гординський звирив за рядками текст П. Куліша (рукопис) і редакцію Франка (друк) лише драми «Гамлет», що зайняло 21 сторінку формату «Записок НТШ». «У «Гамлеті» дав І. Франко близько 800 поправок, не вчисляючи, розуміється, справляння правопису. Але не в кожній драмі мав редактор аж стільки праці. Н. пр. у «Приборканій гострусі» маємо передовсім при кінці дуже мало поправок, за те більше їх у «Коріоляні» й «Антонієві та Клеопатрі». Загалом дав Франко яких 5 – 6000 ріжних поправок в усіх десяти драмах»¹.

Порівнюючи текст Кулішевого перекладу з оригіналом, І. Франко домігся кращого й поетичнішого відтворення думок англійського драматурга, а його виправлення і власні переклади, де він поправив недоладний текст, є видатним досягненням українського перекладознавства. Водночас це зроблено дуже тактовно, що залишило нам особливості мови П. Куліша, збагатило лексичний фонд української мови.

Не заглиблюючись більше в особливості редакторського втручання в Кулішів текст І. Франка, що дуже детально і професійно виклав Я. Гординський у цитованій статті, констатую: праця І. Франка над редагуванням Кулішевих перекладів є взірцем для української перекладознавчої науки і слугує прикладом для навчання фахівців–перекладачів.

Надрукувавши після передмови до драми В. Шекспіра «Міра за міру» статтю «Рахунок» «Шекспірового фонду» за 1892–1902 рр., І. Франко вказав наклади й ціну книжок. Кожна з них, за винятком двох, надрукована в кількості 1000 прим. ціною від 1,4 до 1,8 корон. Драми «Юлій Цезар» та «Антоній і Клеопатра» побачили світ накладом 1200 прим.².

І. Франко оголосив друком доходи фонду, які склали з меценатства наддніпрянських українців 6011,76 корон, а з урахування розпродажі книжок до половини 1901 р. (169 кор.) фонд становив 6180,76 кор.

Кошти друку оправи та експедиції разом зі складуванням готової продукції винесли 6428,81 корон³. Отже, УРВС змушена була докласти до видання останньої драми 344,10 кор.

¹ Гординський Я. Кулішеві переклади драм Шекспіра... – С. 141.

² Франко І. Рахунок «Шекспірового фонду» за рр. 1899–1902 // Шекспір У. Міра за міру. – Львів, 1902. – С. XXV.

³ Там само. – С. XXIV. Знову ж І. Франко збільшив наклад драм, які стосувалися історії давнього Риму.

З наведених обчислень І. Франка виходить, що у 1899–1902 рр. опубліковано 10 400 прим. книжок, із яких на час виходу останньої розійшлося 2 379 прим., а на складі Спілки зберігається 8 021 прим. Усе ж, навіть враховуючи знижку (рабат) книгопродавцям (20–25%) та чистий дохід (40%) для Спілки, в Шекспіровім фонді є 6 240 кор. – сума, вкладена в наклад. Йшлося про те, щоб українці купували книжки, а виручені гроші підуть на подальші видання чужоземної класики¹.

І. Франко підкреслив, що меценат, прізвища якого не називає, полишив кошти, надані на видання десяти драм В. Шекспіра, на подальший розвиток видавничої справи, власне на друкування найкращих зразків світової літератури, що й склали Шекспірів фонд. Хто ж був цим українцем чи українцями, що піклувалися про розвиток української словесності?

В обидвох своїх статтях – україномовній «Шекспірів фонд» (1902)² та німецькомовній «Шекспір в українців» (1903) – І. Франко висловив двічі одну й ту саму думку щодо джерел фінансування перекладів П. Куліша. Згідно з цим твердженням, у 1881 р., П. Куліш приїхав до Львова спеціально з метою, щоб видати повний переклад Шекспіра. “Незабаром знайшовся один меценат, що на видання цього твору пожертвував 6000 рублів” [34, 382].

Ситуація, яка склалася тоді навколо П. Куліша та його вчинків, була дуже неоднозначна. Наївно повіривши в ідею порозуміння між поляками і українцями та перебуваючи під впливом польських інтриганів, які пообіцяли дати на видання україномовних книжок кошти в один мільйон золотих ринських, П. Куліш виступив з огульною критикою української історії та її діячів минулого. Потративши кошти, які мав для видання творів В. Шекспіра на пропольські публікації («Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 р.» тощо), в результаті надрукувавши в 1882 р. в одному томі три власних переклади драм В. Шекспіра «Отелло», «Троїл та Крессида», «Комедія помилок» за власною редакцією, він повер-

¹ Франко І. Рахунок «Шекспірового фонду» за рр. 1899–1902 // *Шекспір У. Міра за міру*. – Львів, 1902. – С. XXIV–XXVI. У 1905 р. в УРВС побачив світ твір Байрона «Чайльд-Гарольдова мандрівка» в перекладі П. Куліша (Львів, 1905, 178, XIVс.).

² З невідомих причин ця стаття, надрукована після передмови І. Франка до драми В. Шекспіра «Міра за міру», не потрапила до Зібрання творів у 50-ти томах (навіть не йшлося про радянську цензуру). До речі, цю статтю І. Франка «Шекспірів фонд» з власним редакційним вступом опублікувала газета «Діло» (1903, № 89).

нунся додому, оскільки не отримав від поляків жодного крейцера. Окрім того, на думку І. Франка, П. Куліш “виявив себе зовсім безпорадним при перекладі численних Шекспірових дотепів, мовних каламбурів і натяків, тонкі звороти передавав загалом незугарно, до того ж послуговувався в своїй праці зманерованою стародавньою мовою, від якої читання його перекладів ставало тяжким, часто навіть неприємним” [34, 384].

Щодо особи жертводавця, який фінансував плановане видання В. Шекспіра, упорядники 34-го тому п'ятдесятитомника в коментарях до статті «Шекспір в українців» промовчали. Не з'ясовано це питання й досі: на думку одного з провідних кулішезнавців України Є. Нахліка, П. Куліш міг мати і свої власні. До цієї проблеми повернуся нижче, розглянувши фінансування проекту Кулішевих перекладів за редакцією І. Франка.

Коли І. Франко приступив до видання творів В. Шекспіра в інтерпретації П. Куліша, як він сам свідчить, “і цим разом знайшовся безіменний добродій, що пожертвував на покриття коштів видання 4 000 флоренів” [34, 384]. І далі: “Добродій, що пожертвував гроші на це видання, пішов ще на один крок далі і призначив цей капітал разом з чистим доходом, що передбачувався з цього видання, на створення фонду імені Шекспіра з метою сприяти появі добрих перекладів на українську мову класичних творів чужих літератур” [34, 385]. У коментарях до цього повідомлення сказано таке: “Справою видання драм Шекспіра в перекладі П. Куліша займалися українські діячі, об'єднані навколо київського товариства «Стара Громада». Вони й зібрали грошовий фонд для фінансування цього видання (див. статтю І. Франка «Шекспірів фонд» у книзі: *Уїльям Шекспір*. Міра за міру. – Львів, 1902)” [34, 522]. Річ зрозуміла, що за тодішніх порядків в Російській імперії І. Франко мав підстави не називати прізвище жертводавця. А коментар у п'ятдесятитомнику – просто недбалість упорядників, які не потрудилися розшифрувати це темне місце.

Прізвище жертводавця, який передав І. Франкові кошти на створення «Шекспірового фонду», з'ясував С. Захаркін. Це був Костянтин Васильович Жученко (1843–1919), який закінчив юридичний факультет Харківського університету і працював у державних установах Полтавської губернії. С. Захаркін, звертаючи увагу на згадку про нього в листі І. Пулюя до Олександри Куліш, який зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури імені

Т. Г. Шевченка (ф. 19, од. зб. 1507), детально описує ситуацію у своєму дослідженні¹.

Отже, друга загадка розв’язана. А хто міг жертвувати гроші безпосередньо Кулішеві ще в 1881 р.? Якихось документальних матеріалів досі не віднайдено, але дозволю собі висловити досить вірогідну гіпотезу.

Річ у тім, що до цієї справи міг бути причетним і старший брат Костянтина Жученка – Михайло, а також Єлизавета Милорадович. Михайло Жученко (1840–1880) працював юристом на Слобожанщині й разом із Єлизаветою Милорадович та Дмитром Пильчиковим були фундаторами Товариства ім. Шевченка у Львові. Цілком можливо, що саме ці особи, зокрема М. Жученко, могли виступити жертводавцями, які дали кошти П. Кулішеві на видання творів В. Шекспіра. А Костянтин Жученко, вже після смерті брата, продовжив шляхетну сімейну традицію. Втім, гіпотеза потребує документального підтвердження.

Кілька слів про оформлення української версії Шекспірових творів у виданні УРВС. Усі випуски мали однаковий формат, 18×11,5 см, половину накладу кожної книжки було оправлено. Але палітурні роботи виконували різні львівські майстерні. У відділі україніки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (інв. № И 34.463) зберігається примірник, оправлений у коленкор фіолетового кольору в палітурні «Спожарського і Сина у Львові». Два томи з моєї приватної бібліотеки оправлено в палітурні НТШ у Львові – червоний коленкор, із тисненням золотом логотипом УРВС та назвою книжки, теж тисненою золотом (див.: кольорова вклейка). Отже, кожен випуск драм Шекспіра – гарна, ошатна книжка, зразок книжкового мистецтва українців ХХ ст., що радує око кожного книголюбця і книгознавця. А університетська бібліотека у Львові й далі була вірна своїм принципам: купувала книжки в м’якій обкладинці та оправляла їх у своїй палітурні. Ці обкладинки паперові, одного типу: з коленкоровим корінцем і тисненням золотом на ко-

Літери ВС – логотип УРВС

¹ Листування Пантелеймона Куліша з Євгеном Тимченком (1894–1895) / Вступ. стаття, публікація, коментарі С. Захаркіна // Київська старовина. – 1998. – № 4. – С. 95. На цю публікацію звернув мою увагу С. Нахлік.

рінці – назва книжки й число серії латинськими літерами: у Львівському університеті не вважали тоді за потрібне набути для оправи українських книжок кириличну гарнітуру шрифтів.

Підсумовуючи, доходимо таких висновків:

1. П. Куліш, поставивши перед собою важке й амбітне завдання – дати українському народові повне видання творів В. Шекспіра, був по суті піонером в освоєнні української Шекспіріани (переклади П. Свенціцького-Свого і М. Старицького були хіба пробою пера в цьому напрямку). П. Куліш самостійно (безпосередньо з оригіналу) переклав 13 із 37 драм найвизначнішого світового драматурга, отже, його досягнення в перекладах українською мовою творів В. Шекспіра на той час є найбільшими.

2. Українсько-руська Видавнича Спілка у Львові вже в перший рік існування започаткувала один з найсерйозніших видавничих проєктів – видання 10-томника В. Шекспіра в перекладах П. Куліша, що стало відповідальним культурологічним завданням поточного моменту.

3. Редагування перекладів В. Шекспіра, яке здійснив І. Франко, – один із найяскравіших прикладів його праці як видавця й редактора, а також взірць для української перекладознавчої науки та мистецтва перекладу.

4. Книжки одного формату, приблизно одного обсягу й ціни, половина з яких була мистецьки оправлена в різних палітурнях Львова, надруковано на доброму папері та є зразком оформлення української книжки початку ХХ ст.

5. Передмови до кожної драми В. Шекспіра, низка статей про творчість англійського поета і драматурга – значний внесок І. Франка у світове літературознавство: вони заслуговують на повне видання українською та англійською мовами.

6. Вагомими є джерелознавчі пошуки І. Франка. Працюючи над вступними статтями та примітками, він ґрунтовно простудіював численний масив праць німецько-, французько- та польськомовних шекспірознавців, а також європейські історичні джерела та фольклорні збірки. І. Франко у своєму виданні не тільки належно прокоментував В. Шекспіра. Удосконаленням тексту (редакція І. Франка зробила зрозумілішим і читабельнішим Кулішів рукопис) та допоміжним матеріалом (передмови, примітки) учений дав можливість українським письменникам впроваджувати шекспірівські мотиви в їх творчості.

6.3. КНИЖКА, ЩО ВИПЕРЕДИЛА СВІЙ ЧАС: АНТОЛОГІЯ «АКОРДИ»

Так якось складається в історії кожного народу, що окремі історичні події синхронізуються та спресовуються в часі. Йдеться про те, що має потужний вплив на подальшу долю усього народу. Для українців це був початок ХХ століття. Саме 1900 р. побачила світ епохальна праця Миколи Міхновського «Самостійна Україна»¹, що стала орієнтиром для кожного українського патріота, бо окреслювала кінцеву мету прагнень усієї нації. Книжку написав наддніпрянець, а надруковано її в Галичині, що стверджувало єдність народу, покраяного чужими кордонами. Незадовго до того, у Львові, створено потужне українське видавництво – Українсько-руська Видавнича Спілка, розпочато видавництво всеукраїнського літературного часопису «Літературно-науковий вістник», заявила про себе українська національно-демократична партія.

А 1903 р. І. Франко випускає у світ філософський трактат «Що таке поступ?»², не залишаючи каменя на камені від псевдодоктрин Маркса, Енгельса і Лассаля щодо побудови т. зв. “народної держави”. Десь тоді в І. Франка остаточно визріває замисел найвидатнішого твору його життя – поеми «Мойсей», що побачить світ 1905 р. Отже, то був цікавий і неповторний період, тим паче, що він збігся з вершиною літературної, наукової й політичної активності генія українського народу.

Рік 1903 увійшов в історію української культури як особливий. Після виходу у світ «Що таке поступ?» чи не вперше українці з обидвох боків Дніпра і з-поза Збруча зробили найбільший виклик російському імперському режимові, на який не могли спромогтися до того. Центр української духовості, славетна Полтава, наприкінці серпня 1903 р. вітала найвидатніших діячів культури з усіх кінців української землі, які зібралися там відкрити пам’ятник зачина-

¹ *Міхновський М.* Самостійна Україна: Промова. – Львів: Видав Є. Косевич. З друкарні Удільної, 1900. – 23 с.

² *Франко І.* Що таке поступ? – Коломия: Накладом редакції «Поступу». З друкарні Вільгельма Браунера, 1903. – 164 с. – 16°.

телеві нової української літератури Іванові Котляревському. Щоб не допустити побудови пам'ятника тóму, про кого Т. Шевченко писав: “Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди”¹, – дуже вже старалися вірнопіддані чиновники, дворянство великих і малих рангів, уряд на чолі з самим імператором. Але подія сталася, бо мусила статися. До Полтави прибули Леся Українка, М. Старицький, М. Лисенко з хором, В. Стефанік, М. Кропивницький, М. Садовський, І. Тобілевич та інші – словом увесь цвіт української нації².

Микола Вороний увічнив це дійство віршем «На свято одкриття пам'ятника Іванові Котляревському» (30 серпня 1903 р.), який написав 24 серпня 1903 р., за тиждень до відкриття полтавського пам'ятника, в с. Осняки на Чернігівщині, і який дуже оперативно передав І. Франкові, ймовірно, через галичан – учасників свята:

*Він не плакав, бо серцем прозрів, що народ,
Відпочивши від бур лихоліття.
Зрозуміє причини колишніх пригод
І завдання нового століття.*

*Він між нами тепер! Він зібрав нас усіх!
Хто ж на поклик його не озветься?!
З-поза довгих ста літ чи ви чуєте сміх?
То Іван Котляревський сміється!..³*

Саме цю поезію, окрім «Сонета» та «До моря» долучив упорядник до шедевр українського друку ХХ ст. – антології української лірики від смерті Шевченка, яка невдовзі, того ж 1903 р., побачила світ на другому кінці України, у княжому місті Львові з ілюстраціями Юліяна Панькевича за участю Івана Труша⁴. Текстову частину І. Франкові допомагав укладати М. Грушевський.

У своїй статті «Український видавничий рух в 1903 році» І. Кривецький, високо оцінюючи діяльність «Українсько-руської Видавничої Спілки» і віддаючи їй друге (після НТШ) місце серед усіх видавництв України, про антологію «Акорди» пише так: “Видала ще Видавнича Спілка в 1903 р. велику Антологію укр.-руських ліри-

¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. – Київ: Наук думка, 2002. – Т. 1. – С. 91.

² Товстуха Є. Микола Лисенко: Оповіді про композитора. – Київ: Рад. письменник, 1988. – С. 279.

³ Вороний М. Твори. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 165–166.

⁴ Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Уложив І. Франко. З ілюстраціями Ю. Панькевича. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1903. – 316 с. Вірші М. Вороного див. С. 270–273.

АКОРДИ

АНТОЛЬОГІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІРИКИ

ВІД СМЕРТИ ШЕВЧЕНКА.

УЛОЖИВ

ІВАН ФРАНКО.

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ ЮЛІЯНА ПАНЬКЕВИЧА.

В. Федорівич
в збірці 1934 р.

У ЛЬВОВІ, 1903.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ.

*Титульний аркуш антології «Акорди»
(Львів, 1903)*

ків від Шевченка п. з. Акорди під редакцією д-ра Ів. Франка. Такі видання в Галичині і взагалі на Україні не часто появляються, тому чейже вони не довго відпочиватимуть в книгарні¹. Як побачимо, прогноз І. Кривецького був дуже оптимістичний.

Отже, ставлю собі за мету дослідити антологію «Акорди» з погляду саме Франкового підходу до формування її змісту, мистецького оформлення та значення в розвитку книговидавничої справи в Україні. Попри непересічне значення цієї книжки для нашої культури українські літературознавці, окрім П. Колесника², М. Ільницького³ та мистецтвознавця Я. Нановського⁴, не приділяли їй практично ніякої уваги. Тому наше дослідження з погляду історії вітчизняного книговидання є актуальним.

Антологія «Акорди» з'явилася не спонтанно. І. Франко постійно відчував і розумів розвій загальноукраїнського літературного процесу. На мою думку, ідея реалізації такого проекту зродилася в нього ще на зламі століть, а власне, десь наприкінці жовтня 1898 р.

Очевидно, з розгортанням широкої програми видавничого процесу в краї з надією на поширення української книжкової продукції й на Наддніпрянщину виникла потреба по-новому впорядкованої поетичної антології. Треба зазначити, що сам І. Франко, пильно слідкуючи за літературним процесом в Україні, найкраще міг би дати собі раду з таким завданням. Нагадую: спочатку в березні, а повторно восени 1901 р. в Перемишлі І. Франко виступив перед українською громадою із циклом доповідей «Молода Україна» про літературний процес в останніх десятиліттях XIX ст.⁵ Саме тоді, мабуть, визріла остаточна думка про створення української антології поезії після смерті Т. Шевченка. До цього дуже могло спричинитися знайомство з молододо перемишлянкою Асею Шеховичівною⁶ і глибокої особистої симпатії до цієї непересічної особистості.

¹ *Кривецький І.* Український видавничий рух в 1903 р. // Літ. наук. вістник. – Львів, 1904. – Т. XXV. – С. 123.

² *Колесник П. Й.* «Акорди» // Укр. літ. енциклопедія: У 5 т. – Київ; Гол. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – С. 34.

³ *Ільницький М. М.* Акорди української поезії // Акорди: Антологія української поезії: Від смерті Шевченка. – Київ: Веселка, 1992. – С. 3–6.

⁴ *Нановський Я. Й.* Юліан Панькевич. Нарис про життя і творчість. – Київ: Мистецтво, 1986. – 80 с.

⁵ *Франко І.* Молода Україна: Провідні ідеї й епізоди. – Львів, 1910. – С. III.

⁶ Про це детальніше див.: *Якимович Б.* Перемишль у житті і творчості Івана Франка // Перемишль і Перемиська земля протягом віків: Зб. наук. праць та мате-

В антології «Акорди» І. Франко подав твори 88 поетів пошевченківської доби. Але сталася помилка, яку з'ясував М. Ільницький: двічі – під власним прізвищем і під псевдонімом П. Таїсич – надрукував свої поезії Платон Михайлович Панченко¹. Отже, в «Акордах» представлено фактично творчість 87 поетів. Мало це чи багато – звернемось до першої доступної читачеві підрадянської України чотиритомної «Антології української поезії»² (далі – «Антологія – 1957»), у якій упорядником двох перших томів та автором вступної статті «Нова українська поезія дожовтневих часів» був видатний письменник і літературознавець академік М. Рильський. В антології, що її вихід у світ став можливим у роки хрущовської відлиги, вміщено добірки усього 48 поетів, твори яких побачили світ до 1903 р. – року виходу у світ Франкових «Акордів». Не набагато розширила знання про українську поезію цього періоду «Антологія української поезії» в шести томах³ (далі – «Антологія–1984»). Період Франкових «Акордів» подано в т. 2 і т. 3 (упорядники М. С. Грицай, Н. Й. Жук, П. М. Сіренко). Редактором т. 2 був І. Ф. Драч, т. 3. – Д. В. Павличко. Якщо б з'єднати обидва томи і не враховувати поетів, перші твори яких побачили світ в 1903 р. і пізніше, то кількість їх складе 52 особи. До «Антології–1984» додано твори закарпатського поета Олександра Павловича, реабілітованого нарешті Миколи Вороного, а також один “революційний” вірш – «Шалійте, шалійте скажені кати» Олександра Колесси. Через цей твір вченого і письменника “записали” в революціонери, не забувши додати, що “деякі теоретичні праці Колесси 20–30-х рр. позначені впливом буржуазно-націоналістичних концепцій”⁴.

Невідь-чому в «Антології–1957» була пропущена Одарка Романова. До «Антології–1984» долучено 4 її поезії (в «Акордах» їх 6,

ріалів Міжнар. наук. конференції (Перемишль, 14–15 листоп. 1998 р.). – Перемишль; Львів, 2001. – С. 124–126; *Його ж.* Надсянська муза Івана Франка // Тези доповідей п'ятнадцятої щорічної наук. Франківської конференції. 27–29 верес. 2003 р. – Львів, 2003. – С. 67–70.

¹ Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Упоряд. І. Франко; Іл. Ю. Панькевич [Передм. і прим. М. Ільницького]. – Репринт. вид. – Київ: Веселка, 1992. – С. 4, 327, 332.

² Антологія української поезії: У 4 т. / Упорядкув. М. Рильського та М. Нагнибіди. – Київ: Держ. вид-во худ. л-ри, 1957 (вид. 2, стереотипне, 1958).

³ Антологія української поезії: У 6 т. / Голова редкол. М. Бажан. – Київ: Дніпро, 1984–1986.

⁴ Антологія української поезії... – Київ: Дніпро, 1984. – Т. 3. – С. 271.

одна – «Літня ніч» – повторена в обидвох виданнях). Отже, дві антології підрадянського періоду представляли читачеві відповідно 48 поетів (на 39 осіб менше) та 52 (на 35 осіб менше), ніж збірка І. Франка. А коли зважити, що Франко свідомо не включив до своєї антології новішу угроруську літературу, писану на т. зв. «угроруськом літературном языкє» від часів Духновича¹, то фактично число поетів в обидвох антологіях підрадянського періоду буде відповідно 46 і 49.

Підозрювати М. Рильського чи врешті І. Драча з Д. Павличком у тому, що вони не знали про існування Франкових «Акордів», не до речі. У 1957–1958 роках, у час виходу у світ антології М. Рильського, жив ще й П. Тичина. І навіть ці два велети української культури вже після смерті тирана Сталіна не мали відваги повернути в літературу хоча б М. Вороного.

Хто такий М. Вороний, обидва поети-академіки знали надто добре. У 1928 р. широкі кола української громадськості відзначали 35-річчя літературної діяльності М. Вороного. З цієї нагоди видано книжку його творів під назвою «Поезії». М. Рильський написав акростих «Миколі Вороному в радісний день 35-літнього ювілею жмуток «Євшан-зілля»», П. Тичина надіслав ювіляріві листівку з Туреччини, де тоді був у подорожі². І от обидва видатні діячі української літератури, дійсні члени АН УРСР, М. Рильський та П. Тичина в 1957–1958 рр. так і не змогли подати хоч якусь вістку про творчість одного з найоригінальніших українських поетів ХХ ст., яким був М. Вороний.

Хоч я не ставив собі за мету робити детальний літературознавчий аналіз антології «Акорди», хочу зазначити, які власні твори та твори своєї великої сучасниці Лесі Українки подав І. Франко до збірки.

Отже, в антології «Акорди» творчість І. Франка представлена 16 творами. Це «Каменярі» (1878), «Маєва елегія» (1901), «Зелений явір» (1895), «Як почувеш часом» (1895), «Отсе так стежечка» (1895),

¹ *Сабов Є.* Хрестоматія церковнославянських и угрорусских літературнихъ памятниківъ с прибавленіємъ угрорусскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ наречіяхъ. Издалъ книгопечатный фондъ епархии Мукачевской. В Унгваре, 1893. Рец. на кн. див.: *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 29. – С. 200–201.

² *Вервес Г. Д.* Поет повертається на Батьківщину // *Вороний М.* Твори. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 8–9.

«Коли часом в важкій задумі» (1900), «Над великою рікою» (1900), «Поклін тобі, моя зів'яла квітко» (1898), «Я не жалуюсь на тебе, доле» (1892–93), «В осені» (1900), «Де не лилися ви в нашій бувальщині», «На ріці вавилонській...», «Ходить вітер по житі» (1898), «Важке ярмо твоє, мій рідний краю» (1897), «Гей розіллялось ти, руське горе» (1898), «Гимн» (1880)¹.

Причому про ніяку хронологію поезій в добірці не йшлося – вона розпочалась «Каменярами» (1878) і закінчувалася «Гімном» (1880)². Слід відзначити, що тільки перший і останній вірші можна назвати зразками т. зв. громадянської чи публіцистичної поезії. Бо всі решта – це улюблені поетові вірші ліричної тематики. І дуже шкода, що вони повністю не увійшли до антологій М. Рильського та Д. Павличка.

В «Антології – 1957» опубліковано 44 поезії, а також поеми «Похорон» та «Мойсей» (1905). Звісно, кожна антологія відображає смаки укладача. Але як М. Рильський врахував смаки І. Франка? Отже, з 16 поезій, які подав І. Франко в «Акордах», М. Рильський опублікував усього шість творів. На наш погляд, попри власні уподобання, М. Рильський мав би подати все-таки в антології те, що представив І. Франко в «Акордах». Зрозуміло, що добір поезій до «Антології – 1957» був специфічний: треба було знайти “найреволюційнішу” поезію письменника – власне це й мав учинити упорядник. Саме тому бачимо тут поезії «Гримить...», «На суді», «Беркут», «Гриць Турчин», «Багно гнилеє між країн Європи», «Гадки на межі», «Декадент», «Товаришам із тюрми». Та все ж інтелект і порядність М. Рильського вражають: не маючи змоги подати творчість М. Вороного, він спеціально друкує вірш «Лісова ідилія» (уривок із поеми) з підзаголовком: «Посвята Миколі Вороному», “висвітлюючи” для читачів хоч би прізвище свого видатного сучасника³.

В «Антології – 1984» повторено усі поезії, що увійшли до «Антології – 1957» і додано нові – усього 54, та дві поеми – «Іван Вишен-

¹ Датування поезій подаємо переважно за виданням: *Франко І.* З вершин і низин: Збірник поетичних творів 1873–1893. В додатку «Зів'яле листя» і «Великі роковини» / Упоряд. В. Сімович. – Київ; Ляйпціг; Коломия; Вінніпег. – 720 с.

² Цікаві судження щодо появи цих творів І. Франка наводить В. Шевчук в есеях «До джерел поезії», «Каменярі» та «Вічний революціонер». – Див.: *Шевчук В.* Із вершин і низин: Книжка цікавих фактів з історії української літератури. – Київ: Дніпро, 1990. – С. 318, 319.

³ Антологія української поезії... – 1957. – С. 112–113.

ський» і «Мойсей» (уривок): Д. Павличко вилучив поему «Похорон». Знову не враховано до кінця бажання автора, яке він висловив у «Акордах» – із 16 творів опублікованих Франком у добірці Д. Павличка побачили світ знову-таки лише шість творів. Тверджу, що хоч вище названо упорядників цього тому «Антології – 1984», все ж за відбором поезій І. Франка зримо виступає саме Д. Павличко – великий знавець творчості Каменяра. Усвідомлюючи значення «Гімну», Д. Павличко починає ним добірку й завершує геніальним «Прологом» до поеми «Мойсей». Дивно, що не включив до “свого” збірника Д. Павличко усього того, що подав І. Франко в «Акордах», але підхід Д. Павличка є вельми цікавим, неординарним і, попри часи застою, це одна з найкращих добірок творів Каменяра. Врешті, на відміну від І. Франка в 1903 р., Д. Павличко вже знав-таки його усю творчість, зокрема такий шедевр, як «Пролог» до поеми «Мойсей»¹.

Слід порівняти також, які поезії Лесі Українки увійшли до трьох різних видань «Антології». За словами М. Рильського, “великі народні поети промовляють за свій народ, говорять від його імені, але говорять *своїм* голосом в усій неповторній красі свого обдарування, своєї культури”². І справді має рацію Є. Шаблійовський, коли оцінює як витончену, воістину новаторську прозу геніальної поетеси, її глибокодумні літературно-критичні праці, високохудожні переклади перлин світової поезії, відзначає її багатющу епістолярну спадщину, де “пульсує гаряча кров... патріота...”³. Її творчість точно окреслив у своїй геніальній парадигмі І. Франко: “Від часу Шевченкового “Поховайте та вставайте, кайдани порвіте” Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як з уст сеї слабосилої, хорої дівчини” [31, 265–266]. А оцінюючи Лесину збірку віршів «Думи і мрії» (Львів, 1899), І. Франко, скромно поминаючи свою власну творчість, навіть свою унікальну збірку «З вершин і низин» (1893) пише: “Від часів Шевченкового «Кобзаря» Україна не видала кращої збірки поетичних творів” [32, 40].

¹ Саме на цю тему була інавгураційна промова Д. Павличка з нагоди присвоєння йому звання почесного доктора Львівського національного університету імені Івана Франка. – Див.: *Павличко Д.* Поетичний вступ до поеми «Мойсей» Івана Франка / Уклад. Б. Якимович. – Львів, 2001. – С. 12–28.

² *Рильський М.* Слово про літературу. – Київ: Дніпро, 1974. – С. 31.

³ *Шаблійовський Є.* Леся Українка і наша сучасність // *Українка Леся*. Зібр. творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – С. 10.

				
A	Б	В	Г	Д
				
З	І	К	Л	М
				
Н	О	П	С	Т
				
У	Ч	Щ	Я	Я

Ініціали до текстів.

Відсутні літери абетки: Е, Є, Ж, И, Ї, Й, Р, Ф, Х, Ц, Ш, Ю

До антології «Акорди» І. Франко включив десять поезій Лесі Українки. Це: «Contra spem spero», «Горить моє серце...», «Тиша в морі», «Останні квітки», «Хотіла б я уплисти за водою», «Жидівська мелодія», «Східна мелодія», «Зимова ніч на чужині», «Ein Lied ohne Klang», «Іереміє, зловісний пророче в залізнім ярмі». Натомість М. Рильський в «Антології – 1957» помістив вже 46 поезій поетки, а в «Антології – 1984» побачили світ 48 її поезій. Цікаво, що до часу видання Франкової антології Леся Українка написала 29 поезій, уміщених в «Антологію–1957» (із них 26 – точно датовані) й одну поему «Роберт Брюс, король шотландський», закінчену 12.11.1893 р. та вміщену в обидві антології підрадянської епохи.

До речі, ці добірки поезій та поем Лесі Українки виходять далеко за рамки звичайної антології за своєю кількістю й обсягом. Але до них увійшло тільки три: «Contra spem spero», «Горить моє серце...», «Тиша в морі» («Тиша морська»), які відібрав Франко до «Акордів». Мабуть, це недогляд упорядників підрадянської доби, бо усі десять поезій є справжніми перлами Лесиної творчості й мали б бути долучені до пізніших антологій. Певно, і тут не останнє місце посіла радянська цензура – дуже вже не подобалася їй «Жидівська мелодія». А упорядники «Зібрання творів» у 12 томах цю поезію перехрестили з «Жидівської мелодії» на «Єврейську мелодію».

Словом, підхід упорядників, як бачимо, різний, як відмінними були й можливості досягнути творчість Лесі Українки в пору виходу «Акордів» були в І. Франка. А якщо врахувати ту обставину, що І. Франко не поміщав свідомо до «Акордів» поем «Давня казка» і «Роберт Брюс» – бо “головна сила Лесі Українки не в епіці, хоча й тут від часу її перших епічних творів видно замітний великий поступ. Головною її силою є лірика і малюнки ситуацій, що впливають з ліричного настрою”¹, то на той час і в тому обсязі він подав справді найкращі вірші своєї посестри в українській літературі. Підбірка І. Франка дуже цікава, і її слід поміщати у майбутні антології української поезії.

¹ Шаблювський Є. Леся Українка і наша сучасність // *Українка Леся*. Зібр. творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – С. 10.

* * *

Антологія «Акорди» вперше дала максимально можливий зріз української поезії окресленого періоду, а водночас стала за зразок художнього оформлення. І в цьому є певна заслуга М. Грушевського, якому І. Франко складає щиру подяку “за ласкаву поміч і пораду при доборі й порядкованю матеріялу, а також йому і артистови Іванови Трушу за впорядковане і допильноване артистичної та декоративної частини сеї книги”¹.

Має повну рацію проф. М. Ільницький, коли у вступному слові до перевидання «Акордів» твердить, що антологія дає змогу простежити еволюцію стилю: від великого впливу аж до наслідування шевченківської поетики та фольклорної стихії у творчості Юрія Федьковича, Степана Руданського, Олександра Кониського і до сприйняття ідеї та форм західноукраїнського модернізму в поезії Миколи Вороного, Петра Карманського, Василя Пачовського... А між цими двома крайніми точками амплітуди – постаті велетів української літератури: Івана Франка та Лесі Українки².

Не всі представлені в «Акордах» поети стали класиками української літератури – це річ зрозуміла. Але ніхто з попередників – маємо на увазі дві давніші антології, де представлено українську поезію від І. Котляревського: «Антологію руську» (1881, опубліковано твори 42 поетів)³ та «Вік» (1902, опубліковано твори 50 поетів)⁴ – з Франковою антологією конкурувати не міг. З «Акордами» могла б хіба змагатися поетична «Українська Муза» (“од початку до наших днів” – себто від І. Котляревського)⁵, яку 1908 р., в часи послаблення царського режиму після першої російської революції, випустив у світ Олекса Коваленко. Цю працю високо оцінив Ф. Погребенник, віддавши їй “одне з найважливіших місць в ряді найповажніших

¹ Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Уложив Іван Франко. З ілюстраціями Юліяна Панькевича. – Львів, 1903. – С. 312.

² Ільницький М. Акорди української поезії // Акорди... Репринт. вид. 1992. – С. 4.

³ Антологія руська. Збірник найзнаменитших творів руських поетів. У Львові. Видання Товариства Академічного «Дружній Лихвар». З друкарні Товариства імєні Шевченка, 1881. – 3, 192, 4 с.

⁴ Вік (1799–1898). Українська поезія видь Котляревського до останних часьєв. Выдання другє зь одминамы й додаткамы. – Кьив: Друкарня П. Барського, 1902. – Том першый. – 494, XI с.

⁵ Українська Муза. Поетична антологія: Од початку до наших днів. – Київ, 1908. – Вип. 1–12.

поетичних антологій ХХ століття”¹. Розвиваючи далі думку, літературознавець констатує: “Справді ж бо, після укладеної і виданої у Львові, а значить забороненої в Росії, антології «Акорди» (1903) «Українська Муза» вперше в історії української літератури так широко репрезентувала нову українську поезію – подала не лише художній, а й біографічно-бібліографічний матеріал про 134 відомих і маловідомих митців, тобто представила майже всіх учасників літературного процесу, що виступали в жанрі поезії протягом понад як століття”². Правда, якщо взяти до уваги поетів таки пошевченківської доби, почавши від П. Куліша й закінчивши тими творами, які побачили світ до 1903 р., то в «Українській Музі» можна недорахуватися М. Козака (М. Грушевського), І. Древлянця, П. Мирного, В. Навроцького, Климентини Попович-Боярської, Марка Мурави (С. Лепкого), О. Дубенського, В. Боровика, Грицька Коваленка, Віри Лебедової, Г. Хоткевича, В. Гавриша (Василя Гнилосирова), І. Гаврилюка, І. Петрушевича, І. Федорченка.

Власне, подаючи в репринтних відтвореннях «Акордів» («Веселка», 1992, 2005) біограми письменників, М. Ільницький пішов шляхом О. Коваленка, правда, подавши їх у примітках, що значно піднесло авторитет видання. Усе ж, ні за повнотою, ні за якістю друку (антологія «Українська Муза» побачила світ у 12 зошитах, які потім слід було разом оправляти в конволюту), а врешті й за рівнем вибраних до публікації творів, антологія «Акорди» в редакції та в упорядкуванні І. Франка не має собі рівних. Зрозуміло, що названі поети, твори яких не подав О. Коваленко, не створили поетичних перлин світового рівня, не стали великими поетами, але багато з них є широко знаними особами – як історик М. Грушевський чи класики української прози Панас Мирний та Гнат Хоткевич. Саме завдяки «Акордам» І. Франка вони стали відомими українським читачам як ті, кого не цуралася й поетична муза. Тому ставлю за мету тут також дослідити життєвий і творчий шлях окремих маловідомих її авторів та їхні взаємини з упорядником книжки, Іваном Франком.

Маємо підстави твердити, що «Акорди» – найповажніша антологія української поезії пошевченківської доби початку ХХ ст. за повнотою і поданням матеріалу, власне й за культурою упорядку-

¹ [Погребенник Ф.] Відродження «Української Музи» // Українська Муза. Поетична антологія “од початку до наших днів”. Під редакцією Олекси Коваленка. – Вип. 1. – Київ: АТ «Обереги», 1993. – Додаток, С. 1.

² Там само.

вання. Але чи вона є повною? Виявляється, що кордони, які ділили наші етнічні території, стояли нездоланною перепоною навіть для такого генія, яким був І. Франко, а складнощі живого спілкування через утруднені можливості бути в головних культурних центрах України приводили до того, що з поля зору безсумнівного метра української філологічної науки випадали часом особистості, що мали повне право потрапити на сторінки «Акордів».

Про помилку в розшифруванні псевдоніма «Хрущ», який нібито належав О. Афанасьєву-Чужбинському, детальніше зупинюся в підрозділі 8.2 («Міжнародна бібліотека» І. Франка). Стверджую лишень, що хибна атрибуція цього псевдоніма 1912 р. – йдеться про зарахування низки поезій М. Жука до доробку О. Афанасьєва-Чужбинського – була закладена у свідомість І. Франка ще в час праці над антологією «Акорди».

До «Акордів» чомусь не потрапив майбутній найбільший дослідник історії запорозького козацтва Дмитро Яворницький. Захоплений творчістю Т. Шевченка, М. Гоголя, Д. Яворницький свою першу поезію під назвою «Моя доля» опублікував ще 1883 р. Узагалі, це «забування» поета Д. Яворницького в антології «Акорди» більше ніж дивне. Річ у тім, що Д. Яворницький у Санкт-Петербурзі дуже тісно співпрацював із відомим поетом і видавцем Цезарем Білиловським, який, в розумінні І. Франка, був для укладача «Акордів» безсумнівним авторитетом – там надруковано чотири поезії цього автора. А це більше, ніж творів таких справді високоталановитих поетів, як Василь Мова-Лиманський (три поезії); Микола Вербицький (три поезії); Володимир Шашкевич (три поезії); Людмила Старицька – дві поезії та ін. Навіть Олени Пчілки в «Акордах» надруковано усього чотири вірші. Оця ситуація з другим Ц. Білиловського Д. Яворницьким і справді є однією з загадок українського історичного літературознавства та джерелознавчих студій – він мав би бути там представлений. На мою думку, максимально повний перелік українських поетів пошевченківської доби, за умови достатньо нормального існування українського народу, сягнув би більше 100 осіб – нагадаю, в «Акордах» подано творчість 87 поетів того часу.

В антології «Акорди» виділяється особа, єдиний відомий твір якої – вірш «Не потурай» – був тричі опублікований у найавторитетніших українських виданнях упродовж одного десятиріччя. Йдеться про Володимира Григоровича Мальованого, людину ве-

личесної енергії і потужного таланту, яка зробила непересічний внесок у розвиток національного руху на Півдні України, спогади про якого залишив нащадкам Євген Чикаленко¹.

Народився Володимир Мальований на Катеринославщині в рік “весни народів” (1848). Навчаючись у Новоросійському університеті (Одеса), він став однією з найоригінальніших постатей серед українських борців із царським режимом 70–90 років XIX ст. Будучи активним діячем Одеської Громади й особистим приятелем Л. Смоленського, І. Бондаренка, І. Луценка та ін. В. Мальований водночас підтримував тісні зв’язки з народовольцями, все життя ходив по лезі бритви. Слід зазначити, що на загал усі провідні діячі українського громадівства справедливо не визнавали народовольських революціонерів-терористів і засуджували їх методи боротьби з царатом. В. Мальований став чи не єдиним, хто не порвав з народовольцями і водночас активно працював на розвиток українського національного руху.

У 1879 р. царська охранка таки напала на слід В. Мальованого й заслала його в Сибір до міста Балаганська. Однак довго він там не був: втеча В. Мальованого з Сибіру – сюжет для авантюрного роману, а здійснив це він просто філігранно. Поки поліція довідалася, що його нема у Красноярську, В. Мальований опинився за Уралом, в європейській частині Росії, добув через народовольців паспорт на ім’я Григорія Петрова, їздив Україною, а в 1883 р. оселився в Харкові, де й познайомився з Є. Чикаленком². Але його побут в Харкові був тільки про людське око. Насправді В. Мальований часто і тривало бував у Женеві, працював спільно з М. Драгомановим, котрий, до речі, дуже цінував мужність і розум цього одного з небагатьох справді професійних українських революціонерів. Як твердить Є. Чикаленко, саме В. Мальований повіз М. Драгоманову проект федеративного устрою Росії, де Україна ділилася на три географічно-економічні області: Правобережну, Лівобережну та Степову, на підставі якого М. Драгоманов опублікував свою відому «Вільну Спілку»³.

¹ Чикаленко Є. Спогади. (1961–1907). – Київ: Темпора. – 2003. – С. 103–108. Власне, на цих спогадах та біограмі О. Коваленка («Укр. муза», Київ, 1908, с. 907) ґрунтуються статті про В. Мальованого, які подав покійний Ф. Погребенник до УРЕ (Київ, 1981, т. 6, с. 338) та УЛЕ (Київ, 1995, т. 3, с. 280).

² Там само. – С. 104–105.

³ Там само. – С. 105.

Невдовзі після арешту в Харкові 1883 р. відомої російської революціонерки Віри Фігнер (просиділа в одноособовій камері 20 років), із якою В. Мальований мав часті зносини, царська поліція таки натрапила на його слід і в тому ж році заарештувала його вдруге, заславши на 10 років до Томська. Але перед тим, у київській в'язниці, він обвинчався з харківською курсисткою – дочкою відомого українського етнографа Матвія Номиса (Симонова). Саме на засланні В. Мальований став літератором, написав спомини, багато віршів, а вже відбувши термін заслання, у 1893 р. помер від раку шлунка в університетській клініці Томська. Хтось із його друзів – за свідченням дружини, це міг бути Шипіцин, Шулепніков, Алексеєва-Дуброва – забрав рукописи Мальованого, тому їх треба тепер шукати в архівах Росії. Ця справа вартує зусиль – відомий досі українському літературознавству вірш «Не потурай» свідчить про великий талант його автора.

Як справедливо відзначає Є. Чикаленко: “...майже марно для України загинув цей чоловік з феноменальною відвагою, рішучістю та енергією; яка шкода, що він не родився років на 40 пізніше і не був в наші часи боротьби за суверенність України”¹.

Вірш «Не потурай» для першої публікації в часописі І. Франка «Житє і Слово» І. Франкові надіслав-таки Павло Грабовський. Однак, цитата Олексі Коваленка: “В. Мальований, щирий українець, зісланий на Сібір і там померший. Поки ж пощастило розшукати тільки один з його віршів, бо інші десь запропалились...”², – збивала з пантелику дослідників життєпису й видавничої діяльності І. Франка, бо ставить під сумнів давнє знайомство І. Франка і В. Мальованого, яке з повною вірогідністю припадає на кінець 70-х років XIX ст.

Ось приклад, який засвідчує безпосередній стосунок В. Мальованого до видавничої діяльності І. Франка, а водночас і дружні взаємини В. Мальованого та Ф. Вовка. В листі до Ф. Вовка від 23 лютого 1880 р. (дата приблизна) І. Франко пише про пов'язані з арештом А. Маньковського проблеми та про свої власні борги за друкарські послуги: “Щодо довгів і грошей, то діло се ось яке: через А[нтон]а М[аньковського] спроваджував Мальований машину і проч. і замовив черенки у Гісера, тому остався А. М. щось винен (се той жид

¹ Чикаленко Є. Спогади. (1961–1907). – Київ: Темпора. – 2003. – С. 108.

² Житє і Слово. – 1897. – Т. 6. – Кн. 4. – С. 293.

ніби, про котрого згадуєте), але Ант[in] мені сказав, що се його річ і, що здається, Мал[ьований] заплатив усе. Чи так воно, запевно не знаю, бо Ант. якось неясно се говорив, – впрочім, по процесі розпитаємо» [48, 37]. Отже, як бачимо, І. Франко пише Ф. Вовкові про В. Мальованого як про добре знайому їм обом особу. Із цього листа також випливає, що власне, В. Мальований був особисто причетний до обладнання та функціонування Першої Спількової друкарні у Львові під управою А. Маньковського.

Як твердить дослідниця Оксана Франко, Ф. Вовк виїхав до Женеви у вересні 1876 р., а особисте знайомство з І. Франком, М. Павликом та Анною Павлик припадає на 1878 р., тоді, коли І. Франко з М. Павликом видавали «Громадський друг», «Дзвін» та «Молот». Цікаво, що саме спогад Ф. Вовка про це знайомство у Львові (І. Франко жив тоді на одній квартирі з Михайлом та Анною Павликами при теперішній вулиці Каменярів) чомусь не потрапив до найновішої книжки спогадів про Івана Франка (упорядник М. Гнатюк)¹. Отже, як детально досліджено вище (розділ 1.4 цієї праці), Ф. Вовк був причетний до кольпортажу на територію Російської імперії нелегальної літератури з Женеви, Львова через Румунію. А йому тоді не міг не допомагати вельми енергійний товариш В. Мальований, що снував між Одесою, Києвом, Харковом і Женевою, до того ж займаючись облаштуванням народовольських друкарень, підтримуючи зв'язки з А. Маньковським, облаштовуючи Першу Спількову друкарню у Львові, яка, очевидно, була також законспірованою від австрійської влади.

Звернути увагу І. Франка та М. Павлика на публіцистичну працю І. Ковальського «Рационализм на юге России» міг той же Мальований: нелегально співпрацюючи з народовольцями Одеси, займаючись постачанням шрифтів для друкарень, він, очевидно, мав би знати революціонера-народника І. Ковальського, про діяльність якого описано в підрозділі 1.4.

Аналіз відомих листів І. Франка свідчить, що про В. Мальованого там згадується небагато – той належав до далеко не публічних фігур. У Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України про Мальованого нема жодних документів, окрім уже

¹ Спогади про І. Франка / Упорядкув., вступ. ст. і примітки М. Гнатюка. – Львів: Каменяр. – 1997. – 635 с. Ці спогади цитує О. Франко у згаданій вище праці: *Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч...* – С. 275.

згаданої відомої поезії «Не потурай», переписаної рукою П. Грабовського¹.

Однак, маємо великого листа М. Драгоманова до І. Франка з Женеви, датованого 26 вересня 1884 р., де йдеться про стосунки між галичанами та наддніпрянцями. Цей лист – суцільні звинувачення на адресу низки галицьких діячів у нерозумінні національного поступу, в неконсеквентності дій галицьких народовців, різка критика їхніх вчинків, що йдуть на користь москвофілам. Далеко не всі звинувачення М. Драгоманова справедливі, але часом навіть дріб'язкові непорозуміння призводили до загострення стосунків між галичанами й наддніпрянцями назагал, що дуже шкодило національному рухові.

Людина дуже гаряча за натурою, маючи якісь непорозуміння з галичанами – з контексту не видно, що до цього був причетний І. Франко, – В. Мальований теж був невдоволений станом справ. Про це М. Драгоманов пише так: “Одначе я з свого боку робив, що тільки міг, проти цього настрою росіян – багато пролив чорнила, крові і навіть торік трохи не побився з Мальованим із-за галичан...”². Отже, це ще одне підтвердження того, що І. Франко добре знав, хто такий В. Мальований. Те, що М. Драгоманов у 1884 р. нічого не згадує, де тепер перебував В. Мальований, може свідчити: Драгоманов не знав про другий арешт і заслання В. Мальованого до Сибіру.

Насамкінець, з цього приводу хочу висловити таку думку: усі, хто добре знав В. Мальованого – М. Драгоманов, Ф. Вовк, І. Франко, Л. Смоленський, Є. Чикаленко та інші бачили в ньому, насамперед, відчайдуха-революціонера, своєрідного авантюриста, людину, яка за українську ідею готова піти в огонь і в воду, але не розгледіли в ньому інтелектуала з великими літературними потенціями. Тому віднайдення архіву В. Мальованого в архівах сучасної Росії дасть українству багато цікавого матеріалу щодо розвитку національного руху, а для красного письменства відкриється ще один його великий, добре не знаний і недооцінений ратай.

¹ Пугівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури / Нац. академія наук України; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Фондація О. і Т. Антоновичів. – Київ: ВЦ «Спадщина», 1999. – С. 110.

² *Драгоманов М. П.* Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – Київ: Наук. думка, 1970. – Т. 2. – С. 506.

Отже, друкуючи в 1887 р. в журналі «Жите і Слово» твір В. Мальованого «Не потурай» – справжню перлину громадянської лірики автора, а далі, вміщуючи її до антології «Акорди», І. Франко добре знав автора особисто, зустрічався з ним (інакше не писав би Вовкові, як про свого доброго знайомого). Тому не Павло Грабовський став для І. Франка відкривачем творчості В. Мальованого, одного з найяскравіших діячів українського національного руху кінця ХІХ ст.

* * *

У передмові до перевидання антології проф. М. Ільницький зауважує: “Не пущено було її до читачів, зокрема, до студентів, що вивчали українську літературу, донедавна: явно не узгоджувався її зміст з тим класово-соціалістичним підходом, який так довго насаджувався у нашому літературознавстві і критиці”¹. Це означення справедливе – більшовицький режим не міг викреслити з української літератури І. Франка, але значну частину наших літераторів було викреслено, насамперед, через їх пізнішу участь у Визвольних змаганнях 1917–1921 рр.

Вельми показовим щодо цього є запис олівцем на примірнику антології «Акорди» (№ с. ф. 771), який зберігається тепер у Відділі україніки Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. На звороті чистого аркуша, що йде за змістом, олівцем зроблено такий напис: “В збірник вошли автори націоналісти”. У змісті тією ж рукою відзначено таких осіб: Осип Маковей, Людмила Старицька, Іван Стешенко, Микола Вороний, Богдан Лепкий. Не зрозуміло, з яких причин тодішній цензор відзначив прізвище О. Маковея: радянська влада особливих претензій до цього письменника і громадського діяча не мала, його прізвище потрапило до першого² та другого³ видання Української Радянської Енциклопедії. Біля прізвища Б. Лепкого “галочку” було двічі підкреслено – практично аж до незалежності прізвище Б. Лепкого не можна було згадувати ніде.

¹ Ільницький М. Акорди української поезії // Акорди... Репринт. вид. ... – С. 6.

² Українська Радянська Енциклопедія: У 17 т. – Київ: Гол. ред. УРЕ, 1962. – Т. 8. – С. 469.

³ Українська Радянська Енциклопедія: У 12 т. – Київ: Гол. ред. УРЕ, 1981. – Т. 6. – С. 316–317.

Наведу невідому досі історію пов'язану з виставкою української поштової листівки з колекції Михайла Забоченя, організовану у Львові з нагоди 130-річчя від дня народження І. Франка. У 1987 р. автор цих рядків готував каталог виставки під назвою «Іван Франко в ілюстрованій поштовій листівці». Відповідальний за випуск книжки, заступник голови Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК), Ігор Кудин дуже просив зняти з переліку листівку видавництва Я. Оренштайна в Коломиї (поз. № 119), де зображено портрет С. Яричевського, К. Устияновича та Б. Лепкого. Він мав на це серйозні підстави: казав, що коли навіть цензор не догляне, то хтось-таки дочитається, і тоді Львівська організація УТОПІК не зможе видати жодної книжки. Порадившись, ми вирішили: дали в переліку прізвища перших двох письменників, а третього, Б. Лепкого, “заховали” за фразою “та ін.”¹.

Час робив своє: у період післясталінського потепління в 1957 р. вперше побачили вірші Олександра Олеся в «Антології української поезії» за редакцією М. Рильського. Натомість Б. Лепкого, І. Стешенка, Л. Старицьку-Черняхівську “реабілітувала” тільки незалежність України. Треба відзначити, що, на відміну від членів Центральної Ради Л. Старицької-Черняхівської та І. Стешенка, виною Б. Лепкого була трилогія «Мазепа»: професор Ягеллонського університету у Кракові, Б. Лепкий ніколи не був публічною фігурою. Для радянської влади він був персоною non grata тільки через героя свого великого й широковідомого твору, “зрадника українського народу”, славної пам'яті великого гетьмана Івана Мазепи, якого аж до незалежності України проклинали в усіх церквах Московського патріархату, а в Росії, певно, продовжують це робити й досі.

* * *

Антологія «Акорди» має непересічне художнє сецесійне оформлення, до якого найбільше доклав творчих зусиль Юліян Панькевич (1863–1933). Народжений на галицькому Поділлі в с. Устя Зелене, закінчивши Віденську Академію мистецтв, він вперше висту-

¹ Іван Франко в ілюстрованій поштовій листівці / За матеріалами колекції М. С. Забоченя: Каталог виставки / Упоряд. Б. З. Якимович, В. О. Дунець, Б. Ф. Смоляк; Наук.ред. Я. Д. Ісаєвич. – Львів, 1987. – С. 33.

пив публічно на виставці польського Товариства Прихильників Мистецтв у Львові в 1891 р., де показав публіці свої етнографізовані ікони. Як пише М. Голубець, “ікони ці, на яких Христос і Богородиця з’явилися в ...гуцульських одягах, викликали бурю “святого обурення” в кругах консервативного духовенства, але для ідеї наближення неба до землі зробили багато. Почин Панькевича надхнув цілу низку українських малярів до зірвання з класистичним трафаретом, що в свою чергу мало вплив на розвиток оригінальності в українському релігійному мистецтві... Пізніший “неовізантизм” Бойчука зобов’язаний ініціативі Панькевича”¹. Ю. Панькевич справді був надзвичайно творчою, оригінальною людиною, але життєві умови, а власне їх безпросвіток, загнали його до божевільні, де він і помер. Це сталося у Харкові, далеко від рідної Галичини, у рік великого сталінського голодомору.

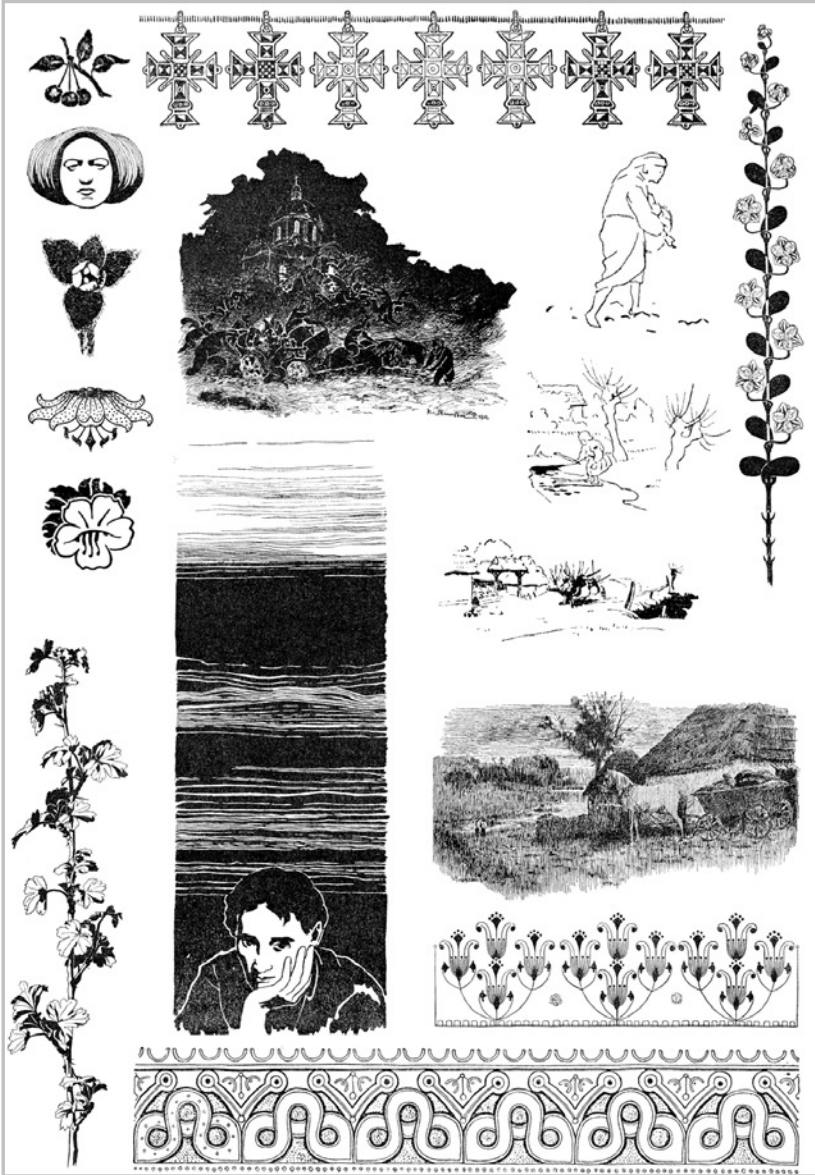
Ю. Панькевич був не тільки цікавим живописцем, а й добрим графіком, а його праця над оформленням антології «Акорди» є однією з вершин вияву його таланту в царині книжкового мистецтва. Завдяки Франкові, який залучив його до цього проекту, Ю. Панькевич вдруге голосно заявив про себе перед українською громадськістю Галичини.

Розгадати код художнього задуму Ю. Панькевича важко, тому висловлю хіба кілька думок з цього приводу, Тим паче, що аналізу художнього оформлення антології присвятив кілька сторінок своєї монографії відомий львівський мистецтвознавець, нині покійний Ярослав Нановський².

Головним стрижнем мистецького оформлення антології є рослинні орнаменти. Саме на лівому березі першої сторінки, яка починається поезією Пантелеймона Куліша, зверху до низу, зображено стилізовану мальву – символ України. Кожен вірш збірки

¹ Історія української культури. Видання Івана Тиктора. – Львів, 1937. – Зшиток XIV. – С. 627. До речі, Ю. Панькевич був визначним теоретиком поступу в українському мистецтві, безкомпромісним діячем в «Товаристві для розвою української штуки» не давав спокою галицьким консерваторам від мистецтва. Як приклад такої безкомпромісності є його стаття «Артистичне багно» (зберігається у фондї І. Белея у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 100, од. зб. 511). Ця праця через різкий тон автора так і не побачила світ.

² *Нановський Я. Й.* Юліан Панькевич... – С. 40–44. На жаль, автор у своїй цінній монографії не навів жодної ілюстрації з «Акордів» і зовсім не звернув уваги на оправу антології. Окрім того, він повністю оминув усіх інших художників окрім Ю. Панькевича, творами яких ілюстровані «Акорди».

Зразки ілюстративного матеріалу пера Ю. Панькевича
до антології «Акорди» (Львів, 1903)

Кулішевої поезії має графічні кінцівки – пучок калини, листочки, квіточки, жолудь, метелик і т. ін. Добірка творів Петра Кузьменка удекорована вельми цікавими графічними ініціалами, за мотивами українського ужиткового мистецтва. Наступна добірка Якова Щоголева, – і знову ліворуч, зверху донизу – стилізована українська квітка. Кінцівки кожної поезії – українське обійстя, вишеньки, листочки. Оригінальною заставкою вперек сторінки починаються поезії Осипа Федьковича. Заставки та ініціали – за мотивами гуцульських орнаментів і творів ужиткового мистецтва, що відповідає етнічному характерові Буковини. Натомість добірка творів Леоніда Глібова має заставки з наддніпрянськими мотивами. І так через усю книжку.

Іншу групу кінцівок складають виконані пером мініатюрні пейзажі та сцени з українського народного побуту. Все це настільки філігранне та оригінальне, що навряд чи в оформленні якоїсь іншої української книжки можна знайти подібні елементи, які до того ж органічно доповнюють поезію, що ними ілюструється.

Очевидно, найцікавішими є ініціали Ю. Панькевича, тому для наочності виводжу їх, розмістивши за абеткою. Окремо подаю як ілюстрації також зразки рослинного оформлення, заставки та графічні картини з антології «Акорди».

Заставка добірки Франкової поезії – рослинна, символ соборництва автора, кінцівки теж мають рослинний характер. Вражає чудова графічна робота на с. 105 до вірша «Отсе тая стежечка» з циклу «Зів'яле листя». Задуманий закоханий юнак – це той малий Мирон, який досяг вершин людського духа.

Має рацію Я. Нановський, коли твердить, що “талановитим художнім оформленням Панькевич підкреслив не лише естетичний бік книги, а й її емоційність. Декоративні елементи, пов'язуючись до певної міри зі змістом книги, передають мелодійність української лірики”¹. Ніхто з дослідників до Я. Нановського такої думки не висловлював.

Ілюстрацій на цілу сторінку в антології лише 12, вони можуть стати предметом серйозних студій для фахових мистецтвознавців. З них, за моїми підрахунками і на мій погляд, Ю. Панькевичеві належить 7: до поезії Я. Щоголева «Бурлаки» (с. 23), Руданського «Гей, бики!» (с. 47), В. Кулика «Захожий косар» (с. 62), згадана вже

¹ *Нановський Я. Й.* Юліан Панькевич... – С. 40.

вище ілюстрація до поезії І. Франка з циклу «Зів'яле листя» (с. 105), до поезії Уляни Кравченко «Над Пробоєм Прута» (с. 165), М. Черняхівського «Рибалки» (с. 254) та В. Залізняка «Перезва» (с. 289). Лише три з них – підписані. Причому кожна з цих ілюстрацій – непере-січне явище і в творчості Ю. Панькевича, і в українській графіці та малярстві.

Ілюстрацію до поеми Я. Щоголева «Бурлаки» виконано пером, з добре прорисованими ближніми і далекими планами краєвиду. Натомість ілюстрації до поезії С. Руданського, В. Кулика та Уляни Кравченко (водоспад Пробій на річці Прут між селами Дорою і Ямною, де часто відпочивав художник), виконані вуглем. Зробивши етюд Пробою для «Акордів», Ю. Панькевич пізніше повторив його на олійному полотні. Аналогічно вуглем виконано ілюстрацію до поезії М. Черняхівського «Рибалки». Дві ілюстрації – до творів І. Франка та В. Залізняка, на мою думку, є дереворитами з авторських дощок. Будучи найавторитетнішим дослідником творчості Ю. Панькевича, Я. Нановський твердить, що йому невідомо, де зберігаються оригінали ілюстрацій до антології і чи взагалі вони існують. А це значить, що антологія «Акорди» чи не єдиний документ, де зібрано цілий пласт творчості художника.

Гравюра «Козак в степу над річкою» (с. 115) належить наддні-пряньському художникові Григорієві Коваленку (1868–1937), знищеному сталінським режимом. Характерний для сходу гірський пейзаж до поезій А. Кримського (с. 210) – виконав російський художник Георгій Грачов (1860–1893), відомий ксилограф, ілюстратор петербурзьких часописів «Пчела», «Русская старина», низки книжкових видань. Ймовірно, що листівку з гравюрою Г. Грачова отримав І. Франко від А. Кримського і запропонував долучити до оформлення його поезій.

Маємо підстави твердити, що принаймні три репродукції – с. 47, с. 165, с. 254 – виконано з кліше, виготовлених у клішарні відомого львівського фотографа Е. Тжемеського, який був власником артистично-фотографічних закладів у Львові (вул. 3 Травня, 7 – тепер Січових Стрільців) та в Криничі – курортному містечку на Лемківщині. У лівому куті на цих репродукціях зображено характерні стилізовані ініціали, які належать цьому фотомайстрові. Те, що Ю. Панькевич особисто співпрацював з Е. Тжемеським, підтверджує кліше з його власного живописного твору, де зображено гірський карпатський водоспад. Можна припустити, що саме Тжеме-

ський готував для «Акордів» і кліше інших ілюстрацій, навіть якщо там нема авторського знаку фотомайстра.

Репродукції до віршів О. Маковея «Понад хмари» (с. 150) та Віри Лебедової «Далеко» (с. 275) виготовлено з кліше, що мають у лівому куті підпис, який не вдалося розшифрувати. Їх міг запропонувати І. Труш, який допомагав Ю. Панькевичу в художньому оформленні книжки. Врешті, це могли бути кліше, виготовлені зі світлин. Така версія потребує спеціального дослідження.

Антологія «Акорди» належить до найкращих видань і в поліграфічному виконанні. Як свідчить каталог видань УРВС: «Се перше в Галичині в повнім того слова значіню люксусове видане, на яке Видавнича Спілка не пожалувала коштів»¹. В описі видання зазначено: ціна в оправі 7.50, 8, 9, 10 корон. Отже, маємо 4 види оправы цього видання.

У жодній з публікацій, яка торкається антології «Акорди», немає ніякої згадки про точний час виходу у світ, якість поліграфії, папір, наклад і оправу цього видання. А тим часом, дослідження цих аспектів має велике значення для історії української книжки в ХХ ст.

Як свідчать записи в «Книзі замовлень Друкарні Наукового Товариства імені Шевченка», замовлення на друк книжки відкрито 20 липня 1903 р.². Ще 17 липня 1903 р. було проведено відповідні розрахунки за кошти поліграфії. За цим, збереженим до сьогодні документом, (розрахунки записано під ч. 408 і ч. 455). під ч. 408 розраховано вартість друку антології накладом 3 100 прим. з записами витрат 1 860 корон без вартості паперу. Під замовленням ч. 455 значився друк «Проспекта антології» накладом 4 000 прим.³. У замовленні ч. 408 зазначено, що друкується обкладинка в кількості 400 прим. і вартістю послуг з папером друкарні 74,60 корон⁴. При загальному накладі книжки в кількості 3 100 прим., 400 прим. виготовлено у м'якій обкладинці. Отже, 2 700 прим. мали йти до палітурної майстерні для виготовлення різного ґатунку твердих оправ. Очевидно, папір для «Акордів» УРВС купувала окремо – його

¹ Каталог видань Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові. – Львів, 1913. – С. 44–45.

² ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 40 зв. – 41.

³ Там само.

⁴ Там само.

якість була продиктована необхідністю друку великого ілюстративного матеріалу.

Є підстави стверджувати, що антологія «Акорди» могла потрапити до рук читача у вересні 1903 р. – інформація про вихід у світ книжки з'явилася на сторінках «Літературно-наукового вістника» у жовтні того року¹. Автор повідомлення про вихід у світ антології підкреслює, що ця третя антологія української поезії “має формат ще більшої, т. зв. Лексиконової 8-ки і окрім кількох малюнків має орнаментальні прикраси, скомпоновані на народніх мотивах”². Далі, характеризуючи видання, автор повідомлення пише, що антологія “містить разом твори 88 авторів, в тім числі 61 Українців і 27 Галичан і Буковинців”³, і констатує, “що число поетів збільшається в нас і квантитативно, і квалітативно”, а щодо вибору “поезій поодиноких авторів то редакция старалася всюди подавати, що знайшла найкрасше в якого поета, причім звертала все увагу, аби вибір із нього стояв у відповідній пропорції до цілої його поетичної продукції”⁴.

Далі справедливо стверджується, що це наше “справді перше люксусове видання, яке повинно знайтися у кожній хаті. Від того як воно буде розходитися, буде залежати й те, чи Видавнича Спілка візьметься за інші ілюстровані видання, які має в пляні чи скінчить на антології, чого натурально не належало б бажати в інтересі красного повставлення наших видавництв у загалі”⁵. Підписано повідомлення криптонімом В., що «Словник українських псевдонімів...»⁶ розшифровує як Володимир Гнатюк. На мою думку, автором міг бути і сам І. Франко; це слід уважно перевірити за архівами обидвох тодішніх директорів УРВС: і В. Гнатюка, й І. Франка, оскільки він міг бути тоді спільним для них обох.

¹ Акорди. Антологія української лірики від смерті Шевченка. Уложив Іван Франко. З ілюстраціями Юліяна Панькевича. У Львові, 1903. Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 316, 4, вел. 8-ки. Ціна 6 кор (в оправі від 7.50–10 кор.) // Літ.-наук. вістник. – 1903. – Жовтень. – Кн. 10. – С. 238–239.

² Там само. – С. 238.

³ Там само. – С. 239.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ *Дей О. І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). – Київ: Наук. думка, 1969. – С. 79.

Обстеживши антологію «Акорди» в бібліотеках і музеях Львова і Києва – ці студії називаю «бібліологічне краєзнавство» – я виявив тільки один примірник книжки, який має пізнішу тверду оправу і збережену м'яку обкладинку, виконану в друкарні НТШ¹. Обкладинка надрукована на цупкому папері зеленого кольору і повністю повторює титульний аркуш книжки. Як свідчить «Каталог» та архівні документи, ціна «Акордів» становила 7,5, 8, 9, 10 корон. Треба гадати, що книжка в м'якій обкладинці коштувала 7,5 корон.

Дослідження примірників свідчать, що ціну 8 корон мала книжка у твердій оправі без тиснення. Також це могла бути оправу у ледерині або з ледериновим хребтом і кутиками – решта з наклеєним палітурним папером брунатно-чорного чи брунатно-червоного кольорів. Примірники такого типу зберігаються в Науковій бібліотеці Львівського університету (відповідно з бібліотеки Б. Гориня – Гр 3034 та у Відділі україніки – № 11437: цей примірник має штамп «Biblioteca Seminarii Slavistici», що належала «Славістичному Колу» Львівського університету. Аналогічного типу є примірник зі збірки М. і П. Деркачів, № 1041, що зберігається у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України).

Ціну 9 корон мали примірники, оправлені в синій ледерин з тисненням золотом на обкладинці і корінці (хребті) книжки. Очевидно, що таких примірників було найбільше, принаймні, на мою думку, не менше 1500–2000. Один штамп не міг витримати стільки відбитків, замовлялися різні штампи, тому й тиснення відрізняються одне від одного. Трапляються примірники з піварковим написом «Акорди» і тисненою золотом лірою (прим. III 11720 НБ ЛНУ ім. І. Франка), прямим написом «Акорди» (власність автора цих рядків). Належав цей примірник у 1934 р. В. Федоровичу, в 70-х роках ХХ ст. – Василеві Стасині – інв. номер 74963 з його унікальної, на жаль, втраченої сьогодні бібліотеки, був переданий мені її власником незадовго до смерті. Такий самий вигляд має примірник «Акордів» із Наукової бібліотеки Національного університету «Кієво-Могилянська академія», подарований Андрієм і Йоганною Михайленками з Едмонтону.

¹ Примірник зберігався в «спецфонді» (тепер – у Відділі україніки Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, № 771). Має печатку «Федір Воробець» – очевидно, цій людині треба завдячувати єдиним поки що виявленим примірником у такому стані.

Серед такого типу оправ – примірник із бібліотеки акад. М. Возняка (ЛНБ ім. В. Стефаника № И 36855, В 2930). Це комбінована оправа з синього ледерину з паперовою вставкою у вигляді трапеції з обрізаними кутами. Вкладка виготовлена з рожево-сірого паперу. На корінці впоперек витиснена назва «Акорди». Обкладинка й корінець книжки мають золоті й бліндовані тиснення. Знаючи особливу любов власника до книжки, можна думати, що М. Возняк замовив спеціальну оправу для свого примірника, удосконаливши ту, яка продавалася за 9 корон.

Цікаву й цінну оправу має примірник «Акордів», який належав композиторові й особистому другові І. Франка Станіславові Людкевичу. Добре збережена книжка, є власністю Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові (інв. № 1020) і зберігається у філії – Меморіальному музеї Станіслава Людкевича (Львів, вул. С. Людкевича, 7). Примірник С. Людкевича має той самий тип оправи, що й М. Возняків: комбінована, з паперовою вставкою у вигляді трапеції з обрізаними кутами. Ледерин – світло-зеленого кольору. Паперова вставка – рослинний кольоровий малюнок (світло-брунатне тло, брунатні шишки на гілочці хвої), наклеєна на бліндоване тиснення самої оправи, себто на ледерин верхньої дошки. Передня дошка оправи, окрім того, від хребта книжки має три сецесійні, тиснені золотом листки, повторені бліндованим тисненням на задній дошці оправи. Хребет поділений тисненнями золотом поперечними рисками на чотири частини. У верхній (першій) і третій частині корінця – елементи прикраси, виставлені симетрично; між ними (в другій частині зверху) – навпоперек назва АКОРДИ тисненнями золотом сецесійним листком. В останній, четвертій зверху (нижній) частині корінця – переплетені літери ВС – суперекслібрис Українсько-руської Видавничої Спілки, не виявлений на жодному з обстежених примірників. Форзаци книжки, на відміну від описаного вище примірника, який належить тепер власникові цих рядків (тонкий папір, переплетені квіткові орнаменти зеленуватого відтінку) – аналогічний примірникові з Національної парламентської бібліотеки: цупкий папір рожевуватого кольору. Обріз книжки має кольорові розводи кольору паперової вставки.

Важко сказати, що було на корінці унікального примірника «Акордів», який перед Великодніми святами 2005 р. завдяки старанням активістки української громади в Бухаресті Ірини Мойсей, надійшов до фондів Наукової бібліотеки Франкового університету

у Львові. Верхня і нижня дошка оправи з рожевого ледерину з бліндованими тисненнями рослинного орнаменту, паперова трапецієвидна вставка, вклеєна в тиснення оправи, має темно-зелений колір. Не просто достеменно з'ясувати, як цей примірник примандрував в українське село Щербівці на Південній Буковині. Книжка позначена штампом С. HAPENCIUC ȘERBĂUȚI, що означає: К. ГАПЕНЧУК, ЩЕРБІВЦІ. Можливо, саме ця особа була першим або одним із перших власників антології. Сторінки книжки мають такі печатки: “Ad-jia Financiară Jud. Suceava ROMANIA Agentul Fiscal Com. Șerbăuți (Фінансово-адміністративний повіт Сучава, РУМУНІЯ. Податковий агент громади Щербівці)”. Мабуть, саме К. Гапенчук працював у міжвоєнний період податковим агентом у Щербівцях. На авантитулі автограф, який свідчить – припускаю, це було пізніше, – що книжка належала Лареонові Смокоту, якому подарував її брат, Сильвестр Смокот, залишивши по собі такий автограф: “На спомин своєму возлюбленному братови подарував Сильвестр Смокот”.

Це підтверджує відомий культурний діяч української громади в Румунії, головний редактор часопису «Український вісник» в Бухаресті Михайло Михайлюк у статті «Щаслива історія однієї рідкісної книги»: “Власником «Акордів» був щербівський книголюб Смокот (якщо не помиляюся!)¹, котрий у 50-ті роки минулого століття, коли я навчався у Серетському українському ліцеї, позичав зацікавленим ним людям рідкісні книги. Тоді завдяки моїм однокласникам – щербівчанам, я прочитав книгу про грізного іспанського інквізитора Торквемаду (румунською мовою). Після смерті власника антологія «Акорди» опинилася у мого друга, родом із Щербівців, письменника-гумориста Василя Цаповця.

Років двадцять п'ять тому під час однієї з наших зустрічей у Сучаві, Василь подарував мені «Акорди» і кишенькове видання «Історії України-Руси» Михайла Грушевського. Як книголюб, я вельми зрадів подарункові. Але на той час ні я, ні Василь Цаповець не усвідомлювали цінності видання, про яке нічого не писалося (принаймні таке було моє враження) навіть і в Україні. Та й наші літературознавці, яким я говорив про цю книгу, нічого про неї не знали, але й великого зацікавлення не виявляли до «Акордів»².

¹ Очевидно, тут помилки нема – саме Лареонові Смокотові подарував книжку його брат, Сильвестр Смокот, про що й свідчить дедикація на авантитулі.

² Михайлюк М. Щаслива історія однієї рідкісної книги // Укр. Вісник (Бухарест). – 2005. – № 9–12. – С. 9.

Цитую без скорочення, бо текст дає уяву не тільки про долю цього примірника книжки, а фіксує дані про українських бібліофілів та бібліологічне краєзнавство поза межами України і є спонукою для подальших бібліологічних студій. Власне саме М. Михайлюк, останній власник цієї книжки, яка мандрувала зі Львова на Південну Буковину і опинилася нарешті в Бухаресті, подарував її через згадану Ірину Мойсей університетській бібліотеці у Львові (зберігається у Відділі україніки інв. № ВУ 14408).

Але найважче було розшукати найдорожчий примірник, який коштував 10 корон (без пересилання). Фотографію такого примірника вміщено у згадуваному «Каталозі УРВС»¹. Він зображений в «Українській літературній енциклопедії»². Надрукована там стаття П. Й. Колесника є малоінформативною та ще й начинена ідеологічною сугою. Пошуки в державних і приватних книгозбірнях Львова не увінчалися успіхом. Два примірники у справді “люксовим виконанні” зберігаються в Музеї Лесі Українки (МЛУ) в Києві. На обкладинці обох книжок витиснено золотом мистецький профіль жінки, який, на думку, завідувача наукового відділу Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові Данути Пілевич є узагальненим літературно-художнім образом у стилі сецесії. Саме Д. Пілевич заперечує ідентичність тиснення обкладинки профілеві Соломії Крушельницької.

Примірник К-1670 з Музею Лесі Українки у Києві (номер у книзі надходжень КН 4271) має обкладинку з ледерину світло-жовтого кольору, а примірник К 633 (КН № 202, перебуває в постійній експозиції) – з ледерину темно-зеленого кольору. Тиснення профілю жінки на обкладинці та корінці – золотом. І обкладинка, і хребет обох примірників мають тиснення рослинного орнаменту, образ – золочений. Очевидно, таких примірників антології «Акорди» збереглося дуже мало.

Третій виявлений автором цих рядків примірник найдорожчої оправи «Акордів» зберігається в Національній парламентській бібліотеці України, Відділ рідкісної книги, шифр РК № 2432125 (м. Київ, Боричів узвіз, 13). Ледерин обкладинки – рожевуватого кольору, обріз золочений, форзац – із цупкого паперу. Цей примір-

¹ Каталог Українсько-руської Видавничої Спільноти... – С. 44.

² Колесник П. Й. «Акорди» // Українська літературна енциклопедія. – Київ: Гол. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – С. 34.

ник закуплено в жовтні 1988 р. тодішньою Бібліотекою ім. КПРС на аукціоні Київ-Книги за ціною 125 крб.

Аналізуючи загальний стиль сецесійного оформлення «Акордів», можна з великою вірогідністю припустити, що саме цей тип найдорожчої оправи книжки спроектував сам Ю. Панькевич: характерні для художника рослинні орнаменти, витиснені золотом, є і на обкладинці, і на корінці книжки.

На увагу заслуговує ще примірник із ЛНБ ім. В. Стефаніка (№ И 28016, зберігається у Відділі україніки по вул. Винниченка, 24). Він належав бібліотеці Культурно-просвітницького кружка (КПК) Українського Воєнного Товариства Йозефів – табору для інтернованих частин УГА в північній Чехії (1921–1926 рр.). У цьому таборі, до речі, під керівництвом КПК організовувалися різноманітні курси, працювала гімназія, учительська семінарія, бібліотека, архів, оркестра, хор, театр, виходив двотижневик «Український скиталець». Примірник із Йозефова має чудову оправу – корінець з натуральної шкіри, із чотирма поперечними рисками-виступами (на шнурках зшивки), кутики – зі шкіри, матеріал оправи – ледерин, тиснений під крокодилачу шкіру. Очевидно, що це дуже цікавий зразок тодішньої високоякісної оправи книжок у Північній Чехії. Кожна книжка має свою дуже цікаву долю – якийсь вояк повернув її до Львова, розуміючи історичну вартість такого раритету. Слава Тобі, невідомий український Патріоте!

Дуже розчаровує примірник № 6038 з особистої бібліотеки Івана Франка, що зберігається окремим фондом в Інституті літератури ім. Т.Шевченка НАН України. Очевидно, “прислужився” якийсь чиновник від науки, бо замість реставрувати оправу Франкового примірника, її замінили новою, без ніяких тиснень. У бібліотеці Інституту літератури за № 48423 зберігається примірник «Акордів» у паперовій оправі десь початку ХХ ст. – папір обкладинки фіолетово-брунатний, нецікавий із мистецького боку.

Що палітурна майстерня виконувала замовлення дуже поволі, свідчить лист І. Франка до Адольфа Черного від 23 березня 1904 р.: “Вибачайте, що так довго не висилаю Вам «Антологію» – Спілка мала досить клопоту з оправою і готових екземплярів було вже так мало, що боялися, аби не забракло, хоч покуп на те видання не надто великий – досі розійшлося мало що над 500 екз[емплярів] – розуміється, що до Росії не пущено нічого” [50, 240].

Якщо врахувати сучасний стан книговидавництва в Україні – накладди книжок у 3 тис. примірників вважаються великими, то, випускаючи для маленької Галичини й Буковини розкішне дороге видання антології «Акорди», дирекція Українсько-руської Видавничої Спільки йшла на певний ризик. Тому дуже цікавим є дослідження, як купували «Антологію –1903». У Відділі рукописів Інституту літератури збереглися архівні справи, які показують, хто й коли купував цю книжку.

Як відомо, УРВС поширювала свою продукцію різними способами – це були українські книгарні у Львові (НТШ, «Просвіти»), працювали окремі особи, яких називають сьогодні дистриб'юторами. Але одним із головних засобів розповсюдження книжок були т. зв. «підписні листи замовників на книжки». Підписний лист був своєрідним безвідсотковим векселем: передплатник видань УРВС складав (або не складав) завдаток Спільці (м. Львів, вул. Чарнецького, ч. 26)¹ і зобов'язувався платити щомісячно певну суму. Далі йшов власноручний підпис, детальна адреса замовника. Збережено 146 підписних листів за 1900–1906 рр. Отже, маємо можливість назвати осіб, які придбали собі антологію «Акорди» через кредити УРВС.

Уже 19 листопада 1903 р. таку передплату на люксовий примірник (10 кор.) оформив письменник Михайло Яцків, який тоді працював у страховій компанії «Дністер»². Упродовж 1903–1906 рр. передплату на «Акорди» за збереженими підписними листами оформили 35 осіб, причому переважали замовлення саме на подарункові оправлені примірники. Оскільки для визначення книжкового попиту є цікавим фах замовників та адреса, подаю тут їхній список, вказавши у дужках ціну замовленого примірника. Це Осип Максимович, Львів (8 кор.); Йосип Кишакевич, військовий капелан в Ярославі; Лев Нечипор, ц.к. офіціал дирекції скарбового уряду у Кракові (9 кор.); Станіслав Веклич (Краків); Володислав Церкевич, урядник залізниці в Яремчу (10 кор.); Володислав Радловський, урядник залізниці у Ворохті, замовив «Кобзаря» і «Акорди» з припискою “у зеленій оправі” (10 кор.); Софрон Глібовицький, сотруди-ник у Надвірній (8 кор.); Григорій Ганкевич, ц. к. офіціал податковий у Делятині (10 к.); Олександр Колянковський, ц. к. ад'юнкт в Делятині (синя оправа, 10 кор.); Михайло Вербицький, помічник

¹ Тепер вул. Винниченка, 26.

² ІЛ... ВР. – Ф. 64 – Од. зб. 69. – С. 68.

канцеляриста судового в Галичі (10 кор.); Петро Радицький, працівник «Народної Торговлі» в Коломиї (9 кор.); Вітковицький, Львів – це, очевидно, торговець, тому що замовив 5 прим. по ціні 2×10 кор., 1×9 кор., 1×8 кор, 1×7,50 кор.; Осип Малярівич, Львів (без вказання ціни); Іван Козак, учитель з с. Малковичі коло Журавиці (10 кор.); Дем'янчук, ц.к. судовий канцелярист в Манастирських (10 кор.); Людмила Рожанковська, касир «Народної торгівлі», м. Сянок (10 кор.); Антін Добрянський, ц.к. канцелярист суду в Самборі (10 кор.); Михайло Когут, ц. к. урядовець залізниці в Підволочиськах (10 кор., вислано в зеленій оправі); Василь Петрух, ц. к. плутоновий¹ при 3/55 компанії полевій (10 кор.); Іван Чуприк, ц. к. практикант в Бережанах (10 кор.); Йосип Біленький, м. Рогатин (10 кор.); Антін Крамарчук, помічник нотаря в Рогатині (10 кор.); Іван Фольварків, підфіцер рахунковий при команді доповнюючій № 58 в Станиславові (10 кор.); Володимир Козоріс, ц. к. кандидат судовий в Калуші (10 кор.); Тарас Мавдрик, канцелярист при ц. к. суді повітовім в Калуші (10 кор.); Володимир Рудий, учитель в Мізуні (10 кор.); Йосиф Майхрович, помічник канцелярійний в Долині (10 кор.); Микола Мазуркевич, ц. к. практикант податковий в Долині (10 кор.); Іван Перун, ц. к. дирекція скарбу в Кракові (9 кор.); Д. Чеховський, м. Краків (9 кор.); Іван Роздільський, с. Підмихайля коло Калуша (6 кор.)².

Як бачимо, замовниками, котрі через кредитування надсилали наперед по 1–2 корони, правда замовляючи не тільки «Антологію – 1903», а й інші видання УРВС, були різні категорії українців краю, в т. ч. й ті, що жили в Західній Галичині. Цікаво, що серед замовників такого дорогого видання були не тільки вчителі, службовці, а й військовики.

У Відділі рукописів Інституту літератури збереглася книга одноразових замовлень у 1904–1907 рр. на видання УРВС. Згідно з цим документом, «Акорди» замовила ще низка осіб – прізвища деяких з них повторюються з замовленнями в кредит. Тут відзначено й замовлення книгарів УРВС, найактивнішим з яких був Лісовик [ім'я невідоме]. Цей чоловік спочатку працював на галицькому Поділлі, розповсюджуючи антологію на сучасній Тернопільщині, а пізніше поширив свою діяльність на сучасну Перемишльщину і

¹ Командир чоти.

² ІЛ... ВР. – Ф. 64. – Од. зб. 69. – С. 17–144.

Ярославщину. Серед таких книгорозповсюджувачів слід відзначити також Олександра Вітковського. Знову ж і місце мешкання і фах замовників дуже широкі¹. А це значить, що українська книжка, попри нарікання І. Франка, мала все-таки високий авторитет і користувалася попитом в українців краю.

Антологія «Акорди» побачила світ в ювілейному році композитора Миколи Лисенка. З 6 до 13 грудня 1903 р. Галичина і Буковина приймали в себе видатного діяча української культури з нагоди 35-літнього ювілею праці як композитора й організатора співоцьких хорів [35, 85]. Як відзначає І. Франко у статті «Лисенкове свято в Австрії», яку тут цитую, півавстрійська Україна вітала Лисенка “величаво, як не вітала досі нікого” [35, 85]. Під час відвідин Наукового товариства імені Шевченка М. Грушевський вручив на пам’ять ювілярові “чотиритомовий примірник своєї «Історії України», а вітаючи його від Видавничої спілки, подарував йому гарно опрацьований екземпляр «Акордів»” [35, 90]. Очевидно, це був найкраще опрацьований примірник, саме той, що коштував 10 корон. І. Франкові, присутньому на цій зустрічі, як видно з тону його статті, було дуже приємно, що його працею вшанували великого українця. Пошуки саме цього примірника «Акордів» поки-що не увінчалися успіхом. Надто вірогідним є те, що він знищений. Є надія, що цю книжку колись розшукає один з найавторитетніших знавців українського театру Р. Пилипчук.

Принагідно слід також згадати, про причетність І. Франка до публікації першої автобіографії М. Лисенка. Згадую про це ще й тому, що це був результат видавничої діяльності І. Франка як співредактора і видавця часопису «Світ». І хоча зв’язки композитора з галицькими українцями почалися від часу його переїзду з Києва до Ляйпціга через Галичину у вересні 1867 р., він активно листувався з галичанами в 1867–1869 рр.², а про його творчу діяльність у 70-х роках писала українська періодика, все ж публікацію в 1881 р. в часописі «Світ»³ можна вважати знаковою. У вступнім слові від редакції стверджується, “що житепись дістали ми з Київів від особи близької до Лисенка”, але це не зовсім так. Як достеменно дослідив В. Витвицький, порівнявши рукопис із листами М. Лисенка, на-

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 64. – Од. зб. 52. – С. 1–148.

² Про це див.: *Студинський К.* Галичина й Україна у листування 1862–1864 рр. / Всеукраїнська академія наук. – Київ; Харків, 1931. – Т. 1.

³ Світ. – 1881. – Ч. 5. – 10 трав.

друкована у «Світі» біографія є фактично автобіографією композитора, яку відредагував за його ж згодою або І. Франко, або І. Белей¹. Стверджувати, хто з двох співредакторів редагував текст Лисенка важко², однак наймовірніше, ініціатором публікації і тією особою, що таки домоглася пересилання рукопису з Києва до Львова, був таки І. Франко, який і не сумнівався, хто є насправді автором цього матеріалу³.

* * *

Дня 4 серпня 1991 р., буквально за два тижні до проголошення Акту про державну незалежність України, у видавництві «Веселка» підписано до друку перевидання антології «Акорди»⁴, на деяких аспектах якого я вже зупинявся вище. Ініціаторами акції були директор видавництва письменник Ярема Гоян та професор Микола Ільницький. Книжка побачила світ уже вільного 1992 р., її наклад був утричі більший від першого видання – 10 тис. примірників. Автором передмови і приміток – а там опубліковано біографічні довідки про всіх поетів, тексти яких подано на сторінках антології, був М. Ільницький. Нарешті, майже через 90 років від часу свого першого видання, ця унікальна книжка стала доступною сучасному читачеві.

І якщо передмова цікава й змістовна, а примітки є окрасою перевидання, то похвального слова ніяк не скажеш про репринтне відтворення самого тексту. З огляду на принципи, за якими мають готуватися такі передруки, видавництво “Веселка” зробило кілька серйозних помилок. Через те, що вступне слово має звичайну пагінацію арабськими цифрами, то титульна сторінка оригіналу відповідно отримала ч. 9. Отже, замість того, щоб виділити новий титул і передмову римськими цифрами, видавництво запроваджує “свою” пагінацію сторінок у репринтному відтворенні, що неприпустимо.

¹ *Витвицький В.* Взаємини М. Лисенка з І. Франком. – Краків; Львів: Укр. видавництво, 1942. – С. 3–4.

² Там само. – С. 35, примітка 6.

³ У «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910, с. 360) І. Франко стверджує, що у «Світі» були надруковані “автобіографії Івана Нечуя Левицького, Миколи Лисенка та Олександра Кониського”.

⁴ *Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Упорядник І. Франко; Іл. Ю. Панькевича, [Передмова і приміт. М. Ільницького].* – Репр. вид. – Київ: Веселка, 1992. – 343 с.; іл.

Друга помилка полягає в тому, що потрібно було б витримати принаймні розміри оригіналу, а не зменшувати його без нагальної потреби. Бажано було б друкувати книжку на товстішому папері, більш наближеному до Франкового оригіналу. Наведені недоречності дуже знижують вартість цього репринтного перевидання, а українським видавцям необхідно дотримуватися певних канонів факсимільного відтворення книжкових раритетів.

Усе ж антологія «Акорди» – щаслива книжка. До 150-річчя від дня народження Івана Франка видавництво «Веселка» здійснило повторне її перевидання. Його наклад, як на сьогоднішні часи, великий – 5 000 прим. У порівнянні з перевиданням 1991 р. з першого погляду помітний поступ: книжку надруковано на доброму папері, хоча й не такої якості, як оригінал. Член-кореспондент НАН України професор М. Ільницький вмістив розширену й перероблену статтю під старим титулом «Акорди української поезії», виправлені примітки тепер поміщено наприкінці книжки, що цілком логічно. Але “старі”, кардинальні помилки, як для репринтного видання, залишилися. На жаль, видавці або не прочитали, або не взяли до уваги моєї критики на перше перевидання «Акордів», хоча про неї їм достеменно було відомо¹.

Отже, у новому репринтному виданні:

1. Знову порушено формат оригіналу в бік його зменшення.
2. Тільки некваліфікований видавець порушує пагінацію оригіналу в репринтному виданні – для того, щоб відбити “перші сторінки” є й інші графеми, аніж одна гарнітура арабських цифр.

Шкода – про все це вже написано, і таких помилок не сталося б, якби сучасні видавці бодай хоч трохи читали. А коли б художник-оформлювач заглянув до поданого на цю тему ілюстративного матеріалу, то на задній дошці книжки не вмістив би м’яку обкладинку «Акордів», а вмонтував одну з найкращих оправ антології, два примірники якої зберігаються в Музеї Лесі Українки в Києві. Сумно констатувати це у рік великого Франкового ювілею.

Це дослідження буде неповним, якщо не порівняти антологію «Акорди» з аналогічними тогочасними виданнями інших народів.

¹ Якимович Б. Антологія «Акорди»: Шедевр українського книговидавництва ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2004. – Вип. 12: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України М. Ільницького. – С. 353–373. До речі, цей збірник М. Ільницький особисто передав у видавництво «Веселка».

Одразу скажу – аналога «Акордам» фактично не існує. Наприклад, польські літературознавці чомусь не пробували створити антологію польської поезії поміцкевичівської доби, хоч А. Міцкевич і є для поляків тим, ким для українців – Т. Шевченко.

Найближче по часу і виходу у світ, і найкраще художньо оформленим, є львівське видання Г. Альтенберга «Antologia Polska» (Львів, 1906)¹ – див. кольорову вклейку. Це збірка найвидатніших творів 100 польських поетів від Яна Кохановського (1530–1584) до Броніслави Островської (1881–1928), відомої під псевдонімом Edna Mierz, однієї з чільних поеток «Молодої Польщі». Тільки ця книжка за рівнем поліграфії – в Науковій бібліотеці Львівського університету за номером 109871-II зберігається її унікальний примірник в полотняній оправі роботи краківського інтролігатора Ф. Тераковського (Fr. Terakowski, Kraków, Krupnicza), із відбитком його фірмового знака – тільки вона може конкурувати з Франковою антологією. «Antologia Polska» має цікаве оформлення верхньої дошки – назва занесена у геральдичний щит, прикрашений виноградом і дубовими листками. Книжка має золочені обрізи, гарно оформлений червоно-чорною рамкою титульний аркуш, графічні портрети авторів з оригінальними віньетками, прикінцева поезія кожного автора має художню графічну заставку. Друковано цю книжку в Кракові в друкарні «Ланчиця і Спілки», а художнє оформлення здійснив Ю. Буковський. Окрім того, вона має паперову суперобкладинку з назвою книжки у верхній частині хребта.

Антологія вартує досить детального опису з кількох причин:

1. Вона співмірна з «Акордами» за обсягом, однак це *не антологія одного 50-річчя* – в ній розміщено тексти ста вибраних польських поетів у часі, що охоплює понад чотири століття – від XVI до XX ст.

2. Це єдина тогочасна антологія, яка є подарунковим виданням, але не має такого розмаїття мистецького оформлення і не є настільки національно зорієнтованою в цьому напрямку.

«Антологія сучасної польської поезії» (1926), яку уклав Едвард Слоньський², є серійним виданням «Бібліотеки Польського Дому»,

¹ Antologia Polska: Wybór najcelniejszych utworów ze stu poetów polskich / Zestawił Władysław Bełza. Zdobił J. Bukowski. Wyd 4. – Lwów: H. Altenberg, 1906. – 452 s. Druk W. Lanczusa i Sp., Kraków. Ця і інші чужоземні антології проілюстровані в нашій праці (див. кольорову вклейку).

² Antologia Współczesnej Poezji Polskiej / Zebrał i wstępem opatrzył Edward Słonki. – Warszawa, 1926. – 192 s. – 16°. (Biblioteka Domu Polskiego).

де подано по 1–2 поезії 62-х поетів за алфавітом. Мистецького оформлення ця книжка не має.

Цікава за змістом, хоча без жодного мистецького оформлення, двотомова польська «Антологія», упорядником якої є священник S. J.¹ Матеріал у ній згрупований у 27-ми розділах («Пісні про Бога, Христа», «Пісні про Богородицю», «Про смерть», «Біблійні мелодії» та ін.), і при тому зібрано твори поетів усіх епох. Антології такого типу української літератури не укладав ніхто.

Польськомовна «Антологія жидівської поезії» (переклад і упорядкування С. Гіршгорна, 1921)² охоплює твори лише 14-ти поетів, має невиразне оформлення. Польськомовна «Антологія латвійської поезії» (1938)³ – скромно оформлений збірник латвійської поезії у перекладі Станіслава Черніка. Правда, вона оправлена в цікаву м'яку обкладинку, яку опрацював на основі латвійських народних мотивів Антон Сербенський.

Збірник поезії під заголовком «Слов'янська антологія» в упорядкуванні С. Чілінгірова побачив світ у Софії (1910)⁴. Сюди поміщено переклади болгарською мовою з п'яти слов'янських літератур: сербської – 14 поетів, словенської – 5 поетів, чеської – 7 поетів, польської – 6 поетів, російської – 39 поетів, куди як «малоруского» поета «вписано» Т. Шевченка. З оформлення книжки цікавою є лише її м'яка обкладинка, виконана з використанням давньогрецької орнаментики.

Єдиною антологією сучасної поезії, яка охопила 30-тирічний період, є «Антологія сучасної польської поезії» (1918–1938), упорядниками її виступили Людвік Фриде і Антоній Анджеєвський⁵. Вони згрупували матеріал за 11-ма розділами («Програма», «Щоденність», «Гумор», «Природа» та ін.). За винятком спроби подати тек-

¹ Antologia Polska: Zbiór najpiękniejszych utworów poetyckich w XXVII rozdziałach / Zebrał i wydał ks. S. J.: W 2 t. – Cieszyn: Nakładem autora [Без року видання]. – Т. 1. – 520, XII s.; Т. 2. – 483, XIII s. – 8°.

² Antologia Poezji Żydowskiej / Przełożył i zebrał S. Hirschhorn. – Warszawa: B-cia Lewin-Epstein i S-ka, 1921. – 268 s.

³ Antologia Poezji Łotewskiej / Przełożył Stanisław Czernik; Z Przedmową prof. dr. Ludwika Berzinsza, z komentarzem prof. dr. Stanisława Kolbuszewskiego. – [Без місця видання]: Biblioteka okolicy poetów, 1938. – 184 s. – 8°.

⁴ Славянска антологія / Изд. С. Чилингировъ. – София: Печатница на С. М. Стайковъ, 1910. – 176 с. – 8°.

⁵ Antologia Współczesnej Poezji Polskiej 1918–1938 / Opracowali Ludwik Fryde i Antoni Andrzejewski. – Warszawa; Lublin; Wilno: “Nasza Księgarnia”, 1939. – 384 s. – 16°.

сти в окреслених часових рамках, на українські «Акорди» вона не схожа.

Класично оформленим є видання антології польської лірики «Від Кохановського до Стаффа» (1930¹, укладач В. Боровий), де зібрано творчість ста польських поетів окресленого періоду. Художнього оформлення, за винятком м'якої обкладинки, книжка не має.

Цікавою є німецька двотомова «Антологія західних і східних поетів» в німецькомовному відтворенні Адольфа Фрідріха графа фон Шада (1893)². Але це пересічне книжкове видання без оформлення, охоплює творчість сорока поетів різних часів і народів, за уподобанням укладача і перекладача.

Порівняння української і чужомовних антологій дає такі висновки:

1. Антологія «Акорди» є справді шедевром видавничої справи і не має аналогів, лише антологія Г. Альтенберга якоюсь мірою може конкурувати з нею за якістю художнього оформлення.

2. Аналогічних чи подібних часових рамок не має жодна поетична антологія, яка побачила світ у той період.

Підсумовуючи, зробимо кілька узагальнень:

- І. Франко готував книжку в час піднесення своєї творчої діяльності.

- «Акорди» стали першою антологією української поезії, яка максимально широко відобразила розвиток жанру в українській літературі, дала винятковий зріз української поезії від 1861 до 1903 р., тобто майже за півстоліття.

- Відображаючи творчість 87 поетів пошевченківської доби антологія «Акорди», унікальна за своєю повнотою, вона стала зразком для всіх подальших подібних українських видань.

- Готуючи сучасні антології в незалежній Українській державі («Антологія–1957» і «Антологія–1986» були виданнями ще підцензурними), слід особливо уважно ставитися до вибору поезій окремих авторів, так би мовити, озираючись на І. Франка. Особливо це стосується добірок його власних поезій.

¹ Od Kochanowskiego do Staffa: Antologia Liryki Polskiej / Ułożył Wacław Borowy. – Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1930. – XL, 379 s. – 16°.

² Anthologie abendländischer und morgenländischer Dichtungen / In deutschen Nachbildungen von Adolf Fridrich Graf von Schad: In 2 Band. – Stuttgart, 1893. – В. 1, 346 s.; В. 2, 352 s. – 8°.

• Вихід у світ «Акордів» мав велике значення для оформлення української книжки в подальші роки, символізував новий етап книгодрукування на теренах України. Це перше сецесійне подарункове видання початку ХХ ст. – доби переходу національного руху в його найвищу фазу. Від дешевих, популярних книжок для народу, строго оформленої наукової книжки українські видавці перейшли до видання, яке могло зробити честь будь-якій високо-розвиненій нації.

• Антологія «Акорди» має стати об'єктом пильної уваги мистецтвознавців, позаяк над її оформленням працювали два класики українського малярства – Юліян Панькевич та Іван Труш. Якщо до справи дослідження в цій ділянці підійти професійно, то книжка може стати темою спеціальної монографічної праці.

• Чотири види оправ: одна м'яка та три різні тверді обкладинки засвідчують відродження в Україні високоякісного інтролігаторського мистецтва, втраченого по остаточній розправі царського уряду із залишками української автономії, з наступом Російської імперії та її знаряддя – Російської православної церкви – на українську культуру. Для такого дослідження варто провести інвентаризацію примірників книжки в різних бібліотеках України та поряд зі згаданими вище трьома різними обкладинками “лівівської школи”, обстежити мистецькі оправи, зроблені пізніше (як приклад – наші міркування щодо примірників, які належали акад. М. Вознякові та бібліотеці табору українських військовополонених в Йозефові).

З цих кількох узагальнень випливає загальний висновок, закладений у назві підрозділу: антологія «Акорди» – шедевр українського книговидавництва ХХ ст. За своїм значенням для нашої культури праця І. Франка співмірна з працею давньогрецького поета Мелеагра з Гадари, який уклав першу відому нам дотепер антологію «Вінок» (наприкінці II – на початку I ст. до Різдва Христового), чи великого японця Отомо-но Якомоті – укладача антології «Ман-йо-сю» – «Збірка мільярд листків» (друга половина VII ст.). У тому, що саме І. Франко підготував та видав на початку ХХ ст. видатний і унікальний шедевр українського друку (за змістом й оформленням) є його перевага над попередниками, сучасниками й наступниками.

6.4. «ВЕЛИКИЙ ШУМ» – ОСТАННЯ ПОВІСТЬ ІВАНА ФРАНКА

У 1907 р. в журналі «Літературно-науковий вісник» надруковано новий белетристичний твір Івана Франка – повість «Великий шум»¹. Окремою книжкою повість вийшла 1908 р. у Києві накладом Українсько-руської Видавничої Спілки (УРВС)². Ця книжка виділяється серед решти оригінальних творів письменника насамперед тим, що надрукована вона більшим форматом – т. зв. “вісімкою”, і не увійшла ні до першої серії «Літературно-наукової бібліотеки» (т. зв. “великої”), де опубліковано 14 його книжок, ані до другої (т. зв. “малої”), де побачили світ 7 книжок (в т. ч. два видання драми «Украдене щастя»). Повість «Великий шум» є друком поза серіями, власне, це друге (після антології «Акорди») Франкове позасерійне книжкове видання, що їх випустила УРВС.

Узагалі, повість «Великий шум» – один з вельми цікавих творів І. Франка. В повісті зображено його рідне село Нагуевичі (в тексті – Грушатичі) після “весни народів” та скасування панщини 1848 р., а герой Яць Коваль – не хто інший, як його батько Яків³. Як відзначає Л. Бондар, “тут надзвичайно виразні пейзажні зарисовки, що відкривають окремі розділи твору, підкреслюють епічний характер оповіді, передають неквапливу ходу сільських “трудів і днів”⁴. У цій повісті І. Франко показує свій епічний талант, а зображення природи різних околиць, по суті, є своєрідним гімном малій батьківщині, родичам і односельцям.

¹ Франко І. Великий шум. Повість // Літ.-наук. вісник. – 1907. – Кн. 5, с. 193–205; Кн. 6, с. 385–402; Кн. 8, с. 169–190; Кн. 10, с. 4–23; Кн. 11, с. 189–211; Кн. 12, с. 382–401.

² Франко І. Великий шум. Повість / Передрук з «Літературно-наукового вісника». – У Києві: З друкарні Першої Київської Друкарської Спілки, Трьохсвят. 5, 1907 – на титулі; 1908 – на обкладинці. – 116 с. – 8°. [Ціна 1.40 кор.].

³ Гузар З. П. Локальний колорит і проблема художнього узагальнення в творах Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... – Кн. 2. – 220 с.

⁴ Бондар Л. П. Світоглядна й естетична функція міфа в творчості Івана Франка // Там само. – С. 309–310.

*Титульний аркуш останньої повісті І. Франка «Великий шум»
(Київ, 1907)*

Водночас це й глибоко філософський твір: після знесення панщини в Австрійській монархії настала інша ситуація. Тому героя твору Костя Дум'яка, одного з представників нової сільської інтелігенції, “що бажала вже тепер повернути хід сільських діл на інший, не панщизняний лад і серед загального шуму та розгардіяшу забігала думкою в будуще, силкувалася відгадати потреби села і способи дальшої діяльності” [22, 221–222].

І. Франко дуже цікавився періодом “весни народів”¹, добре розумів, що українці, на жаль, не змогли використати вповні ті можливості, які вони мали і під час революції, і згодом, наприкінці 40-х – початку 50-х років XIX ст. Цій темі присвячене його дослідження «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині» (написана 1897 р., перше видання 1898 р., друге, доповнене видання 1913 р.), опубліковано низку документальних матеріалів із цього періоду. Власне в цих студіях закладено джерелознавчий аспект його художніх творів, зокрема й повісті «Великий шум», циклу оповідань «З бурливих літ», куди ввійшли «Гриць і панич», «Різуни», «Герой поневоли», а також одного з його найкращих епічних поетичних творів «Панські жарти: Поема з останніх днів панщини», що побачила світ переробленим і доповненим виданням у “малій” серії УРВС 1911 р.²: події, що там описані, відбуваються в середині XIX ст. Цей час для І. Франка був так само улюбленим, як для Т. Шевченка, події гайдамацьких рухів – Коліївщини 1778 р.

Оскільки місцем випуску її був Київ, М. Грушевський, очевидно, ставив мету ознайомити наддніпрянських українців із подіями 1848 р. в Галичині, щоб вони мали змогу порівняти їх з реформою в Російській імперії 1861 р. На мою думку, повість «Великий шум» дуже добре надавалася для цієї місії.

«Великий шум» І. Франка отримав різні оцінки в дослідників його життя і творчості. О. Білецький, І. Басс та О. Кисельов оціню-

¹ Це справедливо підкреслює Г. Вервес у розділі «Проза Івана Франка» в кн.: Історія української літератури: У 8 т. – Київ: Наук. думка, 1969. – Т. 4. – Кн. 1: Література 70–90 років XIX ст. – С. 415.

² *Франко І.* Панські жарти: Поема з остатніх часів панщини. 4-те доповнене видане. – Львів: УРВС, 1911. – 148 с. – 16°. («Літературно-наукова бібліотека», чис. 152; З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка). Про перше видання цієї поеми у збірці «З вершин і низин» (1887) та оцінки її з боку критика Г. Цеглинського див.: *Якимович Б.* Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках XIX ст. – Львів, 1996. – С. 175–176; також в підрозділі 2.4 цієї праці.

ють твір як недороблений¹. Врешті, у цьому є певна рація, адже повість писалася і йшла до друку просто з робочого стола автора, не вилежалася й не була ретельно відшліфована. Не найвищу оцінку, що певно й справедливо, отримала повість й під пером Є. Кирилюка, хоча він відзначає її позитивні сторони². Та все ж найточніше вникнула в суть повісті «Великий шум» Тамара Гундорова: «Переїнятий напруженим і хворобливим психологізмом (чекання Барана на пришествя Сатани) роман Франка («Перехресні стежки». – *Б. Я.*) перегукується з апокаліптичними візіями романів Станіслава Пшибишевського («Діти Сатани»). Пізніша повість Франка «Великий шум» (1907) ще більше занурює суспільну проблематику в психологічні передчуття, страхи, стихійні інстинкти. Особливу роль при цьому виконують узагальнені метафоричні образи і аналогії («великий шум» весни і народного визволення, «криваве око» ірреального передчуття смерті). Іdealістична утопія (селяни викупувають ліс і толоку) і психопатологія деморалізованої графської сім'ї поєднуються в повісті, подібно до інших творів Франка («Основи суспільности»)³. Мабуть, досі з франкознавців ніхто не сказав краще, аніж Т. Гундорова.

З книгознавчого боку видання повісті «Великий шум» має ту особливість, що час виходу книжки у світ зафіксовано двома різними датами: на обкладинці – 1907 р., на титульному аркуші – 1908 р. Насправді, книжка надрукована в Києві таки 1908 р., оскільки текст узято з «Літературно-наукового вісника», а останнє подання матеріалу там було в числі 12 за грудень 1907 р. Окреме видання твору могло з'явитися тільки наступного року. Текст книжки надруковано в друкарні П. Барського (вул. Хрещатик, 40), а обкладинку – у друкарні Першої Київської Друкарської Спільки (вул. Трьохсвятительська, 5). Основний текст, мабуть, набирали наприкінці 1907 р., дібравши останню частину по виході в світ 12-го числа «Літературно-наукового вісника», а обкладинку друкували пізніше, вже 1908 р. Отже, саме 1908 р. є часом виходу у світ книжкового видання повісті «Великий шум». Формат книжки – «вісімка», розміри

¹ Білецький О. І., Басс І. І. Кисельов О. І. Іван Франко. Життя і творчість. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – С. 304.

² Кирилюк Є. Вічний революціонер: Життя і творчість Івана Франка. – Київ: Дніпро, 1966. – С. 382–384.

³ Гундорова Т. Франко – не Каменяр. – Мельборн: Ун-т ім. Монаша, 1996. – С. 124–125.

блоку – 23×15 см. До речі, саме на цьому виданні базувалися усі передруки повісті, за винятком публікації її у 22 томі Зібрання творів І. Франка у 50 томах, яку упорядкував О. Мишанич.

Практично ніхто з дослідників не звернув уваги на те, хто був хрещеним батьком останнього великого прозового твору І. Франка, яким і стала повість «Великий шум». У листі до М. Грушевського у квітні 1907 р. І. Франко, надсилаючи коректу й рецензію на часопис «Україна», реорганізований із «Кієвской старины», пише так: «На жаль, прочитавши перший розділ своєї повісті, я переконався, що вона зовсім глупа і без ніякої артистичної вартости і для того прошу Вас не друкувати її і не компрометувати нею «Вісника» [50, 321]. Лише О. Мишанич висловив здогад у коментарі до цього листа, що мова може йти про повість «Великий шум». Взявши за аргумент факт публікації повісті в «Літературно-науковому віснику», він пише так: «І. Франко погодився друкувати повість «Великий шум» на сторінках «ЛНВ»» [50, 588]. Міг саме так думати й М. Возняк, але з огляду на радянську цензуру, коли всілякими способами старалися обійти будь-яку згадку, а тим паче, заслугу М. Грушевського, то цієї думки він не наважився висловити в тексті своєї незакінченої монографії «Велетень думки і праці», де йдеться про цей твір І. Франка¹.

Про повість «Великий шум» є згадки лише в листах І. Франка до М. Грушевського. Ось що він пише в листі, датованому 7 травня 1907 р.: «Я зайнятий «Літературою»² і вже дійшов до 1648 р.; хотів би дотягти до Котляревського і потім взятися до викінчення повісті» [50, 321].

Утретє І. Франко згадує про свою повість у листі до М. Грушевського від 18 травня 1907 р.: «Будьте ласкаві, прочитайте першу главу повісті і, коли знайдете, що її можна друкувати без скандалу, то про мене, нехай іде. Мені вона страшенно не подобалася, та, може, занадто роздраженні нерви. Другої глави ще не читав, то не знаю, яке вона робить враження. Якби Ви міркували, що треба щось скоротити, то робіть це *brevi manu*» [50, 322].

¹ *Возняк М.* Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка. – Київ: ДВХЛ, 1958. – С. 373.

² Мова йде про працю І. Франка «Історія української літератури. Ч. 1: Від початків українського письменства до Івана Котляревського», яка повністю опублікована лише в 40 томі Зібрання творів І. Франка у 50 т. Автограф зберігається в ІЛ, ф. 3, од. зб. 570–571. Про це детальніше див.: [40, 475–476].

Наведені три цитати з листів І. Франка до М. Грушевського важливі з огляду на історію появи у світ останнього великого Франкового твору. З контексту виходить, що дві готові глави повісті «Великий шум» десь давненько лежали в архіві І. Франка і він навіть забув про її зміст. Дозволю висловити собі припущення, що ідея написання цього твору виникла в автора давно, чи не тоді, коли він писав свою поему «Панські жарти» або готував дослідження «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині» – це було в 90-х роках ХІХ ст. Готуючи працю «Громадські шпихліри в Галичині 1784–1840 рр.»¹, над якою працював у 1906–1907 рр., він міг згадати про цей давній задум і розказати про нього М. Грушевському. Що розмова була ще у Львові, до виїзду М. Грушевського в Київ, свідчить цитована фраза з наведеного листа до Грушевського від квітня 1907 р., де І. Франко говорить про повість і навіть не називає її. Очевидно, М. Грушевський знав про задуманий твір І. Франка і як професійний історик був зацікавлений в його появі, оскільки повість ґрунтується на джерелах реформи 1848 р. в Галичині. Він добре розумів, що краще від І. Франка про цей період ніхто не напише.

У квітневих і травневих листах 1907 р. М. Грушевського до І. Франка ніякої згадки про повість «Великий шум» нема, тобто М. Грушевський, отримавши дозвіл автора чинити з цим твором на власний розсуд, не сумнівався, що буде друкувати його у «Літературно-науковім віснику». У цих листах він просить І. Франка пришвидшити завершення своїх інших праць, поточних реценцій на часописи, твори З. Кузеля, А. Крушельницького, надіслати переклади П. Грабовського та ін. А от у листі від 2 серпня 1907 р., перебуваючи на відпочинку в с. Ясенів Горішнім на Гуцульщині, М. Грушевський просить І. Франка: ««Великий шум» треба б докінчити під час вакацій, сповістіть, коли знаєте, скільки дасть цілість, починаючи від V розділу, аби я знав, як поділити»². Очевидно, не отримавши ще цього листа, 3-го серпня 1907 р. І. Франко зі Львова пише М. Грушевському: «Рецензії до «ЛВН»³ злагоджу сьогодні і зараз

¹ Громадські шпихліри в Галичині 1784–1840 р. / Зб. док. і розвідка д-ра Івана Франка. – Львів: Накладом НТШ, 1907. – 168 с. – (Причинки до історії економічних і соціальних відносин Галичини в ХVІІІ–ХІХ в.; Вип. І. Українсько-руський архів; Т. ІІ).

² Листування Михайла Грушевського / Упоряд. Г. Бурлака; Ред. Л. Винар / Укр.-іст. т-во; Нац. акад. наук України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 1997. – С. 99.

³ Очевидно, механічна помилка, мало б бути «До ЛНВ».

сяду за Данте¹ та за «Вел[икий] шум» [50, 325]. Отже, І. Франко добре пам'ятав про свої обіцянки М. Грушевському щодо повісті «Великий шум», а, будучи зайнятий іншими важливими працями, які потребували бібліотек, архівів, масу підручного матеріалу, вирішив відкласти написання художнього твору на час свого відпочинку в Криворівні. Це було справді логічно.

До Криворівні І. Франко виїхав приблизно 15 серпня 1907 р.² і розпочав працю над завершенням повісті «Великий шум». Ось як про це свідчить А. Крушельницький: «Так, наприклад, мав я змогу бачити початок одного з дальших розділів повісти «Великий шум», писаної в Криворівні, в домі О. Волянського, коли велика частина її була вже надрукована в «Літ.-Наук. Віснику»»³.

Саме тоді у Криворівні перебував М. Грушевський, з яким І. Франко зустрічався і мав не одну розмову [50, 327]. Очевидно, не обійшлося без обговорення й повісті «Великий шум». Можна здогадуватися, що М. Грушевський не тільки заохочував І. Франка закінчити цей твір, а міг давати авторові поради як професійний історик.

До історії появи у світ повісті цікаве свідчення І. Франка є в листі до М. Грушевського від 30 вересня 1907 р., написаному зі Львова: «Посилаю коректуру «Великого шуму» [50, 330]. А закінчує свою повість І. Франко в жовтні 1907 р., пишучи М. Грушевському: «Передаю вам VIII главу «Великого шуму» і прошу ласкаво прочитати її, бо боюся, щоб деякі уступи її не били в ніс цензуру царську і громадську. Дальші дві глави будуть готові ще сьогодні або завтра. Прошу не сердитися на мене за невеличкі опізнання, бо в неділю мене дуже болів зуб, так що я не міг робити нічого» [50, 335].

Аналіз листування І. Франка з М. Грушевським, наведені вище дотичні факти про час написання повісті «Великий шум» свідчать, що саме М. Грушевський був ініціатором і промотором цього тво-

¹ Про внесок І. Франка в українську Дантіану див.: *Стріха М.* Данте і українська література: досвід рецепції на тлі «запізнілого націєтворення». – Київ: Критика, 2003. – С. 45–74. Книжка, про яку І. Франко згадує, побачила світ 1913 р.: Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Житє поета і вибір із його поезії. Укр. мовою зладив Іван Франко. Львів: Видане Товариства прихильників літератури, науки і штуки у Львові; 1913. Фактично книжку друковано в Києві (*Стріха М.* Данте і українська література... – С. 53).

² У листі до В. Доманицького з Криворівні від 21 серпня 1907 р. І. Франко пише: «Ваш лист дійшов до мене в Криворівні, де я живу отсе вже тиждень» [50, 326].

³ Цит. за: *Лизанівський І.* Уваги // *Франко І.* Твори: Великий шум. Повість. – Харків: Кооп. вид-во «Рух», 1929. – Т. 17. – С. 168.

ру І. Франка. Власне він причетний до купюри в IX розділі, бо сам Франко дав право йому робити з повістю все, що той хоче, зокрема й скорочувати її. Покладаючись повністю на М. Грушевського, І. Франко, образно кажучи, “розпустив перо” і в розділі IX повісті в листі Євгенії до батька, поміщика Суботи, натуралістично, в стилі Е. Золя, описав першу шлюбну ніч молодої дівчини з її чоловіком, графом Ошустовським, розпусником і марнотратником. Очевидно, українська громадська опінія до такого натуралізму ще не була готова, тому М. Грушевський скоротив цю частину повісті, маючи, звісно, дозвіл від автора.

Помилився О. Мишанич, готуючи до публікації повість «Великий шум» у 22-му томі Зібрання творів І. Франка у 50-ти томах, коли написав, що це вилучення залишилось й у виданні 1908 р., *позаяк його не готував І. Франко*: “У першодруку в тексті листа Євгенії до батька, редакцією «Літературно-наукового вісника» зроблено купюру. Оскільки повість друкувалась без участі І. Франка, то відновлюємо цю купюру за автографом (с. 293–295) від слів: “Хто не переживав з ним таких інтимних моментів” до “...зав’язував і розв’язував бандажі пензлю...”. Закінчення купюри відсутнє” [22, 507–508]. Продовження цієї купюри ще можна спробувати розшукати в архівах київської редакції «Літературно-наукового вісника», чи в архіві самого М. Грушевського, частина якого могла зберегтися, зокрема, в Центральному державному історичному архіві України в Києві.

Однак, І. Франко добре знав про скорочення своєї повісті і не протестував із тієї причини, що доручив її долю М. Грушевському, усвідомлюючи, що той знає громадську думку наддніпрядців краще за будь-якого галичанина. Усе ж, завдяки О. Мишаничу, ми тепер маємо опублікований найповніший варіант останньої Франкової повісті.

І ще одна річ. Публікація твору в журналі та вихід його у світ окремим виданням у Києві 1908 р. були зорієнтовані на інтелігентного читача, принаймні з середньою освітою. Жодне чужоземне вкраплення – німецькою, польською, латинською та італійською мовами, не перекладено, а подана польською мовою угода між паном Суботою і Костем Дум’яком потребує в читача її знання.

Якось так сталося, що франкознавці приділяли повісті «Великий шум» небагато уваги. Я вже зупинявся вище на оцінках О. Білецького, Є. Кирилюка, І. Басса, Т. Гундорової та інших. Навіть Л. Луців, який писав свою книжку поза межами досяжності більшо-

вицького режиму¹, не приділив цьому останньому творові І. Франка жодного рядка. Не впала в око повість також Я. Грицакові в його політичному портреті І. Франка². Дивно, що про неї не написано в назагал фундаментальній «Історії української літератури» у 8-ми томах, 9-ти книгах. Тому маю сатисфакцію, що тільки побічно торкаючись літературознавчої науки, детально подаю джерелознавчу базу і книгознавчі аспекти останньої повісті І. Франка.

А тепер – висновки з викладеного.

1. Повість І. Франка «Великий шум» недооцінена ні з літературознавчого, ні з книгознавчого та джерелознавчого погляду. Тому ця студія принесла у франкознавство низку нових, невідомих фактів, що стосуються обставин її появи у світ, насамперед, особистого зацікавлення нею М. Грушевського.

2. Публікація твору у 22-му томі Зібрання творів І. Франка у 50-ти томах, яку текстологічно підготував і додав примітки О. Мишанич, – найповніше видання повісті від часу її появи у світ 1907 р.

3. Невдовзі, після написання «Великого шуму», І. Франко захворів (квітень 1908 р.) і вже не написав жодного великого художнього твору.

4. Через величезну придільність в НТШ та УРВС І. Франко не мав часу дати творові “вилежатися” в шухляді та оздобити потім його духом свого великого таланту.

5. Будучи позасерійним виданням УРВС (разом із розкішно оформленою антологією «Акорди»), повість «Великий шум» (Київ, 1908), хоч і не мала ніякого художнього оздоблення, все ж стала явищем української літератури, відтворенням подій “весни народів” у галицькій провінції, а узагальнені метафоричні образи епохи вказують на глибокий психологізм останнього великого провозого твору І. Франка.

¹ Луців Л. Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість. – Нью-Йорк: Свобода, 1967. – 654 с.

² Грицак Я. «...Дух, що тіло рве до бою». – Львів: Каменярь, 1990. – 177 с.

РОЗДІЛ VII
ПОЗАСЕРІЙНІ ВИДАННЯ
ІВАНА ФРАНКА
ПОЧАТКУ XX ст.

Іван Франко. Фото 1910 року

7.1. «ЛИС МИКИТА» І «МОЙСЕЙ»: ГЕНЕЗА ІДЕЇ ПРОФЕТИЗМУ

Поєму «Мойсей», найвидатніший свій поетичний твір, як свідчить сам І. Франко, він писав від січня до липня 1905 р. На той час він один із чільних працівників Наукового Товариства імені Шевченка, співзасновник Українсько-руської Видавничої Спілки, людина, яка досягла високого авторитету у свого народу, поважний вчений, якого знають далеко за межами Галичини, найпопулярніший український письменник, видавець.

Коли ж Іван Франко задумав написати поему «Мойсей»? Радянське підцензурне франкознавство стверджувало: поема «Мойсей» – відгук на революційні події в Росії 1905 р. Це твердження годі сприймати поважно: і сама поема, і геніальний вступ до неї результат тривалого виношування в поетовій мислі найголовнішого поетичного твору життя. Зеновія Франко вважає, що: “задум самої поеми, треба припускати, виник значно раніше, і біля його коліски був і Т. Герцль[...], і одноіменна поема Корнила Устияновича, і врешті оглядини в Римі скульптури Мойсея роботи Мікеланджело”¹. До скульптури Мікеланджело повернуся далі, але навряд чи до задуму поеми «Мойсей» спричинилася розмова з Т. Герцлем у Відні в лютому 1893 р. – там йшлося про ідеї Герцля щодо відродження Ізраїлю, та й та розмова за часом була пізнішою на півроку від відвідин о. Сильвестра Лепкого в Жукові на Бережанщині, про що детально – нижче. До речі, факт зустрічі Т. Герцля та І. Франка взагалі заперечує Я. Грицак, вважаючи спогад про неї В. Щурата незрозумілим фальсифікатом².

¹ Франко З. Передмова // Франко І. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. – Львів: Каменяр, 2001. – С. 7.

² Щурат В. Тоді це було маревом... // Спогади про Івана Франка... – С. 276–277. Тезу про те, що І. Франко та Т. Герцль не зустрічалися взагалі, проф. Я. Грицак висунув на науковій конференції «Іван Франко: тексти і контексти» у Крехівському монастирі на Львівщині 31 травня 2006 р. Цього висновку вчений дійшов після скрупульозного аналізу щоденників Т. Герцля і аналізу деяких інших архівних ма-

Безперечно, про Мойсея, як старозавітного пророка, І. Франко знав ще з гімназіяльних часів. Не міг не справити на І. Франка враження образ Мойсея на однойменній картині Корнила Устияновича, яку той написав у Відні 1887 р., а наступного року експонував у Львові¹. В 1891 р. К. Устиянович опублікував у «Зорі» невелику поему «Мойсей». Коли в липні 1892 р. І. Франко та А. Чайковський гостювали в с. Жукові у параха Сильвестра Лепкого, батька письменника Богдана Лепкого, зайшла розмова про ці твори К. Устияновича. Б. Лепкий описав її в деталях у розділі «До генези Франкового Мойсея» своїх спогадів «Казка мого життя»². С. Лепкий боронив К. Устияновича як поета, задекламував початок його «Мойсея», на що І. Франко відповів: «Гарний, але поверховий»³. А після тривалої дискусії про біблійного Мойсея, з колосальним знанням предмету (А. Чайковський в дискусії слова не брав), І. Франко продовжив бесіду: «Ні, ні, отче, – звернувся до батька, – кажіть собі, що хочете, але мене Устияновичів «Мойсей» не вдовольняє. Побачите, якого я колись напишу»⁴. Чи не тоді, під час дискусії в Жукові, й зародилася ідея у І. Франка створити свого «Мойсея»?

І. Франко таких обіцянок не забував, він думав про них повсякчас. І ще задовго до появи у світ його відомих віршів, друкованих спочатку в галицькій періодиці, а потім згромаджених у збірці «Semper tūo»: йдеться про пронизані духом профетизму Мойсея поезії «Було се три дні перед моїм шлюбом...», «На ріці вавілонській...», «Крик серця півночі...», на що звертали увагу такі дослід-

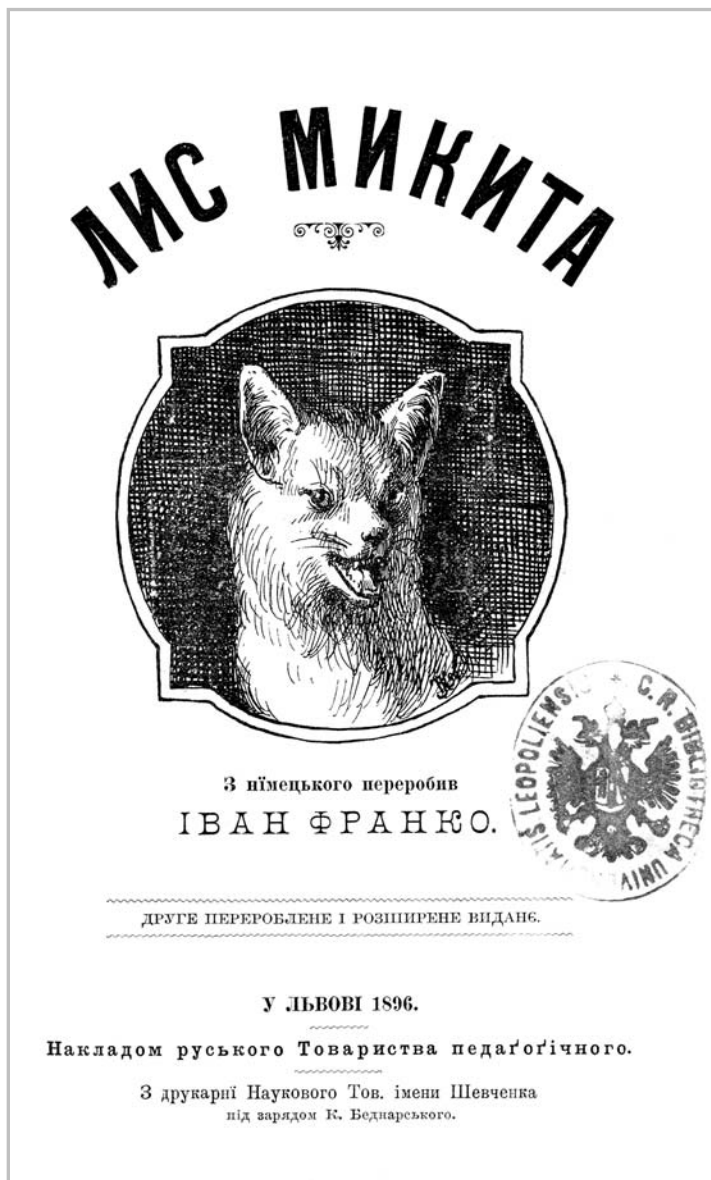
теріалів у Відні, а також тематики публікацій у польськомовній єврейській газеті «*Chwila ropanna*», де вперше опубліковано згаданий спогад В. Щурата про зустріч І. Франка і Т. Герцяля. Тому я особисто не перебільшую роль Т. Герцяля, навіть якщо б вони і зустрічалися з І. Франком, щодо зародження після їх зустрічі в І. Франка задуму написати поему «Мойсей», як це робить М. Неврлий в статті «Іван Франко й державність» («Літ. Україна», 2006, 15 червня).

¹ Ця картина сьогодні зберігається у Львові в Преображенській церкві при вул. Краківській. Автор передав її церкві в 1908 р.

² *Лепкий Б.* Казка мого життя. Бережани // *Лепкий Б.* Твори: У 2 т. – Київ: Наук. думка, 1997. – С. 769–772.

³ Там само. – С. 772.

⁴ Там само. Шкода, що про цей факт нічого не згадує А. Чайковський. – Див. *Чайковський А.* Мої спомини про Івана Франка // Андрій Чайковський. Спогади, листи, дослідження: У 3 т. / Упорядкув. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень та О. В. Седлара. – Львів, 2002. – Т. 2. – С. 181–189.

*Друге видання казки І. Франка «Лис Микита»
(Львів, 1896)*

Е II 16002.

ІВАН ФРАНКО.

МОЙСЕЙ

ПОЕМА.

24502

ЛЬВІВ, 1905.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Водяного.

*Перше видання поеми І. Франка «Мойсей»
(Львів, 1905)*

ники як А. Крушельницький, О. Білецький, А. Каспрук¹, дуже цікаві думки на цю тему несподівано знаходимо у Франковім «Лисі Микиті».

Але перед тим кілька слів про історію видання, мабуть, першого за популярністю серед усіх творів І. Франка – його казки (а чи казки?) «Лис Микита». Як відомо, твір уперше надруковано 1890 р. в дитячому журналі «Дзвінок»² з ілюстраціями відомого галицького художника Теофіля Копистинського³. Наступного, 1891 р., «Лис Микита» побачив світ окремим книжковим виданням накладом редакції «Дзвінок»⁴. Книжка не мала вступного слова, складалася з 9-ти пісень і була надрукована етимологічним правописом. Наклад видання – 3000 прим.⁵ Але вже 1896 р. виходить друге, перероблене й розширене видання «Лиса Микити», цього разу накладом Руського Товариства Педагогічного⁶. Попри ті ж самі ілюстрації Т. Копистинського, книжка кардинально відрізняється від першодруку в журналі «Дзвінок» та першого видання 1891 р.

Насамперед, дуже перероблено текст, причому твір збільшено на цілих три пісні: перше видання – 9 пісень, друге – 12. Наступні, третє (1902) і четверте видання (1909, що вийшло у “великій” серії

¹ Про це детальніше див.: *Марченко Л. Г.* Мотиви поеми “Мойсей” у ліриці І. Я. Франка початку ХХ ст. // Укр. літературознавство. Регіон. міжвід. зб.: Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1966. – Вип. 1. – С. 70–76.

² У коментарі, автором яких є М. Л. Гончарук [4, 456], щодо зазначення чисел часопису «Дзвінок» (1890), де вперше побачив світ «Лис Микита», помилка: коментатор твердить, нібито твір надруковано лише в № 3–4 цього журналу. Фактично «Лиса Микиту» надруковано аж у 18 числах журналу: № 3, с. 21–22; № 4, с. 29; № 6, с. 45–46; № 7, с. 53–54; № 8, с. 61–62; № 9, с. 69–70; № 10, с. 76–77; № 11, с. 86; № 12, с. 94–95; № 13, с. 101–102; № 14, с. 109–110; № 16, с. 125–126; № 17, с. 133–134; № 18, с. 141–143; № 19, с. 149–150; № 20, с. 156–158; № 21, с. 165–167.

³ Про це детальніше див.: *Вергун Н. Р.* «Лис Микита» І. Франка в радянській книжковій графіці // Укр. літературознавство. Регіон. міжвід. зб.: Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1975. – Вип. 23. – С. 33–41.

⁴ Повний опис цього видання такий: [*Франко І.*] Лис Микита. З німецького переробивъ Иванъ Франко. Накладом редакціѣ «Дзвѣнка». У Львовѣ, 1891. Зъ друкарнѣ товариства имени Шевченка. Пѣдъ зарядомъ К. Беднарського. – 100 с. Формат “мала вісімка”, з ілюстраціями Т. Копистинського – всього 16 малюнків з Лисом на титулі.

⁵ Про це див.: *Франко І.* Лис Микита. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1909. – III, 156 с. Формат “мала вісімка”.

⁶ [*Франко І.*] Лис Микита. З німецького переробивъ Иванъ Франко. Друге перероблене і розширене видане. У Львові: Накладом руського Товариства педагогічного, 1896. З друкарні Наукового товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського.

УРВС) виправлені, але не так кардинально, хоч, до речі, усі вони виходили з тими ж ілюстраціями Т. Копистинського.

Друге видання має післямову «Хто такий «Лис Микита» і відки родом?» – глибокий розгляд джерелознавчих аспектів цього твору. Післямова (в подальших виданнях¹ вона стала передмовою) свідчить про надзвичайно глибокі Франкові знання казкових сюжетів, що приходять від сивої давнини через культуру багатьох народів, заховавшись у фольклорі і є стислою, але дуже глибокою джерелознавчою довідкою на досліджувану тему.

Та чи не найцікавішим доповненням для дошукувачів часу “творення в собі” поеми «Мойсей» є 7-ма пісня “нового” «Лиса Микита»². Саме тут, прямим текстом, в іронічно-жартівливому тоні описано епізод, коли Вовк, отримавши облизня від Свині, зустрів Барана і сповістив тому, що його з’їсть. Баран говорить Вовкові:

*“Не дивуй ся і не смій ся !
Я Баран – самоубійця!
В світі вже не жить міні!
Люд мій весь в неволі гине, –
В вас жите его єдине,
То міні ви не страшні”³.*

І далі:

*“Пане, підожди хвилину,
будеш знати, за що гину,
Чом так радо йду вмирать,
Чом рідня моя рогата
Свого спаса, свого тата
В тобі буде величать.

Знай же, пане, біль мій тайний!
Я не є Баран звичайний,
Я – овечий патріот!
Думка в мене розбудити
І з неволі слобонити
Весь овечий наш народ.*

¹ За життя І. Франка твір діявся ще 5-го видання (Київ, 1914) з ілюстраціями художника Віталія Каррика. Однак, це видання було понищене царською цензурою і до його виходу у світ І. Франко не мав стосунку.

² На неї звернув мою увагу видатний український філолог, перекладач і вчений Андрій Содомора.

³ Франко І. Лис Микита... – 1896. – С. 71.

*З давна думав я про теє
Щоб овечим стать Мойсеєм,
Вивести овець з ярма –
Много труду, мук і болю
Я приняв – та все дарма.*

*У тісні овечі мізки
Думки сьвітлої ні трішки
Не втокмачиш; серце їх
Боязливе. “Що там воля?
Вовк поїсть нас серед поля
Нам про волю думать гріх!”*

*Ну, подумай, пане чемний,
Про важкий мій стан душевний:
Насьміх долі так хотів:
У душі пророцькі речі
А кругом лоби овечі
Сїно, жвачка, теплий хлів!¹*

Хай читач пробачить довгу цитату, але тут в іронічно-жартівливому тоні викладено ідею профетизму овечого Мойсея, Барана. Народ, призвичаений до рабства, звик бути рабом; це вівці, які не хочуть волі і не розуміють того, хто для них ту волю здобути. Поневолений український народ – ті ж вівці, які не розуміють своїх провідників, що прагнуть добути для свого народу державну незалежність.

Подана цитата дуже важлива й щодо зародження ідеї державної самостійності на теренах Галичини. Тут червоною ниткою проходить думка про визволення народу, а отже, й про самостійну державу, що суголосне з рецензією І. Франка на твір Ю. Бачинського «Україна irredenta» (1895)².

Отже, книгознавчий і джерелознавчий аналіз творчості І. Франка, спогадів про нього свідчить, що ідея написати поему «Мойсей» виникла в письменника ще на початку 90-х років XIX ст. – це збігається з початком організованого радикального руху в Галичині. А часом, відколи ідея написання поеми «Мойсей» кристалізувалася в його естві, був все-таки 100-літній ювілей відродження нової української літератури та 25-ліття літературної діяльності Івана

¹ Франко І. Лис Микита... . 1896. – С. 71–72.

² Франко І. Ukraina irredenta // Жите і Слово. – Т. 4. – С. 470–483.

Франка 1898 р. Що це так, достатньо уважно прочитати його промову на цих святкуваннях [31, 308–311] – маю на увазі провідну тезу про обов'язок тяжкої праці для свого народу. Усе ж деякі деталі в поемі «Мойсей» І. Франка зумовлені побаченням і прочитаним (наприклад, під час відвідин Риму письменник оглядав скульптуру роботи Мікеланджело «Мойсей», де він зображений з рогами). Правда, на думку Б. Тихолоза, тут помилилися і Мікеланджело, і Франко, бо в біблійних джерелах йшлося про світляні промені, що виходять із чола пророка, які Мікеланджело зобразив як роги.

Цікавою є історія написання знаменитого прологу до поеми «Мойсей», до чого своєрідно спричинився директор друкарні НТШ Кароль Беднарський. Як згадує М. Мочульський, він був із І. Франком у друкарні, коли «зажурений управитель друкарні» К. Беднарський показав авторові, що на початку надрукованої вже поеми залишається кілька незадрукованих сторінок, і радив написати передне слово. Поет подивився на білі сторінки і сказав спокійно: «Добре, добре, я щось напишу і принесу». І приніс на другий день відомий пролог¹.

Це було в ніч з 19 на 20 липня 1905 р., дату 20 липня поставив сам автор. Незадрукованих сторінок було чотири, пролог умістився на трьох. Одна сторінка в першому виданні поеми чиста. Цей геніальний вступ, присвячений рідному народові, не міг народитися зовсім раптово, враз. Пишучи поему, І. Франко жив під враженням складної проблеми: доля народу і його провідників, яку він вирішував у своїй поемі і джерелами якої були біблійні сюжети. Зосталося означити твір зверненням до рідного народу – цю думку він перетопив у 16 терцин з останнім рядком присвяти:

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

Пролог до поеми «Мойсей» звертав увагу багатьох дослідників творчості І. Франка. Серйозний і повний її розгляд здійснив Д. Павличко у згаданій вище передмові до дрогобицького видання поеми (2005) та в своїй інавгураційній промові, виголошеній 11 жовтня 2000 р. на святковому засіданні Вченої ради Львівського націо-

¹ Мочульський М. З останніх десятиліть життя Іван Франка (1896–1916) // Спогади про Івана Франка... – С. 376. Цей спогад дещо в деформованому вигляді без поклику на джерело передає Д. Павличко. – Див.: Павличко Д. Сучасні акценти у поемі Івана Франка «Мойсей» // Франко І. Мойсей. Поема. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 5–6.

нального університету імені Івана Франка з нагоди присудження звання «Почесний доктор» (Doctor Honoris Causa) Львівського університету¹.

У першій половині 1905 р. І. Франко майже не згадував про те, що пише поему. І. Франко, певно, дотримувався правила, яке він висловив після лекції, прочитаної молоді Львівського університету, зініційованої студенткою філософського факультету Асею Шеховичівною. Коли молодь проводила його додому після гостини в помешканні Шеховичів, І. Франко як відповідь на запитання молоді, над чим він тепер працює, сказав так: «Письменники бувають іноді забобонні, мов кухарки. Тісто може вийти з закальцем, коли ним задалегідь похвалитись»². Це могло бути десь на початку ХХ ст., чи не тоді, коли І. Франко задумував писати або й писав свого «Мойсея».

Точно зафіксовано той факт, що слухав незакінченого «Мойсея» М. Коцюбинський, який був у Львові проїздом до Італії в третій декаді травня 1905 р. і гостював у І. Франка. Дня 28 травня 1905 р. М. Коцюбинський пише з Риму І. Франкові до Львова: «Я все збирався подякувати Вам за ті приємні і незабутні для мене дні, коли ми разом пробували у Львові та на селі. Роблю се сьогодні, оглянувши «Мойсея» Мікеланджело, який нагадав мені вашу чудову поему. Коли я стояв перед ним, я чув ті сильні, повні вогню промови, які слухав у Вашій хаті»³.

Власне факт ознайомлення М. Коцюбинського з незакінченою поемою «Мойсей» став причиною фіксації деяких деталей з історії її написання. У листі до С. Єфремова від 31 травня 1905 р. І. Франко пише: «Сими днями надіюся викінчити (точніше – «вилізати» весь готовий текст. – Б. Я.) свою поему «Мойсей». Д[обродій] Коцюбинський, буди тут проїздом і мавши нагоду пізнати першу половину її, піддав мені думку заслати її в «К[иевскую] стар[ину]». Я, знаючи, як скептично дивляться українці на галицькі вірші, не дуже похочую, бо то ж треба б переписувати (цілість обійме, числячи по 8 строф. на сторону друку, коло трьох аркушів). Ось я і запитую Вашої думки: слати Вам чи не слати «Мойсея». Невважаючи на

¹ Павличко Д. Поетичний вступ до поеми «Мойсей» Івана Франка / Міністерство освіти і науки України. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2001. – 32 с. (Серія «Doctor Honoris Causa»).

² Рудницький М. Іван Франко // Спогади про Івана Франка... – С. 351.

³ Коцюбинський М. Твори: У 7 т. – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 6. – С. 18.

стару тему, в поемі порушено багато дуже новочасних думок, та й надіюся, що й з цензурного погляду вона буде невинна” [50, 267]. На це прохання С. Єфремов відповів І. Франкові в листі від 27 травня 1905 року: “Про «Мойсея» запитував редакцію, – вона нічого немає принципіально проти поміщення Вашої поеми, але зважайте на цензуру не тільки що до змісту, а й що до самої форми. Річ у тому, що «Кіевская Старина» по затвердженій програмі не має право містити поезій; дві поемки, що там були друковані («Лесь преславний Гайдамака» Грінченка та «Роксоляна» Комарівни) тільки тому цензор пустив, що редакція напірала на їх *історичну* сторону. Може бути, що упреться й не схоче пустити вірші не з української старовини”¹. С. Єфремов навіть не знає, як бути з поетичними творами, що можуть надійти на літературний конкурс, оголошений редакцією «Кіевской старини», та все ж пропонує надіслати «Мойсея» для участі в цьому конкурсі². Як бачимо, С. Єфремов мало вірив у реальність друку «Мойсея» на сторінках київського часопису.

У листі до С. Єфремова від 13 червня 1905 р. І. Франко дякує колезі за поради щодо своєї поеми: “З них бачу, що нема чого й сікатися з ним [«Мойсеєм»] до Вашого журналу, бо цензура не пустить. Дав тепер одну главу до ЛНВ, а цілість опублікую хіба в Спільці” [50, 268].

З цих двох листів до С. Єфремова ми маємо цінні інформації про поему «Мойсей» під час її написання. *Перша*: цей твір І. Франко завершував десь на початку червня 1905 р. *Друга*: прислухавшись до поради М. Коцюбинського, він хотів подати хоч би частину поеми до друку в «Кіевской старине». *І третя*: ще до остаточного завершення поеми І. Франко передав один її розділ до друку у Львові. Цей розділ – а йдеться про главу V («Притча про терен») із підзаголовком “Уривок із поеми «Мойсей», без першої строфи, яку І. Франко опублікував у «Літературно-науковім віснику»”³.

М. Коцюбинський належав не тільки до тих, кому пощастило чи не першим слухати з вуст І. Франка першу частину поеми «Мойсей», а насамперед до тих, хто міг по-справжньому оцінити цей геніальний твір І. Франка – і це без його знаменитого «Прологу»!

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1630. – С. 79.

² Там само.

³ Франко І. Притча про терен. Уривок з поеми «Мойсей» // Літ.-наук. вістник. – 1905. – Річник 8. – Т. 31. – С. 1–3.

Через два роки після того, готуючи реферат «Іван Франко», М. Коцюбинський пише так: «Не можу забути одного образу, який врізався мені у пам'ять. Се було два роки назад, коли я востаннє бачився з ним. В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і плів рибальські сіті, як бідний апостол. Плів сіті й писав поему «Мойсей». Не знаю, чи попалася риба в його сіті, але душу мою він полонив своєю поемою»¹.

При добрій європейській освіченості галичан на таку оцінку навряд чи хтось був здатен, а інтелектуал М. Рудницький взагалі цієї поеми не зрозумів (або не хотів зрозуміти).

* * *

Кілька книгознавчих аспектів видань поеми «Мойсей» та казки «Лис Микита».

Перше видання «Мойсея», попри його позірну простоту – видання цікаве. Формат книжки – «вісімка», розміри 21,5×14,8 см, мала рожеву м'яку обкладинку. Поему надруковано на якісному, міцному папері. Текст помістився на 102 сторінках, 103-я – порожня, а на останній сторінці поміщено рекламу на 10 книжок віршів І. Франка (із зазначенням ціни), які можна придбати в книгозбірні НТШ.

Хоча І. Франко спочатку планував оприлюднити поему «Мойсей» як видання УРВС, книжка побачила світ накладом автора. Наклад книжки – 1000 прим., а вартість видання – 588 корон 60 кр.². Левову частину коштів витрачено на якісний папір, який коштував 425 корон³. Книжка коштувала 1 кор. 60 кр. – це зазначено у згаданому вище рекламному повідомленні. Запис у книжці «Замовлення друкарні НТШ» має дату 31 липня 1905 р. – отже книжка дійшла до читача вже у серпні 1905 р.

Вище вже йшлося про четверте видання «Лиса Микити» 1909 р., де також опубліковано: «Передмову до третього видання», «Передмову до четвертого видання» і Франкову розвідку «Хто такий «Лис Микита» і відки родом» (післямова до другого книжкового видання). Формати усіх чотирьох галицьких видань та їхнє оформлення –

¹ Коцюбинський М. Іван Франко // Коцюбинський М. Твори: У 7 т. – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 4. – С. 39.

² ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 609. – А. 236 зв. – 237.

³ Там само.

однакове, з ілюстраціями Т. Копистинського за мотивами німецького маляра Каульбаха. Книжка має розміри 19,5×11,8 см; примірник, що зберігається в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (інв. № I 66763), опрацьований бібліотечними інтролігаторами, з тисненням на корінці (хребті) числа серії УРВС (№ 113) та латинськими літерами прізвища автора і назви – університетська палітурня, очевидно, тоді не мала кирилических шрифтів. Книжка надрукована на якісному папері, була доброю підмогою вже хворому І. Франкові (йдеться про виплату гонорару).

Навіть гортати ці шедеври української літератури й українського книжкового мистецтва – мова про видання «Лиса Микити», «Мойсея» чи «Акордів» – велика насолода для кожного, хто мав щастя тримати ці книжки у своїх руках. Тому на часі їх репринтне відтворення за всіма канонами книгознавчої науки – бурі, що прокотились нашими землями у ХХ ст., знищили їх, окрім окремих примірників. І маємо щастя хіба в тому, що лічені примірники збереглись у головних бібліотеках України – Національній ім. В. Вернадського, академічній Львівській ім. В. Стефаника та Науковій Львівського університету. Не завадить нагадати, що єдиний примірник першого видання поеми «Мойсей» (інв. № II 87685), який належить тепер Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, надійшов до Львова з тодішнього Ленінграду 31 січня 1963 р. (акт № 16/63, ціна 60 коп. *sic!*), де зберігався в Науковій бібліотеці імені М. Горького Ленінградського університету. Чи не стояв за цією акцією бібліограф Ф. П. Максименко, який міг це організувати через когось зі своїх давніх друзів-патріотів, які опинилися в Північній Пальмірі? Ось маємо ще один приклад із галузі бібліологічного краєзнавства.

Підводячи підсумки викладеного, дозволю собі на такий висновок: остаточно задум написати поему «Мойсей» в І. Франка ствердився ще влітку 1892 р. в с. Жукові біля Бережан під час відвідин літератора о. Сильвестра Лепкого, батька Богдана та Левка Лепких, а першою пробою пера в реалізації ідеї стало друге видання «Лиса Микити» 1896 р. Отже, І. Франко виношував найвизначніший твір життя впродовж 12 років, доки сів і зреалізував його в першій половині 1905 р., причому відомий «Пролог» народився лише за одну ніч, з 19 на 20 липня того ж 1905 р.

7.2. КНИЖКОВА ПІДСЕРІЯ «ПИСАННЯ ІВАНА ФРАНКА»

«Писання Івана Франка» – дивна за логікою подання матеріалів і порядку випусків книговидавнича підсерія, яка побачила світ у 1910–1914 рр. в семи нумерованих випусках (за винятком випуску III). Отже, всього в цій підсерії з’явилося 6 книжок, причому 4 випуски (I, II, IV, V) – накладом УРВС, та й то дві книжки – у “великій” серії, а дві – у “малій”, хоча й формату “великої” серії; випуск VI («Причинки до історії України-Руси», 1912) – накладом автора, а VII («В наймах у сусідів», 1914) – без зазначення джерела фінансування на титульній аркуші¹. Попри нелогічність і за поданням матеріалу, і за тим, що окремі випуски з’явилися в різних видавництвах й мали різне джерело фінансування, визначаємо її як окрему видавничу підсерію І. Франка – автора, перекладача і видавця.

Насамперед, підкреслю, що вся підсерія виходила у світ під час Франкової недуги, і тому, очевидно, саме хвороба автора і видавця була причиною нелогічного добору матеріалів до серії та її нумерації². З шести книжок п’ять – це власні твори І. Франка (одна з них – повторне розширене видання збірки поезій «Мій Измагд», що з’явилася під титулом «Давне й нове», вип. V, 1911; решта – наукові дослідження), а вип. II – переклад з французької мови популярної студії графа де Ке де Сент-Емура «Анна Русинка, королева Франції і графиня Валюа». Цей переклад (формату “великої” серії УРВС) побачив світ першим з-поміж усіх книжок підсерії. Книжка (обсягом усього 31 стор.), не мала ані передмови, ані зауваг. На її обкладинці зазначено назву серії: «Літературно-наукова бібліотека». Серія I, ч. 114³, що власне підтверджує її як чергове число “малої” серії УРВС.

Передовсім розгляну дві книжки – вип. I і IV «Писань...», оскільки вони обидві є науковими виданнями серії і складають одне

¹ Повний бібліографічний опис підсерії «Писання Івана Франка» – див. додаток № 9.

² Душевний стан І. Франка відображає його сповідь: *Франко І.* Історія моєї хвороби // Дзвін. – 2006. – № 5/6. – С. 146–147. Публікація з рукопису: ІЛ... ВР, ф. 3, од. зб. 185, с. 1–13.

ціле. Побачили світ вони у “великій серії” УРВС 1910 р. Йдеться про «Нарис історії українсько-руської літератури»¹ та «Молода Україна. Ч. 1. Провідні ідеї й епізоди»². Це була Франкова спроба дати своє бачення літературного процесу в Україні від найдавніших часів до сучасності. На жаль, важка хвороба, не дала йому змоги зробити виважений синтез історії української літератури, хоч він був одним із найбільших її знавців та одним із найталановитіших її творців.

За початок праці над синтетичним оглядом історії української літератури можна вважати статтю «Южнорусская литература», написану в 1904 р. для «Энциклопедического словаря» Брокгауза и Ефрона³. Замовлення на цю працю письменник отримав завдяки рекомендації проф. А. Кримського. Стаття з’явилася також окремим відбитком (1904).

Другим конспектом «Нарису...» була стаття про українську літературу, яку І. Франкові запропонували написати за рекомендацією його однокурсника, на той час професора Берлінського університету Александра Брікнера. Професор Будапештського університету Оскар Ашбот, працюючи над створенням угорськомовної енциклопедії зі всесвітньої літератури, звернувся саме до Брікнера і той порекомендував Ашботові замовити цю статтю в І. Франка.

І. Франко читав по-угорському, однак його знання були недостатніми, щоб написати таку серйозну працю цією мовою. Статтю він підготував німецькою мовою, оскільки знав її досконало. Та й завдання для нього було нескладне – він мав уже російськомовний варіант аналогічної власної праці, йшлося про її доопрацювання і про німецькомовну версію⁴.

Наприкінці 1907 р. І. Франкові повернули німецький текст цієї статті, і він переслав її до Відня, до редакції «Österreichische Rundschau» – була домовленість про її публікацію в цьому часописі, ре-

¹ [Франко І.] Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Написав Іван Франко. З портретом автора. У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1910. – VI, 444 с., портр.

² [Франко І.] Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1910. – VI, 143 с.

³ Франко І. Южнорусская литература // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – С.-Петербург, 1904. – Т. 41. – С. 300–325.

⁴ Стаття, під назвою «Kisorozok» («Малоруси») побачила світ в угорській енциклопедії «Egyetemes Irodalomtörténet» («Історія всесвітньої літератури»). – Будапешт, 1911. – Т. 4. – С. 459–486.

дакцію також повідомлено, що друкуватиметься її угорськомовний варіант. «Коли, одначе, публікація моєї статті в «Österreichische Rundschau» відложена була на неозначений час, – пише І. Франко, – я весною минулого року випросив рукопис назад від редакції і почав переробляти свою статтю на нашу мову. В німецькім тексті вона мала об'єму не більше як 5–6 аркушів друку. Вважаючи такий куций об'єм невідповідним для потреби нашої публіки, я положив собі дати в переробці об'єм 12–15 аркушів, та вона, як бачимо, вийшла до об'єму повних 25 аркушів» [41, 195].

На жаль, ця праця виявилася зліпленою нашвидкуруч, невикінченою, слабкою, з фактичними помилками. І головною причиною того стала Франкова хвороба.

«Нарис...» побачив світ у травні – на початку червня 1910 р. Перше повідомлення про книжку читачі з Наддніпрянщини побачили в газеті «Рада» на початку червня 1910 р.¹, а вже через місяць, Дмитро Дорошенко в розділі «Бібліографія» цього щоденника, опублікував на неї коротку рецензію², яку І. Франко сприйняв дуже болісно. А в липневому числі 1910 р. «Літературно-наукового вісника» побачила світ рецензія на «Нарис...» Володимира Дорошенка. І хоч ці рецензії були об'єктивні – українська інтелігенція мала підстави бути розчарованою довгоочікуваною працею І. Франка, вони викликали різку реакцію автора.

Головне, на що звертав увагу Д. Дорошенко, були диспропорція різних частин Франкового «Нарису...». Рецензент пише: «На 375 сторінок усієї історії старому письменству до Котляревського присвячено тільки 80 сторінок і говорить про нього дуже коротко, якось похапцем, тим часом як в зв'язнім нарисі, який має вяснити еволюцію нашого письменства на всім протязі існування, дуже важно було б зупинитися саме на тих моментах, які найменш відомі серед широкої публіки, і які в її представленні, виробленому в офіційній школі, зовсім ніби і не належать до нашого письменства»³.

Д. Дорошенко справедливо зауважив, що, на жаль, усе XVIII ст. на підросійській Україні вмістилося лише на кількох сторінках та

¹ Рада. – 1910. – № 111. – 23 мая (5 черв).

² Д. Д. Бібліографія. Іван Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Лисання Івана Франка, Т. I, у Львові, 1910, ст. 444 in 8° // Рада. – 1910. – № 145. – 27 іюня.

³ Там само.

й названо цей розділ невдало – «Православні письменники XVIII віку», а філософським творам Г. Сковороди автор книжки не надає ніякої ваги і значення.

Рецензент вказує, що не згадано й словом таких попередників І. Котляревського, як Пузина і Лобисевич, не показано того літературного масиву, на яким постала творчість І. Котляревського, та й йому, до речі, відведено в книжці замало місця.

Має претензії рецензент до поділу української літератури на етапи розвитку з половини XIX ст. на десятиліття, що приводить до повторів, адже творчість П. Куліша чи М. Драгоманова охоплює, наприклад, ширші часові рамки. Не виправданий також простий перелік авторів, що друкувалися в «Зорі», та ще й таких, котрі дали по одній статті або одному віршу. Перелічує І. Франко також авторів альманахів, але не дає їх текстам історично-літературної оцінки.

Як фаховий історик, Д. Дорошенко не міг не звернути уваги на значні хронологічні помилки в «Нарисі...» І. Франка. І хоча неточності, допущені в книжці, не мають принципової ваги для літератури, особливо кричущі з них він наводить: відновлення Київської православної митрополії сталося не 1625, а 1620 р.; полтавська битва – не 1708, а 1709 р.; помилився автор і в даті знесення кріпацтва в Російській імперії, не точно подав місце народження і місце заслання П. Куліша, заслання М. Костомарова та ін.¹ Це, а також відсутність покликів на літературу, позбавляло змоги використовувати книжку як довідник.

Правда, починаючи свою рецензію, Д. Дорошенко наводить слова І. Франка з «Переднього слова» – йдеться про обставини хвороби, коли письменник втратив свободу рук, фактично не міг користуватися книжками через фізичну безвладність, його також огортав психічний неспокій. Врешті, на ці обставини й списував недоліки «Нарису...» його рецензент.

Прочитавши рецензію Д. Дорошенка, І. Франко дуже обурився і 13 липня 1910 р. написав листа до редактора «Ради», щоб той опублікував спростування. “Мої уваги, держані настільки речево та імперсонально, що я не сумніваюся про Вашу згоду дати їм місце в «Раді», хоч би зайняли два або три фейлетони” [50, 378].

¹ Рецензент мав рацію, на цьому помилки в датах далеко не вичерпані. І. Франко, наприклад, помилився навіть в даті заснування Харківського університету – надруковано 1808 замість 1805 р. –доктором Honoris Causa якого був номінований 1906 р.

Лисаня Івана Франка. I.

НАРИС ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ.

до 1890 р.

Написав

І В А Н Ф Р А Н К О .

З портретом автора.

У ЛЬВОВІ, 1910.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
заресстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

Монографія І. Франка «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910, наклад УРВС)

Оскільки газету йому надсилають з Києва безкоштовно, то він не веде мову про гонорари¹. Щоб не загострювати непотрібну полеміку між заслуженим автором і рецензентом – тим більше, всі розуміли, що спростування І. Франка малопереконливі: редакція «Ради» не надрукувала Франкового листа, враховуючи його хворобу і часом нелогічні вчинки.

Зіграла, мабуть, свою роль і рецензія Володимира Дорошенка, яка побачила світ у липневій книжці «Літературно-наукового вісника»². У надзвичайно толерантному тоні, В. Дорошенко, насамперед, звертає увагу на ту ж непропорційність окремих частин «Нарису...», на пересичення бібліографією та фактологічні неточності (Григорій Полетика названий Антоном, Гоголь – родом з Миргородського, а не Ніжинського повіту тощо), що відзначав і рецензент «Ради». І. Франко в «Нарисі...» опустив фактично період романтизму та його вплив на подальший розвиток красномовства, обминув факт польського українофільства; в книжці, на відміну від залізної логіки статті «Южнорусская литература» в Енциклопедичному словнику Брокгауза і Єфрона, часто нема зв'язку між розділами. Про все це було сказано цілком справедливо. Але підкреслю ще раз – попри відверту об'єктивність, рецензія справді вельми толерантна щодо автора книжки.

Змоделюємо тепер невластивий історикові умовний спосіб: якби І. Франко не був хворим, він би, очевидно, сприйняв рецензії спокійно, але знову ж: якби він був здоровий, то ніколи б не допустив таких помилок, що трапилися, як ніколи б не надрукував під своїм авторитетним іменем такого сирого матеріалу. Ми бачимо – коло проблем замкнулося...

Але повернімося до реалій, а власне до надто вже скомплікованої історії з Франковою книжкою. Не встигла висохнути фарба на щойно видрукованому в УРВС окремим виданні «Нарису...», як І. Франко заповзвся повторно друкувати його на сторінках «Літературно-наукового вісника». Логіки в тому не було жодної: якби

¹ Лист, а також неповний автограф (відсутні сторінки 8 і 11) допису «До редакції газети «Рада» в справі «Нарису історії української літератури» (з приводу рецензії), написаний рукою Андрія Франка, зберігаються в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ф. 1, од. зб. 8520). Вперше ці документи було опубліковані повністю лише в 50-томнику І. Франка [50, 378–386].

² *Дорошенко В.* Бібліографія: Нові книжки по історії нашої літератури // Літ.-наук. вістник. – 1910. – Т. 3. – С. 180–183.

спочатку «Нарис...» друкувався в «ЛНВ», а потім вийшов окремим відбитком, це було б зрозуміло. А як мало виглядати, коли журнал тої ж УРВС, який щойно надрукував працю окремим виданням, мав передруковувати її на журнальній площі? І М. Грушевський, який ніяк не міг погодитись на такі Франкові вимоги, мав таки рацію. Ось як про цю історію згадує В. Дорошенко: “Але жадні аргументи не промовляли до хорого розуму. Франко вперто стояв на своєму. А згодом він іще більше розгнівався на Грушевського за вміщену в ЛНВ мою рецензію на його «Нарис». Розуміється, ані Грушевський, ані я не хотіли зробити нею ніякої прикрасі Франкові... Навпаки, свідомий усіх хиб цієї безперечно слабої речі, на якій виразно позначилася хвороба її славетного автора, просив він мене, щоб я озвався про неї якомога лагідніше. Я так і зробив, але все ж не догодив Франкові, який прилюдно нарікав, що, мовляв, обидва Дорошенки “зрицькали” його «Нарис»”¹.

До речі, письменник так образився, що коли НТШ доручило В. Дорошенкові скласти бібліографію Франкових творів із нагоди 40-річчя літературної діяльності, І. Франко відмовився допомогти в цьому. І лише тоді, коли побачив В. Дорошкову працю в друці, “сам запропонував авторові свої послуги, і ми переглянули з ним удвох усі його статті, друковані в «Ділі», причому Франко подав чимало поправок до бібліографії, яку склав М. Павлик, не одне до неї додав, а не одне велів викинути, як не його річ. Треба сказати, що, не вважаючи на перебуту недугу, зберіг він свою надзвичайну пам’ять і працьовитість”².

Того ж таки 1910 р., як продовження «Нарису...», в УРВС побачила світ книжка «Молода Україна: Провідні ідеї й епізоди». Ця Франкова праця, без якої навряд чи зможуть обійтись літературознавці й історики, через цензуру (чи самоцензуру) упорядників не потрапила до Зібрання творів І. Франка у 50 томах.

Видання «Молодої України» було справді певною реабілітацією І. Франка за попередню не зовсім вдалу книжку – «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.». Річ у тім, що головну частину книжки складає його блискуче дослідження «З останніх десятиліть ХІХ в.». Як пише сам автор: “Отсі нариси були темою

¹ *Дорошенко В.* «Літературно-науковий вістник» // Літературно-науковий вістник: Показчик змісту. Том 1–109 (1898–1932) / Уклав Б. Ясінський. – Київ; Нью-Йорк: Смолоскип, 2000. – С. 536.

² Там само.

463

ПОЗИЧАЛЬНЯ

Лісаня Івана Франка IV.

МОЛОДА УКРАЇНА.

Часть перша.

Провідні ідеї й епізоди.

У ЛЬВОВІ, 1910.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
зарєстрованої спілки з обмеженою поручкою у Львові.

*Збірка науково-публіцистичних праць І. Франка
«Молода Україна» (Львів, 1910, наклад УРВС)*

трьох відчитів, виголошених в березні 1901 р. в Перемишлі. Друкую їх із невеличкими змінами та поправками, які завдячую перемиським Русинам, особливо дир. Цеглинському, д. Негребецькому, д. Приймі й ин., зрештою полишаю їм форму відчитів. Знаю наперед, що пишучи про такі недавні часи, без жерел, більше по споминам, я міг наробити багато помилок, і буду вдячний усякому, хто зверне мені на них увагу”¹. Далі він висловлює думку, котра, на жаль, залишилася тільки мрією: “Бажалося би – si sors dabit otia vitae – переробити ті нариси і з відповідним науковим апаратом видати їх окремою книжкою”².

Заборона «Молодої України» і ще десятків архіважливих для українців творів І. Франка була вельми продуманим і потрібним заходом радянської цензури. Річ у тім, що вже в головній частині «Молодої України» – студії «З останніх десятиліть ХІХ в.» було те, що справді загрозувало більшовицькому режимові – насамперед розвінчування москвофільства, гангренозної рани українського народу. Тому студія «З останніх десятиліть», одна з найблискупіших праць І. Франка, – дуже актуальний матеріал сьогодні не тільки для українознавців, але також для політологів і політиків.

На закінчення автор зрештою робить роботу української інтелігенції за останніх 20 років ХІХ ст.: “...ми переконали ся, що “дух бодр плоть же немощна”, що праця одного покоління, а навіть невеличкої, а рішучої інтелігентної групи серед того покоління може мати великий вплив на зміну духового стану, настрою й уособлення цілого народу. Ми не могли дати мільонам у руки хліба, не могли тисяч і соток тисяч охоронити від нужди, від еміграції, від визиску, від змарнованя сил. У нас був тільки один знаряд – живе рідне слово. І можемо сказати собі, що ми не змарнували його, не закопали в землю, але чесно і совісно вжили на велике діло”³.

І хай економічні успіхи за ці роки незначні, “хоч і на економічним полі у нас пороблено початки поступу й самопомочи”⁴, український народ витримав серйозні політичні бурі – для образності І. Франко подає свій переклад вірша-параболи Генрика Ібсена «Чи знаєш, брате, як учать медведя танцювати?». Як справедливо підкреслює автор, українському народові тепер потрібно перейти

¹ Франко І. Молода Україна... – С. 1.

² Там само.

³ Там само. – С. 82.

⁴ Там само. – С. 83.

“далеко твердшу школу політичної боротьби. Першу лекцію дав нам уже наш великий учитель гр. Казимір Бадені”¹.

У додатках до книжки І. Франко опублікував ще п'ять публіцистичних матеріалів: *частина I*. «Дещо про перше всенародне віче у Львові», де йдеться про український здвиг у Львові 30 листопада 1880 р. (автор подає ухвалені резолюції та аналітичний коментар до них); *частина II* складається з чотирьох невеликих статей, які мають загальну назву «Між своїми», – це цінні джерельні матеріали про стосунки між чільними представниками української нації по обидва боки Збруча в час переходу національного руху до політичної фази².

«Молода Україна» побачила світ наприкінці 1910 р., бо вже 3 січня 1911 р. В. Дорошенко пише зі Львова до Києва М. Грушевському: “Коли б моя рецензія на «Молоду Україну» Франка пішла ще до XII кн. (мається на увазі «ЛНВ». – *Б. Я.*), то чи можна б відложити до I рецензії на Чупринку?”³.

Рецензія на «Молоду Україну» пера Володимира Дорошенка з'явилася в розділі «Бібліографія» в січневій книжці «Літературно-наукового вістника»⁴. Рецензент високо оцінив появу обіцяного І. Франком продовження «Нарису історії українсько-руської літератури», вважає, що книжка має дуже вдалу назву: “І справді – Молода се Україна. Молода і тими темами, яких торкається автор, і обробленням сих тем, способом їх трактування, молода своєю мовою, своїм стилем... Давно ми не чули бадьорого, живого слова в кри-

¹ *Франко І.* Молода Україна. – С. 85. І. Франко має на увазі антиукраїнську політику польського графа, намісника Галичини і прем'єра уряду Габсбурзької монархії, з потурання якого у Східній Галичині в 1897 р. було проведено т. зв. “крявав баденівські вибори” до представницьких органів держави.

² Про опубліковану тут полеміку між І. Франком і НСЖ (Лесею Українкою) детальніше див.: *Горинь В.* Іван Франко і Леся Українка: відомий епізод “непорозуміння між своїми”. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1998. – 92 с.; *Денисюк І.* Національне питання у полеміці “між своїми” // Укр. літературознавство. Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1999. – Вип. 62. – С. 55–66.

³ Листування Михайла Грушевського / Упоряд.: Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака, І. Гирич. Ред. Л. Винар. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2001. – С. 240.

⁴ *Дорошенко В.* Іван Франко. Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. Писання Івана Франка, IV. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спільки. – 1910. – VI, 142, с., 1,60 кор, або 80 коп., в опр. 2 кор. // Літ.-наук. вістник. – 1911. – Т. 53. – С. 226–227.

тиці – слова, котре б будило людські душі з оспалости”¹. Перелічивши частини, які складають цілість книжки, рецензент щиро радить читачам познайомитися з цією працею, вважає її цінним доповненням до «Нарису...», як він називає його – “сеї “тимчасової” історії літератури, котрою недавно обдарував суспільність д-р Франко”².

У кінці наведеної цитати В. Дорошенко зробив примітку, яка є цікавим фактом до біографії І. Франка та його видавничих планів: “Як відомо, перед своєю недугою д-р Франко займав ся обробленням ширшого курсу історії українського письменства, який довів до кінця XVIII в., з нього надрукував він у 1909 р. вступний розділ в Записках Наук. тов. Шевченка (т. 89)³, а дальше публікування відложив до часу, коли буде почувати себе краще на здоровю. Для забезпечення від якого небудь нещасливого випадку його рукописи переходять ся в Товаристві Шевченка. Побажати, аби як найскоріше шан. автор міг приступити до її друку”⁴.

Однак, І. Франко через хворобу так і не закінчив цієї унікальної праці. На щастя, збереглися і автограф І. Франка⁵, і ця ентешівська копія⁶. Істотних різничитань між автографом і копією нема. Копія рукопису, що була виготовлена на замовлення НТШ, на першій сторінці має такий напис: “Перша редакція – написана перед від’їздом автора до Ліпіка – кінець 1907 р. *Ів. Кривецький*”. Дата свідчить про те, що І. Франко працював над своєю «Історією української літератури» до самої хвороби. І друге: керівництво НТШ добре розуміло значення цієї унікальної Франкової студії, ситуацію з його здоров’ям і цінність праці, коли замовили її копіювання й берегли з 1909 р.

¹ *Дорошенко В.* Іван Франко. Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. Писаня Івана Франка, IV. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спільноти. – 1910. – VI, 142, с., 1,60 кор, або 80 коп., в опр. 2 кор. // Літ.-наук. вістник. – 1911. – Т. 53. – С. 226.

² Там само. – С. 227.

³ Цей розділ опубліковано: *Франко І.* Теорія і розвій історії літератури // Записки НТШ. – 1909. – Т. 89. – С. 5–45. На першій сторінці першодруку І. Франко зробив таку примітку: “Отся розвідка, се властиво Передне слово до просторої історії українського (південно-руського) письменства, яка буде протягом найблизших літ друкувати ся в Записках й потім вийде окремою книжкою.”. Передруковано [7, 22].

⁴ *Дорошенко В.* Іван Франко. Молода Україна... – С. 227. В. Дорошенко повідомляє тут про копію НТШ, яку зроблено 1907 р.

⁵ ІЛ... . ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 570 (257 арк., 1514 с.); Од. зб. 571 (240 арк., 460 с.). Автографи пізніше оправлено в конволюти.

⁶ Там само. – Од. зб. 728.

Уперше цей незакінчений монументальний твір І. Франка опубліковано у 40-му томі Зібрання творів [40, 7–471] під назвою: «Історія української літератури. Ч. 1. Від початків письменства до Івана Котляревського» за редакцією О. В. Мишанича, коментарі В. П. Колосової, В. І. Кречотня, О. В. Мишанича, М. М. Сулими. Вступ подано за першодруком в «Записках НТШ» (с. 7–19), а два екскурси – *екскурс I* «Фотіїв «Мірібібльон» (с. 20–35) та *екскурс II* – «Оглавление книгамъ и кто ихъ писалъ» (с. 35–35) редактор О. Мишанич подав у рубриці «Додатки».

Усе ж, попри хворобу, І. Франко спробував працювати над своєю чи не найголовнішою книжкою життя в 1912 р. Збереглися три фрагменти з цього часу, які записали сини письменника:

1. «Найстарші традиції культурного життя в Південній Русі»¹;
2. «Найстарші пам'ятки південно-руського письменства»²;
3. «Найстарша південно-руська історіографія»³.

Редактор О. Мишанич помістив ці додатки в рубриці «Інші редакції та варіанти».

Друк цього збереженого рукописного масиву «Історії...» – велика і серйозна праця недавно покійного О. Мишанича, його не тільки видатний внесок у франкознавство, а й донесення до сучасного читача однієї з головних Франкових праць з оригінальними авторськими висновками і спостереженнями. Вельми цінні її джерелознавчі аспекти – І. Франко цитує багато старих друкованих і рукописних текстів, чимало яких маловідомі або й невідомі сучасним дослідникам.

* * *

Та повернімося до «Молодої України». У передмові І. Франко згадує кілька осіб, які надали йому допомогу під час підготовки книжки до друку. Насамперед, це Г. Цеглинський відомий галицький літературний критик, колишній професор академічної гімназії у Львові, перший директор української гімназії в Перемишлі (українські класи відкрито в 1887–1888 навчальному році, а повних вісім класів досягнуто 1895–1896 рр). Тоді з них і утворено самостійну гім-

¹ ІЛ... ВР. – Од. зб. 570. – Арк. 76–137.

² Там само. – Од. зб. 741. – Арк. 1–49.

³ Там само. – Од. зб. 742. – Арк. 1–10.

назію з українською мовою навчання. До речі, на думку Є. Грицака, вибір Перемишля “на осідок другої з черги української гімназії в Галичині був дуже доцільний (перша була у Львові). Бо ж Перемишль найраніше прокинувся до національно-культурного життя завдяки праці незабутнього єпископа Івана Снігурського та перемиського гуртка письменників і вчених у першій половині ХІХ століття. Коли ж не стало світлих провідників, громадянське і культурне життя в Перемишлі заснітилось, запанувало москвофільство, а з ним прийшла оспалість і байдужість до праці. Українська гімназія мала всю цю справу направити”¹.

У підрадянському франкознавстві особа Григорія Цеглинського мала різко негативне трактування. Цей стереотип склався через те, що І. Франкові не зовсім сподобалася рецензія Г. Цеглинського на його перше видання збірки «З вершин і низин». Із певною засторогою ставлячись до т. зв. “революційних” поезій збірки, Г. Цеглинський висловив дуже добрі думки щодо тодішньої творчості І. Франка, високо оцінивши поему «Панські жарти»². І хоч перша Франкова реакція на рецензію Г. Цеглинського була неприхильною (це перебільшили до неймовірних масштабів підрадянські науковці), перший директор української гімназії в Перемишлі має значні заслуги як громадсько-культурний діяч, посідає певне місце як літературний критик, а подяка І. Франка за зауваги до циклу нарисів «Молода Україна» свідчать про авторитет Г. Цеглинського, який І. Франко цінував і не заперечував.

До непересічних осіб належали також І. Прийма та А. Негребецький. Іван Прийма, селянський син з-під Бібрки, був відомим в Галичині педагогом. На початку ХХ ст. вчителював у Перемишльській гімназії (Дівочий Інститут). За надто активну громадську діяльність у повіті влада перевела його до Бережанської гімназії, де, до речі, навчав латинської мови дітей письменника Андрія Чайковського. Пізніше працював учителем у Чернівцях і був водночас співредактором буковинського відділу «Нашої школи» у Львові, далі директором приватних гімназій у Кіцмані, Городенці та Яворові. Під час Визвольних змагань³ опинився на Наддніпрянщині,

¹ Грицак Є. 50-ліття української гімназії в Перемишлі // Життя і знання. – 1939. – № 2. – С. 33.

² Про це детально вище в підрозділі 2.4.

³ Як свідчить Микола Чайковський в своїй автобіографії, І. Прийма під час Першої світової війни росіяни вивезли з Галичини як заручника // ЛНБ ім. В. Стефана

очолив українську гімназію в Полтаві, де в більшовицькій в'язниці помер від тифу 1920 р.

Під час перебування І. Франка в Перемишлі (1903 р.) професор І. Прийма сприяв йому в отриманні рукописної збірки апокрифів та житій святих. Цей рукопис належав селянинові з Сокальщини Андрухові Вергунові. На сторінках 132–135 рукопису описане життя св. Козьми і Деміяна, з додатком трьох чудес, третє з яких – корсунське. Цього варіанта І. Франко не знав, друкуючи в «Записках НТШ» у 1901 р. свою розвідку «П'яницьке чудо в Корсуні. Причинок до історії староруської легенди». Тому повідомлення І. Франка «Новий варіант легенди про п'яницьке чудо в Корсуні» є авторським доповненням до розробленої раніше теми¹.

Антін Негребецький, знаний правник, громадсько-культурний діяч, суддя в Перемишлі, належав до кола осіб, що творили українське обличчя цього міста над Сяном: Г. Цеглинський, Т. Кормош, Д. Стахура, Л. Шехович, Л. Левицький та інших – того кола, яке знав і яке по-справжньому цінував І. Франко.

Є ще одна особа, відкрити яку для сучасного франкознавства вдалося завдяки книгознавчим студіям над «Молодою Україною». Цикл доповідей під цією назвою («Молода Україна») І. Франко читав у Перемишлі 1901 р., для місцевої інтелігенції, причому читав їх, як свідчать джерела, декілька разів. Це підтверджує і сам І. Франко своєю посвятою, яку наводимо тут повністю:

“ВПД Асі Шеховичівній присвячую сю книжечку.

Восени 1901 р., читаючи в Перемишлі перед численною руською публікою свою працю, що творить головний зміст отсєї книжечки, я вперше познайомився з Вами. Присвячую Вам сю книжечку з бажанем, щоб її читане доставило хоч кілька таких приємних хвиль, яких не мало завдячую Вашій знайомости.

Автор”².

Посвята, отже, доводить, що читання доповідей циклу «Молода Україна» перед широкою аудиторією в Перемишлі повторно

ника НАН України. ВР. – Фонд М. П. Гуменюка. Цей обширний і вельми цінний рукопис повністю надруковано у збірнику «Андрій Чайковський. Спогади, листи, дослідження»: У 3 т. / Упорядкув. Б. З. Якимовича за участю З Т. Грень та О. В. Седляра. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 13–88.

¹ Вперше надруковано в «Записках НТШ». – 1903. – Т. 52, кн. 2. – С. 1–2. (Miscellanea). Передруковано [34, 377–378].

² *Франко І. Молода Україна... – С. III.*

відбувалося восени 1901 р. А друге – з'ясовується, що взаємини з Асею Шехович, якій присвятив І. Франко цю книжку, виходять далеко поза межі простого знайомства – таку дедикацію, та ще й через 9 років після знайомства, пишуть хіба що дуже близькій людині. Публікуючи в «Записках НТШ» (1907, кн. 1, с. 32–37) чергову частину праці «Студії над українськими народними піснями» п. з. «Іван і Мар'яна» та подаючи нотний запис одного з варіантів пісні «Іван і Мар'яна», І. Франко дякує пані Асі Шеховичівній “за переписання сеї мелодії” [42, 73].

Як бачимо, окрім загальної ерудиції, жіночності, яка полонила метра української літератури, А. Шеховичівна мала добру музичну освіту, допомагала Франкові в записах мелодій народних пісень.

Хто ж така ця загадкова, незаміжня тоді перемишлянка, котра справила таке сильне враження на 45-літнього І. Франка, якого знала на той час уже вся Україна? У примітках до 42-го тому Зібрання творів читаємо таке:

“Шехович Ася – станіславська (? – Б. Я.) знайома І. Франка; поет присвятив їй збірник статей «Молода Україна» (1910)” [42, 519].

Зрозуміло, що “станіславська” тут зовсім недоречне означення для перемишлянки, пізніше львів'янки Іванни (Асі) Шеховичівни, дочки Лева Шеховича відомого громадсько-культурного діяча в Перемишлі, згодом правника у Львові. Закінчивши навчання у Львівському університеті, А. Шеховичівна стала дружиною відомого адвоката і громадського діяча д-ра Дмитра Левицького (1877–1942), голови УНДО й посла до польського сейму, який помер на більшовицькому засланні в Бухарі (Узбекистан). Як твердить історик із США Микола Андрусак, після Другої світової війни п. Іванна Шехович-Левицька замешкала на Цейлоні. Очевидно, потрапила вона туди завдяки відомому інженерові, своєму родичеві Романові Шеховичу, який з 1951 р. працював на цьому острові керівником лісово-інженерного і мисливського департаменту державної адміністрації. У другій половині 50-х років (саме в цей час готував свою статтю М. Андрусак)¹ – вона була ще живою.

Полишаючи помилки, яких припустилися упорядники 50-гомого Зібрання творів І. Франка та упорядник вельми цінної праці,

¹ Андрусак М. Перемишль в історії України до 1918 р. // Перемишль – західний бастион України. – Нью-Йорк; Філадельфія. – 1961. – С. 59.

нового слова у сучасному франкознавстві¹ щодо ідентифікації особи Асі Шеховичівної, спробую доповнити її біографію.

І. Франко познайомився з нею, молодою панною, в Перемишлі 1901 р. Як свідчить П. Карманський (народжений 1878 р.), Ася Шеховичівна була його університетською товаришкою. Очевидно, їй було не менше як 18-ти років, і можна припустити, що народилася десь 1880–1884 рр.

Симпатії І. Франка до цієї дівчини були глибокі. Доказом можуть служити спогади П. Карманського. Він писав: “Не раз доводилось мені зустрічати його [І. Франка] в домі тодішньої студентки і моєї товаришки з університету, молоденької і симпатичної панни Асі Шеховичівної, для якої він мав свою “слабість”, тому що вона уміла справжню молодечу вдачу поєднати з милою серйозністю”². Цікаві деталі щодо взаємин І. Франка з молоддю, і, зокрема, з Асею Шеховичівною, наводить М. Рудницький³. Про те, що батько особливо тепло говорив про п. Асю Шеховичівну, свідчить і син письменника, Петро Франко⁴.

Ймовірно, що ця розумна дівчина була до певної міри І. Франковою музою періоду написання найвидатнішого його твору – поеми «Мойсей», і шкода, що мені так мало вдалося розшукати відомостей до її біографії. А знайдений матеріал сподіваюсь послужить дослідникам, які працюють над науковим життєписом І. Франка, конче потрібного сучасним українознавцям.

* * *

Розглянемо книгознавчі аспекти історико-літературознавчих досліджень І. Франка «Нарис українсько-руської літератури до 1890 р.» та «Молода Україна». Книжки, як уже відзначено, побачили світ у “великій” серії УРВС і мали формат малої “вісімки” – розміри 18,3×14,3 см блоку оправленого примірника. Хоч вони з’явилися невдовзі одна за одною, на титульних сторінках зверху мали такі написи: Писання Івана Франка I («Нарис...») і Писання Івана Франка IV («Молода Україна»). Узагалі історія з нумерацією цієї дивної кни-

¹ Маю на увазі збірник: Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. ст. і прим. М. І. Гнатюка. – Львів. – 1997. – 635 с.: іл.

² Там само. – С. 304.

³ Там само. – С. 351.

⁴ Там само. – С. 459.

говидавничої серії або, радше, підсерії «Писаня Івана Франка» – є досить цікавою, але про це нижче.

Наклади «Нарису...» та «Молодої України», як на такий тип книжок, були великі – 3000 прим.¹ (для порівняння – друге видання збірки «Зів'яле листя» – 1400 прим.; збірки «Давне і нове» – 1500 прим.)². І лише книжка «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині» (2 вид., 1913) мала наклад у 5000 прим.³. Можна твердити, що і «Нарис...», і «Молода Україна» були виданнями великотиражними (як на ті часи і на українські, та ще й галицькі статки). Частина накладу («Молодої України» – половина), оправлена у стандартну оправу “великої” серії УРВС, із логотипом видавництва, тисненнями на корінці книжки (автор, назва), мала дуже ошатний вигляд.

Саме видання «Нарису історії української літератури» (1910) цікаве ще кількома деталями. Насамперед, це фотографія І. Франка на фронтисписі, яка має чітко визначену дату і виконавця: “Знято в фотографічнім закладі Е. Тшемеського дня 30 цвітня 1910”. Я вже писав вище в підрозділі 6.3, де йшлося про антологію «Акорди», що саме у Тшемеського виготовлялися кліше для ілюстрацій книжки. Отже, співпраця з Е. Тшемеським (Тжемеським) продовжувалася і після видання антології ще багато років.

Фотопортрет І. Франка 1910 р. є одним із небагатьох, що фіксують його хоч уже під час хвороби, але в спокійному, замисленому стані. До речі, саме цей портрет помістив М. Возняк до книжки І. Франка «Пісня і праця»⁴, що побачила світ до 10-ліття смерті письменника і увесь дохід від продажу якої призначався на будівництво пам'ятника Франкові. Це видання унікальне тим, що з величезної поетичної та прозової (“мала проза”) спадщини І. Франка упорядник вибрав насамперед ті, що торкаються біографії письменника, і водночас відображають різнобічність таланту його літературної творчості.

¹ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 613. – А. 50 зв.

² Там само. – А. 51.

³ Там само. – А. 52. Перше видання цього твору вийшло [датовано] 1898 р.: *Франко І. Панщина та її скасування в 1848. Написав... Львів: Коштом і заходом Тов-ва «Просвіта», 1898. – 135 с.;* друге, 1913: *Панщина і її скасування 1848 р. в Галичині. Написав... Друге, поправлене вид. – Львів: Накладом УРВС. – 1913. – 248 с. («Літ.-наук. б-ка», № 155).* [Передмова до 2-го вид. датована: Львів, 1 марта 1913].

⁴ *Франко І. Пісня і праця: Вибір оповідань і поезій. (Увесь дохід на пам'ятник Франка).* – Львів: Накладом ювілейного комітету. – 1926. – 176 с.

Писаня Івана Франка VI.

ПРИЧИНКИ
ДО
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ.

ЧАСТЬ ПЕРША.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

Львів, 1912.

Із друкарні Івана Айхельбергера, Ринок ч. 10.

Титульний аркуш критичних статей І. Франка «Причинки до історії України-Руси» (Львів, 1912, наклад автора)

Оскільки передмова до книжки датована 10 квітня 1910 р., то на фотографії відбито образ письменника в час закінчення праці над «Нарисом...», ще до загострення хвороби дружини Ольги, що почалося восени того ж року, і пов'язаних з тим нових нервових потрясінь І. Франка¹.

Під час написання «Нарису...» І. Франка переслідувала нав'язлива ідея про необхідність негайного видання. Складається враження, що він боявся не встигнути написати й опублікувати «Нарис...» – в тодішньому стані І. Франка це було цілком природно. Про це свідчать додатки, вміщені на стор. 376–386. Мотивуючи помилкою на с. 82, де нумерація перескакує від розділу XXVII на XXIX, автор пише розділ XII «Літописні компіляції XII–IV ст.» і просить вважати попередньо надрукований у книжці розділ XII тепер уже XIII, як і всі подальші, аж до XXVII “повинні мати числа о один більше”².

Я вже звертав увагу на те, що І. Франко у зв'язку з хворобою у ті роки дуже ревниво, до хворобливих виявів, ставився до будь-яких скорочень тексту. Оскільки «Нарис...» претендував на наукове видання, а І. Франко постійно наголошував на тому, що до нього тепер промовляють духи, отже, цю думку він, всупереч логіці, таки вписав у своє «Передне слово» до книжки.

Редактор УРВС Володимир Гнатюк, щоб якимось вив'язатися з нелегкої ситуації, не наражаючись на протести І. Франка і не хочючи компрометувати його твердженнями про потойбічні голоси, надрукував кілька примірників, зокрема й той, що був призначений І. Франкові, з авторською редакцією «Переднього слова». В решті примірників, (фактично у всьому накладі), вилучено дві фрази, недоречні у такому виданні. Отже, В. Гнатюк зробив ін'єктуру на с. III: між словами “психічним неспокоєм” і “Се нехай...”: *“який причиняв мені слух, який отворений на голоси духів. Сей надзвичайний дар, одержаний мною з волі Провидіння, робив мені майже неможливим усяке думане”*³. Цей розумний вчинок В. Гнатюка, котрий знав геніальність і фантастичну працездатність свого близького колеги, мав уберегти хвору людину від можливих кпинів з боку його недоброзичливців та й нерозуміння пересічного читача.

¹ Франко І. Нарис... . – С. 376–386.

² Там само. – С. 376.

³ Ці слова взяв М. Мочульський із Гнатюкового примірника книжки. – Див.: Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916) // Спогади про Івана Франка... . – С. 392.

* * *

У зв'язку з логічним небажанням голови НТШ та головного редактора «Літературно-наукового вісника» М. Грушевського передрукувати «Нарис...» на сторінках журналу, дійшло до розриву стосунків між ним та І. Франком. Як свідчить В. Дорошенко, І. Франко «відмовився писати до ЛНВ, а перенісся до «Діла», де почав містити з'їдливу критику великої «Історії України» М. Грушевського, яку опісля видав окремою книжкою»¹. До честі І. Франка, у цій книжці є таки деякі істотні зауваги великому українському історикові, але саме формулювання завдання, що ставив перед собою автор (тим паче філолог, а не історик) було зрозуміло оточенню І. Франка і М. Грушевського, врешті всім членам НТШ у Львові.

Приступаючи до написання цих рядків, я довго роздумував над проблемою стосунків між двома велетами української культури. Радився з колегами, зокрема, з Михайлом Гнатюком. Сходилися на тому, що це – результат Франкової хвороби. Але було щось таке, на рівні підсвідомого, що не давало мені «списати» все на І. Франка. Вирішив пошукати арбітра з кола сучасників, кому би міг повірити. Ним став для мене Євген Харлампович Чикаленко. Сам Є. Чикаленко не мав ніяких творчих амбіцій, хоча й видав зразки найкращої української мемуаристики – «Спогади. 1861–1907» та «Щоденник» (Т. 1 1907–1917; Т. 2, 1907–1917). Цей багатий український поміщик, котрий сформулював для українців дуже правдивий і актуальний афоризм: «Україну треба любити не тільки до глибини своєї душі, а й до глибини своєї кишені», потратив усе своє велике майно на українську справу, а в еміграції, щоб вижити, тяжко працював дроворубом, а його дружина – ткалею на фабриці².

Є. Чикаленка, високоосвічену, мудру людину, дуже хвилювали особисті стосунки найвидатніших представників української

¹ Йдеться про цілий цикл статей І. Франка «Повний нарис історії України-Руси (критичні уваги до історичних праць проф. М. Грушевського)». – Діло. – 1912. – № 30. – 7.02 (25.01). – С. 1–2; № 31. – 8.02 (26.01). – С. 1–2; № 32. – 9.02 (27.01). – С. 1–2; № 42. – 23 (10). 11. – С. 1–3; № 45. – 27 (14) 11. – С. 3–4; № 46. – 28 (15), 11. – С. 1–2. Писано в жовтні 1911 р. І все це він видав під назвою «Причинки до історії України-Русі. Часть перша» власним накладом у згаданій вище серії «Писаня Івана Франка, VI» (Львів, 1912. – III, 194 с.).

² *Хорунжий Ю.* Садовський садить сад – з Марією і без. – Київ: Фенікс, 2005. – С. 352.

інтелігенції, про що він залишив свої роздуми для нащадків, вписавши їх до свого щоденника.

Із спостережень Є. Чикаленка над характером і вчинками М. Грушевського:

“При всіх своїх майже геніяльних здібностях, він має в своїй вдачі щось таке, що відвертає від себе людей. У Львові він вже не має жодного приятеля і більшість працівників слова працюють з ним тільки з патріотизму і переносять його вдачу тільки з поважання і вдячності йому за те, що він зробив і робить гігантську роботу для України. Коли він перевів «ЛН Вісник» у Київ і zorganizували тут Наукове товариство, то, не вважаючи на агітацію Б. Д. Грінченка і скептичну холеричність, до нього пристали всі літературні і наукові сили і щиро вчилися працювати з ним укупі, але потроху, потроху у його настала холодність майже з усіма видатнішими людьми, а з деякими навіть зовсім порвалися як особисті, так і літературні стосунки”¹.

Розуміючи значення діяльності М. Грушевського для України, Є. Чикаленко всіма силами намагався привернути до нього киян С. Єфремова, Ф. Матушевського, В. Доманицького, Д. Дорошенка та ін., але треба було знати нашого найбільшого історика – невдовзі між ними утворилась прірва. Мало того – холодність і навіть ворожість почали проявлятися між М. Грушевським і Є. Чикаленком: “він [М. Грушевський] не раз докоряв мені, що я нахожусь під ворожим для нього впливом і що «Рада» ворожа до його, а тим часом «Рада» раз у раз ставиться до його з великим поважанням, але не вважає можливим раз у раз курити йому фіміам, як це роблять ті дрібненькі люди в Галичині і тут, що оточують його і пишуть дрібненькі статейки в його часописах.

Якби й щоденна газета була в руках Грушевського, то й вона стала б його лейб-органом, в яким дрібненькі, підслесливі люди курити б йому фіміам і зробили б газету такою ж нудною, як і «ЛН Вісник»”².

Є. Чикаленко справедливо підкреслював, що при колосальній науковій та адміністративній праці М. Грушевського, сам він ніколи не зможе собі дати ради, а якось так виходить, “що талановитіші,

¹ Чикаленко Є. Щоденник: У 2 т. – Київ: Темпора, 2004. – Т. 1 (1907–1917). – С. 112.

² Там само.

самостійніші люди не можуть ужитися з ним і або виходять зовсім, або, здушивши серце, працюють якомсь без запалу, без енергії і дуже далеко стоять від свого керманича, а всяка мізерія, бездарно підлещуючись до його, стають йому близькими”¹.

Згадавши вкрай прикрі стосунки М. Грушевського з Б. Грінченком, Є. Чикаленко пише далі: “А тим часом у М. Грушевського раз у раз всі помічають якусь заздрість до Драгоманова; він навіть хворого Франка благословив написати препаскудну передмову до листів Драгоманова, що вийшли в двох томах². Йому не досить того, що все громадянство признає його третім по величині з найбільших синів України: Шевченко, Драгоманов та Грушевський, йому хочеться, щоб він стояв другим за Шевченком, або й навіть першим. Як Куліш не міг переносити, коли українських шістдесятників перелічували в порядку: Шевченко, Костомаров, Куліш, йому хотілось стояти першим, а через те він і обливав друкованими помями не тільки Костомарова, а й Шевченка”³.

Уже значно пізніше, 20 березня 1914 р., Є. Чикаленко відвідав Людмилу Михайлівну, вдову М. Драгоманова, яка йому розказала факт, котрий він повністю занотував. Хай цитата буде і довга, але краще навести її повністю, аніж передавати своїми словами: “Коли говорили про грандіозний похорон Миколи Віталійовича Лисенка і про приїзд на його похорон з Галичини делегатів, між ними і Володимира Шухевича, то вона оповіла, що колись до Відня приїхав з Галичини галицький хор під проводом того самого Шухевича. Саме тоді Драгоманов був у Відні і зайшов в те кафе, де зібрались хористи. Коли галичани довідалися, що то увійшов Драгоманов, то пошухукались, пошухукались і раптом повставали і всі демонстративно вийшли з кафе.

– Може, – кажу, – вони боялись, щоб австрійський уряд не за підозрів їх у зносінах із таким страшним соціалістом?

– Ні, тоді ще уряд австрійський не був такої думки про Михайла Петровича, а просто народовці хотіли виявити свій протест

¹ Чикаленко Є. Щоденник: У 2 т. – Київ: Темпора, 2004. – Т. 1 (1907–1917). – С. 113.

² Йдеться про видання: *Драгоманов М. Листи до І. Франка і інших*: Видав Іван Франко. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спільки. – Т. 1: (1881–1886). – 1906. – 11, 260 с.; Т. 2: (1887–1895). – 1908. – 1, 431 с.

³ Чикаленко Є. Щоденник: У 2 т. – Київ: Темпора, 2004. – Т. 1 (1907–1917). – С. 113.

проти Михайла Петровича, як вони виявляли його і проти учеників його – Франка та Павлика, до яких ставились, як до прокажених, за їх антиклерикальну пропаганду.

– Часи, – кажу, – міняються: тепер уже Галичина з пієтизмом ставиться як до пам'яті Михайла Петровича, так і до живого Франка; тільки Павлик не користується ніякою пошаною, але це, здається, залежить від його власної вдачі, а не від галицького громадянства.

– Його не любить Грушевський, – каже Людмила Михайлівна, – а за ним і Франко, який цілком підпав під вплив Грушевського, з його благословення написав на Павлика отой пасквіль у «ЛН Віснику»¹.

– На мою думку, – кажу, – у Франка вже тоді починалась його хвороба...

– Але Грушевський був здоровий! – завважила Людмила Михайлівна¹.

Отже, якби М. Грушевський не був такою амбіційною людиною, мав би такт, то могло б не дійти до розриву стосунків між ним, здоровою людиною, і хворим І. Франком. Тому не лише на хворобу І. Франка слід списувати те, що сталося між найвидатнішими синами українського народу, але на дуже складний характер М. Грушевського, що особливо нашкодило пізніше, коли той очолив Центральну Раду.

Зробимо проміжні висновки про «Нарис...» та «Молоду Україну».

1. Попри те, що «Нарис...» – одна з найслабших праць І. Франка, яку він написав після спалаху важкої хвороби духа і плоті, на мою думку, вона – важлива пам'ятка нашого історичного літературознавства, є цінною для фахових істориків². Маю на увазі, насамперед, дослідників наших літописних джерел, зокрема тих, хто досліджував «Повість временних літ», Київський та Галицького-волинський літописи. Історики чомусь недооцінюють окремих цікавих думок І. Франка з «Нарису...». Навіть більше, сучасні фахові дослідники

¹ ЛНВ. – 1905. – Кн. 3. – (Прим. Є. Чикаленка).

¹ Чикаленко Є. Щоденник: У 2 т. – Київ: Темпора, 2004. – Т. 1 (1907–1917). – С. 322.

² Цінні джерелознавчі аспекти «Нарису...», його значення саме для істориків детально висвітлив М. Кравець у монографії «Іван Франко – історик України» (Львів, 1971. – 203 с.).

(Л. Махновець¹, М. Котляр²) не згадують у своїх студіях з українського літописання фундаментальну працю І. Франка «Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського» [40, 560 с., іл.], а ця Франкова студія – дуже фахова, автор висловлює низку неординарних думок про основне історіографічне джерело княжої доби Руси-України.

2. «Молода Україна» – блискуче доповнення до «Нарису...» і дуже добре, що І. Франко зумів, уже будучи хворим, передрукувати ці свої давніші праці.

Обидві книжки мають надзвичайно цікаві книгознавчі та джерелознавчі аспекти, котрі я намагався якомога детальніше висвітлити.

* * *

Розглянемо тепер випуски V, VI, VII «Писань...» під кутом зору книгознавства.

Збірка «Давне і нове» (вип. V) має дві передмови: «Передне слово» до другого видання, писане 30 березня 1911 р. та «Передмову» до першого видання збірки «Мій Ізмарагд», яка побачила світ ювілейного 1898 р. Я вже згадував вище про три великі ювілеї 1898 р.: 1654 р. (Хмельниччина), 1798 р. («Енеїда» І. Котляревського), 1848 р. («Весна народів у Європі»), які зійшлися в часі з першим ювілеєм І. Франка, 25-літтям його літературної творчості. Якщо врахувати, що тоді І. Франко перебував у зеніті своєї наукової, громадської та літературної діяльності, то, очевидно, збірка «Мій Ізмарагд» стала однією з найкращих його поетичних книжок.

Незадовго перед виходом у світ цієї книжки І. Франка спіткала важка хвороба очей. Він писав про цю ситуацію: "... слабість, що зробила мене на пару місяців не здібним до іншої праці, дала мені змогу понаписувати найбільшу часть того, що тут надруковано.

¹ У вступній статті до повного українського перекладу найголовніших літописів Л. Махновець навіть не згадує прізвища І. Франка, ніби той ніколи не торкався цих питань. – Див.: *Махновець Л. Від перекладача // Літопис руський / Пер. з давньорусь. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – Київ: Дніпро. – 1989. – С. V–XIV.*

² *Галицко-волинская летопись: текст, комментарий, исследование / Сост.: Н. Ф. Котляр, В. Ю. Франчук, А. Г. Плахошин; Под ред. чл.-корр. НАН України Н. Ф. Котляра. – Санкт-Петербург: Алетейя. – 2005. – 424 с.*

Значна частина поміщених тут віршів, то правдиві *Schmerzenkinder*. Я писав їх у темній кімнаті, з зажмуреними болючими очима”¹.

Далі І. Франко пише, що людина, коли хвора, хоче, щоб з нею поводитися м’яко й лагідно, що й сам хворий робиться м’яким, лагідним і толерантним “Не знаю, на скільки ясно відбило ся те чуте в отсій книжці, та знаю, що я бажав зробити її книжкою на скрізь моральною”². Мабуть, так воно й сталося – перше видання збірки «Мій Ізмарагд», яке побачило світ накладом гуртка «Академічна громада», містить унікальні твори за мудрістю (“Ізмарагдом звав ся в старій Русі збірник статей та притч, по часті оригінальних, а по часті повибираних із грецьких писань отців церкви, підібраних так, що цілість творила неначе повний курс практично-християнської моралі для людей радше світського, як духовного стану”³), за композицією і за толерантним тоном не має аналогів серед усіх поетичних збірок І. Франка. Детального аналізу поетичної вартості збірки «Мій Ізмарагд» не обминали літературознавці, починаючи від перших рецензентів, а далі А. Крушельницький, М. Возняк, О. Білецький, Є. Кирилюк, І. Басс, А. Каспрук, І. Денисюк та ін. – очевидно, що ці вагомні для науки праці я згадував вище і нема потреби їх тут називати. Але збірка «Мій Ізмарагд» є унікальною не тільки з огляду на її високу літературну вартість для літературознавців, але й віховою для біографів, істориків та філософів. Наприкінці передмови І. Франко буквально кількома реченнями дуже точно і лапідарно формулює суспільно-політичну ситуацію на зламі XIX і XX ст. та дає оцінку тодішнім панівним доктринам. Вважаю, що з мудрими Франковими словами мав би познайомитися і читач моєї книжки, тим паче, що їх вилучила радянська цензура з п’ятдесятитомника [2, 181]. Передостанній абзац передмови І. Франко формулює так:

“Жорстокі наші часи! Так багато недовіря, ненависти, антагонізмів намножило ся серед людей, що не довго ждати, а будемо мати (а властиво вже й маємо!) формальну релігію основану на догмах ненависти та клясової боротьби. Признаю ся, я ніколи не належав до вірних тої релігії, і мав відвагу серед насміхів і наруги її adeptів нести сміло свій стяг старого, щиро-людського соціалізму, опер-

¹ Франко І. Передмова до збірки поезій «Мій Ізмарагд» // Франко І. Давне і нове. – Львів, 1911. – С. VIII.

² Там само.

³ Там само. – С. VII.

того на етичнім, широко гуманнім вихованню мас народніх, на поступі й загальнім розповсюдженню освіти, науки, критики і людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всієї людської будущини, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої “світлої” будущини”¹.

Тут – життєве кредо автора, противника усякого догматизму, національно свідомої людини, яка усього себе присвячує національній ідеї і стоїть вище над класами і партіями. Власне, у цьому абзаці – весь світогляд і велич І. Франка. У «Передмові» до «Мого Ізмарагду» – логічне узагальнення його світоглядних засад, спокійний виклад свого кредо, що в поетичній формі й подано в книжці.

Збірка «Мій Ізмарагд» поділена на шість розділів: «*Поклони*» (дуже автобіографічний цикл, що в’яжеться з откровеннями поета в передмові під назвою «*Niesco o sobie samym*» до книжки «*Obrazki galicyjskie*», серія «*Biblioteka Młówki*», 1897), куди долучено ще вірш «*Декадент*», присвячений В. Щуратові; «*По селах*» – цикл, який А. Крушельницький називає “се рід поеми”², і на його думку “вага отсього цикля лежить не в змісті, але, як сказано висше, в змалюванні настрою сільського люду”³; «*До Бразилії*» – відбито ментальність русина-українця, який сподівається на чиюсь допомогу, особливо “чесного” монарха; «*Паренетікон*» – особливо різноманітний у збірці цикл, де автор дає свої відповіді на питання, що ставить життя; «*Притчі*» – подібно як і в попередньому циклі, однак з різницею за формою, в основному дидактичного характеру; «*Легенди*» – їх шість, вони чудово оброблені з артистичного боку.

Як справедливо резюмує А. Крушельницький – “Се вже не молодий агітатор, се зрівноважений філософ, а при тим лагідний педагог, що з любовю відносить ся і до предмету, що його викладає, і до земляків, що їм викладає свої правди”⁴. І тут дослідник таки має рацію, якщо йдеться хоча б про період Франкової збірки «З вершин і низин».

¹ Франко І. Передмова до збірки «Мій Ізмарагд» // Франко І. Давне й нове: Друге побільшене видання збірки «Мій Ізмарагд»: Поезії Івана Франка. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки. – 1911. – С. IX–X.

² Крушельницький А. Іван Франко (поезія). – Коломия: Галицька накладня, [б. р.]. – С. 163.

³ Там само.

⁴ Там само. – С. 177.

Але повернімося до другого видання «Мого Ізмарагду», власне до збірки «Давне і нове». Як пише автор у «Переднім слові», «Я постановив передрукувати тут цілий ряд своїх віршів, писаних протягом 32 літ, які не ввійшли в давніші мої збірки, а особливо в друге видане «З вершин і низин». Розширивши сам зміст збірки з шістьох на дев'ять розділів, я збагатив деякі розділи першого видання досить значним числом нових поезій, особливо розділи «Паренетикон», «Притчі» та «Легенди», а над то зложив один просторий розділ із принагідних віршів писаних протягом 30-літя 1878–1907 п. з. «Із злости дня» і подав на закінчене збірку віршів, призначених для співу, які почасти ввійшли вже в уста широких мас нашого народу і подавали в певних хвилях нашого народнього життя оклики, боеві гасла та провідні думки народніх рухів»¹.

Чи потрібно було це робити? Питання далеко не риторичне, бо фактично І. Франко власноручно зруйнував унікальну композицію збірки «Мій Ізмарагд», а деякі додані вірші є не найвищого гатунку. Дуже делікатно, висловлюючи свою думку про ці Франкові інновації, М. Возняк зробив такі висновки: «можна зазначити, що композиційно друге видання збірки не рахувалося з характером не тільки давнього «Ізмарагда», але й навіть першого видання «Мого Ізмарагда»»².

Оті доповнення (циклу «Із злости дня») привели до пізніших дивних трактувань контексту деяких Франкових поезій. Наведу для прикладу лише одну сентенцію, що вийшла з-під пера одного з видатних літературознавців підрадянської епохи академіка Є. Кирилюка. Говорячи про вірш «О. Люнатикові», цей справді виважений і чесний чоловік пише таке: «Франкові так і не пощастило виправити хребет Люнатикові-Луцькому, переродити його душу, зробити з декадентської мавпи, наслідувача західноєвропейської моди – мужалюдину...»³. Висновок Є. Кирилюка якраз з точністю до навпаки – Остап Луцький, припинивши свої літературні вправи, став одним з провідних кооператорів Галичини, послом до сейму другої Речі Посполитої, виховав сина Юрія, давши йому блискучу європейську освіту. Юрій Луцький – один з найкращих українських літературознавців ХХ ст., знаний в цілому світі серед фахівців-гуманітаріїв.

¹ Франко І. Давне і нове... . – С. IV.

² Возняк М. Велетень думки і праці... . – С. 340.

³ Кирилюк Є. Вічний революціонер... . – С. 263.

А сам Остап Луцький загинув як мученик у сталінських катівнях. Є. Кирилюк мав би це знати і не писати в угоду системі таких несправедливих слів щодо особи О. Луцького.

Однією з загадок франкознавства є датування Франкового гімну «Не пора...», яке автор подає на с. 255 збірки «Давне і нове». Звертаю увагу саме на цю поезію, яка має визначальне значення для формування світогляду І. Франка. Після тексту поезії маємо примітку автора: «Неписано в р. 1890, друковано у перве в збірці «З вершин і низин» 1893 р., ст. 73». Слово «неписано» можна розуміти двоюко: якщо там нема орфографічної помилки (замість «Написано» надруковано «неписано»), то автор мав би стверджувати, що поезія не була написана 1890 р. Справді це так, оскільки всупереч подальшому Франковому твердженню, вірш уперше надруковано в збірці «З вершин і низин» (1887, перше видання, с. 69–70), а не у другому, розширеному (1893). Василь Сімович, авторитетний філолог, твердив, що гімн «Не пора...» написано 1880 р., хоч і брав цю дату за умовну¹.

Маємо право припустити, що І. Франко в першій частині примітки допустився двох коректорських помилок, а це речення мало б читатися так «Написано в р. 1880...» – принаймні «Не пора...» він створив таки у 80-х роках ХІХ ст. Позаяк у першому виданні збірки «З вершин і низин» цей текст надрукований відразу за поезією «Каменярі» (1880), то дуже ймовірно, що гімн написано, як припускав В. Сімович, таки 1880 р., і вже безсумнівно – до першої публікації 1887 р. Видаючи збірку «Давне і нове», І. Франко був хворий, а тому робив помилки в датах, не завжди ретельно вичитував коректу, що треба усвідомлювати дослідникам його творчості.

* * *

Найскомплікованішою працею І. Франка, поруч із «Wielką utratą» і до певної міри з «Нарисом українсько-руської літератури до 1890 р.», став VI випуск «Писань...» під назвою «Причинки до історії України-Руси. Часть перша» (1912). Я вже звертав увагу читача в тій частині, де йшлося про «Нарис...» та «Молоду Україну», що поява спочатку циклу статей у «Ділі» (1910–1912 рр.), де І. Франко, порвавши всі стосунки з редакцією «Літературно-наукового вісника» та його головним редактором М. Грушевським за відмову того

¹ Про це див. у розділі 2.1 цієї праці.

друкувати в журналі повний текст «Нарису...», взявся за критику праць нашого історика. Якби І. Франко був здоровий, книжки з такою формою викладу він би не написав.

Навряд чи є потреба братися за аналіз «Причинок...», тому зішлюся на істориків, і, передовсім, на відомого професора Миколу Кравця, зокрема, на його фундаментальну працю «Іван Франко – історик України» (Львів, 1971)¹ та синтетичну статтю професора Любомира Винара «Історичні праці Івана Франка» (1956)².

Отже, «Причинки...» І. Франка – наслідок його хвороби та глибокого конфлікту з М. Грушевським. З цих засад і потрібно розглядати цю, підкреслюю, контраверсійну книжку.

Водночас, попри хворобу, І. Франко був і залишається одним з найкращих українських джерелознавців. Інша річ, що в «Причинках...» він часто, аналізуючи джерела, робить не зовсім правильні висновки. Як пише М. Кравець: “Знання джерел дало можливість вченому досить докладно простежити долю придунайських скіфів. Проте наведені ним факти про сліди впливу скіфів на український народ (застосування козаками у XVII ст. таборів у боях тощо) в світлі даних сучасної історичної науки не можна вважати переконливими”³.

На думку М. Кравця, І. Франко помилявся, коли твердив, що анти жили північніше Дністра не постійно. “Саме це й стало джерелом іншої його помилки, суть якої полягає в тому, що начебто частина антів повернула на північ, поклавши тим самим початок племенам в’ятичів і радимичів”⁴.

Не був послідовний Франко в проблемному питанні про початок створення Київської держави, допускаючи неправильну інтер-

¹ *Кравець М. М.* Іван Франко – історик України. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 203 с. Дуже б хотілося, щоб у незалежній Україні в безцензурних умовах автор зробив друге видання цієї багатоцінної для франкознавців книжки. Можна хіба дивуватися, що напередодні арештів української інтелігенції 1972 р., а далі свого власного вигнання зі Львова спочатку до Чернівців, потім – до Вінниці, проф. М. Кравець спромігся видати чесну книжку, єдину до того часу узагальнену працю з історичного франкознавства, написану професійним істориком.

² *Винар Л.* Історичні праці Івана Франка // Збірник «Української літературної газети». – 1957. – С. 48–63. Проф. М. Кравець жодного разу не покликався на цю працю свого попередника: навіть коли б він про неї знав, то покликатися у той же час на статті “буржуазних” українознавців було неможливо.

³ *Кравець М. М.* Іван Франко – історик України... – С. 23.

⁴ Там само.

претацію деяких історичних фактів¹. Наприклад, смердів Київської держави І. Франко помилково вважав військовополоненими, на що звернув увагу історик І. О. Гуржій².

У полеміці з М. Грушевським не зовсім правильна оцінка І. Франка походів Святослава Хороброго. Вчений вважав, що Святослав не розгромив Хозарського каганату та що його похід на ясів і косогів не вніс “ніяких змін у державнім порядку тих народів”³. Помілявся І. Франко, коли писав: “Що похід Святослава не зробив кінця Хозарській державі, можна бачити хоч би з того, що звістки про неї в византійських жерелах сягають аж до XV в. і що в першій половині X в. там повстало християнське єпископство, яке було наслідком місії з Царгорода і стояло під зверхністю корсунських єпископів”⁴. Це твердження не тільки применшувало військові успіхи Київського князя, але й не відповідало історичній правді – падіння Хозарської держави відкрило шлях на Русь ордам кочовиків зі сходу.

На цьому обмежуся наводити помилкові твердження І. Франка в його довгій полеміці з М. Грушевським – охочі можуть прочитати в деталях (правда, з урахуванням на підцензурні умови) в цитованій книжці М. Кравця.

Проте є низка думок І. Франка дуже оригінальних, які заслуговують на пильну увагу істориків. Спробу синтезувати погляди І. Франка на утворення та розвиток давньоруської держави зробив В. Скоморовський⁵. Він звертає увагу на міркування одного з авторитетних дослідників «Повісті временних літ» М. Котляра, що Франкова гіпотеза про можливість ведення літературних записів у IX ст. не втратила актуальності до нашого часу. В обох працях І. Франка – «Нарисі...» і «Причинках...» – є багато неперестарілих оцінок найвизначнішої пам’ятки давньої української літератури «Слова о полку Ігоревім», значення татаро-монгольської навали 1240 р. та її впливу на подальшу долю нашої культури. Зокрема, маємо художнє відтворення історичних подій в Галицько-Волинській державі у Франковій повісті «Захар Беркут», хай і з певним

¹ Франко І. Причинки... – С. 26–28.

² Цит. за: Кравець М. М. Іван Франко – історик України... – С. 25.

³ Франко І. Причинки... – С. 106.

⁴ Там само. – С. 107.

⁵ Скоморовський В. Проблема утворення та розвитку давньоруської держави у дослідженнях Івана Франка // Питання історії України: Зб. наук. статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – Т. 8. – С. 275–279.

домислом, на що письменник мав повне право¹. І. Франко справедливо вважав, що села Київської держави пройшли еволюцію в своєму розвитку: “Села являють ся на Україні дуже давно, бо про них знає вже найстарший літопис, але ми не знаємо докладніше нічого про склад і організацію тих сіл... що до Галичини можна сказати майже на певно, що найдавніші села складали ся з дворич, розкиданих на досить значнім просторі землі, а новіші села повстали аж протягом XV–XVI в. під впливом польської кольонізації, повстання панських дворів та панщизняних відносин, для яких потребою було мати селянство при купі, близько двора або фільварку”².

І. Франко подав цікаві факти про відвідини в 1007 р. України-Руси Бруноном, німецьким місіонером з Квербурга часів Володимира Великого, справедливо вважав, що християнство в Києві та інших важливих центрах, в т. ч. в західноруських городах Червені і Волині, існувало ще перед Володимиром тощо. Тому без скрупульозного аналізу тих думок, які висловив І. Франко у «Причинках...», навряд чи обійтися сучасному дослідникові періоду Київської Русі і Галицько-Волинської держави. Без сумніву автор «Причинок ...», попри окремі помилкові твердження, залишив нащадкам вірогідне та логічне власне трактування окремих історичних подій, а головне, навів низку фактів, які роблять йому честь як історикові України і, особливо, як джерелознавцеві.

Однак, «Причинки...» значно поступаються Франковій студії «Панщина та її скасування в Галичині 1848 р.», написаній ще до хвороби вченого і двічі виданій за його життя: вперше 1908 р. накладом Товариства «Просвіта» (135 с.) і вдруге, як поправлене видання УРВС 1913 р. (248 с.; «Літературно-наукова бібліотека», “мала серія”)³ – про це вже йшлося вище. Обидва видання цієї книжки були як на той час багатотиражні – наклад кожної становив 5000 прим.⁴ Ця праця І. Франка – одна з найкращих серед усіх його історичних досліджень.

¹ Скоморовський В. Проблема утворення та розвитку давньоруської держави у дослідженнях Івана Франка // Питання історії України: Зб. наук. статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – Т. 8. – С. 278–279.

² Франко І. Причинки... – С. 49–50.

³ Надруковано в 50-томнику [47, 7–122].

⁴ Про наклад першого видання «Панщини...» свідчить сам І. Франко в передмові до другого видання [47, 7], а підтвердження накладу в 5000 прим. другого видання знаходимо в: ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 613. – А. 52.

* * *

Вирізняється в серії «Писання...» її останній, VII випуск, а саме збірка «В наймах у сусідів». Ця книжка, започаткувавши ознайомлення ширших кіл українського читача з доробком письменника, який він створив чужими мовами, насамперед, польською і німецькою, була відповіддю І. Франка на пропозицію написати свої спогади. Пропозицію, вірогідно, можна датувати десь після 1910 р. І. Франко не вважав за доцільне це робити, він зазначав: "...головна часть мого життя була присвячена літературній праці, по за якою для споминів лишаєть ся дуже небогато"¹. Та й фізичний стан не давав письменникові змоги реалізувати ідею зі спогадами – він майже не володів руками, а перекладати, диктуючи секретареві свої чужомовні статті, було таки легшою справою.

Найважливішими виданнями періоду "наймів у сусідів" (1886–1896), де І. Франко працював "ради хліба", були львівські часописи «Przegląd Społeczny» (видавець Б. Вислоух) та «Kurjer Lwowski» (видавець Г. Ревакович), а також варшавські тижневик «Prawda» (видавець А. Свентоховський), часопис «Głos» (видавець Я. Л. Поплавський), петербурзький «Kraj» (видавець Е. Пільц) та віденський тижневик, а далі щоденник «Die Zeit» (видавці Зінгер і Каннер). Оцінюючи тверезо свій доробок у чужомовних часописах, І. Франко твердить: "Оглядаючи ся своїми споминами в ті часи, проведені в "наймах у сусідів", я з чистою совістю можу сказати, що вони зовсім не були страчені ані для мене особисто, ані навіть для інтересів нашого народа, для яких я власне в тім часі зробив, здаєть ся мені, далеко більше, ніж котрий будь із наших найвиднійших діячів того часу"².

Опублікувавши сотні статей чужими мовами про проблеми українців Галичини, І. Франко знайомив Європу з невідомим для неї народом, а ставлячи галицькі проблеми в контекст проблем загальноукраїнських, справді зробив значно більше, ніж будь-хто з його сучасників.

Як твердить І. Франко, над перекладами своїх праць із польської та німецької мов він працював від осені 1912 і впродовж 1913 рр. і планував видати їх не менше, як у трьох томах по 20 друкованих аркушів кожен. Але цей видавничий проект залишився не

¹ Франко І. В наймах у сусідів. – Львів, 1914. – С. V.

² Там само. – С. VI.

здійсненим – початок світової війни, а далі смерть письменника, завадили зреалізувати дуже актуальний задум. Слід відзначити: в повному обсязі це не зроблено й досі – у 50-томнику І. Франка надрукована дуже незначна частка з цієї спадщини письменника, про що нижче.

У «Передмові» до збірника «В наймах у сусідів» І. Франко вперше серйозно означив проблеми власної бібліографії, зробивши статистичну таблицю своїх публікацій за 1874–1890 рр., вказавши на проблеми “Спису творів Івана Франка за перше 25-літє його літературної і діяльності”, що його уклав М. Павлик. Тому ця передмова є добрим джерелом для бібліографів і в цілому для франкознавства [39, 260–262].

Отже, збірка «В наймах у сусідів» охоплює статті І. Франка 1886–1890 рр. Він “вибрав тільки те, що торкається суспільно-політичних справ Галичини в її державнім звязку з Австрією або що сьак-так може причинити ся до освітлення єї становища в тій державі”¹. Статті автор подав за хронологією і мав на меті, крім висвітлення моменту, показати розвиток суспільно-політичних питань в короткій і популярній формі.

Що важливо, І. Франко поділив свої праці у збірці на три групи: *популяція* (висвітлено людність Галичини, її земельну посілість та життєві взаємини); *репрезентація* (низка статей що висвітлює суспільно-політичну ситуацію в краї разом з історичною розвідкою «Задушні дні у Львові 1848 р.», джерелознавчі праці «Старі акти нової нужди», «Громадські шпіхлірі»); та *ідемнізація*².

Усі статті, як стверджує І. Франко, мають переважно ужитковий, а не теоретичний характер, і автор гадає, що подає “в отсій книжці початок школи політичного думаня”, якої в такій формі і в такім обемі не має мабуть ні одно славянське письменство”³. *Quot felix, faustum fortunatumque sit!*⁴ – цими словами автор закінчує свою передмову, багатющу джерелознавчими аспектами не тільки щодо його життєпису, але й для тодішніх суспільно-політичних відносин у Галичині.

Аргументація щодо цінності видання як джерелознавчого матеріалу для істориків України збірки «В наймах у сусідів», як бачи-

¹ Франко І. В наймах у сусідів. – Львів, 1914. – С. X.

² Там само.

³ Там само. – С. XII.

⁴ “Щоб був щасливий, найщасливіший” (лат.).

мо, серйозна. Здавалося б, авторитет І. Франка в цьому випадку непохитний. Але не так думали упорядники 50-томника його творів, тим паче, радянська цензура. У збірці «В наймах у сусідів» І. Франко опублікував 46 статей, натомість у 50-томнику побачило світ лише 21. Цікаво виявити, що “не пройшло” цензурні рогатки, назвати ці статті і зробити з купюрування узагальнені висновки. Отже, неопубліковано:

Рік 1886

II. Посольські звіти; V. Із історії робітничого руху в Австрії; VI. Eine teuflische und verworfene Aufreizung («Чортівське і гріхове підбурення»).

Рік 1887

IX. Справи суспільно-політичні в устах руського люду в Галичині; X. Огляд краєвих справ за січень 1887, I–IV; XI. Огляд краєвих справ за лютий 1887, I–III; XII. Семітизм і антисемітизм в Галичині.

Рік 1888

XIII. Хвилі назадництва; XIV. На гвалт по-німецьки; XV. Чорна невдячність. Postscriptum; XVII. Із клюбової політики; XIX. Надвишка чи недобір; XXII. Niech ginȧ jak pęndraki (“Хай згинуть як хрущі”); XXV. Із Ради державної.

Рік 1889

XXVI. Бідні амфібії; XXVIII. Десять заповідий для виборців;

Рік 1890

XXXI. Одиссея о. Озаркевича; XXXII. Галичина в державнім бюджеті на р. 1890; XXXIII. Інтерпеляція о. Озаркевича; XXXV. Однакові борги, неоднакові дороги; XXXVIII. Угода індемнізаційна; XXXIX. Державний трибунал і конституція; XL. Із уст младенців і ссущих; XLI. Мнима побіда; XLII. Епільог індемнізаційної справи.

Як бачимо, випущено багато цікавих статей. Передовсім, це стосується польського і єврейського питань у Галичині (щоб, не дай Боже, не образити поляків і євреїв) та статті, що не дуже пасували до тодішніх ідеологічних засад. Тож про яку повноту видання так багато говорили його упорядники в 1986 р., пізніші лавреати Шевченківської премії з нагоди завершення проекту, коли тільки з однієї збірки статей із серйозним джерельним матеріалом опубліковано лише 45%?

ПИСАННЯ ІВАНА ФРАНКА ТОМ VII.

В НАЙМАХ У СУСІДІВ.

ЗБІРНИК ПРАЦЬ ПИСАНИХ ПОЛЬСЬКОЮ ТА НІМЕЦЬКОЮ
МОВАМИ В ПЕРЕКЛАДІ З ПОЯСНЕННЯМИ ТА ДОДАТКАМИ
АВТОРА.

ТОМ ПЕРШИЙ.

СТАТІ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕМИ.
(ПОПУЛЯЦІЯ, РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ, ІНДЕМНІЗАЦІЯ).

ПИСАНІ В РР. 1886—1890.

ЛЬВІВ, 1914.

Із Загальної Друкарні у Львові, вул. Пекарська № 32.

Дозволено цензурою.

*Збірка І. Франка «В наймах у сусідів»
(Львів, 1914, наклад автора)*

* * *

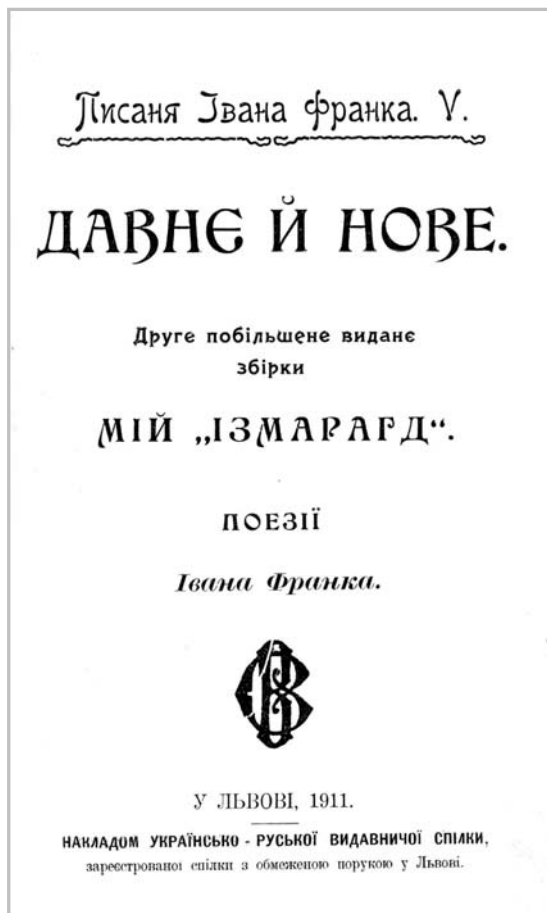
Виклавши джерелознавчі, бібліографічні та біографічні моменти, коротко зупинюся на книгознавчих аспектах підсерії «Писання Івана Франка». Отже, всього побачило світ шість книжок, себто VII випусків за винятком ч. III.

Числа I, III, IV, V – вийшли накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, а ч. VI «Причинки до історії України-Руси» (1912) та ч. VII – «В наймах у сусідів» – накладом автора. І якщо в ч. VI про це зазначено на титульному аркуші, то про видання книжки власним накладом ч. VII І. Франко зазначив у передмові: «Оглядаючи ся в наших міродайних кругах за фірмою, що схотіла би взяти на себе наклад хоч одного з тих плянованих мною томів, я в двох інстанціях знайшов досить признання важности та користи такого підприємства, але рівночасно “non possumus” у справі накладу. Тільки завдяки 40-літньому ювілеєви моєї літературної праці та тій обставині, що з тої нагоди Українсько-руська Видавнича Спілка уділила мені грошевий дарунок у сумі 1000 кор., я зважив ся випустити перший том сеї збірки своїх писань своїм власним накладом»¹.

Дивно й сумно констатувати цей факт – потративши нещодавно перед тим майже 2800 кор. на видання «Wielkiej utraty», І. Франко в час воєнного лихоліття (книжка «В наймах у сусідів» побачила світ у рік російської інвазії в Галичині) витрачає власні кошти з ювілейного дару УРВС на друк цієї збірки. Де ж тоді українські меценати? Тільки бідний люд не може гідно вшанувати своїх геніїв!

Я вже підкреслював вище, що підсерія «Писання...» вельми дивна з огляду видавничої справи, бо її томи дуже різняться і за обсягом, і за форматом. Попри те, що т. I, II, IV, V, хоч і виходили у “великій” та “малій” серіях УРВС, мали однаковий формат (до обрізу 20×12,7 см, оправлені 18,4×11,7 см), бо друкувалися в друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Два останні випуски, т. VI, VII, побачили світ відповідно у друкарнях Івана Айхельбергера (пл. Ринок, ч. 10) та «Загальній Друкарні» (вул. Пекарська, ч. 32), і мали вже інший формат: т. VI – 20×12,6 см; т. VII – 20,5×14 см. Тобто, як видавнича серія, чи точніше підсерія, вони явно не витримували вимог серійності.

¹ Франко І. В наймах у сусідів... – С. VIII; див. також [39, 260].

*Титульний аркуш збірки поезій І. Франка «Давне і нове»
(Львів, 1911, наклад УРВС)*

Для книгознавців цінною є інформація про накладні окремих томів «Писань...». Я вже зазначав вище, що «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» та «Молода Україна. Провідні ідеї й епізоди» побачили світ накладом у 3000 прим.

Наклад збірки «Давне і нове» (т. V) – 1500 прим., а вартість друку склала 1159,4 кор.¹. Очевидно, в межах 1200–1500 прим. був наклад т. II – Франкового перекладу «Анна Русинка, королева

¹ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 613. – А. 51.

Франції і графиня Валюа». Але не вдалося встановити накладу т. VI й VII, оскільки архівні матеріали цих друкарень не збереглися. Можемо лише припустити, що наклад цих книжок був у межах 1000–1500 прим.

Ще одна цікава деталь, що характеризує т. VII «Писань...» – книжку «В наймах у сусідів». Передмова до неї датована 10 жовтня 1914 р., отже, книжка з'явилася десь наприкінці важкого воєнного 1914 – на початку 1915 р., хоч готувалася до друку довго, від осені 1912 і протягом усього 1913 р. Цікаво, що вона мала дозвіл російської воєнної цензури і на її м'якій обкладинці зазначено ціни в австрійській і російській валютах: 3 К. – 1 РУБ.

Якщо видання підсерії, які побачили світ накладом УРВС і друкувалися в друкарні НТШ, мали два виконання: оправу і м'яку палітурку – не менше половини накладу опрацювали в палітурні НТШ (ледеринова оправка з логотипом УРВС), то, як припускаємо, т. VI («Причинки до історії України-Руси» та збірка «В наймах у сусідів») вийшов із друкарні лише у м'яких обкладинках. Роблю такий висновок із двох причин: *по-перше*, вони виходили коштом автора, що було дешевше; *по-друге*, у процесі студій над цими книжками в галузі бібліологічного краєзнавства я не знайшов жодного примірника, який мав би “друкарську” оправку – усі вони були пізнішими, зроблені кустарним способом.

Обкладинка до «Причинки до історії України-Руси» – жовтувато-зеленого кольору у простій рамці з написами практично однаковими на обкладинці й титульному аркуші. Книжка «В наймах у сусідів» має обкладинку брунатно-зеленуватого кольору зі скромними прикрасами «Загальної друкарні» на обкладинці й титульному аркуші.

Попри це, підсерія «Писання Івана Франка» – явище у видавничій справі українського народу. Насамперед тому, що до її створення безпосередньо доклали зусиль і праці, а також власних коштів сам автор – Іван Франко. По-друге, кожен випуск підсерії відкривав нові грані таланту письменника та вченого. І останнє – книжки дуже цінні своїми книгознавчими деталями і джерелознавчими аспектами, а, отже, навечно увійшли до скарбниці вітчизняної культури.

7.3. ВИДАВНИЧИЙ ПРОЄКТ «WIELKA UTRATA»: ПОКАЯННЯ, МІСТИФІКАЦІЯ ЧИ ПЕРЕКОНАННЯ

Напередодні латинського Різдва 1914 р. у Львові, в друкарні «Діла» побачила світ дивна книжка, якій судилося стати одним із найконтраверсійніших видавничих проєктів І. Франка. Її незвичність впадала в очі з першого погляду – на титулі, друкованому, до речі, в два кольори, зазначалось: “Адам Міцкевич. WIELKA UTRATA. Исторична драма з 1831–32 рр. з додатком житєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі її на українську мову видав Др. Іван Франко. Львів, 1914. З друкарні «Діла» Львів, Ринок, ч. 10 (Дім тов. «Просвіта»), 244 с.” (див. кольорову вклейку). А незвичність полягала в тому, що раптом найбільший тогочасний український письменник та літературознавець видає, та ще й своїм коштом, твір польського поета, недостачі у виданні спадщини якого не було ні в підавстрійській, ні в підросійській частинах історичної Польщі, чи навіть в українській Східній Галичині, зокрема у Львові.

Для поляків, які ніяк не могли забути Франкові його статті «Поет зради» (1897) у віденській газеті «Die Zeit» (в оригіналі «Ein Dichter des Verrates»), це стало черговим приводом до спалаху антифранківських, ба, навіть антиукраїнських виступів. То ж для чого було І. Франкові знову зачіпати поляків, тим паче, що йшлося про їхнього найвизначнішого поета, який у кожній польській родині прирівнюється мало не до святого?

Власне, це далеко не риторичне питання виводить на вельми широку дорогу, що торкається глобальної теми «Іван Франко і Адам Міцкевич», якою займається кілька поколінь істориків літератури і яка є невичерпною, як невичерпними є творчість та біографічні моменти з життя велета української культури, яким був і залишається І. Франко.

в. 330

АДАМ МІЦКЕВИЧ.

WIELKA UTRATA

ІСТОРИЧНА ДРАМА З РР. 1831 — 32.

З ДОДАТКОМ ЖИТЕПІСУ А. МІЦКЕВИЧА ТА ВИБОРУ
ЙОГО ПОЕЗІЙ У ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

ВИДАВ

Др. Іван Франко.

ЛЬВІВ 1914.

З ДРУКАРНІ «ДІЛА» ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 10. (Дім Тор. «Просвіта»).

*Титульний аркуш книжки «Wielka utrata»
(Львів, 1914)*

Серед тих, хто розробляв тему «І. Франко і А. Міцкевич», з українського боку слід відзначити праці М. Возняка, Г. Вервеса, з польського – дослідника М. Купльовського¹. Ця тема стала предметом доповіді професора Гарвардського університету Г. Грабовича на Міжнародному симпозиумі «Іван Франко і світова культура» (Львів, 1986). Означену тему Г. Грабович ділить на чотири підрозділи: 1) оцінка місця А. Міцкевича в українській літературі та культурі; 2) полеміка з А. Міцкевичем (стаття «Поет зради» та ін.); 3) відступ і своєрідне заперечення полеміки через переклади творів А. Міцкевича та публікацію твору «Wielka utrata»; 4) творче, власне, поетичне перетворення спадщини А. Міцкевича. Причому четвертий аспект професор вважає найцікавішим². За цією класифікацією, на мою думку, практично вичерпную, основну увагу зосереджу на третьому аспекті питання, в контексті нашого дослідження найважливішого, однак не можу не торкнутися побіжно й інших.

Більшість дослідників життя і творчості І. Франка основною причиною написання статті «Поет зради» вважали ганебні, системні порушення, аж до національної зневаги, під час так званих “баденівських кривавих виборів” 1897 р. з боку польської верхівки Галичини за підтримки свого репрезентанта у віденському уряді графа Казимира Бадені.

Основну роль у цій справі, міг зіграти такий авторитет, як І. Бодуен де Куртене, який писав І. Франкові: “Слюсар винен, а коваля повісили. Провинились Бадені і галицька шляхта, за те від Вас досталось Міцкевичу”³. Сам І. Франко у статті «Русько-польська згода і українсько-польське братання» зазначає: “Та власне ті факти, що примусили мене бризнути польській суспільності в очі різким докором, певно мало кому відомі. Найтяжчий, найстрашніший із них, що захопив мене особисто до глибини душі, захопив, як грім, як нагла хвороба, це були криваві вибори 1897 року. Не

¹ М. Купльовському належать, окрім низки літературознавчих статей в часописах «Slavia Orientalis», «Przegląd Humanistyczny», «Życie Literackie» та інших, також два книжкові видання: *Kuplowski M. Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej.* – Rzeszów, 1974. – 302 s.; *Franko I. O literaturze polskiej / Wyboru dokonał i oprac. M. Kuplowski.* – Kraków, 1979. – 303 s.

² *Грабович Г.* Іван Франко і Адам Міцкевич // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО: У 3 кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Редкол.: І. І. Лукінов та ін. – Київ: Наук. думка, 1989. – Т. 1. – С. 136.

³ Цит. за: *Вервес Г.* Польська література і Україна. – Київ: Рад. письменник, 1985. – С. 179.

бувши русином і не живши тоді серед руської суспільності, ніхто не може мати поняття про враження, які робили тодішні події¹.

Мабуть, справді все це було своєрідним каталізатором для І. Франка на якомусь підсвідомому рівні, бо він дуже швидко написав і опублікував у Відні статтю «Поет зради»². Та, на мою думку, вплив баденівських кривавих виборів на написання праці «Поет зради» все-таки дещо перебільшений.

Усе ж мала рацію, очевидно, Зеновія Франко, коли твердила, що тема зради в поезії А. Міцкевича запала в душу І. Франка давно і що цю думку висловлював ще Ю. Словацький, «який характеризував поему А. Міцкевича «Конрад Валленрод» як таку, з появою котрої до «валленродизму», як зради, була введена певна методичність». До таких самих висновків І. Франко дійшов самотужки ще в ранньому віці і це не давало йому спокою пізніше³.

Звернемося до спогадів Г. Бігеляйзена, що стосуються безпосередньо цієї теми. Шкода, правда, що їх автор не вказав точнішого часу дискусії між ним та Франком, однак заувага, що це були погідні дні, налаштовує на думку, що принципова дискусія І. Франка із Г. Бігеляйзеном відбулася у другій половині квітня 1897 р. Ось що свідчить Г. Бігеляйзен: «Під час одного такого нашого проходу на Високий Замок розвели ми балачку про Конрада Валленрода. Вкінці наша дискусія спинилася над засадничим питанням; як треба скваліфікувати героя поеми? [...] Розбіжність наших поглядів зазначувалась в інтерпретації інтенцій Міцкевича при творенні психології головного героя поеми. Франко твердив, що поет глорифікує ту зраду, я знову же завважував, що народ, який стогне у неволі, мусить іноді послуговуватися підступом, коли пробоем не в силі здобути собі свободи»⁴. Дискусія продовжувалася, кожен дискусант висловлював свої думки. А далі І. Франко, збурений

¹ Цит. за: *Возняк М.* Іван Франко і баденівські вибори 1897 року // Іван Франко. Статті і матеріали / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1955. – 36. 4. – С. 74.

² На жаль, ця стаття як і інші засадничі праці, що торкаються українсько-польських взаємин чи інших національних проблем – «Русько-польська згода і українсько-польське братання», «Польська полеміка», «Двоязычність чи дволикість» та ін. – не потрапили до Зібрання творів І. Франка у 50 т.

³ *Франко З.* Передмова до збірки праць І. Франка «Мозаїка» // Зеновія Франко (1925–1991): Статті. Спогади. Матеріали / Упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо. – Львів, 2003. – С. 125.

⁴ *Бігеляйзен Г.* Мої спомини про І. Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 270.

дискусійним запалом, заявив, що не лише не змінює свого переконання, але що його небавом опублікує у відомій тоді німецькій віденській соціалістичній газеті «Die Zeit»¹. І всі намагання Бігеляйзена переконати Франка, щоб не робив цього нерозважливого кроку, не допомогли. Як відомо, стаття «Ein Dichter der Verrates» побачила світ у першій декаді травня 1897 р.²

У спогадах Г. Бігеляйзена про дискусію на тему зради у творчості А. Міцкевича жодним словом не згадувалися вибори, що перешуміли кілька місяців раніше. Натомість І. Франка давно мучила думка про вказану тенденційність у творчості польського *wieszczka*. І навряд чи добре роблять ті дослідники, які зводять появу статті тільки до національної образи українців за баденівські вибори та ігнорують низку Франкових аргументів, які він тут наводить³. Стаття І. Франка концептуально логічна, і її автор багато в чому мав рацію. Інша річ, що й сам А. Міцкевич пізніше називав «Конрада Валленрода» своєю помилкою й казав, що коли б міг, то знищив би його⁴. Зрозуміло, це тема вельми широка й виходить далеко поза межі наших книгознавчих студій. Однак підкреслюю: з різних мотивів дослідники й досі ігнорують багато вмотивованих і логічних аспектів в оцінці творчості Міцкевича, які І. Франко виклав у статті «Поет зради».

До цієї студії І. Франка зразка 1897 року звертаюся для того, щоб легше усвідомити і зрозуміти, бодай у власній версії, справу з виданням «Wielkiej utraty». Тут ще принагідно нагадаю, що перші виступи І. Франка з питань польської літератури з'явилися на початку 80-х років (часопис «Світ», 1881–1882), а вже 1885–1887 рр. він опублікував низку статей: «Адам Міцкевич в українській літературі», «Йосип Богдан Залеський», «Поезії Яна Каспровича» та ін.⁵ Отже, Франко уже не менше сімнадцяти років займався професійними дослідженнями з царини польської літератури, а це зовсім не мало. Та й після страшної обструкції, яку влаштували йо-

¹ Бігеляйзен Г. Мої спомини про І. Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 270.

² Franko I. Ein Dichter des Verrates // Die Zeit. – 1887. – № 136. – Mai. – S. 86–89.

³ Г. Грабович навіть вбачає в ній серйозні вади й виявляє непродуманість та нелогічність. – Див.: Грабович Г. Цит. праця... – С. 138.

⁴ Там само. – С. 139.

⁵ Вервес Г. Іван Франко. Спроба синтезу // Польська література і Україна: Літ.-критич. нариси. – Київ: Рад. письменник, 1985. – С. 164.

му поляки після виходу «Поета зради», він не покидав перечитувати й досліджувати спадщину А. Міцкевича й справді знав її досконало. Інша річ, що, мабуть, ці обставини (заглибленість у творчість А. Міцкевича та проникнення в його містицизм¹) могли мати свій вплив уже під час хвороби І. Франка. На мою думку, з'ява Франкові духу Міцкевича, попри хворобу, мала такі причини:

- 1) Франко був справді великим знавцем творчості Міцкевича, чи не найбільшим з усіх чужоземних фахівців того часу;
- 2) Таланти та рівень освіти Франка й Міцкевича були співмірні, принаймні – одного порядку, і це варто визнати як аксіому.
- 3) Знаючи добре творчість А. Міцкевича, І. Франко розумів її значення для світової культури. Саме цим і було зумовлено переклади творів Міцкевича українською мовою та внесок І. Франка у наукове міцкевичезнавство.

Після такого викладу свого бачення наукової проблеми «Іван Франко і Адам Міцкевич» продовжимо дослідження видавничого проекту «Wielka utrata».

У наукових студіях із франкознавства про цю книжку написано справді мало – кілька думок у вже цитованих статтях Г. Вервеса «Іван Франко: Спроба синтезу», Г. Грабовича «Іван Франко і Адам Міцкевич». У монографічному дослідженні О. І. Білецького, І. І. Басса, О. І. Кисельова «Іван Франко: Життя і творчість»² цьому виданню присвячено лише два речення. Обминув або, можливо, не дійшов до справи видання Франкової книжки М. Возняк у монографії «Велетень думки і праці»³, яку не закінчив і яку видали після смерті його учні та колеги О. Н. Мороз та М. Ф. Нечиталюк. Знову ж, у монографії Є. Кирилюка «Вічний революціонер» про це йдеться лише в однім реченні⁴. Тільки принагідно пише про неї Л. Луців у своїй монографії «Іван Франко – борець за національну і

¹ Нещодавно опубліковано цікаве дослідження з міцкевичезнавства: *Weintraub W. Mickiewicz – mistyczny polityk i inne. Studia o poecie / Wybrała i opracowała Z. Stefanowska.* – Warszawa: IBL, 1998. – 252 s.

² *Білецький О. І., Басс І. І., Кисельов О. І.* Іван Франко: Життя і творчість / АН УРСР, ІЛ. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – С. 120.

³ *Возняк М.* Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка. – Київ: ДВХЛ, 1958. – 403 с.

⁴ *Кирилюк Є.* Вічний революціонер: Життя й творчість Івана Франка. – Київ: Дніпро, 1966. – С. 155.

соціальну справедливість»¹. Цікаві деталі про те, як дійшло до видання цього твору, як довго І. Франко виношував ідею опублікувати невідомий рукопис невідомого автора під прізвиськом А. Міцкевича, можемо почерпнути хіба що зі спогадів сучасників, насамперед М. Мочульського і Г. Бігеляйзена, та дослідження архіву письменника.

Спогади М. Мочульського, які він опублікував у книжці «З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916)» у Львові 1938 р., є особливо цінними. Саме завдяки цим споминам ми дізнаємося, що ідея видати невідомий рукопис як продовження «Dziadów» А. Міцкевича зародилася у вже на той час хворого І. Франка або до, або після поїздки в Одесу восени 1909 р. М. Мочульський згадує, що зустрівся з І. Франком біля єзуїтського костелу у Львові (вул. Театральна). Той почав розказувати, “що віднайшов частину «Dziadów» А. Міцкевича і хоче друкувати її в Записках Наукового Товариства ім. Шевченка”. Мене дуже здивували і відкриття поета, і його замір друкувати “відкриту” частину «Dziadów» в Записках, і я поспитав його, яким способом вдалося йому зробити таке відкриття. Поет відповів мені, що сам рукопис щасливим випадком купив він у антикваря Гельця, й дуже радо оповів мені історію мандрівки того рукопису, далеко ширше, як написано у вступі до виданого рукопису під назвою «Wielka utrata»². Як згадує М. Мочульський, І. Франко йому детально розповів, як цей рукопис, що є копією твору А. Міцкевича, переходив із рук до рук, допоки спершу не опинився в руках митрополита Йосифа Сембратовича, потім у його небожа кардинала Сильвестра Сембратовича, а після смерті останнього з його бібліотеки потрапив до рук Гельця. Оскільки найкраще цю розмову далі передає сам М. Мочульський, дозволю собі навести довшу цитату з його спогадів: “Я поспитав поета, які докази в нього, що знайдена копія – це твір Міцкевича. На це він сказав у зовсім спокійнім тоні, що він надприродним способом одержав відомість, що знайдений ним рукопис дальшої частини «Dziadów», заголовок якої, за задумом самого Міцкевича, «Wielka utrata», – це копія Яніни Вітвіцької, знайомої Міцкевича. Я, очевидно, не хотів оспорювати вже

¹ Луців Л. Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість. – Нью-Йорк: Свобода, 1967. – С. 590.

² Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1856–1916) // Спогади про Івана Франка... – С. 390.

автентичності твору Міцкевича, сумнівався тільки, чи редактор «Записок» схоче друкувати у них «Wielką utratę», що не має нічого спільного з українознавством. На це поет сказав, що твір такий цікавий, що його треба видрукувати в «Записках». За якийсь час я довідався, що «Wielka utrata» знаходиться вже в залізній касі директора друкарні К. Беднарського. Михайло Грушевський був у клопоті, як повестися супроти Франка, і просив мене, щоб я переглянув рукопис і сказав йому свій осуд про нього. Беднарський, посміхаючись, видав мені у великій тайні червоно оправлену книгу з «Wielką utratą» і передне слово до неї, продиктоване Франком синові Андрієві. Я прочитав скоренько одне й друге й написав свій осуд Грушевському, що «Wielka utrata» – це неграмотний твір невідомого автора, а передне слово Франка показує, що залізні обручі його логіки розхитані. Передне слово Франка було тоді інакше написане, як появилoся пізніше друком. В ньому, з одного боку, писав поет, що Міцкевич належить до “найгеніальніших людей, яких тільки видала людська раса”, і що “тяжко нам уявити собі ту силу генія, що проявляється у нього іноді чи то в часі гарячих дружніх розмов, особливо під впливом досить примітивної флейтової музики, чи то в хвилинах самотних прогульок, чи то серед гуркоту паризьких вулиць або гучних диспутів польської еміграції”, а з другого боку – писав про “Імпровізацію Конрада”, вершок Міцкевичевої поезії, що вона “інтересна як об’яв манії великості” і що Міцкевич “подав багато симптомів тої манії в різних психічних збоченнях, що виявляються в різних уступах імпровізації”. Знаходилася у тому передньому слові ще й згадка про мемуариста Миколу Малиновського, про якого пише поет, що він утратив зір, “працюючи в архівах, хроніках, а може, й проливши не одну сльозу, заховану перед світом”. Рівняючи тепер у пам’яті текст копії «Wielkiej utraty» з видрукуванням у книзі текстом, мені здається, що *Франко значно виправив писаний текст, а то в ньому було стільки усяких помилок, що трудно було читати*¹ (підкреслення в цитаті моє. – Б. Я.). Хай вибачить мені читач за довгу цитату, та ще й із “внутрішніми” цитуваннями І. Франка, які подає М. Мочульський, але цей уривок – один із найважливіших до історії появи у світ «Wielkiej utraty».

¹ Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1856–1916) // Спогади про Івана Франка... – С. 390–391.

Далі М. Мочульський висуває цілком слушну думку – можливо, І. Франко мав бажання таким робом “придобрити дух Міцкевича” за статтю «Поет зради», подібно, як раніше поет “очистив” від своїх закидів Драгоманова у виданні другого тому листів Драгоманова до нього. А може, у Франка була охота заблищати перед поляками своїм літературним відкриттям. Хоча Франкові не вдалося надрукувати «Wielka utrata» в «Записках НТШ», його не покидала й далі настирлива думка випустити псевдоміцкевичів твір у світ власним накладом¹.

Відмовити І. Франка друкувати цей рукопис не зумів ніхто. Довго й без результату, упрощував його не робити цього криворівнянський парох Олекса Волянський², відтак ще один священник – о. Йосип Застирець³, який, до речі, був ініціатором висунення І. Франка на здобуття Нобелівської премії, і тільки смерть письменника перешкодила зреалізувати цю ідею. Саме Й. Застирцеві розказував І. Франко, що рукопис походить із собору св. Юра від каноніка Лаврівського, і о. Й. Застирець пояснив незрозумілий для Франка факт виклинання Польщі Папою Римським. “Пане докторе, – відповів я (о. Й. Застирець. – *Б. Я.*), – се виклинання полягає на правдивім факті. Я читав, що російське управління отримало від Папи дипломатичною дорогою осудження польського повстання. Відтак мусило польське духовенство проголошувати те осудження з проповідницьі. Народ толкував собі так, що Папа виклинає поляків”⁴.

Але вершиною впертості І. Франка щодо друкування «Wielkiej utraty» була цілковита ігнорація думки двох найбільших сучасників-міцкевичезнавців: Генрика Бігеляйзена, до речі, Франкового особистого друга, та професора Берлінського університету Олександра Брікнера. Ось як про це згадує Г. Бігеляйзен: “Одного дня приходить до мене Франко з пожовклим рукописом. Був уже тоді хворий. Запитую його про сенс принесеного манускрипту. Франко з торжественною повагою достойно відповів: “Це є невідомий твір А. Міцкевича; приношу тобі його до оцінки”. Я віднісся до рукопису з недовір’ям і упередженням. Франко мене за це ще й ви-

¹ Мочульський М. З останніх десятиліть... – С. 391.

² Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка... – С. 500.

³ Застирець Й. Зі споминів про блаженної пам’яті д-ра Івана Франка // Спогади про Івана Франка... – С. 503.

⁴ Там само.

ганьбив, кажучи: “Що то за критик з тебе, коли не признаєш таких цінностей?!”¹. Знаючи знаменито кожную літеру, найдрібнішу річ Міцкевича, я після прочитання рукопису заявив Франкові, що принесений ним твір є сучасний Міцкевичеві та написаний під впливом третьої частини «Dziadów». Франко не довіряв моїм висновкам і послав твір на рецензію Олександрові Брікнерові до Берліна. Брікнер висказав таку саму думку, що я, лиш іншими словами”¹.

Сучасники звертають увагу на істотні зміни в характері І. Франка, які стали результатом його хвороби. Ось як про це пише В. Дорошенко: “Він став якийсь дражливий, підозрілий якийсь наче заздрісний, що відбилось на його відношенні до писань Грушевського”². У житті І. Франка розпочався той період, який закінчиться його відходом у вічність, коли його дії будуть нелогічними, коли він сам створюватиме проблеми для своїх друзів і колег, коли його претензії часом не тільки необґрунтовані, але й образливі. І це стало проблемою не лише для І. Франка, але й для розвитку тогочасних українознавчих студій.

Поява «Wielkiej utraty» у львівських книгарнях співмірна з вибухом гарматного стрільня. Першим повідомив про вихід у світ книжки «Wielka utrata» український письменник С. Твердохліб у статті «Невідома драма Міцкевича», яку опублікував часопис «Gazeta Wieczorna» 22 грудня 1913 р.³. Проаналізувавши аргументи І. Франка щодо авторства цієї драми, подавши коротко її зміст, С. Твердохліб резюмує, що не ставить собі завдання стверджувати обґрунтування видавця, не має наміру глибоко входити в її зміст, а хоче “...лише повідомити читачів «Gazety» про цікаве видання д-ра Франка, яке в найближчих днях з’явиться на книгарняних полицях”⁴. Натомість польський публіцист С. Василевський у статті, що з’явилася через два дні в тій же газеті під назвою «Міцкевич на столику, що крутиться»⁵, подає усі Франкові “кривди” щодо

¹ Бігеляйзен Г. Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка... – С. 272.

² Дорошенко В. Іван Франко в моїх спогадах... – С. 404.

³ Twerdochlib S. Nieznany dramat Mickiewicza? // Gazeta Wieczorna (Lwów). – 1913. – Nr 1661. – 22 grudnia. – S. 3–4.

⁴ Там само. – С. 4.

⁵ Wasylewski S. Mickiewicz na wirującym stoliku: Rewelacje d-ra Franki // Ibid. – Nr 1665. – 24 grudnia. – S. 3–4.

польського народу, зокрема відому його статтю «Поет зради», і приписує українському письменнику спіритизм.

Одним із перших професійних літературознавців прочитав книжку Ян Парандовський, котрий не міг зрозуміти викладених у Франковій передмові аргументів, на підставі яких І. Франко зараховує твір до спадщини А. Міцкевича і які той виклав у своїй передмові. Тому Я. Парандовський написав 31 грудня 1913 р. Франкові листа, на якого той відповів 3-го січня 1914 р. Парандовський повністю друкує текст відповіді у львівському часописі «Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki» 22 січня 1914 р.¹

І. Франко повторює свою переконаність в авторстві А. Міцкевича знову ж так, як він це трактує в передмові, мовляв, від 1908 р. має незвичайний дар відкритого слуху на голоси духів, однак різко відмежовується від приписуваних йому в «Gazecie Wieczornej» Ст. Василевським занять спіритизмом. Звичайно, аргументи на кшталт “Któż inny prócz Mickiewicza i kto w najwyższym rozkwiecie swej twórczości mógł napisać taki dramat?”² не могли переконати не тільки Я. Парандовського. Тому далі літературознавець наводить кілька цитат із драми, які свідчать справді, як він каже, про “фатальну думку”, ніби цей малохудожній твір міг належати генієві польської літератури. Власне Я. Парандовський підкреслює “корчемний гумор” багатьох рядків цього твору та й кілька деталей, які не могли свідчити про високу інтелігентність та освіченість його автора. А прочитавши й відгук української преси, цитує «Руслана»: “Цілий рік [І. Франко] упрошував книгарню Шевченка, щоби видала той “об’явлений” твір, однак вона, помимо своєї шани до д-ра Франка, не зробила того”. Наприкінці автор висловлює думку, що “книжка, котру нам видавець хотів пожертвувати на Свят-вечір, не відчуваючи, може, як ображає наші почуття думкою, що «Wielką utratę» міг написати наш пророк”³.

Та найобразливішим для І. Франка був лист-рецензія сина Адама Міцкевича, Владислава, опублікований у «Книжці: Місяч-

¹ Parandowski J. Niedorzeczny pomysł Dr. Iwana Franki // Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki. – 1914. – Nr 17. – 22 stycznia. До речі, повністю опублікований тут лист І. Франка, написаний польською мовою, не потрапив до п’ятдесяти-томника.

² Там само.

³ Там само.

нику, присвяченому польській критиці і бібліографії»¹. До речі, примірник «Wielkiej utraty» Владиславові Міцкевичу до Парижа, де той мешкав і працював, надіслав сам І. Франко за власний кошт. Шкода, що п. В. Міцкевич, який себе вважав за великого польського інтелігента, написав так образливо про відомого вченого й пись-менника, про хворобу якого він мав би здогадатися з того, що писав І. Франко у своїй передмові. Але є там і цікаві думки: В. Міцкевич повністю заперечує наявність такої особи, як Яніна Вітвіцька, паризької знайомої родини Міцкевичів, що, на думку І. Франка, копіювала «Wielką utratę» із рукопису автора. Наведено також цікаві історії та прізвища польських поетів і віршомазів, які приписували А. Міцкевичу написання подальших частин «Dziadów»². Усе ж лист В. Міцкевича, попри його рацію, за суттю є зразком зверхнього ставлення польського пана до людини, нібито не гідної його рівня.

Правда, коментар д-ра Єжи Коллера, опублікований після листа В. Міцкевича, є поміркованішим. Автор доволі спокійно аналізує «Wielką utratę», нагадуючи, що спочатку І. Франко думав, нібито драма належить Ю. Словацькому. Є. Коллер наводить деякі яви й порівнює їх із «Підготовою» до «Кордияна» Ю. Словацького. На закінчення він пише так: “Не погоджуйчись, а навіть побо-рюючи гіпотезу д-ра І. Франка, належить піднести і пошанувати добру волю і гаряче прагнення стопити ворожі почуття взаємної ненависті у святім полум’ї великої поезії”³.

Заслугує на увагу рецензія на вихід у світ «Wielkiej utraty», яку написав приблизно в той же час, 1914 р., професор Львівського університету Юзеф Калленбах⁴. Цей знайомий І. Франка починає свою працю такими словами: “Є то істотно велика втрата часу і коштів – д-р Франко впав жертвою дивної автосугестії, приписуючи Міцкевичу нездарну халтуру, яку не підписав би жоден з еміграційних поетів, навіть найменший ані Гащинський, ані

¹ Książka. Miesięcznik, poświęcony krytyce i bibliografii polskiej / Pod red. L. Bernackiego i M. Rulikowskiego. – Rok XIV. – Warszawa; Lwów, 1914. – Styczeń–luty. – S. 57–58.

² Там само.

³ Там само. – S. 60.

⁴ Kallenbach J. [Rez.] // Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne, poświęcone historii i krytyce literatury polskiej. Wydawane przez Towarz. lit. im. Adama Mickiewicza / Pod red. W. Hahna. Rocznik XIII. – We Lwowie, 1914–1915. – S. 93–95.

Ульріх, ані навіть ославлений автор «Шуї» чи «Залізної Марини»¹. Як приклад, що такого не міг написати польський пророк, він слушно наводить вірш зі с. 56 рецензованої книжки:

*“Pij carze! To dla ciebie napój nad napoje
(krew i łzy)
Niech się nim twoje wnętrzności nasycą.
Ale w twoich wnętrznościach Krakus się urodzi,
Który w twe zioobra śmiertelnie ugodzi
I mściwem okiem zabłyśnie
naszą Polskę z gardła ci wyciśnie”.*

Поділяючи в цілому думки Владислава Міцкевича, професор Ю. Калленбах все ж, на відміну від шляхтича В. Міцкевича, титулує І. Франка “доктором” і наприкінці перефразовує латинське прислів'я: “Ut desit Mickiewicz, tamen est laudanda voluntas”².

Сяк-так прихильною до помилки І. Франка була стаття невідомого автора під заголовком «Голос Івана Франка», надрукована у краківській «Критиці»³. Підсумовуючи прагнення І. Франка, автор пише: “Об’ява та з боку Івана Франка шляхетна і кожен поляк повинен потиснути з пошаною так простягнуену руку”⁴.

Очевидно, були й інші відгуки на це Франкове видання. Я спробував подати максимально те, що опублікувала польська преса про це видання І. Франка. Звичайно, про нього писала переважно польська еліта: оскільки видання з’явилося як книжка українська, це уберегло І. Франка від зливи бруду польських публіцистів, яка б не забарилася, коли б книжка побачила світ як польське видання.

Реакція української публіки була співчутлива. Я вже згадував про оцінку М. Мочульського, яку той подав на прохання М. Грушевського. В архіві І. Франка зберігається невеличка рукописна записка С. Чарнецького: її автор висловлює думку про непридатність цього твору для сцени⁵. Міркування часопису «Руслан»

¹ Kallenbach J. [Rez.] // Pamiętnik Literacki... – S. 93.

² Там само. – S. 95. “Хай це не Міцкевич, але хай будуть похвалені добрі наміри” (з лат.).

³ Głos Iwana Franki // Krytyka. Dwutygodnik, poświęcony sprawom polityczno-społecznym i literacko-artystycznym / Pod red. W. Feldmana. – Kraków, 1914. – Rok XVI. – Kwartal I. – Tom XLI. – S. 135.

⁴ Там само.

⁵ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 3964.

наведено вище. На цьому обмежу згадки про оцінку появи у світ «Wielkiej utraty». Підкреслю лише, що критику, часом несправедливу й дошкульну, наприклад, лист Владислава Міцкевича, І. Франко сприймав дуже стоїчно.

* * *

Жодна книжка І. Франка не видавалась так довго і, мабуть, жодній він не приділяв такої уваги й таких зусиль, як «Wielkiej utracie». Як свідчать архівні документи, книжку було здано в друкарню НТШ до набору 15 квітня 1910 р.¹. Постає природне питання, чому її так довго друкували.

Насамперед, це було зумовлено тими обставинами, що всі друзі й приятелі І. Франка намагалися, як могли, відмовити його від реалізації цього проєкту. По-друге, сам набір рукопису був дуже складний: І. Франко дав директорові друкарні НТШ К. Беднарському рукопис у так званій червоній оправі, не переписуючи його й не виправляючи помилок. Можна собі тільки уявити, як важко з ним працювали і друкарі, а далі й сам І. Франко. Видається дуже реальним, що письменник, як свідчить Андрій Дутчак, один із його секретарів, під час хвороби таки міг дещо дописувати до тексту. Але все можна уточнити (в архіві Франка зберігається той сумнозвісний рукопис у червоній оправі²) і при текстологічним звірванні оригіналу з переддруком легко встановити внесок І. Франка у виправлення тексту твору. Інша річ, чи сама праця вартує того, аби це робити.

Маємо всі підстави стверджувати, що книжка побачила світ у грудні 1913 р., перед латинським Різдрвом. Про це свідчать насамперед статті С. Твердохліба та С. Василевського, опубліковані 22 і 24 грудня 1913 року в «Gazecie Wieczornej», про що згадано вище. Підтвердженням є також публікація Яна Парандовського в часописі «Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki» від 22 січня 1914 р.³, де автор пише, що книжка з'явилася кілька тижнів перед тим. Отже, від часу замовлення книжки та передання рукопису до

¹ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 614. – А. 168 зв.

² ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 3964.

³ *Parandowski J. Niedorzeczny pomysł Dr. Iwana Franki // Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki [Lwów]. – 1914. – Nr 17. – 22 stycznia.*

набору минуло три роки й сім місяців – унікальний показник для характеристики видавничої діяльності І. Франка.

Але найбільше вражає вартість і якість друку. Наклад книжки в тисячу примірників коштував велику суму – 2707 кор. 95 кр. Лише вартість паперу складала 570 кор.¹. Жоден із видавничих проєктів І. Франка не був таким коштовним. Для порівняння наведемо вартість такого розкішного видання Українсько-руської Видавничої Спілки, як антологія «Акорди» (Львів, 1903, упорядкування І. Франка, ілюстрації Ю. Панькевича)². Друк «Акордів» накладом у 3100 прим. без вартості паперу коштував 1860 кор; «Wielkiej utraty» накладом у 1000 примірників (більше, ніж утричі менший) – 2137 кор. 95 кр. Отже, собівартість друку одного примірника «Wielkiej utraty» більше, ніж утричі перевищувала собівартість примірника «Акордів». І це оплачувало не товариство чи видавнича спілка, а сам І. Франко. Цим виданням І. Франко практично зруйнував себе напередодні світової війни і зробив це всупереч спротиву своїх опікунів.

«Wielka utrata» має м'яку обкладинку синього кольору, обрамлену художньою рамкою. Назва книжки й рамка прикраси червоного кольору, тобто обкладинка й титульний аркуш друкувалися подвійним прогоном – чорним і червоним кольорами. Розмір книжки 23,2×15 см після обрізу має CLXII+244 сторінки формату великої вісімки. На звороті титулу авторське застереження: “Право передруку драми й перекладу житєпису Міцкевича застерігає собі видавець Др Іван Франко”. Книжка складається з «Переднього слова», Франкової компілятивної розвідки «Адам Міцкевич», написаної на основі праці В. Спасовича, взятої з «Енциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона» та доповнень із чотиритомника Владислава Міцкевича «Żywot Adama Mickiewicza», куди, як приклади Міцкевичевої поезії, ввійшли Франкові переклади низки віршів, у т. ч. і відомі «До матері польки», вступу до «Пана Тадеуша» та переклад із латинської «Оди на честь Наполеона». Ця компіля-

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1 – Од. зб. 614. – А. 168 зв.

² Про це йдеться у підрозділі 6.3. цієї праці та в статті: Якимович Б. Антологія «Акорди»: Шедевр українського книговидання ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Ювіл. зб. на пошану чл. кор. НАН України Миколи Ільницького / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 353–373.

тивна розвідка, окрасою якої є Франкові переклади, має таке закінчення: «Писано від 16 серпня до 14 жовтня 1913 року».

Як згадував М. Мочульський і що зазначалось вище: надруковане в книжці «Передне слово», датоване 16 серпня 1913 р.¹, та давніша передмова, яку читав М. Мочульський 1909 р., – абсолютно різні твори.

Сучасну текстологічну експертну оцінку драми «Wielka utrata» я попросив зробити свого колегу, письменника, полоніста за фахом Григорія Чопика. Далі кілька думок, які він виклав у рукописі «Мицкевич чи не – Мицкевич», що зберігається в моєму архіві².

Навіть побіжний аналіз помилок гіпотетичного автора поеми у відтворенні елементів російської мови в репліках персонажів-москалів свідчить, що автор досить поверхово знав російську мову і, очевидно, практично не використовував її. Ось кілька прикладів на підтвердження цієї тези:

CAR

[...] I takie ciągle ogłaszałem manifesty,

Sypiąc pieniądze, ordery i *chresty*.

У примітках автор зазначає: “*Chrest* znaczy krzyż w Rossyi. Wszyscy złodzieje mają krzyże”³. Принагідно зауважу, що у відтворенні польською графікою це слово повинно було б усе-таки мати форму не *chrest*, а *kriest* (порівняй рос. *крест*). Замість *Władymira*⁴ мало б, очевидно, бути *Władimira*, оскільки Володимир – це по-українському, а не російською; замість *Wierowkin*⁵ – *Wieriowkin*, замість *rebionków*⁶ – *riebiat* або ж *dietiej*, оскільки подана в тексті поеми форма взагалі не властива російській мові. *Wasze błahorodie*⁷ і *hosudar*⁸ мали б передаватися, як *blagorodije* і *gosudar*, оскільки фрикативне *h* характерне для південноросійських діалектів або української, а не російської літературної мови. *Rabiata*⁹ –

¹ До речі, також не включене до 50-томного Зібрання творів І. Франка.

² Чопик Г. Мицкевич чи не – Мицкевич: До питання про авторство поеми «Wielka utrata» // Рукопис: Архів Б. Якимовича. Тека «Wielka utrata» Івана Франка». – С. 1.

³ Мицкевич А. Wielka utrata... – С. 45.

⁴ Там само. – С. 6.

⁵ Там само. – С. 57.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Мицкевич А. Wielka utrata... – С. 59.

відповідно *riebiata, kaziennym kosztem*¹ – *kazionnym, dwa rebionki*² – *dwoje dietiej, chrestyki*³ – *kriestiki, Polszcza*⁴ – *Polsza, dengi*⁵ *diengi, katorha*⁶ – *katorga*, як це слово, зрештою, фіксують польські лексикографічні джерела, а явний українізм *hydną*⁷, тобто *гідну*, як і багато інших помилок, якими рясніє текст і які типологічно характерні радше для українців (!), а не для поляків, узагалі породжує настирливі припущення, що автор «Wielkiej utraty», мабуть, навіть не поляк, а ... українець.

Консультуючись із Г. Чопиком, особливу увагу, ми звернули на україномовні вкраплення в тексті драми. Очевидно, це стосується, насамперед, польської міфотворчості образу Вернигори, який, звичайно, присутній і у «Wielkiej utracie». Ось приклад цього:

STARZEC (mowi po rusku)

Dim mij – jasni nebesa,

Chmara – kiń, a witry szlak,

Znajesz, Caru, chto to ja

Ja Wernyhora, kozak.

CAR

Precz, kozacze...! Knuty! Knuty!

W rekruty! w rekruty!

STARZEC.

Ja z twojich knutiw śmiju sia

Ja tebe zabiju knutom!

Jak w tve serce podywlu sia,

Stanesz tutki kaminiom.

Ja czrez ciŃu Ukrainu

Dobrym ludiam worożyw,

*Czerez more perepływ. [...]*⁸

І таких прикладів, до речі, можна навести з багатьох монологів козака Вернигори – дуже добре відчувається, що автор справді знає українську мову набагато краще, ніж російську, до того ж, що

¹ Там само. – С. 74.

² Там само. – С. 80.

³ Там само. – С. 84.

⁴ Там само. – С. 86.

⁵ Там само. – С. 90.

⁶ Там само. – С. 183.

⁷ Там само. – С. 169.

⁸ Там само. – С. 40–41.

підкреслює Г. Чопик, – на версифікаційному рівні, характерному для української поезії періоду романтизму.

Численні помилки в переданні російських вкраплень є ще одним дуже серйозним аргументом проти авторства А. Міцкевича. А. Міцкевич народився в маєтку Заося, недалеко від Новгородка, в історичній Литві, точніше – Білорусі, що на той час входила до складу Російської імперії. Навчався в школі в Новгородку та у Віленському університеті, а далі жив у Петербурзі, Одесі, Криму та в Москві, спілкувався там із представниками переважно російськомовної інтелігенції і, очевидно, добре опанував російську мову, враховуючи його філологічний талант і знання багатьох чужих мов. Але української не знав, бо навряд чи міг навчитися її у російськомовній назагал Одесі серед українських селян чи обслуги, яка поповнювалася з провінції і з якою він мало спілкувався. Тобто дуже логічне заперечення, яке звідси випливає: А. Міцкевич не міг би писати вкраплення до «Wielkiej utraty» українською мовою набагато краще, ніж робив би (якби робив) російські, допускаючи чимало помилок. Отже, драму «Wielka utrata» писала людина, яка знала українську мову.

Однак, гіпотеза про те, що «Wielką utratę» написав українець, дуже сумнівна. А те, що дехто висував думку ніби її написав сам І. Франко, заперечив навіть Владислав Міцкевич, твердячи (напівіронічно, здається), що «Іван Франко краще вив'язався б з того завдання»¹.

А тепер про необхідні умови, які могли б стосуватися автора драми:

1) очевидно, це був учасник польського повстання 1830–1831 рр., патріот, який справді дуже ненавидів гнобителів своєї нації, насамперед, російського царя Миколу I («Палкіна») і його ревного сатрапа генерала Івана Паскевича, “світлішого князя Варшавського”, який потопив у крові польське повстання.

2) Рукопис опинився в Галичині, був у бібліотеці Сембратовичів, отже, автор драми, найімовірніше, був галичанином, а то й людиною, що зналася з українцями.

3) Автор драми, про що ми вже зазначали вище, знав українську мову.

¹ *Mickiewicz W.* [Рецензія на «Wielką utratę»] // *Książka. Miesięcznik, poświęcony krytyce i bibliografii polskiej...* – Warszawa; Lwów, 1914. – Nr 1–2. – Styczeń–luty. – S. 58.

Тому висуюю гіпотезу, що її автором міг бути хтось із галицьких поляків, які брали участь у польському повстанні, потім повернулися в Галичину, а рукопис драми потрапив до митрополичої бібліотеки.

Із представників т. зв. польської школи в українській поезії і серед тих, хто брав участь у повстанні 1830–1831 рр., були: Каспер Ценглевич (1807–1886), Антон Шашкевич (1813–1880) та Томаш Август Олізаровський (1811–1879). Ці троє повністю відповідають наведеним вище трьом необхідним умовам. Судить самі: Каспер Ценглевич народився в м. Городенці, тепер Івано-Франківської області, де поляків було не дуже й багато, навчався в Самбірській гімназії та Львівському університеті, був учасником повстання, після його поразки повернувся в Галичину. Його агітаційні вірші поширювалися в 30-х роках у численних списках. Був різкий і безкомпромисний. Польські дослідники його життєпису В. Т. Віслоцький і З. Горошкевич стверджують: “Поезія Ценглевича, і польська, і українська, дуже кепська, але винятково патріотична, кружляла переважно у відписах”¹. Цього неспокоїного чоловіка доля ганяла по далеких світах, однак він і після повстання, і перед самою смертю був у Львові, де й помер, а ним, заслуженим патріотом, опікувався польський меценат українського походження В. Дідушицький, звідси, дуже ймовірно, його твори могли потрапити до митрополичої бібліотеки на Святоюрську гору. Саме К. Ценглевич – а до цієї думки схиляється відомий дослідник цього періоду, львівський історик Феодосій Стеблій – міг бути найімовірнішим автором «Wielkiej utraty».

Проте серед “претендентів” на авторство цієї драми не слід відкидати ще двох поляків, які знали українську мову й писали нею літературні твори. Йдеться про Антона Шашкевича, народженого в с. Бічевій Літинського району на Поділлі, учасника польського повстання 1830–1831 рр. (після того жив деякий час в Галичині, згодом повернувся на Поділля), а далі – 1863 р., в якому брав участь разом зі своїми синами. Відтак А. Шашкевич поселився в Галичині, в с. Кунисівці поблизу Городенки, де й закінчив своє життя. У 1830 р. вийшла збірка творів А. Шашкевича зі стат-

¹ Wisłocki W. T., Horoszkiewicz Z. Ciągiewicz (także Cinglewicz i Ciągiewicz) Kasper Melchior Baltazar // Polski Słownik Biograficzny. – Kraków: Nakładem PAU, 1938. – S. 71.

тею про нього пера С. Бушчинського (Pieśni Antoniego Szaszkiwicza wraz z jego życiorysem... Kraków, 1890)¹.

Із представників польської школи в українській поезії того періоду учасником повстання 1830–1831 рр. був також народжений на Холмщині Томаш Август Олізаровський (1811–1879), дитинство і юнацькі роки якого минули на Волині, де він навчався у Кременецькому ліцеї. Після поразки повстання Олізаровський теж перебував у Галичині і лише 1836 р. емігрував до Англії².

Оскільки рукопис у червоній оправі писано таки жіночою рукою, не можна виключати також авторства не відомої ні українознавству, ні полоністиці поетки з Бердичева, яка писала вірші українською мовою під псевдонімом «Пані М.» – так її називав польський поет-романтик Олександр Гроза (1807–1875), що познайомився з нею саме в Бердичеві 1857 р.³

І все ж, найімовірніше, автором «Wielkiej utraty» міг бути таки К. Ценглевич. Пишу – “міг бути”, бо довести це остаточно не може, однак саме в пошуках імовірного автора цієї контраверсійної драми і полягає джерелознавчий аспект наших студій про цей давничий проєкт І. Франка.

Підсумовуючи наше дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Видання «Wielkiej utraty» було найдорожчим книжковим видавничим проєктом Івана Франка, що його матеріально зруйнував і не дав змоги вирішити ті проблеми, з якими застало його воєнне лихоліття.

2. Видаючи «Wielką utratę», І. Франко підсвідомо ставив собі за мету “заспокоїти” дух Міцкевича, який його переслідував від часу хвороби. Саме так він “повівся” з духом Драгоманова, видавши 1908 р. другий том їхнього листування з відповідним коментарем.

3. З поліграфічного боку «Wielka utrata» – зразок одного з найкращих українських друків першої половини ХХ ст. І хоч ніхто з художників книги не був причетним до її видання, на увагу заслуговує цікаве оформлення обкладинки, титульного аркуша,

¹ Див.: Якимович Б., Павчак С. Послідовники «Руської трійці» на Городенківщині // Шашкевичіана. Зб. наук. праць. – Вип. 3–4. – Львів, Вінніпег, 2000. – С. 305, а також примітки Р. Ф. Кирчіва та М. П. Гнатюка до книги: Українською музою натхненні: Польські поети, які писали українською мовою. – Київ: Рад. письменник, 1971. – С. 281. – (Серія «Бібліотека поета»).

² Українською музою натхненні... – С. 283.

³ Там само. – С. 288–289.

двоколірний друк цих елементів, а також шмуцтитул додатку, де Франко подав “вибір поезій Адама Міцкевича” (с. 195) та портрет Юліана Костянтина Ордона (с. 199).

4. Заангажований ідеєю видання «Wielkiej utraty», І. Франко спромігся під час її підготовки до друку зробити ще кілька власних перекладів творів А. Міцкевича, яких в іншому випадку могло би й не бути. Вибір поезій Адама Міцкевича (с. 195–244) – добрий зразок Франкового перекладацького мистецтва.

5. Текст анонімного польського автора, який так різко сприйняла польська наукова громадськість і, насамперед, син Адама Міцкевича Владислав, є матеріалом передовсім для істориків – дослідників польського повстання 1830–1831 рр. Фахівці, які знайдуть тут багато цікавого для відтворення духу тієї епохи, мали би знати про позитиви Франкового видання й використовувати його при потребі.

6. Досі недооціненим внеском до українського міцкевичезнавства є розлога вступна стаття І. Франка до книжки під заголовком «Адам Міцкевич», написана як компіляція з дослідження польського письменника та історика літератури Володимира Спасовича, чотири томової студії Владислава Міцкевича і багатьох вставок самого Франка між цитатами Спасовича й Міцкевича. Шкода, що «Передне слово» і ця компілятивна студія І. Франка (може служити прикладом перекладу наукових досліджень з російської і польської мов) опинилися поза межами його Зібрання творів у 50 томах.

7. Завдяки нездійсненному (і не потрібному нікому) задумові опублікувати в 1915 р. німецькомовний переклад «Wielkiej utraty», ми маємо Франковий німецькомовний переклад «Притчі про захланність», який чекає на свого видавця – йдеться про Франкову інтерпретацію давньоукраїнської прозової легенди «Притча про гадюку в домі» (про це детальніше в підрозділі 8.2 цієї праці).

8. Не підлягає сумніву, що драма «Wielka utrata» – не є твором пера А. Міцкевича. На мою думку, її автором мав би бути:

а) шляхтич, людина з певною освітою, бо жоден селянин не брався б за таку працю;

б) численні помилки в переданні польськими літерами російських слів свідчать, що автор драми не знав добре російської мови (навпаки, краще знав українську) і міг бути найімовірніше народженим або на Правобережній Україні, або в Галичині;

в) судячи зі стилю цих “wierszydł-iv”, як іронічно називав драму Владислав Міцкевич, їх автором міг бути відомий польський діяч та учасник подій 1831–1832 рр. Каспер Ценглевич. Менш імовірний автор – Антон Шашкевич, хоча виключати його, як і автора, що ховається під криптонімом «Пані М», не слід. Якщо мої припущення колись підтвердяться, то можна буде хіба зрадіти, що вдалося розв’язати одну із загадок франкознавства. До речі, досі ніхто із польських чи українських дослідників не висував жодних припущень щодо авторства «Wielkiej utraty».

І наостанок. Назва цього підрозділу мала б дати відповідь на непросте питання, на яке не пробували відповісти ні прихильники, ні хулители І. Франка, а найважливіше – дослідники його життя і творчості. Спробую дати своє тлумачення виникнення та здійснення цього видавничого проекту. Якоюсь мірою це було покаянням, адже І. Франко розумів геніальність А. Міцкевича і те, що не мав права переносити дії Конрада Валленрода на діяльність польського пророка і на всі ідеї, які той закладав у кожен свій твір. Урешті, І. Франко добре розумів, що А. Міцкевич щиро й посправжньому любив свій народ і вболівав за його майбутнє – таке саме ставлення до українського народу сповідував І. Франко і ради цього працював “у поті чола” весь свій вік.

Щодо містифікації: в листі до Я. Парандовського від 3 січня 1914 р., то І. Франко категорично заперечує, нібито його відкриття авторства драми ґрунтувалося на заняттях спіритизмом. Отже, він аж ніяк не збирався займатися містифікацією. Але власні Франкові пояснення в цьому листі, узагальнення навколо ідеї приписування Міцкевичеві віднайденого рукопису (а про це я навів достатню й переконливу кількість споминів сучасників) свідчать про те, що він щиро вірив у автентичність своїх суджень із цього приводу. Отже, потреба видання «Wielkiej utraty» було щирим переконанням його хворого розуму. А в реалізації самого видавничого проекту, власне у книжці, яку він таки надрукував, варто було б вбачати багато позитивних моментів і хіба щиро пошкодувати хвору людину, яка прирекла себе на такі великі матеріальні витрати.

РОЗДІЛ VIII
ВИДАВНИЧІ СЕРІЇ
ІВАНА ФРАНКА XX ст.

Іван Франко. Фото 1913 року

8.1. ОНУФРІЙ ПАШУК ТА СПІВПРАЦЯ У ВИДАННІ «УНІВЕРСАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ»

У 1909 р. на теренах Галичини, у Львові, з'явилася невеличка книжка І. Тургенева «Поезії в прозі», що започаткувала нове видавництво «Універсальна бібліотека». Її видавцем став молодий філолог із Тернопільщини Онуфрій Пашук, який невдовзі залучив до свого видавництва І. Франка. Отже, І. Франко виступає співвидавцем нової, за чергою п'ятої, книжкової серії – до кінця життя він видаватиме ще одноосібно «Міжнародну бібліотеку» (1912–1914) та «Всесвітню бібліотеку» (1914–1916) – останню спільно з відомим бібліографом і видавцем Іваном Калиновичем.

Насамперед, треба з'ясувати, хто такий Онуфрій Пашук, засновник видавництва «Універсальна бібліотека», даних про життя й діяльність якого нема в жодному українському енциклопедичному виданні.

Онуфрій Пашук народився на галицькому Поділлі в с. Скорики тодішнього Збаразького повіту (тепер – Підволочиський р-н Тернопільської обл.) 25 червня 1881 р. в багатодітній (дев'ятеро дітей) родині селянина Дем'яна Пашука. Початкову освіту здобув у рідному селі, середню – в Тернопільській гімназії, вищу – у Львівському університеті, закінчивши філософський факультет. Мав талант до вивчення чужих мов.

З родиною Пашуків І. Франко познайомився ще до початку співпраці з Онуфрієм Пашуком у виданні «Універсальної бібліотеки», а власне, не пізніше 1898 р. Батько Онуфрія, Дем'ян Пашук, був заможним селянином зі Скорик, володів 50 моргами (понад 25 га) землі, був свідомою людиною, яка не цуралася громадських справ. Його хата слугувала своєю читальнею, де селяни читали газети, книжки, готувалися до виборчих баталій. Старший син Дем'яна Пашука, Йосип, у молодому віці був одним із провідних діячів радикальної партії на Збаражчині. Близькими друзями Йосипа Пашука були відомі радикали Андрій (Яндрух) Шмигель-

ський, Яків (Ясько) Остапчук та інші¹. Родина Пашуків належала до кола осіб, які висунули Івана Франка кандидатом на посла до Державної ради з четвертої курії. До речі, Йосип Пашук приятелював з о. Степаном Качалою, який служив у с. Медині, мав велику бібліотеку і позичав збаразьким радикалам цінні книжки². Участь у виборах 1898 р. – дуже важливий епізод у біографії І. Франка, і ще потребує детального аналізу (такий аналіз зробив М. Возняк про вибори 1895 р. у статті «Виборче беззаконня проти Івана Франка»). Власне, вибори на Тернопільщині стали четвертою й останньою спробою І. Франка здобути депутатський мандат і реалізувати свої ідеї на загальнодержавному рівні³. Йосип Пашук брав активну участь у виборчій кампанії: він був довіреною особою І. Франка. Саме Й. Пашук разом з А. Шмигельським виступали на одному з найбільших селянських зібрань, що відбулося 8 травня 1898 р. в с. Супранівці і куди зійшлося понад 200 осіб із кільканадцятьох сіл⁴.

Треба відзначити, що вибори на галицькому Поділлі були для І. Франка важливими і, водночас, дуже важкими. Подільська шляхта (поляки й полонізовані українці) була найреакційнішою на теренах Габсбурзької монархії, але й українці там теж стояли не на висоті. Консервативний клір робив усе, щоб не дати посольського мандата “безбожникові” (на їх погляд) Франкові. Шкода, що нерозуміння важливості вибору саме І. Франка послом Державної ради виявив і митрополит Сильвестр Сембратович – уже лежачи на смертному одрі, він видав супроти радикалів спеціальну куренду, що налаштувала проти І. Франка підлеглий митрополитові клір⁵. Фактично вибори були сфальшовані на догоду урядовому кандидату Гладишовському: “При виборах с четвертої курії в округах Тернопіль-Збараж-Скалат стало ся то, що до тепер звичайно діялося в Галичині при виборах: кого иншого виборці вибрали, а кого

¹ Пашук А. Деякі відомості про Онуфрія Пашука. Рукопис зберігається: Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка. Відділ рукописних стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. (Далі – НБ ЛНУ ім. І. Франка. ВРСРК). – Рук. 3628 III. – А. 2.

² Там само.

³ Возняк М. Виборче беззаконня проти Івана Франка // Іван Франко: Статті і матеріали. Зб. 1. – Львів: ЛДУ ім. І. Франка. – 1948. – С. 65.

⁴ Громадський голос. – 1898. – 20 трав. – С. 115.

⁵ Там само. – 1 лип. – С. 143.

іншого именовано послом. Виборці вибрали д-ра Івана Франка, именовано ж послом д-ра Еміліяна Гладішовського”¹.

Усе ж цими останніми для І. Франка виборами Русько-українська радикальна партія показала себе як зростаючу політичну силу, що здобуватиме в майбутньому не одну перемогу, а передвиборча агітація І. Франка, його довірених осіб Я. Остапчука, А. Шмигельського, Й. Пашука та інших сприяли зростанню національного руху².

Маємо підстави твердити, що співпраця Івана Франка з Онуфрієм Пашуком розпочалася не пізніше 1904 р. – тоді Франко був одним із керівників Українсько-руської Видавничої Спілки. Про це свідчить лист О. Пашука до І. Франка від 18 січня 1905 р. з Ясенова Горішнього біля Криворівні – перший зі збережених епістолярних документів їхніх взаємин³. Тоді О. Пашук лікувався в Карпатах і водночас інтенсивно працював над видавничими проектами УРВС. Разом із листом О. Пашук надіслав Франкові рукопис власного перекладу книжки видатного французького сходознавця Жоржа Масперо «Старинна історія східних народів», просив не гніватися, що затримав працю, яку обіцяв закінчити ще в грудні 1904 р. Перекладач не зумів знайти відповідників для кількох французьких фраз і просив І. Франка допомогти йому та оцінити якість усього перекладу⁴. На думку О. Пашука, не слід перекладати українською мовою джерела до праці Ж. Масперо, що, на наш погляд, цілком правильно, бо ця робота не матиме сенсу – читач, який захоче скористатися джерелами в чужих мовах, мусить знати, як вони звучать в оригіналі. О. Пашук радиться з Франком, чи буде ілюстровано переклад, бо це матиме значення для українського читача, а перекладач мав би взяти участь у доборі ілюстративного матеріалу.

Далі О. Пашук повідомляє І. Франка: “«Essais» Тена теж уже перекладені, тільки не справлені. Коли вийшов «Звіробійник», то просив би м вислати мені зо два примірники. Так само і «Вістник». Я хотів удатися з цим до п. Гнатюка та його відай нема в Тов.[аристві]”⁵. Насамкінець, О. Пашук передає Франкові сердечні

¹ Громадський голос. – 1898. – 20 трав. – С. 142.

² Там само. – 1898. – Трав.– лип.

³ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 279–287.

⁴ Там само. – С. 280.

⁵ Там само. – С. 282.

поздоровлення від панства Арсеничів – цей факт має значення для наукового життєпису І. Франка¹.

Як бачимо, в цьому листі згромаджено багато повідомлень, які потребують детальніших пояснень, бо проливають світло не тільки на взаємини О. Пашука з І. Франком, але дають цінну інформацію про видання в Галичині перекладів вершинних творів світової культури.

Широковідомий твір Джеймса Фенімора Купера «Звіробійник» О. Пашук переклав зі скороченого німецького видання Павла Моріца. І. Франко дуже оперативно відгукнувся в «Літературно-науковім віснику» на вихід цього твору². Рецензент високо оцінив твори Дж. Ф. Купера, особливо його “цикл оповідань про Шкіряну панчошу” [36, 26]³, відзначив, що Видавничча Спілка планує видати усі п’ять оповідань цього циклу, вважаючи їх дуже корисною лектурою для молоді [36, 26].

Отже, як бачимо з листа О. Пашука, саме твір Дж. Ф. Купера був першим із тих, що побачили світ серед інших його перекладів того часу.

Є підстава гадати, що перекласти працю Ж. Масперо «Старина історія східних народів» запропонував для Українсько-руської Видавничої Спілки саме І. Франко, який віддавна цікавився творчістю цього видатного французького єгиптолога. Ще в листі А. Кримського від 13 грудня 1895 р. він, захоплений на той час працями Клоутона⁴ і Коскена, просив відомого сходознавця перекласти казку з Масперо [50, 64]. Отже, найімовірніше сам І. Франко був ініціатором появи в українському перекладі цього твору Масперо, а також редактором перекладу, допомігши О. Пашукові перекласти складні місця з французької мови. Праця Ж. Масперо

¹ Іл... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 284.

² Франко І. Джон Фенімор Купер. Звіробійник. Із скороченого німецького видання Павла Моріса переклав Онуфрій Пашук // Літ.-наук. вісник. – 1905. – Т. 30. – Кн. 4. – С. 95. Надруковано також [36, 26]. І. Франко помилково називає перше ім’я письменника Джон (правильно Джеймс).

³ Йдеться про цикл романів (пенталогію) письменника «Піонери» (1823), «Останній з могікан» (1826), «Прерія» (1827), «Слідогляд» (1840), «Звіробійник» (1841). На жаль, цей задум тоді не був здійснений.

⁴ Твори В. А. Клоутона в перекладі А. Кримського побачили світ як шоста книжка “нової серії” Франкової «Літературно-наукової бібліотеки» – про це йдеться в підрозділі 3.1 цієї праці.

побачила світ того ж 1905 р. накладом УРВС і мала значний обсяг – 227 с.

І. Франко привітав видання цього твору: “Се переклад прегарного підручника славного французького єгиптолога Жоржа Масперо, зроблений із найновішого французького видання, що вийшло в 1904 р.” [47, 354]. Те, що так оперативно і швидко з’явився твір Ж. Масперо в українському перекладі, свідчить про високу обізнаність галицької інтелектуальної еліти зі світовими здобутками в гуманітарній сфері. Важливо, що саме такого типу література ставала доступною для галицького загалу, насамперед для середньошкільної та студентської молоді.

Того ж, 1905 р., як число 188 «Літературно-наукової бібліотеки» УРВС (серія II, “мала”) побачила світ праця Іполита Тена «Нариси із старинного світу», яку переклав із французької українською мовою все той же О. Пашук [37, 7]. Власне про завершення праці над цими нарисами О. Пашук повідомляв І. Франка у згаданому вище листі від 18 січня 1905 р.¹.

Отже, виконуючи замовлення для «Літературно-наукової бібліотеки», 24-річний О. Пашук здобув собі авторитет поважного перекладача. А ще, як свідчать наведені документи, за тематикою перекладів О. Пашука стояв І. Франко, який до того ж був, очевидно, і їхнім редактором.

У 1905 р. О. Пашук постійно лікувався, на що потребував коштів. А обсяг зобов’язань, які він взяв на себе щодо перекладів для видань УРВС, був таки значний. О. Пашук просив І. Франка, як одного з керівників УРВС, поклагодити у видавництві його фінансові справи, надіслати йому до Трускавця в рахунок праці 50 золотих ринських (лист від 15 серпня 1905 р.)². Про це йдеться і в поштової листівці від 12 вересня 1905 р. з того ж Трускавця³.

Як видно з листа О. Пашука від 17 вересня 1905 р., його прохання І. Франко, очевидно, вирішив позитивно, поклагодивши фінансові справи з одним із директорів УРВС Денисом Лукіяновичем⁴. Це дало можливість молодому перекладачеві поправити здоров’я і продовжувати подальшу працю.

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 282.

² Там само. – С. 285.

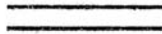
³ Там само. – С. 287, 289, 291.

⁴ Там само. – С. 289.

ЕВГЕН ЄЛАЧІЧ.

Крайня північ -- Вітчизна людськості.

Переклав д-р Іван Франко.

Львів 1910.

Накладом Універсальної Бібліотеки.
З друкарні І. Айхельберґера Львів, Ринок 10.

*Титульний аркуш книжки Є. Єлачіча «Крайня північ –
вітчина людськості» (Львів, 1910)*

Останній лист О. Пашука до І. Франка перед тривалою перервою в їх спілкуванні написано 5 грудня 1906 р. На той час О. Пашук працював над перекладом творів Рембо¹.

У зв'язку з хворобою І. Франка і відходом його від активної діяльності в УРВС після 1908 р. на якийсь час взаємини О. Пашука та І. Франка припинились. Як свідчить сам І. Франко, «відсунений обставинами від живішого уділу в нашій публічному життю, але не покидаючи літературної та наукової праці, не вважаючи на надзвичайно прикрі та невідрадли обставини мого особистого життя, я знайшовся в такому положеню, що не міг знайти місця для деяких своїх літературних та наукових праць там, де знаходив його давніше. Переставши від року 1908 бути редактором «Л.[літературного] Н.[аукового] Вістника», я містив у ньому деякі свої твори та переклади ще в 1909 і в першій половині 1910 р., поки поведене редакції сего місячника зо мною не зробило мені участі в тім виданю зовсім непожаданою. Прочуваючи се, я ще в р. 1909 порозумівся устно з д. О. Пашуком що до свого уділу в розпочатій нам публікації «Універсальної Бібліотеки»². Зрозуміло, що весь період перерви стосунків між О. Пашуком та І. Франком був спричинений хворобою поета.

Отже, поновна тісна співпраця І. Франка з О. Пашуком розпочалася з 1909 р. Саме тоді О. Пашук здійснив низку нових перекладів зі світової літератури, зокрема, переклавши твори Еміля Золя, Генріха Кляйста та інших. О. Пашук задумав видавати серію «Універсальна бібліотека», заснувавши нове видавництво з такою ж назвою, та залучити до співпраці в ній І. Франка.

Першим твором, який І. Франко передав О. Пашукові для опублікування в «Універсальній бібліотеці», був його переклад із грецької епохального твору Апулея «Амор і Психея»³.

На той час О. Пашук уже видав у названій серії чотири випуски:

1. *Тургенєв І.* Поезії в прозі. – Львів, 1909 (переклад із російської).
2. *Золя Е.* Свято в Коквілі. – Львів, 1909 (переклад із французької).

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 293.

² Там само. – Од. зб. 3023. – С. 1.

³ Там само. – С. 2.

І В А Н Ф Р А Н К О .

ЦАР і АСКЕТ

Індійська легенда.

З М І С Т :

Передмова. — Нарис санскритської літератури. — **Цар і аскет**, поема. — Індійська повість про царя Гарічандру і Вісвамітру. — Пояснення.

Л Ь В І В

Наклад „Універсальної Бібліотеки“.

[1910]

*Титульний аркуш збірки І. Франка «Цар і аскет»
(Львів, 1910)*

3. *Лермонтов М. Ю.* Демон. – Львів, 1909 (переклад із російської М. Капія).

4. *Гebbель Ф.* Юдита (переклад з німецької О. Пашука).

Причому рік 1909 до певної міри став особливим і у видавничому процесі Галичини. Просвітньо-економічний конгрес у Львові, який відбувся того ж року, переглядаючи стан української книжкової продукції, визнає, що досягнення українського книжкового руху були показником, що ми, як нація, свідомо свого “я”, дійсно посуваємося вперед¹.

Отже, в 1909 р. І. Франко, як він сам свідчить, порозумівшись усно з О. Пашуком щодо своєї участі в розпочатій ним серії, подав до публікації свій переклад архітвору Апулея.

Історія цього перекладу сама по собі драматична. *“Роботу над перекладом Апулеєвого оповідання про Амура і Псіхею Іван Франко виконував через хворобу “при допомозі інших, передовсім своїх синів”. Як свідчить син Івана Франка Тарас Франко, переклад казки про Амура і Псіхею спершу здійснив інший син Івана Франка – Андрій. Іван Франко мав на меті виправити переклад сина, “але потім покинув це робити і вже далі диктував свій власний переклад, який був виданий друком. Це свідчить про високу вимогливість Івана Франка до перекладів. Його не міг задовільнити дилетантський підхід до справи”. Ця характеристика стосується також Франкової роботи над його «Переднім словом»².*

Дуже цікаве свідчення про точний початок друку ч. 11/12 «Універсальної бібліотеки» подає О. Пашук у листі до І. Франка від 16 січня 1910 р.: “«Цар і аскет» зачнеться в п’ятницю сего тижня, тож прошу ласкаво виготовити вступ, аби можна його друкувати в однім аркуші”³. Це цікавий штрих з творчої біографії І. Франка: багато творів і перекладів він робив навіть тоді, коли їх основний текст уже був на складальному верстаті. Далі О. Пашук пише: “Вишенського в книгарні дістати не можна (йдеться про ч. 10 серії «Універсальна бібліотека». – *Б. Я.*), тому буду просити випозичити мені на час друку свій примірник, який безперечно у

¹ *Люзьяк М.* Українська науково-популярна книга XIX століття: розвиток та становлення в умовах «Єдиної и неделимой» // *Наук. вісн. Українського історичного клубу.* – Москва, 2001. – Т. 5. – С. 51.

² Цитата курсивом подається за: *Баглай Б.* Іван Франко – дослідник античної літератури. – Ужгород, 1996. – С. 78.

³ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 297.

Вас найдеться. Заразом прошу подати заголовок свого твору про Вишенського, тому що буду мусів оголосити його в проспекті”¹.

З цієї останньої цитати виходить:

1) що ч. 11/12, а власне індійська легенда Франка «Цар і аскет» друкувалася швидше, ніж число 10 – Франкова поема «Іван Вишенський»;

2) що поема «Іван Вишенський», яка справді належить до вершинних творів спадщини І. Франка (вперше надрукована в книжці «Із днів журби» [1900], далі з незначними поправками у збірнику «На вічну пам’ять Котляревському» [Київ, 1904]), набула популярності і тому виникла потреба перевидати її втретє в серії «Універсальна бібліотека».

Детальніше зупинюся нижче на цьому унікальному виданні серії «Універсальна бібліотека», але підкреслю ще раз: маючи заслужений попит у читачів, Франкова поема є не тільки важливим його твором, але й вносить ясність у питання про світогляд письменника.

У листі від 11 липня 1910 р. О. Пашук повідомляє І. Франка, “що адміністрація У[ніверсальної] Б[ібліотеки] з нинішнім днем переходить в руки п. Бруна Гіжовського². – Складаю частину сих трудів, які досі спочивали на мені, на його плечі, і надіюся, що ціла справа лише зискає на тім; запорукою тут для мене його розуміння інтересу, чесність та солідність і запал, з яким він до роботи приступає. Тож прошу на будуче у всіх справах адміністраційних, а навіть редакційних відноситися до нього”³. Далі О. Пашук дякує Франкові за прихильність до видавництва і сподівається, що ця серія “в нашім житю може з часом відіграти немалу роллю”⁴.

Отже, як бачимо, до написання цього листа між ними, образно кажучи, чорна кішка ще не пробігала.

Перший симптом майбутнього конфлікту між співвидавцями відчутно в листі О. Пашука до І. Франка від 10 липня 1911 р., написаному зі Скорик. Правда, дуже делікатно, О. Пашук цікавиться, що І. Франко збирається друкувати під його фірмою після ч. 15,

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 297.

² Біографічних даних про цього видавця не фіксує жодне зі спеціальних видань, в т. ч. і «Słownik biograficzny pracowników książki polskiej» (1972).

³ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 301.

⁴ Там само. – С. 303.

щоб він сам прочитав та зміг кілька примірників роздати селянам¹. Тут слід дещо прокоментувати. Отже:

1) Франко не дуже посвячував Пашука у власні видавничі плани в «Універсальній бібліотеці»;

2) галицький селянин напередодні Першої світової війни був настільки грамотний, що міг уже читати твори Менандра.

У листі від 17 липня 1911 р., написаному в тих же Скориках, О. Пашук не заперече, щоб І. Франко друкував у серії подальші випуски хоч би до 19 числа – про це І. Франко, очевидно, повідомив у втраченій поштовій картці, про яку згадує О. Пашук. Однак, далі О. Пашук висуває кілька своїх умов. Причиною непорозумінь стало те, як він твердить, що І. Франко забрав собі увесь наклад «Царя і аскета» (ч. 11/12), заплативши видавцеві 40 корон, натомість друк цієї книжечки склав 200 корон, а продажна ціна накладу – 1400 корон².

Видавець вимагає від І. Франка повернути йому 140 корон, які він виплатив друкарні, вважає, що “зиск з цілого накладу ч. 11/12 буде на всякий випадок, принаймні так великий, що не схочете, ще побіч свого забирати і мій вклад”³. І. Франко запропонував, як видно з листа О. Пашука від 21 липня 1911 р., далі продавати наклад «Царя і аскета» в книгарні, а коли будуть погашені його власні витрати на друк, і, певно, належний йому гонорар, решта книжок продаватимуться на користь видавця.

Це не дуже влаштовувало О. Пашука – він слушно зауважив, що на випадок непродажу книжок, отримував би цей залишок в натурі, себто книжками. Видавець пропонує “відчислити собі певну кількість книжок, яка по відчисленню книгарського рабату могла б покрити Ваш вклад, а решту звернути мені, аби я міг ними свobodно розпоряджатися”⁴. Далі просить розпорядитися книгарні, щоб після приїзду до Львова (коло 20 серпня), книгар повернув йому решту накладу. І. Франко на пропозицію видавця не погодився, нагадував йому про якісь дрібні ще грошові залежності між ними. У наступному листі від 9 серпня 1911 р. видавець знову вимагає повернути йому 140 корон, які він вклав у «Царя і аскета» –

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 307–309.

² Там само. – С. 312.

³ Там само. – С. 313.

⁴ Там само. – С. 316–317.

власне це й була Франкова залеглість перед О. Пашуком ще за першу Франкову книжку «Амур і Псіхе» (ч. 5).

Взаємні претензії Пашука і Франка при реальній можливості їх мирного розв'язання не були якимось дуже глибокими. Все ж у листі від 9 серпня 1911 р. (зі Скорик) О. Пашук фактично ставить Франкові ультиматум:

“На випадок, коли б я до трох днів не дістав ані грошей, ані відповіді, буду мусів розпочати кроки судові, що зовсім не принесе Вам ніякої користі – не знаю які Ваші заміри що до сего накладу (ч. 11/12), однак самі признаєте, що так справи ставити не можна”¹.

На свій ультиматум О. Пашук відповіді не отримав – це видно з листа О. Пашука від 28 серпня 1911 р.². Франко, очевидно, образився і вирішив згорнути співпрацю з видавництвом «Універсальна бібліотека».

Восени 1911 р. до порозуміння між О. Пашуком та І. Франком не дійшло. І. Франко обіцяв видати О. Пашукові з книгарні по 1000 примірників чч. 9, 11/12, 14, однак цього не сталося. Знову ж О. Пашук вимагає від Франка в листі зі Львова від 24 листопада 1911 р. дати через посланця йому негайну відповідь. Якою була (чи не була) ця відповідь, не відомо. Збереглася лише поштова картка О. Пашука до І. Франка з проханням зустрітися у Гранд-готелі (мешкав у номері 32) – ця зустріч мала відбутися в одну з листопадових субот 1911 р., проте, чи вона відбулася, також не відомо.

Як твердить І. Франко у своїм Проспекті видавництва «Міжнародна бібліотека»³, йому зразу не сподобалися плани О. Пашука видати в 1910 р.⁴ в «Універсальній бібліотеці» 63 твори – письменник вважав це нереальним. Не маючи ніякого впливу на укладання проспекту, Франко, не відступаючи від фірми «Універсальна

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 275–276.

² Там само. – С. 319.

³ З невідомих причин – найшвидше недогляд упорядників – цей важливий і для видавничої діяльності, і для біографії твір І. Франка не потрапив до 50-того видання його творів. Оpubлікований із деякими незначними друкарськими помилками на с. 129–133. у кн.: *Афанасьєв (Чужбинський) А. С. Українські поезії. Видане і передмова Івана Франка.* – Львів, 1912. – (Міжнародна бібліотека, ч. 1). Автограф зберігається в Інституті літератури, ф. 3, од. зб. 3023 (машинопис, 4 арк. info).

⁴ На нашу думку, йдеться таки про 1911 р.

бібліотека», вирішив друкувати “в ній те, що буде [в мене] готове, власним накладом, розумієть ся, в міру того, скільки мої фонди та мій кредит дозволять на се без надто великого обтяження”¹.

Зрозуміло, що в такому випадку логічно було б укласти письмову угоду, в якій передбачити стосунки між видавцем і автором, зокрема і щодо виплати гонорарів та прав власності кожного на накладу видань². Оскільки угоди не уклали, домовлялися усно, а І. Франко, через хворобу, міг приймати нелогічні рішення, дійшло, на жаль, до конфлікту й розриву стосунків між О. Пашуком і І. Франком.

* * *

Книжки серії «Універсальна бібліотека», до видання яких мав причетність І. Франко, можна розділити на дві групи:

I. Оригінальні твори І. Франка:

Ч. 10. Іван Вишенський. – 1910. – 80 с.

Ч. 11/12. Цар і аскет. Індійська поема. – 1910. – 90 с.

II. Переклади І. Франка:

а) з чужоземних літератур

Ч. 5. *Апулей Мадавський*. Амор і Психе. – 1909. – IX, 54 с.

Ч. 14. *Єлачіч Євген*. Крайня Північ – відчина людскости. – 1910. – 48 с.

Ч. 15. *Менандер*. Із мудрости Менандра. Право дитини. – 1911. – 32 с.

Ч. 16. *Герцен А.* Спомини з еміграції. – 1911. – 62 с.

Ч. 17/18. *Платон*. Сімпозион (Бенкет). – 1912. – 75 с.

б) з давньоукраїнської літератури

Ч. 9. Три святі грішниці. Старохристиянські легенди. – 1910. – 56 с.

Обсяг друку книжок, які видав І. Франко в цій серії, становить назагал 506 сторінок формату 16°. Якщо врахувати тривалість ви-

¹ ПЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 3023. – С. 2.

² Причину цього можна шукати також у хворобі І. Франка. Наприклад, угода від 12 квітня 1893 р. на друкування другого видання збірки «З вершин і низин» між Ольгою Франко та Антоном Хойнацьким (див. підрозділ 2.4 цієї праці) не давала можливості спровокувати будь-який майбутній конфлікт.

дання (неповних два роки), хворобу письменника, працю над іншими дослідженнями та художніми творами, то слід констатувати достатньо інтенсивну участь І. Франка у Пашуковому проєкті «Універсальна бібліотека».

Щоправда, обидва оригінальні твори І. Франка – поеми «Іван Вишенський» та «Цар і аскет» – були передруками. Вперше поему «Іван Вишенський» надруковано у збірці «Із днів журби» з присвятою А. Кримському (1900). Слід нагадати, що, досліджуючи творчість видатного українського полеміста крайнього ортодоксального напрямку, галичанина Івана Вишенського (бл. 1550 – після 1620), І. Франко написав низку робіт, серед яких і монографія «Іван Вишенський і його твори», яку видав 1895 р. власним накладом¹. Отже, у ч. 10 «Універсальної бібліотеки» І. Франко надрукував вступне слово – розширений від першодруку текст (ця передмова вперше друкувалася 1892 р. в коломийському часописі «Хлібороб») та саму поему; далі подав у власному перекладі сучасною мовою твір І. Вишенського «Обличеніє діявола миродержца и прелестныхъ ловъ его вѣка сего, скоро погибающихъ, отъ совлекшагося съ хитро уплетенныхъ сѣтей его голяка и странника, ко другому будущему вѣку грядущаго учиненное». Свій переклад І. Франко назвав «Лови сего світа»². Власне, ця оригінальна збірка є одним із найцінніших випусків усієї видавничої серії «Універсальна бібліотека».

Поема «Іван Вишенський» належить до одного з найкращих творів спадщини І. Франка. Як уже згадано вище, вона швидко набула популярності серед читачів, дочекалася ще за життя письменника третього видання. Річ у тім, що попри високу художність цього твору, поема додає багато неординарних штрихів до питання про світогляд І. Франка. Зміст і форма твору відкидають Франковий атеїзм, який нав'язували йому окремі сучасники зі Святоюрської гори та їх апологети (наприклад, письменник О. Назарук), а потім більшовицький режим. Будь-хто, прочитавши цю поему, може дійти якраз протилежного висновку. Інша річ, що релігійність

¹ Франко І. Іван Вишенський і його твори. – Львів: Накладом автора. – 1895. – VII, 536 с. Див. також: [30, 7-211].

² Цей твір І. Франко подав за виданням проф. Голубева «Архивъ Югозападной России, издаваемый при Киевскомъ Подольскомъ и Волынскомъ Генераль-Губернаторѣ». Ч. I, III. – Київ, 1887: Памятники литературной полемики православныхъ Южно-Русцевъ съ латино-уніатами». – С. 19-24.

І. Франка ніколи не мала якихось особливих зовнішніх проявів у повсякденному житті, а тим паче ідолопоклоніння перед кліром¹.

Як ч. 11/12, передруковано Франкову поему «Цар і аскет». Уперше цей твір побачив світ у другому виданні збірки «З вершин і низин» (1893)². Авторська дата закінчення поеми – грудень 1892 р. У першодруці І. Франко додав примітки, а починається поема п'ятьма поетичними строфами із заголовком “Посвячую С. І. Щербатському” (так надруковано!). Хто ця особа, І. Франко пояснює в передмові до перевидання поеми в «Універсальній бібліотеці»: “Поема в тім виданні була присвячена молодому тоді російському князю Сергію Щербатському, що як студент індології перебував тоді у Відні, слухаючи викладів славного, передчасно помершого професора Bühler-а. З ним познайомив мене д-р М. Мурко і ми кілька разів проводили по кілька годин у дружніх розмовах” [1, 485]. Далі І. Франко оповідає про обмін книжками між ним та Щербатським, подає цікавий спомин про цього талановитого вченого, роздвоєння душі князя, побоювання, що після повернення в Росію, через її тоталітарну систему, він може розпийчатись і знищити себе [1, 485]. На щастя, цього не трапилося, і Щербатський став справді одним із провідних російських індологів. Франко помилився, називаючи Щербатського Сергієм, насправді його звали Федір Іполитович (1866–1942).

Поема І. Франка «Цар і аскет», хоч і є оригінальним твором письменника, базується на індійському фольклорі, може служити одним з найкращих прикладів трансформації індології в українську літературу. У цьому – непересічна заслуга І. Франка перед світовою культурою.

Шість книжок – ч. 5, 9, 14, 15, 16, 17/18 – переклади І. Франка, причому три з них з античної літератури авторства Апулея, Менандра і Платона. Оригінальним є ч. 9 – це Франкові переклади старохристиянських легенд «Три святі грішниці». Очевидно, всі ці твори є зразками Франкового перекладацького мистецтва, і дуже шкода, що лише один із них (ч. 5, Апулей Мадавський «Амор і Психе») потрапив до Зібрання творів у п'ятдесяти томах.

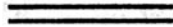
¹ Про це лекція о. д-ра І. Музички «Іван Франко – українському народові невідомий християнин», прочитана 8 червня 2006 р. в Дзеркальній залі ЛНУ імені І. Франка; її текст див.: Каменярь (Львів). – 2006. – № 5. – Черв. – С. 1–3.

² Франко І. З вершин і низин. – Львів, 1893. – С. 429–468.

Три святі грішниці.

СТАРОХРИСТІЯНСЬКІ ЛЕГЕНДИ.

Переклад з передмовою Івана Франка.

Львів 1910.

Накладом автора.

З друкарні І. Айхельбергера Львів, Ринок 10.

*Титульний аркуш книжки «Три святі грішниці»
(Львів, 1910)*

Александр Герцен.

Спомини з еміграції.

З російської мови переклав

Іван Франко.

ЛЬВІВ 1911.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА,

*Титульний аркуш книжки О. Герцена «Спомини з еміграції»
(Львів, 1911)*

* * *

Кілька слів про оформлення серії. Кожна книжечка мала оригінальну сецесійну обкладинку, кліше якої за формою нагадує літеру «Г» – вертикальна частина біля корінця книжки. По горизонталі напис: «УНІВЕРЗАЛЬНА БІБЛІОТЕКА» – великими літерами, висотою 8 мм. На з'єднанні горизонталі і вертикалі в прямокутнику у формі книжки міститься графічне зображення жінки в профіль, що читає. Це портретне зображення підпирає рослинний орнамент.

Обкладинка друкувалася на цупкому папері помаранчевого або жовтувато-зеленого кольорів. Вихідні реквізити (число серії, прізвище та ім'я автора, назву, місце друку) набирали безпосередньо в друкарні. Кліше виготовлено в майстерні Гегедіса (Hegedüs), литовське походження якого не викликає сумніву. Діяльність цього гравера у Львові вартує спеціального дослідження. До речі, в листі до І. Франка від 19 серпня 1911 р. (дата з поштового штемпеля) О. Пашук, прохаючи повернути йому кліше, пропонує зробити його у Гегедіса і «се коштує не багато»¹.

Розміри книжечок після обрізу – 14,5×10 см, ціна примірника 20–60 сотиків.

Очевидно, встановити наклади хоча б тих книжок, які І. Франко вважав своєю власністю, важко: ч. 5 – надруковано в «Загальній друкарні»; ч. 9, 11/12, 14 – у друкарні І. Айхельбергера; ч. 10 – в друкарні В. А. Шийковського; ч. 15, 16 – у друкарні НТШ. Вдалося розшукати тільки документацію друкарні НТШ, що дає можливість встановити наклади книжок серії «Універсальна бібліотека». Так, 21 червня 1910 р. І. Франко замовив у друкарні НТШ ч. 14 – книжка Е. Єлачіча «Крайня північ», наклад якої був 2000 прим., а друк коштував 110 корон². Загадкою залишається хіба те, що на обкладинці й титульному аркуші зазначено, що друк виконано в друкарні І. Айхельбергера (Львів, Ринок, 10)³. Можливо, виконанням цього замовлення друкарня І. Айхельбергера погашала якісь свої кредити перед друкарнею НТШ. Аналогічно в документах друкарні НТШ зафіксовано Франкове замовлення на ч. 9 – «Три святі грішниці», наклад якої склав 3000 прим., вартість друку –

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1633. – С. 325.

² ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 614. – А. 188 зв.

³ Див. вихідні дані на м'якій обкладинці та титульному аркуші книжки Е. Єлачіча.

МЕНАНДЕР.

I.

ПРАВО ДИТИНИ.

II.

ІЗ МУДРОСТІ МЕНАНДРА.

Переклад і передмова

Івана Франка.

ЛЬВІВ 1911.

—
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

*Титульний аркуш збірки творів Менандра
(Львів, 1911)*

265 корон¹. Якщо проаналізувати замовлення О. Пашука як керівника видавництва, то накладі більшості його друків становлять 2000–2640 прим². Отже, накладі книжок серії «Універсальна бібліотека», до яких мав причетність І. Франко, були понад 2000 примірників. Порвавши стосунки з О. Пашуком, І. Франко свої книжки серії «Міжнародна бібліотека» друкував накладом всього 1000 прим. – «Притча про сліпця і хромця» (ч. 3), «Пісня Дебори» (ч. 4) та «Дантова друга любов»(ч. 5) – замовлення проходять через документи друкарні НТШ, хоч у вихідних даних зазначено друкарню І. Айхельбергера³. А це значить, що, видаючи книжки в «Універсальній бібліотеці» більшими накладками, І. Франко розраховував на кольпортаж і систему передплати, які проводив О. Пашук.

На жаль, не вдалося достеменно з'ясувати, чи відбувався суд між О. Пашуком та І. Франком – думаю, що до цього таки не дійшло. Уже весною 1912 р., залишивши собі вісім випусків серії «Універсальна бібліотека» (ч. 5, 9, 10, 11/12, 14, 15, 16, 17/18), які склали фонд його видавництва «Міжнародна бібліотека», І. Франко опублікував власним накладом першу книжку своєї нової серії – «Українські поезії» Олександра Афанасьєва-Чужбинського.

¹ ЦДДА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 614. – А. 202 зв.

² Там само.

³ Там само. – А 460 зв., 464 зв., 494 зв.

8.2. «МІЖНАРОДНА БІБЛІОТЕКА» ІВАНА ФРАНКА

Про бажання розпочати власну видавничу серію «Міжнародна бібліотека», як згадано вище, І. Франко заявив уперше в додатку до першого числа серії під назвою «Прспект видавництва «Міжнародна Бібліотека»¹. Згідно з викладеними тут міркуваннями, наприкінці 1909 р. О. Пашук, без погодження із співвидавцем І. Франком, видав нереальний проспект «Універсальної бібліотеки». До того ж письмової угоди між О. Пашуком та І. Франком укладено не було. Тому дійшло до конфлікту: І. Франко пориває з О. Пашуком, залишаючи за собою власність на вісім книжок із серії «Універсальна бібліотека», а саме:

Франко Іван. Цар і аскет. – Ц. 60 с.

Слачіч Євген. Крайня Північ – вітчизна людскости. – Ц. 30 с.

Менандер. Право дитини. – Ц. 20 с.

Герцен Александер. Спомини з еміграції. – Ц. 20 с.

Франко Іван. Три святі грішниці. Старохристиянські легенди. – Ц. 30 с.

Франко І. Іван Вишенський. – Ц. 50 с.

Плятон. Сімпозион. – Ц. 40 с.

Апулей. Амор і Психе. – Ц. 30 с.²

Оскільки проспект датований 10–13 травня 1912 р.³, (передне слово до першого випуску – 10 січня 1912 р.), можна з великою вірогідністю твердити: перша книжка серії «Міжнародна бібліотека» побачила світ у середині 1912 р. Досить точно можна датувати вихід останнього, 14-го випуску серії – студії з приводу Шевченкових поем «Сон» і «Кавказ» під назвою «Темне царство» – «Передне слово» датоване 23 лютого 1914 р., а книжка вийшла до 100-літ-

¹ *Афанасьев (Чужбинський) А. С.* Українські поезії. Видане й передмова Івана Франка. – Львів, 1912. – С. 129–133. – («Міжнародна бібліотека», ч. 1).

² Там само. – С. 131. У цьому переліку книжок, що побачили світ за його участю в серії «Універсальна бібліотека», І. Франко не дотримується послідовності їх виходу. – Див.: підрозділ 8.1 та додаток № 10 цієї праці.

³ Там само. – С. 133.

нього Шевченкового ювілею, тобто, побачила світ у березні того ж року. Отже, 14 випусків «Міжнародної бібліотеки» з'явилося за якихось 18 місяців – практична регулярність виходу кожного випуску серії є 1,5 місяці, причому в 1912 р. вийшло 5 книжок, у 1913 – 8, у 1914 р. – 1 книжка. Остання книжка серії «Міжнародна бібліотека» з'явилася тоді, коли І. Франко уже почав співпрацю у «Всесвітній бібліотеці» І. Калиновича¹ – вони познайомилися 6 грудня 1913 р., а вже 9 грудня того ж року І. Калинович запропонував Франкові працювати разом із ним². Оскільки І. Калинович до видання серії «Всесвітня бібліотека» залучив низку підприємців-українців із Борислава, І. Франка можна легко зрозуміти – видання книжок серії «Міжнародна бібліотека» власним коштом, очевидно, його обтяжувало, а умови співпраці з І. Калиновичем були вигідні – І. Калинович дуже цінував особисте знайомство з ве-летом української культури.

Але повернемося до видавничої серії «Міжнародна бібліотека». Її 14 випусків можна поділити на п'ять груп³:

I. Франко – упорядник.

Вип. 1. *Афанасьев-Чужбинский А.* Українські поезії. – 136 с.

II. Літературознавчі студії І. Франка.

Вип. 2. Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання. – 23 с.

Вип. 14. Темне царство. Студія з приводу Шевченкових поем «Сон» і «Кавказ». – 47 с.

III. Власні твори І. Франка.

Вип. 7. Рутенці. Типи галицьких русинів із 60-х та 70-х рр. мин. віку. – 42 с.

IV. Переклади І. Франка з чужоземних літератур з широкими коментарями перекладача.

Вип. 4. Пісня Дебори. Найдавніша пам'ятка старогребейської поезії. – 32 с.

Вип. 5. Дантова друга любов. – 33 с.

Вип. 9. Найстарші пам'ятки німецької поезії IX–XI вв. – 64 с.

¹ Першим випуском серії стала книжка: *Шіллер Ф.* Поезії / Зі вступом О. Грицяя, з прим. І. Калиновича. – Львів, 1914.

² ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 1630. – С. 191.

³ Тут подано скорочений опис серії видань «Міжнародна бібліотека»; повний опис – у додатку № 11 до нашого дослідження.

Вип. 11. Алькай і Сапфо. – 50 с.

Вип. 13. *Джон Мільтон*. Самсон Борець. – 114 с.

V. Публікація джерел, пов'язаних з історією культури українського народу, і ґрунтовний коментар до них.

Вип. 3. Притча про сліпця і хромця. – 16 с.

Вип. 6. Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського з 1535–1540 рр. – 40 с.

Вип. 8. Молитва за ворогів. – 21 с.

Вип. 10. П'яницьке чудо в Корсуні. – 31 с.

Вип. 12. Котра віра ліпша. Інтермедія Жида з Русином. – 47 с.

Якщо підрахувати обсяг друку серії, то вона складає назагал 696 стор. формату 16°. Якщо врахувати тривалість видання (1,5 року), хворобу І. Франка, зайнятість підготовою до друку інших праць, то слід констатувати високу інтенсивність видавничої діяльності І. Франка під час виходу у світ серії «Міжнародна бібліотека».

А праця І. Франка поза виданням серії «Міжнародна бібліотека» була справді великосяжна. Як свідчить тільки його листування того періоду, насамперед, зі своїм учителем, В. Ягичем, він дуже багато працює над джерелами з історії церковно-слов'янської літератури [50, 399, 401, 405, 406, 409], викінчує окремі видання фундаментального дослідження «Студії над українськими народними піснями» (лист від 26 березня 1913 р.) [50, 407] та завершує видання проекту, який його розорив матеріально і приніс дуже багато прикрощів – видання т. зв. твору А. Міцкевича «Wielka utrata», про що йшлося вище. Саме тоді, у страшний тиждень 13 квітня 1913 р. помер його син Андрій, що стало дуже важким ударом для тяжкохворого письменника – пішов із життя талановитий дослідник, котрий останнім часом був особистим секретарем батька¹.

Історія появи у світ першої книжки серії «Міжнародна бібліотека» заслуговує на кілька зауваг. І. Франко достатньо високо цінував творчість Олександра Афанасьєва-Чужбинського і давно задумував видати збірничок поетичних творів цього поета й етнографа, приятеля Т. Шевченка, автора багатьох творів російською мовою. До збірника творів О. Афанасьєва-Чужбинського І. Франко написав «Передне слово», де згадує про свою ініціативу видати в Українсько-руській Видавничій Спілці спомин Афанасьєва про Т. Шев-

¹ Про смерть сина Андрія І. Франко мужньо сповіщає В. Ягича в листі від 27 квітня 1913 р. – Див.: [50, 408–409].

ченка¹, а також нарис «Александр Степанович Афанасьев-Чужбинський», який є піонерською працею про цього діяча української культури. Даючи професійну оцінку творчості О. Чужбинського, зокрема працям з української етнографії та літературної критики, а також об'єктивно оцінюючи його поезії українською та російськими мовами, І. Франко високо підносив вартість «Словаря малоруського наречія», надрукованого в дев'ятому томі Зібрання творів за ред. П. В. Бикова. Він, зокрема, пише: «Я можу сказати, що його вартість зовсім не мала і з річевого, і з методичного боку. Хоча правопис старий, то все-таки автор силкуєть ся передати кожде українське слово в його питомій звуковій формі з наголосами, дуже часто звертає увагу на діалекти, особливо чернігівської та харківської губернії, цитує немало українських приказок та народніх пісень, а декуди також давніші праці про українську старовину для пояснення застарілих та малозрозумілих слів»². Власне, І. Франко був чи не першим, хто дав високу оцінку цій важливій лексикографічній праці О. Чужбинського, яка не втратила свого значення до наших днів і яку через особисту неприхильність до автора не хотіли належно оцінити тодішні українські мовознавці³.

Отже, підкреслю, нарис про творчість О. Афанасьєва-Чужбинського є внеском в українське літературознавство, але хибує серйозною помилкою І. Франка в атрибуції деяких творів цього письменника. З невідомих причин І. Франко приписує О. Чужбинському низку творів його сучасника Миколи Жука, що побачили світ уперше в 1862 р. під псевдонімом «Хрущ» у часописі «Основа». Ось легковажна цитата з Франкової праці: «З українських поезій особливо гарно відбили ся його вояцькі часи в поезії «Парубоцький жаль», що була поміщена в «Основі» 1862 р. під псевдонімом «Хрущ». Що за сим псевдонімом криєть ся не хто инший, як Александр Афанасьєв, на се в мене є доказ у двох рукописних зшитках віршів Хруща, які я одержав із Київа в р. 1884»⁴. І. Франко твердить це, не маючи зразків почерку О. Афанасьєва,

¹ Очевидно, йдеться про переклад «Воспоминаний о Т. Шевченко» О. Афанасьєва з відомого І. Франкові видання: *Афанасьев (Чужбинский) А. С.* Собрание сочинений / Под ред. П. В. Быкова. – С.-Петербург, 1891. – Т. 6. – С. 417–540.

² *Франко І.* Александр Степанович Афанасьев-Чужбинський // *Афанасьев (Чужбинский) А. С.* Українські поезії... – Львів, 1912. – С. 14.

³ Там само. – С. 13.

⁴ Там само. – С. 11.

без власного глибокого аналізу інших творів письменника, що було раніше притаманне І. Франкові. Далі – більше. І. Франко розшукує у своєму архіві надіслані йому з Наддніпрянщини рукописні зшитки, безпідставно зараховує до творів О. Афанасьєва-Чужбинського поеми «Чари» та «Безбатченко» і видає у світ як твори цього автора. Це також уже могло бути наслідком важкої хвороби І. Франка – подібним волонтаристським способом, як йшлося вище, він зарахував до творів А. Міцкевича поему «Wielka utrata», не зважаючи на висновки авторитетних міцкевичезнавців Брікнера і Бігеляйзена¹.

І що цікаво – дослідник О. Дей у своєму (чи Я. Дашкевича)² «Словнику українських псевдонімів» твердить, услід за І. Франком:

“«Хрущ» = Афанасьєв, Олександр.

Основа, 1862; альм. «Рада» – Київ, 1883. Дж. див.: *Чужбинський А.* Українські поезії, вид. «Міжнародної б-ки», ч. 1 (в передмові І. Франка, 1912)”³.

Як бачимо, авторитет І. Франка був такий великий, що його слова сприймали як істину в останній інстанції. І лише в 1972 р. М. П. Гнатюк, готуючи до друку томик творів Олександра Афанасьєва-Чужбинського, спростував помилку І. Франка в розвідці «Микола Петрович Жук (Хрущ)» та опублікував з добіркою шести віршів обидві поеми («Чари» та «Безбатченко», до речі, звіривши їх за автографами, що зберігаються у ВР ІЛ) незаслужено забутого українського поета в додатку до книжки під прізвисьцем справжнього автора⁴.

¹ *Бігеляйзен Г.* Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 272–273. Детальніше див. підрозділ 7.3 цієї праці.

² Про авторські права Я. Дашкевича на цю працю див.: *Білокінь С.* До питання про авторство «Словника українських псевдонімів»: Документи і матеріали // *Marra mundi*. – Львів; Київ; Нью-Йорк, 1996. – С. 830–874.

³ *Дей О. І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). – Київ: Наук. думка, 1969. – С. 384.

⁴ *Афанасьєв-Чужбинський О.* Поезії / Вступ. ст. М. П. Гнатюка; Упоряд. текстів та приміток П. П. Ротача. Київ: Рад. письменник, 1972. – 223 с. – (Серія «Бібліотека поета»). Додатки М. П. Гнатюка див.: с. 133–200. Проте в найавторитетнішому виданні (*Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ, 1983. – Т. 39), де надруковано передмову І. Франка до збірки О. Афанасьєва-Чужбинського «Українські поезії», на с. 619 читаємо таке: «Хрущ» під цим псевдонімом в «Основі» міг друкуватися також український поет Жук Микола Петрович (1833–1900)”. Як бачимо, знову вжито умовний спосіб, коли М. П. Гнатюк цю помилку спростував одинадцятьма роками раніше.

Александр Степанович Афанасьев
(Чужбинський).

Українські поезії

Видане й передмова

Івана Франка.

Львів 1912.

Накладом видавця.

*Титульний аркуш першого випуску серії
«Міжнародна бібліотека» збірки О. Афанасьєва-Чужбинського
«Українські поезії» (Львів, 1912)*

До речі, певне зациклення І. Франка із приписуванням О. Афанасьєву-Чужбинському творів М. Жука тягнеться принаймні з 1902 р., коли І. Франко готував антологію «Акорди»¹ і куди він не включив твори цього цікавого поета пошевенківської доби. Нагадую, що перша публікація поезій М. Жука (1833–1900) була в часописі «Основа» 1862 р., тобто він підставово потрапляв до хронологічних рамок антології. Через помилку І. Франка твори М. Хруща, як твори О. Афанасьєва-Чужбинського, ввійшли до «Антології української поезії», що її упорядкував у 50-х роках ХХ ст. М. Рильський («Антологія–1957»), зокрема уривки з поеми «Безбатченко»², яка ще І. Франкові сподобалася своєю поетичністю та глибоким змістом.

У IV розділі першої книжки серії «Міжнародна бібліотека» І. Франко подає дев'ять власних перекладів російськомовних поезій О. Афанасьєва-Чужбинського, а саме:

1. *Вартовий*³. 2. *Серце*. 3. *Під неділю*. 4. *Українська душа*. 5. *Зіронька*. 6. *Хмарка*. 7. *Буря*. 8. *Парубоцька правда*. 9. *Руська пісня*. Ці поезії було надруковано російською мовою у 9-му томі Зібрання творів за ред. П. Бикова. Оскільки усі вони за змістом українські, то добірка перекладів І. Франка є добрим внеском в українську культуру. Враховуючи, що наприкінці першого випуску «Міжнародної бібліотеки» подано згаданий цінний проспект видавництва «Міжнародна бібліотека», то назагал цей томик є справді явищем у видавничій діяльності І. Франка.

Друга група видань – це літературознавчі студії І. Франка. У передмові до статті «Каменярі. Український текст і польський переклад, дещо про штуку перекладання» І. Франко пише, що в розвідці (вперше опублікованій у книжках № 13–14 та 15–16 часопису «Учитель») – «розібрано з історично-літературного та естетичного погляду мій вірш «Каменярі», а також порівняно український оригінал із польським перекладом, якого доконав молодий український письменник Сидір Твердохліб. З уваги на педагогічне

¹ Акорди: Антологія української лірики від смерти Шевченка / Уложив І. Франко. 3 іл. Ю. Панькевича. – Львів, 1903.

² Див.: Уривки з поеми «Безбатченко» // Антологія української поезії / Упоряд. тома і вступ. ст. М. Рильського. – Київ: ДВХУ, 1958. – Т. 1. – С. 157–162.

³ З незрозумілих причин поезія «Вартовий» (з циклу «Русській салдаты»: Собр. соч. – Т. IX. – С. 43–44) не потрапила до додатку цитованої вище книжки з «Бібліотеки поета» (Київ, 1972, с. 121–130).

значіне сеї розвідки для школярів та вчителів, яким аж надто часто бракує відповідного руководу для розбираня, пояснюваня та оцінки літературних творів, видаю її окремо книжечкою. Надію ся, що й поза шкільними сферами, вона знайде собі прихильників і мати ме значіне для виробленя літературного смаку”¹.

Справді – це чудовий взірець того, як треба вміти зробити аналіз перекладів із близьких мов, яке треба мати розуміння теорії і практики перекладу. Книжка є добрим посібником із контрастивної лінгвістики тим паче, що, за переконанням І. Франка, “переклади чужомовних творів, чи то літературних чи наукових, для кожного народа являють ся важним культурним чинником, даючи можливість широким народнім масам знайомити ся з творами й працями людського духа, що в інших краях у ріжних часах причиняли ся до ширеня просвіти та підійманя загального рівня культури”².

Останньою книжкою серії «Міжнародна бібліотека» і другою в другій її групі є ювілейне видання Франкової розвідки «Темне царство» – студії з приводу Шевченкових поем «Сон» і «Кавказ». Студія була написана ще 1881 р. у Нагуевичах, як друга частина шевченкознавчого дослідження, що розпочиналося розбором «Гайдамаків». Обидві частини надрукував часопис «Світ» (1881, № 8–9, с. 168–171; № 10, с. 171–172; № 11–12, с. 195–199; № 13, с. 221–224). Автор вважав за потрібне передрукувати лише другу частину студії, “як річ, [...] досить заокруглену та непередавлену”³. Цим І. Франко ще раз засвідчує, що і на схилі свого віку він широ шанував творчість Кобзаря.

Єдиною книжкою серії «Міжнародна бібліотека», де І. Франко опублікував власні твори, став вип. 7 «Рутенці. Типи галицьких русинів із 60-х та 70-тих рр. мин. віку». Ця книжка є дуже важливою для дослідників життя і творчості І. Франка насамперед своїм «Переднім словом», написаним 17 грудня 1912 р. По суті, це спогад І. Франка про роки навчання у Дрогобицькій гімназії, про побут, товаришів, професорів, зокрема Емерика Турчинського та

¹ Франко І. Каменярі / Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання. – Львів, 1912. – С. 3.

² Там само. – С. 5.

³ Франко І. Темне царство. Студія з приводу Шевченкових поем «Сон» і «Кавказ». Видана для вшанованя сотих роковин уродин Тараса Шевченка. – Львів, 1914. – С. 3. Цей непересічний твір Франка до 150-річчя від дня народження письменника перевидав М. І. Гнатюк із ґрунтовним коментарем у збірнику «Іван Франко. Шевченкознавчі студії» (Львів: Вид-во “Світ”, 2005. – С. 56–77). У п’ятдесятитомнику твір опубліковано з купюрами.

Івана Верхратського. І. Франко застерігає своїх біографів: “Гімназіальні студії, які пройшов я в Дрогобичи, при всій бідности, через якої довело ся мені жити як ученикови з під селянської стріхи, не були для мене таким тяжким часом, як догадується дехто з тих, хто пробував на основі моїх літературних праць компонувати собі мій житепис”¹. Отже, поруч з автобіографічним листом до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р., який той опублікував у збірці «В поті чола» (Львів, 1890), «Передне слово» до збірки «Рутенці», є дуже важливим джерелом до біографії І. Франка, бо, власне, спростовує багато вигадок навколо його особи, які зустрічаємо в творах деяких давніших і сучасних есеїстів.

Водночас тут є кілька цікавих деталей для нинішніх біографів і дослідників творчості І. Франка. Публікація нарису «Патріотичні мотиви» в «Громадському друзі» (1878) наштовхнула І. Франка на ідею “у ряді образків змалювати деякі типи та появи з життя галицько-руської інтелігенції”². Того ж року він познайомився з польським письменником і поетом Миколою Бернацьким (1836–1901, псевдонім Родоць) та власником польської книгарні Адамом Домініком Бартошевичем – відповідно редактором і видавцем «Tygodnia Literackiego, Artystycznego i Naukowego». Невдовзі для цього авторитетного тижневика в 1878 р. І. Франко написав чотири нариси під спільним заголовком «Ruteńcy», “та тільки три з них були оголошені друком у тім письмі, а четвертий, що мав титул «Demokrata», застряг десь у редакційній теці”³.

Отже, готуючи ч. 7 «Міжнародної бібліотеки» під назвою «Рутенці», І. Франко включив до цієї збірки, легко поредагувавши, автопереклади оповідань із часопису «Tydzień...»: «Молода Русь», «Звичайний чоловік», «Знеохочений»⁴ та україномовний нарис

¹ Франко І. Передне слово / Рутенці. Типи галицьких рутенців із 60-тих та 70-тих рр. мин. віку. – Львів, 1913. С. III. Опубліковано також [15, 7]. До речі, том 15 упорядкувала і підготувала коментарі Н. О. Вишнеvsька (осн. текст збірки «Рутенці»: с. 7–41; коментарі: с. 483–487). У порівнянні з низкою інших приміток, коментування циклу «Рутенці» є вельми ґрунтовним і може слугувати за зразок такої праці навіть у рамках п’ятдесятитомника.

² Там само. – С. IX.

³ Там само. – С. X.

⁴ Про автопереклад І. Франка див.: Пачовський Т. І. Питання адекватності в оповіданнях І. Франка польською і українською мовою // Іван Франко: Статті і матеріали. Міжвідомч. республ. зб. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966. – Вип. 1. – С. 126–130.

«Патріотичні мотиви» з часопису «Громадський друг». Натомість, четверте оповідання «Демократ», яке він написав польською мовою для «Tygodnia...», невідоме досі франкознавству.

Як свідчать авторитетні польські книгознавчі праці, архів Бартошевичів у 1928 р. був подарований місту Лодзі, де створено Міський музей історії і мистецтва ім. Й. і К. Бартошевичів. Після реорганізації в 1935–1936 рр. та в 1945 р. цієї установи, збірки поділено між Музеєм мистецтв (колекція мистецька), міською бібліотекою ім. Варинського (друки) і Воеводським державним архівом (рукописи)¹. Отже, саме в Лодзі є надія розшукати невідомий нам твір І. Франка, який би логічно довершив цикл «Рутенці».

Цикл «Рутенці» цінний не тільки з художнього, а й з історико-психологічного боку. Автор дуже добре підмічає специфіку мислення, а відтак і діяльності окремих представників галицької інтелігенції, які виробляються у другій половині ХІХ ст. під впливом недержавного статусу українського населення на своїх етнічних територіях та тиску австрійського й польського чинників. Мабуть, саме в цьому є велика вартість циклу для сучасних українських істориків, психологів, політологів та народознавців.

До четвертої групи серії «Міжнародна бібліотека» належать п'ять випусків: 4, 5, 9, 11, 13. Ця група – невеличка антологія унікальних класичних творів, куди входять: найдавніша пам'ятка старогребейської поезії «Пісні Дебори» (вип. 4); студії над поезією давньогрецьких класиків Алкея і Сапфо (вип. 11); переклад і ґрунтовні пояснення до найстаріших пам'яток німецької поезії Х–ХІ ст., куди входять: «Вессобрунська молитва», «Пісня про Гільденбранда і Гадубранда» та «Муспіллі» (вип. 9); цікава оповідь про Дантову другу любов із перекладом дев'яти перлин зі спадщини одного з найбільших світових поетів Середньовіччя (вип. 5); детальна студія про життя і творчість Дж. Мільтона та переклад його драми «Самсон Борець» (вип. 13). Вельми цікавою є ілюстрація до книжки «Алкай і Сапфо» – І. Франко ілюстрував випуск, як він пише, “подобизною рисунка на одній старинній сіцилійській вазі ІV в. перед Хр[истом]”².

¹ Encyklopedia Wiedzy o Książce. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. – S. 112–113.

² Алкай і Сапфо. Тексти і студія д-ра Івана Франка... – С. 3.

Міжнародна Бібліотека ч. 11.

Алькай і Сапфо

Тексти й студія дра ІВАНА ФРАНКА.

З подобиною старинних портретів обоїх.

Львів 1913.

„Загальна Друкарня“, ул. Пекарська ч.

АЛЬКАЙ І САПФО.

Подобизна рисунка на одній старинній сіцилійській вазі IV. в. перед Хр.

*Титульний аркуш й ілюстрація до Франкового
перекладу творів Алкея і Сапфо (Львів, 1913)*

Der folgende Aufsatz war für die Wiener „Zeit“ bestimmt, als aber die Mobilisation vom August 1914 alle Postverbindungen aufhob, Hesslich ich im September und Oktober samt der früher geschriebenen deutschen Übersetzung der ersten Scene der Drama des A. Mickiewicz in Lemberg in Drucksätzen als ein besonderes Bändchen meiner ukrainisch ~~Carre~~ Anschluss anderer Sprachen herausgeben: „Internationale Bibliothek“. Die russische Okkupation, welche in Lemberg am September begann, machte den Gedanken an die sofortige Herausgabe des Bändchens sogleich zunichte, darum nahm ich der Vorschlag des Druckereibesetzters an, nach dem fertigen Satz Stereotypen zu machen, welche in beliebiger Zeit, am beliebigen Orte und in beliebiger Anzahl der Exemplare gedruckt werden können. Die Zeit ist jetzt gekommen und Bändchen erscheint. Aus technischen Gründen, um die Seitenzahl abzurufen, wurde am Ende meine Übersetzung in einer ukrainisch geschriebenen „Parabel von der Nabsucht“ hinzugefügt.

Lemberg, am 16. Juli 1915.

Dr. Iwan FRANKO.

Відбитки обкладинки й передмови І. Франка до нездійсненого випуску перекладу німецькою мовою першої сцени «Welkiej utraty» у серії «Міжнародна бібліотека» (1915)

Два випуски – ч. 4 і ч. 5 – є відбитками з часопису «Неділя» – відповідно ч. 38 і 39 за 1912 р. та ч. 38 і 39 за 1912 р. А це значить, що І. Франко усіма способами старався донести до якнайширшого кола галицьких читачів перлини світової класики.

П'яту, останню групу книжок серії «Міжнародна бібліотека» складають п'ять випусків публікацій джерел, пов'язаних з історією культури українського народу. Вельми цікавою з джерелознавчого боку є «Притча про сліпця і хромця» (вип. 3). Цей твір – переробка давньоукраїнського оповідання XII ст. «**О тѣлѣ чловѣчествѣ, и о дѹши, о и вѣскресенни мертвѹхъ**». Цікаво те, що про цю пам'ятку І. Франко написав досить значну наукову студію «Притча про сліпця і хромця: Причинок до історії літературних взаємин старої Руси» (датована 5 лютого 1904 р.), яку надрукував у науковому виданні «Сборник по славяновѣденію»¹. Менше за обсягом дослідження він помістив 1912 р. в часописі «Неділя»². А ще пізніше, 11–12 вересня 1913 р., І. Франко почав компонувати за цією пам'яткою свою «Притчу про сліпця і хромця», яку закінчив у Львові 8–9 січня 1914 р. Тому-то вперше оригінальний твір І. Франка побачив світ аж у двадцятитомнику творів письменника³.

Для істориків особливу цінність має вип. 6 – «Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського з р. 1535–1540» (1913). Вперше це дослідження І. Франко опублікував у «Науковому додатку до «Учителя»,⁴ а передрукував у серії «Міжнародна бібліотека», як сам свідчить, «в тім намірі, аби зробити приступною нашій ширшій громаді памятку життя та діяльності одного з членів значного руського роду Острожських. Сею публікацією бажаю розпочати ряд подібних видань т. зв. актового архівного матеріалу, приспособленого для розуміння та зацікавлення ширшої громади. Сей матеріал, публікований у спеціальних, часто мало доступних виданнях, навалений там великими купами і доступний хиба спеціалістам історикам, які не все мають можливість використати з нього

¹ Франко І., д-р. Притча про сліпця і хромця: Причинок до історії літературних взаємин старої Руси // Сборникъ по славяновѣдѣнію. – 1905. – Т. 2. – У відділі україніки ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України за № 31505 Ф. І/П-772 зберігається окремий відбиток цієї Франкової праці (С/Петербургъ, Типографія Імператорской Академіи Наукъ, 1905, 27 с. формату 27,5×19 см).

² Неділя. – 1912. – Ч. 37.

³ Франко І. Твори: У 20 т. – Київ: ДВХЛ, 1954. – Т. 13. – С. 376–381. Автограф твору: ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 233.

⁴ Науковий додаток до «Учителя». – 1912. – 20 груд. – Ч. 2.

власне те, що в ній містить ся індивідуальне, особисте, або загальнолюдське та цінне навіть із літературного погляду, повинен на мою думку, помалу робити ся духовою власністю ширшого загалу у відповіднім обробленю¹. Далі вчений звертає увагу, що це на-самперед пам'ятка нашої народної мови, і тут є дуже важливі подобиці, звороти й назви того часу, коли наше книжне письменство або нічого не творило, або творило дуже мало. Автор небезпідставно твердить, що з уваги істориків випадають події буденного, родинного та громадського життя – навіть про глибоко трагічну долю Гальшки Острозької, М. Грушевський згадав хіба кількома словами “у нотці про князів Острозьких у своїй «Історії України-Руси», т. VI, ст. 631”². Далі І. Франко висуває власну теоретичну культурологічну засаду: “Історія літератури, коли вона має давати хоч приблизно повний образ духового розвою народа, мусить сягати поза обсяг властивої літератури *глибоко в історію культури та розвою індивідуального, родинного, громадського та політичного життя, о скільки все те проявляєть ся в памятках чи то писаного, чи устно переданого людського слова*”³ (підкреслення мое. – Б. Я.). І цієї засади він справді дотримувавсь у своїй видавничій діяльності того часу, що видно й на прикладі серії «Міжнародна бібліотека».

Князь Ілля Костянтинович, старший брат князя Василя, чоловік енергійної Беати Костелецької, вихованки королеви Бони і батько Гальшки Острозької, героїні незвичайної навіть на ті часи романтичної історії⁴, помер у молодому віці і не встиг себе особливо чимось проявити. Однак записи, що їх опублікував І. Франко, є цікавими пам'ятками української мови й мають вартість тими деталями, які письменник і вчений добре охарактеризував у «Переднім слові». Про це він пише так: “Із тих записів князя Іллі Острозького один належить до категорії т. зв. заставних листів, другий містить просьбу до приятеля та сусіда о приятельську услугу, третій містить посвідчене про розмежоване маєтности,

¹ Франко І. Передне слово // Шість записів князя Іллі Константиновича Острозького... – С. 3.

² Там само. – С. 4.

³ Там само. – С. 4.

⁴ Див.: Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові / Автор передм. Я. Д. Ісаєвич; Упоряд. тексту, текстол. опрацюв. Б. З. Якимовича; Упоряд. ілюстр. матеріалу Р. І. Крип'якевича. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 23.

четвертий подає запис доходів із маєтностей князя на користь його жінки за визичену від неї значну суму грошей, у п'ятім маємо знов заставний лист на маєтність князя за нову позичку, а в шестім розпорядок останньої волі князя перед смертю¹.

Тут же подано латинською мовою вірш польського поета з українського роду Андрія Крицького, який підносить до небес чесноти дружини князя Іллі, Беати з Костелецьких. І. Франко пропонує власний прозовий переклад цього панегірика, щоб найточніше передати його зміст.

Передмова датована 1 грудня 1912 р., отже, книжка побачила світ десь на початку 1913 р. і є однією з перлин усїєї п'ятої групи книжок серії, та й, власне, усїєї серії «Міжнародна бібліотека». Словом, без прочитання цієї скромної Франкової книжечки не зможе обійтися серйозний учений, що досліджує українську історію другої половини XVI – початку XVII ст.

У 1913 р. в «Міжнародній бібліотеці» побачили світ усї решта випусків п'ятої групи – видання історичних джерел, а це значить, що у той час І. Франко особливу увагу приділяв публікації й популяризації джерел до історії України, пам'яткам давньоукраїнської літератури.

Вип. 8 – «Молитва за ворогів» – з'явився, очевидно, на початку 1913 р., оскільки передмова до книжечки має дату 13 листопада 1912 р. Річ у тім, що розвідку на цю тему І. Франко написав взимку 1911 р. і надіслав до Києва М. Грушевському, щоб той помістив її у львівських «Записках НТШ» або в київських «Записках УНТ». На свого листа до М. Грушевського І. Франко відповіді не отримав, натомість від секретаря редакції київської газети «Громадська думка» Всеволода Козловського, який від 1906 р. замешкав у Львові, дізнався, що розвідку помістять в «Записках УНТ» зі скороченнями. Ознайомившись із публікацією в «Записках УНТ»², І. Франко був дуже огірчений невправним редагуванням проф. В. Перетца та особливо скороченнями, які собі дозволив зробити редактор. Мало того – авторові навіть не повернули рукопису статті. Тому І. Франко, «признавши потрібним випустити в світ свою розвідку окремим вида-нем, [...] троха розширив [...] цитати з Біблії і додав те, що пропустив редактор на кінці, та подбав також про справлене деяких друкар-

¹ Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського. – С. 8.

² Записки Українського Наукового Товариства у Києві. – 1911. – Кн. 8. – С. 53–61.

ських помилок та неконсеквенцій правопису в київських текстах»¹. Далі І. Франко зазначає: «Думаю, що ся книжечка зацікавить і своїм змістом, і способом оброблення теми ширший круг інтелігентних читачів, а особливо молодіжи, якій у її шкільних студіях так тяжко вибитися зі схолястичної рутини та безідейности на дорогу правдивої, свобідної від усяких пересудів наукової праці. Та можливо що вона дасть дещо до думання та знання також менше вченим інтелігентам, а навіть інтелігентним селянам»².

Розширивши в тексті цитати зі Святого Письма, І. Франко додав «Притчу про немилосердя» та віршований переспів уривка «Слова святих отців о разсмотренії і любви», взятого із «Ізмарагда». Як бачимо, публікація цієї розвідки І. Франка в «Міжнародній бібліотеці» є набагато вартісніша, аніж у «Записках УНТ».

Аналогічно переробленою й доповненою є студія І. Франка «П'яницьке чудо в Корсуні» з додатком його «Притчі про двох рабів». Як пояснює сам автор, перший варіант дослідження він опублікував у «Записках НТШ» (1901, т. 44 кн. 6, с. 1–14) під заголовком «П'яницьке чудо в Корсуні, причиною до староруської легендарної літератури». Цікавим фактом для істориків Львова є те, що обидва рукописи з кінця XVI та початку XVII ст. зберігалися у нашому місті: один – у бібліотеці Оссолінських (ч. 38, карта 338), а другий – у бібліотеці Львівського університету (I, F, 15), що колись був власністю церкви в Полоцьку, а пізніше василіянського монастиря в Замості³.

Публікуючи оповідання вперше, І. Франко бачив у ньому твір староруського письменства й цієї думки не змінив. «Коли про те тепер уважаю відповідним обробити його на ново, роблю се тому, бо знайшов деякі матеріали, що надають сему малому оповіданню далеко більше значіне, ніж я перед тим міг уявити собі»⁴. Оскільки праця завершена 3-го квітня 1913 р., можна вважати, що книжка побачила світ не пізніше травня 1913 р.

Додатком до цього випуску є «Притча про двох рабів», датована груднем 1911 р. і присвячена Ользі Альбранд (Альбрант).

¹ Франко І. Передне слово // Молитва за ворогів. Студія І. Франка... . – Львів, 1913. – С. 4–5.

² Там само. – С. 5.

³ П'яницьке чудо в Корсуні. Студія д-ра Івана Франка... . – С. 3–4. Тепер зберігається в НБ ЛНУ ім. І. Франка. ВРСРК. – Рук. 203 III.

⁴ Там само.

У примітках до т. 3 п'ятдесяти томника І. Франка про цей вірш написано так: “Вперше надруковано в ж. «Сяйво», 1913, ч. 4, с. 102–103” [3, 434]. Як бачимо, важко однозначно твердити, що є фактично першодруком: чи публікація в журналі «Сяйво», чи випуск 10 «Міжнародної бібліотеки». На мою думку, ближчим до авторської волі є текст у серійній книжці, коректу якої робив сам І. Франко.

Тепер кілька слів про особу, якій присвячено цього вірша. Ольга Альбранд чи Альбрант – київська курсистка, подруга дружини І. Франка Ольги з Хоружинських. З Ольгою Альбранд письменник познайомився ще під час першої своєї поїздки до Києва. У листі до О. Хоружинської зі Львова від 10 січня 1886 року він просить свою наречену: “Пишіть о своїх курсах, о товаришках, особливо о тих, котрих я знаю: о Доброграєвій (в котрій тут один наш чоловічок закохався – але се секрет!!)¹, о Єгуповій, котрій я рад би написати дещо, та не знаю адреса, о Максимовичці, о Альбрант – ну, і о кім ще хочете, не забуваючи, звісно, й про археологію Мельн[ик]” [49, 15].

Очевидно, Ольга Альбранд справила на І. Франка особливе враження, він розпочав листуватися з нею – в листі до дружини у січні 1887 р., яка тоді перебувала в Києві, він навіть нагадував, щоб зайшла до подруги і розпитала, чи та дістала від нього листа і чому не відповіла [49, 100].

Востаннє згадує І. Франко О. Альбранд у листі до дочки Ганни в лютому воєнного 1915 р.: він запитує, чи була вона в Ольги Альбранд, просить написати йому, чи та не бідує і чи потребує допомоги [50, 423]. Однак, у спогадах про батька Ганна Ключко-Франко ні словом не обмовилася про зустріч із цією жінкою². Звертаю увагу на ці моменти з життя І. Франка і його спілкування із сучасниками тому, що вони важливі для його майбутньої фундаментальної наукової біографії.

Останньою книжкою цієї групи став вип. 12 – «Котра віра ліпша? Інтермедія Жида з Русином» (1913). Праця над цією книжкою закінчена у першій половині 1913 р. – отже, вона побачила світ десь у липні – серпні 1913 р. Ця студія є істотним внеском І. Франка в дослідження історії українського театру: він справедливо вважав, що інтермедії є важливими пам'ятками нашого письменства

¹ Йдеться про В. Коцовського.

² Спогади Анни Ключко-Франко під заголовком «Іван Франко та його родина». – Див.: Спогади про Івана Франка... – Львів, 1997. – С. 465–490.

XVII–XVIII ст., і оголосив, що розпочинає “отсею книжечкою видане всіх доси відомих інтермедій, написаних на українській території”¹.

Цей намір був справді серйозним: наприкінці вступу до випуску 12 І. Франко подає “реєстр тих руських інтермедій, які дійшли до нас і які будуть опубліковані в дальших томиках отсего виданя” – названих за змістом інтермедій (з покликами на джерела і публікації) всього 31. Отож, І. Франко оприлюднив тут фактично проспект цілої видавничої серії².

Отже, випуск 12 «Міжнародної бібліотеки» мав би започаткувати нову серію джерел до історії давнього українського театру, та цього не сталося. Можлива причина – заангажування І. Франка до співпраці з І. Калиновичем у проєкті «Всесвітня бібліотека», але, мабуть, найголовнішими причинами були все-таки його стан здоров'я і початок світової війни.

Справа в тому, що текст цієї інтермедії та студію про неї під назвою «Інтермедія єврея з русином» І. Франко написав ще в 1907 р., а надрукував в 1909 р. у Харкові, у збірнику, виданому на честь проф. М. Сумцова³. Однак, І. Франко був незадоволений цією публікацією: “Се видане подає текст інтермедії та мою розвідку до неї з дуже многими помилками, я вважаю потрібним передрукувати її тут поправлену та доповнену як першу в серії мого виданя інтермедій”⁴. Саме ця обставина й спонукала його видати інтермедію як один з випусків «Міжнародної бібліотеки».

На мій погляд, видання інтермедії, як і задум опублікувати корпус жанру окремою серією (31 випуск), належать до вельми актуальних проєктів, які, на жаль, не вдалося зреалізувати. А ціла п'ята група випусків «Міжнародної бібліотеки» є чи не найцікавішою частиною усїєї серії, цінною, насамперед, джерелознавчими аспектами.

¹ Котра віра ліпша? Інтермедія Жида з Русином... – Львів, 1913. – С. 3.

² Там само. – С. 16–19.

³ Сборникъ Харьковского историко-филологического общества. Изд. в честь М. Ф. Сумцова. – Харьковъ, 1909. – С. 92–103.

⁴ Котра віра ліпша? Інтермедія Жида з Русином... – С. 6–17. Цікаво, що в поданому тут проспекті майбутньої серії видань інтермедій саме ця книжка значиться під ч. 4. Опис збережених в архіві І. Франка автографів, які стосуються цієї праці, див.: [39, 647].

* * *

За моїми дослідженнями, у серії «Міжнародна бібліотека» побачило світ 14 випусків книжок¹. Однак тільки воєнне лихоліття та загострення хвороби І. Франка завадили виходу в світ її 15-го випуску, де мав бути опублікований його ж переклад німецькою мовою першої сцени твору псевдо-Міцкевича «Wielka utrata». В архіві І. Франка зберігається відбиток обкладинки та передне слово автора до читачів (автограф і верстка німецькою мовою)². Взагалі це вельми цікава знахідка до історії видавничої діяльності І. Франка – у жодній своїй видавничій серії він ніколи не друкував перекладів чужою мовою, а робив переклади з чужих мов українською, тобто усі його серійні видання до того бачили світ українською мовою.

Задуманий 15-й випуск серії «Міжнародна бібліотека» – дивний симбіоз щодо оформлення обкладинки. В усталеному від ч. 8 оформленні, під назвою серії українською мовою «Міжнародна бібліотека», німецькою мовою надруковано: «Der grosse Verlust. Ein Drama von A. Mickiewicz. Entdeckt und herausgegeben von Dr Iwan Franko». Книжка мала друкуватися в тій же «Загальній друкарні» («Algemeine Druckerei», Piekarska – Gasse, 32), Lemberg, 1915.

У передмові автор зазначає: «Стаття була призначена для віденської газети «Zeit», але через мобілізацію, оголошену в серпні 1914 р., всі поштові зв'язки були перервані, залишилося мені друкувати у вересні і жовтні свіжонаписаний німецький переклад першої сцени драми А. Міцкевича у Львові як окремий випуск редакційної мною української (без виключення інших мов) «Міжнародної бібліотеки»³.

Як бачимо, дух А. Міцкевича й справді переслідував І. Франка в останні роки його життя. Франкові не досить було опублікувати «Wielką utratę» окремою книжкою, розоривши себе дорогим виданням, – він ще перекладає цей псевдотвір польського wieszczа німецькою мовою, тратячи на це і час, і кошти. Нещасливі обставини воєнного часу і російська окупація Львова перешкодили йому здійснити цей непотрібний нікому задум.

¹ Якимович Б. З. «Міжнародна бібліотека» // Укр. літ. енциклопедія. – Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1995. – С. 371.

² Іл... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 459. – Переклад із німецької.

³ Там само.

Як видавничий задум І. Франка, цікаве останнє речення верстки передмови до 15-го вип. серії: «З технічних засад, щоб витримати кількість друкованих сторінок, в кінці буде доданий мій переклад з української «Притчі про захланність»¹. Отже, ми маємо німецькомовний, досі недрукований, автопереклад цієї цікавої притчі, яку, як оригінальний твір, він написав за мотивами староруської прозової легенди «Притча про гадюку в домі». Нагадаю, що переклад сучасною українською мовою цієї пам'ятки разом із її поетичною обробкою І. Франко надрукував у збірнику «Вибрані твори українських письменників», ч. 2–3, Львів, 1912, стор. 67–92.

* * *

Розглянемо до художнє оформлення та накладу випусків серії «Міжнародна бібліотека».

На відміну від серії «Універсальна бібліотека» (співвидавець І. Франка Онуфрій Пашук замовив для неї спеціальне кліше, автором якого був литовець за походженням Гегедіс), оформлення м'яких обкладинок серії «Міжнародна бібліотека» простіше. Книжки серії друкувалися у трьох різних друкарнях: «Загальній друкарні», «Друкарні Айхельбергера» і «Друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка». Тож, започаткувавши друк в «Загальній друкарні» (Академічна, 8), видавець І. Франко далі орієнтувався на перших два випуски серії: обкладинка зеленого кольору мала доволі просту орнаментальну рамку, в яку зібрано назву серії, місце видання, назву друкарні. Під назвою книжки давалася невеличка прикраса у вигляді квіточки, але саме цієї деталі не дотримувалася друкарня І. Айхельбергера. Отже, попри друк книжок у різних друкарнях, попри те, що орнаментальні рамки не ідентичні, до ч. 8 витримано ідею оформлення, започатковану в ч. 1 серії. Далі і до ч. 14 – на мою думку, це була пропозиція метранпажа «Загальної друкарні» (вул. Пекарська, 32) – усі книжки мають однакову, складнішу рамку, з сецесійним шрифтом назви серії, цікавим сецесійним, правда, досить масивним як на розмір книжки, елементом, що розділяє назву книжки та місце її видання. Однакову прикрасу, що підпирає назву серії, вжито на титульних сторінках книжок, що побачили світ у цій друкарні. На жаль, не кожен випуск «Між-

¹ ІЛ... ВР. – Ф. 3. – Од. зб. 459. – Переклад з німецької.

народної бібліотеки» має назву серії на титульному аркуші – вона відсутня в ч. 1, 2, 6, 14, а втрата обкладинки не дає можливості повністю ідентифікувати книжку як частину серійного видання. Розміри книжок серії – 16°, до обрізу 15×11,5 см. Книжки мають практично однакову шпальту набору 11×7,2 см, але кожна друкарня давала шрифти різного кегля. Ціна примірника 20–60 сотиків, тобто розрахована на широкі кола читачів. Попри своє скромне оформлення, «Міжнародна бібліотека» усе ж виглядає доволі елегантно, може служити як приклад серійного оформлення української книжки напередодні Першої світової війни.

У результаті опрацювання архівних матеріалів віднайдено документи, які фіксують наклад кількох видань «Міжнародної бібліотеки». Отже, вип. 3 «Притча про сліпця і хромця», вип. 4 «Пісня Дебори» та вип. 5 «Дантова друга любов» побачили світ накладом 1000 прим.¹ Відповідно за ці книжки І. Франко заплатив друкарні 40, 60, 60 кор. – всього за три випуски – 160 кор.² Якщо врахувати, що кожна книжка вип. 3 коштувала 20 сот. (весь наклад 200 кор.); вип. 4 (так само, 200 кор.); вип. 5 (так само, 200 кор.), то видавець без книжкового рабату (знижки) міг евентуально заробити 600 кор. Книжковий рабат складав, як правило, 20%, отже чистий виторг мав би бути 480 кор. Якщо змінювати витрати на друк (160 кор.), то видавець заробляв на цих трьох книжечках 320 кор., тобто рівно вдвічі більше, ніж вкладав. Правда, цей розрахунок ідеальний, адже треба було не роздавати безкоштовно жодного примірника, а продавати увесь наклад. Та це засвідчує, що і в Австро-Угорській монархії, і пізніше у Другій Речі Посполитій видавнича справа була прибутковою.

З великою вірогідністю можемо твердити, що наклад фактично кожного з випусків «Міжнародної бібліотеки» сягав 1000 прим.

Книжки цієї серії, які зберігаються у відділі україніки Національної бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, мають тверду паперову оправу, ледериновий корінець з тисненням золотом числа книжки на верхній дошці ледеринової вставки. Очевидно, що ці оправи, аналогічно як у серії «Універсальна бібліотека», було зроблено в палітурній майстерні університетської бібліотеки тоді ж, напередодні війни.

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 614. – А. 460 зв., 464 зв., 494 зв.

² Там само.

8.3. ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «ВСЕСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА»

«Всесвітня бібліотека» – остання книжкова серія, в якій брав участь І. Франко від 1914 р. і до кінця життя – була помітним явищем культури. Дослідження внеску І. Франка у «Всесвітній бібліотеці» додає цікаві штрихи не лише до його видавничої діяльності, але й до біографії.

Видавництво «Всесвітня бібліотека» створив Іван Титович Калинович (1894–1927) – цікава і неординарна постать, бібліограф, перекладач, видавець, суспільно-політичний діяч, про якого низку досліджень опублікували М. Гуменюк¹ та Я. Сенік². Спеціальну статтю про «Всесвітню бібліотеку» написав М. Мороз³. Доповідь про діяльність видавництва під назвою «Всесвітня бібліотека Івана Калиновича» у квітні 2002 р. на науковій конференції у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України виголосила літературознавець Марія Вальо. Оцінюючи позитивно доробок згаданих вище науковців, все ж особливу увагу звертаю на участь саме І. Франка у видавничому проекті «Всесвітня бібліотека», на його ролі як авторитетного радника щодо програми й до певної міри співвидавця цієї бібліотеки в 1914–1916 рр.

Як свідчать матеріали архіву І. Калиновича, які зберігаються у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, надію на економічну підтримку задуму створення видавництва «Всесвітня бібліотека» І. Калинович покладав на український капітал м. Борислава, де працював поштовим урядовцем з 1907 р. Саме на цю обставину чи не вперше звернула увагу М. Вальо, розмірковуючи над питанням, чому в містечку, відомому

¹ *Гуменюк М.* Бібліографічна діяльність І. Калиновича // Жовтень. – 1960. – № 6. – С. 152–157; *Його ж.* І. Т. Калинович як бібліограф // Архіви України. – 1965. – № 6. – С. 52–55; *Його ж.* Калинович Іван Титович // Укр. літ. енциклопедія. – Київ: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2. – С. 380.

² *Сенік Я.* Калинович Іван Титович // Укр. журналістика в іменах. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 85–86.

³ «Всесвітня бібліотека» // Укр. літ. енциклопедія: У 5 т. – Київ: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. 1. – С. 364.

своїм промисловим потенціалом, але далекому від культурних великомасштабних акцій, виникла ідея створення такого видавництва. І. Калинович переконав найбільших українських підприємців Борислава, зокрема Петра Ількова, Євстахія Сасика, братів Терлецьких та ін. у необхідності утворити уділову спілку (акціонерне товариство) для фінансування видання серії «Всесвітня бібліотека». За даними архіву І. Калиновича, спочатку, в 1913 р., перші видавничі анонси підписував П. Ільків. Станом на 26 жовтня 1918 р. спілка мала 63 члени, а майно видавництва оцінювалося майже в 92 тис. австрійських корон. Це й дало можливість розпочати випуск у світ книжок серії «Всесвітня бібліотека» ще перед початком Першої світової війни¹.

Програму видавництва І. Калинович виклав у листі до Ц. Білиловського від 16 квітня 1913 р.: «Систематичне видання кращих творів всесвітньої літератури у гарному та художньому українському перекладі», – таке завдання він ставив над задуманою видавничою серією². Врешті саме це кредо І. Калинович повторив на останній сторінці обкладинки першого випуску «Всесвітньої бібліотеки»³. Те, що першим випуском серії «Всесвітня бібліотека» стали твори німецького письменника Ф. Шіллера, було закономірним явищем – через велику німецьку літературу українське громадянство пізнавало Європу. Серед перших українських перекладачів з німецької були наддніпрянець П. Гулак-Артемівський та галичанин Йосип Левицький⁴.

Очевидно, вперше І. Калинович звернувся до І. Франка як до найбільшого літературного авторитета України ще до виходу у світ першої книжки серії та їхнього особистого знайомства в грудні 1913 р. Що це так – видно зі змісту листа І. Калиновича до І. Франка від 9 грудня 1913 р.⁵. До того часу І. Франко вже надіслав І. Калиновичу переклад поеми Гете «Герман і Доротея». Видавець дуже шкодував, що цей твір не зможе з'явитися як перший випуск

¹ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. ВР. – Ф. К-ч. – Од. зб. 20–35. – А. 8 – 8 зв.

² Цит. за: *Гуменюк М.* Біографічна діяльність І. Калиновича // Жовтень. – 1960. – № 6. – С. 154; Про це також: *Гуменюк М.* Видатний книгознавець. З блокнота літературного слідопита // Літ. Україна. – 1966. – 29 листоп.

³ *Шіллер Ф.* Поезії... – Львів: Накладом «Всесвітньої Бібліотеки», 1914.

⁴ Йоганн Вольфганг фон Гете: Каталог книжкових видань. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 23, 140, 223; *Шіллер Ф.* Поезії. – Львів, 1914. – С. 151.

⁵ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 189–191.

«Бібліотеки», оскільки набірний рукопис книжки (йдеться про згадувані вже «Поезії» Ф. Шіллера) засланий до друкарні.

Про те, якого великого значення надавав І. Калинович співпраці з І. Франком, свідчить його лист від 9 грудня 1913 р., де він 6 грудня 1913 р. – день особистого знайомства з І. Франком – вважає найщасливішим у житті і просить його стати Покровителем-Протектором «Всесвітньої бібліотеки»¹.

Поради І. Франка не забарилися. Однак лист, у якому І. Франко виклав своє бачення програми, не зберігся. Про його зміст можна частково судити з відповіді І. Калиновича, датованої 11 січня 1914 р. Дякуючи за поради щодо провадження «Всесвітньої бібліотеки», І. Калинович викреслює з програми видавництва «всі розміром великі та для нашого громадянства не відповідні твори, як Гетового: Вільгельма Майстера, Молієра: Комедії, Віктора Гіга: Notre Dame» і т. и. – а місто їх вставлено в програму «Всесвітньої бібліотеки» переклади з російської та польської літератур, в першому ряді рефлектуємо на обіцяні Високоповажним Паном Доктором переклади з Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Красінського «Гудуон» тощо, як також на оригінальні твори Вельмишановного Добродія, як: «Для домашнього огнища», «Перехресні стежки», і т. и., які пішли б у другу серію «Всесвітньої бібліотеки», котру бажаємо завести для українських оригінальних творів, але згодом, по змозі ще цього року»².

Як бачимо, зміни до програми були істотні. Далі І. Калинович інформує І. Франка, що має матеріалів на 8 випусків «Всесвітньої Бібліотеки» і до них зараховує Франкові переклади В. Шекспіра «Венецький купець», Гесіода «Поєми», Гете «Фауста», Герондаса «Гумористичні сцени», Пушкіна «Борис Годунов», Красінського «Ірідіон», Геббеля «Нібелунги» і т. ін. І. Калинович дослуховується до поради І. Франка щодо оповіщення передплати, але мусить погодити з друкарнею, чи там зможуть друкувати по 3–4 аркуші щомісячно³.

На підставі збережених в архіві І. Франка листів І. Калиновича можна з упевненістю твердити, що перший випуск «Всесвітньої бібліотеки» побачив світ 22 лютого 1914 р. Затримка друку сталась

¹ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 191.

² Там само. – С. 193.

³ Там само. – С. 195.

через страйк друкарів¹. Книжка має розмір 17×11,5 см (до обрізу). До змісту вступної статті (автор О. Грицай), і добору поезій (надруковано всього 21 твір Ф. Шіллера 1780–1803 р. в перекладах О. Черняхівського, В. Масляка, Д. Йосифовича, Ц. Білиловського, С. Яричевського та Б. Пюрка), приміток (автор І. Калинович) особисто І. Франко стосунку не мав. Проте на останній сторінці обкладинки видавець подав програму найближчих випусків серії, які рекомендував саме І. Франко.

Отже, до другого випуску (порядкові числа 2–3) поезій Ф. Шіллера мали увійти «Балади. Поєми», до наступних – Гете «Герман і Доротея» та В. Шекспіра «Венецький купець» (обидва твори в перекладі І. Франка).

Коментуючи вихід у світ першого випуску серії, І. Калинович у листі до І. Франка від 22 лютого 1914 р., огірчений якістю перекладів, жалкує, що не було “ким і чим заступити недоладу переведені вірші”. Видавця не влаштовує вступне словом О. Грицай, який не дотримався терміну, писав уже тоді, як випуск друкувався, а редактор мусив робити скорочення аж у коректі².

Оскільки на той час друкувався другий випуск творів Шіллера, І. Калинович просить І. Франка, щоб той схвалив до друку наступний випуск серії. Це необхідно для оповіщення читачів в анонсі до згаданої книжки. І. Калинович погоджується подати далі твори О. Пушкіна, але просить терміново надіслати матеріали для прочитання та складання передбачених у програмі серії приміток, що мало б полегшити розуміння творів світових класиків для українського читача³.

Отримавши від І. Калиновича перший випуск серії – поезії Ф. Шіллера, І. Франко не забарився зразу ж дати відповідь 2 березня, а вже 7 березня разом із наступним листом надіслав І. Калиновичу життєпис Пушкіна, без 2–3-х сторінок, які не встиг дописати, та пообіцяв наступного тижня перекладати драму «Борис Годунов» [50, 416]. На жаль, лист І. Франка від 2 березня 1914 р. не зберігся – там, як видно з листа-відповіді І. Калиновича від 8 березня 1914 р., І. Франко дав свої критичні зауваження щодо якості опублікованих перекладів і сформулював зміст книжки творів

¹ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 391.

² Там само. – С. 394.

³ Там само.

О. Пушкіна¹. До речі, саме І. Франко пізніше взявся за коректу другого випуску творів Ф. Шіллера, власне, тієї частини (розділи II і III), де йому належать два переклади². Ознайомившись зі змістом книжки, який подав І. Франко у своєму листі, у посткриптумі відповіді І. Калинович натякає, що для комплекту драматичних творів Пушкіна було б добре мати ще переклади «Русалки» і «Скупого лицаря»³.

З листом, який мав бути датований 27 березня 1914 р. (не зберігся)⁴, І. Франко надіслав закінчення життєпису О. Пушкіна та повний переклад «Бориса Годунова» – терміни, впродовж яких І. Франко виконав переклад цього твору, дуже стислі. І знову, тепер уже в основному тексті листа-відповіді І. Калиновича від 28 березня 1914 р., тонкий натяк: чи І. Франко не готує до цієї збірки ще якихось драматичних творів О. Пушкіна, а коли так, то які саме⁵. Як видно також з відповіді І. Калиновича, у своєму листі І. Франко знову нагадував про доцільність оголосити передплату на серію. Погоджуючись у принципі, І. Калинович повідомляє, що мусить переконати свого спілняка, який чомусь цьому протривається.

Упродовж інтенсивного листування І. Франка та І. Калиновича – про його зміст можна дізнатися зі збережених листів І. Калиновича – І. Франко швидко перекладає «Прогульку» і «Помпею і Геркуланум» Й. Гете, поправляє, як вже відзначалося вище, чужі переклади до 2–3 випуску «Всесвітньої бібліотеки». Відбитки обидвох поем Й. Гете І. Калинович отримав з друкарні 20 квітня 1914 р.⁶. І хоч ці переклади йому дуже сподобалися, все ж він звирив «Помпею і Геркуланум» з оригіналом і помітив відсутність у тексті 31–34 рядків. На його думку, це могла би бути вина складача. Подаючи їх із німецьким оригіналом, просить І. Франка перекласти відсутнє місце і впровадити до основного тексту. Це свідчить, що попри велику довіру до І. Франка, І. Калинович дуже сумлінно сповняв свої редакторські обов'язки.

¹ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 395–397.

² Там само. – С. 391.

³ Там само. – С. 398.

⁴ Переклад «Бориса Годунова» І. Франко зробив 8–27 березня 1914 р.

⁵ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 399.

⁶ Там само. – С. 409.

АЛЕКСАНДЕР С. ПУШКІН.

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

В ПЕРЕКЛАДІ, З ПЕРЕДМОВОЮ ТА ПОЯСНЕННЯМИ

ДР-А ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ, 1914.

Накладом „Всесвітньої Бібліотеки.“

Загальної Друкарні у Львові, вул. Пекарська № 32.

*Титульний аркуш Франкового перекладу
драматичних творів О. Пушкіна
(Львів, 1914; книжка побачила світ 1917 року)*

Під час листування у квітні 1914 р., нагадуючи І. Франкові про переклади з Пушкіна, І. Калинович вже нічого не пише про «Русалку» і «Скупого лицаря» – ймовірно, в одному з утрачених листів до І. Калиновича І. Франко обіцяв видавцеві перекласти ці драматичні картини. Окрім того, на прохання І. Калиновича, І. Франко зробив коректу всіх приміток до 2–3 випуску серії «Всесвітня бібліотека», за що йому І. Калинович дякує спеціально в листі від 12 травня 1914 р. До речі, за виправлення перекладів, які, безумовно, виграли від його втручання, і коректу 2–3 випуску серії І. Франко попросив невеликий гонорар – всього 60 корон, які видавець обіцяв йому щозмога швидше переказати¹. Водночас І. Калинович знову просить І. Франка порадити, що готувати до друку після «Германа і Доротеї» Гете – тепер уже з французької літератури. На його думку, це міг би бути «Останній день засудженого на смерть» В. Гюго чи «Новели» А. Франса.

Посилку від І. Калиновича з п'ятьма примірниками другої частини поезій Шіллера І. Франко отримав 16 травня 1914 р. [50, 418]. У листі-відповіді І. Франко високо оцінив цю книжку, позитивно відзначив передплатне оголошення на 4-й сторінці обкладинки і порадив звернутися до комітету іноземної цензури в Петербурзі за дозволом розповсюдити її на Наддніпрянщині. Водночас він висловлює бажання терміново видати найновіший свій твір в обсязі 12–15 аркушів друку «Найдавніша історія України до р. 1008 в поетичних образах». Щоб публікація відбулася того ж ювілейного року, І. Франко готовий навіть закупити за свій кошт для «Загальної друкарні» гарнітуру кирилиці, аби друкувати витяги з літописних текстів.

Відповідаючи на Франків лист, 10 червня 1914 р., І. Калинович повідомляє, що він разом зі своїм спілником запланував надрукувати «Найдавнішу історію України до р. 1008 в поетичних образах» узимку після публікації попередньо прорекламованих творів О. Пушкіна і Й. Гете, та запитує, чи зможе І. Франко зачекати з гонораром².

І. Калинович подає дуже цікавий зріз ситуації в Галичині щодо розповсюдження видань. Розпродаж йде дуже слабо – з витрачених 2000 корон повернулося тільки 110 корон. А з передплатою

¹ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 419.

² Там само. – С. 422.

взагалі практично нічого не вийшло: за 10-разову інформацію в «Ділі» заплачено 120 корон, а зголосився всього один передплатник – священик зі села Залокоть о. Яків Яхно, і то не надіслав наперед жодного крейцера. На розіслані 53-примірники ч. 2–3 «Всесвітньої бібліотеки» є всього одна звістка в «Раді» про вихід у світ цієї книжки. Все ж навіть ці труднощі не перешкоджають видавцеві – він планує згромадити на видання «Всесвітньої бібліотеки» 10 тис. корон, сподіваючись, що ці гроші не будуть дарма викинуті в болото, а книжки таки знайдуть читачів¹.

Видавець просить І. Франка надіслати йому «Найдавнішу історію України...» для прочитання, переглянути коректу збірки О. Пушкіна, забравши її з книгарні НТШ, куди її передали Франкові з «Загальної друкарні». Він просить також І. Франка переговорити з керівництвом «Загальної друкарні» щодо завершення друку видання збірки О. Пушкіна².

Лист І. Франка до І. Калиновича (не зберігся) надійшов 16 червня 1914 р. Того ж дня Калинович відписав І. Франкові. Але, що цікаво, І. Франко чомусь не надіслав І. Калиновичеві своєї «Найдавнішої історії України...».

І. Калинович радиться з Франком щодо зміни формату серії для публікації «Германа і Доротеї» – в усталені формати не вміщуються гексаметри твору. Він готовий закупити для друку «Найдавнішої історії України...» кириличні черенки для «Загальної друкарні», приїхати до Львова і обговорити з І. Франком подальшу програму «Всесвітньої бібліотеки»³.

Останній передвоєнний лист Франкові І. Калинович написав 5 липня 1914 р. Він просить письменника прийти 8 липня на четверту годину пополудні до «Загальної друкарні», щоб узгодити формат і спосіб друкування «Германа і Доротеї». Якщо ж І. Франко до друкарні – вона містилася у Львові при вул. Пекарській, 32 – прийти не зможе, то він наважиться завітати до дому письменника⁴. Очевидно, така зустріч у Львові відбулася, вони домовилися про формат «Германа і Доротеї». В «Загальній друкарні» в цей час друкувалася книжка О. Пушкіна, а І. Франко, як відомо з біографії,

¹ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 423.

² Там само.

³ Там само. – С. 427.

⁴ Там само. – С. 429.

готувався до відпочинку в с. Криворівні на Гуцульщині, де його й застала воєнна хуртовина¹.

Треба відзначити, що авторські гонорари, які виплатила «Уділова спілка» з подання І. Калиновича за працю І. Франка у 1914 р., були доволі значними. Так, за переклади творів «Прогулька», «Помпея і Гекуланум» та коректу творів Ф. Шіллера Франко отримав 109,6 крон², за переклади «Германа і Доротеї» Гете – 200 к.³, за драми О. Пушкіна – 450 к.⁴, за «Венецького купця» В. Шекспіра – 150 к.⁵. Високі аванси виплачували й іншим авторам, твори чи переклади яких планувалося видати у «Всесвітній бібліотеці»⁶.

Під час російської окупації Галичини І. Калиновича як державного службовця скерували до Відня, а хворий і безпорадний І. Франко залишився в окупованому Львові, де йому загрожувала небезпека бути вивезеним до Росії. Отже, видання серії «Всесвітня бібліотека» за участю І. Франка припинилося після виходу у світ усього двох випусків творів Ф. Шіллера – на час окупації фактично готовий наклад збірника О. Пушкіна залишився в «Загальній друкарні».

Повернувшись до Борислава й заставши своє майно розграбованим, І. Калинович озвався до І. Франка 8 серпня 1915 р. Він визнає, що за воєнних умов видавати «Всесвітню бібліотеку» навряд чи можливо, і пише, що хотів би лише закінчити справу із друком драм О. Пушкіна. Тут же видавець повідомляє, що за сприяння д-ра Зенона Кузелі працював у віденських бібліотеках і зібрав бібліографію німецьких праць про українців від XVII ст., а також знайшов і передав В. Дорошенкові багато матеріалів про самого Франка, не відображених у бібліографії М. Павлика⁷.

Це – останній із відомих листів І. Калиновича до І. Франка. Важко сказати, що написав (та чи й писав) І. Франко І. Калиновичеві щодо згаданого збірника творів О. Пушкіна, бо ж він давно вже завершив повністю працю над цією книжкою і допильнував її

¹ Мельник Я. І остання часть дороги...: Іван Франко в 1914–1916 роках. – Львів, 1995. – С. 3–4.

² ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. ВР. – Ф. К-ч. – Од. зб. 20–35; Од. зб. 21. – А. 3.

³ Там само. – А. 6.

⁴ Там само. – А. 5.

⁵ Там само. – А. 6.

⁶ Там само. – А. 21.

⁷ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 434–435.

друкування. Ключ до розуміння ситуації з виданням збірника творів О. Пушкіна дає поміщене чомусь наприкінці книжки «Передне Слово» І. Франка, яке теж з незрозумілих причин не потрапило до п'ятдесятитомника. Оскільки ця радше “післямова” має виняткове значення до характеристики Франка як видавця, подаємо її нижче повністю:

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Переклад драматичних творів Пушкіна з великоруської мови на українську, доконаний мною весною сего року по умові з д. Іваном Калиновичем для його «Всесвітньої Бібліотеки» виходить тепер без участі видавця, покликаного до військової служби, під мою редакцією та моїм заходом. Випускаючи його в світ як 4 і 5 випуск «Всесвітньої Бібліотеки» я чиню се тільки наслідком налягання шан. директора друкарні, аби не лежав готовий уже склад, і не беру на себе ніяких зобов'язань що до розсилки та розпродажі, які й без того серед теперішньої війни майже неможливі.

Львів д. 3 листопада 1914 р. Др. Іван Франко.

Отже, як бачимо, наклад книжки за винятком обкладинки був повністю готовий ще в листопаді першого воєнного року, про що не знав І. Калинович, пишучи в серпні 1915 р. листа І. Франкові з Борислава.

До збірника драматичних творів О. Пушкіна увійшло сім перекладів І. Франка: «Борис Годунов», сцена з «Фавста», «Скупий рицар», «Моцарт і Сальєрі», «Кам'яний гість», «Бенкет у часі чуми», «Русалка». Отже, цю велику роботу попри хворобу, а також іншу працю, І. Франко здійснив з 18 січня до 8 квітня 1914 р. – в терміни досить-таки стислі.

Ніяких зобов'язань щодо кольпортажу книжки І. Франко не брав на себе. Цей наклад дочекався повернення в Галичину І. Калиновича і з надрукованою обкладинкою зеленкуватого кольору, папір якої мав своєрідну текстуру із зазначенням року виходу «1917», потрапив до рук читача вже після смерті І. Франка майже одночасно з його ж перекладом «Германа і Доротеї» Й. В. Гете.

Починаючи від «Германа і Доротеї», І. Калинович змінив формат книжкової серії. Ця книжка мала розміри 21×14,5 (до обрізу), формат подальших випусків був таким, як цей випуск. Однакові обкладинки, які відрізнялися лише кольором (темно-зеленого й

темно-рожевого з зображенням земної кулі мали тільки дві книжки творів Ф. Шіллера).

Критика по-різному сприймала рівень перекладів І. Франка, які увійшли до «Всесвітньої бібліотеки». Як досвідчений архівіст, І. Калинович зібрав доступне йому в окрему теку¹. Після смерті І. Франка І. Калинович докладав справді багато зусиль, щоб книжки серії доходили до читача навіть у важких умовах світової війни. Повідомлення про вихід у світ «Германа і Доротеї» Гете опублікували львівські українські часописи «Діло»² та «Шляхи»³. Подавши бібліографічний опис та ціну книжки (1,6 корон), оглядач «Діла» (ймовірно – це текст І. Калиновича) пише: “Ся книжка не потребує реклями – найліпшою реклямою є для неї ім’я Франка. Зазначимо, що свій переклад зладив Франко в часі від 14 падолиста 1912 р. до 20 січня 1913 р.”⁴.

Значний інтерес для франкознавців становлять невідомі досі відгуки провідних науковців на появу друком цієї поеми Гете у Франковому перекладі, які зібрав і впорядкував І. Калинович. Вельми професійний відгук щодо якості текстів є в листі історика І. Крип’якевича (датований 29 жовтня 1917 р). Цей лист дуже цікавий і для біографії І. Крип’якевича. Ось що він пише про Франковий переклад Гете: «Герм[ана] і Дор[отею]» я купив собі, як тільки появився у Львові, – але й за присланий примірник дуже дякую – посилаю його зараз до шкільної бібліотеки у Володимирі. Переклад загалом дуже гарний і вірний, але в 2 вид[анні] треба б замінити всюди спондеї на дактилі, бо так скандоване кульгає, – укр. мова видно спондеїв не признає в гексаметрі”⁵.

Аналіз Франкових перекладів Ф. Шіллера «Der Spaziergang» («Прогулька») і «Pompeji und Herkulanum» («Помпеї і Геркуланум») зробив В. Коптілов⁶. Дослідник вважав, що відсутність цих поем в українському перекладі не була основним критерієм для Франкового вибору – важливішим, на думку В. Коптілова, був волелюбний дух цих творів, як і всієї творчості Ф. Шіллера взагалі. Все ж

¹ ЦДДА України у Львові. – Ф 309. – Оп. 1. – Од. зб. 346. – А. 1–64.

² Діло. – 1917. – 8 листоп. (26 жовт.).

³ Шляхи. – 1917. – Ч. 9–10. – С. 600.

⁴ Діло. – 1917. – 8 листоп. (26 жовт.).

⁵ ЦДДА України у Львові. – Ф 309. – Оп. 1. – Од. зб. 346. – А. 39.

⁶ Коптілов В. Шіллер в українських перекладах // Літ. газета. – 1959. – 13 листоп.

пропозицію щодо перекладу «Прогульки» подав І. Франкові видавець І. Калинович у листі від 13 квітня 1914 р.: «Коли охота і ласка прошу перекласти «Прогульку», яку я охоче надрукую в тексті...»¹. Якихось прямих натяків І. Калиновича щодо перекладу також «Помпеї і Геркуланум» нема, але саме він, читаючи переклад, помітив відсутність там 31–34 рядків оригіналу, на що ми вже звернули увагу вище. Отже, І. Калинович міг запропонувати І. Франкові перекласти ці обидва твори українською мовою, на що ніхто з дослідників не звертав досі уваги. В. Коптілов високо оцінив якість перекладів обидвох творів, підкреслив, що, досягаючи максимальної точності у відтворенні оригіналу, перекладач зумів «зберегти еквілівіарність: кількість рядків перекладу збігається з кількістю рядків оригіналу»².

На жаль, текстів цих перекладів І. Франка не мав Л. Рудницький, автор фундаментальної монографії «Іван Франко і німецька література»³. Натомість він детально розглянув переклад поеми Й. В. Гете «Hermann und Dorothea» (1797) – «Герман і Доротей» (Франко працював над перекладом цієї поеми від 14 листопада 1912 до 20 січня 1913 р.) [13, 173].

Що важливо, І. Франко дає високі оцінки творові, який висловлює негативне ставлення до революції, возвеличує німецьку буржуазію та спосіб її життя – на думку Л. Рудницького це й було причиною, що його не бралися досліджувати радянські франкознавці⁴.

Якою мірою переклад «Герман і Доротей» можна вважати перекладом І. Франка – питання залишається досі відкритим. У примітках до ч. 7–8 випуску «Всесвітньої бібліотеки» (Львів, 1917) І. Калинович наводить таку заувагу І. Франка: що він мав переклад 1903 р. тоді ще студента Ярослава Гординського, істотно переробив частину, а далі взагалі продовжував перекладати сам⁵.

¹ ІЛ... ВР. – Ф 3. – Од. зб. 1630. – С. 403.

² Коптілов В. Шіллер в українських перекладах // Літ. газета. – 1959. – 13 листоп.

³ Рудницький Л. Іван Франко і німецька література. – Мюнхен, 1974. Ця монографія, одного з видатних науковців української діаспори, почесного доктора Львівського національного університету імені Івана Франка, є його докторською дисертацією, захищеною в Українському вільному університеті в Мюнхені.

⁴ Там само. – С. 121.

⁵ Гете Й. В. Герман і Доротей. – Львів: Накладом «Всесвітньої бібліотеки», 1917. – С. 61–62.

„ВСЕСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“
№ 7/8.

ЙОГАН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

ГЕРМАН і ДОРОТЕЯ

ПОЕМА

в перекладі і з передмовою

Д-ра ІВАНА ФРАНКА.

Ціна 1 К. 60 сот.

Львів, 1917.

*Обкладинка Франкового перекладу Й. В. Гете «Герман і Доротея»
(Львів, 1917)*

Я. Гординський, як свідчив його приятель проф. Г. Лужницький, вважає, що І. Франко тільки поправив мову перекладу і видав його під своїм іменем у видавництві «Всесвітня бібліотека»¹.

Так це чи інакше, мали би з'ясувати фахівці.

Слід додати, що І. Франко долучив до перекладу «Вступну елегію», тобто вірш «Герман і Доротея» (1796), який Гете задумав як пролог до епосу, але з уваги на полемічний характер надрукував пізніше². Як свідчить І. Калинович, рукопис перекладу перед друком переглянув і поправив германіст проф. Ю. Рудницький, що й зазначено у тексті публікації³.

Інших досліджень про Франкові переклади Шіллера і Гете, які з'явилися у серії «Всесвітня бібліотека», по суті нема. У праці І. Журавської про переклад «Германа і Доротеї» сказано хіба що інформативно⁴. Ці твори не стали об'єктом дослідження учасників роботи тематичних секцій міжнародного симпозіуму «Іван Франко і світова культура» (Львів, 1986, до 130-річчя від дня народження І. Франка)⁵ та міжнародної конференції «Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин» (Львів, 1996, до 140-річчя від дня народження І. Франка)⁶.

Критика не обминула збірника драм О. Пушкіна. Стислу, але справді глибоку наукову рецензію щодо якості перекладів творів О. Пушкіна в 1918 р. дав М. Зеров⁷. Тонкий знавець багатьох чужих мов, видатний учений-культуролог звертає увагу на окремі недоладності в перекладах, робить істотні зауваження щодо явних помилок у передмові й примітках. Рецензент має рацію, що все це – наслідки важкої хвороби його останніх років, які «будять в

¹ Рудницький Л. Іван Франко і німецька література... – С. 120.

² Там само. – С. 121.

³ Гете Й. В. Герман і Доротея. – Львів: Накладом «Всесвітньої бібліотеки», 1917. – С. 62.

⁴ Журавська І. Іван Франко і зарубіжна література. – Київ: Вид-во Ан УРСР, 1961. – С. 120–121.

⁵ Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симп. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 верес. 1986 р.). – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. 2. – С. 187–302.

⁶ Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конфер. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів: Світ, 1998. – С. 752–833.

⁷ Зеров М. [рец.] Олександр Пушкін. Драматичні твори в переклад. з передмовою та поясненнями д-ра Івана Франка. Всесвітня бібліотека. № 4–6. – Львів, 1917. – С. XXXVIII, 217. Ціна 3 карб. // Літ. наук. вісник. – 1918. – Т. 69. – Кн. II–III. – Лют.–берез. – С. 264–266.

читачеві особливе, повне невимовного жалю, почуття”¹. Мушу додати – ці помилки, особливо щодо перекладів, мали ще одну природу, його не згадував М. Зеров. Як бачимо з наведеного вище дослідження, переклади готувалися у вкрай стислі терміни – І. Калинович дуже приспішував І. Франка, та ще й додавав тому роботи, прохаючи перекласти «Скупого рицаря» і «Русалку», що теж не могло не вплинути на якість перекладу.

Повідомлення про появу 4–5 випуску «Всесвітньої бібліотеки», за моїми даними, вперше з’явилося в часописі полонених українців табору в Зальцведелі «Вільне Слово» 8 серпня 1917 р. У рубриці «Література, наука й мистецтво» йдеться: “У видавництві «Всесвітня Бібліотека» появились по виданню творів Шілера ось і твори Пушкіна. Передмова Франка і його переклади так гарні та дух Пушкінської музи так знаменито відчутий і відданий, що це видання представляє цінне збагачення нашої перекладової літератури”².

Під криптонімом О. Н. повідомлення в газеті «Діло» опублікував Осип Назарук. Перелічивши зміст збірника, відомий політолог і громадський діяч висловив прозорливі думки: “Переклади сі належать до останніх праць покійного Франка. Се видане Пушкіна інтересне головно для студіювання останних днів великого укр[аїнця] і того, як його ум змагався до останка з поступаючою хворобою”³. Повідомлення про вихід у світ збірника драм О. Пушкіна помістили також львівський часопис «Світ», що виходив за редакцією М. Голубця⁴ та «Вісник Союза визволення України»⁵.

Отримавши від І. Калиновича збірник О. Пушкіна, великого листа видавцеві написав Андрій Баб’юк (Мирослав Ірчан). Його лист дуже емоційний, особливо там, де він дає оцінку Франковим перекладам творів О. Пушкіна: “Що до перекладу, то скажу, що не робив він на мене вражіння перекладу. Він такий легкий, такий

¹ Зеров М. [рец.] Олександр Пушкін. Драматичні твори в переклад. з передмовою та поясненнями д-ра Івана Франка. Всесвітня бібліотека. № 4–6. – Львів, 1917. – С. XXXVIII, 217. Ціна 3 карб. // Літ. наук. вісник. – 1918. – Т. 69. – Кн. II–III. – Лют.–берез. – С. 266.

² Вільне Слово: Часопись полонених Українців табору Зальцведель. – 1917. – 8 серп.

³ Діло. – 1917. – 8 листоп. (26 жовт.).

⁴ Світ (Львів). – 1917. – № 7. – С. 120.

⁵ Вісник Союза визволення України (Відень). – 1917. – 19 серпня. – IV річник. – Ч. 34. – С. 544.

вірний (як догадуюся), що мимоволі дивуюся, що він зветься перекладом. Спокійний такт, невимущена гра слів, вірне представлення і заступлення нашими правдивими словами у відношенні до значіння руху чи думки усього життя творів¹.

Ніяких критичних зауважень щодо якості Франкових перекладів творів Пушкіна нема у працях Ю. Кобилецького², І. Басса, А. Каспрука³ й низки інших дослідників радянської епохи – над радянським літературознавством, у цілому, тяжіли, очевидно, геніальність Пушкіна і Франка.

* * *

Кілька слів про подальшу долю серії «Всесвітня бібліотека», яка продовжувала виходити і після смерті І. Франка. Зупинюсь на загальних тенденціях щодо реалізації цього проекту. Перебуваючи на військовій службі, у важких умовах світової війни І. Калинович 1917 р. випустив давно обіцяний Франків переклад поеми Й. В. Гете «Герман і Доротей», збірку новел М. Яцкова «Далекі шляхи». Наступного 1918 р. вийшли твори Арістофана, Гофманстала, О. Короленка, Д. Донцова, старофранцузький епос «Пісня про Роланда».

Після поразки ЗУНР І. Калинович у 1919 р. змушений був знову емігрувати до Відня, де продовжував видавати «Всесвітню бібліотеку», друкуючи її випуски у Львові та Відні. Тоді побачили світ: *Франко Т.* Нарис історії римської літератури (Львів, 1921); *Фоскольо У.* Останні листи Якова Ортіса (Відень, 1921); *Возняк М.* Початки української комедії (1619–1819) (Львів, 1920).

До Галичини І. Калинович повернувся в 1923 р., оселився в Золочеві, де видавництво «Всесвітня бібліотека» через матеріальні труднощі завмирає, хоча в архіві видавництва зберігся великий список підготованих до друку творів Арістофана, Андреева, Гоголя, Кляйста, Жеромського, Вхрліцького, Вінї, Уайльда, Короленка, А. Франса та ін.⁴

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф 309. – Оп. 1. – Од. зб. 346. – А. 58 зв. – 59.

² *Кобилецький Ю.* Іван Франко: Літературна діяльність та поетична творчість. – Київ: ДВХЛ, 1951. – С. 177, 178.

³ *Басс І. І., Каспрук А. А.* Іван Франко: Життєвий і творчий шлях. – Київ: Наук. думка, 1983. – С. 428.

⁴ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. ВР. – Ф. К-ч. – Од. зб. 20–35.

Як бачимо, з реалізованих і нереалізованих видань серії «Всесвітня бібліотека» І. Калинович переважно дотримувався лінії, яку накреслив І. Франко. Дослухався його розумної поради не братися за видання великих за обсягом творів чи тих, які не сприйме на той час український читач. Звернув увагу І. Калинович на слов'янські літератури, що йому нараєв зробити І. Франко. Отже, листування між І. Франком і І. Калиновичем, яке досі не опубліковане, дало змогу показати співпрацю письменника та видавця, здійснити книгознавчий аналіз усіх книжок, які готував до друку І. Франко спільно з І. Калиновичем.

Справді загадкою для дослідника є хіба те, що І. Калинович не видав Франкового перекладу «Венецького купця» Шекспіра та дуже бажаної для І. Франка «Найдавнішої історії України до р. 1008 в поетичних образах». Невихід останньої можна пояснити відсутністю на той час у «Загальній друкарні» кириличних шрифтів, а далі смертю І. Франка¹. Інакше – з виданням драми В. Шекспіра, за переклад якої І. Франко отримав доволі значний гонорар. Урешті, навіть не це головне. «Венецького купця» І. Франко переклав у 1912 р., а вперше переклад опубліковано в 1956 р.² та повторено у п'ятдесятитомнику [12, 364-473]. Про значення цього перекладу для української Шекспіріани є вже згадане вище ґрунтовне дослідження Ольги Лучук³. Поява Франкового перекладу «Венецького купця» в серії «Всесвітня бібліотека» мала би позитивний вплив на пізніші українські переклади цього твору. Можливо усвідомлюючи, що хворий І. Франко не мав змоги належно підготувати свою працю до друку, І. Калинович відклав вихід у світ «Венецького купця», а після смерті письменника просто не знайшов фахівця, щоб здійснити відповідну редакторську роботу.

* * *

Сформулюємо висновки з видавничої діяльності І. Франка на схилі його віку, коли він брав участь у виданні трьох видавничих

¹ Уперше цей поетичний переспів літописних текстів під назвою «Студії над найдавнішим Київським літописом» (Частина перша) побачив світ у Зібр. творів у 50 т. – Київ, 1976. – Т. 6. – С. 5–187.

² Літературна спадщина. – Київ, 1956. – Т. 1. – С. 238–333.

³ Лучук О. «Венецький купець» Вільяма Шекспіра в інтерпретації Івана Франка і в історії української Шекспіріани // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Львів: Світ, 1998. – С. 813–819.

серій – «Універсальна бібліотека», «Міжнародна бібліотека» та «Всесвітня бібліотека».

1. Дешеві малоформатні серії були дуже популярними. Започаткована ляйпцігським видавцем Рекламом (Reclam) у 1867 р., серія «Reclam Universal Bibliothek» була прикладом для низки видавців також і польської книжки – А. Бартошевича (A. Bartoszewicz) і Альтенберга (H. Altenberg) у Львові, О. Цукерканделя (O. Zukerkandel) у Золочеві та ін., для багатьох українських видавців (дешеві серії видавництв «Просвіта», «Общества імені Качковського» тощо).

2. Вийшовши на арену видавничого руху Галичини в 70-х роках XIX ст., І. Франко став одним з провідних теоретиків і практиків видавничої справи. Видавничі серії, які він заснував, показували приклад праці іншим видавцям. Наприкінці XIX – на початку XX ст. серійні видання бібліотечок під різними назвами провадять Є. Олесницький («Русько-українська бібліотека», 1884–86) Д. Лукіянович («Універсальна бібліотека», 1895–1896), Кость Паньківський («Дрібна бібліотека», 1894–1897), Федь Федорців («Новітня бібліотека» 1912–1923), Іван Калинович («Всесвітня бібліотека», 1914, 1917–1921) та ін. Навіть такий потужний видавець, яким був Я. Оренштайн, успішно видаючи свою «Загальну бібліотеку» (1903–1930), багато в чому взурувався на особисті видавничі проекти І. Франка, а особливо, на широку програму, яку реалізовувала Українсько-руська Видавнича Спілка. Отже, видання дешевих книжок для народу було в руслі тодішніх європейських тенденцій.

3. Новою сторінкою у видавничім спектрі галицьких українців початку XX ст. стала «Універсальна бібліотека», яку розпочав видавати О. Пашук 1909 р. Маючи багато прикладів видання подібних серій, видавець, однак, не зміг реально оцінити своїх фінансових можливостей, власного інтелектуального потенціалу. Усе ж підготовані та видані у серії «Універсальна бібліотека» вісім книжок (дві – оригінальних творів, шість – перекладів) стали не тільки внеском І. Франка в український видавничий процес, але й явищем перекладацької майстерності, зразком широкої зацікавленості письменника світовою культурою. І дуже шкода, що більшість із них з невідомих причин не потрапили до його Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Після розриву стосунків О. Пашука з І. Франком видавництво «Універсальна бібліотека» невдовзі припинило своє існування.

4. Відхід І. Франка від видання «Універсальної бібліотеки» дав можливість йому сформуванню власну видавничу серію під назвою «Міжнародна бібліотека», не пов'язуючи себе ніякими зобов'язаннями. Все ж у «Міжнародній бібліотеці» І. Франко продовжував знайомити українського читача зі здобутками світової культури, і ця серія фактично зберегла той напрям, що його започатковано в «Універсальній бібліотеці».

5. «Міжнародна бібліотека» стала продовженням «Універсальної бібліотеки», в якій І. Франко із 24-х планованих видань (за проспектом О. Пашука) видав вісім книжок. Отже, впродовж 1909–1913 рр. тільки в серійних виданнях «Універсальна бібліотека» та «Міжнародна бібліотека» І. Франко видав 22 книжки – і це попри тяжку хворобу, багато інших проєктів, про які згадано вище, зокрема такий коштовний і трудомісткий як драма псевдо-Міцкевича «Wielka utrata».

6. Звертаю особливу увагу читачів у серії «Міжнародна бібліотека» на корпус перекладів із чужоземних літератур із широкими коментарями перекладача (4 книжки) та групу публікацій джерел, пов'язаних з історією культури українського народу з ґрунтовним коментарем до них (5 книжок). Це була частина того величезного пласту фундаментальних досліджень, над якими, І. Франко працював до хвороби на зламі XIX–XX ст. і який міг підняти на своїх плечах тільки його могутній талант.

7. Видаючи серійні видання глибокого змісту і великої широти невеликим обсягом і відносно великими накладками (понад 1000 прим.), І. Франко ставив перед собою дуже шляхетну мету: щоб добра книжка могла потрапити під селянську стріху, а, значить, стати основою духового розвитку для талановитих селянських дітей.

8. Співпраця з Іваном Калиновичем під час видання серії «Всесвітня бібліотека» хронологічно тривала від грудня 1913 р. аж до смерті І. Франка. Завдяки цій співпраці видавництво змогло краще оцінити свої можливості, а український читач – отримати низку першорядних творів німецької (Ф. Шіллер, Й. В. Гете) та російської (О. Пушкін) літератур. Два останні роки свого життя І. Франко справді багато зусиль присвятив виданню «Всесвітньої бібліотеки» і його в цей час можна вважати за співредактора та головного ідеолога усього видавничого проєкту.

9. Маючи непоганий початковий капітал, І. Калинович зміг матеріально підтримати І. Франка у 1914 р., сплативши значні на той час гонорари за переклади творів Гете, Пушкіна, Шекспіра, що мало велике значення для хворого письменника. «Всесвітня бібліотека», започаткована напередодні воєнного лихоліття, все ж стала явищем в історії української видавничої справи. Спосіб текстологічного опрацювання, коректи, приміток та бібліографічних покажчиків до низки її випусків є зразком нового підходу до національної книжки. У цьому велика заслуга І. Франка та І. Калиновича. Врешті участь І. Франка в серії «Всесвітня бібліотека», його внесок у реалізацію її програми стали підсумком діяльності І. Франка як видавця.

10. Твори, які побачили світ в усіх трьох видавничих серіях, в яких брав участь І. Франко у 1910–1916 рр., впливали на розвиток національно-політичного руху, розширювали світогляд народу, насамперед української інтелігенції, продовжували переорієнтацію галицького українського суспільства передовсім на суспільно-культурницькі цілі. Врешті, саме на цих засадах стояли майже всі галицькі видавці початку ХХ ст.

ВИСНОВКИ

Український видавничий рух був невід'ємною частиною процесу розвитку української культури. У той же час видання українських книжок і періодики, які сприяли національному самоствердженню українців, формуванню їхньої культури й духовості, були чинником національно-політичного руху. В умовах, коли українську культуру цілеспрямовано переслідували, поширення української мови й літератури також набирало політичної ваги, що й засвідчили поліційні репресії навіть щодо суто культурних ініціатив. Студії над книгознавчими та джерелознавчими аспектами друкованої продукції українців проливають нове світло на історичні процеси періоду консолідації нації, дають можливість краще зрозуміти тенденції національного руху, показати роль у цих процесах провідних представників українського народу.

Перехід національного руху від етапу збирання спадщини («фаза А», за схемою М. Гроха) до розгортання національної агітації з метою політичного самоствердження мас («фаза Б») був би неможливим без видання книжок і появи органів преси. Ще важливішим чинником його еволюції стали національне книговидання й журналістика в роки поступового переходу в Східній Галичині до «фази В» – масового національно-визвольного руху. Хоч цей перехід завершився лише в 90-ті роки, видимі кроки в цьому напрямі зроблено впродовж другої половини 70–80-х років.

У другій половині 70-х років на суспільно-політичну та громадську арену виходить молодша генерація – студентська молодь, яка, захопившись новітніми європейськими ідеями, започатковує радикальний напрям громадського руху, що вже тоді набув яскравих рис соборності. Вихід у життя нової генерації української інтелігенції, найяскравішим виразником прагнень якої виступив І. Франко, ознаменував переломовість моменту, що, попри всі розбіжності в поглядах, через активізацію і структуралізацію суспільства зміцнив назагал національно здорові сили. Молода українська еліта в Галичині від захоплення соціалістичними теоріями у

80-х роках еволюціонує до націонал-демократизму. Головна різниця між ідейними засадами поступової молоді й концепціями народовської та москвофільської течій полягала в тому, що ідеї молодих були новими, йшли в руслі європейських тенденцій, розширювали коло зацікавлень, особливо в молодіжному середовищі, і навіть, коли були дискусійними, примушували задуматися, породжували суперечки й активізували суспільну думку.

Саме вказані роки стали періодом становлення новочасної української журналістики, започаткованої у 60-х роках, і нового підходу до книговидавничої справи в Україні. На чолі цього напряму видавничого процесу став І. Франко, організаторський талант, творчі здібності якого висунули його в ряд найвизначніших діячів українського національно-політичного руху й культури. Розпочавши діяльність у студентському журналі «Друг», І. Франко та група молоді, яка гуртувалася навколо нього, підтримуючи тісні контакти з М. Драгомановим, започаткували радикальний напрям української журналістики, що відрізнявся від традиційних напрямів періодичних видань тогочасних головних суспільно-політичних течій (народовців і москвофілів).

Новочасна видавнича діяльність І. Франка стала складовою частиною національно-політичного руху, важливим чинником перетворення його в масовий. Вона формувала і розширювала коло нової української інтелігенції, яка починала працювати на громадській ниві. Становлення світоглядних позицій І. Франка в основному відбулося протягом 80-х років, коли він від дещо однобічного захоплення соціалістичними теоріями перейшов до глибшого вивчення основних здобутків світової духової культури. І. Франко приходив до усвідомлення, що за соціалістичними і пролетарськими гаслами ховалися інтереси експансіоністської політики Росії і Польщі. Він також переконався в нездатності марксистів та їх послідовників поєднати національні й соціальні питання, особливо недержавних націй. Це сприяло формуванню Франкової візії майбутності українського народу і, врешті-решт, привело його до числа організаторів Русько-української радикальної партії. І. Франко став одним з ідеологів партії, визначним громадським діячем і політиком, а його видавнича діяльність була спрямована на практичне впровадження в життя та поширення в народі власних світоглядних позицій. І. Франко був одним із чільних представників

демократичної програми культурного й економічного розвитку українського народу, який прямував до політичної свободи. Діяльність І. Франка – яскраве підтвердження тези про безумовний демократизм і гуманізм української національної ідеї.

Світоглядні позиції І. Франка зумовили й характер його книговидавничої і книгознавчої концепції. Видавнича діяльність І. Франка 80-х років накреслила шляхи й напрями подальшої праці в наступних десятиліттях, формувала тенденції книговидавничої справи в Україні взагалі. Новизну видавничих починань І. Франка важко переоцінити. І. Франко та його однодумці, розгортаючи українську видавничу справу, спиралися на європейський досвід, докладали зусиль, щоб ознайомити українського читача з ідеями, які були визначальними в політичному й культурному житті тогочасної Європи.

Новою формою книговидавничої справи стало видання малоформатної серії «Дрібна бібліотека» (практика таких видань в Європі з'явилася лише кількома роками перед тим), розрахованої на масового й незаможного читача. Видаючи найновішу суспільнополітичну й художню літературу в українському перекладі з чужих мов, зокрема праці, яких ще не було в російському чи польському перекладах, І. Франко сприяв залученню до української мови через зміст того чи іншого твору чужинців і тих, на той час численних, українців, які були призвичаєні до читання польською і російською мовами. Цю ж мету він переслідував також тоді, коли активно поширював у Галичині поему Т. Шевченка «Марія», яку М. Драгоманов надрукував латинським шрифтом у Женеві.

Заборона українського слова на терені Російської імперії змусила І. Франка поєднати легальну й нелегальну книговидавничу діяльність, брати безпосередню участь у кольпортажі українських видань, зокрема й поза межами Галичини. Ще наприкінці 70-х років, підтримуючи зв'язки з Наддніпрянщиною, він видавав і передавав туди низку контрафакцій, іншої літератури, яка мала на меті формувати світогляд молоді, знайомити її з подіями, яким царський уряд намагався будь-що не надавати громадського розголосу (як це було з березневими 1878 р. виступами студентів у Київському університеті св. Володимира), підкреслювати єдність обох частин українського народу, розділених державними кордонами. Цю тезу обґрунтовую на новознайдених документальних матеріалах із різних архівів. Розкрито також коло осіб, причетних

до цієї справи. Задовго до створення «Літературно-наукового вісника» Франковий журнал «Світ» став єдиним на той час соборним часописом, біля керма якого стояла нова генерація української інтелігенції. Редакція «Світу» ставила своїм завданням протест проти національного й соціального гніту, поширювала на українських етнічних територіях ідеї формування майбутнього громадянського суспільства.

Важливе місце в діяльності І. Франка того періоду посідала спроба створення спільного польсько-українсько-білорусько-литовського видавництва. Ідея зародилася ще на початку 80-х років. Матеріали про це розкривають одну з малодосліджених сторінок історії стосунків між народами. Взагалі, 80-ті роки були часом інтенсивних пошуків співпраці, особливо між польськими й українськими політичними колами демократичного спрямування, причому І. Франко був ключовою фігурою цього процесу з українського боку. Однак, ігнорування прав українського народу польськими політичними діячами і перехід більшості представників польської лівиці на шовіністичні рейки перервали цей процес у 90-х роках.

З особою І. Франка та його видавничою діяльністю тісно пов'язане розгортання в Галичині жіночого руху, власного розуміння місця й ролі жінки в суспільстві.

Видавничі серії Івана Франка: «Дрібна бібліотека», «Наукова бібліотека», «Літературно-наукова бібліотека» («мала» і «нова» серії), «Хлопська бібліотека», «Універсальна бібліотека», «Міжнародна бібліотека», «Всесвітня бібліотека») – показали, що це справді видання нового типу. Вже у першій з них, «Дрібній бібліотеці», видавець знаходив можливість поєднувати політичні проблеми з пропагандою знань. Видавничі серії І. Франка мали чітке читацьке призначення, правила й пізніше за взірць для подальшої активізації видавничої справи, яку провадили в Галичині Є. Олесницький («Русько-українська бібліотека», 1884–1886), І. Белей («Бібліотека найзнаменитіших повістей «Діла», 1881–1906), Ю. Насальський («Бібліотека для руської молоді», 1894–1913), згодом Українсько-руська Видавнича Спілка в проєкті «Літературно-наукова бібліотека» (у трьох серіях), де І. Франко реалізував багато своїх задумів, які не міг здійснити у власній видавничій серії однойменної назви.

Талановитий журналіст і книговидавець, один з організаторів видавничої справи в Україні, І. Франко став також видатним дослідником сучасної йому української журналістики – він залишив низку праць, де проаналізував і культурологічне, і політичне значення наддніпрянської та галицької періодики другої половини XIX ст. Отже, І. Франко був також істориком розвитку українського видавничого процесу та теоретиком видавничої справи, а його стаття “Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва” є зразком проблемного підходу і до тематики книговидання, і до його практичної реалізації через наявні тоді в Галичині українські видавництва. Практичне книговидавництво і журналістська діяльність І. Франка активно впроваджували в життя прогресивний фонетичний правопис. Дуже багато зробив І. Франко також для формування основ майбутнього розвитку енциклопедичної справи в Україні.

Протягом 80-х років XIX ст. І. Франко готував до друку літературну спадщину О. Шухевича, наукові та публіцистичні твори В. Навроцького. Він формував свій індивідуальний підхід до проблем текстології, комплектування й добору матеріалу, коментування, набував досвіду редактора, який згодом використав, працюючи в Науковім Товаристві імені Шевченка у Львові. Науковий і редакторський талант І. Франко найбільше проявив у підготові до друку, власне кажучи, академічних Зібрань творів С. Руданського Ю. Федьковича, Т. Шевченка («Кобзар» у двох томах, 1908).

Особливо великою була роль І. Франка у видавничій діяльності Наукового товариства імені Шевченка у Львові – новітній Академії наук українського народу в період його бездержавного статусу. Розпочавши співпрацю в Товаристві ще до його реорганізації в Наукове (1892), І. Франко був одним із творців нового статуту НТШ, брав участь у редколегії часопису «Зоря» (1883–1886), перетворенні його в загальноукраїнський журнал «Літературно-науковий вісник», працюючи поруч з М. Грушевським і В. Гнатюком співредактором цього часопису аж до часу своєї хвороби, тобто до 1908 р. Лише на сторінках «ЛНВ» І. Франко опублікував понад 350 статей, рецензій, власних художніх творів й перекладів з чужих мов.

Починаючи з першого тому (1895), І. Франко брав участь, активно публікуючи свої матеріали, в головному науковому періодичу – «Записках НТШ», був учасником і творцем інших наукових

серій Товариства: «Етнографічного збірника», «Матеріалів до української етнології», «Українсько-руського архіву», спеціалізованих видань комісій і секції НТШ. Вплив І. Франка на наукові програми НТШ, фаховий рівень підготовки до друку окремих книжок і видавничих серій свідчать, що він став одним із чільних творців сучасної йому гуманітарної науки.

І. Франко був одним із засновників і найплодовитішим автором, перекладачем і редактором потужного галицького видавництва – «Українсько-руської Видавничої Спілки» (діяла з 1899 р.). Саме тоді, на зламі століть, він розпочав видавати в УРВС низку томів власної поезії та белетристики, далі – десяти томника драм В. Шекспіра в перекладі П. Куліша, корпус “малої прози” (спочатку накладом А. Хойнацького, а далі – УРВС) та багато інших авторських і перекладних праць. Загалом І. Франко був причетний до видання 88-ми серійних та позасерійних видань УРВС. У корпусі “малої прози”, започаткованого збірками «Галицькі образки» та «В поті чола», І. Франко зробив своєрідний психологічний зріз сучасного йому життя Галичини, а історичні екскурси в період революції 1848 р., знесення панщини в краю, про що він знав досконаліше від будь-якого історика того часу, дали унікальні матеріали для історичної та літературознавчої науки. Кращого інформаційного матеріалу не отримав читач від жодного іншого письменника. У цьому ключі написана й остання повість І. Франка «Великий шум», а історія з її виданням у Києві за редакцією М. Грушевського є оригінальною бібліологічною студією й додає невідомі штрихи до біографії письменника.

Одним із найяскравіших проектів І. Франка в УРВС стало видання антології української лірики від смерті Т. Шевченка – «Акорди» (Львів, 1903), що максимально широко відобразила розвиток жанру за півстоліття, справжнього шедевра українського друку ХХ ст., на жаль, недооціненої досі українськими культурологами з літературного і мистецького боку. До такого висновку підводять порівняння «Акордів» із чужоземними антологіями того часу: польськими, австрійськими, німецькими та болгарськими аналогами. Причетність до цієї книги М. Грушевського, художників Ю. Панькевича та І. Труша, поміщення текстів майже не відомих для української літературознавчої науки авторів (наприклад, В. Мальованого), робить її одним із найцінніших збірників україн-

ської поезії. Щодо цієї книжки здійснено низку досліджень із царини бібліологічного краєзнавства, оскільки вона є непересічним та унікальним українським друком свого часу.

Дослідження поеми І. Франка «Мойсей» (1905), у тому числі й бібліологічного характеру, дали можливість встановити реальний час задуму її написання. Була відкинута, як науково неспроможна версія підрадянського франкознавства, нібито поява твору зумовлена революційними подіями 1905 р. в Російській Імперії. Не витримала критики теза, що ідея написання поеми з'явилася після зустрічі І. Франка з творцем теорії новітнього сіонізму Т. Герцлем у Відні 1893 р. Цілком достовірні джерела свідчать: задум написати «Мойсея» виник у письменника принаймні на півроку раніше, під впливом дискусії про творчість К. Устияновича, що відбулася влітку 1892 р. під час гостини в о. Сильвестра Лепкого в с. Жукові на Бережанщині. Перший поетичний прояв цього задуму бачимо – хай би яким дивним це здалося – в другому виданні «Лиса Микити» (1896).

Книгознавчі студії над контраверсійною книжкою І. Франка «Wielka utrata» переконують, що цей його видавничий проєкт був своєрідним покаяттям за статтю «Ein Dichter des Verrates» (1897). Український поет, мабуть, і справді не мав рації, коли, висловивши низку слушних міркувань з приводу тенденційних спроб А. Міцкевича знайти виправдання для зради в деяких своїх творах, далі говорить про відбиток ідей валленродизму у всій творчості польського пророка. Поема «Wielka utrata», очевидно, таки не належить перу А. Міцкевича, хоча І. Франко наполягав на протилежному. Спроба встановити її гіпотетичних авторів дала досить цікаві результати. Автором найімовірніше був учасник подій 1830–1831 рр., і, попри художню недосконалість, поема відображає настрої частини польського суспільства, має виразне антицарське спрямування і є своєрідним історико-психологічним документом тих часів. Окрім опублікування рукопису поеми, І. Франко помістив маловідому досі передмову та низку власних перекладів творів А. Міцкевича. Тому книжка «Wielka utrata», ще чекає на неупереджених українських і польських дослідників.

Етапи видавничої діяльності І. Франка збігалися з етапами політичного життя Галичини й участі письменника в ньому. Якщо в першому періоді видавнича діяльність мала на меті активізувати соціально-політичний рух і громадське життя в цілому, то в пізні-

ші періоди (90-ті роки XIX – початок XX ст.) вона більше переорієнтувалася на суспільно-культурницькі цілі. Але в цьому нема ніякої суперечності, оскільки Франко-видавець від самого початку за наріжний камінь своєї діяльності ставив піднесення освітнього рівня рідного народу.

Книгознавчий та джерелознавчий аналіз видавничої продукції І. Франка свідчить про те, що він був на вістрі видавничого процесу свого часу, що видання, які він готував і видавав для свого народу, мали широку видавничу гаму, відрізнялися від видань сучасників ступенем проникнення у відображення психологізму літературних творів, джерелознавчою глибиною наукових праць, естетикою і якістю оформлення книжки. І. Франко не припиняв творчого процесу і видавничої діяльності навіть під час своєї хвороби і у своїх, до певної міри тенденційних, працях того часу («Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», «Причинки до історії України-Руси», «Wielka utrata») подав низку важливих історичних фактів та думок, актуальних для сучасних наукових студій.

Книговидавнича діяльність І. Франка була значним внеском у суспільне життя України, відіграла важливу роль у формуванні політичної свідомості народу та активізації національно-визвольного руху в Україні.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

А тепер – *“Nieco o sobie samym”*. Що *маю* написати про Івана Франка як видавця від початку його видавничої діяльності до схилу віку, я обіцяв у “Передмові” до своєї монографії “Книга, просвіта, нація” (Львів, 1996). Ця грань його багатовекторного таланту, на яку ніхто з франкознавців не звертав особливої уваги, є широкомасштабною частиною і його біографії, і спадщини нашого велетня думки і праці. Моя перша книжка хронологічно охопила період від 1875 року, часу закінчення Дрогобицької гімназії і переїзду І. Франка до Львова, початку навчання на філософському факультеті Львівського університету і входження його до складу редакції студентського часопису «Друг» аж до кінця 80-х років XIX століття. Скажу наперед – навіть два перші розділи в теперішній праці істотно перероблені й доповнені, тобто не є стереотипні.

Сталося так, що на запрошення ректора Львівського національного університету імені Івана Франка професора Івана Вакарчука наприкінці 1998 р. я залишив свою працю в Інституті українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, де займався виключно науковими дослідженнями, працюючи за сумісництвом також доцентом кафедри українознавства Львівського державного інституту фізичної культури, – залишив – і обійняв посаду директора Наукової бібліотеки Університету. Час, який я мав би витратити на наукову працю, став дуже обмеженим. Я ж морально був змушений дотримати слова, і в міру своїх можливостей постійно працював над темою, хоч не полишав іншого крила своїх наукових зацікавлень – українську військову історію та військову лексикографію.

З ініціативи професора І. Вакарчука Вчена рада Університету надала мені творчу відпустку з березня по травень 2006 р. Згідно з домовленостями, я вчасно подав рукопис монографії на засідання Вченої ради в червні 2006 р. Отже, зробив, як обіцяв, а чи добре – судити вже не мені.

Оскільки вихід у світ книжки включено до університетського плану ювілейних видань, то хочу скласти подяку, насамперед, ректорові Університету проф. І. Вакарчукові за надану мені можливість написати й видати монографію, за моральну підтримку, яку він особисто надавав і надає мені, відколи я очолив університетську Наукову бібліотеку.

Особливу подяку висловлюю директорів Інституту українознавства імені І. Крип'якевича акад. НАН України Ярославів Ісаєвичу, своєму Вчителеві: ще в 1984 році він запропонував мені для дослідження цю тему, без якої я навіть не уявляю свого творчого життя.

З приємністю висловлюю також щиру подяку тим, хто підтримував мене ці десять років, коли я писав мою книжку та всі інші праці, що побачили світ упродовж останнього часу: насамперед, дружині Оксані, дочкам Дарії та Мирославі, зятеві Петрові Кузику, а також науковцям – М. Кравцеві, М. Гнатюкові, Р. Кирчіву, А. Содоморі, Р. Зорівчак, о. Б. Гудзякові, Я. Грицакові М. Герцикові, О. Вацебі, Б. Тихолозові, Г. Бурлаці, М. Білинському, Т. Космеді, У. Єдлінській, В. Сулимові, Х. Заяць, А. Малех-Українській, Б. Максимчукові, Н. Тихолоз, а також фаховим бібліотекарям – Є. Наконечному, Л. Ільницькій, К. Курилишину, Г. Кулай, О. Саюк, друзям з Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України Ф. Стеблієві, М. Литвинові, Л. Войтовичу, І. Патерові, колегам із Наукової бібліотеки Університету О. Седляреві, А. Солвйовій, Г. Домбровській, Г. Чопикові, Н. Швець, Г. Банделюк, О. Галевич, І. Огурі.

Щира подяка М. Доманській та її колективу з відділу автоматизації Наукової бібліотеки – Н. Дитюк, О. Янів, які долучилися до технічної підготовки книжки; проректорам Університету Б. Котурові та М. Лозинському за їх добру волю в реалізації цього проекту. Сподіваюсь, що до цих слів долучаться і мої майбутні читачі.

А книжка має стати в пригоді тим, хто цінує українське слово. Нехай моя скромна праця буде дарунком також усім шанувальникам української культури з нагоди 150-річчя від дня народження Івана Франка та в рік 120-ї річниці патрона Інституту українознавства, видатного історика України Івана Крип'якевича.

* * *

Ставлю довгождану крапку і точну дату закінчення своєї головної на сьогодні праці життя, що дуже любляв робити свого часу Іван Франко.

Займаючись професійно вже понад 20 років (з 1985 р.) студіями з франкознавства, мимовільно перебираеш на себе деякі риси свого патрона. Не належу до великої маси т. зв. дослідників його творчості, що є франкознавцями раз на десять років – від ювілею до ювілею. Шкода, правда, що ці «франкознавці», які, окрім кількох, не завжди наукових, а часом і примітивних доповідей, дуже вже активні під час ювілейних святкувань, симпозіумів чи конференцій. Але хай буде їм Бог суддею...

*Я для геніїв грядущих
Поле дикее орав, – [3, 267]*

відповів І. Франко одному гарному хлопцеві, який багато зробив доброго потім для українства, покинувши свої молодечі витребеньки.

До речі, йому І. Франко зумів-таки «виправити хребет», але ж чи вдалося це зробити усій нації? Питання риторичне навіть для нашого часу. А ми, невеличка, може й не дуже згуртована когорта тих, хто любить Франка не:

Як хліб і кусень сала [2, 184] –

з великим пієтетом усе своє свідоме життя, в міру своїх талантів стараємося довести до загалу його на правду безмежну й геніальну спадщину.

Сумно констатувати, що в рік 150-річчя від дня народження Івана Франка у Львові, Дрогобичі, Тернополі, Чернівцях та Києві систематично над дослідженнями його творчості працює менше 40 науковців. Та й переважна більшість – літературознавці, хоча творчість І. Франка охоплює увесь комплекс гуманітарних наук. То хай великий Ювілей великого Каменяра потроїть, подесятерить наші ряди, бо хто ж має готувати до друку в незалежній, омріяній ним Україні, не зіпсоване ніякою цензурою академічне видання творів І. Франка, «Франківську енциклопедію», «Літопис життя і творчості Івана Франка»?

Нещодавно, 4 лютого 2006 р., відійшов в інші світи патріарх франкознавчої науки, славної пам'яті Мирослав Мороз, котрому наприкінці життя керівники НТШ у Львові, як своєму дійсному членові, навішали безліч невластивих функцій, через що він так і не закінчив головної праці свого життя «Літопису життя і творчості Івана Франка», яку готував до друку в трьох томах. Гай-гай, вміємо ми не за призначенням експлуатувати своїх унікальних духових працівників.

Урешті, так було в усі часи: і чи не найкращий взірець – життя самого І. Франка. Хоч Михайло Грушевський був також геніальною особистістю, він не хотів (чи не зумів) визнати ще більшої геніальності за Франком, тому й експлуатував його на такій праці, яку могла б виконувати будь-яка освічена людина. А геніїв треба берегти і плекати, і обороняти всіма можливими способами від життєвої суєти...

Генії завжди випереджують час, у якому живуть. Вони незручні для загальної маси людності, бо ідеї, які народжуються в головах геніїв, часто-густо незрозумілі, складні для осмислення, власне, передчасні. Франковими вершинами є його твори, поетичні і прозові збірники, наукові трактати, врешті – вся його кипуча сорокалітня видавнича діяльність. Його низинами – глуха стіна нерозуміння сучасників. Останнє – вже в минулому. Для нащадків залишилися тільки вершини. І Україна, і її багатостраждальний народ щасливі, що мають Івана Франка – людину, яка стала Мойсеєм свого народу.

На цьому – крапка. Feci, quod potui, faciant meliora potentes.

Львів – Наварія, 12 серпня 2006 р.

ДОДАТКИ

Додаток № 1

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

I. АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

НЕОПУБЛІКОВАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописів (ІЛ... ВР).

Фонд 3 (І. Франко), од. зб. 50, 163, 165, 185, 192, 194, 215, 216, 459, 570, 571, 669, 728, 741, 742, 1602, 1603, 1617, 1618, 1622, 1630, 1633, 1635, 2320, 2623, 2634, 3023, 3964, 4197.

Фонд 63 (С. Руданський), од. зб. 5, 6.

Фонд 64 (Українсько-руська Видавнича Спілка), од. зб. 52, 69.

Фонд 100 (І. Белей), од. зб. 511.

Бібліотека І. Франка

№ 3388 Na dnie, Studium Społeczny Jana Franki. Przełożył z ruskiego Z. I. Lwów: Nakładem redakcji «Pracy». – 16 s.

2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів (НБУВ... ІР). Фонд 1, од. зб. № 720/6242.

3. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. (ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. ВР).

Фонд 226 (М. Гуменюк).

Фонд 29 (М. Возняк), Воз. 82/20.

Фонд 160 (М. Павлик), Павл. 180/8, Павл. 64/3.

Фонд 57 (К-ч) [Калинович І.], К-ч 20–35.

4. Державний архів Львівської області (ДАЛО).

Фонд 2 (Міське управління в королівському столичному місті Львові), оп. 3, од. зб. 586.

Фонд 297 (Товариство «Академічне братство» у Львові), оп. 1, од. зб. 4, 6.

5. Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України у Києві.

Фонд 274 (Київська губерньська жандармська управа), оп. 1, од. зб. 1000; оп. 3, од. зб. 814.

Фонд 294 (Канцелярія Київського окремого цензора), оп. 1, од. зб. 4–А, 129.

Фонд 295 (Київський тимчасовий комітет у справах друку), оп. 1, од. зб. 175.

Фонд 419 (Прокурор Одеської судової палати), оп. 1, од. зб. 228.

Фонд 442 (Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора), оп. 827, од. зб. 54; оп. 830, од. зб. 165; оп. 844, од. зб. 8.

6. Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України у Львові.

Фонд 129 (Львівський Ставропігійський інститут), оп. 1, од. зб. 1199.

Фонд 129 (Львівський Ставропігійський інститут), оп. 2, од. зб. 1144.

Фонд 146 (Галицьке намісництво), оп. 7, од. зб. 4396.

Фонд 309 (Наукове товариство ім. Шевченка), оп. 1, од. зб. 346, 593, 602, 604, 609, 613, 614, 1977.

Фонд 384 (Я. Гординський), оп. 1, од. зб. 22, 23.

Фонд 663 (М. Павлик), оп. 1, од. зб. 249.

7. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ, кол. ЦДАЖР РСРС), Москва, Росія.

Фонд 103-3 д (Департамент поліції), оп. 1887, од. зб. 42.

8. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка.

Відділ рукописних стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. (НБ ЛНУ ім. І. Франка. ВРСРК). – Рук. 3628 III (А. Пашук); Рук. 203 III.

9. Особистий архів Богдана Якимовича.

Фонд 1 (Франко), тека «Wielka utrata», од. зб. «Г. Чопик».

ОПУБЛІКОВАНІ МАТЕРІАЛИ

ДОКУМЕНТИ

1. Азбучна війна в Галичині 1859 р.: Нові матеріали / Подав і вступом попередив І. Франко. – Львів: Накладом НТШ, 1912. – XXXI, 180 с. – (Українсько-руський архів; Т. 8).
2. Громадські шпіхліри в Галичині 1784–1840 р. / Зб. док. і розвідка д-ра Івана Франка. – Львів: Накладом НТШ, 1907. – 168 с. – (Причинки до історії економічних і соціальних відносин Галичини в XVIII–XIX в.; Вип. I. Українсько-руський архів; Т. II).
3. За сто літ: Матеріали з громадського і літературного життя України XIX ст. і поч. XX ст. / Під ред. М. Грушевського – Київ, 1928. – Кн. 3. – 328 с.

4. Іван Франко: Док. і матеріали, 1856–1965 / Архівне управління при Раді Міністрів УРСР; Упоряд.: І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький; Відп. ред. З. Т. Франко. – Київ: Наук. думка, 1966. – 543 с.
5. Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів; Харків, 1948–1965. – Зб. 1–12.
6. Історія Львова в документах і матеріалах: Зб. док. і матеріалів / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.; Упоряд.: У. Я. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський та ін. – Київ: Наук. думка, 1986. – 422 с.
7. «Русалка Дністрова»: Док. і матеріали / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.; Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін.; Відп. ред. Ф. І. Стеблій. – Київ: Наук. думка, 1966. – 544 с.
8. Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменярь, 1997. – 635 с.: іл., портр.
9. Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914) / Wybór tekstów w oprac. S. Kieniewiczza. – Wrocław: Wyd-wo Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1952. – 397 s.

ЛИСТИ

10. Драгоманов М. Листи до І. Франка і інших / Видав Іван Франко. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки.
Т. 1: (1881–1886). – 1906. – 11, 260 с.
Т. 2: (1887–1895). – 1908. – 1, 431 с.
11. Кобринська Н. До І. Франка // Кобринська Н. Вибрані твори. – Київ: Дніпро, 1980. – С. 390–401.
12. Коцюбинський М. Твори: У 7 т. – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 6: Листи (1905–1909). – С. 18.
13. Кримський А. Твори: У 5 т. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 5, кн. 1: Листи (1890–1917). – 547 с.: іл.
14. Листування Михайла Грушевського / Упоряд. Г. Бурлака; Ред. тому Л. Винар. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 1997. – 399 с. – (Серія «Епістолярні джерела грушевськознавства»; Т. 1).
15. Листування Михайла Грушевського / Упоряд.: Р. Майборода, В. Наулко, Г. Бурлака, І. Гирич; Ред. Л. Винар. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2001. – 240 с.
16. Листування Михайла Грушевського / Упоряд.: Г. Бурлака, Н. Лисенко; Ред. Л. Винар. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто: УІТ, 2006. – 718 с.: іл. – (Серія «Епістолярні джерела грушевськознавства»; Т. 3).

17. Листування Пантелеймона Куліша з Євгеном Тимченком (1894–1895) / Вступ. ст., публ., коментарі С. Захаркіна // Київська старовина. – 1998. – № 4. – С. 94–107.
18. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Т. 1: Листування І. Франка і М. Драгоманова / Всеукр. Акад. Наук. Комісія Захід. України; Упоряд. М. Возняк. – Київ, 1928. – 508 с. – У покликах на це видання: Матеріали... Листування...
19. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом: У 8 т. / Зібрав і зладив М. Павлик. – У покликах на це видання: Переписка... (із зазначенням тому і сторінки).
 - Т. 1. – Львів, 1901. – 184 с.
 - Т. 2: (1876–1878). – Чернівці, 1910. – 317 с.
 - Т. 3: (1879–1881). – Чернівці, 1910. – 519 с.
 - Т. 4: (1882–1885). – Чернівці, 1910. – 440 с.
 - Т. 5: (1886–1889). – Чернівці, 1912. – 414 с.
 - Т. 6: (1890–1891). – Чернівці, 1910. – 288 с.
 - Т. 7: (1892–1893). – Чернівці, 1911. – 343 с.
 - Т. 8: (1894–1895). – Чернівці, 1911. – 293 с.
20. *Студинський К.* Галичина і Україна в листуванні 1862–1884: Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною. – Київ, 1931. – Т. 1. – 606 с.
21. *Студинський К.* Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким: З початків соціалістичного руху в Галичині // За сто літ. – 1927. – Кн. 1. – С. 83–153.
22. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986.
 - Т. 48: Листи (1874–1885). – 767 с.
 - Т. 49: Листи (1886–1894). – 810 с.
 - Т. 50: Листи (1895–1916). – 703 с.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ І ДОВІДНИКИ

23. Богдан Якимович: Біобібліогр. покажч. / Уклад. Г. Домбровська; Наук. ред. Ф. Стеблій; Редкол.: Т. Лучук (голова) та ін. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 146 с.: іл., портр.
24. Громадський друг. Дзвін. Молот: Систематичний покажч. змісту / Склав П. Г. Баб'як. – Львів: Львівська наук. б-ка, 1978. – 20 с.: іл.
25. *Дей О. І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів XVI–XX ст. – Київ: Наук. думка, 1969. – 559 с.
26. Друг. 1874–1877: Систематичний покажч. змісту / Склав О. Д. Кізілик. – Львів: ЛДНБ, 1967. – 70 с.

27. Енциклопедія історії України: У 5 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Київ: Наук. думка.
Т. 1. – 2003. – 685 с.
Т. 2. – 2004. – 528 с.: іл.
28. Енциклопедія українознавства: У 2 т., 3 част. / Під. гол. ред. В. Кубійовича і З. Кузелі. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. – 1230 с.
29. Енциклопедія українознавства: Словникова частина: У 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович. – Paris; New York: Молоде життя, 1955–1984. – 4015 с. – Передрук: Львів: Наук. т-во ім. Т. Шевченка у Львові, 1993–2003.
30. Энциклопедический словарь: В 82 т. / Издатели: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефронъ; Под ред. И. Е. Андриевского. – С.-Петербургъ, 1890–1904.
31. Жите і слово: Систематичний покажчик змісту / Склав П. Г. Баб'як. – Львів: ЛНБ, 1968. – 83 с.
32. Зарубіжне франкознавство: Бібліогр. покажч. / Упоряд. М. Мороз; Відп. ред. Ф. Погребенник. – Львів, 1997. – 102 с.
33. Іван Франко: Бібліографія творів (1874–1964) / Склав М. О. Мороз. – Київ: Наук. думка. – 1966. – 447 с.
34. Іван Франко: Бібліогр. покажч. (1956–1984) / Упоряд. М. О. Мороз. – Київ: Наук. думка, 1987. – 521 с.
35. Іван Франко: Бібліогр. покажч. творів і критичної літератури (1986–1988) / Упоряд. М. О. Мороз // Іван Франко і світова культура. – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. 3. – С. 55–89.
36. Історія української культури: У 5 т. – Київ: Наук. думка, 2005. – Т. 4, кн. 2: Українська культура другої половини ХІХ ст. – 1295 с.: іл.
37. Каталог видань Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові; 1899–1912. – Львів, 1913. – 106 с.
38. Книга Беларусі: Зводны каталог. – Мінск: БСЭ им. П. Бровкі, 1986. – 616 с.
39. Книговедение: Энциклопедический словарь / Гл. ред. Н. М. Сикорский. – Москва: Сов. энциклопедия, 1982. – 664 с.
40. *Левицкій Ив. Ем.* Галицко-руская библиографія ХІХ-го столѣтія дополненная русскими изданіями вышедшими въ Венгрии і Буковинѣ (1801–1886). Т. 2: Хронологическій списокъ публикаціямъ (1861–1886) / Составиль Иванъ Ем. Левицкій. – Львовъ: Изданіе автора, 1895. – VIII, 736 с.

41. *Левицький І.* Українська бібліографія Австро-Угорщини. – Львів, 1909. – Т. 1: (1887–1889). – 290 с.
42. *Павлик М.* Спис творів І. Франка. – Львів: Вид. ювіл. комітету, 1898. – 127 с.: портр.
43. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури / НАН України. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Фундація О. і Т. Антоновичів. – Київ: ВЦ Спадщина, 1999. – 864 с.
44. Радянська енциклопедія історії України: У 4 т. – Київ, 1969–1972.
 - Т. 1. – 1969. – 552 с.
 - Т. 2. – 1970. – 584 с.
 - Т. 3. – 1971. – 576 с.
 - Т. 4. – 1972. – 576 с.
45. Репертуар української книги 1798–1916: Матеріали до бібліографії / НАН України. Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаника; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. Львів. відділення; Упорядкув., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької, О. І. Хміль; Наук. ред. Я. Р. Дашкевича: У 9 т. – Львів, 1995–2005.
 - Т. 1. – 387 с.
 - Т. 2. – 401 с.
 - Т. 3. – 427 с.
 - Т. 4. – 487 с.
 - Т. 5. – 415 с.
 - Т. 6. – 453 с.
 - Т. 7. – 363 с.
 - Т. 8. – 403 с.
 - Т. 9. – 246 с.
46. Світ. 1881–1882: Систематичний покажч. змісту / Склав П. Г. Баб'як. – Львів: ЛДНБ АН УРСР, 1970. – 29 с.
47. Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензії на його писання / Уложив В. Дорошенко. – Львів: Накладом НТШ, 1918. – Вип. 1. – Ч. 1–2044. – 80 с. – (Матеріяли до української бібліографії; Т. IV, вип. 1).
48. Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензії на його писання / Уложив В. Дорошенко. – Львів: Накладом НТШ, 1930. – Вип. 2. – Ч. 2045–3607. – 184 с. – (Матеріяли до української бібліографії; Т. IV, вип. 2).

49. Українська літературна енциклопедія: У 5 т. / Редкол.: І. О. Дзеве-верін (відп. ред.) та ін. – Київ: Голов. ред. УРЕ ім. П. Бажана, 1988–1990.
Т. 1: А–Г. – 536 с.: іл.
Т. 2: Д–К. – 576 с.: іл.
Т. 3: К–Н. – 496 с.: іл.
50. Українська Радянська Енциклопедія: У 12 т. – 2-е вид. – Київ: Гол. ред. УРЕ, 1977–1985.
51. Українська Радянська Енциклопедія: У 17 т. – Київ: Гол. ред. УРЕ, 1957–1962.
52. Українські літературні альманахи і збірники XIX – поч. XX ст.: Бібліогр. покажч. / Уклад. І. З. Бойко. – Київ: Наук. думка, 1967. – 370 с.
53. Encyklopedia of Ukraine: In 5 Vol. / Edited by V. Kubijovyč and D. Husar Struk. – Toronto; Buffalo; London.
Vol. 1. A-F. – 1984. – 952 p.
Vol. 2. G-K. – 1988. – 737 p.
Vol. 3. L-Pf. – 1993. – 872 p.
Vol. 4. Ph-Sr. – 1993. – 864 p.
Vol. 5. St-Z. – 1993. – 886 p.
54. Encyklopedia Wiedzy o Książce. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. – 2874 s.
55. Kisoroszok (Малоруси) // Egyetemes Irodalomtörténet [Історія все-світньої літератури]. – Будапешт. – 1911. – Т. 4. – S. 459–486. – Угор.
56. *Magocsi P. R.* Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. – Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press. – 1983. – 299 p.
57. Słownik Biograficzny Pracowników Książki Polskiej. – Warszawa; Łódź: PWN, 1972. – 1043 s.
58. Ukraine: A Concise Encyclopaedia: In 2 Vol. / Ed. by V. Kubijovyč. – Toronto: University of Toronto Press, 1963–1971.
Vol. 1. – 1185 p.
Vol. 2. – 1394 p.

II. ЛІТЕРАТУРА*

ТВОРИ І. ФРАНКА

Багатотомні зібрання творів

59. Збірник творів: У 3 т. – Київ: Вік, 1903–1905. – (Українська бібліотека).
60. Твори: У 30 т. / За ред. С. Пилипенка. – Київ; Харків: Рух; Книгоспілка, 1924–1929.
61. Твори: У 20 т. / Редкол.: О. Є. Корнійчук, О. І. Білецький, П. С. Козланюк та ін. – Київ: Держлітвидав України, 1950–1956.
62. Зібрання творів: У 50 т. / Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – Київ: Наук. думка, 1976–1986. – Поклики на це видання в квадратних дужках: перша цифра означає том; друга, курсивом, – сторінку.
63. Вибрані твори: У 3 т. / Редкол.: В. Скотний (голова), ... Є. Пшеничний (секретар), М. Шалата. – Дрогобич: Коло, 2004.
64. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50 т. / Упоряд.: З. Т. Франко, М. Г. Василенко. – Львів: Каменяр, 2001. – 434 с.: портр.

Окремі видання та статті

65. Батьківщина і інші оповідання. – Київ: Українсько-руська Видавнича Спілка, 1911. – 123 с.
66. Варлаам і Йоасаф: Старохристиянський духовний роман. – Львів, 1897. – 202 с.
67. Великий шум: Повість // Літ.-наук. вістник. – 1907.
Кн. 5. – С. 193–205.
Кн. 6. – С. 385–402.
Кн. 8. – С. 169–190.
Кн. 10. – С. 4–23.
Кн. 11. – С. 189–211.
Кн. 12. – С. 382–401.
68. Від редакції // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 27. – С. 217–218.
69. Війни і військо в наших часах // Там само. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 165–186.

70. В наймах сусідів: Збірник праць, писаних польською та німецькою мовами в перекладі з поясненнями та додатками автора. Т. I: Статі на суспільно-політичні теми (популяція, репрезентація, індемнізація). Писані в рр. 1886–1890. – Львів, 1914. – XII, 340 с. – (*Писаня Івана Франка; [Т.] VII*).
71. В поте лица: Очерки из жизни рабочего люда / Пер. О. Рувимовой и Р. Ольгина; Предисл. и ред. М. Славинского. – С.-Петербургъ; Орехов, [1902]. – VIII, 375 с.
72. В поті чола: Образки з життя робучого люду / Передне слово М. Драгоманова. – Львів: Накладом Ольги Франкової, 1890. – XVI, 320 с.
73. Гадки на межі // *Франко І.* Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 182–186.
74. Галицкї образки. – Львѡвъ: Накладомъ Евгенія Олесницького, 1885. – 58 с. – (Русько-українська Бібліотека. Серія 1. [Чис.] 12).
75. Давне і нове // *Франко І.* Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976. – Т. 3. – С. 185–277.
76. Давне й нове. – 2-е побільшене видане збірки «Мій Измарagd»: Поезії. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спільки, 1911. – X, 268 с. – (*Писаня Івана Франка; [Т.] V*). – (Літературно-наукова Бібліотека. Серія 1; [Чис.] 124).
77. Данте Алігєрі: Характеристика Середніх віків. Жите поета і вибране з його поезії. – Київ: Видане Т-ва прихильників української літератури, науки і штуки у Львові, 1913. – VIII, 246 с.: іл.
78. Дантова друга любов. – Львів: З друк. І. Айхельбергера, 1912. – 33 с. – (Відбитка з «Неділі»; [Чис.] 38/39 з 1912 р.). – (Міжнародня Б-ка; [Чис.] 5). – [На обкладинці рік видання: 1913].
79. Двори і хати. – Львів: З друкарні Народної Станіслава Манецкого і спільки (Готель Жоржа), 1896. – [8] с. – (Хлопська Бібліотека; V).
80. *Джон Фенімор Купер.* Зьвіробійник / Із скороченого нім. вид. Павла Моріса пер. Онуфрій Пашук // Літ.-наук. вістник. – 1905. – Т. 30. – Кн. 4. – С. 95. – Опубліковано також: *Франко І.* Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 36. – С. 26.
81. До історії соціалістичного руху // Літ.-наук. вістник. – 1904. – Кн. 3. – С. 134–135.
82. До історії українського вертепу XVIII в. // *Франко І.* Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 36. – С. 170–375.
83. До історії українського вертепа XVIII в. – Львів, 1906. – 152 с. – Відбитка із «ЗНТШ»; Т. 71–73.

84. До студій над Ст. Руданським // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 28. – С. 219–221.
85. Д-р Остап Терлецький // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 33. – С. 304–370.
86. Еміль Золя і його твори // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 26. – С. 96–101.
87. Жѣноча неволя въ народних пѣсняхъ. – Львів: Накладомъ редакції «Зорѣ»; 3 друк. Т-ва Шевченка, 1883. – 50 с.
88. Жорж Масперо. Старинна історія східних народів // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 47. – С. 354.
89. Замітка перекладчика // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1978. – Т. 12. – С. 642–644.
90. Захаръ Беркутъ: Образ громадського життя Карпатської Руси въ XIII вѣцѣ. – У Львовѣ: Накладомъ редакції «Зорѣ», 1883. – 184 с.
91. З бурливих літ. – Львів: Накладом А. Хойнацького, 1903. – Часть 1. – 179 с.
92. З вершин і низин: Зб. поезій. – Львів: Накладом автора. З друкарні НТШ, 1887. – 252 с.
93. З вершин і низин: Зб. поезій. – Львів: Накладом О. Франко, 1893. – 468, VI с.
94. З вершин і низин: Зб. поезій Івана Франка: Репринтне відтворення з вид. 1893 р. / Упоряд. та авт. післямови Б. Якимович. – Львів, 2004. – 4*, 468, VI, XXVI* с.
95. З вершин і низин / Упоряд. і ред. В. Сімович. – Київ; Ляйпціг: Галицька накладня, 1920. – 720 с.
96. Звірячий бюджет / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом Редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецкого і Спільки (Готель Жоржа), 1897. – 11 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] VIII).
97. Зівяле листе: Лірична драма. – Львів: Накладом автора. З друкарні Інст. Ставропігійського, 1896. – 112 с.
98. Іван Вишенський. – Львів: Наклад автора. Друк. В. А. Шийковського, [1911]. – 80 с. – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 10).
99. Іван Вишенський і его твори / Переднє слово І. Франка. – Львів: З друк. народної Войтіха Манецкого під управою В. Годака, 1895. – VII, 536 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 21–30).

100. Із днів журби: Поезії. – Львів: Накладом автора, 1900. – 127 с.
101. Із літ моєї молодості // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976. – Т. 3. – С. 281–338, 419–429.
102. *Іпполіт Тен.* Нариси із старинного світу // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 37. – С. 7.
103. Історія кожуха / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом Редакції «Громадського Голосу». 3 друк. Народної Ст. Манецького і Спілки, 1897. – 10 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] IX).
104. Історія моєї хвороби // Дзвін. – 2006. – № 5–6. – С. 146–147.
105. Історія української літератури. Ч. 1: Від початків українського письменства до Івана Котляревського // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1983. – Т. 40. – 559 с.
106. Йосиф Шумлянський, львівський єпископ 1668–1708 рр. і заведе унії в Галичині / Написав Др. Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». 3 друк. Народної Ст. Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XIII). – *Книжка світу не побачила через цензурну заборону, як також не була завершена публікація цієї праці в газеті «Громадський голос» (1898, № 17–21). Надруковано вперше: Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 47. – С. 143–157.*
107. Каменярі: Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання. – Львів, 1912. – С. 3.
108. Кам'яна душа: Драма в одній дії. – Львів: Накладом Редакції «Життя і Слова». 3 друк. Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1895. – 40 с. – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 4).
109. Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва // *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 187–203.
110. Леся Українка [«Леся Українка, власне Лариса Косач...»] // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 32. – С. 39–41.
111. Леся Українка [«Роздивляючися літературну...»] // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 31. – С. 254–274.

112. Лисъ Микита / З нѣмецкого переробивъ Иванъ Франко; Накладом редакціѣ «Дзвѣнка». – У Львовѣ. Зъ друкарнѣ товариства имени Шевченка. Пѣдъ зарядомъ К. Беднарского, 1891. – 100 с. – Люстраціѣ Т. Копистинського, 16 малюнкѣ з Лисом на титулі.
113. Лис Микита / З нѣм. переробив Иван Франко. – 2-е, перероб. і розширене видане. – У Львові: Накладом Руського Т-ва Педагогічного. З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарского. – 1896. – 153 с. – (Видане Руського Т-ва Педагогічного; [Чис.] 48).
114. Лис Микита / Перероб. з нѣм. та передм. до 3-го і 4-го вид. І. Франка. – 4-е вид. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спѣлки, 1909. – III, 156 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; [Чис.] 113).
115. Лисенкове свято в Австрії // *Франко І.* Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 35. – С. 85–90.
116. *Лукач Кобилиця.* Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX в. – [Львів, 1902]. – 40 с. – Відбитка із «ЗНТШ»; Т. 49.
117. Малий Мирон і інші оповідання / Передм. І. Франка. – Львів: Накладом А. Хойнацького. З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1903. – VIII, 188 с.
118. Маніпулянтка і інші оповідання. – Львів: Накладом Антона Хойнацького. З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1904, 1906. – 194, 2 с.
119. Мій Измарагд: Поезії. – Львів: Накладом т-ва «Академічна Громада» у Львові. З друк. нар. Ст. Манецкого і Спѣлки під зарядом В. Годака, 1898. – 174 с.
120. «Мій рай земний...» // *Франко І.* Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 44–45.
121. Місія. Чума. Казки і Сатири. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спѣлки. З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1906. – 210 с. – (Літературно-наукова Бібліотека. Серія I; [Чис.] 101).
122. Молитва за своїх ворогів // Записки Українського Наукового Товариства у Києві. – 1911. – Кн. 8. – С. 53–61.
123. Молитва за ворогів / Студія Івана Франка. – Львів: Загальна друк., 1913. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 32). – 21 с.
124. Молода Україна. Часть перша: Провідні ідеї й епізоди / Передм. І. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спѣлки, 1910. – VI, 143 с. – (*Писаня Івана Франка; [Т.] IV.*) – (Літературно-наукова Бібліотека. Серія I; [Чис.] 118).

125. На вершку: (Кілька хвиль з життя людей, «нічого не заробивших») // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1978. – Т. 15. – С. 164–197.
126. На дні: Суспільно психологічна студія. – Львів: Накладом автора, 1880. – 72 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 14).
127. Наймит // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 60–62.
128. Наливайко в мідянім биці: Причинок до історії легенди. – Львів, 1906. – 16 с.
129. Наші коляди. – Львів, 1890. – 59 с. – Відбитка з «Діла».
130. На лоні природи і інші оповідання. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1905. – 255 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; [Чис.] 72).
131. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Передне слово І. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1910. – V, 2 неп., 434 с. – 8°. – (*Писання Івана Франка; [Т.] I*). – (Літературно-наукова Бібліотека. Серія I; [Чис.] 116). – Передрук: *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 194–471.
132. Новий варіант легенди про п'яницьке чудо в Корсуні // Записки НТШ. – 1903. – Т. 52, кн. 2. – С. 1–2. – (Miscellanea). Див. також: *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 34. – С. 377–378.
133. Нові матеріяли до історії українського вертепа. – [Львів, 1908]. – 24 с. – Відбитка із «ЗНТШ»; Т. 82.
134. Огляд української літератури за 1906 р. // Рада. – 1907. – 17 січ.
135. Осип Юрій Федькович (кілька слів по поводу 25-літнього ювілею його літературної діяльності) // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 27. – С. 37–39.
136. Панські жарти: Поема з недавньої минувшини. – Львів: Накл. автора. 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1893. – 129 с.
137. Панські жарти: Поема з останніх днів панщини. – 4-е вид., доп. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1911. – XV, 148 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; [Чис.] 152).
138. Панталаха і інші оповідання. – Львів: Накладом А. Хойнацкого. 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1902. – 159 с.

139. Панщина та її скасоване в 1848 р. – Львів: Коштом і заходом Т-ва «Просвіта». 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1898. – 135 с.
140. Панщина і її скасоване 1848 р. в Галичині. – 2-е, поправлене вид. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки. – 1913. – 248 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; [Чис.] 155). – [Передмова до 2-го вид. датована: Львів, 1 марта 1913].
141. Передмова [до видання Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видане. Тому 3, друга часть. Драматичні переклади Осипа Юрія Федьковича. – Львів, 1902] // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 33. – С. 389–396.
142. Передмова до другого видання // *Руданський С.* Твори. Омирова Льюнонька. – 2-ге вид. – Львів, 1912. – Часть 1. – Зб. I–XII. – С. III–XIX.
143. Передмова [до збірки поезій «Мій Ізмарагд»] // *Франко І.* Давне і нове. – Львів, 1911. – С. VIII–X.
144. Передмова [до збірки «Мій Ізмарагд»] // *Франко І.* Давне й нове. – 2-е побільшене видання збірки «Мій Ізмарагд»: Поезії Івана Франка. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1911. – С. VII–X.
145. Перше повне видання творів Федьковича // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1982. – Т. 33. – С. 116–136.
146. Передмова [до збірки «Малий Мирон» і інші оповідання. – Львів, 1903] // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 34. – С. 457–458.
147. Передне слово [до видання «Писарев Дмитро Іванович. Пчоли»] // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 26. – С. 105.
148. Передне слово [до збірки «Батьківщина і інші оповідання»] // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1983. – Т. 38. – С. 484–487.
149. Передне слово [до збірки «3 вершин і низин»] // *Франко І.* Збір. творів: У 50. – Київ: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 19–21.
150. Передне слово // *Драгоманов М.* Шевченко, українофіли й соціалізм. – 2-е вид. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1906. – С. III–XI.
151. Передне слово // Молитва за ворогів. Студія І. Франка... – Львів, 1913. – С. 4–5.

152. Передне слово // Рутенці. Типи галицьких рутенців із 60-тих та 70-тих рр. мин. віку. – Львів, 1913. – С. I–X. – Див. також: *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1978. – Т. 15. – С. 7–12.
153. Передне слово // Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського з рр. 1535–1540. – Львів, 1913. – С. 3–4.
154. Переклад Шекспіра на українську мову // Діло. – 1899. – № 169. – 30 лип. (11 серп.).
155. Перший з'їзд галицьких соціал-демократів // Народ. – 1892. – № 5–6.
156. Письма. I–III. – Львів, 1876–1877.
Част. I: Баяди і розкази (Посвячено бл. дівиці Надєжді***). – 1876. – 32 с.
Част. II: Борислав. Картини з життя підгірського народу. – Переклад з «Друга». – 1877. – С. 33–80.
Част. III: Навернений грішник. – 1877. – С. 81–171. – (Без тит. арк.).
157. Пісня і праця: Вибір оповідань і поезій / Упоряд. М. Возняк. – Львів: Накладом Ювілейного Комітету. – 1926. – 176 с.: портр. – Увесь дохід на пам'ятник Франка.
158. Пісня про правду і неправду. – Львів, 1906. – 66 с. – Відбитка з ЗНТШ; Т. 70.
159. Повний нарис історії України-Руси (критичні уваги до історичних праць проф. М. Грушевського) // Діло. – 1912. – № 30. – 7.02 (25.01). – С. 1–2; № 31. – 8.02 (26.01). – С. 1–2; № 32. – 9.02 (27.01). – С. 1–2; № 42. – 23(10). 11. – С. 1–3; № 45. – 27 (14). 11. – С. 3–4; № 46. – 28 (15). 11. – С. 1–2. – Видано окремо під назвою «Причинки до історії України-Руси». Часть перша» власним накладом у серії «Писання Івана Франка; VI», (Львів, 1912. – III, 194 с.).
160. Притча про сліпця і хромця: Причинок до історії літературних взаємин старої Русі. – С.-Петербургъ, 1905. – 27 с. – Відбиток з кн.: «Статті по славяновѣдѣнню». – 1905. – Вип. II. – Укр. мовою.
161. Притча про сліпця і хромця: Памятка староруского письменства / Пер. і пояснене І. Франка. – Львів: Загальна друк. З друк. І. Айхельбергера, 1912. – 16 с.
162. Притча про терен: Уривок з поеми «Мойсей» // Літ.-наук. вістник. – 1905. – Т. 31. – С. 1–3.

163. Причинки до оцінення поезій Т. Шевченка. 1. Чи можна «Гайдамаків» назвати поемою історичною? // Світ. – 1881. – № 8/9. – 10 верес. – С. 158–161; 2. Чи можна «Гайдамаків» назвати найкращою поемою в естетичнім взгляді? // Там само. – 1881. – № 10. – 10 жовт. – С. 171–172.
164. Причинки до історії України-Руси. – Львів: Накладом автора. З друк. І. Айхельбергера, 1912. – Ч. I. – III, 194 с. – (*Писання Івана Франка; [Т.] VI*).
165. Програма галицьких соціалістів // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1983. – Т. 45. – С. 448–464.
166. П'яницьке чудо в Корсуні // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1983. – Т. 39. – С. 175–192.
167. П'яницьке чудо в Корсуні. Студія д-ра Івана Франка. – 2-е перероб. й доповн. видане. Додано також автора «Притчу про двох рабів». – Львів: Загальна друк., 1913. – 31 с. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 10).
168. Радикальна тактика. Часть I: [I. Радикали і анархісти. II. Радикали і Жиди] / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – 15 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XIV).
169. Радикальна тактика. Часть II: [III. Радикали і релігія] / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецького і Спілки, 1898. – 10 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XV).
170. Радикальна тактика. Часть IV: [V. Радикали і попи] / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецького і Спілки, 1898. – 24 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XVII).
171. Радікали і радикалізм. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецького і Спілки, 1896. – 35 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] VI).
172. Рахунок «Шекспірового фонду» за рр. 1899–1902 // *Шекспір У.* Міра за міру. – Львів, 1902. – С. XXIV–XXVI.
173. Редакція «Правди» в боротьбі з вітряками: (Замітки на примітки до Шелля в XII Вип. «Правди») // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 58–68.
174. [Рец.] Жіноча бібліотека, видає Наталія Кобринська. – Кн. 1: Наша доля, збірник праць різних авторів. – Стрий, 1893 // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 29. – С. 202–204.

175. [Рец.] *Євменій Сабов*. Хрестоматія церковно-славянських и угрорусских літературних пам'яток с прибавлением угрорусских народних сказок на подлинних (!?) наречиях. Издал книгопечатный фонд епархии Мукачевской. В Унгваре, 1893 // *Франко І*. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 29. – С. 200–201.
176. Розвивайся, лозо, борзо... [Подія] // *Франко І*. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – С. 28.
177. Роман Е. Золя «L'Assomoir» // *Франко І*. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 26. – С. 48–49.
178. [Рец.] «Руської бібліотеки» нова серія, том перший. Твори Володимира Навроцького, видання посмертне з портретом і життєписом // Там само. – С. 347–348.
179. Рутенці: Типи галицьких Русинів із 60-тих та 70-тих рр. мин. в. – Львів: Загальна друк., 1913. – 42 с. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 7).
180. Свинська конституція / Написав Іван Франко; Передрук із часописи «Громада». – Коломия: Накладом редакції «Громади» і «Громадського Голосу». З друкарні Яна Брука і Спілки, 1896. – 15 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] IV).
181. Селянський рух в Галичині // *Франко І*. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 242–257.
182. Слово о Лазаревѣ Воскресеніи: Староруська поема на апокрифічні теми: Розвідка. – [Львів, 1900]. – 56 с. – Відбитка із «ЗНТШ»; Т. 35–36.
183. Слово про збурене пекла: Укр. пасійна драма. – [Львів, 1908]. – 46 с. – Відбитка із «ЗНТШ»; Т. 81.
184. Смерть Каїна: Легенда. – Львів: Накладом автора. З друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1889. – 48 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 3).
185. Сон князя Святослава: Драма-казка в 5 діях. – Львів: Накладом Редакції «Жите і Слово». З друк. Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1895. – 123 с. – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 3).
186. Соціальна акція і соціальне питання і соціалізм: Уваги над пастирським посланієм митроп[олита] А. Шептицького «О квестії соціальной» // *Франко І*. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 377–400.

187. Соціалізм і соціал-демократизм // Жите і Слово. – 1897. – Т. 6. – С. 265–292.
188. Страйк чи бойкот? – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецкого і Спілки, 1896. – 8 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] I).
189. Студії над народніми піснями. – Львів, 1913. – XVIII, 533 с. – Відбитка із «ЗНТШ»; Т. 1.
190. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 423–438.
191. *Франко І.* Темне царство: Студія з приводу Шевченкових поем «Сон» і «Кавказ»: Видана для вшанованя сотих роковин уродин Тараса Шевченка. – Львів, 1914. – С. 3. – (З ґрунтовним коментарем у збірнику: Іван Франко. Шевченкознавчі студії / Упоряд. М. І. Гнатюк. – Львів: Світ, 2005. – С. 56–77). – У 50-ти томнику цей твір опубліковано з куп'юрами.
192. Теорія і розвій історії літератури // Записки НТШ. – 1909. – Т. 89. – С. 5–45.
193. Україна: I. Моя любов. II. «Не пора». III. Ляхам. IV. «Розвивайся ти, високий дубе» // *Франко І.* Твори: У 30 т. – Харків: Рух, 1926. – Т. 20, кн. 1. – С. 84–88.
194. Украдене щасте: Драма з сільського життя: У 5 діях. – У Львові: Наклад. автора. З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1894. – 64 с.
195. «Ukraina irredenta» // Жите і Слово. – 1895. – Т. 4. – С. 471–483.
196. Українська альманахова література // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 27 – С. 95–108.
197. Учитель: Комедія в трьох діях. – Львів: З друкарні Ставропігійського Інституту, 1896. – 103 с. – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 9).
198. Хуторна поезія П. А. Куліша // *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1980. – Т. 26. – С. 161–179.
199. Цар і Аскет: Індійська легенда. – Львів: Наклад «Універсальної Бібліотеки», [1910]. – 90 с. – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 11/12).
200. Шекспірів фонд // *Шекспір У.* Міра за міру. – Львів, 1902. – С. XIX–XXIII.
201. Що таке поступ? – Коломия: Накладом редакції «Поступу». З друкарні Вільгельма Браунера, 1903. – 164 с. – 16°. – Див. також: *Франко І.* Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 300–348.

202. Южнорусская литература // Энциклопедический словарь / Издатель Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ. – С.-Петербургъ, 1904. – Т. 41. – С. 300–325.
203. Як пан собі біди шукав: Казка Івана Франка. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народньої Ст. Манецького і Спілки, 1896. – 47 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] III).
204. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine: Ausgewählte deutsche Schriften der revolutionären Demokraten, 1882–1915 / Hg. und eingeleitet von E. Winter und P. Kirchner. – Berlin: Akademie-Verlag, 1963. – X, 577 s.
205. Der Bodensatz // Die Zeit (Wien). – 1903. – № 164 (14.02); № 185 (4.04).
206. Ein Dichter des Verrates // Die Zeit. – 1887. – № 136. – Mai. – S. 86–89.
207. Na dně / Z maloruštiny s dovoľením autorovým přeložila Bohuslava Sokolova. – Praha, 1892. – 96 s. – (Vzdělávací B-ka; Sv. 17).
208. Obrazki galycyjskie. – Lwów, [1895], 1897. – VII, 160 s. – (Biblioteka Mrówki).
209. Ruski album kobiece // Ruch. – 1887. – Nr 6.
210. O literaturze polskiej / Wybory dokonali i oprac. M. Kuplowski. – Kraków, 1979. – 303 s.
211. Rusińska literatura albumowa // Prawda. – 1887. – Nr 22, 24, 27.
212. Perszyj Winok // Kraj. – 1887. – Nr 25.
213. Perszyj Winok // Kurjer Lwowski. – 1887. – Nr 172.
214. Semper tiro: Збірка поезій. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1906. – 138, 6 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; [Чис.] 135/136).

ПЕРЕКЛАДИ, УПОРЯДКУВАННЯ І. ФРАНКА

215. Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Уложив Іван Франко: З ілюстраціями Юліяна Панькевича. – Львів, 1903. – 316 с.
216. Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Уложив Іван Франко; З ілюстраціями Юліяна Панькевича. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки. З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1903. – С. 316, 4 // Літ.-наук. Вістник. – 1903. – Кн. 10. – Жовтень. – С. 238–239. – Повідомлення про вихід у світ.

217. Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Упоряд. І. Франко; Іл. Ю. Панькевича; [Передм. і прим. М. Ільницького]. – Київ: Веселка, 1992. – 348 с. – Репринт. вид.
218. Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка / Упоряд. І. Франко; Іл. Ю. Панькевича; Післямова і прим. М. Ільницького. – Київ: Веселка, 2005. – 350 с. – Репринт відтворення вид. 1903 р.
219. Алькай і Саффо / Тексти й студія д-ра Івана Франка. – Львів: Загальна друк., 1913. – 50 с. – 3 подобиною старинних портретів обоїх. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 11).
220. Апокріфи і легенди з українських рукописів: У 5 т. – Львів: Накладом НТШ.
- Т. 1: Апокріфи старозавітні. – Львів, 1896. – 394 с.
- Т. 2: Апокріфічні євангелія. – Львів, 1899. – 443 с.
- Т. 3: Апокріфи новозавітні. Апокріфічні діяння апостолів. – Львів, 1902. – 360 с.
- Т. 4: Апокріфи есхатологічні. – Львів, 1906. – 524 с.
- Т. 5: Легенди про святих. – Львів, 1910. – 297 с.
221. Апулей Мадавський. Амор і Псіхе: Мітологічне оповідане / З латин. мови пер. Іван Франко. – Львів: Наклад «Універсальної Бібліотеки», [1909]. – IX, 54 с.: іл. – (Універсальна бібліотека; [Чис.] 5).
222. *Афанасьєв (Чужбинський) А. С.* Українські поезії / Видане і передмова Івана Франка. – Львів: Накладом автора, 1912. – 136 с. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 1).
223. *Байрон Дж. Г.* Каїн: Містерія в 3-х діях / Пер. І. Франка. – Львів, 1879. – 71, 1 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 4).
224. В дорогу. – Львів: Накладом комітету вандрівничого, 1884. – 16 с.
225. Галицько-руські народні приповідки: У 3 т., 6 кн. // Етнографічний збірник.
- Т. X. – Львів, 1901. – VIII, 200 с. (Ч. 1–2926).
- Т. XVI. – Львів, 1905. – XXV, 201–600 с. (Ч. 2927–9844).
- Т. XXIII. – Львів, 1907. – 300 с. (Ч. 9845–15627).
- Т. XXIV. – Львів, 1908. – X, 301–612 с. (Ч. 15628–21760).
- Т. XXVII. – Львів, 1909. – 300 с. (Ч. 21761–27364).
- Т. XXVIII. – Львів, 1910. – IX, 301–541 с. (Ч. 27365–31091).
226. *Геккель Е.* Звідки і як взялися люди на землі? / Пер. з нім. І. Франка. – Львів: З друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1879. – 31, 1 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 3).

227. *Гекслі Т. Г.* Білковина / Пер. І. Франка. – Львів: 3 друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1879. – 21, 1 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 9).
228. *Герцен А.* Спомини з еміграції / 3 рос. мови пер. І. Франко. – Львів: Наклад автора; 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1911. – 62 с. – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 16).
229. *Гете Й. В.* Герман і Доротея: Поема / В пер. із передм. І. Франка. – Львів: Накладом «Всесвітньої Бібліотеки», 1917. – С. 68. – (Всесвітня Бібліотека; [Чис.] 7/8).
230. *Думи і пісні найзнатніших європейських поетів / Вибрав і видав І. Франко.* – Львів: 3 друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1879. – 32 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 5).
231. *Єлачіч Є.* Крайня північ – вітчизна людськості / Пер. І. Франко. – Львів: Накладом Універсальної бібліотеки. 3 друк. І. Айхельбергера, 1910. – 48 с. – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 14).
232. *Ке де Сент-Емур, граф.* Анна-Русинка, королева Франції і графиня Валюа / 3 франц. пер. Іван Франко. – Львів: Накладом Українсько-Руської Видавничої Спілки, 1909. – 31 с. – (*Писання Івана Франка; [Т.] II*).
233. *Котра віра ліпша? Інтермедія Жида з Русином / Тексти й студія д-ра Івана Франка.* – Львів, 1913. – 47 с. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 12).
234. *Лавле (Лавеле) Е., де.* Власність ґрунтова і її історія / Пер. І. Франка. – Львів, 1879. – 30 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 7).
235. *Менандер.* I. Право дитини. II. Із мудрости Менандра / Пер. з грец. з передм. І. Франка. – Львів: Наклад автора. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1911. – 32 с. – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 15).
236. *Мільтон Дж.* Самсон Борець: Драма. / Пер. і студія д-ра Івана Франка. – Львів: Загальна друк., 1913. – 114 с. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 13).
237. *Мицкевич А.* Wielka Utrata. Історична драма з рр. 1831–32 з додатком жителісусу та вибору його поезій у перекладі на укр. мову видав д-р І. Франко. – Львів, 1914. – 244 с.
238. [*Острожський І. К., Франко І.*] Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського з р. 1535–1540 / 3 передм. та поясн. подав Др. Іван Франко. – Львів: 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1913. – 40 с.

239. *Платон*. Сімпозион (Бенкет) / Пер. і передм. Івана Франка. – Львів: Накладом автора, 1912. – 75 с.
240. *Пушкін А. С.* Драматичні твори / В пер., з передм. та поясн. І. Франка. – Львів: Накладом Всесвітньої Бібліотеки. З Загальної друк. у Львові, 1914. – 249 с. – (Всесвітня Бібліотека; [Чис.] 4/6).
241. *Софокл*. Едіп царь: трагедія / Пер. з грец. Іван Франко. – Львів: З друк. Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1894. – 77 с. – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 2).
242. Три святі грішниці: Старохристиянські легенди / Пер. з передм. Івана Франка. – Львів: Накладом автора; З друк. І. Айхельбергера, 1910. – 56 с. – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 9).
243. *Федькович О. Ю.* Писання Осипа Юрія Федьковича. Т. I: Поезії / З передруків і автографів зібрав, упорядкув. і поясн. додав др. Іван Франко. – Перше повне і критичне видане. – Львів, 1902. – XXII, 806 с., іл.: портр., автогр. – (Українсько-руська Бібліотека; Т. 1).
244. *Федькович О. Ю.* Писання... Т. III. Друга часть: Драматичні твори / З передруків і автографів видав др. Іван Франко. – Перше повне видане. – Львів, 1902. – XIII, 532 с. – (Українсько-руська Бібліотека; Т. IV).
245. Хлопські пісні / Упоряд. І. Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецкого і Спілки, 1897. – 39 с. – (Хлопська Бібліотека; [Т.] X).
246. *Шевченко Т.* Кобзарь / Вид. під ред. І. Франка. – Львів: Накладом НТШ, 1908. – Т. I: (1838–1847). – 442 с. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція НТШ; Т. VI).
247. *Шевченко Т.* Кобзарь / Вид. під ред. І. Франка. – Львів: Накладом НТШ, 1908. – Т. II: (1847–1860). – 429 с. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція НТШ; Т. VII).
248. *Шевченко Т.* Перебендя / З переднім словом І. Франка. – Львів: Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1889. – 68 с.
249. *Шекспір Уїлліям*. Гамлет Принц данський / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1899. – XXIII, 171, 1 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 10).
250. *Шекспір Уїлліям*. Приборкана гоструха / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1900. – XV, 111, 3 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 15).

251. *Шекспір Уїлліям*. Макбет / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – XIX, 107, 10 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 18).
252. *Шекспір Уїлліям*. Коріолян / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – XI, 153, 15 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 20).
253. *Шекспір Уїлліям*. Юлій Цезарь / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – XI, 114, 1 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 27).
254. *Шекспір Уїлліям*. Антоній і Клеопатра / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1901. – XIV, 159, 20 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 32).
255. *Шекспір Уїлліям*. Багацько галасу з нечевля / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1901. – XII, 101, 1 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 35).
256. *Шекспір Уїлліям*. Ромео та Джульєта / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1901. – XVI, 127 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 38).
257. *Шекспір Уїлліям*. Король Лір / Пер. П. А. Куліша; Вид. з передм. і поясн. Д-ра Ів. Франка. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1902. – XVI, 159, 4 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 44).
258. *Шекспір Уїлліям*. Міра за міру / Пер. П. А. Куліша; Вид. і поясн. Д-р Іван Франко. – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1902. – XXVI, 127 с. – (Белетристична Бібліотека; [Чис.] 48).
259. *Шель Г.* Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині / Пер. І. Мандичевського й І. Франка. – Львів, 1879. – 115 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 13).
260. *Шульце Ф.* Нарис історії філософії. Ч. I: Грецька натурфілософія від Талеса до Демокріта / Пер. з нім. І. Франка. – Львів: Накладом перекладача, 1887. – 66 с. – (Наукова Бібліотека; № I).

261. Пісня Дебори. Найдавніша пам'ятка старогєбрейської поезії / Пер. і поясненє І. Франка – Львів: З друк. І. Айхельбергєра, 1912. – 32 с. – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 4; Відбитка з «Неділі»; [Чис.] 38, 39. 1912 р.).

ДОСЛІДЖЕННЯ. МЕМУАРИ

262. Андрій Чайковський: Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядкув. Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Сєдлєра. – Львів, 2002.
Т. 1. – 514 с.: 1 портр., іл.
Т. 2. – 468 с.: портр., іл.
Т. 3. – 576 с.: портр., іл.
263. *Андрусяк М.* Нариси з історії галицького москвофільства. – Львів: Просвіта, 1935. – 79 с.
264. *Андрусяк М.* Перемишль в історії України до 1918 р. // Перемишль – західний бастіон України. – Нью-Йорк; Філадельфія. – 1961. – С. 25–66.
265. Антологія української поезії: У 4 т. / Упорядкув. М. Рильського та М. Нагнибиди. – Київ: Держлітвидав України, 1957. – (2-є вид., стереотипне, 1958).
266. Антологія української поезії: У 6 т. / Голова редкол. М. Бажан. – Київ: Дніпро, 1984–1986.
267. Антологія руська: Зб. найзнаменитших творів руських поетів. – Львів: Виданє Товариства Академічного «Дружній Лихвар», 1881. – 3, 192, 4 с.
268. *Афанасьєв-Чужбинський О.* Поезії / Вступ. ст. М. П. Гнатюка; Упорядкув. текстів та приміток П. П. Рогача. – Київ: Рад. письменник, 1972. – 223 с. – (Бібліотека поєта).
269. *Афанасьєв (Чужбинський) А. С.* Собрание сочиненій / Под ред. П. В. Быкова. – С.-Петербургъ, 1891. – Т. 6. – С. 417–540.
270. *Баб'як П.* Попри утиски цензури // Друг читача. – 1988. – 12 трав.
271. *Баглай Б.* Иван Франко – дослідник античної літератури. – Ужгород, 1996. – 140 с.
272. *Байрон.* Чайльд Гарольдова мандрівка / Пер. П. Куліша. – Львів, 1905. – 178, XIV с.

273. *Бандрівський К.* Спогади про Франка-школяра // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 49–54.
274. *Бандура Т.* Відтворення рис українського національного характеру в поезії Івана Франка й Лесі Українки (типологія зіставлення) // *Леся Українка і сучасність: 36. наук. праць.* – Луцьк: Волин. обл. друкарня, 2006. – Т. 3. – С. 11–24.
275. *Барвінський В.* Слівце до опізнання // *Правда.* – 1877. – № 1–2.
276. *Барвінський О.* З останніх десятиліть XIX віку. – Львів: Накладом редакції «Руслана», 1906. – 40 с.
277. *Барвінський О.* Спомини з мого життя: У 2 ч. – Львів: Накладом Якова Оренштайна в Коломиї. З друк. В. А. Шийковського, 1912–1913.
Ч. 1. – 336 с.
Ч. 2. – 406 с.
278. *Басс І. І., Каспрук А. А.* Іван Франко: Життєвий і творчий шлях. – Київ: Наук. думка, 1983. – 455 с.
279. *Бачинський Ю.* Україна irredenta: (По поводу еміграції). – Львів: Накладом «Універсальної Бібліотеки». З друк. Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1895. – 139 с.
280. *Бернштейн М. Д.* Франко і Шевченко: Спостереження над Шевченковою спадщиною І. Я. Франка. – Київ: Дніпро, 1984. – 268 с.
281. *Бичко З. М.* Іван Франко – діалектолог // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): У 3 кн. – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. 2. – С. 154–155.
282. *Бігеляйзен Г.* Мої спомини про І. Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 270, 272.
283. *Білецький А.* «Ільйонянка» – перший повний український переклад Гомерової «Іліади» // *Руданський С.* Твори: У 3 т. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 3. – С. 405–418.
284. *Білецький О. І., Басс І. І., Кисельов О. І.* Іван Франко. Життя і творчість. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – 304 с.
285. *Білокінь С.* До питання про авторство «Словника українських псевдонімів»: Док. і матеріали // *Марра mundi.* – Львів; Київ; Нью-Йорк, 1996. – С. 830–874.

286. *Білоус О. Г.* Світогляд Івана Франка. – Київ: Т-во для поширення політ. та наук. знань Укр. РСР, 1956. – 52 с.
287. *Білінкевич І.* Іван Франко на Станіславщині: Бібліографічно-краєзнавчі нариси / Вст. ст., підгот. тексту і наук. редакція М. М. Васильчука. – Коломия: Вік, 2006. – 164 с., 27 с. іл.
288. *Благовірна Н. Б.* Роль «Українсько-руської Видавничої Спілки» (1899–1932) у формуванні національних засад редакційно-видавничої діяльності: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2005. – 18 с.
289. *Богачевська-Хом'як М.* Українки і Україна (інтерв'ю) // Літ. Україна. – 1992. – 5 берез.
290. *Бондар Л. П.* Світоглядна й естетична функція міфа в творчості Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... . – Кн. 2. – С. 309–310.
291. *Бондар М. П.* Іван Франко // Історія української культури: У 5 т. – Київ: Наук. думка, 2005. – Т. 4, кн. 2. – С. 149–180.
292. Борба руського народу за волю при Б. Хмельницькім. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Ст. Манецького і Спілки, 1897. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XII). – Книжка не побачила світу через цензурну заборону.
293. *Бородін В.* Видання літературних творів Т. Г. Шевченка // Шевченківський словник: У 2 т. – Київ: Гол. ред. УРЕ, 1976. – Т. 1. – С. 115–119.
294. *Брагінець А.* Філософські і суспільно-політичні погляди І. Франка. – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1956. – 410 с.
295. *Будзиновський В.* Історія національної думки на тлі моїх споминів // Новий час. – 1934. – № 120.
296. Ватра: Літературний збірник: На честь і на пам'ять 25-літніх роковин смерті Тараса Шевченка й 25-літньої літературної діяльності Юрія Федьковича / Вид. Василь Лукич. – Стрий, 1887. – 4, 216 с.
297. *Вергун Н. Р.* «Лис Микита» І. Франка в радянській книжковій графіці // Укр. літературознавство: Регіон. міжвід. зб. – Львів, 1975. – Вип. 23: Іван Франко: Статті і матеріали. – С. 33–41.
298. *Вервес Г. Д.* Іван Франко в робітничій газеті «Праса» // І. Я. Франко як історик. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР. – С. 114–138.
299. *Вервес Г. Д.* Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70–90-х рр. ХІХ ст. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1959. – 363 с.

300. *Вєрвєс Г. Д.* Поет повертається на Батьківщину // *Вороний М.* Твори. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 5–22.
301. *Вєрвєс Г.* Польська література і Україна. – Київ: Рад. письменник, 1985. – 179 с.
302. Веселка: Літ. збірка / Зложив Андрій Молодченко (Псевд. кол.: Київ. укр. студентська громада). – Львів, 1887. – VII, I, 211 с.
303. *Винар Л.* Історичні праці Івана Франка // Збірник «Української літературної газети». – 1957. – С. 48–63.
304. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.
305. *Витвицький В.* Взаємини М. Лисенка з І. Франком. – Краків; Львів: Укр. вид-во, 1942. – 38, (1) с.
306. Вик (1799–1898): Українська поезія від Котляревського до останних часів. –2-е вид. з одминами й додатками. – Київ: Друкарня П. Барського, 1902. – Т. I. – 494, XI с.
307. *Вінтер Е.* Візантія та Рим в боротьбі за Україну 955–1939. – Прага, 1944. – 224 с.
308. *Вірник Д. Ф., Голубовська Є. А.* Економічні погляди І. Я. Франка. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1956. – 179 с.
309. *Віснєвська Е.* Співробітництво Івана Франка з «Правдою» Олександра Свєнтоховського // Іван Франко і світова культура... . – Кн. I. – С. 458–462.
310. *Вітгенштайн Л.* Tractatus Logiko-Philosophicus: Філософські дослідження. – Київ: Основа, 1995. – 311 с.
311. *Возняк М.* Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка. – Київ: Держлітвидав України, 1958. – 403 с.
312. *Возняк М.* Виборче беззаконня проти Івана Франка // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів: ЛДУ ім. І. Франка. – 1948. – 36. 1. – С. 65–87.
313. *Возняк М.* Жите і значіне Івана Франка. – Львів, 1913. – 40 с., портр.
314. *Возняк М.* Журнальні плани Франка в рр. 1884–86 // Україна. – 1927. – Кн. 3. – С. 17–88.
315. *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка. – Київ: В-во Акад. наук УРСР, 1955. – 304 с.
316. *Возняк М.* З приводу двадцятиліття «Кобзаря» в редакції В. Доманицького (його листування з Ів. Франком) // За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і почат-

- ків ХХ століття / Заходом комісії новішої історії України під ред. акад. М. Грушевського. – Київ; Харків: ДВУ. – 1930. – Т. XXXI, кн. 5. – С. 272–304.
317. *Возняк М.* Іван Франко в добі радикалізму // Україна. – 1926. – № 6. – С. 115–163.
318. *Возняк М.* Іван Франко і баденівські вибори 1897 року // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1955. – Зб. 4. – С. 46–74.
319. *Возняк М.* Листи Івана Франка до Климентії Попович // Іван Франко: Статті і матеріали. – Харків, 1952. – Зб. 3. – С. 54–92.
320. *Возняк М.* Нариси про світогляд Івана Франка. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1955. – 196 с.
321. *Возняк М.* Участь І. Франка у «Веселці» // *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка. – Київ, 1955. – 304 с.
322. *Возняк М.* Як дійшло діло до першого жіночого альманаха. – Львів: Вид. І. Тиктор. – 1937. – 88 с.
323. *Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка... . – С. 491–500.
324. *Вороний М.* На свято одкриття пам'ятника Котляревському // *Вороний М.* Твори. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 165–166.
325. *Вороний М.* Твори. – Київ: Дніпро, 1989. – 687 с.
326. «Всесвітня бібліотека» // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. 1. – С. 364.
327. Галицко-волинская летопись: текст, комментарий, исследование / Сост.: Н. Ф. Котляр, В. Ю. Франчук, А. Г. Плахошин; Под ред. чл.-корр. НАН Украины Н. Ф. Котляра. – С.-Петербург: Алетейя. – 2005. – 424 с.
328. *Герасименко В. Я.* Юрій Федькович // Історія української літератури: У 8 т. / Гол. редкол. Є. П. Кирилюк. – Київ: Наук. думка, 1968. – Т. 3. – С. 315–349.
329. *Гессен С.* Книгоиздатель Александр Пушкин: Литературные доходы Пушкина. – Ленинград: Академия, 1930. – 148 с. – Факсим. переиздание: Москва: Книга, 1987.
330. *Горак Р.* Переполюх у Коломиї: Про другий арешт Івана Франка // Вітчизна. – 1986. – № 8. – С. 190–195.

331. *Горак Р.* Родовід Івана Франка в офіційних документах // Іван Франко і світова культура... . – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. 1. – С. 493–496.
332. *Горак Р.* Я є мужик, пролог не епілог (повість-документ) // Київ. – 1985. – № 9. – С. 49–75.
333. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко: Рід Якова. – Львів: Місіонер, 2000. – Кн. 1. – 232 с.
334. *Горак Р., Гнатів Я.* Цілком нормальна школа. – Львів: Місіонер, 2001. – Кн. 2. – 204 с.
335. *Горак Р., Гнатів Я.* Гімназія. – Львів: Місіонер, 2002. – Кн. 3. – 360 с.
336. *Горак Р., Гнатів Я.* Університет. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – Кн. 4. – 472 с.
337. *Горак Р., Гнатів Я.* Не пора! – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – Кн. 5. – 424 с.
338. *Горак Р., Гнатів Я.* В поті чола. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – Кн. 6. – 530 с.
339. *Гординський Я.* Кулішеві переклади драм Шекспіра // Записки НТШ: Праці історично-філологічної секції / За ред. К. Студинського. – Львів, 1928. – Т. 148. – С. 55–164.
340. *Гординський Я.* Сучасне франкознавство // Записки НТШ. – Львів, 1935. – Т. 153. – С. 83–97.
341. *Горинь В.* Іван Франко і Леся Українка: відомий епізод «непорозуміння між своїми». – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1998. – 92 с.
342. *Горнова Е.* Іван Франко і польські прогресивні діячі в Галичині // Укр. календар. – Варшава, 1976. – С. 106–108.
343. Готшаль Рудольф Карл // Краткая литературная энциклопедия. – Москва: Изд-во «Сов. энциклопедия», 1964. – Т. 2. – С. 304.
344. *Грабович Г.* Іван Франко і Адам Міцкевич // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО: У 3 кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Редкол.: І. І. Лукінов та ін. – Київ: Наук. думка, 1989. – Кн. 1. – С. 135–141.
345. *Грицак Є.* 50-ліття української гімназії в Перемишлі // Життя і знання. – 1939. – № 2. – С. 33.
346. *Грицак Я.* «Дух, що тіло рве до бою...». – Львів: Каменярь, 1990. – 176 с.

347. *Грицак Я.* «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Т. 222: Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – С. 71–110.
348. *Грицак Я. Й.* Поширення поеми «Марія» в Галичині // Рад. літературознавство. – 1986. – № 3. – С. 51–54.
349. *Грицак Я.* Рабочие Бориславско-Дрогобичского нефтяного бассейна во второй половине XIX – начале XX вв.: Формирование. Положения. Классовая борьба: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук / Львів. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1986. – 16 с.
350. *Гром'як Р. Т.* Внесок Івана Франка в розвиток естетики художньої творчості // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... . – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. І. – С. 188–191.
351. *Грушевській М.* Історія українського народу // Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ. – С.-Петербургъ, 1914. – Т. І. – С. 38–360.
352. *Грушкевич Т.* Іван Франко – гімназист // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюка. – Львів: Каме-няр, 1997. – С. 59.
353. *Гузар З. П.* Локальний колорит і проблема художнього узагальнення в творах Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... . – Кн. 2. – 220 с.
354. *Гуменюк М.* Бібліографічна діяльність І. Калиновича // Жов-тень. – 1960. – № 6. – С. 152–157.
355. *Гуменюк М.* Видатний книгознавець (І. Т. Калинович) // Літ. Україна. – 1966. – 29 листоп.
356. *Гуменюк М.* Калинович Іван Титович // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2. – С. 380.
357. *Гуменюк М.* І. Т. Калинович як бібліограф // Архіви України. – 1965. – № 6. – С. 52–55.
358. *Гундорова Т.* Франко – не Каменяр. – Мельборн: Ун-т ім. Мона-ша, 1996. – 153 с.
359. *Гуржій І. О.* Іван Франко як історик селянства України // І. Я. Франко як історик. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1956. – С. 34–50.
360. *Гейнер Р.* Іван Франко в дзеркалі української радянської літературної критики 20-х років // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... . – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. І. – С. 87–91.

361. [Рец.]: *Д. Д. [Дорошенко Д.]* Іван Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Передне слово І. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1910. – 444 с. – 8°. – (*Писання Івана Франка; [Т.] І*). – (Літературно-наукова Бібліотека. Серія 1; [Чис.] 116) // Рада. – 1910. – № 145. – 27 юня.
362. *Данилович С.* Пояснене програми русько-української радикальної партії / Написав Др. Северин Данилович. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1897. – 72 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XI).
363. *Дашкевич Я.* Учений, політик, публіцист // Слово і час. – 1991. – № 10. – С. 3–6.
364. *Дей О. І.* Журнал «Товариш» (Епізод із журналістської діяльності І. Франка) // Дослідження творчості Івана Франка. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1959. – Вип. 2. – С. 103–132.
365. *Дей О. І.* З історії українських революційно-демократичних видань (Літературно-наукова Бібліотека Івана Франка) // Рад. літературознавство. – 1964. – № 6. – С. 36–53.
366. *Дей О.* Іван Франко: Життя і діяльність. – Київ: Дніпро, 1981. – 355 с.
367. *Дей О. І.* Революційне видання Ів. Франка 1879–1880 рр. («Дрібна Бібліотека») // Дослідження творчості Івана Франка. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1956. – С. 34–67.
368. *Дей О. І.* Українська революційна демократична журналістика: Проблеми виникнення і становлення. – Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1959. – 492 с.
369. *Денисюк І. О.* До цензурної історії «Громадського друга», «Дзвона», «Молота» // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 49–73.
370. *Денисюк І. О.* Іван Франко і Михайло Павлик // Слово про Великого Каменяря: Зб. статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка: У 2 т. – Київ: Держ. вид-во худож. літ-ри, 1956. – Т. 2 – С. 450–504.
371. *Денисюк І. О.* Літературознавчі та фольклористичні праці: У 4 т. – Львів, 2005. – Т. 2: Франкознавчі дослідження. – 528 с.
372. *Денисюк І.* Михайло Павлик. – Київ: Держлітвидав УРСР, 1960. – 170 с.

373. *Денисюк І.* Національне питання у полеміці «між своїми» // Укр. літературознавство: Регіон. міжвід. зб. – Львів, 1999. – Вип. 62: Іван Франко: Статті і матеріали. – С. 55–66.
374. *Дмитрук В. П.* Нарис історії української журналістики ХІХ ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. – 145 с.
375. Дністрянка: Альманах з календарем на рік звичайний 1877, виданий накладом руського товариства «Академический кружок». – Львів, 1876. – VI, (17). – 128 с.
376. *Добржанський О.* Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.
377. *Добролюбов М. А.* Значення авторитету в вихованні / Пер. з рос. Є. Олесницького. – Львів: 3 друк. т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1879. – 31, 1 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 10).
378. *Дорошенко В.* Бібліографія: Нові книжки по історії нашої літератури // Літ.-наук. вістник. – 1910. – Т. 3. – С. 180–183.
379. *Дорошенко В.* Іван Франко в моїх спогадах // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 402–407.
380. [Рец.]: *Дорошенко В.* Іван Франко. Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. (Писання Івана Франка, IV). – Львів: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки. – 1910. – VI, 142 с. – 1,60 кор. або 80 коп., в опр. 2 кор. // Літ.-наук. вістник. – 1911. – Т. 53. – С. 226–227.
381. *Дорошенко В.* Літературно-науковий вістник // Літературно-науковий вістник: Показч. змісту. Том 1–109 (1898–1932) / Уклад Б. Ясінський. – Київ; Нью-Йорк: Смолоскип, 2000. – С. 527–542.
382. *Дорошенко В., Зленко П.* Видавництва: Видавничий рух до 1917 р. // Енциклопедія українознавства (статейна частина). – 1949. – Т. I (3). – С. 972–981.
383. *Дорошенко Д.* Нарис історії України: У 2 т.
Т. 1: До половини ХVІІ ст. / За ред. проф. С. Смаль-Стоцького. – Варшава, 1932. – 232 с. – Передрук: Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966. – 229 с. – (Праці Українського Ін-ту; Т. ІХ. Серія підручників; Кн. 1).
Т. 2: Від половини ХVІІ ст. / Ред. Р. Смаль-Стоцький. – Варшава, 1933. – 368 с. – (Праці Українського Ін-ту; Т. ХVІІІ. Серія підручників; Кн. 2).

384. *Дорошенко І. І.* До історії видання журналу «Світ» (1881–1882) // Питання журналістики. – Львів, 1958. – Вип. І. – С. 332–471.
385. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877) // *Драгоманов М.* Літературно-публіцистичні праці. – Київ, 1970. – Т. 2. – С. 151–287.
386. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877). – Львів: Накладом І. Франка. З друк. Т-ва ім. Шевченка, 1889. – Ч. 1. – 47 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 2).
387. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877). – Львів: Накладом Івана Франка. З друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1890. – [Чис.] 3/4. – С. 151–330. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 7, 8, 9).
388. *Драгоманов М.* Антракт з історії українофільства (1863–1872) // Правда. – 1878. – № 12, 13/14, 15. – С. 471–479; 523–529; 575–581; 624–633. – Підп.: Українець.
389. [*Драгоманов М.*] З історії публичного виховання в сучасній Європі. – Львів: Накладом Івана Франка. З друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1890. – 70 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 5).
390. [*Драгоманов М.*] Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХІХ роковини его смерті. – Львів: Накладом І. Франка. З друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. 1890. – 56 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 6).
391. *Драгоманов М.* Козаки. – Львів: Українсько-руська Видавнича Спілка, 1906. – 50 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; [Чис.] 121).
392. *Драгоманов М.* Література російська, великоруська, українська і галицька // Правда. – 1873. – № 4–6, 16–19, 29; 1874. – № 1–9.
393. *Драгоманов М.* Література українська, проскрибована рядом російським: Справоздання, представлене конгресові літературному в Парижі, 1878: Пер. з франц. – Львів, 1878. – 39 с. – (Дрібна Бібліотека; Ч. 2). – Передрук: *Драгоманов М.* Українська література проскрибована російським урядом = *Dragomanow Michel.* La littérature oukraiñienne prostrite par le gouvernement russe / Пер. з франц., текстол. опрацювання та прим. Г. Цвенгроша; Вступ. слово М. Колесси; Редкол.: Б. Якимович (голова) та ін. – Львів, 2001. – 94 с.: портр.
394. *Драгоманов М. П.* Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – Київ: Наук. думка, 1970. – Т. 2. – 595 с.

395. *Драгоманов М.* Три листи до редакції «Друга» // *Драгоманов М.* Літературно-публіцистичні праці. – Київ: Наук. думка, 1970. – Т. I. – С. 397–427.
396. *Драгоманов М.; Павлик М.* Про віча / Видав Г. Р. Молодик. – Львів, 1887. – 64 с.
397. *Драгоманов М.* Чудацькі думки про українську національну справу / Переднє слово Івана Франка. – 2-е вид. – Львів: Накладом Івана Франка. З народної друк. Войтіха Манецкого під управою В. Годака, 1892. – 303 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 16–20).
398. *Драгоманов М.* Швайцарська республіка / Написав Михайло Драгоманов. – 2-е вид. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друк. Народної Ст. Манецкого і Спілки, 1899. – 32 с. – (Хлопська Бібліотека, 1899, [Чис.] 1/2 за січень–лютий).
399. *Драч І.* Шашкевичу // *Драч І.* Вибране. – Київ, 1999. – С. 283.
400. *Еркман-Шатріан.* Повісті / Пер. Р. Розмарина [І. Белея]. – Львів: Накладом перекладача, 1878. – 61, 2 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 1).
401. *Єфремов С.* Іван Франко: Критично-біографічний нарис. – 2-е вид. – Київ: Слово, 1926. – 454 с. – (Письменство й критика).
402. *Єфремов С.* Співець боротьби і контрастів: Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка. – Київ: Вік, 1913. – 208 с.
403. *Жулинський М.* Тарас Шевченко: духовна реалізація пророцтва // *Шевченко Т.* Кобзар. – Рівне, 1998. – С. I–XV.
404. *Журавська І.* Іван Франко і зарубіжна література. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 120–121.
405. *Забужко О. С.* Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – Київ: Основа, 1993. – 125 с.
406. *Загайкевич М.* Музичний світ великого Каменяра. – Київ: Муз. Україна, 1986. – 173 с., нот.
407. *Заневич Іван [Терлецький О].* Знесене панщини в Галичині: Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр.: Перша половина. – Львів: З друк. Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1895. – 287 с. – Памяти незабутнього М. Драгоманова присвячує автор. – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 8).

408. *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні: У 2 кн., 3 ч. – Львів, 1981.
Кн. 1 (1574–1700). – Львів, 1984. – 134 с.
Кн. 2. – Ч. 1 (1701–1764). – 131 с.
Кн. 2. – Ч. 2 (1785–1800). – 127 с.
409. *Застирець Й.* Зі споминів про блаженної пам'яті д-ра Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 501–505.
410. *Зелінська Н. В.* Наукове видання в Україні: Історія та сучасний стан. – Львів: Світ, 2002. – 268 с.
411. *Зеров М.* Іван Франко // *Зеров М.* Твори: У 2 т. – Київ, 1990. – Т. 2. – 538 с.
412. [Рец.] *Зеров М.* Олександр Пушкін. Драматичні твори в переклад з передмовою та поясненнями д-ра Івана Франка. – Львів, 1917. – XXXVIII, 217 с. – (Всесвітня Бібліотека. № 4–6) // Літ.-наук. вісник. – 1918. – Т. 69. – Кн. II–III. – Лют.–берез. – С. 264–266.
413. *Злупко С.* Аграрно-селянське питання в публіцистиці Володимира Навроцького // Зб. праць аспірантів. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1960. – Вип. 1. – С. 108–126.
414. *Злупко С.* Економічна думка на Україні: Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. – 222 с.
415. *Злупко С.* Іван Франко – економіст. – Львів: Слово, 1992. – 204 с.
416. *Злупко С.* Проблеми розвитку товарно-грошових відносин і лихварства в працях Івана Франка // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1960. – Зб. 7. – С. 113–133.
417. *Злупко С. М.* Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. – Львів, 1990. – 192 с.
418. *Зольа.* Довбня: Повість з життя парижських робітників – I. Прачка Жервеза; II. Сватанье Купо / Пер. з франц. О. Рошкевич. – Львів: З друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1879. – 80 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 8).
419. *Зольа Е.* Довбня: Повість з життя французьких робітників. – III. Робітницьке весілля / Пер. з франц. О. Рошкевич – Львів, 1879. – 43, 1 с.: бібліогр. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 12).
420. *Зорівчак Р. П.* Шекспірові сонети в інтерпретації Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО... – Кн. 2. – С. 265–268.

421. Іван Франко в ілюстрованій поштовій листівці: За матеріалами колекції М. С. Забоченя: Каталог виставки / Упоряд.: Б. З. Якимович, О. В. Дунець, Б. Ф. Смоляк; Наук. ред. Я. Д. Ісаєвич. – Львів, 1987. – 96 с.
422. Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): У 3 кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Редкол.: І. І. Лукінов, ... Я. Д. Ісаєвич та ін. – Київ: Наук. думка, 1990.
Кн. 1. – 528 с.
Кн. 2. – 504 с.
Кн. 3. – 96 с.
423. Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнарод. наук. конф. – Львів: Світ, 1998. – 872 с.
424. *Ключко-Франко А.* Іван Франко та його родина // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 465–490.
425. Іван Франко у спогадах сучасників: У 2 кн. – Львів: Кн.-журн. в-во «Каменяр», 1956–1972. – Кн. 1. – 595 с.; Кн. 2. – 336 с.
426. *Іванов Г.* Не воскрес // Отечественные записки. – 1877. – № 2. – С. 283–309.
427. *Іванов П. І.* Франко в ж. «Громадський друг» (1878) // Слово про Великого Каменяра: Зб. статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка – Київ: 1956. – Т. 2. – С. 215–272.
428. *Льницька Л.* Листування Івана Зілинського з Михайлом Возняком (1916–1930 рр.) як джерело до вивчення книгознавчих зацікавлень М. Возняка // Вісн. Львів. ун-ту. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 212–230.
429. *Льницький М. М.* Акорди української поезії // Акорди: Антологія української поезії: Від смерті Шевченка. – Київ: Веселка, 1992. – С. 3–6.
430. *Іофанов Д.* Невідомий вірш Юрія Федьковича // Вісн. АН УРСР. – 1953. – № 12. – С. 51–52. – [С. 52–53: *Федькович Ю.* Осьмий поемник Тарасови Шевченці. На вічну пам'ять!].
431. *Ісаєвич Я. Д.* Проблеми спадкоємності і синтезу культур в спадщині Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... . – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. 1. – С. 92–96.

432. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 395–419.
433. *Ісаєвич Я. Д.* Український науково-дослідний інститут книгознавства: Традиції і творчий пошук // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 6–10.
434. Історія української дожовтневої журналістики. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті «Вища школа». – Львів, 1983. – 511 с.
435. Історія української культури / Під заг. ред. д-ра І. Крип'якевича. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1937. – 718 с. – С. 410–422: Про І. Франка.
436. Історія української літератури: У 8 т. – Київ: Наук. думка, 1968. – Т. 3. – С. 52–81.
437. Історія української літератури: У 8 т. – Київ: Наук. думка, 1968. – Т. 4, кн. 1: Література 70–90 років XIX ст. – 435 с.
438. История Украинской ССР: В 10 т. – Київ: Наук. думка, 1983. – Т. 4: Украина в период разложения и кризиса феодально-крепостнической системы. Отмена крепостного права и развитие капитализма (XIX в.). – 694 с.
439. Йоганн Вольфганг фон Гете: Каталог книжкових видань / Укл.: М. Колодій, З. Домбровська. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 256 с.
440. *Калинович В. І.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1967. – 155 с.
441. *Каппелер А.* Національний рух українців у Росії та Галичині: Спроба порівняння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Київ: Наук. думка, 1992. – Вип. 1. – С. 104–119.
442. *Карпинець І.* До справи арештувань у Львові в червні 1877 р. // Записки НТШ. – 1931. – Т. 102. – С. 205–216.
443. *Кирилюк Є.* Вічний революціонер: Життя і творчість Івана Франка. – Київ: Дніпро, 1966. – 422 с.
444. *Кирчів Р. Ф.* Слідами однієї Франкової мандрівки // Шляхами Івана Франка на Україні. – Львів, 1982. – С. 59–67.
445. *Кирчів Р. Ф., Гнатюк М. П.* Примітки // Українською музою натхненні: Польські поети, які писали українською мовою. – Київ: Рад. письменник, 1971. – С. 271–298. – (Бібліотека поета).

446. *Климась М. А.* Світогляд Івана Франка. – Київ: Держ.-політ. видав. УРСР, 1959. – 547 с.
447. Книга і друкарство на Україні / За ред. П. М. Попова; Авт. кол.: О. І. Дей, Я. Д. Ісаєвич, Г. І. Коляда та ін. – Київ: Наук. думка, 1965. – 315 с.
448. *Кобилецький Ю.* Іван Франко: Літературна діяльність та поетична творчість. – Київ: ДВХЛ, 1951. – С. 177, 178.
449. *Кобилянська О.* Твори: У 5 т. – Київ: Держ. літ. видав. УРСР, 1962. – Т. 1. – С. 43–106.
450. *Ковальчак Г. І.* Розвиток капіталістичної промисловості в Східній Галичині в 70–80-х роках ХІХ ст. // З історії західноукраїнських земель. – Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1958. – С. 3–22.
451. *Колесник П.* «Акорди» // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ: Гол. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – С. 34.
452. *Колесник П.* Син народу: Життя і творчість Івана Франка. – Київ: Рад. письменник, 1957. – 370 с.
453. *Кондратюк К. К.* Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ ст. – Тернопіль, 1993. – 98 с.
454. *Коптілов В.* Шіллер в українських перекладах // Літ. газета. – 1959. – 13 листоп.
455. *Корбич Г.* Найавторитетніший український часопис: До сторіччя «Літературно-наукового вістника» // Укр. альманах 1998. – Варшава: ОУП, 1998. – С. 123–129.
456. *Котлобулатова І. П.* Книгарі та книгарні в минулому Львова. – Львів: Аверс, 2005. – 240 с.
457. *Коцюбинський М.* Іван Франко // *Коцюбинський М.* Твори: У 7 т. – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 4. – С. 39–56.
458. *Кравець М. М.* Іван Франко – історик України. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 203 с.
459. *Кравець М. М.* Селянство Східної Галичини, Північної Буковини в другій половині ХІХ ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1964. – 239 с.
460. *Кравець М. М.* Селянський рух у Східній Галичині в 50-х–80-х рр. ХІХ ст. // З історії Української РСР. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1962. – С. 57–81.
461. *Кравців Б.* Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство // Іван Франко про соціалізм і марксизм: Рецензії і статті 1897–1906. – Нью-Йорк: Пролог. – 1966. – С. 3–28.

462. *Кравченко Уляна*. Щирий друг і вчитель // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 173–182.
463. *Кревецький І.* Український видавничий рух в 1903 р. // Літ.-наук. вістник. – Львів, 1904. – Т. XXV. – С. 121–133.
464. *Кревецький І.* Українсько-руська Видавнича Спілка і Галицько-руська інтелігенція // Діло. – 1904. – 14(27) квітня.
465. *Кримський А.* Д-р Іван Франко. Огляд його двадцятип'ятилітньої письменницької діяльності // *Кримський А.* Твори: У 5 т. – Київ: Наук. думка, 1972. – Т. 2. – С. 488–532.
466. *Кримський А.* Про рукописи Руданського, про їх відносини між собою та про поетові листи // Жите і Слово. – 1895. – Т. IV. – Кн. 5. – С. 266–271.
467. *Кримський А., Левченко М.* Знадоби до життєпису Степана Руданського (1833–1873) / Вступ. ст., передм. акад. С. Єфремова. – Київ, 1926. – 244 с.
468. *Крип'якевич І.* Історичні проходи по Львові / Авт. передм. Я. Д. Ісаєвич; Упоряд. тексту, текстол. опрацюв. Б. З. Якимовича; Упорядкув. ілюстр. матеріалу Р. І. Крип'якевича. – Львів: Каме-няр, 1991. – 167 с., іл.
469. *Крип'якевич І.* Історія України / Наук. ред.: Ф. Шевченко, Б. Яки-мович. – Львів: Світ, 1990. – 519 с.
470. *Крупський І.* Львів: Місто газет і журналів. – Львів: ЛА «Піра-міда», 2006. – 188 с.
471. *Крушельницький А.* Іван Франко: Поезія. – Коломия: Галицька накладня, [Б. р.]. – 279 с.
472. *Купчинський Б.* Історія Тишківців (в датах, подіях і фактах). – Коломия: Вік, 1994. – 253 с.
473. *Купчинський Б.* Тишківське «Золоте братство» тверезості // Ям-горів (Городенка). – 1992/93. – № 5/6. – С. 41–46.
474. *Лавле (Лавеле) Е., де.* Сільська община в Росії / З другого видан-ня за ред. К. Віхера. – Львів, 1879. – 461 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 11).
475. *Лазаревський Г.* Київська старовина // Укр. література. – 1943. – № 8/9. – С. 104–119.
476. *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: На підставі споминів. – Львів: Власним накладом, 1926. – Ч. 1. – 432 с.

477. *Лепкий Б.* Казка мого життя. Бережани // *Лепкий Б.* Твори: У 2 т. – Київ: Наук. думка, 1997. – С. 769–772.
478. *Лизанівський І.* Уваги // *Франко І.* Твори: Великий шум. повість. – Харків: Кооп. вид-во «Рух», 1929. – Т. 17. – С. 168.
479. *Лисенко О. Я.* Соціологічні погляди Івана Франка. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1959. – 156 с.
480. *Лімановський Б.* З часів першого арешту // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Каменярь, 1972. – Кн. 2. – С. 40–42.
481. *Лозинський М.* Іван Франко. – Відень: Накладом Союзу Визволення України, 1917. – 52 с.: портр.
482. *Ломова М. Т.* Етнографічна діяльність І. Франка. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1957. – 120 с.: іл.
483. *Лотоцький О.* Сторінки минулого. – Варшава, 1932. – Ч. 1. – 288 с.
484. *Лукич В.* Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 110–115.
485. *Луців Л.* Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість. – Нью-Йорк; Джерзі Ситі: Свобода, 1967. – 654 с.
486. *Лучук О.* «Венецький купець» Вільяма Шекспіра в інтерпретації Івана Франка і в історії української «Шекспіріани» // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конф. – Львів: Світ, 1998. – С. 813–819.
487. *Люзняк М.* Українська науково-популярна книга XIX століття: розвиток та становлення в умовах «Єдиної и неделимой» // Наук. вісн. Українського історичного клубу. – Москва, 2001. – Т. 5. – С. 51.
488. *Мак-Люен М.* Галактика Гутенберга. Становлення людини друкованої книги. – Київ: Ніка-центр, 2001. – 464 с. – (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 1).
489. *Маковей О.* Життєпис Юрія Гординського-Федьковича / За ред. Б. І. Мельничука, Л. М. Ковалець, О. В. Добржанського, К. М. Лук'янюка. – Чернівці: КП в-во «Золоті литаври», 2005. – 432 с.
490. *Маковей О.* Із щоденника // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 213–219.
491. *Маланюк Є.* Книга спостережень: Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. – 525 с. – (Бібліотека вид-ва «Гомін України»; [Чис.] 20).
492. *Малкин В. А.* Русская литература в Галиции: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Ленинград, 1958. – 35 с.

493. *Маляренко Л.* Іван Франко – редактор. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1970. – 115 с.
494. Мартовское движение студентов Киевского университета / Издание М. Ткаченко. – Львів, 1878. – 160 с.
495. *Марченко Л. Г.* Мотиви поеми «Мойсей» у ліриці І. Я. Франка початку ХХ ст. // Укр. літературознавство: Регіон. міжвід. зб. – Львів, 1966. – Вип. 1: Іван Франко: Статті і матеріали. – С. 70–76.
496. *Махновець Л.* Від перекладача // Літопис руський / Пер. з давньоруської Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – Київ: Дніпро. – 1989. – С. V–XIV.
497. *Мельник Я.* Найвизначніша того роду поява в слов'янській науці // Апокрифи і легенди з українських рукописів. / Зібрав, упорядкув. і пояснив д-р Іван Франко. – Львів, 2006. – Т. 1: Апокрифи старозавітні..., 1896. – V–XLII с. – Репринт. вид.
498. *Мельник Я.* Іван Франко й biblia аросгурна. – Львів: УКУ, 2006. – 512 с.: іл.
499. *Мельник Я. І.* Іван Франко в 1908–1916 рр. (Проблема наукової біографії): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1993. – 17 с.
500. *Мельник Я.* І остання часть дороги...: Іван Франко в 1914–1916 роках. – Львів, 1995. – 72 с.
501. *Мельниченко О. Г.* Невідомі автографи Івана Франка. – Київ: Наук. думка, 1966. – 80 с.
502. *Микитенко О.* Микола Лукаш і «Всесвіт»: Сторінки спогадів // Всесвіт. – Київ, 2005. – № 1–2. – С. 148–159.
503. Микола Лисенко у спогадах сучасників: У 2 т. / Упорядкув. текстів, ілюстративного матеріалу, передм. та коментарі акад. АМУ, проф. Р. Я. Пилипчука. – Київ: Муз. Україна, 2003. – Т. 1. – 344 с.: іл.
504. *Микитин Т.* Меморіальний зал І. Я. Франка // Рад. Україна. – 1956. – 24 серп.
505. *Михайлюк М.* Щаслива історії однієї рідкісної книги // Укр. вісник [Бухарест]. – 2005. – № 9–12. – С. 9.
506. *Мишанич О. В.* Кирило-мефодіївська проблематика у наукових дослідженнях Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... – Кн. 2. – С. 42–46.
507. *Міхновський М.* Самостійна Україна: Промова. – Львів: Видав Є. Косевич. З друкарні уділової, 1900. – 23 с.

508. *Мороз М. О.* Етнографічно-статистичний гурток: До 100-річчя від початку його діяльності // Народна творчість і етнографія. – 1983. – № 6. – С. 42–45.
509. *Мороз М. О.* Літературно-наукова Бібліотека // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1995. – Т. 3. – С. 109.
510. *Мочульський М.* З останніх десятиліть життя Іван Франко (1896–1916) // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 364–396.
511. *о. Музичка І.* Іван Франко – українському народові невідомий християнин // Каменяр (Львів). – 2006. – Черв. – № 5. – С. 1–3.
512. *Навроц[ь]кий В.* Твори. Видане посмертне з портретом і життєписом. – Львів: Заходом «Етнографічно-статистичного кружка», 1884. – Т. 1(2). – (2) XLVIII, 207 с.
513. Нагінка за соціалістами і польська преса (письмо до редакції) // Правда. – 1877. – Ч. 13. – С. 510–514.
514. Найстарші пам'ятки німецької поезії IX–XI вв. / Тексти, пер. й пояснення д-ра Івана Франка. – Львів: Загальна друк., 1913. – 64 с. – (Міжнародна Бібліотека; [Чис.] 9).
515. *Нановський Я. Й.* Юліан Панькевич: Нарис про життя і творчість. – Київ: Мистецтво, 1986. – 80 с.
516. Народні пісні Буковини в записах Ю. Федьковича / Упоряд. і склали прим. О. І. Дей та О. С. Романець; Вступ. ст. О. С. Романця. – Київ: Муз. Україна, 1968. – 22 с.
517. *Неврлий М.* Іван Франко й державність // Літ. Україна. – 2006. – 15 черв.
518. *Нечиталюк М.* Буковинський Кобзар: Літ.-крит. нарис. – Львів: Книж.-журн. в-во, 1963. – 96 с.: іл.
519. *Нечиталюк М.* Буковинський Кобзар // *Федькович Ю.* Твори: У 2 т. – Київ: Дніпро, 1984. – Т. 1. – С. 5–9.
520. *Нечиталюк М. Ф.* Оружием публициста: Вопрос истории, проблематики, идеологической функции мастерства публицистики Ивана Франко. – Львов: Изд-во при Львов. ун-те, 1981. – 232 с.
521. *Нінювський В.* Поетичні твори Івана Франка. – Львів, 2000. – 316 с.
522. Нова віра на Україні / Видав М. Ткаченко. – Львів, 1878. – 48 с.

523. *Михайло Н[оваковський]*. Радикальна тактика. Ч. III [IV. Московіли, народовці і консолідація] / Написав Михайло Н. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». 3 друк. Народної Ст. Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – 16 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XVI).
524. *М[ихайло] Н[оваковський]*. Новий закон будівляний (в проєкті) / Написав М. Н. – Львів: Накладом редакції «Громадського голосу». 3 друк. Ст. Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1899. – 16 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XVIII).
525. *М[ихайло] Н[оваковський]*. Спілки для ощадности і позичок (райффайзенки) / Написав М. Н. – Львів: Накладом редакції «Громадського голосу». 3 друк. Ст. Манецкого і Спілки, 1899. – 13 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XIX).
526. *Олесницький Є.* Картка з історії української університетської молоді // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 116–123.
527. *Охримович Ю.* Розвиток української національно-політичної думки (Від початку XIX ст. до Михайла Драгоманова). – Львів; Київ, 1922. – 120 с.
528. *Павлик М.* Народний рух австро-угорських русинів. – Шамокін, ПА: В-во Час; «Свобода». – 1896. – 62 с.
529. *Павлик М.* Про русько-українські народні читальні. – Львів: Накладом Івана Франка, 1887. – 188 с. – (Наукова Бібліотека; Кн. II–III).
530. *Павличко Д.* Поетичний вступ до поеми «Мойсей» Івана Франка / Уклад. Б. Якимович. – Львів, 2001. – 32 с.: портр. – (Серія «Doctor Honoris Causa»).
531. *Павличко Д.* Сучасні акценти у поемі Івана Франка «Мойсей» // *Франко І. Мойсей.* Поема. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 5–6.
532. *Панькевич І.* До переміни естетичних поглядів Івана Франка в 1876–1888 рр. // Праці Укр. історично-філол. тов-ва в Празі. – Прага, 1944. – Т. 5. – С. 143–150.
533. *Пачовський Т. І.* Питання адекватності в оповіданнях І. Франка польською і українською мовою // Укр. літературознавство: Регіон. міжвід. зб. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966. – Вип. 1: Іван Франко: Статті і матеріали. – С. 126–130.
534. *Писарев Д. І.* Пчоли / Пер. з рос. В. Полянського. – Львів, 1879. – 36 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 6).

535. Пісня про Роланда: Старофранцузький епос / Із оригіналу переклав Василь Щурат. – Львів, 1895. – XXIX, 143 с. – [Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 1].
536. [Погребенник Ф.] Відродження «Української Музи» // Українська Муза. Поетична антологія: Од початку до наших днів / Під ред. Олекси Коваленка. – Київ: АТ «Обереги», 1993. – Вип. 1. Репринт. – 80 с.
537. *Погребенник Ф. П.* Мальований Володимир // Українська радянська енциклопедія: У 12 т. – Київ, 1981. – Т. 6. – С. 338. – Див. також: Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ, 1995. – Т. 3. – С. 280.
538. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: У 2 т. – Мюнхен, 1976. – Т. 2. – 599 с. – Передрук: Київ: Либідь, 1992. – 606 с.
539. *Поппер К.* Відкрите суспільство та його вороги: У 2 т. – Київ: Основи, 1994.
Т. 1: У полоні Платонових чарів. – 444 с.
Т. 2: Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники. – 494 с.
540. Програма Русько-Української радикальної партії, принята на четвертім зїзді партії у Львові 29 грудня 1895 р. – Львів: Накладом редакції «Громадського голосу», 1897. – 7 с. – (Хлопська Бібліотека; VII). Пята курія. – Львів: Накладом редакції «Громадського голосу», 1896. – 8 с. – (Хлопська Бібліотека; II).
541. *Рыбак О.* Проблемы эмансипации женщин в общественно-политическом и культурно-просветительном движении Восточной Галиции и Северной Буковины конца XX в.: Автореф. дис. ... канд. истор. наук. / Львов. гос. ун-т им. И. Франко, 1989. – 16 с.
542. *Рибалка І. К.* Історія України: Дорадянський період. – Київ: Вища школа, 1991. – 607 с.
543. *Рильський М.* Слово про літературу: [36. статей / Упорядкув. та прим. Б. Рильського і Ю. Солода]. – Київ: Дніпро, 1974. – 383 с.
544. *Романенчук Б.* До проблеми естетичних поглядів Івана Франка // Київ (Філядельфія). – 1956. – № 7. – С. 164–173.
545. *Романенчук Б.* До проблеми світогляду Івана Франка // Записки НТШ. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1968. – Т. 184. – С. 31–51.
546. *Романченко І. С.* Михайло Драгоманов – літературний критик і публіцист // *М. П. Драгоманов.* Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – Київ: Наук. думка, 1970. – Т. 1. – С. 5–36.

547. *Рубакин Н.* Психология читателя и книги: Краткое введение в библиографическую психологию. – Москва: Книга, 1977. – 264 с.
548. *Руданський С.* Твори: У 7 т. – Львів: З друкарні НТШ, 1895–1903.
Т. 1. – 1895. – 192 с.
Т. 2. – 1896. – 278 с.
Т. 3. – 1847. – 184 с.
Т. 4. – 1897. – 263 с.
Т. 5. – 1901. – 208 с.
Т. 6. – 1903. – 299 с.
Т. 7. – 1903. – 313 с.
549. *Руданський С.* Твори: У 3 т. – Львів: Накладом Товариства «Прогрес», 1914. – Т. 3. – 447 с.
550. *Руданський С.* Твори: У 3 т. – Київ: Наук. думка, 1973. – Т. 2. – 479 с.
551. *Рудницький Л.* Іван Франко і німецька література. – Мюнхен, 1971. – 226 с.
552. *Рудницький Л.* Революційні постаті в драмах Івана Франка // Наук. записки УГТІ. – Мюнхен, 1967. – Т. 14. – С. 33–42.
553. *Рудницький М.* Іван Франко // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 333–363.
554. *Салига Т.* Іван Франко – Каменяр! // Літ. Україна. – 2006. – 25 трав.; 1 черв.; 8 черв.
555. Сборникъ Харьковского историко-филологического общества / Изд. в честь М. Ф. Сумцова. – Харьковъ, 1909. – С. 92–103.
556. *Сеник Я.* Калинович Іван Титович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. – Львів, 1994. – Вип. 1. – С. 85–86.
557. *Сербин Р.* Сергій Андрійович Подолинський (1850–91): Бібліографія // Укр. історик. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен. – 1986. – № 3–4.
558. *Сімович В.* Іван Франко: Біографічний нарис // *Іван Франко.* З вершин і низин: Зб. поетичних творів. 1873–1893. В додатку «Зів'яле листе» й «Великі роковини». – Київ; Ляйпціг: Укр. накладка, 1920. – С. 5–96. – Підп.: Василь Верниволя.
559. *Сімович В.* [Передмова] // *Шевченко Т.* Кобзар. – Катеринослав, 1921. – С. I–X.

560. *Скоморовський В.* Проблема утворення та розвитку давньоруської держави у дослідженнях Івана Франка // Питання історії України: 36. наук. статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – Т. 8. – С. 275–279.
561. *Скоць А.* Поеми Івана Франка. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 488 с.
562. Славянська антологія / Изд. С. Чилингіровъ. – София: Печатница на С. М. Стайковъ, 1910. – 176 с.
563. *Смаль-Стоцький С.* Характеристика літературної діяльності Івана Франка: Ювілейний виклад. – Львів: Накл. автора, 1913. – 20 с.
564. *Стахів М.* Проти хвиль: Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних землях. – Львів: Накладом Соймового клубу УСРП, 1934. – 136 с.
565. *Стеблій Ф. І.* «Слово перестороги» В. Подолинського // Укр. іст. журн. – 1966. – № 12. – С. 44–51.
566. *Стеблій Ф. І.* Т. Шевченко і зародження національного руху на Україні // Матеріали наукового симпозиуму (Львів, 8–9 червня 1989 р.). – Львів: Світ, 1990. – С. 4–6.
567. *Стріха М.* Данте й українська література: Досвід рецепції на тлі запізненого націєтворення. – Київ: Критика, 2003. – 163 с.
568. *Студинський К.* Іван Франко і товариші в соціалістичнім процесі 1878 р. // Україна. – Київ, 1926. – Кн. 6. – С. 56–114.
569. *Сухий О. М.* Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 498 с.
570. *Терлецький О.* Літературні стремління галицьких русинів в 1772 до 1872 рр. // Жите і Слово. – 1894–1895. – Підп.: Іван Заневич.
Т. 1. – 1894. – Кн. 2. – С. 207–215; Кн. 3. – С. 354–370.
Т. 2. – 1894. – Кн. 4. – С. 69–80; Кн. 5. – С. 198–204; Кн. 6. – С. 428–451;
Т. 3. – 1895. – Кн. 1. – С. 99–110; Кн. 2. – С. 274–286; Кн. 3. – С. 430–461.
Т. 4. – 1895. – Кн. 4. – С. 112–160; Кн. 5. – С. 272–302; Кн. 6. – С. 385–454.
571. *Терлецький О.* Москвофіли й народовці в 1870-х рр. – Львів, 1902. – 61 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; [Чис.] 37).

572. *Тихолоз Б.* Ерос versus Танатос: філософський код «Зів'ялого листа» / Передм. Л. Сеника. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 89 с. – (Дрібненька бібліотека; [Чис.] 11).
573. *Тихолоз Б.* Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії. – Львів, 2005. – 180 с.
574. *Тихолоз Н.* Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти). – Львів, 2005. – 316 с.
575. *Товстуха Є.* Микола Лисенко: Оповіді про композитора. – Київ: Рад. письменник, 1988. – 343 с.
576. *Тодчук Н.* Роман Івана Франка «Для домашнього вогнища». – Львів: Простір і час, 2002. – 204 с.
577. Торжество історичної справедливості. – Львів: В-во Львів. ун-ту, 1968. – 803 с.
578. *Травушкин Н.* Иродион Житецкий // Волга. – 1984. – № 8. – С. 167–170.
579. *Третяк М. І.* Філософські погляди І. Я. Франка // Наук. записки Київ. держ. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Київ, 1956. – Т. 15, вип. 9. – С. 5–36.
580. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинскимъ. – С. Петербургъ, 1874. – Т. 5. – XXV, 1209 с.
581. *Трусевич С. М.* Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50–70-х роках ХІХ ст. – Київ, 1978. – 166 с.
582. *Тулуб О.* Матеріяли до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріяли з громадського і літературного життя України ХІХ і початків ХХ ст. / За ред. акад. М. Грушевського. – Київ: Держвидав, 1928. – Кн. 3. – С. 295–314.
583. Українська журналістика в іменах: Матеріяли до енциклопедичного словника / НАН України, Львівська наук. Б-ка ім. В. Стефаника. Наук.-дослід. центр періодики / За ред. М. М. Романюка; Передм. В. Качкана. – Львів, 1994. – Вип. 1. – 234 с.
584. Українська Муза: Поетична антологія: Од початку до наших днів. – Київ, 1908. – Вип. 1–12. – 1282 с.
585. Українське літературознавство: Регіон. міжвід. зб. Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів, 1966–2003.
586. [*Успенський Г.*] Війна за волю: Оповідане / Передне слово видавців. – Львів: Коштом і заходом Львівських академіків русинів, 1878. – 31 с. – Видана під псевдонімом *Г. Іванов*.

587. *Федькович О. Ю.* Писаня... Т. II: Повісти і оповідання / З передруків і автографів зібрав, упорядкув. і поясн. др. Олександр Колесса. – Перше повне видане. – Львів, 1902. – XII, 495 с.: іл., портр., автогр. – (Українсько-руська Бібліотека; Т. 2).
588. *Федькович О. Ю.* Писаня... Т. III. Перша часть: А. Драматичні твори / З передруків і автографів видав др. Олександр Колесса. – Перше повне видане. – Львів, 1906. – XVII, 445 с.: іл., портр., автогр. – (Українсько-руська Бібліотека; Т. 3).
589. *Федькович О. Ю.* Писаня... Т. III. Перша часть: Б. Драматичні твори / З автографів видав др. Олександр Колесса. – Перше повне і критичне видане. – Львів, 1918. – XXI, 266 с. – (Українсько-руська Бібліотека; Т. 3).
590. *Федькович О. Ю.* Писаня... Т. IV: Матеріяли до житепису Осипа Юрія Гординського-Федьковича / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив др. Осип Маковей. – Перше повне і критичне видане. – Львів, 1910. XII, 653 с. – (Українсько-руська Бібліотека; Т. V).
591. [*Федькович О. Ю.*] Житепись Осипа Юрія Гординського-Федьковича / Написав др. Осип Маковей. – Львів, 1911. – XVI, 591 с. – (Українсько-руська Бібліотека; Т. VIII).
592. *Федькович О.* Поезія Іосифа Федьковича. – Львів, Типомъ Института Ставропигійского, 1862. – Часть 1. – XVI, 148 с.
593. *Федькович О.* Твори / За ред. Д. Загула. – Київ: ДБУ, 1929. – 338 с. – (Серія «Бібліотека українських класиків»).
594. *Федькович О. Ю.* Твори: Т. 1. Вип. 1 / Упоряд. д-р В. Щурат. – [Перше повне видання]. – Чернівці: Заходом редакції «Буковини», 1896. – 128 с.
595. *Федькович Ю.* Осьмий поменник Тарасови Григоровичеви Шевченці на вічну пам'ять // Вісник АН УРСР. – 1953. – № 12. – С. 52–53.
596. *Федькович Ю.* Твори / Упорядкув., підгот. текстів і прим. Б. І. Мельничука та М. І. Юрійчука; Вступ. ст. Б. І. Мельничука. – Чернівці: Буковина, 2004. – Т. 1: Поезії, ч. 1: Лірика. – 272 с.
597. *Федькович Ю.* Твори: У 2 т. – Київ: Держ. вид-во худож. л-ри, 1960.
Т. 1: Поезії. – 531 с.: іл.
Т. 2: Проза, драматичні твори, листи. – 500 с.: іл.

598. *Федькович Ю.* Твори: У 2 т. – Київ: Дніпро, 1984.
Т. 1: Поезії. – 463 с.: іл.
Т. 2: Повісті, оповідання, казки, драматичні твори, листи. – 426 с.: іл.
599. *Флобер Г.* Легенда про святого Юліяна Милосердного / З франц. пер. В. Сава. – Львів, 1891. – 62 с. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 10).
600. *Франко А.* Іван Франко – редактор видавничої серії Наукового товариства ім. Шевченка «Українсько-руська бібліотека» // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин... – Львів, 1998. – С. 578–585.
601. *Франко А.* Науково-організаційна та видавнича діяльність Івана Яковича Франка у науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка: Автореф. дис. ... канд. істор. наук – Київ, 1995. – 16 с.
602. *Франко З.* І. Франко – непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму. – Київ: Держполітвидав УРСР, 1952. – 67 с.
603. *Франко З.* Передмова // *Франко І.* Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. – Львів: Каменяр, 2001. – С. 4–20.
604. *Франко З.* Передмова: [до збірки праць І. Франка «Мозаїка»] // Зеновія Франко (1925–1991): Статті. Спогади. Матеріали / Упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; Передм. О. М. Романіва. – Львів, 2003. – С. 111–135.
605. *Франко О.* Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – Київ: Вид-во Європейського у-ту, 2000. – 379 с.
606. *Хаясака М.* Російські яacobинці і М. Драгоманов: дискусії щодо шляхів розв'язання національного питання // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.): Доп. і повідомл.: Філософія. – Львів, 1994. – С. 246–251.
607. *Химка І.-П.* Український соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899) // Journal of Ukrainian Graduate Studies. – 1979. – Vol. 4, No 2. – P. 33–51.
608. *Хинкулов Л.* Франко. – Москва: Молодая гвардия, 1961. – 191 с.
609. *Хорунжий Ю.* Садовський садить сад – з Марією і без. – Київ: Фенікс, 2005. – 392 с.
610. *Цеглинський Г.* Критичні замітки і бібліографія // Зоря. – 1887. – № 13/14. – С. 241–242. – Підп.: Г. Ц.

611. *Чамата Н. П.* Ліричний цикл у поезії Івана Франка // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... – Т. 1. – С. 240–243.
612. *Черемшина Марко.* Фрагмент моїх споминів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1897. – С. 282–284.
613. *Чикаленко Є.* Спогади. (1861–1907). – Київ: Темпора. – 2003. – 416 с.: іл.
614. *Чикаленко Є.* Щоденник. (1907–1917): У 2 т. – Київ: Темпора. – 2004. – Т. 1. – 428 с.: іл.
615. *Чопик Р.* Ессе Ното: Добра звістка від Івана Франка. – Львів: Львів. відділення Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, 2002. – 232 с.
616. 400 лет русского книгопечатания: Русское книгопечатание до 1917 года. – Москва: Наука, 1964. – Т. 1. – 663 с.
617. *Шаблювський Є.* Леся Українка і наша сучасність // *Українка Леся.* Збір. творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – С. 9–42.
618. *Швець А.* Злочин і катарсис: Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка. – Львів, 2003. – 236 с.
619. *Шевченко Т.* На вічну пам'ять Котляревському // *Шевченко Т.* Повне збір. творів: У 12 т. – Київ: Наук. думка, 2002. – Т. 1. – С. 89–91.
620. *Шевченко Ф. П.* Іван Франко про польсько-українські відносини та історію Польщі // І. Я. Франко як історик. – Київ: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1956. – С. 51–79.
621. *Шевчук В.* Із вершин і низин: Книжка цікавих фактів з історії української літератури. – Київ: Дніпро, 1990. – 447 с.
622. *Шекспір В.* Твори: У 6 т. – Київ: Дніпро, 1984–1986.
623. *Шіллер Ф.* Вільгельм Тель: Драма в пяти діях Фрідріха Шіллера / З нім. пер. В. Кміцікевич; [Передм. І. Франка] – Львів: Видане «Акад. Братства»; Друк. Т-ва ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1887. – 158 с.
624. *Шіллер Ф.* Поезії / Зі вступ. О. Грицяя; З прим. І. Калиновича. – Львів: Накладом Всесвітньої Бібліотеки. З Загальної друк., 1914. – Вип. 2. – 170 с. – (Всесвітня Бібліотека; № 2/3).

625. *Шкраб'юк П. В.* Михайло Павлик і радикальна партія: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1994. – 16 с.
626. *Шлемкевич М.* Українська синтеза або українська громадянська війна. – Б. м., 1946. – 53 с.
627. *Шухевич О.* Переводи і наслідування. – Львів: Накладом В. Шухевича. – 1883. – 234 с.
628. *Щурат В.* Іван Франко у моїх спогадах (1886–1900) // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С. 269–273.
629. *Щурат В.* Тоді це було маревом... // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – С. 276–277.
630. *Юрій Федькович: Статті та матеріали / М-во вищої освіти УРСР, Чернівець. держ. ун-т. – Чернівці, 1959. – 248 с. – (Наук. записки, секція філол. наук.; Вип. 9).*
631. *Яворський М.* Нарис історії України: У 2 т. – Київ: Держ. вид-во України, 1924. – Передрук цього видання здійснив М. Цюрак: Аделаїда: Книга, 1987. – Ч. 2. – 249 с.
632. *Якимович Б.* Антологія «Акорди»: Шедевр українського книговидання ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць. Ювілейний зб. на пошану чл.-кор. НАН України М. Ільницького / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Упоряд. В. Горинь; Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 353–373.
633. *Якимович Б.* Беднарський Кароль // Українська літературна енциклопедія. – Київ, 1988. – Т. 1. – С. 140.
634. *Якимович Б.* Видавець-революціонер // Жовтень. – 1986. – № 5. – С. 108–113.
635. *Якимович Б.* Видавнича діяльність Івана Франка (друга половина 70-х – 80-ті роки ХІХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1994. – 24 с.
636. *Якимович Б.* Видавнича діяльність наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наук. симп. – Львів: Світ, 1990. – С. 138–139.
637. *Якимович Б.* Видано І. Франком // Пам'ятки України. – 1988. – № 1. – С. 38–39.

638. *Якимович Б. З.* До питання про внесок І. Франка і М. Павлика у видання та поширення революційно-демократичної літератури (2-га пол. 70-х рр. XIX ст.) // Іван Франко – письменник, мислитель, борець за дружбу між народами: Тези доп. обл. наук. конф., присвяченої 130-річчю від дня народження Великого Камеляра. – Івано-Франківськ, 1986. – С. 22–24.
639. *Якимович Б. З.* Житецький Іродіон Олексійович // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 202.
640. *Якимович Б. З.* І зазвучало слово Кобзаря: Про видання І. Франком творів Т. Шевченка // Вільна Україна. – 1987. – 11 берез.
641. *Якимович Б.* Іван Тиктор – видавець і громадський діяч // Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса»: Бібліогр. покажч. (1923–1977) / Уклад. В. Г. Денисюк. – Львів, 2000. – С. 5–26.
642. *Якимович Б.* Іван Франко – видавець творів Михайла Драгоманова // Четвертий Міжнародний конгрес україністів (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.): Історія: Доп. та повідомл. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – Ч. 1: Від давніх часів до початку XX ст. – С. 322–325.
643. *Якимович Б.* Іван Франко – видавець творів Юрія Осипа Федьковича // Вісник Львів. ун-ту. Серія Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 89–113.
644. *Якимович Б.* Іван Франко – пропагатор і видавець творів Тараса Шевченка // Тарас Шевченко і народна культура: Зб. праць міжнародної (35-ї) наук. Шевченківської конференції (20–22 квітня 2004 р., Черкаси). – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – С. 142–148.
645. *Якимович Б.* Іван Франко – основоположник революційно-демократического книгоиздания на Украине // Революційно-демократическое движение в странах Восточной Европы II пол. XIX в. и его роль в развитии интернациональных связей: Тез. докл. и сообщ. республ. научн. симпозиума. – Львов, 1985. – С. 112–114.
646. *Якимович Б. З.* Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках XIX ст. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 307 с.
647. *Якимович Б. З.* Книговидавнича діяльність Івана Франка та її роль у революційно-демократичній пропаганді на Україні і в Польщі в кінці XIX ст. // Іван Франко і світова культура... – Київ: Наук. думка, 1990. – Кн. 1. – С. 480–484.

648. *Якимович Б. З.* Книгоиздательская деятельность И. Франко и ее роль в революционно-демократической пропаганде на Украине и в Польше в конце XIX в. // Иван Франко и мировая культура: Тез. докл. междунар. симпозиума ЮНЕСКО. – Киев: Наук. думка, 1986. – С. 125–126.
649. *Якимович Б. З.* Книжка, що випередила свій час. Антологія «Акорди» Івана Франка: Книгознавчий та джерелознавчий аналіз // Дзвін. – 2006. – № 8. – С. 130–145.
650. *Якимович Б. З.* Контрафакція // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 558.
651. *Якимович Б. З.* «Міжнародна бібліотека» // Українська літературна енциклопедія. – Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1995. – С. 371.
652. *Якимович Б. З.* Надсянська муза Івана Франка // Тези доповідей п'ятнадцятої щорічної наук. Франківської конференції, 27–29 вересня 2003. – Львів, 2003. – С. 67–70.
653. *Якимович Б. З.* Невідомі автографи Каменяра // Літ. Прикарпаття (м. Івано-Франківськ). – 1989. – № 4. – С. 6. – (Спец. випуск газети: Комс. прапор. – 1989. – № 76–79. – 25 черв.).
654. *Якимович Б. З.* Перемишль у житті і творчості Івана Франка // Перемишль і Перемиська земля протягом віків: Зб. наук. праць та матеріалів Міжнарод. наук. конференції (Перемишль 14–15 листоп. 1998 р.). – Перемишль; Львів, 2001. – С. 124–126.
655. *Якимович Б. З.* Письменник-видавець // Вільна Україна. – 1986. – 31 серп.
656. *Якимович Б. З.* Поет, издатель, публицист... // В мире книг. – 1986. – № 9. – С. 80–81.
657. *Якимович Б. З.* Світоглядні позиції І. Франка і проблеми української державності // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 р.): Літературознавство. Доп. і повідомл. – Львів, 1993. – С. 321–328.
658. *Якимович Б. З.* Українсько-руська Видавнича Спілка // Укр. альманах. 1999. – Варшава: Об'єднання українців у Польщі, 1999. – С. 125–128.
659. *Якимович Б., Павчак С.* Послідовники «Руської Трійці» на Городенківщині (XIX – поч. XX ст.) // Ямгорів (Городенка). – 1997. – Ч. 9/10. – С. 76–85.

660. *Якимович Б., Павчак С.* Послідовники «Руської трійці» на Горденківщині // Шашкевичіана. Зб. наук. праць. – Львів; Вінніпер, 2000. – Вип. 3/4. – С. 296–307.
661. *Якимович Б. З.* Франкові вершини і низини: Історія видання і значення для української культури збірки І. Франка «З вершин і низин»: [Післямова до факсимільного видання збірки І. Франка «З вершин і низин», 1893]. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. I–XVI.
662. *Ящук П. Й.* Михайло Павлик. – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1959. – 144 с.
663. Anthologie abendländischer und morgenländischer Dichtungen / In deutschen Nachbildungen von Adolf Fridrich Graf von Schad: In 2 Band. – Stuttgart, 1983.
В. 1. – 346 с.
В. 2. – 352 с.
664. Antologia Poezji Łotewskiej / Przełożył Stanisław Czernik; Z Przedmową prof. dr. Ludwika Berzinsza, z komentarzem prof. dr. Stanisława Kolbuszewskiego. – [Без місця видання]: Biblioteka okolicy poetów, 1938. – 184 s.
665. Antologia Poezji Żydowskiej / Przełożył i zebrał S. Hirschhorn. – Warszawa: B-cia Lewin-Epstein i S-ka, 1921. – 268 s.
666. Antologia Polska: Wybór najcenniejszych utworów ze stu poetów polskich / Zestawił Władysław Bełza. Zdobił J. Bukowski. Wyd. 4. – Lwów: H. Altenberg; Druk W. L. Anczyca i Sp., Kraków, 1906. – 452 s.
667. Antologia Polska: Zbiór najpiękniejszych utworów poetyckich w XXVII rozdziałach: W 2 t. / Zebrał i wydał ks. S. J. – Cieszyn: Nakładem autora, [Без року видання].
Т. 1. – 520, XII s.
Т. 2. – 483, XIII s.
668. Antologia Współczesnej Poezji Polskiej / Zebrał i wstępem opatrzył Edward Słoński. – Warszawa, 1926. – 192 s. – (Biblioteka Domu Polskiego).
669. Antologia Współczesnej Poezji Polskiej, 1918–1938 / Opracowali Ludwik Fryde i Antoni Andrzejewski. – Warszawa; Lublin; Wilno: «Nasza Księgarnia», 1939. – 384 s.
670. *Bohachevsky-Chomiak M.* Feminism in Ukrainian History // Journal of Ukrainian Studies. – 1982. – No 12. – P. 16–30.
671. *Brandes G.* William Shakespeare: In 2 T. – Paris; Leipzig; München, 1896. – 1006 s.

672. *Cundy P.* Ivan Franko, the Poet of Western Ukraine: Selected Poems. – New York, 1948. – 265 p.
673. *Chlebowczyk J.* Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX s.). – Warszawa: PWN, 1975.
674. Die Habsburgermonarchie, 1848–1918: In 5 Bd. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – Bd. 3: Die Völker des Reiches. – T. 1–2. – 1474 s.
675. *Doroshenko V., Krawciw B., Zlenko P.* Book Publishing and the Press: Nineteenth and early twentieth centuries // Ukraine. A Concise Encyclopedia. – Toronto, 1971. – Vol. 2. – P. 450–458, 476–488.
676. *Dunin-Wąsowicz K.* Publicystyka Iwana Franki w prasie ruchu ludowego w Galicji // Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego. – 1955. – Nr 1–2 (10–11). – S. 232–257.
677. Głos Iwana Franki // Krytyka. Dwutygodnik, poświęcony sprawom polityczno-społecznym i literacko-artystycznym. / Pod red. W. Felmana. – Kraków, 1914. – Rok XVI, Kwartal I. – Tom XLI. – S. 135.
678. *Himka J.-P.* Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988. – 358 p.
679. *Himka J.-P.* Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890). – Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute, 1983. – 244 p.
680. *Himka J.-P.* The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia 1772–1918 // Harvard Ukrainian Studies. – 1984. – No 3–4. – P. 426–452.
681. Historia Polski / Pod red. S. Arnolda i T. Manteuffla. – Warszawa: PWN, 1960. – 784 s.
682. *Hornowa E.* Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876–1895. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narod. im. Ossolińskich, 1968. – 163 s.
683. *Hroch M.* Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen. – Praga, 1968. – B. 24. – 171 s. – (Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia).

684. [Rez.] *Kallenbach J.* // Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne, poświęcone historii i krytyce literatury polskiej. Wydawane przez Towarz. lit. im. Adama Mickiewicza / Pod red. W. Hahna. – We Lwowie, 1914–1915. – Rocznik XIII. – s. 93–95.
685. *Kappeler A.* Ein «kleines Volk» von 25 Millionen: Die Ukrainer um 1900 // Kleine Völker in der Geschichte Osteuropas: Festschrift Gün-ter Stokl zum 75 Geburtstag / Hg. von Manfred Alexander, Frank Kampfer und Andreas Kappeler. – Stuttgart, 1991. – S. 33–42.
686. *Konstantinović Z.* Ivan Franko und das österreichische kulturelle literarische Leben am Ausgang des 19. Jahrhunderts // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... . – Кн. 1. – С. 160–163.
687. Książka. Miesięcznik, poświęcony krytyce i bibliografii polskiej / Pod red. L. Bernackiego i M. Rulikowskiego. – Rok XIV. – Warszawa; Lwów, 1914. – Styczeń–luty. – S. 57–58, 60, 93–94.
688. *Kuplowski M.* Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej. – Rzeszów, 1974. – 302 s.
689. Mańkowski Anton Wincenty // Słownik Pracowników Książki Polskiej. – Warszawa; Łódź, 1972. – S. 563–564; Encyklopedia Wiedzy o Książce. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. – S. 1462.
690. *Manning C. A.* Ukrainian Literature: Studies of the Leading Authors. – New York; Jersey Sity, 1944. – 126 p.
691. Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. – Żenewa, 1888. – VII, 66 s.
692. *Mickiewicz W.* [Рецензія на «Wielku utratu»] // Książka. Miesięcznik, poświęcony krytyce i bibliografii polskiej. – Warszawa; Lwów, 1914. – Nr 1–2 (Styczeń – luty). – S. 58.
693. *Najdus W.* Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890–1919. – Warszawa: PWN, 1983. – 719 s.
694. Od Kochanowskiego do Staffa: Antologia Liryki Polskiej / Ułożył Waclaw Borowy. – Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1930. – XL, 379 s.
695. Organizacja Stronnictwa Demokratycznego // Kurjer Lwowski. – Nr 269, 271, 319, 318.
696. *Pachlovska O.* Civiltà letteraria ucraina. – Roma: Carocci editore, 1998. – 1104 p. – (Biblioteca di testi e studi / 59).
697. *Parandowski J.* Niedorzeczny pomysł Dr. Iwana Franki // Przegląd polityczny, społeczny i literacki. – 1914. – Nr 17. – 22 stycznia.

698. *Podhorodecki L.* Dzieje Lwowa. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1993. – 287 s.
699. *Rosdolsky R.* Zur nationalen Frage: Friedrich Engels und das Problem der «geschichtslosen» Völker. – Berlin: Olle und Wolter, 1979.
700. *Rudnytsky I. L.* The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule // Ed. Markovits Andrei S. and Frank E. *Syn. Nation Building and Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia.* – Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute, 1982. – P. 23–67.
701. Skorowidz król. stoł. miasta Lwowa. Z planem miasta. – Lwów, 1916. – 455 s.
702. *Tarnowski S.* Rozprawy i Sprawozdania: W 4 t. – 1895–1898.
703. *Twerdochlib S.* Nieznany dramat Mickiewicza // *Gazeta Wieczorna (Lwów).* – 1913. – Nr 1661. – 22 grudnia. – S. 3–4.
704. *Wasylewski S.* Mickiewicz na wirującym stoliku: Rewelacje d-ra Franki // *Gazeta Wieczorna.* – 1913. – Nr 1665. – 24 grudnia. – S. 3–4.
705. *Weintraub W.* Mickiewicz – mistyczny polityk i inne. *Studia o poecie / Wybrała i opracowała Z. Stefanowska.* – Warszawa: IBL, 1998. – 252 s.
706. *Wiślocki W. T., Horoszkiewicz Z.* Ciągiewicz (także Cinglewicz i Ciągiewicz) Kasper Melchior Baltazar // *Polski Słownik Biograficzny.* – Kraków: Nakładem PAU, 1938. – T. 4. – S. 71.
707. *Wytrzens G.* Zum literarischen Schaffen Frankos in deutscher Sprache // *Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнар. симп. ЮНЕСКО... .* – Кн. 1. – С. 51–59.

III. ПЕРІОДИКА

708. Батьківщина. – Львів, 1879–1893.
709. Вільне Слово: Часопись полонених Українців табору Зальцвельд. 1917.
710. Вістник Союзу визволення України. – Відень, 1917.
711. Громадський друг. – Львів, 1878.
712. Громадський голос. – Львів, 1898.
713. Дзвін. – Львів, 1878.
714. Дзвінок. – Львів, 1890.
715. Діло. – Львів, 1880–1917.
716. Друг. – Львів, 1875–1877.
717. Зоря. – Львів, 1880–1893.

718. Житє і Слово. – Львів, 1894–1897.
719. Життя і знання. – Львів, 1939.
720. Культура. – Львів, 1926.
721. Літературно-науковий вістник. – Львів, 1898–1906.
722. Молот. – Львів, 1878.
723. Наука. – Коломия, 1871–1875; Львів, 1876–1886.
724. Науковий додаток до «Учителя». – Львів, 1912.
725. Неділя. – Львів, 1912.
726. Правда. – Львів, 1867–1893.
727. Рада. – Київ, 1906–1914.
728. Світ. – Львів, 1917.
729. Сьвіт. – Львів, 1881–1882.
730. Слово. – Львів, 1861–1887.
731. Товариш. – Львів, 1888.
732. Україна. – Київ, 1927.
733. Учитель. – Львів, 1912.
734. Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1901–1914.
735. Шляхи. – Львів, 1917.
736. Czas. – Kraków, 1878.
737. Głos. – Warszawa, 1887.
738. Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, 1865–1900.
739. Kurjer Lwowski. – Lwów, 1883–1893.
740. Praca. – Lwów, 1878–1892.
741. Prawda. – Warszawa, 1888.
742. Przegląd Humanistyczny. – Warszawa, 1922–1933.
743. Slavia Orientalis. – Poznań, 1921–1938.
744. Tydzień literacki, artystyczny i społeczny. – Lwów, 1878–1905.
745. Życie Literackie. – Warszawa, 1937–1939.

Додаток № 2

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «ДРІБНА БІБЛІОТЕКА»

1. *Успенський Г.* Війна за волю: Оповідання (Передне слово видавців). – Львів: Коштом і заходом Львівських академіків русинів, 1878. – 31 с. – 16° (17,4×12,3 см). – Видана під псевдонімом Г. Іванов. – На тит. арк. назва: Вôйна за волю. Оповѣдане Г. Іванова – Львов: Коштом и заходом львôвских академикôв Русинôв. З печатнѣ Тов. им. Шевченка. – Ціна 8 кр. – Наклад 500 прим.
2. *Еркман-Шатріан.* Повісті / Переклад І. Белея. – Львів: Накладом перекладача, 1878. – 61,2 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 1). – 16° (17,4×12,3 см). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека: 1. Повѣсти Еркмана-Шатріана / Переклав Романъ Розмаринъ. – У Львовѣ. Накладом перекладчика. З друкарнѣ Товариства им. Шевченка. – Ціна 15 кр. – Наклад 500 прим.
Зміст:
Передне слово. – С. 3–5; І. Бесідники нашого села. – С. 6–13; ІІ. Добрі давні часи. – С. 14–29; Виховання феодала. – С. 30–61; Примітки. – С. 62; Реклама «Дрібної бібліотеки». – С. 63.
3. *Драгоманов М.* Література українська, проскрибована рядом російським: Sprawozdania, представлене конгресові літературному в Парижі, 1878 : Переклад з франц. – Львів, 1878. – 39 с. – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 2). – 16° (17,4×12,3 см). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, ІІ. Література українська проскрибована рядом російським. Sprawozdane, представлене конгресові літературному в Парижі 1878 р. М. Драгомановим. З друкарні Товариства ім. Шевченка під зарьядом Фр. Сарницького. – Ціна 10 кр. – Наклад 500 прим.
4. *Геккель Е.* Звідки і як взялися люди на землі? / Переклад з нім. І. Франка. – Львів, 1879. – 31, 1 с. – 16° (17,4×12,3 см) – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 3). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, ІІІ. Геккель Ернест. Відки і як взьалисья льуде на землі? За дозволом автора з німецького переклав Іван Франко. Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 1000 прим.
5. *Байрон Дж. Г.* Каїн: Містерія в 3-х діях / Переклад І. Франка. – Львів, 1879. – 71,1 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 4). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, ІV. Гордон Байрон. Каїн: Містерія в трьох діях. Переклав Іван Франко. – Львів:

З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К. Беднарського. – Ціна 20 кр. – Наклад 500 прим.

Зміст:

Каїн. – С. 3–69; Замітка перекладчика. – С. 69–71; Від видавців. – С. 69–71.

6. *Думи і пісні найзнатніших європейських поетів / Вибрав і видав І. Франко.* – Львів, 1879. – 32 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 5). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, V. *Думи і пісні найзнатніших європейських поетів.* Вибрав і видав Іван Франко. – Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 500 прим.

Зміст:

Гете Й. В. Прометей. – С. 3–4; *Фрейліґрат Ф.* Спом'яніть. – С. 5–8; *Гайне Г.* Заказані книжки. – С. 8; *Гайне Г.* – Розмова царя з швабом (стара байка). – С. 9–11; *Мур Т.* Тебе забути? – С. 11–12; *Шеллі П. Б.* Озімандіас (сонет). – С. 12; *Гайне Г.* Грішні душі. – С. 12–13; *Штра Д. Ф.* Приказки (газеля). – С. 13–14; *Гуд Т.* Сон вельможної пані. – С. 14–17; *М. Н.* Дума. – С. 17–18; *Гайне Г.* Цар Довговух (байка). – С. 19–23; *Лермонтов М.* Сусідка. – С. 23–24; *Гайне Г.* Поступовий рак у Парижі. – С. 25–26; *Гервеґ Г.* Арештант. – С. 26–27; *Шеллі П. Б.* Цариця Меб (уривок з поеми). – С. 27–28; *Гете Й.-В.* Переміна рослин. – С. 28–30.

7. *Писарев Д. І.* Пчоли / Переклад з рос. В. Полянського. – Львів, 1879. 36 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 6). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, VI. Митро Іванович Писарев. Пчоли. З россіського переклав Василь Полянський. – Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 500 прим.

Зміст:

Франко І. Передне слово. – С. 3–4; Пчоли. – С. 5–36.

8. *Лавле (Лавеле) Е., де.* Власність ґрунтова і її історія / Переклад І. Франка. – Львів, 1879. – 30 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 7). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, VII. Еміль де Лавльє. Власність ґрунтова і її історія. Переклав І. Франко. Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 300 прим.

Зміст:

Передмова автора. – С. 3–4; Власність ґрунтова... – С. 5–30; Від видавців (на 4-ій стор. обкладинки).

9. *Золя Е.* Довбня: Повість з життя паризьких робітників / Переклад з франц. О. Рошкевич. – Львів, 1879. – 80 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 8). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліо-

тека, VIII. Еміль Золья. Довбня. L'Assomoir. Повість з життя парижських робітників. С французького перевела Ольга Рошкевич. I. Прачка Жервеза. II. Сватанье Купо. Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зар'яд. К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 200 прим.

Зміст:

Франко І. Вступне слово. – С. 3–5; *Золя Е.* (Передмова). – С. 5–6; Прачка Жервеза. – С. 7–39; Сватання Купо. – С. 40–76; Хутірчик (з прим. І. Франка). – С. 77–79; Від видавців. – С. 80.

10. *Гекслі Т. Г.* Білковина / Переклад І. Франка. – Львів, 1879. – 21, 1 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 9). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, IX. Томас Генрі Гекслі. Білковина. Переклав І. Франко. Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зар'ядом К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 500 прим.

Зміст:

Білковина – підстава життя. – С. 3–21; Чисті сторінки. – С. 22–23; Від видавців. – С. 24.

11. *Добролюбов М. А.* Значення авторитету в вихованні / Переклад з рос. Є. Олесницького. – Львів, 1879. – 31,1 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 10). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, X. Добролюбов Николай Андрійович. Значінье авторитету в вихованью. Переклав з російського Євгені́ Олесні́цьки́. – Львів. З друкарні Товариства імени Шевченка під зар'ядом К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 500 прим.

Зміст:

Передне слово від видавництва «Дрібно́ї бібліотеки». – С. 3–6; Значення авторитету... – С. 7–31; Від видавців – С. 32.

12. *Лавле (Лавеле) Е., де.* Сільська община в Росії / З другого видання за ред. К. Біхера. – Львів, 1879. – 46, 1 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 11). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, 11. Еміль де Л'авльє. Сільська община в Росії. Пісьльва другого виданья, по німецьки обробленого Карльом Біхером. – Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зар'яд. К. Беднарського. – Ціна 10 кр. – Наклад 300 прим.

Реклама «Дрібно́ї бібліотеки». – С. 48.

13. *Золя Е.* Довбня: Повість з життя французьких робітників / Переклад з франц. О. Рошкевич. – Львів, 1879. – 43, 1 с.; бібліогр. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 12). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, 12. Еміль Золья. Довбня. Повість з життя французьких робітників. С франц. переклала Ольга Рошкевич. III. Ро-

бітницьке весілля. – Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського. – Ціна 15 кр. – Наклад 200 прим.

14. *Шель Г.* Суспільно-політичні стороництва в Німеччині / Переклад І. Мандичевського й І. Франка. – Львів, 1879. – 115 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 13). На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, 13. *Шель Г.* Суспільно-політичні стороництва в Німеччині. З німецького перевели І. М. і І. Ф. Передрук с «Правди». – Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського. – Ціна 20 кр. – Наклад 500 прим.

Зміст:

Сусп.-політ. стороництва в Німеччині. – С. 3–101; *Франко І.* Редакція «Правди» в боротьбі з вітряками (Замітки на примітки до Шель в XII вип. «Правди») – С. 102–115.

15. *Франко І.* На дні: Суспільно психологічна студія. – Львів: Накладом автора, 1880. – 72 с. – 16° (17,4×12,3 см). – (Дрібна Бібліотека; [Чис.] 14). – На тит. арк. назва: Дрібна Бібліотека, 14. На дні. Суспільно-психологічна студія Івана Франка. Львів: Накладом Автора. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського. На звороті тит. с.: Посв'ячују громадському урядови богоспасајемого міста Дрогобича. Автор. – На 4-ій с. обкладинки реклама «Дрібної бібліотеки». – Ціна 25 кр. – Наклад 500 прим.

1. *Шульце Ф.* Нарис історії філософії. Частина 1. Грецька натурфілософія від Талеса до Демокріта / Переклад з німецької І. Франка. – Львів: Накладом перекладача, 1887. – 66 с. – 8° (20,5×13,5). – (Наукова Бібліотека; № I). – Книжка вийшла в світ без титульного аркуша. – На обкл.: Нарис Історії філософії. Часть перша. Грецька натурфілософія від Талеса до Демокріта. Из німецького, проф. Фріца Шульце, переклавъ Иван Франко. Накладом перекладчика. У Львові. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1887. На с. 65–66 – бібліографія «Література грецької філософії» за Е. Целлером – всього 21 позиція, мова німецька. На останній сторінці обкладинки – видавнича програма серії (6 назв): *Драгоманов М.* Козаки, історичний огляд; *Коломийчук М.* Руські народні читальні в Галичині, на Буковині і в Угорщині; *Єфименко О.* Праця яко основа правних поглядів руського народа; *Гельвальд Ф.* Доісторична доба Європи; *Шульце Ф.* Нарис історії філософії (дальші части); *Вагнер Ад.* Історія і теорія статистики. – Ціна 30 кр.
2. *Павлик М.* Про русько-українські народні читальні. Львів: Накладом Івана Франка, 1887. – 188 с. – 8° (20,5×13,5). – (Наукова Бібліотека; № II–III) – На тит. арк.: Про русько-українські народні читальні. Зложив М. Павлик. Частина перша. Львів. З друкарні Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1887. – На звороті титулу посвята: «В 50-ті роковини галицько-руського письменства: незабутній пам'яті перших будителів галицької Руси-України: Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та Івана Вагилевича». – На останній сторінці обкладинки – реклама книжок, які готував до друку І. Франко і які можна замовити в друкарні Товариства імени Шевченка. – Ціна 50 кр.

Зміст:

Теперішня увага русинів на читальні і спільність інтелігенції з народом. Відки вона взялася?. – С. 1–2; Перші зв'язки грецько-руської інтелігенції і причини її безсилности. – С. 2–5; Слов'янофільство й українофільство оживлюють галицько-руську інтелігенцію. Шашкевич, Головацький і Вагилевич – будителі народного духа. – С. 5–13; Правительство і висше духовенство противні змаганням «Руської трійці». Смерть Шашкевича. Згадка про Григоровича. – С. 14–20; Острий протест Головацького: *Zustände der Rusinen in Galizien*. – С. 20–39; Рух 1848 р. і побіда думок «руської трійці». «Головна Руська Рада», «Зоря «Галицька» і т. і. – С. 31–30; Перша думка про читальні: внески Н. Сине-

видського і Л. Трещаківського («Дім народний»). – С. 40–47; Рух народний на угорській Русі. – С. 47–49; Дволичність галицької інтелігенції в веденню руху народного. С. Шехович і суперечка між народними підставами й “комнатним письменством”. – С. 49–61; Погляди галицько-руської інтелігенції на руський нарід, на его господарські й громадські справи. – С. 61–72; Єї становище в справах політичних і упадок народного руху. – С. 72–77; Нові пробліски «Зоря Галицькая jako альбумъ на г. 1860» і стаття О. Лисяка о «Молодечих братствах». – С. 78–83; Почин до нового руху народного приходить знов з України: Шевченко і его думки. – С. 83–86; Федькович і нові видання галицькі, для інтелігенції й для люду. Безсильність руської інтелігенції в використовуванню конституції, розділ на москвофілів й українофілів. – С. 87–94; Погляди й заслуги народовців; основане «Просвіти» і єї перші видання для люду. – С. 94–95; Наумович і его заходи около просвіти. Коломийські видання і пропаганда думки про читальні народні. – С. 90–105; Дальша робота «Просвіти». Популярні писання Федьковича. Основане «Общества М. Качковського». Завідництво обох товариств около народного руху. – С. 105–115; Відносини між читальнями а братствами церковними. – С. 115–123; Огляд стану читальень: 1. Читальні угорські. – С. 123–126; 2. Русини в Банаті і читальня в Куцурові. – С. 126–129; 3. Читальні на Буковині. – С. 129–133; 4. Читальні в Галичині (йїх число), хори селянські, читальні ремісницькі, проби міжнародних просвітних організацій (читальня в Струсові), проби популярних видань (коштом читальень в Літині). – С. 133–145; Проповідь тверезости, єї невдачі і зв'язок з читальним рухом. – С. 145–149; Організації для матеріальної порятівлі народу: шпихлірі, крамниці, грош. каси позичкові і т. і. – С. 149–151; Упадок читальень першої доби і его причини: дволичність москвофілів і відірване народовців від народу. – С. 151–158; Стан обох просвітних товариств в другій половині 70-их років. – С. 158–162; Хиби роботи народовців: правопись, зміст, обходжене з народом. – С. 163–168; Похоронна пісня рухови першої доби. – С. 169; Третій прилив свіжих думок з України: Драгоманов, его статті про Галичину і его провідні думки. – С. 169–172; Інші впливи російські, пражське видане Шевченка. – С. 173–174; Новий народнолюбний і поступовий рух серед молодіжі у Львові і Відні. – С. 174–175; Вплив сего і Драгоманівських ідей на старші партії: ослаблене москвофілів, а зріст народовців, котрі в значній часті приймають нові думки. «Батьківщина» Романчука, «Дїло» Барвінського. Перше віче народне і згода всіх Русинів около праці над народом. Признаки нової доби. – С. 175–181; [Питання про читальні]: Анкета-питальник. – С. 185–188.

Додаток № 4

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ

«ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»

“МАЛА СЕРІЯ”

1. *Шевченко Т.* Перебендя / З переднім словом Ів. Франка. – Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1889. – 68 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 1). – Ціна 10 кр.
2. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877). Частина перша. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1889. – 47 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 2). – На 4-ій с. обкладинки реклама «Наукової бібліотеки». – Ціна 10 кр.
3. *Франко І.* Смерть Каїна: Легенда. – Львів: Накладом автора. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1889. – 48 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 3). – На 4-ій с. обкладинки реклама «Наукової бібліотеки». – Ціна 10 кр.
4. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини [1867–1877] М. Драгоманова. Частина друга. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства імени Шевченка, 1889. – 48–150 с. – 32° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 4). – Ціна 20 кр.
В “Додатку” [стор. 117–150] поміщені 3 листи з 1872–1873 р. Евг. Желєхівського до М. Драгоманова.
5. [*Драгоманов М.*] З історії публичного виховання в сучасній Європі. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1890. – 70 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 5). – На 4-ій с. обкладинки реклама «Наукової бібліотеки». – Ціна 10 кр.
6. [*Драгоманов М.*] Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХІХ роковини его смерті. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського. 1890. – 56 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 6). – Ціна 10 кр.
- 7–9. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867–1877). Частина третя й четверта. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1890. –

- С. 151–330. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 7, 8, 9). – На 4-ій с. обкладинки реклама «Наукової бібліотеки». – Ціна 10 кр.
10. *Флобер Гюстав*. Легенда про святого Юліана Милосердного / З французького переклав В. Сава. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1891. – 62 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 10). – На 4-ій с. обкладинки реклама «Наукової бібліотеки». – Ціна 10 кр.
11. *Верн Моріс*. Основи критики біблійної Моріса Верна / З французького переклали Б. і Ф. [Белей І. і Франко І.]. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства імени Шевченка, 1891. – С. 71–104. – 32° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 11). – Ціна 10 кр.
12. *Кравченко У.* На новий шлях! Збірник поезій Уляни Кравченко. – Львів: Накладом Івана Франка. З друкарні Товариства імени Шевченка, 1891. – 39 с. – 32° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 12). – Ціна 10 кр.
13. *Е. С.* [Тучапський П.] Шевченкові ідеали і українська дійсність: Реферат прочитаний на роковинах Шевченка 1891 року Е. С. – Львів: З народної друкарні Войтіха Манецького, 1892. – 45 с. – 32° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 13). – Ціна 10 кр.
Відбитка з “Народа”, 1892.
14. *Кримський А.* В обіймах старшого брата: Київщанський малюнок А. Кримського. – Львів: Накладом Івана Франка. З народної друкарні Войтіха Манецького, 1892. – 4, 52 с. – 32° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 14). – Ціна 10 кр.
Брошура отся заборонена в Австрії.
15. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини. Частина пята. – Львів: Накладом Івана Франка. З народної друкарні Войтіха Манецького, 1892. – С. 331–456. – 32° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 15). – Ціна 10 кр.
- 16–20. *Драгоманов М.* Чудацькі думки про українську національну справу / Передне слово Івана Франка. – 2-е вид. – Львів: Накладом Івана Франка. З народної друкарні Войтіха Манецького під управою В. Годака, 1892. – 303 с. – 16° (13,5×10,4 см). – Ціна 50 кр.
С. 297–303: Показчик змісту.

- 21–30. *Франко Іван*. Іван Вишенський і его твори / Передне слово І. Франка. – Львів: Накладом автора. З друкарні народної Войтиха Манецького під управою В. Годака, 1895. – VII, 536 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 21–30). – Ціна 50 кр.
- С. III–VII: Передне слово пом. Львів, дня 1 октября 1894. Др. Іван Франко; С. 499–534: Показчик імен власних осіб, назв місцевостей і титулів книжок згаданих у сій книжці.
31. *Н. Ж. С.* [*Українка Леся*] / Українські Баптисти і їх часопись “Бесѣда” за 1894 р. – Львів: З друкарні В. Манецького, 1895. – 29 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 31). – Ціна 10 кр.
32. І ми в Європі (протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття). – Львів, 1895. – 16°. – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 32). – Ціна 10 кр.
33. Не виявлено.
34. *Франко Іван*. Як я став казенним радикалом. – Львів, 1897. – 104 с. – 16° (13,5×10,4 см). – (Літературно-наукова Бібліотека; Кн. 34). – Ціна 10 кр.

«НОВА СЕРІЯ»

1. Пісня про Роланда: Старофранцузький епос / Із оригіналу переклав Василь Щурат. – Львів: Накладом редакції «Життя і Слова». З друкарні Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1895. – XXIX, 143 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 1). – Ціна 50 кр.
- Зміст:
Д-ру Іванови Франкови на спомин. Василь Щурат. – С. I; Гастор Парі. Введене. – С. V–XXIX; Пісня про Роланда. – С. 1–143.
2. *Софокл*. Едіп царь: Трагедія / Переклав з грецького Іван Франко. – Львів: Накладом перекладчика. З друкарні Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1894. – 77 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 2). – Ціна 30 кр.
3. *Франко Іван*. Сон князя Святослава: Драма-казка в 5 діях. – Львів: Накладом редакції «Життя і Слова». З друкарні Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1895. – 123 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 3). – Ціна 40 кр.
- Зміст:
Посвята. Автор. – С. 3–4; Сон князя Святослава: Драма-казка. – С. 5–123.

4. *Франко Іван*. Кам'яна душа: Драма в одній дії. – Львів: Накладом Редакції «Життя і Слова». З друкарні Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1895. – 40 с. – Присв. пам'яті пок. Олени Доброграєвої. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 4). – Ціна 10 кр.
5. *Граб Павло* [*Грабовський П.*] М. Г. Чернишевський: Біографічний нарис Павла Граба. – Львів: З друкарні Ставроп. Інститута, 1895. – 31 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 5). – Ціна 10 кр.
На стор. 21 видрукований другий заголовок: “Гимн Діві Неба, поема М. Г. Чернишевського. З великоруського переклав Іван Франко”.
6. [*Клоустон В. А.*] Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни / З англійської мови переложив А. Кримський. – Львів: Коштом К. Фрейтага. З друкарні В. Манецького, 1896. – 183 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. II серія; Кн. 6). – Ціна 50 кр.
7. [*Фірдоусі Абуль Касим*]. Шаг-Наме, або Іранська книга царів Абуль Касима Фірдовсія Туського / [З перської мови переклав А. Кримський]. – Львів, 1896. – 108 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 7). – Ціна 30 кр.
8. *Заневич Іван* [*Терлецький О.*]. Знесене панщини в Галичині: Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр. – Львів: З друкарні Ін-ту Ставропігійського під зарядом І. Пухира, 1896. – 287 с. – Присв. пам'яті незабутнього М. Драгоманова. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 8). – Ціна 50 кр.
9. *Франко Іван*. Учитель: Комедія в трьох діях. – Львів: Накладом редакції «Життя і Слова». З друкарні Ставропігійського Інститута, 1896. – 103 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 9). – Ціна 30 кр.
10. [*Дідон Ф. Г., Верн Моріс*]. Жите Ісуса Христа. Статті патера Дідона і Моріса Верна / З французького переклав Др. Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Життя і Слова». З друкарні Інститута Ставропігійського, 1897. – 51 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 10). – Ціна 20 кр.
11. *Франко Іван*. Для домашнього огнища: Повість. – Львів, 1897. – 149 с. – 8° (20×13 см). – (Літературно-наукова Бібліотека. Нова серія; Кн. 11). – Ціна 50 кр.

Додаток № 5

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «ХЛОПСЬКА БІБЛІОТЕКА»

1. [*Франко І.*] Страйк чи бойкот? – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1896. – 8 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] I). – Ціна 2 кр.
2. Пята курія. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1896. – 8 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] II). – Ціна 2 кр.
3. *Франко І.* Як пан собі біди шукав. Казка Івана Франка. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1896. – 47 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] III). – Ціна 5 кр.
4. *Франко І.* Свинська конституція / Написав Іван Франко. – Коломия: З друкарні Яна Брука і Спілки. Накладом редакції «Громади» і «Громадського Голосу», 1896. – 15 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] IV). – Ціна 5 кр. – Передрук із часопису «Громада».
На обкладинці помилка – замість Ч. IV вказано Ч. III.
5. [*Франко І.*] Двори і хати. – Львів: З друкарні Народної Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1896. – [8] с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська бібліотека; [Чис.] V). – Ціна 2 кр.
6. [*Франко І.*] Радікали і радикалізм. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1896. – 35 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] VI). – Ціна 5 кр.
На обкладинці помилка – замість Ч. VI вказано Ч. IV.
7. Програма Русько-Української радикальної партії, принята на четвертім зїїзді партії у Львові 29 грудня 1895 р. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1897. – 7 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] VII). – Ціна 2 кр.
8. *Франко І.* Звірячий бюджет / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1897. – 11 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] VIII). – Ціна 2 кр.

9. *Франко І.* Історія кожуха / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1897. – 10 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] IX). – Ціна 2 кр.
10. Хлопські пісні / [Упоряд. І. Франко] – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1897. – 39 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] X). – Ціна 10 кр. – У виданні упорядник не зазначений.
11. *Данилович С.* Пояснене програми русько-української радикальної партії / Написав Др. Северин Данилович. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1897. – 72 с. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XI). – Ціна 10 кр.
12. Борба руського народу за волю при Б. Хмельницькім. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу» з друкарні Станіслава Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1897. – 16° (16×11 см). – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XII). – Ціна 10 кр.
Книжка не побачила світу через цензурну заборону.
13. *Франко І.* Йосиф Шумлянський, львівський єпископ 1668–1708 рр. і заведене унії в Галичині / Написав Др. Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XIII). – Ціна 12 кр.
Книжка світу не побачила через цензурну заборону, як також не була завершена публікація цієї праці в газеті «Громадський голос» (1898, № 17–21).
14. *Франко І.* Радикальна тактика. Часть I [I. Радикали і анархісти. II. Радикали і Жиди] / Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Ст. Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – 15 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XIV). – Ціна 3 кр.
15. *Франко І.* Радикальна тактика. Часть II [III. Радикали і релігія]. Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Ст. Манецького і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – 10 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XV). – Ціна 2 кр.

16. *Михайло Н.* [*Новаковський*]. Радикальна тактика. Часть III [IV. Москвофіли, народовці і консолідація]. Написав Михайло Н. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Ст. Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – 16 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XVI). – Ціна 3 кр.
17. *Франко І.* Радикальна тактика. Часть IV [V. Радикали і попи]. Написав Іван Франко. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Ст. Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1898. – 24 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XVII). – Ціна 5 кр.
18. *М. Н.* [*Михайло Новаковський*]. Новий закон будівляний (в проєкті). Написав М. Н. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Станіслава Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1899. – 16 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XVIII). – Ціна 3 кр.
19. *М. Н.* [*Михайло Новаковський*]. Спілки для ощадности і позичок (райфайзенки) / Написав М. Н. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Ст. Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1899. – 13 с. – (Хлопська Бібліотека; [Чис.] XIX). – Ціна 3 кр.
20. *Драгоманов М.* Швайцарська республіка / Написав Михайло Драгоманов. – Друге видане. – Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу». З друкарні Народної Ст. Манецкого і Спілки (Готель Жоржа), 1899. – 32 с. – (Хлопська Бібліотека, 1899, № 1–2 за січень–лютий). – Ціна 12 кр., із пересилкою.

Додаток № 6

ЗІБРАННЯ ТВОРІВ Ю. ФЕДЬКОВИЧА
В СЕРІЇ «УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА»

1. *Федькович О. Ю.* Писаня Осипа Юрія Федьковича. Т. I: Поезії / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав др. Іван Франко. – Перше повне і критичне видане. – У Львові: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1902. – XXII, 806 с.: ілюстр., (портр., автогр.). – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. I). – Наклад 3000 прим.
2. *Федькович О. Ю.* Писаня Осипа Федьковича Т. II: Повісти і оповідання / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив др. Олександр Колесса. – Перше повне видане. – У Львові. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1902. – XII, 495 с.: ілюстр. (портр., автогр.). – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. II). – Наклад 3000 прим.
3. *Федькович О. Ю.* Писаня Осипа Юрія Федьковича. Т. III. Перша часть А: Драматичні твори / З перводруків і автографів видав др. Олександр Колесса. – Перше повне видане. – Львів. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1906. – XVII, 445 с.: ілюстр. (портр., автогр.). – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. III). – Наклад 1000 прим.
4. *Федькович О. Ю.* Писаня Осипа Юрія Федьковича. Т. III. Перша часть Б: Драматичні твори / З автографів видав др. Олександр Колесса. – Перше повне і критичне видане. – Львів. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1918. – XXI, 266 с., 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція Наукового Товариства імени Шевченка. Т. III). – Наклад 1000 прим.
5. *Федькович О. Ю.* Писаня Осипа Юрія Федьковича. Т. III. Друга часть: Драматичні твори / З перводруків і автографів видав др. Іван Франко. – Перше повне видане. – У Львові. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1902. – XIII, 532 с. – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. IV). – Наклад 1000 прим.

6. *Федькович О. Ю.* Писання Осипа Юрія Гординського-Федьковича. Т. IV: Матеріяли до житепису Осипа Юрія Гординського-Федьковича / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив др. Осип Маковей Перше повне і критичне видане. – У Львові. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1910. – XII, 653 с. – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільольогічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. V). – Наклад 1000 прим.
7. *Маковей О.* Житепись Осипа Юрія Гординського-Федьковича / Написав др. Осип Маковей. – У Львові. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1911. – XVI, 591 с. – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільольогічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. VIII). – Наклад 1000 прим.

Додаток № 7

ВИДАННЯ «КОБЗАРЯ» Т. ШЕВЧЕНКА
ЗА РЕДАКЦІЄЮ ІВАНА ФРАНКА

1. *Шевченко, Тарас*. Твори. Кобзарь. Т. I (1838–1847) / Виданий під редакцією Івана Франка. – Львів: Накладом Наукового Товариства імени Шевченка. З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1908. – X, 442 с. – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. VI).
Ст. V–X: Передмова. пом. Львів, дня 26 падолиста 1907 р.
2. *Шевченко, Тарас*. Твори. Кобзарь. Т. II (1847–1860) / Виданий під редакцією Івана Франка. – Львів: Накладом Наукового Товариства імени Шевченка. З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1908. – 8, 429 с. – 8°. – (Українсько-руська Бібліотека. Видає фільологічна секція Наукового Товариства імени Шевченка; Т. VII).

Додаток № 8

ДРАМИ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА
В ПЕРЕКЛАДІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША
ЗА РЕДАКЦІЄЮ ІВАНА ФРАНКА

1. *Шекспір Уїлліям*. Гамлет Принц данський / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1899. – XXIII, 171, 1 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 10). – Ціна 1,80 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: Львів 15.10.1899. – С. III–XXIII; Гамлет, Принц данський. – С. 1–161; Пояснення І. Франка. – С. 163–171; Оповідка. – С. 172.

2. *Шекспір Уїлліям*. Приборкана гоструха / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1900. – XV, 111, 3 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 15). – Ціна 1,40 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: I. Жерела; II. Шекспірова перерібка; III. Автобіографічні натяки; IV. «Приборкана гоструха» в українській літературі. – С. III–XV; Приборкана гоструха. – С. 1–111; Пояснення І. Франка. – С. 113–117; Оповідка. – С. 119; Витяг зі статута «Видавничої Спілки». – С. 120.

3. *Шекспір Уїлліям*. Макбет / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – XIX, 107, 10 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 18). – Ціна 1,60 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: I. Час написання «Макбета»; II. Історична основа «Макбета»; III. Шекспірове оброблене; IV. Текст «Макбета». – С. III–XIX; Макбет. – С. 1–107; Пояснення І. Франка. – С. 109–118.

4. *Шекспір Уїлліям*. Коріолян. Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – XI, 153, 15 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 20). – Ціна 1,80 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: I. Час написання «Коріоляна»; II. Жерела «Коріоляна»; III. Особисті ремінісценції; IV. Артистичне оброблене «Коріоляна». – С. III–XI; Коріолян. – С. 1–153. Пояснення І. Франка. – С. 155–169.

5. *Шекспір Уїлліям*. Юлій Цезарь / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1900. – XI, 114, 1 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 27). – Ціна 1,60 кр. – Наклад 1200 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: I. Значінє драми; II. Сучасні мотиви; III. Жерела драми. – С. III–XI; Пояснення І. Франка. – С. 115–130; Оповідка. – С. 131–132.

6. *Шекспір Уїлліям*. Антоній і Клеопатра / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1901. – XIV, 159, 20 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 32). – Ціна 1,80 кр. – Наклад 1200 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: I. Героїня драми; II. Будова драми; III. Особисті ремінісценції в драмі; IV. Час написання драми. – С. III–XIV; Антоній і Клеопатра. – С. 1–159; Пояснення І. Франка. – С. 161–180.

7. *Шекспір Уїлліям*. Багацько галасу з нечевля / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1901. – XII, 101, 1 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 35). – Ціна 1,60 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: I. Час написання драми; II. Жерела комедії; III. Будова комедії. – С. III–XII; Багацько галасу з нечевля. – С. 1–95; Пояснення І. Франка. – С. 97–101; Витяг зі статута «Видавничої спілки». – С. 102.

8. *Шекспір Уїлліям*. Ромео та Джульєта. / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1901. – XVI, 127 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 38). – Ціна 1,80 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: I. Жерела трагедії; II. Шекспірове оброблене. – С. III–XVI; Ромео та Джульєта. – С. 1–127; Пояснення І. Франка. – С. 129–132.

9. *Шекспір Уїлліям. Король Лір.* / Переклад П. А. Куліша; Виданий з передмовою і поясненнями Д-ра Ів. Франка. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1902. – XVI, 159, 4 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 44). – Ціна 1,80 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: І. Жерела «Короля Ліра»; ІІ. Час написання «Короля Ліра»; ІІІ. Шекспірове оброблене теми. – С. ІІ–XVI; Король Лір. – С. 1–159; Пояснення І. Франка. – С. 161–164.

10. *Шекспір Уїлліям. Міра за міру* / Переклад П. А. Куліша. Видав і пояснив Др. Іван Франко – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1902. – XXVI, 127 с. – 8°. – («Белетристична Бібліотека»; [Чис.] 48). – Ціна 1,50 кр. – Наклад 1000 прим.

Зміст:

Передмова І. Франка: І. Жерела драми; ІІ. Герої драми; ІІІ. Закінчене. – С. ІІ–XVII; Франко І. Шекспірів фонд. – С. XIX–XXIII; Рахунок «Шекспірового фонду» за рр. 1899–1902. – С. XXIV–XXVI; Міра за міру. – С. 1–127.

Додаток № 9

КНИЖКОВА ПІДСЕРІЯ
«ПИСАННЯ ІВАНА ФРАНКА»

1. *Франко Іван*. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. З портретом автора і переднім словом. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1910. – V, 2, 444 с.: портр. – 8°. – (*Писання Івана Франка; [Т.] I*). – Ціна в опр. 4 кр.

Зміст:

Тільки декілька прим., призначених для автора й найближчого оточення, випущено з дещо зміненим текстом передмови. Передне слово. – С. III–V. Львів дня 10 цвітня 1910.

2. *Ке де Сент-Емур, граф*. Анна-Русинка, королева Франції і графиня Валюа / З франц. переклав Іван Франко. У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1909. – 31 с. – (*Писання Івана Франка; [Т.] II*). – На обкл.: Літературно-наукова бібліотека, I серія, № 114.

3. Не виявлено.

4. *Франко Іван*. Молода Україна. Ч. I. Провідні ідеї й епізоди. – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1910. – VI, 142 с. – (*Писання Івана Франка; [Т.] IV*).

Зміст:

Посвята Асі Шеховичівній. – С. III; Передмова. – С. V–VI; Криворівня, 22 серпня 1910. – З останніх десятиліть XIX в. – *Додатки*: I. Дещо про перше всенародне віче у Львові. II. Між своїми. *Епізод із взаємин між Галичанами й Українцями 1897 р.* 1. З кінцем року. 2. Н.С.Ж. [Леся Українка]. Не так тії вороги, як добрії люде. 3. Коли не по конях, так хоч по оглоблях. 4. З Новим роком (1897).

5. *Франко Іван*. Давне й нове. – Друге побільшене видання збірки «Мій Ізмарagd». – У Львові: Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1911. – X, 268 с. – (*Писання Івана Франка; [Т.] V*). – На обкл.: Українсько-руська Видавнича Спілка, I серія, № 124.

Зміст:

Передне слово. – С. III–V. – Львів дня 30 марта 1911; Передмова до зб. поезій «Мій Ізмарagd». – С. VII–X; Замість пролога. Поклони. I–XII; Паренетікон. I–XLI; Притчі. I–XV; Легенди. I–X; По селах. I–X; До Бразилії. I–V; Із злости дня. I–XV; Гімни й пародії. I–VI.

6. *Франко Іван*. Причинки до історії України-Руси. Ч. I. – Львів: Накладом автора, 1912. – III, 194 с. – (*Писання Івана Франка; [Т.] VI*).

Зміст:

Передмова. – С. III; I. Повний образ історії України-Руси (I–XIV). – С. 1–58; II. Скити й Скитія. Історичні оповідання Геродота (I–XVIII). – С. 59–86; III. Дещо про Хозар. – С. 87–107; IV. Брунон із Квебурга гість Володимира Великого в 1007 р. – С. 109–123; V. Придунайські Скити в IV–XII вв. (Передне слово. – С. 127; 1–4). – С. 125–150; VI. Руське плем'я в Залісію (Трансільванія) (1–7). – С. 151–188; Додаток: Сліди скитської традиції в історії та побуті українського народу. – С. 188–191.

7. *Франко Іван*. В наймах сусідів: Збірник праць, писаних польською та німецькою мовами в перекладі з поясненнями та додатками автора. Т. I. Статі на суспільно-політичні теми (популяція, репрезентація, індемнізація). Писані в рр. 1886–1890. – Львів, 1914. – XII, 340 с. – (*Писання Івана Франка; [Т.] VII*).

Зміст:

Передмова. – С. I–XII. Писано д. 10 жовтня 1914. – Рік 1886. I. Відрубність Галичини. – С. 1–7; II. Посольські звіти. Гіпотетичний рахунок. – С. 8–17; III. Що значить солідарність? Galizische Zwecke. Із статистики більшої посілости. – С. 18–25; IV. Агітація за ународовлене землі в Німеччині. – С. 26–29; V. Із історії робітничого руху в Австрії. – С. 30–37; VI. Eine teuflische und vervorfene Aufreizung. – Рік 1887. – С. 38–43; Рік 1887; VII. Земельна власність у Галичині: I. Цифри й факти. – С. 44–61; II. Проекти реформи. – С. 62–77; VIII. Як ми вмираємо? – С. 78–82; IX. Справи суспільно-політичні в устах руського люду в Галичині. – С. 83–86; X. Огляд краєвих справ за січень 1887, I–IV. – С. 87–103; XI. Огляд краєвих справ за лютий 1887, I–III. – С. 104–114; XII. Семітизм і антисемітизм у Галичині. – С. 115–131; Рік 1888; XIII. Хвилі назадництва. – С. 132–138; XIV. На гвалт по німецьки! – С. 139–141; XV. Чорна невдячність. – С. 142–143; Postscriptum. – С. 143–153; XVI. Блаженства мира. – С. 154–155; XVII. Із клубової політики. – С. 154–155; XVIII. Організація демократичної партії. I–III. – С. 159–170; XIX. Надвишка чи недобір? – С. 171–173; XX. Спір о дефіцит. – 174–176; XXI. Задушні дні у Львові 1848 р. – С. 177–187; XXII. Niech giną jak pędraki! – С. 188–192; XXIII. Загадковий закон. – С. 193–195; XXIV. Удержавлене землі. – С. 196–202; XXV. Із Ради державної. – С. 203–206; Рік 1889; XXVI. Подільність чи неподільність селянських ґрунтів? – С. 211–221; I. Вступні уваги. – С. 211–212; II. Лист польського селянина з Забержова Антона Д. – С. 212–215; III. Мої уваги до сего листу. – С. 212–216; IV. Лист польського селянина Юрія з Радлова. – С. 216–219; V. Мої уваги до сего листу. – С. 219–221; XXVII. XXVIII. Десять заповідей для виборців. – С. 222–224; XXIX. Політичні сторонництва в Галичині. – С. 225–232; XXX. П. Бобжинський як поступовець. I–IV. – С. 233–246; Рік 1890; XXXI. Одиссея о. Озаркевича. – С. 247–249; XXXII. Галичина в державнім бюджеті на р. 1890. – С. 250–253; XXXIII. Інтерпеляція о. Озаркевича. – С. 254–255;

XXXIV. Старі акти нової нужди. – С. 256–259; XXXV. Однакові боги, не-однакові дороги. – С. 260–262; XXXVI. Громадські шпихлірі. – С. 263–264; XXXVII. Галицька індемнізація. – С. 265; Вступ. – С. 265–267; I. Скасоване панщини. – С. 267–274; II. Закони індемнізаційні. – С. 274–285; III. Уморе-не довгу індемнізаційного. – С. 285–292; IV. Золотий процес і соломяна згода. – С. 292–300; Postscriptum. – С. 300–301; XXXVIII. Угода індемнізаційна. – С. 302–304; XXXIX. Державний трибунал і конституція. – С. 305–308; XL. Из уст младенців і ссущих. – С. 309–312; XLI. Мнима побіда. – С. 313–315; XLII. Епільог індемнізаційної справи. – С. 316–319; Postscriptum. – С. 319–327; XLIII. Питане жолудка й питане прав політичних. – С. 328–330; XLIV. Програма австрійських селян. – С. 331–334; З приводу селянської програми. – С. 335–336; XLVI. Слівце про конверсію. – С. 337–339.

Додаток № 10

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «УНІВЕРСАЛЬНА БІБЛІОТЕКА»:
КНИЖКИ, ВИДАНІ ЗА УЧАСТЮ ІВАНА ФРАНКА

1. *Апулей Мадавський. Амор і Псіхе: Мітольогічне оповідане / З латин. мови пер. Іван Франко.* – Львів: Наклад «Універсальної Бібліотеки». Друк «Загальної Друкарні», [1909]. – IX, 54 с.: іл. – 16° (14,5×9,5 см). – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 5). – Ціна 30 сот.
Зміст:
Передне слово. Іван Франко. – С. V–IX; Амор і Псіхе. Часть перша. – С. 11–32; Часть друга. – С. 33–54.
2. *Три святі грішниці: Старохристиянські легенди / Переклад з передм. Івана Франка.* – Львів: Накладом автора. З Друкарні І. Айхельбергера, 1910. – 56 с. – 16° (14,5×9,5 см). – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 9). – Ціна 30 сот.
Зміст:
Передмова автора. – С. 1–7; I. Марія Магдалина. – С. 9–21; II. Марія Єгиптянка. – С. 23–47; III. Марина монах. – С. 49–56.
3. *Франко І. Іван Вишенський.* – Львів: Наклад автора. Друкарня В. А. Шийковського, [1911]. – 80 с. – 16° (14,5×9,5 см). – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 10). – Ціна 50 сот.
Зміст:
Передмова автора. – С. 4; I. Іван Вишенський, його час і письменська діяльність – С. 5–31; II. Іван Вишенський. Поема. Присвячую А. Кримському. – С. 35–73; III. Лови сего світа. – С. 74–80.
4. *Франко І. Цар і Аскет: Індійська легенда.* – Львів: Наклад «Універсальної Бібліотеки». Друкарня І. Айхельбергера, [1910]. – 90 с. – 16° (14,5×9,5 см). – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 11/12). – Ціна 60 сот.
Зміст:
Передмова. – С. 3–5; Короткий нарис історії староіндійського (санскритського) письменства. – С. 6–16; Цар і Аскет: Індійська легенда. Присвята Сергію І. Щербатському. – С. 19–20; Цар і Аскет. – С. 21–64; Король Гарісчандра і Вісвамітра: Індійська повість. – С. 67–83; Пояснення. – С. 87–90.
5. *Єлачіч Євген. Крайня північ – вітчизна людськості / Пер. І. Франко.* – Львів: Накладом «Універсальної Бібліотеки». З Друкарні І. Айхельбергера, 1910. – 48 с. – 16° (14,5×9,5 см). – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 14). – Ціна 30 сот.
Зміст:
Передмова. Іван Франко. – С. 3; Крайня північ – вітчизна людськості. Ч. I–XI. – С. 5–48; Примітки О. Пашука. – С. 87–90.

6. Менандер: I. Право дитини. II. Із мудрости Менандра / Пер. з грецької з передм. І. Франка. – Львів: Наклад автора. Друк. Наук. Товариства ім. Шевченка, 1911. – 16° (14,5×9,5 см). – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 15). – Ціна 20 сот.

Зміст:

Передмова. – С. 3–12; I. Право дитини. – С. 13–20; II. Із мудрости Менандра. – С. 21–32.

7. *Герцен Александр*. Спомини з еміграції / З рос. мови пер. І. Франко. – Львів: Наклад автора. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1911. – 62 с. – 16° (14,5×9,5 см). – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 16). – Ціна 20 сот.

Зміст:

Передмова. Іван Франко. – С. 3–12; I. Стріча з Міцкевичем. – С. 13–21; II. Мацціні Гарібальді й Кошут 1852 р. – С. 21–35; III. Польські емігранти. – С. 35–62. – (Друковано в «Колоколѣ» в чч. з 1 жовтня і 7 падолиста 1865 р., ст. 1681×1693). – *Підп.*: Іскандер; Повідомлення І. Франка про вихід в Кракові книги Б. Лімановського про С. Ворцеля. – С. 62.

8. *Платон*. Сімпозион (Бенкет) / Переклад і передмова Івана Франка. – Львів: Накладом автора. З друкарні В. А. Шийковського, 1912. – 75 с. – (Універсальна Бібліотека; [Чис.] 17/18). – Ціна 40 сот.

Додаток № 11

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ ІВАНА ФРАНКА
«МІЖНАРОДНА БІБЛІОТЕКА»

1. *Афанасьєв (Чужбинський) Александер Степанович*. Українські поезії / Видане і передмова Івана Франка. – Львів: Накладом автора. Из «Загальної Друкарні», 1912. – 136 с. – 16° (15×12 см). – (Міжнародна Бібліотека; [Чис.] 1). – Ціна 60 сот.

Зміст:

Передне слово. – С. 3–4; *Франко І.* Александер Степанович Афанасьєв-Чужбинський (писано дня 8 січня 1912 р. – С. 5–14); *І. Що було на сердці.* – С. 15–54; Передне слово. – С. 17. *І. Е. П. Гребінці.* – С. 18; *II. Прощання.* – С. 19–20; *III. Шевченкови.* – С. 20–22; *IV. Пісня.* – С. 22–23; *V. Весело.* – С. 23–24; *VI. Думка на могилі Грицька Основяненка.* – С. 24; *VII. Думка.* – С. 24–25; *VIII. Весна.* – С. 25–28; *IX. Осінь.* – С. 28–31; *X. Роздумя.* – С. 31–32; *XI. Огнище.* – С. 32–33; *XII. Прощанне.* – С. 33–34; *XIII. Безталання.* – С. 34–36; *XIV. Могила.* – С. 36–37; *XV. Дівочька правда.* – С. 37–38; *XVI. Місяць.* – С. 38–41; *XVII. Метіль.* – С. 41–43; *XVIII. Жаль.* – С. 43–44. *XIX. Товаришеви.* – С. 44–46; *XX. Співака.* – С. 46–48; *XXI. Люблю співать.* – С. 48–49; *XXII. Над гробом Шевченка.* – С. 49–50; *XXIII. Парубочий жаль.* – С. 50–51; *XXIV. Блакитнее небо.* – С. 51; *XXV. Українські народні пісні.* – С. 52–54: 1. Ой під мостом. – С. 52; 2. Ой в Криму на ринку. – С. 52–53; Не жаль мині. – С. 53–54; *II. Чари*, поема. – С. 56–78; *III. Безбагченко*, поема. – С. 79–111; *Postscriptum* до поеми. – С. 111–114; *IV. Переклади* з російського, зладив Іван Франко. – С. 115–128: 1. Вартовий. – С. 117–119; 2. Серце. – С. 119–120; 3. Під неділю. – С. 120–121; 4. Українська дума. – С. 121–122; 5. Зірнька. – С. 122–123; 6. Хмарка. – С. 123–124; 7. Буря. – С. 124–125; 8. Парубочька правда. – С. 125–126; 9. Руська пісня. – С. 127–128. *Перспект видавництва* «Міжнародна Бібліотека». – С. 129–133.

2. *Франко І.* Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладаня. – Львів: Из «Загальної Друкарні», 1912. – 23 с. – 16° (15×12 см). – (Міжнародна Бібліотека; [Чис.] 2). – Ціна 20 сот.
3. *Франко І.* Притча про сліпця і хромця. Памятка старорусского письменства / Переклад і пояснене Івана Франка. – Львів: З друк. *І. Айхельбергера*, 1912. – 16 с. – 16° (15,5×11 см). – (Міжнародна Бібліотека; [Чис.] 3). – Ціна 20 сот.
4. *Франко І.* Пісня Дебори. Найдавнійша памятка старогєбрейської поезії. – Львів: З друк. *І. Айхельбергера*, 1912. – 32 с. – 16° (16×10,5 см). – (Відбитка з «Неділі» ч. 38 і 39 з 1912 р.). – (Міжнародна Бібліотека; [Чис.] 4). – Ціна 20 сот.

5. *Франко І.* Дантова друга любов. – Львів: 3 друк. І. Айхельбергера, 1912. – 33 с. – (Відбитка з «Неділі»; [Чис.] 38 і 39 з 1912 р.). – 16° (15,5×10,5 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 5). – Ціна 20 сот.
6. [*Острожський І. К.*] Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського з р. 1585–1540 / З передмовою та поясненнями подав Др. Іван Франко. – Львів: 3 друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1913. – 40 с. – 16° (14×10 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 6). – Ціна 40 сот.
- Зміст:
Передне слово. – С. 3–4; [Розвідка]. – С. 5–40.
7. *Франко І.* Рутенці. Типи галицьких Русинів із 60-тих та 70-тих рр. мин. в. – Львів: «Загальна Друкарня», 1913. – 42 с. – 16° (16×12 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 7). – Ціна 40 сот.
- Зміст:
Передне слово (писано дня 17.XII.1912. – С. III–X); *Рутенці. Типи й портрети галицьких людей.* – С. 1–42; Передмова (писано у вересні 1878 р. – С. 3–5; I. Молода Русь. – С. 6–15; II. Звичайний чоловік. – С. 15–24; Знеохочений. – С. 24–33; Патріотичні пориви. – С. 34–42.
8. *Франко І.* Молитва за ворогів / Студія Івана Франка. – Львів: «Загальна Друкарня», 1913. – 21 с. – 16° (16×12 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 8). – Ціна 20 сот.
- Зміст:
Передне слово (писано у 13 падолиста 1912. – С. 3–5); Молитва за ворогів. – С. 6–21.
9. Найстарші пам'ятки німецької поезії IX–XI вв. / Тексти, переклади й пояснення Д-ра Івана Франка. – Львів: «Загальна Друкарня», 1913. – 64 с. – 16° (15,5×11 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 9). – Ціна 40 сот.
- Зміст:
I. Вступні зауваги. – С. 4; II. Початки німецької поезії. – С. 5–10; III Весобрунська молитва. – С. 11–16; IV. Пісня про Гільденбранда й Гадубранда. – С. 17–32; V. Муспіллі. – С. 33–55; VI. Основи сеї поеми. – С. 56–60; VII. Поетична форма сих творів. – С. 61–63.
10. *Франко І.* Пяницьке чудо в Корсуні / Студія д-ра Івана Франка. – Друге перероблене й доповнене видане. Додано того ж автора Притчу про двох рабів. – Львів: «Загальна Друкарня», 1913. – 31 с. – 16° (16×12 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 10). – Ціна 40 сот.

11. Алькай і Сапфо / Тексти й студія Д-ра Івана Франка. З подобиною старинних портретів обоїх. – Львів: «Загальна Друкарня», 1913. – 50 с. – 16° (16×12,5 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 11). – Ціна 40 сот.
- Зміст:
I. На горі грецької лірики. – С. 5–7; II. Алькай. – С. 8–22; Сапфо. – С. 23–50.
12. Котра віра ліпша? Інтермедія Жида з Русином / Тексти й студія Д-ра Івана Франка. – Львів: «Загальна Друкарня», 1913. – 47 с. – 32° (16×12 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 12). – Ціна 40 с.
- Зміст:
Вступ. – С. 3–19; Котра віра ліпша?. – С. 21–47.
13. *Мільтон Дж.* Самсон Борець: Драма / Переклад і студія Д-ра Івана Франка. – Львів: «Загальна Друкарня», 1913. – 114 с. – 16° (15×11 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 13). – Ціна 80 сот.
- Зміст:
Передмова: I. Жите Джона Мільтона. – С. 3–8; II. Літературна діяльність Мільтона. – С. 8–14; Жерела «Самсона Борця». – С. 14–28; Розбір драми Мільтона. – С. 28–33; Самсон Борець. – С. 35–114.
14. *Франко І.* Темне царство. Студія з приводу Шевченкових поем «Сон» і «Кавказ». Видане для вшанованя сотих роковин уродин Тараса Шевченка. – Львів: «Загальна Друкарня», 1914. – 47 с. – 16° (16×12 см). – (Міжнародня Бібліотека; [Чис.] 14). – Ціна 40 сот.
- Зміст:
Передне слово. – С. 3–4; Темне царство. – С. 5–47.

Додаток № 12

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «ВСЕСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА»:
КНИЖКИ, ВИДАНІ ЗА УЧАСТЮ ІВАНА ФРАНКА

1. *Шіллер Ф.* Поезії / Зі вступом О. Грицяя, з примітками І. Калиновича. – Львів: Накладом Всесвітньої Бібліотеки. З Заг. Друк. у Львові, 1914. – 170 с. – 8° (16,5×11,5 см). – (Всесвітня Бібліотека; № 2/3). – Ціна 1 кр. – *І. Франко* переклав поеми: Прогулька. Помпея й Геркулянум.
2. *Гете Й. В.* Герман і Доротея: Поема / В пер. і з передм. І. Франка. – Львів, 1917. – 68 с. – 8° (16,5×11,5 см). – (Всесвітня Бібліотека; № 7/8). – Ціна 1 кр. 60 сот.
3. *Пушкін А. С.* Драматичні твори / В перекладі, з передм. та поясненнями І. Франка. – Львів: Накладом Всесвітньої Бібліотеки. Із Загальної Друкарні у Львові, 1914. – 249 с.: портр. – 4° (16,5×11,5 см). – Ціна 3 кр.

На обкладинці та титульному аркуші зазначені різні роки (титульний аркуш – 1914; обкладинка – 1917).

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ БОГДАНА ЯКИМОВИЧА
З ФРАНКОЗНАВСТВА

I. ОКРЕМІ ВИДАННЯ

а) авторські праці

1. Видавнича діяльність Івана Франка (друга половина 70-х – 80-ті роки ХІХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1994. – 24 с.
2. Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках ХІХ ст. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 307 с.: іл.

б) упорядкування і редагування наукових збірників

3. Іван Франко в ілюстрованій поштової листівці: Каталог виставки: За матеріалами колекції М. С. Забоченя; До 130-річчя від дня народження Івана Франка / Авт. передм. Б. З. Якимович; Упоряд.: Б. З. Якимович, В. О. Дунець, Б. Ф. Смоляк; Фото В. Ф. Ольхом'яка; Худож. оформл.: З. Ф. Стецьківа, О. С. Вікторовича, Я. О. Куця; Наук. ред. Я. Д. Ісаєвич. – Львів, 1987. – 96 с.: іл., бібл.
Рец.: *Рудко М.* Книжка, яка давно була потрібна // Вільна Україна. – 1988. – 12 черв.
4. Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): У 3 кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Редкол.: І. І. Лукінов (голова), М. В. Брик, Г. Д. Вервес, Я. Д. Ісаєвич та ін. – Київ: Наук. думка, 1989. – Передм. резюме, покажчики Б. З. Якимовича.
Кн. 1. – 528 с.
Кн. 2. – 504 с.
Кн. 3. – 96 с.
5. Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнарод. наук. конфер. / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Редкол.: Л. Бондар, М. Гнатюк, ... Б. Якимович; Ред.: М. Ільницький, Б. Якимович. – Львів: Світ, 1998. – 872 с.
6. *Тихолоз Б.* Ерос versus Танатос (філософський код «Зів'ялого листа») / Передм. Л. Сеника; Редкол.: Б. Якимович (голова) та ін. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 89 с. – (Дрібненька бібліотека; Ч. 11).

7. *Франко І.* З вершин і низин: Збірка поезій Івана Франка / Упоряд. та авт. післямови Б. Якимович. – Львів, 2004. – 4*, 468, VI, XXVI* с. – Репринтне відтворення з вид. 1893 р.
8. *Франко І.* Українська література в 1904 році / Упорядкув., передм., пер. з нім. Б. Тихолоза; Комент. А. Швець; Редкол.: Б. Якимович (голова) та ін. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 93 с. – (Дрібненька бібліотека; Ч. 13).
9. *Васильєва Л.* Південнослов'янська проблематика в мовознавчих зацікавленнях Івана Франка / Редкол.: Б. Якимович (гол.) та ін.; Наук. ред. Б. Якимович. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 72 с. – (Дрібненька бібліотека; Ч. 15).
10. *Захарчук В.* Печать Каїна: Архетип братовбивства в українській літературі / Ред. кол.: Б. Якимович (голова) та ін. – Львів: ЛА «Піраміда», 2006. – 58 с. – (Дрібненька бібліотека; Ч. 16).
11. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / Редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови), Б. Якимович (заст. співголів) та ін. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 560 с.

II. СТАТТІ, ПУБЛІКАЦІЇ

12. Іван Франко – основоположник революційно-демократического книгоиздания на Украине // Революційно-демократическое движение в странах Восточной Европы II пол. XIX в. и его роль в развитии интернациональных связей: Тез. докл. и сообщ. республ. научн. симпозиума. – Львов, 1985. – С. 112–114.
13. Видавець-революціонер // Жовтень. – 1986. – № 5. – С. 108–113.
Про видання «Дрібної Бібліотеки», журналу «Друг».
14. До питання про внесок І. Франка і М. Павлика у видання та поширення революційно-демократичної літератури (2-га пол. 70-х рр. XIX ст.) // Іван Франко – письменник, мислитель, борець за дружбу між народами: Тези доп. обл. наук. конф., присвяченої 130-річчю від дня народження Великого Каменяря. – Івано-Франківськ, 1986. – С. 22–24.
15. Книгоиздательская деятельность И. Франко и ее роль в революційно-демократической пропаганде на Украине и в Польше в конце XIX в. // Іван Франко и мировая культура: Тез. докл. междунар. симпозиума ЮНЕСКО. – Киев: Наук. думка, 1986. – С. 125–126.
16. Письменник-видавець // Вільна Україна. – 1986. – 31 серп.
На матеріалах видавничої діяльності 70-х років XIX ст.

17. Поет, издатель, публицист... // В мире книг. – 1986. – № 9. – С. 80–81.
18. 100 років тому: Про що писала львівська преса... [цикл статей] // Ленін. молодь. – 1987. –
 - У лютому 1887 р.: [Про друкування альманаху «Перший вінок»; Вихід у світ збірки «Веселка»] // Ленін. молодь. – 1987. – 26 лют.;
 - у березні 1887 р.: [Про початок друкування збірки І. Франка «З вершин і низин»] // Ленін. молодь. – 1987. – 31 берез.;
 - у травні 1887 р.: [Про видання І. Франком серії «Наукова Бібліотека»] // Ленін. молодь. – 1987. – 30 трав.;
 - у червні 1887 р.: [Про вихід у світ збірки «З вершин і низин»] // Ленін. молодь. – 1987. – 30 черв.;
 - у серпні 1887 р.: [Про публікацію в журн. «Зоря» полемічного листа І. Франка з приводу рецензії Г. Цеглинського збірки «З вершин і низин»]; [Про вихід у світ збірки «Галицькі образки»] // Ленін. молодь. – 1987. – 1 верес.;
 - у жовтні 1887 р.: [Про друкування в журн. «Зоря» оповідання І. Франка «Яць Зелепуга»] // Ленін. молодь. – 1987. – 19 листоп.
19. І зазвучало слово Кобзаря: Про видання І. Франком творів Т. Шевченка // Вільна Україна. – 1987. – 11 берез.
20. “У народів вольних колі”: Внесок науковців братніх республік у світову франкіану // Сузір'я: Літ.-худож. зб. – Київ, 1987. – Вип. 26. – С. 97–99.
21. Видано І. Франком // Пам'ятки України. – 1988. – № 1. – С. 38–39.
22. Беднарський Кароль // Українська літературна енциклопедія. – Київ, 1988. – Т. I. – С. 140.
23. Невідомі автографи Каменяра: [Новознайдені листи І. Франка до Ради Ставропігійського інституту з приводу продажу власних видань: тексти, коментарі] // Літ. Прикарпаття (Івано-Франківськ). – 1989. – № 4. – С. 6. – (Спец. випуск газети «Комс. прапор». – 1989. – № 76–79. – 25 черв.).
24. Книговидавнича діяльність Івана Франка та її роль у революційно-демократичній пропаганді на Україні і в Польщі в кінці XIX ст. // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. – Київ: Наук. думка. – 1990. – Кн. I. – С. 480–484.
25. Видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура. – Львів: Світ, 1990. – С. 138–139.

26. Контрафакція // Українська літературна енциклопедія. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 558.
27. Житецький Іродіон // Українська літературна енциклопедія. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 202.
28. Світоглядні позиції І. Франка і проблеми української державності // Другий міжнародний конгрес українців, Львів, 22–28 серпня 1993 р.: Літературознавство: Доп. і повідомлення. – Львів, 1993. – С. 321–328.
29. «Акорди» // Мистецтво України: Енциклопедія: У 5 т. – Київ, 1995. – Т. 1. – С. 33.
30. Лепкий Сильвестр Теодорович // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ, 1995. – Т. 3. – С. 164.
31. «Міжнародна бібліотека» // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ, 1995. – Т. 3. – С. 371.
32. Народовці // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Київ, 1995. – Т. 3. – С. 461–462. – У співавт. з Т. Гундоровою.
33. Видавничі засади Івана Франка в діяльності Івана Тиктора // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.) / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Редкол.: Л. Бондар, М. Гнатюк, ... Б. Якимович; Ред.: М. Ільницький, Б. Якимович. – Львів: Світ, 1998. – С. 637–644. – У співавт. з А. Гриновець.
34. Новий стан видавничої діяльності Івана Франка: «Літературно-наукова бібліотека» // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин... – Львів: Світ, 1998. – С. 571–577.
35. Іван Франко – видавець творів Михайла Драгоманова // Четвертий Міжнародний конгрес українців (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.): Історія: Доп. та повідомл. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – Ч. 1: Від давніх часів до початку ХХ ст. – С. 322–325.
36. Die politischen Ansichten von Iwan Franko = Політичні думки Івана Франка // Österreichisch – Ukrainische Rundschau mit UBSV – Vereinsjournal = Австрійсько-український огляд з Вістями СУФА. – 1999. – Sonderausgabe = Спец. випуск. – С. 1–2 (укр. мовою); С. 3–6 (нім. мовою). – У співавт. з М. Гнатюком.
37. Українсько-руська Видавнича Спілка // Український альманах 1999. – Варшава: Об'єднання українців у Польщі, 1999. – С. 125–128.

38. Послідовники «Руської Трійці» на Городенківщині (XIX – початок ХХ ст.) // Шашкевичіана. Нова серія: Зб. наук. праць. Вип. 3: «Руська Трійця» і Прикарпаття. – Львів; Броди; Вінніпег, 2000. – С. 296–307. – У співавт. з С. Павчаком.
39. Надсянська муза Івана Франка // Тези доповідей п'ятнадцятої щорічної наукової Франківської конференції (27–29 вересня 2001 р.) / М-во освіти і науки України; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2001. – С. 67–70.
40. Перемишль у житті і творчості Івана Франка // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Кн. 2: Видатні діячі Перемишля: Зб. наук. праць та матеріалів Міжнар. наук. конф. (Перемишль, 14–15 листоп. 1998 р.). – Перемишль; Львів, 2001. – С. 120–136.
41. Іван Франко і видавнича серія: «Всесвітня бібліотека» // Матеріали V Конгресу Міжнародної асоціації українців: Літературознавство / Міжнародна асоціація українців; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича; Упоряд. і відп. ред. В. Антофійчук. – Чернівці: Рута, 2003. – Кн. 2. – С. 165–172.
42. Іван Франко – видавець творів Шевченка // Посвята: Літературно-мистецький збірник / За ред. Р. Лубківського. – Львів: Світ, 2003. – С. 452–453.
43. Антологія «Акорди»: Шедевр українського книговидання ХХ ст. // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 12: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького / Упоряд. В. Горинь; Відпов. ред. Я. Ісаевич; НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2004. – С. 353–373.
44. Беднарський Кароль // Енциклопедія сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2. – С. 365.
45. Збірка «З вершин і низин»: Історія видання // Шляхами історії: Наук. зб. істор. ф-ту Львівського національного ун-ту імені Івана Франка на пошану проф. Костянтина Кондратюка / Упоряд. О. Сухий. – Львів: Піраміда, 2004. – С. 149–159.
46. Іван Франко – пропагатор і видавець творів Тараса Шевченка // Тарас Шевченко і народна культура: Зб. праць міжнар. (35-ї) наук. Шевченківської конф. (20–22 квітня 2004 р., Черкаси). – Черкаси: Брама–Україна, 2004. – С. 142–148.

47. Франкові вершини і низини [Післямова] // *Франко І. З вершин і низин. Збірка поезій Івана Франка / Упоряд. та авт. післямови Б. Якимович.* – Львів, 2004. – С. I–XVI. – Репринтне відтворення з вид. 1893 р.
48. «Великий шум»: До історії написання і виходу в світ останньої повісті Івана Франка // *Праці Наукового товариства ім. Шевченка: Краєзнавство.* – Т. 2. – Косів, 2006. – С. 33–37.
49. Іван Франко – видавець // *Іван Франко: Каталог книжкових видань / Уклад. Б. Геляс, К. Костишина, А. Соловйова; Наук. ред. М. Гордій; Авт. передм. М. Гнатюк; Авт. вступ. ст. Б. Якимович; Редкол.: Б. Якимович та ін.* – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 11–38. – (Серія «Каталоги книгозбірні». Чис. 2).
50. Іван Франко – видавець творів Юрія Осипа Федьковича // *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології.* – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – Вип. 1. – С. 89–113.
51. Іван Франко та Онуфрій Пашук: Співпраця у виданні «Універсальної бібліотеки» // *Од слова путь верстаючи й до слова...: Зб. наук. праць на пошану д-ра філол. наук, професора Роксолани Петрівни Зорівчак.* – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 247–255.
52. Книжка, що випередила свій час. Антологія «Акорди» Івана Франка: Книгознавчий та джерелознавчий аналіз // *Дзвін.* – 2006. – № 8. – С. 130–145.
53. Передмова до другого видання // *Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / Редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови), Б. Якимович (заст. співголів) та ін.* – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 6.

ДОПОМІЖНІ ПОКАЖЧИКИ

ОСОБОВИЙ ПОКАЖЧИК

- А**йхельбергер І. 424, 468, 470,
490, 533, 539, 540, 545, 546,
548, 605, 607, 608
- Алексеева-Дубровіна 341
- Алкей (Алькай) 473, 544
- Алфьоров 72
- Альбранд (Альбрант) Й. 486
- Альтенберг (Altenberg) Г. 362,
364, 509, 578
- Анджеєвський
(Andrzejewski) А. 363, 578
- Андреев 507
- Андрусак М. 84, 403, 548
- Антофійчук В. 615
- Апулей Мадавський 457, 459,
463, 465, 471, 544, 605
- Арабажин К. 184
- Арістотель 507
- Арсеничі 454
- Архипенко О. 6
- Афанасьєв-Чужбинський О.
27, 339, 462, 470–475, 477,
544, 548, 607
- Ашбот О. 390
- Б**аб'юк А. (Мирослав Ірчан)
506
- Баб'як П. 92, 528–530, 548
- Багалій Д. 232
- Баглай Б. 459, 548
- Бадені К. 398, 429
- Бажан М. 330, 331, 548
- Байрон Дж. Г. 48, 55, 56, 201,
266, 316, 323, 544, 548, 583
- Бакунін М. 103
- Банделюк Г. 521
- Бандрівський К. 250, 549
- Бандура О. 273
- Бандура Т. 106, 549
- Барвінок Ганна 38, 199
- Барвінський Б. 287, 289
- Барвінський В. 29, 32, 35, 38,
68, 138, 549, 588
- Барвінський О. 7, 138, 194,
231, 549
- Барський П. 337, 369, 551
- Бартошевич
(Bartoszewicz) А. Д.
479, 509
- Басс І. 13, 165, 167, 180, 275,
368, 369, 373, 413, 432, 507,
549
- Бачевська С. 255
- Бачевський Л. 255
- Бачинський О. 198
- Бачинський Ю. 383, 549
- Беднарський К. 62, 64, 142,
178, 246, 258, 286, 297, 301,
381, 384, 434, 440, 536, 541,
544, 545, 547, 556, 557, 559,
574, 575, 583–587, 589, 590,
596–600, 613, 615
- Белей І. 31, 35, 41, 43, 45, 46,
48, 51, 76, 109, 115, 141, 162,
175, 202, 210, 346, 360, 515,
525, 558, 583, 590
- Беранже 190
- Березинський 125
- Бернштейн М. 280, 549

- Белінський В. 27, 64
Бернацький М. 479
Биков (Быков) П. 474, 477, 548
Бичко З. 286, 549
Бігеляйзен Г. 430, 431, 433,
435, 436, 475, 549
Біленький Й. 358
Білецький А. 245, 549
Білецький В. 44
Білецький О. 13, 244, 245,
368, 369, 373, 381, 413, 432,
532, 549
Білик Іван 168, 193
Білиловський Ц. 112, 339, 493,
495
Білінкевич І. 550
Білінський М. 521
Білокінь С. 475, 549
Білоус О. 14, 550
Біхер К. 67, 563, 585
Благовірна Н. 16, 313, 550
Бланк Л. 101
Блік 149
Бобенко А. 190
Бобжинський М. 603
Богачевська-Хом'як
(Bohachevsky-Chomiak) М.
9, 550, 578
Бодуен де Куртене І. 429
Бойко І. 18, 36, 531
Бойко П. 71
Бокль 44, 74, 103
Бона, королева польська 484
Бондар Л. 366, 550, 611, 614
Бондар М. 17, 550
Бондаренко І. 340
Борковський Г. 146
Боровий (Borowy) В. 364, 580
Боровик В. 338
Боровиковський Л. 112, 190
Бородін В. 280, 281, 550
Брагінець А. 14, 550
Брайчевський М. 6
Брандес (Brandes) Г. 320, 578
Брандль (Brandl) А. 320, 321
Браунер В. 327, 542
Брет-Гарт 36, 73, 112
Брик М. 611
Брікнер А. 390, 435, 436, 475
Бровкін А. 10
Бровн (Brown) А. 320
Брокгауз Ф. 390, 394, 529, 543
Брук Я. 541, 593
Брунон, єпископ 419, 603
Будзиновський В. 157, 159,
213, 308, 550
Буковський (Bukowski) Ю.
362, 578
Булаховська Ю. 289
Булгак В. 94
Бурлака Г. 240, 371, 398, 521,
527
Бутич І. 527
Бутрин М. 17
Бучинський М. 133, 139, 251,
254, 267
Бушчинський С. 446
- Ва**гилевич І. 26, 38, 152, 161,
248, 587
Вагнер А. 148, 149, 587
Вакарчук І. 180, 520, 612, 616
Вальо М. 430, 431, 492, 573
Варзар В. 120

- Варинський Л. 88, 91
Варфоломій Г. 94
Василевський (Wasilewski) С.
436, 437, 440, 581
Василенко М. 532
Василь Лукич
див. Левицький В.
Васильєва Л. 612
Васильчук М. 550
Вахнянин А. 132, 193, 252
Вацеба О. 521
Веклич С. 357
Вельгаузен 149, 150, 206
Венгжин М. 303
Вербицький М. 357
Вербицький Мик. 339
Вербицький Мих. 132
Вервес Г. 13, 14, 91, 144, 332,
368, 428, 429, 431, 432, 550,
551, 611
Вергілій 160, 162, 246
Вергун А. 402
Вергун Д. 180
Вергун Н. 381, 550
Верн М. 150, 206, 210, 214,
590, 592
Верхратський І. 51, 74, 250,
260, 261, 479
Ведіна В. 289
Винар Л. 240, 371, 398, 417,
527, 551
Вировий Є. 281
Вислоух Б. 119, 120, 420
Витанович І. 126, 551
Витвицький В. 359, 360, 551
Витженс (Wytrzens) Г. 16, 581
Вишенський Іван 318, 460,
464, 591, 605
Вишневська Н. 479
Вікторович О. 611
Вінграновський М. 6
Вінтер (Winter) Е. 15, 27, 543,
551
Вінья 507
Віра Лебедова 338, 350
Вірник Д. 13, 551
Віслоцький (Wisłocki) В. 445,
581
Вісьневська Е. 16, 551
Вітвіцька Я. 433, 438
Вітгенштайн Л. 551
Вітковицький 358
Вітковський О. 359
Вішер (Vischer) Т. 320
Вовк Ф. 43, 74, 92, 109, 112,
341–344, 573
Возняк М. 12, 13, 15, 21, 42, 76,
80, 84, 112, 115, 127, 128,
157, 159, 160, 167, 174, 187,
195, 197, 198, 217, 275, 277,
280, 353, 365, 370, 405, 413,
415, 428, 430, 432, 452, 507,
525, 528, 539, 551, 552, 560
Войтович Л. 521
Володимир Великий,
князь київський 419, 603
Волховський Ф. 120
Волянський О. 372, 435, 552
Воробець Ф. 352
Воробкевич С. (Данило Млака)
38, 132, 258
Вороний М. 328, 331–333, 337,
344, 551, 552

- Ворцель С. 606
Вронченко М. 319
Врхліцький 201, 507
Вурцбах 262
- Гаврилюк І. 338**
Гавриш В.
 (Василь Гнилосиров) 338
Гайне Г. 35, 48, 56, 82, 201, 584
Галан 269
Галевич О. 521
Гамбетта Л. 227
Ганкевич Г. 357
Ганкевич М. 157
Ганчан В. 94
Гапенчук К. 354
Геббель Ф. 459, 494
Гегедіс (Hegedüs) 468, 490
Гегель Г. В. 568
Геккель Е. 42, 51, 61–64, 70,
 544, 583
Гекслі Т. Г. 61, 64, 65, 67, 74,
 545, 585
Гельцль 433
Геляс Б. 616
Герасименко В. 275, 552
Геращенко М. 11
Герверг Г. 56, 584
Гердер Й. Г. 160, 162
Геродот 603
Герондас 494
Герцен О. 30, 463, 471, 545,
 606
Герцик М. 521
Герцль Т. 377, 378, 518
Гесіод 494
Гессен С. 19, 552
- Гирич І. 398, 527
Гіршгорн (Hirschhorn) С. 363,
 578
Гладилович Д. 29
Гладишевський Е. 452, 453
Глібов Л. 190, 348
Глібовицький С. 357
Гнатів Я. 17, 250, 553
Гнатюк В. 10, 183, 213, 216,
 232, 308, 311, 321, 351, 407,
 453, 516
Гнатюк М. І. 18, 21, 187, 250,
 342, 404, 408, 430, 431, 446,
 475, 478, 521, 527, 542, 549,
 554, 556, 559, 560, 566, 569,
 574, 575, 611, 614, 616
Гнатюк М. П. 548, 561
Гоголь М. 73, 190, 339, 394,
 494, 507
Годак В. 534, 536, 558, 590, 591
Головацький Я. 26, 38, 152,
 161, 248, 587
Голубець М. 346, 506
Голубев 464
Голубовська Є. 13, 551
Гольцер А. 137
Гомер 171, 238, 239, 241, 242,
 244
Гончаров І. 42, 73
Гончарук М. 381
Горак Р. 17, 250, 272, 552, 553
Горацій 112
Горбаль К. 192, 193, 260
Гординський Я. 13, 319–322,
 503, 505, 553
Гордій М. 616
Горинь Б. 352

- Горинь В. 398, 553, 575, 615
Горнова (Hornowa) Е. 9, 92,
120, 553, 579
Горовий В. 11
Горошкевич (Horoszkiewicz) З.
445, 581
Горький М. 42
Гофмансталь 507
Гоян Я. 360
Грабович Г. 16, 429, 431, 432,
554
Грабовський П. 214, 341, 343,
344, 371, 592
Грачов Г. 349
Гребінка Є. 607
Грень З. 307, 378, 402, 548
Григорович 587
Гриновець А. 614
Грицай М. 331
Грицай О. 199, 472, 495, 574,
610
Грицак Є. 401, 554
Грицак Я. 16, 103, 116, 119,
374, 377, 554
Грінченко Б. 112, 146, 190,
194, 386, 409, 410
Гроза О. 446
Гром'як Р. 16, 554
Грох (Hroch) М. 8, 512, 579
Грубєр 148
Грушевський М. 6, 7, 10, 27,
216, 232, 240, 243, 278, 307,
308, 328, 337, 338, 354, 359,
368, 370–374, 395, 398,
408–411, 416–418, 434, 436,
439, 484, 485, 516, 517, 522,
526, 527, 539, 552, 554, 571
Грушкевич Т. 316, 554
Гуд Т. 56, 584
Гузар З. 366, 554
Гулак-Артемівський П. 493
Гуменюк М. 17, 492, 554
Гундорова Т. 18, 108, 109, 369,
373, 555, 614
Гуржій І. 13, 418, 554
Гушалеви́ч І. 132
Гюго В. 201, 494, 498
Г
Гарібальді Д. 606
Гащинський 438
Гебнер Р. 16, 555
Гельвальд Ф. 148, 149, 587
Геник К. 58
Гете Й.-В. 56, 112, 267,
493–496, 498, 500–505, 507,
510, 511, 545, 561, 584, 610
Гіжовський Б. 460
Голуховський А. 27
Готшаль Р. 252, 265, 266, 554
Гудзяк Б. 521
Гутенберг Й. 564
Д
Данилович С. 218, 555, 594
Данилюк Й. 91, 110, 115
Данте Аліґ'єрі 372, 533, 570
Дарвін Ч. 62, 103
Дашинський І. 119
Дашинський Ф. 119
Дашкевич Я. 6, 11, 104, 475,
527, 530, 555
Деген С. 184
Дей О. 13–15, 41, 52, 54, 68, 88,
145, 150, 159, 209, 214, 275,
351, 475, 528, 555, 562, 566
Дем'янчук 358

- Денисюк В. 576
Денисюк І. 14, 18, 35, 155, 156,
398, 413, 556, 576
Деркач М. 184, 352
Деркач П. 352
Джонстон 74
Дзеверін І. 531
Дзюба І. 282
Дитюк Н. 521
Діаманд Г. 119
Дідицький Б. 248, 249
Дідон Ф. Г. 214, 592
Дідушицький В. 445
Діккенс Ч. 73
Дмитрук В. 14, 556
Дніпрова Чайка 199
Добржанський О. 7, 251, 556,
564
Доброгряєва О. 487, 592
Добролюбов М. 42, 61, 64, 66,
67, 556, 585
Добрянський А. 161
Добрянський А.,
канцелярист 358
Довбенчукова К. 199
Довженко О. 6
Доде А. 42, 73
Долинська М. 255
Дольницький А. 21, 35, 36
Доманицький В. 277, 278,
280–282, 372, 409, 551
Доманська М. 521
Домбровська Г. 521, 528
Домбровська З. 561
Домбчанська Н. 255
Домбчанський 255
Дондуков-Корсаков 32
Донцов Д. 507
Дорошевич 42, 73
Дорошенко (Doroshenko) В.
10, 17, 288, 289, 391, 394,
395, 398, 399, 408, 436, 500,
530, 556, 557, 579
Дорошенко Д. 7, 391, 392, 409,
555, 556
Дорошенко І. 14, 557
Достоевський Ф. 73
Драгоманов М. 6, 14, 21,
29–32, 35, 40, 42, 46, 48, 50,
51, 56, 60, 61, 66, 67, 70, 73,
74, 80, 88, 90, 92, 94, 96,
102–105, 110, 112, 114–116,
118–120, 124–128, 133,
139–142, 144, 146–152, 155,
156, 159, 168, 178–180, 183,
189, 193, 194, 206, 207, 209,
210, 232, 239, 244, 253, 254,
256, 257, 264, 273, 277, 282,
286, 304, 312, 313, 321, 340,
343, 392, 410, 411, 435, 446,
479, 513, 514, 527, 528, 533,
538, 542, 557, 558, 567, 568,
573, 576, 580, 583, 587–590,
592, 595, 612, 614, 616
Драгоманова Л. 232, 410, 411
Драч І. 6, 248, 331, 332, 558
Древлянець І. 338
Дрепер Дж. 74, 214
Дроздов Н. 174
Дубенський О. 338
Дубровіна Л. 11
Дудко Д. 138
Дунець В. 345, 560, 611
Дутчак А. 440
Духнович О. 332
Дучак М. 261

- Е**льце (Elze) Т. 320
Енгель Е. 74, 160
Енгельс Ф. 30, 31, 74, 76,
107, 327
Еркман-Шатріан 45, 46, 48–50,
70, 558, 583
Ерш 148
Естрайхер К. 289
- Є**вшан М. 12
Єгупова 487
Єдлінська У. 521, 527
Єлачич Є. 463, 468, 471, 545,
605
Єфименко О. 149, 150, 587
Єфименко П. 125
Єфремов С. 12, 13, 243, 298,
385, 386, 409, 558, 563,
Єфрон І. 390, 394, 529, 543
- Ж**данова Р. 11
Желехівський Є. 589
Жеромський 507
Житецький І. 88, 571, 576, 614
Жук М. 339, 474, 475, 477
Жук Н. 331
Жулинський М. 282, 558
Журавська І. 505, 558
Жученко К. 324, 325
Жученко М. 325
- З**абіла В. 194
Заблоцький Ф. 319
Забочень М. 345, 560, 611
Забужко О. 16, 107, 108, 558
Загайкевич М. 13, 558
Загул Д. 273, 572
Заклинський Р. 254
Залізник В. 349
Заневич І.
див. Терлецький О.
Запаско Я. 10, 559
Заревич Ф. 252
Застирець Й. 435, 559
Захаркін С. 324, 325, 528
Захарчук В. 612
Заяць Х. 521
Зелінська Н. 10, 559
Зеров М. 13, 109, 244, 245,
282, 505, 506, 559
Зигмунтовська Ц. 302
Зілінський І. 560
Зінгер 420
Зленко (Zlenko) П.
10, 556, 579
Злупко С. 13, 133, 559
Зозуляк П. 19
Золя Е. 36, 38, 42, 43, 48,
51–54, 64, 73, 74, 373, 457,
534, 541, 584, 585
Зорівчак Р. 317, 521, 559, 616
- І**бсен Г. 397
Іванець М. 184
Іваничук Р. 274
Іванов Г.
див. Успенський Г.
Іванов П. 78, 560
Ільків П. 493
Ільницька Л. 11, 238, 521,
530, 560
Ільницький В. 252

- Льницький М. 183, 249, 330, 331, 337, 338, 344, 360, 361, 441, 544, 560, 575, 611, 614, 615
- Інлендер А. 115, 119
- Іофанов Д. 560
- Ісаєвич Я. 6, 9–11, 16, 345, 484, 520, 527, 559–563, 575, 611, 612, 615, 616
- Й**осифович Д. 495
- К**абальєро Ф. 73
- Кайндль 262
- Калинович В. 32, 58, 78, 561
- Калинович І. 21, 451, 472, 488, 492–496, 498–503, 505–511, 525, 554, 569, 574, 610
- Калленбах (Kallenbach) Ю. 439, 580
- Камінський Т. 194
- Канді (Cundy) П. 15, 579
- Каннер 420
- Кант І. 103
- Капій М. 459
- Каппелер (Kappeler) А. 6, 8, 561, 580
- Карманський П. 337, 404
- Карпинець І. 561
- Каррик В. 382
- Каспрук А. 13, 40, 165, 167, 180, 275, 381, 413, 507, 549
- Каульбах 388
- Качала С. 452
- Качкан В. 571
- Квітка-Основ'яненко Г. 607
- Ке де Сент-Емур, де, граф 389, 545, 602
- Келлер В. 321
- Керч О. 179
- Кирилюк Є. 13, 15, 112, 167, 174, 275, 369, 373, 413, 415, 416, 432, 532, 552, 561
- Кирчів Р. 131, 446, 521, 561
- Кисельов О. 13, 368, 369, 432, 549
- Кишакевич Й. 357
- Кізлик О. 528
- Кіндратій М. 92
- Кістяківський Б. 184
- Кісь А. 4
- Клемансо Ж. 227
- Климась М. 14, 562
- Климкович К. 252
- Клоустон В. А. 214, 454, 592
- Ключко-Франко Г. 487, 560
- Кляйст Г. 457, 507
- Кміцикевич В. 148, 574
- Кобилецький Ю. 507, 562
- Кобилиця Л. 262, 536
- Кобилянська О. 6, 71, 562
- Кобилянський А. 265, 266, 269
- Кобринська Н. 147, 151, 171, 195, 197–200, 268, 308, 527, 540
- Ковалевський М. 184
- Коваленко Г. 338, 349
- Коваленко О. 337–341, 568
- Ковалець Л. 564
- Ковалець П. 251
- Ковалишин С. 270, 272
- Коваль В. 247
- Ковальський В. 82
- Ковальський І. 88, 90, 342
- Ковальчак Г. 8, 562

- Когут М. 358
Кодрян П. 94
Козак І. 358
Козакевич Є. 143, 157
Козланюк П. 532
Козловський В. 485
Козловський О. 179
Козловський С. 157
Козоріс В. 358
Колесник П. 13, 245, 330, 355, 562
Колесса І. 207
Колесса М. 557
Колесса О. 12, 250, 256, 258, 262–264, 267–269, 272, 275, 331, 572, 596
Коллер Є. 438
Колодій М. 561
Коломийчук М.
див. Павлик М.
Коломієць Г. 308
Колосова В. 400
Коляда Г. 10, 562
Колянковський О. 357
Комаринець Т. 289
Комарівна 386
Комаров М. 189, 237, 238, 247
Кондратюк К. 104, 562, 615
Кониський О. 29, 112, 147, 162, 194, 231, 337, 360
Кононенко В. 11
Константинович
(Konstantinović) З. 16, 580
Копистинський Т. 381, 382, 388, 536
Коптілов В. 502, 503, 562
Корбич Г. 232, 562
Коріневич М. 102
Кормош Т. 402
Корнійчук В. 18
Корнійчук О. 532
Короленко О. 507
Кос 44
Косевич Є. 327, 565
Коскен 454
Космеда Т. 521
Костелецька Б. 484, 485
Костишина К. 616
Костомаров М. 110, 392, 410
Котлобулатова І. 10, 291, 562
Котляр М. (Н.) 412, 418, 552
Котляревський І. 216, 328, 337, 370, 391, 392, 400, 412, 535, 551, 574
Котур Б. 521
Кохановський Я. 362
Коцовський В. 44, 175, 487, 562
Коцюбинський М. 6, 385–387, 527, 562
Кошут Л. 606
Кравець М. 8, 13, 411, 417, 418, 521, 562
Кравців (Krawciw) Б. 10, 14, 15, 562, 579
Кравченко Уляна
(Шнайдер Ю.) 119, 128, 162, 197–200, 202, 210, 349, 563, 590
Крамарчук А. 358
Красінський 494
Крачун Й. 9
Крашевський 155

- Кревецький І. 307, 308, 328,
330, 399, 563
- Крекотень В. 400
- Кримський А. 12, 179, 180,
183, 210, 214, 238, 240, 245,
247, 349, 390, 454, 464, 527,
563, 590, 592, 605
- Крип'якевич І. 6, 10, 29, 484,
502, 561, 563
- Крип'якевич Р. 484, 563
- Крицький А. 485
- Кропивницький М. 319, 328
- Крупський І. 14, 563
- Крушельницький А. 12, 105,
171, 288, 371, 372, 381, 413,
414, 563
- Кубійович (Kubijovuč) В. 529,
531
- Кудин І. 345
- Кузеля З. 371, 500, 529
- Кузик П. 521
- Кузьменко П. 348
- Кулай Г. 521
- Кулачковський 125
- Кулик В. 348, 349
- Куліш О. 324
- Куліш П. 22, 29, 38, 112, 194,
239, 265, 312, 314–316, 319,
321–326, 338, 346, 392, 410,
517, 528, 542, 546–548,
599–601
- Куп'янський Й. 40
- Купер Д. Ф. 454, 533
- Купльовський М. 429
- Купчинський Б. 161, 563
- Купчинський О. 527
- Курбас Л. 6
- Курилишин К. 521
- Кутковець К. 289
- Куць Я. 611
- Куявчик Т. 120
- Кюхельбекер В. 319
- Л**
- Лавле Е. 61, 67, 68, 545, 563,
584, 585
- Лаврівський 435
- Лаврівський Ю. 138
- Лазаревський Г. 92, 563
- Ланська Н. 200
- Ларіве (Larivey) П., де 321
- Лассаль Ф. 96, 120, 327
- Леббок 44, 74
- Левицька О. 199
- Левицький В. (Василь Лукич)
21, 35, 36, 82, 92, 141, 147,
193, 194, 238, 247, 550, 564
- Левицький Д. 403
- Левицький І. О. 17, 529, 530
- Левицький Й. 493
- Левицький К. 7, 563
- Левицький Л. 402
- Левицький О. 252
- Левченко М. 245, 563
- Ленау 201
- Ленін В. 103
- Лео Ф. А. 321
- Лепкий Б. 281, 344, 345, 378,
388, 564
- Лепкий Л. 388
- Лепкий С. (Марко Мурава)
338, 377, 378, 388, 518, 614
- Лермонтов М. 56, 246, 459,
494, 584
- Лизанівський І. 372, 564
- Лиманський 112

- Липинський В. 6
Лисенко М. 132, 184, 328, 359,
360, 410, 551, 565, 570
Лисенко Н. 527
Лисенко О. 14, 564
Лисяк О. 588
Лисяк-Рудницький
(Rudnytsky) І. 9, 581
Литвин М. 521
Литвинович С. 132
Лі (Lee) С. 320
Лімановський Б. 21, 101, 115,
120, 564, 606
Лісовик 358
Лобисевич 392
Лозинський М. 12, 13, 564
Лозинський Мар'ян 521
Ломова М. 13, 128, 564
Лотоцький О. 240, 243, 247,
564
Лубківський Р. 615
Луво (Louveau) Ж. 321
Лужницький Г. 505
Лук'янова В. 289
Лук'янюк К. 251, 564
Лукаш М. 273, 565
Лукич В. 550
Лукінов І. 16, 429, 554, 560,
611
Лукіянович Д. 455, 509
Луценко І. 340
Луців Л. 15, 373, 374, 432, 433,
564
Луцький О. 415, 416
Луцький Ю. 415
Лучук О. 317, 318, 508, 564
Лучук Т. 528
Людкевич С. 353
Люзняк М. 459, 564
Лянге 66, 74, 76
- М**авдрик Т. 358
Магочі (Magocsi) П. Р. 18, 531
Мадзіні 606
Мазепа І. 195, 266, 345
Мазуркевич М. 358
Майборода Р. 398, 527
Майхрович Й. 358
Мак-Люен М. 5, 564
Маковой О. 157, 159, 167, 232,
250–256, 258, 264, 266, 268,
269, 272, 273, 275, 344, 350,
564, 572, 597
Максименко Ф. 388
Максимович 487
Максимович М. 46
Максимович О. 357
Максимчук Б. 521
Маланюк Є. 103, 564
Малех-Українська А. 521
Малецький К. 194
Малиновський М. 82
Малиновський Мик. 434
Малкін (Малкин) В. 202, 564
Мальований В. 339–344, 517,
568
Маляренко Л. 14, 109, 112, 565
Малярович О. 358
Мандичевський І. 67, 68, 547
Манецький В. 210, 534, 558,
590–592
Манецький С. 227, 228,
533–536, 540–543, 546, 550,
555, 558, 567, 593–595

- Маньковський (Mańkowski) А.
78, 82, 86, 88, 91, 95, 115,
341, 342, 580
- Марків Т. 252, 253
- Марко Вовчок 36, 38
- Маркс К. 30, 31, 32, 68, 74, 76,
91, 96, 103, 105, 107, 108,
327, 568
- Марченко Л. 381, 565
- Масляк В. 495
- Масперо Ж. 312, 453–455, 534
- Матушевський Ф. 409
- Маурер 127
- Махновець Л. 412, 565
- Меженко Ю. 11
- Мелеагр 365
- Мельник К. 487
- Мельник Я. 16, 18, 500, 565
- Мельниченко О. 90, 565
- Мельничук Б. 251, 275, 276,
564, 572
- Мен 127
- Менандр 461, 463, 465, 471,
545, 606
- Менінг (Manning) К. 15, 580
- Микитенко О. 273, 565
- Микитин Т. 115, 565
- Микола І,
російський імператор 444
- Миколайчук І. 6
- Милорадович Є. 325
- Мирний Панас 168, 193, 194,
338
- Михайленко А. 352
- Михайленко Й. 352
- Михайлюк М. 354, 355, 565
- Мишанич О. 16, 245, 370, 373,
374, 400, 412, 565
- Мікеланджело 377, 384, 385
- Мілер А. (син) 193
- Мілля 74, 103
- Мільтон Дж. 473, 480, 545, 609
- Міхновський М. 327, 565
- Міцкевич А. 16, 201, 313, 319,
362, 427, 429–437, 442–444,
446–448, 473, 475, 489, 518,
545, 553, 581, 606
- Міцкевич (Mickiewicz) В.
437–441, 444, 447, 448, 580
- Млот-Дікштейн Ш. 116
- Мова-Лиманський В. 339
- Могильницький А. 161
- Мойсей І. 353, 355
- Молодик Г. Р. (псевд.) 157,
558
- Молодченко Андрій (псевд.)
187, 551
- Мольєр Ж.-Б. 494
- Мончаловський О. 180, 182
- Мордовцев (Мордовець) Д.
162, 190, 194, 280
- Моріц П. 454, 533
- Мороз М. 17, 18, 128, 131, 144,
209, 289, 297, 492, 522, 529, 566
- Мороз О. 17, 432
- Морозов М. 56
- Мочаровський 141
- Мочульський М. 302, 308, 384,
407, 433–435, 439, 442, 566
- Музичка І. 465, 566
- Мур Т. 56, 584
- Мурашко М. 6
- Мурко М. 465

- Навроцька М. 139
Навроцька О. 134, 137
Навроцька С. 199
Навроцький В. 29, 126–128,
131, 133–145, 202, 260, 338,
516, 528, 541, 559, 566
Навроцький І. 134, 137, 140
Навроцький К. 134, 137, 138
Нагірний В. 126, 132, 137
Нагнибіда М. 331, 548
Назаревський О. 90
Назарук О. 464, 506
Найдус (Najdus) В. 9, 88, 91,
92, 580
Наконечний Є. 521
Нановський Я. 330, 331, 346,
348, 349, 566
Наполеон І Бонапарт 25
Насальський Ю. 515
Наулко В. 398, 527
Науменко В. 187, 240, 243, 244
Наумович І. 32, 82, 84, 588
Нахлік Є. 18, 324, 325
Неврлий М. 378, 566
Негребецький А. 397, 401, 402
Некрасов 112, 201
Неруда 201
Нечипор Л. 357
Нечиталюк М. 14, 254, 273,
274, 432, 566
Нечуй-Левицький І. 112, 162,
190, 194, 360
Ніньовський В. 18, 566
Новаківський О. 6
Новаковський М. 226, 567,
594, 595
Новаковський С. 213
Новицький В. 95
Номис (Симонов) М. 341
Носсіг-Прухнікова Ф. 119
Огієнко І. 10
Огоновський Й. 251
Огоновський Ом. 29, 114, 168,
171, 193, 252, 261, 278
Огура І. 521
Одарка Романова 331
Ожешко Е. 60
Озаркевич 422, 603
Озаркевич В. 58
Озаркевич Є. 41
Окуневська С. 171, 199
Окуневський Т. 213
Олександр II,
російський імператор 95
Олесницький Є. 21, 41, 42, 44,
64, 74, 76, 160, 162, 200, 202,
206, 285, 509, 515, 533, 556,
567, 585
Олесь О. 345
Олеськів 44, 73, 74
Олізаровський Т.-А. 445, 446
Ольгін (Ольгин) Р. 60, 533
Ольхом'як В. 611
Онищенко О. 11
Ордон Ю. К. 447
Оренштайн Я. 345, 509, 549
Ортіс Я. 507
Остапчук Д. 213
Остапчук Я. 452, 453
Островська Б. 362
Островський 43, 74
Острозька Гальшка 484
Острозький Василь 484

- Острозький
(Острожський) Ілля 473,
484, 485, 539, 545, 608
- Острозький Костянтин 318
- Охримович В. 213, 308
- Охримович Ю. 30, 567
- П**авлик (Коломийчук) М. 12,
14, 17, 21, 26, 30–32, 35, 41,
43, 44, 62, 64, 66, 67, 70, 74,
78, 80, 82, 86, 88, 90–92, 95,
96, 102, 103, 106, 107, 109,
115, 120, 128, 148, 149,
151–157, 178, 201, 206,
207, 213, 263, 264, 342, 395,
411, 421, 500, 528, 530, 556,
558, 567, 568, 575, 576, 578,
587, 612
- Павлик А. 109, 198, 199, 342
- Павличко Д. 331–334, 384, 385,
567
- Павлович О. 331
- Павчак С. 446, 577, 578, 615
- Панченко П. 331
- Панькевич І. 15, 567
- Панькевич Ю. 182, 249, 270,
276, 280, 328, 330, 337,
345–351, 356, 360, 365, 441,
477, 517, 543, 544, 566, 568
- Паньківський К. 10, 509
- Параджанов С. 6
- Парандовський
(Parandowski) Я. 437, 440,
448, 580
- Партицький О. 60, 261, 267
- Паскевич І. 444
- Патер І. 521
- Патока В. 11
- Пахльовська (Pachlovska) О.
10, 580
- Пачовський В. 337
- Пачовський Т. 479, 567
- Пашук А. 14, 452
- Пашук Д. 451
- Пашук Й. 451–453
- Пашук О. 312, 451, 453–455,
457, 459–463, 468, 470, 471,
490, 509, 510, 533, 605, 616
- Пелеш Ю. 198
- Перетц В. 485
- Перун І. 358
- Петренко М. 27
- Петрух В. 358
- Петрушевич І. 148, 338
- Пирипенко С. 13, 532
- Пирипчук Р. 359, 565
- Пильчиков Д. 325
- Пипін О. 125
- Писарев Д. 61, 64, 66, 67, 71,
73, 538, 567, 584
- Пілевич Д. 355
- Пільц Е. 420
- Платон 149, 463, 465, 471, 546,
606
- Плахошин А. 412, 552
- Площанський В. 82
- Победоносцев К. 28
- Погребенник Ф. 18, 275, 337,
338, 340, 529, 568
- Подолінський В. 26, 570
- Подолінський С. 31, 32, 41,
96, 110, 120, 559, 569
- Полетика Г. 394
- Полонська-Василенко Н. 7, 29,
568

- Полянський В. 44, 64, 74, 567, 584
Помяловський М. 73
Попик В. 11
Поплавський Я. 420
Попов П. 562
Попович Є. 202
Попович К. 127, 128, 197, 338, 552
Попович О. 264
Поппер К. 228, 568
Постников 68
Потебня О. 6
Потоцький А. 78, 116
Прийма І. 397, 401, 402
Пріцак О. 6
Прудон Ф. 103
Псьол О. 194
Пузина 392
Пухир І. 535, 541, 546, 549, 558, 591, 592
Пушкін О. 19, 114, 201, 494–501, 505–507, 510, 511, 546, 552, 559, 610
Пчілка Олена 197–199, 339
Пшеничний Є. 19, 532
Пшестшельський Н. 297
Пшибишевський С. 369
Пюрко Б. 495
- Р**адицький П. 358
Радловський В. 357
Рай В. 11
Раковський І. 308
Ревакович Г. 420
Рейс 149
Реклам 98, 509
- Рембо 457
Ржегорж Ф. 152
Рибак (Рыбак) О. 568
Рибалка І. 8, 568
Рильський Б. 568
Рильський М. 282, 331–334, 336, 345, 477, 548, 568
Ріхтер 46, 71
Робесп'єр М. 266
Рогатинець Юрій 318
Родзевичівна М. 157
Рожанковська Л. 358
Роздільський І. 358
Роздольський (Rosdolsky) Р. 8, 581
Розковшенко І. 38
Романенчук Б. 15, 568
Романець О. 275, 566
Романів О. 573
Романченко І. 14, 568
Романчук Ю. 29, 213, 245, 247, 252, 271, 272, 278, 282, 588
Романюк М. 571
Россі Е. 317
Ротач П. 475, 548
Рошкевич М. 36, 198, 199
Рошкевич О. 36, 38, 40, 42, 43, 48, 51, 54, 58, 62, 74, 84, 85, 88, 90, 91, 183, 184, 200, 317, 559, 584, 585
Рубакін (Рубакин) Н. 5, 569
Рувимова О. 60, 533
Руданський С. 145, 146, 194, 237–247, 337, 348, 349, 516, 534, 538, 549, 563, 569
Рудий В. 358
Рудко М. 611

- Рудницький Л. 15, 503, 569
Рудницький М. 385, 387, 404, 569
Рудницький Ю. 505
- Сабов Є.** 332, 541
Сава В. 210, 573, 590
Савченко Ф. 28
Садовський М. 328
Салига Т. 109, 569
Салтиков-Щедрін М. 35
Самійленко В. 192, 571
Сапфо 473, 544
Сарницький Ф. 583
Сасик Є. 493
Саюк О. 521
Свентоховський О. 16, 420, 551
Свенціцький І. 10, 180
Свенціцький П. 319, 326
Свидницький А. 194
Седляр О. 307, 378, 402, 521, 548
Сельський Щ. 42
Семашко М. 60
Сембратович Й. 82, 433
Сембратович С. 82, 433, 452
Сеник Л. 571, 611
Сеник Я. 492, 569
Сербенський А. 363
Сербин Р. 96, 569
Сивуляк А. 308
Симашкевич М. 240, 243, 244
Синевидський Н. 587
Сирокомля 201
Сікорський (Сикорский) Н. 529
- Сімович (Верниволя) В. 12, 13, 102, 171, 281, 282, 333, 416, 534, 569
Сімон Ж. 227
Сімрок (Simrok) К. 320
Сіренко П. 331
Сісецький А. 527
Скерль А. 91, 115
Сковорода Г. 392
Скоморовський В. 418, 419, 570
Скоропадський П. 9
Скотний В. 532
Скотт В. 162
Скоць А. 18, 289, 570
Славинський (Славинский) М. 60, 533
Словацький Ю. 430, 438
Слоньський (Słoński) Е. 362, 578
Смаль-Стоцький Р. 7, 556
Смаль-Стоцький С. 12, 253, 254, 262, 556, 570
Сміт А. 316
Смокот Л. 354
Смокот С. 354
Смоленський Л. 340, 343
Смолій В. 529
Смоляк Б. 345, 560, 611
Смоляр 273
Снігурський І. 401
Содомора А. 382, 521
Соколовський 68
Соловйова А. 521, 616
Солод Ю. 568
Сорбеллі А. 9
Сосенко 143

- Софокл 215, 546, 591
Спасович В. 441, 447
Спенсер Г. 103
Спожарський Є. 298, 304
Срезневський І. 38
Старицька Л. 199, 339, 344,
345
Старицький М. (Гетьманець)
132, 137, 194, 319, 326, 328
Старовойтенко І. 11
Стасина В. 352
Стасов В. 125
Стахів М. 105, 570
Стахура Д. 402
Стеблій Ф. 26, 445, 521, 527,
528, 570
Стефанік В. 6, 328
Стецьків З. 611
Стешенко І. 344, 345
Стороженко О. 162, 194
Стріха М. 372, 570
Струсевич 125
Студинський К. 140, 319, 320,
359, 528, 553, 570
Субтельний О. 7
Сулим В. 521
Сулима М. 13, 400
Сумцов М. 194, 488, 569
Сухий О. 7, 570, 615
Сушкевич П. 252
- Т**анячкевич Д. 139
Тарновський (Tarnowski) С.
321, 581
Тарновський В. 194
Твердохліб (Twerdochlib) С.
436, 440, 477, 581
Теккерей 73
Тен І. 453, 455, 535
Тераковський Ф. 362
Терлецький О. (Заневич І.) 7,
31, 32, 41, 42, 74, 78, 80, 96,
120, 126, 133, 134, 137, 139,
140, 142, 157, 214, 252, 263,
317, 534, 558, 570, 592
Терлецькі 493
Тиктор І. 281, 282, 346, 552,
561, 576, 614
Тимченко Є. 325, 528
Тихович Г. 82
Тихолоз Б. 18, 384, 521, 571,
611, 612
Тихолоз Н. 18, 571
Тичина П. 332
Тік (Tieck) Л. 321
Тіллі 149
Ткаченко М. (псевд.) 565, 566
Тобілевич І. 328
Товстуха Є. 328, 571
Тодчук Н. 18, 19, 571
Томашівський С. 6
Травушкін (Травушкин) Н. 88,
571
Третяк М. 14, 571
Трещаківський Л. 161, 588
Тригубова А. 187
Трильовський К. 157, 159
Трусевич С. 32, 571
Труш І. 328, 337, 350, 365, 517
Тулуб О. 192, 571
Тургенев І. 42, 73, 190, 193,
451, 457
Турський 189
Турчинський Е. 478

- Тучапський П. 184, 210, 277, 590
- Тшемеський (Тжемеський) Е. 269, 349, 405
- У**айльд О. 507
- Українка Леся 6, 106, 199, 206, 210, 239, 250, 328, 332, 334, 336, 337, 398, 535, 549, 553, 574, 591, 602
- Успенський (Іванов) Г. 45, 47, 48, 50, 70, 73, 560, 571, 583
- Устиянович К. 345, 377, 378, 518
- Устиянович М. 38, 161
- Ф**едорович В. 352
- Федорович Владислав 138
- Федорович І. 127, 160
- Федорців Ф. 509
- Федорченко І. 338
- Федуньо 269
- Федькович А. 248
- Федькович Ю. (О. Ю., О.) 6, 22, 38, 132, 137, 145, 194, 248–276, 280, 337, 348, 516, 537, 546, 550, 552, 560, 564, 566, 572, 573, 575, 576, 588, 596, 597, 615
- Фігнер В. 341
- Фірдоусі 214, 592
- Флобер Г. 210, 573, 590
- Фольварків І. 358
- Фоскольо У. 507
- Фохт 74
- Франкель (Frankel) Л. 320
- Франко (Хоружинська) Ольга 22, 165, 176, 178, 179, 184, 187, 199, 286, 290, 314, 407, 463, 487, 533, 534
- Франко А. 232, 280, 573
- Франко Андрій (син І. Франка) 394, 434, 459, 473
- Франко З. 15, 377, 430, 527, 532, 573
- Франко Оксана 342, 573
- Франко П. 404
- Франко Т. 459, 507
- Франко Я. 167, 294, 366
- Франс А. 498, 507
- Франчук В. 412, 552
- Фрейліграт Ф. 56, 584
- Фрейтаг К. 592
- Фриде (Fryde) Л. 363, 578
- Фриц М. П. 273
- Х**аясака М. 120, 573
- Химка (Himka) І.-П. 8, 31, 91, 102, 115, 120, 573, 579
- Хінкулов (Хинкулов) Л. 15, 573
- Хлебовчик (Chlebowczyk) Й. 9, 579
- Хмельницький Б. 307, 550, 594
- Хміль О. 238, 530
- Хойнацький А. 22, 156, 165, 178, 179, 184, 200, 201, 290–292, 294, 297–299, 301–304, 308–310, 313, 314, 463, 517, 534, 536, 537
- Хомяков 183
- Хорунжий Ю. 408, 573
- Хоткевич Г. 338
- Ц**аповець В. 354
- Цвенгрош Г. 557

- Цвітковський 43
Цеглинський Г. 167, 168, 171,
182, 252, 368, 397, 400–402,
573, 613
Целлер Е. 587
Ценглевич (Cieglewicz) К. 445,
446, 448, 581
Церкевич В. 357
Цукеркандель
(Zukerkandel) О. 509
Цурковський О. 253
Цюрак М. 575
- Ч**айковський А. 378, 401, 548
Чайковський М. 401
Чамата Н. 175, 574
Чапельський І. 200
Чарнецький С. 439
Чарновенський П. 255
Червенський Б. 115, 119
Черемшина Марко
(Семанюк І.) 316, 574
Черни А. 356
Чернишевський М. 30, 35, 64,
74, 214, 592
Чернік (Czernik) С. 363, 578
Чернявський М. 349
Черняхівський О. 495
Чеховський Д. 358
Чикаленко Є. 340, 341, 343,
408–411, 574
Члінгіров С. 363, 570
Чопик Г. 442–444, 521
Чопик Р. 18, 574
Чубинський П. 102, 187, 189,
190, 571
Чуприк І. 358
- Ш**абліовський Є. 334, 336,
574
Шад (Schad) А. Ф., фон 364,
578
Шалата М. 532
Шашкевич А. 445, 446, 448
Шашкевич В. 252, 339
Шашкевич М. 26, 38, 132, 152,
161, 248, 587
Шварц М. С. 38
Швець А. 18, 19, 574, 612
Швець Н. 521
Шевельов Ю. 6
Шевченко Т. 6, 25, 29, 35, 41,
62, 114, 116, 117, 132, 145,
168, 171, 174, 190, 193, 194,
206–209, 237, 238, 249, 261,
275–282, 313, 328, 330, 339,
362, 368, 410, 471, 473, 478,
514, 516, 517, 538, 540,
542–544, 546, 549, 550, 558,
561, 569, 570, 572, 574, 576,
580, 588, 589, 598, 607, 609,
613, 615
Шевченко Ф. 7, 13, 563, 574
Шевчук В. 333, 574
Шекспір В. 252, 264, 265, 312,
314–326, 494, 495, 500, 508,
511, 517, 539, 540, 542, 546,
547, 574, 599–601
Шеллі П. Б. 56, 201, 584
Шель Г. 54, 61, 67–70, 540, 548,
586
Шептицький А. 225, 541
Шеффле А. 68
Шехович Л. 402, 403
Шехович Р. 403
Шехович С. 588

- Шеховичівна А.
(Шехович-Левицька І.) 330,
385, 402–404, 602
- Шийковський В. 313, 468, 534,
549, 605, 606
- Шипіцин 341
- Шіллер Ф. 148, 472, 493–496,
498, 500, 502, 505, 506, 510,
562, 574, 610
- Шкраб'юк П. 16, 575
- Шлегель (Schlegel) А. 321
- Шлемкевич М. 29, 575
- Шмигельський А. 451–453
- Штра Д. Ф. 56, 584
- Шулепніков 341
- Шульце Ф. 76, 148–150, 160,
162, 547, 587
- Шумлянський Й. 539, 594
- Шухевич 125
- Шухевич В. 160, 162, 235, 410,
575
- Шухевич З. 160, 161
- Шухевич О. 160–164, 202, 516,
575
- Шухевич Р.
(Тарас Чупринка) 161
- Щ**ербатський Ф. 465, 605
- Щоголів Я. 348, 349
- Щурат В. 71, 171, 213, 256,
272, 377, 378, 414, 568, 572,
575, 591
- Ю**рійчук М. 275, 276, 573
- Я**ворницький Д. 339
- Яворський М. 7, 575
- Яворський Ю. 180, 182, 183
- Ягич В. 176, 473
- Якомоті О. 365
- Якимович Б. 62, 179, 180, 183,
192, 200, 249, 281, 308, 313,
330, 361, 368, 378, 402, 441,
446, 489, 534, 548, 553, 557,
560, 563, 567, 575–578, 611,
612, 614, 616
- Якимович М. 521
- Якимович О. 521
- Якимович-Чапран Д. 521
- Якімов В. 319
- Янів О. 521
- Янушкевич В. 95, 96
- Ярема 125
- Яричевський С. 345, 495
- Ясінський Б. 395, 556
- Яхно Я. 499
- Яценко М. 246
- Яцків М. 357, 507
- Ящук П. 14, 578
- A**lexander М. 580
- Altenberg
див. Альтенберг Г.
- Anczyc W. L. 578
- Andrzejewski
див. Анджеєвський А.
- Arnold А. 7, 27, 579
- B**artoszewicz
див. Бартошевич А. Д.
- Belza W. 362, 578
- Bernacki L. 438, 580
- Berzinsz L. 363, 578

Bohachevsky-Chomiak

див. Богачевська-Хом'як М.

Borowy

див. Боровий В.

Brandes

див. Брандес Г.

Brandl

див. Брандль А.

Brown

див. Бровн А.

Bukowski

див. Буковський Ю.

Chlebowczyk

див. Хлебовчик Й.

Cieglewicz

див. Ценглевич К.

Cundy

див. Канді П.

Czernik

див. Чернік С.

Dunin-Wąsowicz K. 119, 579

Elze

див. Ельце Т.

Feldman W. 439, 579

Frankel

див. Франкель Л.

Fryde

див. Фриде Л.

Hahn W. 438, 580

Hegedüs

див. Гередіс

Himka

див. Химка І.-П.

Hirszhorn

див. Гіршгорн С.

Hornowa

див. Горнова Е.

Horoszkiewicz

див. Горошкевич З.

Hroch

див. Грох М.

Husar Struk D. 531

Kallenbach

див. Калленбах Ю.

Kampfer F. 15, 580

Kappeler

див. Каппелер А.

Kieniewicz S. 527

Kirchner P. 543

Kochanowski 580

Kolbuszewski S. 363, 578

Konstantinović

див. Константинович З.

Krawciw

див. Кравців Б.

Kubijovuč

див. Кубійович В.

Kuplowski M. 543, 580

Larivey

див. Ларіве П., де

Lee

див. Лі С.

Louveau

див. Луво Ж.

Magocsi

див. Маґочі П. Р.

Manfred A. 8

Mańkowski

див. Маньковський А.

Manning

див. Менінг К.

Manteuffl T. 7, 27, 579

Markovits A. 9, 581

Najdus

див. Найдус В.

Pachlovska

див. Пахльовська О.

Parandowski

див. Парандовський Я.

Podhorodecki L. 201, 581

Rosdolsky

див. Роздольський Р.

Rudnytsky I. L.

див. Лисяк-Рудницький І.

Rulikowski M. 438, 580

Schlegel

див. Шлегель А.

S. J. 578

Simrok

див. Сімрок К.

Słoński

див. Слоньський Е.

Sokolova B. 60, 543

Staff 580

Stefanowska Z. 432, 580

Stokl G. 580

Sysyn F. E. 9, 581

Tarnowski

див. Тарновський С.

Tieck

див. Тік Л.

Twerdochlib

див. Твердохліб С.

Vischer

див. Вішер Т.

Wasilewski

див. Василевський С.

Weintraub W. 432, 581

Winter

див. Вінтер Е.

Wislocki

див. Віслоцький В.

Wytrzens

див. Витженс Г.

Zlenko

див. Зленко П.

Zukerkandel

див. Цукеркандель О.

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Австрійська держава

див. Австрійська імперія

Австрійська імперія 6, 253,
398, 452, 491

Австрія 84, 226, 421, 422, 536,
590, 603

Австро-Угорська імперія

див. Австро-Угорщина

Австро-Угорщина 7, 20, 26, 31,
56, 61, 101, 268, 530

Аделаїда 7, 575

Америка 68

Англія 74, 318, 446

Астраханська губернія 88

Балаганськ 340

Банат 588

Бердичів 446

Бережани 42, 358, 378, 388, 564

Бережанщина 377, 522

Берлін (Berlin) 8, 15, 543, 581

Білорусь 95, 444, 529

Бічева, с. 445

Бойківщина 131

Болгарія 227

Болехів 132

Борислав 116, 472, 492, 493,
500, 501

Боярка 189

Бразилія 602

Броди 615

Бубнище, с. 131, 132

Будапешт 28, 210, 390, 531

Буковина 7, 26, 148, 202, 263,
274, 276, 281, 348, 357, 359,
529, 566, 587, 588

Буковинська Гуцульщина 132

Бухара 403

Бухарест 353–355, 565

Варшава (Warszawa, Warsaw)

7, 9, 27, 86, 88, 92, 156, 199,
201, 232, 243, 362, 363, 432,
438, 531, 553, 556, 562, 564,
577–582, 614

Велика Україна

див. Наддніпрянська
Україна

Вижниця 132

Вислок, р. 138

Відень (Wien, Vienna) 7, 13,
43, 71, 94, 110, 124, 140, 167,
176, 178, 252, 301, 316, 377,
378, 390, 410, 430, 465, 500,
506, 507, 518, 543, 564, 579,
581, 588

Візантія 551

Вікно, с. 138

Вінниця 417

Вінниччина 88

Вінніпег (Winnipeg) 281, 282,
333, 446, 578, 615

Владикавказ 240

Вовків, с. 152

Волинь 419, 446

Володимир 502

Ворохта, с. 357

В'ятська губернія 88

Габсбурзька монархія

див. Австрійська імперія

Галич 358

Галичина (Galicia, Galicja) 6, 7,
18, 20, 25–27, 29–32, 35, 38,

- 46, 50, 51, 61, 67, 68, 71, 73,
78, 80, 82, 84, 86, 90, 91, 96,
101, 104, 109, 112, 116, 119,
125–128, 133, 134, 139,
146–149, 155, 156, 161, 184,
187, 189, 190, 192, 193, 195,
197–199, 201, 202, 213, 214,
217–219, 226, 227, 235, 248,
278, 281, 288, 291, 297, 304,
312, 316, 327, 330, 346, 350,
357, 359, 368, 371, 377, 383,
398, 401, 405, 409–411, 415,
419–422, 424, 429, 444–447,
451, 452, 454, 459, 500, 501,
507, 509, 512, 514–518, 526,
528, 531, 535, 538, 541, 553,
554, 558, 561, 562, 564, 573,
579–581, 587, 588, 592, 594,
603
- Галицько-Волинська держава
418, 419
- Германія
див. Німеччина
- Голгочі, с. 137
- Гординя, с. 248
- Городенка 161, 401, 445, 563,
577
- Городенківщина 161, 441, 446,
577, 578, 615
- Грозешти, с. 94
- Грушатичі, с. 366
- Гуцульщина 131, 132, 371, 500,
536
- Г**алац 94
- Д**елятин 132, 357
- Джерсі Сіті (Jersey Sity) 564,
580
- Дмитровичі, с. 253
- Дніпро, р. 327
- Дністер, р. 417
- Добрівляни, с. 149
- Долина 358
- Донецьк 17
- Дора, с. 132, 349
- Дрогобицький повіт 116
- Дрогобич 58, 60, 116, 131, 132,
192, 200, 248, 384, 522, 532,
567, 586
- Дрогобиччина 116, 119, 277,
- Дубляни 120
- Дунай 176
- Е**дмонтон (Edmonton) 8, 352,
579
- Є**вропа (Europe) 6, 27, 76, 96,
148, 209, 227, 318, 412, 420,
493, 557, 587, 589, 591
- Ж**аб'є, с. 132
- Женева (Genewa) 58, 61, 92,
94, 116–118, 141, 194, 277,
340, 342, 343, 380, 580
- Жуків, с. 377, 378, 388, 518
- Журавиця, с. 358
- З**абержов, с. 603
- Закарпаття 26, 194, 281
- Залісся, с. 603
- Зальцведель, с. 506, 581
- Замостя 486
- Заставна, с. 261
- Західна Галичина 358
- Західна Європа
(Western Europe) 96
- Західна Україна (Western
Ukraine) 281
- Збарзький повіт 451

Збараж 452

Збруч, р. 327, 398

Золочів 507, 509

Івано-Франківськ (Станіславів,
Ivano-Frankivsk) 42, 58, 132,
137, 147, 179, 191–195, 197,
198, 251, 254, 268, 445, 540,
550, 576, 577, 613

Ізраїль 377

Італія 266, 385

Йозефів, с. 365

Калуш 132, 358

Канада 281

Карпати 248, 453

Катеринослав 281, 569

Катеринославщина 340

Квербург 419, 603

Київ (Kyiv) 5–9, 11–18, 20, 21,
28, 30, 32, 34–36, 41–43, 45,
54, 62, 68, 71, 72, 78, 86, 88,
90–92, 102, 107, 109, 112,
127, 128, 131, 144, 155–157,
159, 160, 165, 167, 171, 174,
180, 183, 184, 187, 189, 191,
192, 197, 232, 240, 244, 245,
247, 248, 253, 257, 274, 275,
278, 280, 282, 285, 286, 288,
289, 296, 298, 300, 302, 303,
309, 313, 318, 328, 330,
331–334, 336–338, 340–344,
351, 352, 355, 359–361,
366–372, 374, 378, 382, 385,
387, 394, 395, 398, 408–412,
419, 429, 431, 432, 446, 455,
460, 464, 474, 475, 477, 483,
485, 487, 489, 492, 505, 507,
508, 517, 522, 525–542, 544,
548–577, 582, 611–614

Київська держава 417–419

Київська Русь 419

Кіцмань 401

Кишинівський повіт 92

Коломийщина 156

Коломия (Kolomyia) 12, 42, 58,
60, 71, 105, 131, 132, 137,
161, 171, 200, 251, 261, 327,
333, 345, 358, 414, 541, 542,
549, 550, 552, 563, 582, 593

Корсунь 402, 537, 540, 608

Корчин, с. 131

Косів 616

Краків (Kraków) 9, 86, 92, 152,
155, 157, 200, 289, 345, 357,
358, 360, 362, 429, 439, 445,
446, 480, 531, 543, 551,
578–582, 606

Красноярськ 340

Криворівня, с. 281, 293, 372,
453, 500, 602

Крим 239, 444, 607

Криниця 349

Кубань 281

Кунісівці, с. 445

Куцурів, с. 588

Лемківщина 349

Ленінград *див.* Петербург

Липськ

див. Ляйпціг

Литва 444

Лівобережна Україна 340

Літинський район 445

Літиня, с. 588

Лолин, с. 58

Лондон 123, 531

Лондон (Онт., Кан.) 18

Луцьк 107, 549

Львів (Lviv, Lwów) 7, 8, 10–21,
 26, 28–37, 39, 42–45, 47–49,
 52, 53, 55, 57–65, 67–69, 71,
 75, 77–87, 89–90, 92–94, 97,
 101–105, 109, 110, 112, 113,
 115, 116, 119–122, 124,
 128–131, 133–136, 142, 144,
 148, 151–153, 155, 158, 159,
 162–167, 169–174, 176–187,
 191, 193–198, 200, 202, 207,
 208, 211–213, 215–218, 223,
 224, 226, 233–238, 240,
 242–244, 247–254, 256, 258,
 259, 265, 268, 269, 271, 272,
 274, 277, 279–281, 286, 288,
 291–293, 295, 297–299,
 301–303, 307, 309, 310, 312,
 313, 315–318, 320, 322–331,
 334, 337, 338, 342, 345–347,
 349–358, 360–362, 368, 371,
 372, 374, 377–381, 385, 388,
 390, 391, 393, 396, 398,
 400–406, 408–411, 413, 414,
 417, 419–421, 423–425, 427,
 428, 430, 431, 433, 438–441,
 444–446, 451, 452, 456–459,
 461, 462, 464, 465–469, 471,
 472, 474–479, 481, 484–486,
 488, 489, 493, 497, 499, 500,
 502–509, 516, 517, 520, 522,
 526–530, 532–578, 580–603,
 605–616

Львівська обл. (Львівщина)
 377, 525

Ляйпціг (Leipzig) 13, 98, 102,
 171, 281, 320, 333, 359, 534,
 569, 578

Майдан, с. 132

Малковичі, с. 358

Манастирська 358

Манігоба 281

Мединя, с. 452

Мельборн 18, 109, 369, 555

Микуличин, с. 132

Мізунь, с. 358

Мінськ 123, 529

Москва (Moscow) 5, 15, 19, 21,
 28, 45, 84, 91, 106, 127, 266,
 444, 459, 503, 526, 529, 552–
 554, 564, 569, 573, 574, 578

Мюнхен 7, 10, 15, 29, 96, 320,
 529, 556, 568, 569, 578

Наварія, с. 522

Нагуєвичі, с. 58, 110, 115, 189,
 235, 366

Надвірна 357

Наддніпрянська Україна
 (Наддніпрянщина) 6,
 25–29, 61, 71, 72, 90, 96, 109,
 112, 115, 125, 134, 190, 192,
 193, 197, 199, 281, 304, 312,
 330, 391, 401, 498, 514

Німеччина (Germany) 28, 56,
 133, 547, 586, 603

Ніспоряни, с. 92

Новгородок 444

Нью-Йорк (New York) 10, 15,
 96, 126, 371, 374, 395, 398,
 403, 433, 475, 527, 529, 548,
 549, 551, 556, 563, 564, 568,
 569, 579, 580

Одеса 17, 42, 90, 127, 238, 313,
 340, 342, 433, 444, 576, 614

Олонецька губернія 96

Осняки, с. 328

Париж 15, 240, 320, 330, 331,
 371, 398, 438, 527, 568, 578,
 583, 584

- Перемишль 28, 116, 200, 260,
 397, 400–403, 529, 554, 568,
 577, 578, 615
- Петербург
 (Петроград, Ленінград) 7,
 19, 27, 60, 127, 150, 194, 202,
 220, 277, 280, 293, 339, 388,
 390, 412, 444, 474, 483, 498,
 529, 533, 539, 543, 548, 552,
 554, 564, 571
- Південна Буковина 354, 355
- Південна Русь 400
- Південь України 340
- Північна Буковина 562, 568
- Північна Чехія 356
- Підволочиськ 358
- Підволочиський район 451
- Підгаєччина 137
- Підляшшя 281
- Підмихайля, с. 358
- Подільський край (Поділля)
 244, 281, 345, 358, 445, 446,
 451, 452
- Покуття 131, 161
- Полісся 281
- Полоцьк 486
- Полтава 327, 328, 402
- Полтавщина 88, 324
- Польща (Poland) 22, 104, 106,
 427, 435, 443, 513, 574, 576,
 577, 612–614
- Правобережна Україна 340,
 447
- Прага (Praha, Praga, Prague) 8,
 15, 27, 60, 543, 551, 567, 579
- Прикарпаття 614
- Прут, р. 349
- Пробій, водоспад 349
- Путилів 253, 256
- Радлов, с.** 603
- Рим (Roma) 10, 322, 377, 385,
 551, 580
- Рівне 282, 558
- Річ Посполита 415, 491
- Рогатин 358
- Рогачів 95
- Російська імперія 6, 19–21,
 25, 28, 72, 92, 95, 114, 127,
 150, 304, 365, 368, 392, 444,
 514, 518
- Російська Федерація
див. Росія
- Росія (Russia) 29, 30, 32, 72, 84,
 92, 94, 96, 104, 193, 243, 286,
 288, 338, 340, 341, 343, 345,
 356, 377, 442, 465, 500, 513,
 526, 561, 563, 585
- Румунія (Romania) 92, 342, 354
- Русь 285, 288, 413, 418, 588
- Рутенія
див. Галичина
- Ряшів 133, 137, 160, 579
- Самбір** 358
- Самбірщина 248
- Санкт-Петербург
див. Петербург
- Сибір 340, 341, 343
- Скалат 452
- Скитія 603
- Скорики, с. 451
- Сокальщина 402
- Сокольська скеля 132
- Солтанешти, ст. (Soltanești) 92
- Софія 286, 363, 570
- СРСР 263
- Станіславів
див. Івано-Франківськ

- Станіславщина 550
 Степова Україна 340
 Сторонець Путилів
 див. Путилів
 Стрий (Stryj) 58, 71, 116, 134,
 191, 540, 550
 Струсів, с. 588
 Супранівка, с. 452
 Сучава 354
 Східна Галичина 398, 427, 562,
 568, 571
 Східна Україна
 (Eastern Ukraine)
 див. Наддніпрянська
 Україна
 Східниця, с. 131
 США 403
 Сян, р. 138, 402
 Сянок 358
- Т**ернопіль (Ternopil) 71, 104,
 200, 452, 522, 562
 Тернопільщина 151, 358, 451
 Тишківці, с. 161, 563
 Тільзіт 120
 Товстохлопи, с. 302
 Томськ 341
 Торонто (Toronto) 10, 15, 18,
 96, 103, 240, 371, 398, 527,
 531, 564, 568, 569, 579
 Трансильванія 603
 Трускавець 455
 Туреччина 332
 Турківщина 297
- У**горщина 148, 529, 587
 Ужгород (Унгвар) 28, 332, 541,
 548
 Узбекистан 403
- Україна (Ukraine) 5, 6, 8–10,
 12, 15, 19, 20, 22, 25, 28, 29,
 38, 40, 46, 92, 96, 101, 106,
 112, 131, 148, 149, 152, 159,
 161, 175, 176, 182, 189, 199,
 201, 209, 244, 268, 269, 275,
 276, 282, 303, 307, 313, 318,
 324, 328, 330, 331, 334, 338,
 340, 341, 345, 346, 354, 357,
 360, 364, 365, 388, 391, 398,
 403, 408–410, 417–419, 421,
 431, 443, 493, 516, 519, 525,
 528, 531, 542, 548, 551, 559,
 561, 571, 576, 577, 581, 587,
 588, 603, 612, 613
 Україна-Русь
 див. Україна
 Унгвар
 див. Ужгород
 Урал 340
 Урич, с. 131
 УРСР 8, 13, 174, 562
 Устеріки, с. 132
 Устя Зелене, с. 345
- Ф**іладельфія 403, 548, 568
Франція 227, 602
- Х**арків 13, 38, 127, 128, 232, 278,
 340–342, 346, 359, 372, 488,
 527, 532, 542, 552, 564, 569
 Харківщина 474
 Хмельниччина 412
 Хозарський Каганат
 (Хозарська держава) 418
 Холмщина 281, 446
- Ц**аргород 418
 Цейлон 403
 Центральна Європа
 (Central Europe) 96

Червень, с. 419

Черкаси 237, 576, 615

Чернівці (Chernivtsi) 7, 17, 21,
28, 38, 200, 249, 251, 255,
256, 264, 267, 275, 401,
417–419, 528, 556, 564, 570,
572, 575, 615

Чернігівщина 328, 474

Чехія 356

Чорногора 132

Шамокін, ПА 26, 567

Швейцарська республіка
див. Швейцарія

Швейцарія 30, 558, 595

Щербівці, с. 354

Яблунів 58

Яворів, с. 401

Ялта 239, 247

Ямна, с. 349

Яремче 357

Ярославщина 359

Ясенів Горішній, с. 371, 453

Austria

див. Австрія

Austria-Hungary

див. Австро-Угорщина

Berlin

див. Берлін

Buffalo 18, 531

Cambridge, Mass. 8, 9, 31, 91,
115, 579, 581

Central Europe

див. Центральна Європа

Chernivtsi

див. Чернівці

Cieszyn 363, 578

Dnieper Ukraine

див. Наддніпрянська
Україна

Drohobych Area

див. Дрогобиччина

Dubliany

див. Дубляни

Eastern Europe

див. Східна Європа

Eastern Ukraine

див. Наддніпрянська
Україна

Edmonton

див. Едмонтон

Europa

див. Європа

Europa Śródkowa

див. Середня Європа

Galicia

див. Галичина

Galicija

див. Галичина

Genewa

див. Женева

Germany

див. Німеччина

Habsburgermonarchie

див. Австрійська імперія

Halucyna (Galicia)

див. Галичина

- Ivano-Frankivsk**
див. Івано-Франківськ
- Jersey City**
див. Джерсі Сіті
- Kolomyja**
див. Коломия
- Kyiv**
див. Київ
- Kraków**
див. Краків
- Leipzig**
див. Ляйпціг
- London**
див. Лондон
- Lwów**
див. Львів
- Lublin** 363, 578
- Łódź** 86, 480, 531, 580
- Moscow**
див. Москва
- New York**
див. Нью-Йорк
- Paris**
див. Париж
- Poland**
див. Польща
- Poznań** 582
- Praga, Prague, Praha**
див. Прага
- Romania**
див. Румунія
- Russia**
див. Росія
- Russian Empire**
див. Російська Імперія
- Rzeszów** 429, 580
- Śląsk** 580
- Stryj**
див. Стрий
- Stuttgart** 8, 364, 578, 580
- Ternopil**
див. Тернопіль
- Toronto**
див. Торонто
- Ukraine**
див. Україна
- Vienna**
див. Відень
- Warszawa**
див. Варшава
- Western Europe**
див. Західна Європа
- Western Ukraine**
див. Західна Україна
- Wien**
див. Відень
- Wilno** 363, 578
- Wrocław** 9, 27, 86, 92, 527, 531, 579, 580

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК
УСТАНОВ, ОРГАНІЗАЦІЙ, ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ,
ЗБІРОК ТВОРІВ І. ФРАНКА, ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

А

«Академічне братство», товариство	124, 125, 139, 142–144, 148, 149, 155, 157, 160, 574
«Академічна громада», товариство	536
«Академічний кружок», товариство	34, 36, 556
Академія мистецтв (Відень)	345
«Акорди», антологія	183, 239, 328–334, 336–339, 344, 345, 347–350, 352–357, 359–362, 364–366, 374, 477, 517, 543, 544, 560, 562, 575, 577, 614, 615
«Апокрифи і легенди з українських рукописів» (упорядкування І. Франка)	233, 235, 544, 565
«Архіви України», журнал	492, 554

Б

«Батьківщина», газета	20, 29, 111, 155, 581, 588
«Белетристична бібліотека», книжкова серія	546, 547, 599–601
«Бесѣда», журнал	180, 182
«Бесѣда», часопис українських баптистів	591
Бережанська гімназія	401
Берлінський університет	390, 435
«Бібліологічні вісті», журнал УНІК	9
Бібліотека Віденського університету	252
«Бібліотека для руської молодіжи», книжкова серія	515
«Бібліотека найзнаменитіших повістей», книжкова серія газети «Діло»	76, 202, 515
Бібліотека Оссолінеуму (Львів)	486
«Борислав сміється», повість І. Франка	114
«Бориславські оповідання», цикл оповідань І. Франка	40, 51, 54
Будапештський університет	390

«Будучність», часопис	303
«Буковина», газета	256, 572
«Буковинская зоря», часопис	28

В

«Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман», праця І. Франка	237, 532
«Ватра», альманах	147, 184, 190–195
«Великий шум», повість І. Франка	366–374, 517, 532
«Веселка», альманах	184–187, 189, 190, 192, 194, 360, 361, 551, 552, 613
«Весна народів» (1848)	307
«Вечерниці», журнал	28, 249, 250
Визвольна війна під проводом Б. Хмельницького	307
Віденський університет	316
«Вільна Україна», газета	119, 576, 577, 611–613
«Вільне слово», газета (Зальцведель)	506, 581
«Вісник АН УРСР», журнал	275, 560, 572
«Вісник Львівського університету: Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»	11, 12, 560, 576, 616
«Вісник Союзу Визволення України»	506, 581
«Вітчизна», журнал	552
«В мире книг», журнал	577, 613
«В наймах у сусідів», збірка творів І. Франка	420–424, 426
«Волга», журнал	88, 571
«В поті чола», збірка творів І. Франка	286, 290, 479, 517, 533
«Всесвіт», журнал	273, 565
«Всесвітня бібліотека», книжкова серія	451, 472, 488, 492–496, 498–503, 505–511, 515, 545, 546, 552, 559, 574, 610, 615

Г

«Газета для народных учителей»	28
«Газета шкільна»	35
Галицьке намісництво	21

Галицький крайовий сейм	139, 143, 213
«Галицькі образки» («Obrazki galicyjskie»), збірка І. Франка	160, 162, 165, 166, 285, 287–289, 293, 517, 533, 613
«Галицько-руська матиця», товариство	29
«Галицько-руські народні приповідки» (упорядкування І. Франка)	232, 544
Гарвардський університет	429
Головна Руська Рада	26, 587
«Громада», видавництво (Женева)	119
«Громада», часопис	541
Громада київська	92, 151, 184, 324
Громада одеська	340
«Громадська думка» (Київ)	485
«Громадський голос», газета	210, 213, 227, 452, 453, 534, 535, 540–543, 550, 555, 558, 567, 568, 581, 593–595
«Громадський друг», журнал	14, 50, 71, 75, 78, 80, 82, 92, 95, 109, 112, 114, 342, 479, 480, 528, 555, 560, 581
«Громадські шпихліри в Галичині 1784–1840 рр.» (упорядкув. І. Франка)	128, 234, 235, 371, 526
Д	
«Давне і нове», збірка творів І. Франка	389, 405, 412, 415, 416, 425, 533
Державний архів Російської Федерації	21, 526
Державний архів Львівської області	21, 525
Департамент поліції Російської імперії	21
Державна рада (Відень)	213, 452, 603
Державне видавництво художньої літератури	273
«Дзвін», збірка	14, 71, 77, 78, 80, 65, 109, 342, 528, 555, 581
«Дзвін», журнал (з 1990 р.)	19, 389, 535, 577, 616
«Дзвінок» («Дзвѣнок»), журнал	381, 536, 581
«Діло», газета	20, 29, 76, 125, 126, 128, 133, 138, 139, 141, 144,

	147, 148, 150, 155, 162, 165, 167, 168, 180, 195, 237, 258, 261, 307, 315, 323, 395, 408, 416, 427, 499, 502, 506, 537, 539, 563, 581, 588
«Дніпро», видавництво	273
«Дністер», страхова компанія	357
«Дністрянка», альманах	35–37, 40, 285, 556
«Дрібна бібліотека», книжкова серія	41–46, 50–52, 56, 58, 61, 62, 64, 66–68, 70–74, 76, 86, 98, 102, 106, 162, 205, 509, 514, 515, 537, 544, 545, 547, 555–559, 563, 567, 583–586, 612
Дрогобицька гімназія	102, 250, 316, 478, 520
Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. І. Франка	19
«Друг», журнал	31–36, 40, 41, 48, 50, 54, 72, 73, 78, 94, 103, 109, 513, 520, 528, 539, 581, 612
«Друг читача», газета	92, 548
Друга світова війна	13, 14
«Дружній лихвар», товариство	34, 43, 249, 337, 548
Друкарня А. Мілера-сина	193
Друкарня В. Шийковського (Львів)	313, 468
Друкарня І. Айхельбергера (Львів)	424, 468, 470, 490
Друкарня «Ланчиця і Спілки» (Краків)	362
Друкарня Товариства ім. Шевченка (Наукового товариства ім. Шевченка)	142, 165, 176, 187, 193– 195, 199, 210, 245, 258, 281, 290, 298, 302, 350, 352, 384, 387, 424, 426, 434, 440, 468, 470, 490
Друкарня Ставропігійського Інституту	179, 291, 313
«Дума про Маледикта Плосколоба», твір І. Франка	81, 82, 84, 85
«Дума про Наума Безумовича», твір І. Франка	82–85

Е

- «Етнографічний збірник» НТШ 232, 517, 544
 «Етнографічно-статистичний кружок», товариство 124–128, 131, 132, 142, 144, 145, 160, 566

Ж

- «Жите і Слово», науковий збірник 20, 105, 140, 159, 179, 210, 213, 214, 228, 238, 258, 268, 344, 383, 529, 535, 541, 542, 563, 570, 582, 591, 592
 «Життя і знання», журнал 401, 553, 582
 «Жіноча бібліотека», книжкова серія 268
 «Жовтень», журнал 273, 492, 493, 554, 575, 612

З

- «Загальна бібліотека», книжкова серія 509
 «Загальна Друкарня» 424, 426, 468, 489, 490, 498–500, 508
 «Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника», збірник наукових праць 11
 «Записки НТШ», збірник наукових праць 13, 15, 16, 28, 119, 232, 235–237, 262, 320–322, 399, 400, 402, 403, 433, 435, 485, 486, 516, 533, 536, 537, 539, 541, 542, 553, 554, 561, 568
 «Записки Українського Наукового Товариства» (Київ), збірник наукових праць 485, 486, 536
 «З вершин і низин», збірка творів І. Франка 22, 38, 102, 105, 106, 160, 165, 167, 169–174, 176–178, 180, 182–184, 285, 314, 334, 414–416, 463, 534, 538, 613, 615, 616
 «Зів'яле листя», збірка творів І. Франка 190, 405, 534
 «Зоря», журнал 20, 60, 128, 144, 146, 150, 160, 165, 167, 180, 190, 193, 231, 232, 235,

	237, 239, 246, 261–263, 293, 317, 378, 392, 516, 534, 573, 581, 613
«Зоря Галицька», газета	26, 587

И

Императорская Академия Наук (Санкт-Петербург)	539
--	-----

І

«Іван Вишенський», поема І. Франка	460, 463, 464, 471, 534
«Іван Франко: статті й матеріали», збірник наукових праць	17, 21, 452, 527, 551, 552, 556, 559
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України	21, 240, 243, 264, 280, 282, 325, 342, 343, 346, 356–358, 525, 530
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України	520, 521
«Історія української літератури», праця І. Франка	370, 399, 400, 412

К

«Каменярь», газета	465, 566
«Киевская старина», журнал	246, 278, 370, 385, 386
«Киевский телеграф», газета	127, 134
«Київ», журнал	553
«Київ», журнал (Філадельфія)	568
Київська жандармська управа	32, 95
Київська православна митрополія	392
«Київська старовина», журнал	325, 528, 563
«Київська студентська громада», об'єднання молоді	184
Київський університет	88, 95, 514
Кирило-Мефодіївське товариство	25
Книгарня Наукового товариства ім. Шевченка у Львові	269, 357, 387
Книгарня Ставропільського Інституту у Львові	143, 156, 179, 192, 200, 201, 291, 309, 310
Комісія новішої історії України (20-і роки ХХ ст.)	552

Комітет іноземної цензури (Росія, Санкт-Петербург)	95, 174
«Колокол», газета	606
«Комсомольський прапор», газета	179, 192, 577, 613
Крайова рільнича школа (Дубляни)	120
Кременецький ліцей	446
«Культура», часопис	76, 582
Л	
«Ленінська молодь», газета	613
«Літературна газета»	502, 503, 562
«Літературна Україна», газета	109, 378, 493, 550, 554, 566, 569
«Літературно-наукова бібліотека», книжкова серія	159, 201, 205–209, 213, 214, 216, 228, 254, 277, 301, 302, 310–312, 366, 368, 389, 419, 454, 455, 515, 533–538, 540–543, 546, 555, 557, 558, 568, 570, 573, 589–592, 602, 614
«Літературно-науковий вістник»	20, 106, 115, 228, 232, 235, 246, 315, 317, 327, 330, 351, 366, 369–373, 386, 391, 394, 395, 398, 399, 408, 409, 411, 416, 453, 454, 457, 505, 506, 515, 516, 532, 533, 539, 543, 556, 559, 562, 563, 582
Львівська академічна гімназія	82
Львівська духовна семінарія	198
Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України	21, 325, 352, 353, 356, 388, 492, 525
Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України	18
Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського	11
Львівський державний інститут фізичної культури	520

Львівський університет (тепер – Львівський національний університет імені Івана Франка)	30, 82, 258, 268, 273, 326, 334, 385, 403, 438, 445, 451, 465, 520
М	
«Матеріали до історії азбучної війни в Галичині 1859 р.» (упорядкув. І. Франка)	235
«Матеріали до української етнології», серія НТШ	517
«Матеріали до української бібліографії», книжкова серія	530
Меморіальний музей Станіслава Людкевича (Львів)	353
«Мета», журнал	28, 249, 250
«Міжнародна бібліотека», книжкова серія	302, 339, 451, 462, 470–473, 475–479, 482–491, 509, 510, 515, 533, 536, 540, 541, 544, 545, 548, 566, 607–609, 614
Міжнародна асоціація українців (МАУ)	16, 17, 274
Міжнародний симпозіум ЮНЕСКО «Іван Франко і світова культура (Львів, 11–15 вересня 1986 р.)	15, 16, 286, 429, 505
«Мій ізмарagd», збірка творів І. Франка	389, 412–415, 536, 538
Міністерство оборони України	255
Міський музей історії і мистецтва ім. Й. і К. Бартошевичів (Лодзь)	480
«Мойсей», поема І. Франка	22, 333, 334, 377, 378, 380, 382–388, 404, 518, 565, 567
«Молода Україна», праця І. Франка	390, 395–398, 402, 404, 405, 411, 412, 416, 425, 536
«Молот», збірка	14, 71, 78–80, 82, 84, 85, 95, 109, 342, 528, 555, 582
Музей Лесі Українки (Київ)	355, 361
«Музична Україна», видавництво	275
Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької (Львів)	353, 355

Н

- «На дні», новела І. Франка 58–60, 537
- «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», праця І. Франка 22, 34, 45, 159, 250, 390–395, 399, 404, 405, 407, 408, 411, 412, 416–418, 425, 519
- «Народ», газета 116, 178, 227, 537
- «Народна друкарня» В. Манецького 210
- «Народна друкарня» С. Манецького і Спільки 227, 228
- «Народна творчість і етнографія», журнал 144, 566
- «Народна торгівля», товариство (м. Коломия) 358
- «Народна торгівля», товариство (м. Сянок) 358
- «Народний дім», товариство 29, 82, 588
- «Наука», часопис 28, 32, 582
- Наукова бібліотека ім. М. Горького Ленінградського університету 388
- «Наукова бібліотека», книжкова серія 146–152, 155–157, 159, 201, 205–207, 515, 547, 568, 587, 589, 590, 613
- Наукова бібліотека ЛНУ ім. Івана Франка 12, 256, 270, 273, 287, 289, 321, 325, 344, 352, 353, 355, 362, 388, 452, 486, 491, 520, 521, 526
- Наукова бібліотека Національного університету «Киево-Могилянська академія» 352
- Наукове товариство ім. Шевченка 21, 145, 176, 187, 202, 205, 231, 232, 235, 236, 238, 239, 243, 246, 247, 256, 260, 264, 267–270, 272, 274–277, 280, 281, 310, 313, 328, 351, 359, 374, 377, 381, 395, 399, 408, 426, 499, 516, 517, 522, 544, 546, 573, 596–598, 613
- «Науковий вісник музею Івана Франка у Львові» 19

«Науковий вісник Українського історичного клубу» (Москва)	459, 564
«Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка»	14, 571
«Наукові записки УГТІ» (Мюнхен)	15, 569
«Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського»	11, 561
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України	9, 11, 244, 282, 388, 394, 525
Національна парламентська бібліотека України	11, 353, 355, 356
«Наша школа», часопис	401
«Неділя», часопис	483, 533, 548, 582, 607, 608
«Нива», журнал	28, 249, 250
«Нова основа», нереалізована газета	109
«Новий час», газета	157, 550
«Новітня бібліотека», книжкова серія	509

О

«Общее дело», газета	94
«Общество им. М. Качковского»	509, 588
«Одеский вестник», газета	134
Одеський (Новоросійський) університет	340
«Основа», газета (Санкт-Петербург)	474, 475, 477
«Отечественные записки», часопис	45, 90, 560

П

«Пам'ятки України», журнал	575, 613
«Панські жарти», поема І. Франка	167, 168, 175, 181, 182, 371, 401
«Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині», праця І. Франка	128, 368, 371, 405, 419, 538
Перемишльська гімназія	400, 401
Переплетня М. С. Спожарського і Сина (Львів)	298, 313, 325
«Перехресні стежки», роман І. Франка	369
Перша Київська Друкарська Спілка	302, 369
Перша світова війна	401, 491, 493

Перша спілкова друкарня (Львів)	86, 88, 342
«Перший вінок», альманах	184, 190, 195–201
Петербурзький цензурний комітет	72
«Письма Івана Франка», збірка творів І. Франка	38, 39, 94
«Питання історії України», збірник наукових статей	418, 419, 570
Посольство Російської імперії у Відні	252
«Поступ», нереалізований журнал	146–148, 152
«Поступ», часопис	542
«Правда», журнал	20, 32, 35, 68, 70, 134, 137, 142, 165, 231, 247, 249, 250, 261, 267, 540, 549, 557, 566, 582, 586
«Прапор», планований часопис	151
«Праці Українського історично- філологічного товариства у Празі»	15, 567
«Причинки до історії України-Руси», праця І. Франка	22, 406, 416–419, 424, 519, 540
«Просвіта», товариство	29, 76, 139, 144, 187, 193, 206, 247, 250–253, 265, 267, 272, 282, 357, 419, 427, 509, 538, 569, 588
«Пчела», часопис	349
Р	
«Рада», альманах	475
«Рада», газета	105, 391, 392, 394, 409, 499, 537, 555, 582
«Радикал», газета	227
«Радянська Україна», газета	115, 565
«Радянське літературознавство», журнал	119, 150, 209, 554, 555
«Родимый листок», газета	249, 261
Російська православна церква	365
«Русалка Дністрова», альманах	38, 161
«Русалка», журнал	28
«Руслан», газета	440, 549
«Руська бесіда» (Львів), товариство	124, 251, 253, 265

«Руська бесіда» (Чернівці), товариство	256, 264, 267
«Руська бібліотека», видавнича серія	139, 141, 143, 541
«Руська історична бібліотека», книжкова серія	194, 235
«Руська письменність», книжкова серія	247
«Руська (Українська) письменність», книжкова серія	272
«Руська рада», політичне товариство	29, 111
«Руська хата», альманах	38, 249, 250
«Русская старина», часопис	349
«Руське товариство педагогічне»	381, 536
«Руський Сіон», газета	35
«Русько-українська бібліотека», книжкова серія	76, 162, 200, 202, 285, 509, 515, 533
Русько-українська радикальна партія	105, 205, 217, 218, 220– 222, 226, 227, 310, 453, 513, 568, 593, 594
«Рутенці», збірка творів І. Франка	478–480, 539, 541

С

Самбірська гімназія	445
«Світ», газета (Львів, 1917)	506, 582
«Сьвіт», часопис (Львів)	71, 72, 76, 109–115, 134, 359, 360, 431, 459, 515, 530, 540, 557, 582
«Свѣт», газета (Ужгород)	28
«Свобода», часопис	189
«Свободная Россия», газета	90
Серетський український ліцей	354
«Січ», товариство (Відень)	42, 43, 167
«Славянський альманах» (Відень)	301
«Слово», газета	28, 48, 82, 84, 248, 582
«Слово і час», журнал	555
Союз визволення України	564
Ставропігійський Інститут	143, 302, 309, 310
Станіславівська гімназія	261
«Сузір'я», літературно-художній збірник	613
«Сяйво», журнал	487

Т

Тернопільська гімназія	451
«Товариство взаємної допомоги львівських ремісників»	86
«Товариство ім. Шевченка» (до 1892)	29, 133, 148, 156, 162, 187, 231, 254, 325, 337
«Товариство прихильників мистецтв»	346
«Товариш», часопис	104, 157–159, 206, 555, 582
«Труди УНІК», збірник наукових праць	9

У

«Уділова спілка», товариство	500
«Україна», збірник наукових праць	551, 552, 570, 582
«Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність», збірник наукових праць	6, 183, 561, 575, 615
«Українська бібліотека», книжкова серія	288, 532
«Українська література», журнал	92, 563
Українська національно-демократична партія	105, 108, 205, 327
«Українське воєнне товариство» (Йозефів, Чехословаччина)	356
«Українське видавництво» (Катеринослав)	281
«Українське літературознавство», збірник наукових праць	17, 381, 398, 550, 556, 565, 567, 571
Українське національно-демократичне об'єднання	403
Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Львівська обласна організація	345
«Український альманах»	38, 577
«Український вісник» (Бухарест)	354, 565
«Український історик», журнал	569
«Український історичний журнал»	26, 570
Український науковий інститут книгознавства (УНІК) (Київ)	9, 273
«Український скиталець», часопис	356
Українські Січові Стрільці	303

- «Українсько-руська Бібліотека»,
серія НТШ 237, 258, 260, 268, 269,
274, 280, 546, 572, 573,
596–598
- «Українсько-руська Видавнича Спілка» 151, 205, 216, 228, 250,
285, 287, 291, 297, 298,
301, 303, 304, 307,
310–316, 318, 322–328,
350, 351, 353, 355,
357–359, 366, 368, 374,
377, 381, 382, 387, 389,
390, 393–396, 398, 399,
404, 405, 407, 410, 419,
424, 426, 441, 453–455,
457, 473, 509, 515, 517,
533, 536–538, 543,
545–547, 550, 555, 556,
563, 599–602, 614
- «Українсько-руський архів»,
серія наукових видань 235, 371, 517, 526
- «Універсальна бібліотека», книжкова серія 312, 451, 457, 459–465,
468, 470, 471, 490, 491,
509, 510, 515, 534, 542,
544–546, 549, 605, 606
- «Учитель», журнал 477, 483, 582
- Ф**
- «Франкознавчі студії», 19
збірник наукових праць
- Х**
- Харківський університет 324, 392
- «Хлібороб», газета 227, 464
- «Хлопська бібліотека», книжкова серія 205, 217, 218, 220–222,
226–228, 515, 533–535,
540–542, 546, 550, 555,
558, 567, 568, 593–595
- «Хроніка НТШ», журнал 582
- Ц**
- «Цар і аскет», поема І. Франка 458, 460, 461, 463–465,
471

Центральна Рада	411
Центральний державний історичний архів у Києві	21, 92, 373, 525
Центральний державний історичний архів України у Львові	21, 526

Ч

Чернівецький університет ім. Ю. Федьковича	274, 276
--	----------

Ш

«Шашкевичіана», збірник наукових праць	578, 615
«Шляхи», часопис	502, 582

Я

Ягеллонський університет (Краків)	345
«Ямгорів», журнал	161, 563, 577

А

«Acta Universitatis Carolinae Philosophica at Historica Monographia», книжкова серія	8, 579
«Archiv für Slavische Philologie», збірник наукових праць	20

В

«Biblioteka Domu Polskiego», книжкова серія	362, 578
«Biblioteka Mrówki», книжкова серія	288, 414, 543

С

«Chwila Poranna», газета	378
«Czas», газета	94, 95, 582
«Czytelnia Naukowa», товариство	119

Д

«Die Zeit», газета	20, 61, 106, 318, 420, 427, 431, 489, 543, 582
«Dziennik Łódzki», газета	60

G

- «Gazeta Lwowska», газета 51
 «Gazeta Wieczorna», газета 436, 437, 440, 581
 «Gazeta Narodowa», газета 94
 «Głos», газета 199, 420, 582

H

- «Harvard Ukrainian Studies», 8, 579
 збірник наукових праць

J

- «Jahrbuch der deutschen Shakespeare-
 Gesellschaft», збірник наукових праць 321, 582
 «Journal of Ukrainian Graduate Studies», 120, 573
 збірник наукових праць
 «Journal of Ukrainian Studies», 8, 578
 збірник наукових праць

K

- «Kraj» 20, 200, 293, 420, 543
 «Krytyka», журнал 439, 579
 «Książka», журнал 438, 444, 580
 «Kurjer Lwowski», газета 20, 120, 121, 144, 150,
 157, 178, 200, 293, 420,
 543, 580, 582
 «Kurjer Warszawski», газета 157
 «Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego», 119, 579
 збірник наукових праць

M

- «Magazin für die Literatur des In- und
 Auslandes», збірник наукових праць 160
 «Myśl», журнал 221

O

- «Obrazki galicyjskie» *див.* «Галицькі образки»

Ö

- «Österreichische Rundschau», журнал 390, 391

P

- «Pamiętnik Literacki», журнал 438, 439, 580
«Prasa», часопис 20, 60, 86, 91, 95, 97,
102, 110, 115, 550, 582
«Prawda», газета (Варшава) 20, 156, 200, 293, 420,
543, 551, 582
«Przegląd Humanistyczny», журнал 429, 582
«Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki»,
часопис 437, 440, 580
«Przegląd Społeczny», часопис 60, 119, 420

R

- «Reclam Universal Bibliothek», 98, 509
книжкова серія
«Ruch», часопис 20, 200, 543
«Ruch Literacki», часопис 119

S

- «Semper tiro», збірка творів І. Франка 378
«Slavia Orientalis», часопис 429, 582

T

- «Tydzień Literacki, Artystyczny i Naukowy», 479
часопис
«Tydzień Literacki, Artystyczny i Społeczny» 582
«Tydzień Literacki, Artystyczny,
Naukowy i Społeczny», часопис 54

W

- «Wielka utrata», твір псевдо-Міцкевича,
виданий І. Франком 22, 427–429, 431–438,
440–447, 473, 475, 482,
489, 518, 519, 545

Z

- «Ziarno», газета 111
«Życie Literacke», журнал 429, 582

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Іван Франко. Фото 1875 року	23
2. Михайло Драгоманов (1841–1895)	31
3. Журнал «Друг» (Львів, 1877)	33
4. Альманах «Дністрянка» (Львів, 1876)	37
5. Перше окреме видання творів І. Франка «Баляди і розкази» [«Письма Івана Франка»] (Львів, 1876) ...	39
6. Титульний аркуш книжки Іванова (Успенського Г.) «Війна за волю» (Львів, 1878)	47
7. Титульний аркуш книжки Еркмана-Шатріана «Повісті» (Львів, 1878)	49
8. Титульний аркуш книжки Е. Золя «Довбня» (Львів, 1879)	53
9. Титульний аркуш книжки Дж. Г. Байрона «Каїн» (Львів, 1879)	55
10. Титульний аркуш книжки «Думи і пісні найзнатніших європейських поетів» (Львів, 1879)	57
11. Титульний аркуш книжки І. Франка «На дні» (Львів, 1880)	59
12. Титульний аркуш книжки Е. Геккеля «Звідки і як взялися люди на землі?» (Львів, 1879)	63
13. Титульний аркуш книжки Т. Г. Гекслі «Білковина» (Львів, 1879)	65
14. Титульний аркуш книжки Г. Шеля «Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині» (Львів, 1879)	69
15. Літературно-політичний місячник «Громадський друг» (Львів, 1878)	75
16. Збірка «Дзвін» (Львів, 1878)	77
17. Збірка «Молот» (Львів, 1878)	79
18. Титульний аркуш книжки І. Франка «Дума про Маледикта Плосколоба» (Львів, 1878)	81

19. Титульний аркуш книжки І. Франка «Дума про Наума Безумовича» (Львів, 1879)	83
20. Титульний аркуш книжки «Мартовское движение студентов Киевского университета 1878 года» (Львів, 1878)	87
21. Титульний аркуш книжки «Нова віра на Україні» (Львів, 1878)	89
22. «Програма галицьких соціалістів» (Львів, 1881)	93
23. Робітнича газета «Ргаса» (Львів, 1878)	97
24. Іван Франко. Фото 1881 року	99
25. Часопис «Світ» (Львів, 1881)	113
26. Титульний аркуш поеми Т. Шевченка «Марія» (Женева, 1882)	117
27. Обкладинка книжки М. Драгоманова «Историческая Польша и великорусская демократия» (Женева, 1882)	118
28. Щоденник «Kurjer Lwowski» (Львів, 1887)	121
29. Титульний аркуш брошури білоруською мовою «Staraja Pryzkazka» («Старая прысказка», Львів, 1887)	122
30. Обкладинка книжки «В дорогу!» (Львів, 1884)	129
31. Вірш І. Франка «В дорогу!» з однойменної книжки (1884)	130
32. Обкладинка творів В. Навроцького (Львів, 1884)	135
33. Титульний аркуш творів В. Навроцького (Львів, 1884)	136
34. Обкладинка книжка М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» (Львів, 1887)	153
35. Посвята автора діячам «Руської Трійці» (із книжки М. Павлика «Про русько-українські народні читальні»)	154
36. Часопис «Товариш» (Львів, 1888)	158
37. Обкладинка творів О. Шухевича «Переводи і наслідованя» (Львів, 1883)	163

38. Титульний аркуш творів О. Шухевича (Львів, 1883)	164
39. Іван Франко з дружиною Ольгою Хоружинською. Київ. Фото. 1886	165
40. Обкладинка оповідань І. Франка «Галицькі образки» (Львів, 1885)	166
41. Титульний аркуш першого видання збірки І. Франка «З вершин і низин» (Львів, 1887)	169
42. Посвята автора з першого видання збірки І. Франка «З вершин і низин» (Львів, 1887)	170
43. Пролог (гімн) до першого видання збірки І. Франка «З вершин і низин» (Львів, 1887)	172
44. Пролог (гімн) до другого видання збірки І. Франка «З вершин і низин» (Львів, 1893)	173
45. Титульний аркуш другого видання збірки І. Франка «З вершин і низин» (Львів, 1893)	177
46. Титульний аркуш окремого відбитка поеми І. Франка «Панські жарти» (Львів, 1893)	181
47. Обкладинка збірки «Веселка» (Львів, 1887)	185
48. Титульний аркуш збірки «Веселка» (Львів, 1887)	186
49. Обкладинка збірника «Ватра» (Стрий, 1887)	191
50. Жіночий альманах «Перший вінок» (Львів, 1887)	196
51. Іван Франко. Фото 1890 року	203
52. Перша книжка серії «Літературно-наукова бібліотека» – твір Т. Шевченка «Перебендя» (Львів, 1889). Титульний аркуш	208
53. Обкладинка книжки І. Франка «Іван Вишенський і его твори» (Львів, 1895)	211
54. Титульний аркуш драми І. Франка «Кам'яна душа» (Львів, 1895)	212
55. Титульний аркуш трагедії Софокла «Едіп цар» (Львів, 1894)	215

56. Титульний аркуш книжки І. Франка «Радикальна тактика» (Львів, 1898)	223
57. Обкладинка книжки І. Франка «Як пан собі біди шукав» (Львів, 1896)	224
58. Іван Франко. Фото 1896 року	229
59. Титульний аркуш другого тому корпусу «Апокрифів і легенд» (Львів, 1899)	233
60. Титульний аркуш збірника документів І. Франка «Громадські шпихліри в Галичині» («Українсько-руський архів», т. II, Львів, 1907)	234
61. Титульний аркуш головного періодичного видання Наукового товариства ім. Шевченка «Записки НТШ» (Львів, 1905)	236
62. Титульний аркуш першої частини перекладу Гомерової «Іліади» в інтерпретації С. Руданського (Львів, 1903)	241
63. Титульний аркуш другої частини перекладу Гомерової «Іліади» в інтерпретації С. Руданського (Львів, 1903)	242
64. Видання творів Ю. Федьковича, яке здійснив М. Драгоманов (Київ, 1876). Зверху – автограф упорядника	257
65. Титульний розгорт першого тому «Писаня Осипа Юрія Федьковича» (Львів, 1902)	259
66. Титульний розгорт другої частини третього тому «Писаня Осипа Юрія Федьковича» (Львів, 1902)	271
67. Титульний розгорт другого тому «Кобзаря» Т. Шевченка (Львів, 1908)	279
68. Іван Франко. Фото 1898 року	283
69. Титул і зворот титулу збірки І. Франка «Obrazki galicyjskie» із записами Б. Барвінського. Книжка належить Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка	287
70. Титульний аркуш книжки І. Франка «Малий Мирон і інші оповідання» (Львів, 1903)	295

71. Титульний аркуш збірки оповідань І. Франка «З бурливих літ». Книжка видана накладом А. Хойнацького (Львів, 1903)	296
72. Титульний аркуш збірки оповідань І. Франка «Маніпулянтка». Книжка видана накладом А. Хойнацького (Львів, 1904)	299
73. Титульний аркуш збірки оповідань І. Франка «Батьківщина і інші оповідання» (Київ, 1911)	300
74. Іван Франко. Фото 1904 року	305
75. Літери ВС – логотип УРВС	325
76. Титульний аркуш антології «Акорди» (Львів, 1903)	329
77. Ініціали до текстів. Відсутні літери абетки: Е, Є, Ж, И, Ї, Й, Р, Ф, Х, Ц, Ш, Ю	335
78. Зразки ілюстративного матеріалу пера Ю. Панькевича до антології «Акорди» (Львів, 1903)	347
79. Титульний аркуш останньої повісті І. Франка «Великий шум» (Київ, 1907)	367
80. Іван Франко. Фото 1910 року	375
81. Друге видання казки І. Франка «Лис Микита» (Львів, 1896)	379
82. Перше видання поеми І. Франка «Мойсей» (Львів, 1905)	380
83. Монографія І. Франка «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910, наклад УРВС)	393
84. Збірка науково-публіцистичних праць І. Франка «Молода Україна» (Львів, 1910, наклад УРВС)	396
85. Титульний аркуш критичних статей І. Франка «Причинки до історії України-Руси» (Львів, 1912, наклад автора)	406
86. Збірка І. Франка «В наймах у сусідів» (Львів, 1914, наклад автора)	423
87. Титульний аркуш збірки поезій І. Франка «Давне і нове» (Львів, 1911, наклад УРВС)	425

88. Титульний аркуш книжки «Wielka utrata» (Львів, 1914)	428
89. Іван Франко. Фото 1913 року	449
90. Титульний аркуш книжки Є. Єлачіча «Крайня північ – вітчизна людськості» (Львів, 1910)	456
91. Титульний аркуш збірки І. Франка «Цар і аскет» (Львів, 1910)	458
92. Титульний аркуш книжки «Три святі грішниці» (Львів, 1910)	466
93. Титульний аркуш книжки О. Герцена «Спомини з еміграції» (Львів, 1911)	467
94. Титульний аркуш збірки творів Менандра (Львів, 1911)	469
95. Титульний аркуш першого випуску серії «Міжнародна бібліотека» збірки О. Афанасьєва-Чужбинського «Українські поезії» (Львів, 1912)	476
96. Титульний аркуш й ілюстрації до Франкового перекладу творів Алкея і Сапфо (Львів, 1913)	481
97. Відбитки обкладинки й передмови І. Франка до нездійсненого випуску перекладу німецькою мовою першої сцени «Welkiej utraty» у серії «Міжнародна бібліотека» (1915)	482
98. Титульний аркуш Франкового перекладу драматичних творів О. Пушкіна (Львів, 1914; книжка побачила світ 1917 року)	497
99. Обкладинка Франкового перекладу Й. В. Гете «Герман і Доротея» (Львів, 1917)	504

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Інституції, установи

1. ІЛ... ВР – Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописів.
2. НБУВ... ІР – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів.
3. ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. ВР – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів.
4. ДАЛО – Державний архів Львівської області, Львів.
5. ЦДІА України у Києві – Центральний державний історичний архів України у Києві.
6. ЦДІА України у Львові – Центральний державний історичний архів України у Львові.
7. ДАРФ – Державний архів Російської Федерації, Москва.
8. НБ ЛНУ ім. І. Франка. ВРСРК – Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка. Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка.

Основні друковані джерела

1. Поклики в тексті та підрядкові поклики на Зібрання творів Івана Франка в 50 т. (Київ: Наукова думка, 1976–1986) – в квадративих дужках: перша цифра означає том, друга, курсивом, сторінку.
2. Матеріали... Листування... – Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Т. 1: Листування І. Франка і М. Драгоманова / Всеукр. Акад. Наук. Комісія Захід. України / Упоряд. М. Возняк. – Київ, 1928. – 508 с.
3. Переписка... (із зазначенням тому і сторінки) – Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом: У 8 т. / Зібрав і зладив М. Павлик. – Львів; Чернівці, 1901–1912.

SUMMARY

The activity of Ivan Franko as a publisher amounts to a unique phenomenon in Ukrainian culture of the last quarter of the 19th – the early 20th cc. Franko elaborated the theoretical foundations of publishing in Ukraine. A series of his contributions to this effect, in particular his paper *Some Notes on Running Our Publishing Houses*, 1882, deserves to be seen as exemplary by way of constructivism as regards the choice of books to be published and the distribution of implementation efforts on the part of the then existing Ukrainian publishing houses in Halychyna. Franko's publishing activity was manifold. He participated in seven publishing projects: *Tiny Library (1878–1880)*, *Scholarly Library (1880)*, *Literary-Scholarly Library (1889–1897)*, *Rural Library (1896–1899)*, *International Library (1912–1914)*, *World Library (1914–1916)*. Each of them had its target readership, providing a boost for subsequent publishing endeavours exerted in Halychyna by Olesnytskyi (*The Ukrainian Library*, 1884–1886), Belei (*Library of Prose Published in the «Dilo»*, 1881–1906) and Nasalskyi (*Library for Ukrainian Youth*, 1894–1913) as well as somewhat later for the Ukrainian Publishing Union (*Literary-Scholarly Library*, in three sets). The writer was an active member of the Shevchenko Scholarly Society and the Ukrainian Publishing Union making a tangible contribution to the publishing strategies of these institutions. Franko was also quite active in collecting the help of sponsors, such as Khoynatskyi and some others.

Franko sacrificed a lot of his time in the 1880s preparing for publication the literary legacy of Shukhevych and the scientific-publicist works by Navrotskyi. In this way he was moulding his personal views on textology, issues of choosing, compiling and commenting the material to be published attaining the invaluable experience of the editor which he would use most fully when working at the Shevchenko Scholarly Society in Lviv. These qualifications proved indispensable for the publication of the academic edition of Shevchenko's *Kobzar* (appeared in two volumes) as well as the works of Rudanskyi and Fedkovych.

Starting from 1895 Franko authored a number of papers in the *Transactions of the Shevchenko Scholarly Society*. He also contributed to the first volumes of specialized editions such as *the Ethnographic Collection*, *Materials on Ukrainian Ethnography*, *The Ukrainian Archive*. The very

appearance of some of the *Society's* periodicals would hardly have been possible without him. The writer's influence on the publications testify to the fact that Franko had become one of the key figures in the Ukrainian Humanities at the time.

As a pioneering expert in the field capable of generating ideas for the future Franko took pains to put them into practice. His personal volumes appearing at the time set publishing standards in general (*From the Heights and the Depths* and *Accords*) and for scholarly publications in particular (*Apocrypha and Legends from Ukrainian Manuscripts* in 5 volumes, 1899–1910; *Ukrainian Proverbs and Sayings from Halychyna*, 1901–1910, containing over 30,000 entries).

Franko was also among the founders of the *Ukrainian Publishing Union* (launched in 1899) and probably its most prolific contributor, translator, and editor. At the turn of the 20th c. apart from publishing his own works Franko initiated a ten volume edition of Shakespeare's plays translated by Kulish. Franko was involved in the publishing of 55 series and one-volume titles. Franko's early collections *Sketches from Halychyna* and *In the Sweat of the Brow* provide us with a psychological cross-section of life in Halychyna of his time. Here the historical flashbacks into the events of the 1848 revolution and the abolition of serfdom amount to an unprecedented source of information indispensable for historical and literary studies. The writer's last piece of prose *The Great Noise* is also quite instructive in this respect. The history of this publication under the editorship of Mykhailo Hrushevskyi is a curious bibliological story contributing to its author's own life-path. The bibliological analysis of *Moses*, 1905, provides us with the possibility of establishing the real time when Franko made up his mind to write this poem. The conception common in the Soviet studies of Franko claiming that *Moses* had something to do with the revolutionary events of 1905 in Russia was refuted. Another point failing to bear the brunt of criticism concerns the assumption that Franko was struck with the idea of writing *Moses* after he met Herzl, creator of modern Zionism, in Vienna in 1893. More reliable sources, however, testify to the fact that Franko had a clear idea of writing *Moses* at least half a year before that event under the influence of the discussion of Ustyianovych's legacy in the summer of 1882 when the writer was staying with the Reverend Sylvestr Lepkyi at the village of Zhukiv close to Berezhany. The first manifestation of this idea is visible, quite surprisingly, in the second edition of *Fox the Sly* in 1896.

The study of Franko's controversial book *Wielka Utrata* (*The Great Loss*) suggests that this publishing project was a kind of the author's repentance for his paper *Ein Dichter des Verrates* (*A Poet of Betrayal*), 1897. Here some apt points are made as regards Mickiewicz's attempts to find justification for betrayal in some of his works. Yet Franko was probably wrong in assuming an incarnation of the Wallenrodian idea in the Polish poet. It is more likely that the poem *Wielka Utrata* should not have been written by Mickiewicz himself though Franko was of the opposite opinion. Hypothetically, it was authored by somebody who participated in the events of 1830–1831. Though the poem is far from being perfectly artistically it represented the anti-Russian feelings in the Polish society. It is an interesting psychological-historical document of the time. Besides the text of the poem itself Franko also included into this book a hitherto lesser known foreword and a couple of his own translations from Mickiewicz. For this matter the said book is still waiting for unbiased Ukrainian and Polish researchers.

The publishing activity of Franko became a major component of the national-political movement and one of the key factors in the process of spreading its popularity. It moulded and expanded the rising ranks of Ukrainian intellectuals who had embarked on the noble path of public self-sacrifice. Franko joined the democratic programme of the cultural and economic development of the Ukrainian people striving for political freedom quite vehemently. His whole activity is a vivid manifestation of the humanistic and democratic essence of the Ukrainian cause.

In the course of the 1870–80s the prime aim of Franko's publishing activity lay in invigorating the social-political and public life in general. Later on he turned to social-cultural aims. This transformation was traceable, among other things, from the priorities in his publishing activity: the works of world classics, sources of Ukrainian history, juxtaposition of the events of world culture and the Ukrainian cultural history.

Franko's life philosophy predetermined his whole publishing activity. The latter provided guidelines to be followed for decades. Franko tended to take into account the relevant all-European experience. The Ukrainian readership received its first chance to get acquainted with the predominant political and cultural trends in Europe of that time.

Franko's publishing activity teems with valuable ideas previously little known to the general public. They are of significance for our vision of Ukrainian history and culture and help us to become more known to the world.

ZUSAMMENFASSUNG

Iwan Franko als Herausgeber ist eine einzigartige Erscheinung der ukrainischen Kultur im letzten Viertel des XIX. bzw. Anfang des XX. Jahrhunderts. Er hat die theoretischen Grundlagen des Buchdruckes in der Ukraine (eine Reihe in Form von Artikeln zu diesem Thema u.a. «Einige Worte darüber, wie man unsere Volksverlage gründen und führen kann», 1882) verfasst. Er ist ein Muster der Herangehensweise sowohl zur Thematik des Buchdruckes als auch zu seiner praktischen Realisierung mit den zu dieser Zeit in Galizien vorhandenen ukrainischen Verlagen. Auf diesen Grundlagen begann Franko seine ganze Verlagstätigkeit: eigene, einschließlich sieben Verlagsserien: «Dribna biblioteka» («Eine winzige Bibliothek») (1878–1880), «Naukowa biblioteka» («Wissenschaftliche Bibliothek») (1881), «Literaturno-naukowa biblioteka» (Literaturwissenschaftliche Bibliothek) (1889–1897), «Chlopska biblioteka» (Bauernbibliothek) (1896–1899), «Uniwersalna biblioteka» (Uniuersalbibliothek) (1910–1912), «Mizhnarodna biblioteka» (Internationale Bibliothek) (1912–1914), «Wseswitnja biblioteka» (Gesamtweltbibliothek) (1914–1916). Dijenigen, die auf einen konkreten Leser ausgerichtet waren, waren auch später Vorbild für die weitere Aktivierung des Verlagsgeschäftes, das in Galizien J. Olesnyckyj («Ruthenisch-ukrainische Bibliothek», 1884–1886), I. Belej («Bibliothek der bekanntesten Erzählungen aus «Dilo», 1881–1906), J. Nasalskyj («Bibliothek für die ruthenische Jugend», 1894–1913) durchführten, später der ukrainisch-ruthenische Verlagsverein im Projekt «Literaturwissenschaftliche Bibliothek» (in drei Serien). I. Franko beteiligte auch die Spender (A. Chojnackyj und andere), arbeitete aktiv im Schewtschenko-Wissenschaftsverein und im ukrainisch-ruthenischen Verlagsverein, an dessen Verlagsprogrammen er unmittelbar beteiligt war, und außerdem war er einer der wichtigsten Ideologen aller Verlagsprojekte dieser Einrichtungen.

Während der 80-er Jahre des XIX. Jahrhunderts bereitete I. Franko den literarischen Nachlass von O. Schuchewytsch sowie wissenschaftliche und publizistische Werke von W. Nawrockyj auf die Herausgabe vor. Er entwickelte eine individuelle Herangehensweise an Probleme der Textologie, Komplektation und Materialsuche und des Kommentierens und sammelte Erfahrung als Redakteur, die er später bei der Arbeit im Schewtschenko-Wissenschaftsverein in Lwiw nutzte. Sein wissenschaftliches

und redaktionelles Talent zeigte Franko vor allem bei der Vorbereitung zum Druck, insbesondere bei den akademischen Sammlungen der Werke von S. Rudanskyj, I. Fed'kowycsch, T. Schewtschenko («Kobsar» in zwei Bänden, 1908).

Mit dem ersten Band (1895) beginnend, beteiligte sich I. Franko an der wissenschaftlichen Hauptperiodik – «Notizen von NTSch» (Schewtschenko – Wissenschaftsverein), wo er aktiv seine Materialien publizierte. Er schuf auch andere Wissenschaftsserien des Vereins: «Ethnographische Sammlung», «Materialien zur ukrainischen Ethnologie», «Ukrainisch-ruthenisches Archiv», Fachveröffentlichungen der Kommissionen und Sektionen von NTSch. Der Einfluss von I. Franko auf die wissenschaftlichen NTSch-Programme, das fachliche Niveau der Druckvorbereitung (von Büchern) und Veröffentlichungsserien zeigen, daß er zu einem wichtigen Schöpfer der für ihn zeitgenössigen humanitären Geistes der Wissenschaft geworden war.

Nachdem er zu einem der ersten Theoretiker der Bücherkunde in der Ukraine geworden war und in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts das Verlagswesen bestimmte, setzte I. Franko einige Ideen in die Praxis um. Eine Reihe der Verlagsprojekte von I. Franko hat nicht nur eine einzigartige Bedeutung für die Entwicklung des Verlagswesens, sondern bietet auch ein Vorbild des Ordnen und der Buchausstattung des ukrainischen Buches (Sammlung «Z werschyn i nyzyn», «Von Höhen und Tiefen»), 1893; «Akordy» («Akkorde») 1903, ein Muster der gründlichen und ernsthaften Herangehensweise zur Veröffentlichung des wissenschaftlichen Buches («Apokryfy i legendy z ukrajinskych rukopysiw») («Apokryphe und Legenden aus den ukrainischen Handschriften») in 5 Bänden, 1899–1910), der Folklorwerke mit grundlegenden Kommentaren und einem wissenschaftlichen Apparat («Galizisch-ruthenische Sprichwörter» in 3 Bänden, 6 Auflagen, 31091 Einträge, 1901–1910, was ein gutes Beispiel der herausragenden Errungenschaften der ukrainischen Paremiologie ist).

I. Franko war einer der Gründer und einer der fruchtbarsten Autoren, Übersetzer und Redakteure des starken galizischen Verlags – «Ukrainisch-ruthenischer Verlagsverein» (im Betrieb ab 1899). Eben zu dieser Zeit, zur Zeit der Jahrhundertwende, begann er im URV eine Reihe von Bänden mit eigener Poesie und Belletristik zu veröffentlichen, zwei von 10 Bänden von Shakespeares Dramen in der Übersetzung von P. Kulisch, Bereich “kleinere Prosa” (zuerst mit der Auflage von A. Chojnackyj, und weiterhin – URV) und viele andere Werke und Übersetzungen. Insgesamt beteiligte sich I. Franko an der Herausgabe von 55 Serien – und Einzelausgaben URV. Im Bereich der “kleineren Prosa”, begründet mit den Sammlungen «Halycki obrazky» («Galizische Bilder») und «W poti tschola» («Anstrengende Arbeit»), machte I. Franko einen psychologi-

schen Schnitt des modernen Lebens in Galizien, und historische Exkurse über das Revolutionsjahr 1848, besonders über die, worin er sich gründlicher als zeitgenössischer Historiker auskannte, und so ergaben sich einzigartige Materialien für die Geschichte und für die Literaturwissenschaft. Der Leser hat von keinem anderen Schriftsteller bessere Materialien bekommen. In diesem Stil ist auch seine letzte Erzählung «Welykyj schum» («Der große Lärm») geschrieben. Zusammen mit den in Kyjiw unter Redaktion von M. Hruschewskyj herausgegebenen Geschichten bilden sie eine einzigartige Bibliographiestudie und beleuchten weniger bekannte Seite der Biographie des Schriftstellers.

Die Untersuchung des Poems von I. Franko «Mojsej» («Moses») (1905), auch bibliographischen Charakters, eröffnet die Möglichkeit seine Entstehungszeit zu bestimmen. Die sowjetische Frankoforschung lehnte die Idee, daß die Erscheinung des Werks durch die Revolutionereignisse 1805 im Russischen Imperium bedingt ist, als wissenschaftlich untauglich ab. Auch die These, daß das Schaffensvorhaben nach dem Treffen von I. Franko und dem Schöpfer der Theorie des neueren Zionismus T. Herzl in Wien 1893 entstanden ist, wurde kritisiert. Glaubwürdige Quellen zeugen davon, dass das Vorhaben, «Mojsej» zu schaffen, mindestens ein halbes Jahr zuvor, unter dem Einfluß der Diskussion über das Schaffen von K. Ustyjanowytsch, die im Sommer 1892 während des Besuchs des Pfarrers Sylwestr Lepkyj im Dorf Zhukiw im Berezhany Gebiet stattfand, entstand. Das erste Resultat dieses Vorhabens sehen wir – scheint es auch seltsam – in der zweiten Ausgabe von «Lys Mykyta» («Fuchs Mykyta») (1896).

Wissenschaftliche Studien an dem kontroversen Buch von I. Franko «Wielka utrata» überzeugen uns davon, daß sein Projekt ein Ausdruck der Reue über den Artikel «Ein Dichter des Verrates» (1897) war. Der ukrainische Dichter hatte kein Recht, seine möglichen Gedanken über die Tendenzversuche von A. Mickiewicz zu äußern, den Verrat in einigen seiner Werke zu rechtfertigen; und auch weiterhin von den Spuren des Wallenrodismus im Schaffen des polnischen Propheten zu sprechen. Das Poem «Wielka utrata» stammt offensichtlich nicht von A. Mickiewicz, obwohl I. Franko auf dem Gegenteil bestanden hat. Der Versuch seine hypothetischen Autoren zu bestimmen, zeigte interessante Ergebnisse. Der Autor war wahrscheinlich Teilnehmer der Ereignisse von 1830–1831, und neben der künstlerischen Unvollkommenheit des Poems, spiegelt es Stimmungen eines Teils der polnischen Gesellschaft wieder, verfügt über antizaristische Tendenzen und ist ein einzigartiges historisch-psychologisches Dokument der damaligen Zeit. Außer dem Manuskript des Poems veröffentlichte I. Franko noch ein wenig bekanntes Vorwort und seine eigenen Übersetzungen von A. Mickiewicz's Werken. Darum wartet das

Buch «Wielka utrata» noch auf die unvoreingenommenen ukrainischen und polnischen Forscher.

Die Herausgabebetätigkeit wurde zum Bestandteil der nationalpolnischen Bewegung, zum wichtigen Faktor ihrer Verwandlung in die Massenbewegung. Sie formte und erweiterte den Kreis der neuen ukrainischen Intelligenz, die auf gesellschaftlicher Ebene zu arbeiten begann. I. Franko war einer der aktuellen Vertreter des demokratischen Programms der kulturellen und wirtschaftlichen Entwicklung des ukrainischen Volkes, das sich auf dem Weg zur politischen Freiheit befand. Die Tätigkeit von I. Franko ist Bestätigung der These des ausgesprochenen Demokratismus und Humanismus der ukrainischen Nationalidee.

Während in den 70–80 Jahren des XIX. Jahrhunderts das Hauptziel der Herausgabebetätigkeit von I. Franko in dem Aktivieren der sozial-politischen Bewegung und des gesellschaftlichen Lebens insgesamt bestand, so änderte er es in den späteren Perioden in die gesellschaftlich-kulturelle Richtung, und davon zeugt die Thematik der Ausgaben und Seriena Ausgaben: Politische Verbreitung hervorragender Werke der Weltklassik, Veröffentlichung von Quellen zur Geschichte der Ukraine, Einflechtung der Ereignisse der Weltkultur in den Kontext des kulturellen Reichtums des ukrainischen Volkes vergangener Epochen.

Weltanschauliche Positionen von I. Franko bedingten auch den Charakter seiner buchverlegerischen und wissenschaftlichen Konzeption. Die Herausgabebetätigkeit von I. Franko war richtungweisend für die folgenden Jahrzehnte, und beeinflusste das Verlagswesen insgesamt, formte Tendenzen der Herausgabefrage in der Ukraine insgesamt. I. Franko und seine Gleichgesinnten stützten sich in ihrer Herausgabebetätigkeit auf das europäische Vorbild, gaben sich viel Mühe, um den ukrainischen Leser mit den Ideen, die im politischen und kulturellen Leben des damaligen Europa herrschten, bekanntzumachen.

Die Untersuchung des verlegerischen Wirkens von I. Franko offenbart sein bisher unbekanntes, wissenschaftlich fundiertes Betätigungsfeld im Bereich des Verlagswesens und gewährt somit weltweite Einsicht in das kulturelle Erbe des ukrainischen Volkes.

RESUME

Iwan Franko jako edytor jest unikalnym zjawiskiem kultury ukraińskiej ostatnie ćwierci XIX – początku XX wieku. Opracował on bowiem zasady edytorstwa na Ukrainie (jego artykuły na ten temat, w tym – między innymi – «Kilka słów o tym, jak uporządkować i prowadzić nasze wydawnictwa ludowe» (1882), są wzorem problemowego podejścia do tematu i do jego realizacji w ówczesnych wydawnictwach ukraińskich Galicji. Na tych zasadach opierał I. Franko całą swoją działalność edytorską. Była to przede wszystkim jego własna działalność w siedmiu seriach wydawniczych: «Drobna Biblioteka» (1878–1880), «Biblioteka Naukowa» (1881), «Biblioteka Literacko-Naukowa» (1889–1897), «Biblioteka Chłopska» (1896–1899), «Biblioteka Uniwersalna» (1896–1899), «Biblioteka Międzynarodowa» (1912–1914), «Biblioteka Światowa» (1914–1916), które były adresowane dla określonego czytelnika, a później były wzorem dla aktywizacji procesu wydawniczego, prowadzonego w Ukrainie przez E. Oleśnickiego («Biblioteka Rusko-ukraińska», 1884–1886), I. Beleja («Biblioteka Najśłynniejszych Powieści «Diła», 1881–1906), J. Nasalskiego («Biblioteka dla Młodzieży Ruskiej», 1894–1913), a potem przez Ukraińsko-Ruską Spółkę Wydawniczą w projekcie wydawniczym «Biblioteka Literacko-Naukowa» (w trzech seriach). I. Franko pozyskiwał dla swoich prac edytorskich darczyńców (A. Chojnacki i inni), aktywnie pracował w Towarzystwie Naukowym imienia Szewczenki oraz Ukraińsko-Ruskiej Spółce Wydawniczej, bezpośrednio uczestniczył w ich programach wydawniczych, występował jako jeden z głównych inspiratorów wszystkich projektów wymienionych instytucji.

W latach 80-tych XIX wieku I. Franko przygotowywał do edycji spuściznę literacką O. Szuchewycza, utwory naukowe i publicystyczne W. Nawrockiego, formował swoje indywidualne podejście do problemów tekstologii, doboru, kompletowania i komentowania materiału, nabywał doświadczenia redaktorskiego, z którego później skorzystał, pracując w Towarzystwie Naukowym imienia Szewczenki we Lwowie. Talent naukowca i redaktora I. Franko przejawiał szczególnie podczas przygotowania do druku utworów zebranych S. Rudańskiego, J. Fedkowicza, T. Szewczenki («Kobzar» w dwóch tomach, 1908).

I. Franko aktywnie publikował swoje materiały w głównym naukowym periodyku – «Zapyskach NTSz», począwszy od ich pierwszego tomu (1895), był uczestnikiem i twórcą innych naukowych serii Towarzystwa:

«Zbioru Etnograficznego», «Materiałów do Etnologii Ukraińskiej», «Archiwum Ukraińsko-ruskiego», oddzielnych wydań komisji oraz sekcji Naukowego Towarzystwa imienia Szewczenki. Wpływ I. Franki na opracowanie naukowych wydawniczych programów Towarzystwa, fachowy poziom edytorskiego przygotowania książek i serii wydawniczych wyraźnie świadczą o jego czołowym miejscu wśród twórców ówczesnej bibliologii.

I. Franko, będąc jednym z pierwszych teoretyków nauki o książce w Ukrainie, w drugiej połowie XIX wieku określił główne kierunki rozwoju edytorstwa i realizował swoje zasady w praktyce. Szereg projektów wydawniczych I. Franki ma znaczenie nie tylko dla rozwoju ogólnego procesu wydawniczego. Jest on również wzorem pracy nad nadaniem odpowiedniej zewnętrznej szaty książce ukraińskiej (zbiory «Z wierchów i nizyn», 1893; «Akordy», 1903), poważnie przemyślanego podejścia do wydania książki naukowej («Apokryfy i legendy z rękopisów ukraińskich» w pięciu tomach, 1899–1910), utworów folklorystycznych z fundamentalnym komentarzem i aparatem naukowym («Galicyjsko-ruskie przysłowia ludowe» w trzech tomach, 6-ciu częściach, 31091 haseł, 1901–1910, które stanowią wzór wybitnych osiągnięć paremiologii ukraińskiej).

I. Franko był jednym z założycieli i najbardziej owocnym autorem, tłumaczem i redaktorem potężnego wydawnictwa galicyjskiego – Ukraińsko-Ruskiej Spółki Wydawniczej, działającej od r. 1899. Właśnie wówczas, na przełomie wieków, I. Franko zaczął wydawać w URSW szereg tomów własnej poezji oraz beletrystyki, nieco później – dziesięciotomowe wydanie dramatów W. Szekspira w tłumaczeniu P. Kulisza, “małą prozę” (najpierw nakładem A. Chojnackiego, potem URSW) i inne utwory – tak autorskie, jak i tłumaczone. Ogólnie rzecz biorąc, I. Franko uczestniczył w 55 wydaniach URSW – seryjnych i pozaseryjnych. Wśród utworów “małej prozy”, zapoczątkowanej zbiorami «Obrazki galicyjskie», «W pocie czoła» I. Franko dokonał swoistego psychologicznego przeglądu ówczesnego życia Galicji, a jego odwołania do historycznego okresu rewolucji 1848 r., zniesienia pańszczyzny w kraju (o czym wiedział doskonale od ówczesnych historyków) ujawniły unikalne materiały dla literaturoznawstwa i nauki historycznej. Właśnie w taki sposób została napisana ostatnia powieść pisarza «Wielki szum». Historia jej wydania w Kijowie pod redakcją M. Hruszewskiego, będąca przedmiotem badań autora tej pracy, wnoszą nieznaną dotychczas szczegóły do biografii Iwana Franki.

Badania poematu I. Franki «Mojżesz» (1905), w tym między innymi o charakterze bibliologicznym, umożliwiły ustalenie realnego czasu zarodku idei jego napisania. Została odrzucona, jako nieprzekonywająca, wersja radzieckich badaczy twórczości Franki, według której powstanie utworu wywołały rewolucyjne wydarzenia 1905 r. w Imperium Rosyjskim. Nie wytrzymała krytyki teza, że pomysł napisania poematu powstał po spotka-

niu I. Franki we Wiedniu w r. 1893 z twórcą nowoczesnego syjonizmu T. Herzlem. Całkiem wiarygodne źródła świadczą, że zamiysł napisania «Mojżesza» powstał przynajmniej pół roku wcześniej, pod wpływem dyskusji o twórczości K. Ustyjanowicza latem 1892 r., kiedy I. Franko odwiedził ks. Sylwestra Łepkiego w Żukowie na Brzeżańszczyźnie. Pierwszą poetycką realizację tego pomysłu widzimy – jak dziwnie by to wyglądało – w drugim wydaniu «Lisa Mykyty» (1896).

Bibliologiczne studia o kontrowersyjnej książce «Wielka utrata» przekonują, że ten projekt wydawniczy I. Franki był jego swoistą ekspiacją za artykuł «Ein Dichter des Verrates» (1897). Ukraiński poeta chyba rzeczywiście nie miał racji, gdy po wypowiedzeniu całkiem słusznym rozważań z powodu tendencyjnych prób A. Mickiewicza, który w niektórych swych utworach usprawiedliwiał zdradę, mówił o odzwierciedleniu idei wallenrodyzmu w całokształcie twórczości polskiego wieszczka. Poemat «Wielka utrata» oczywiście jednakże nie był napisany przez A. Mickiewicza, chociaż I. Franko wypowiadał przeciwstawny pogląd. Próba określenia hipotetycznych autorów poematu dała dość ciekawe rezultaty. Najprawdopodobniej autorem poematu był uczestnik wydarzeń 1830–1831 r. Mimo artystycznej niedoskonałości, poemat odbija nastroje części społeczeństwa polskiego i jest wyraźnie skierowany przeciw caratowi. Jest to swoisty historyczno-psychologiczny dokument owych czasów. Oprócz rękopisu poematu, I. Franko opublikował mało znaną przedmowę oraz szereg własnych tłumaczeń utworów A. Mickiewicza. Więc książka «Wielka utrata» nadal czeka na obiektywnych ukraińskich i polskich badaczy.

Wydawnicza działalność I. Franki została częścią składową ruchu narodowo-politycznego, ważnym czynnikiem jego przemiany w ruch masowy. Kształtowała i poszerzała kręgi nowej inteligencji ukraińskiej, która zaczynała pracę na niwie społecznej. I. Franko był jednym z czynnych przedstawicieli demokratycznego programu społecznego i kulturalnego rozwoju narodu ukraińskiego, pragnącego swobody politycznej. Działalność I. Franki jest jaskrawym potwierdzeniem tezy o niewątpliwym demokracyzmie i humanizmie ukraińskiej idei narodowej.

Jeżeli w 70–80 latach XIX w. I. Franko uważał za kamień węgielny swej działalności wydawniczej aktywizację ruchu socjalno-politycznego i w ogóle życie społeczne, to w późniejszych okresach zmienił orientację na cele społeczno-kulturalne. Świadczy o tym tematyka dzieł, które wydawał, oraz jego serie wydawnicze: arcydzieła klasyki światowej, publikacje źródeł do historii Ukrainy, wprowadzenie wydarzeń kultury światowej do kontekstu historycznych osiągnięć kultury narodu ukraińskiego.

Światopoglądowe stanowisko I. Franki uwarunkowało charakter jego własnej edytorskiej i bibliologicznej koncepcji. Ponadto jego wydawnicza działalność wytyczyła dalsze kierunki i prądy na dziesięciolecia, ukształ-

towała ogólne tendencje edytorstwa w Ukrainie. I. Franko i jego zwolennicy w swoich projektach wydawniczych opierali się na doświadczeniach europejskich, dokładali sił do zapoznania ukraińskiego czytelnika z ideami, wytyczonymi w politycznym i kulturalnym życiu ówczesnej Europy.

Badanie edytorskiej działalności I. Franki ujawnia, dotychczas praktycznie nieznane ogółowi, bibliologiczne i źródłoznawcze aspekty, które mają ważne znaczenie dla kompleksowego rozumienia rozwoju dziejów i kultury narodu ukraińskiego, a jednocześnie będą sprzyjać zaznajomieniu się wspólnoty światowej z jego osiągnięciami.

РЕЗЮМЕ

Иван Франко как издатель – уникальное явление украинской культуры последней четверти XIX – начала XX ст. Он разработал теоретические основы книгоиздательства в Украине (написана серия статей на эту тему, в частности «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людові видавництва», 1882), его труды – образец проблемного подхода и к вопросам книгоиздания, и к его практической реализации в украинских издательствах Галичины того времени. На этих основах базировалась вся издательская деятельность И. Франко: собственная, в т. ч. в семи издательских сериях: «Дрібна бібліотека» (1878–1880), «Наукова бібліотека» (1881), «Літературно-наукова бібліотека» (1889–1897), «Хлопська бібліотека» (1910–1912), «Універсальна бібліотека» (1910–1912), «Міжнародна бібліотека» (1912–1914), «Всесвітня бібліотека» (1914–1916), имеющих определенное читательское назначение и позже превратившихся в образцы для дальнейшей активизации издательского дела, которое реализовали в Галичине Е. Олесницький («Русько-українська бібліотека», 1884–1886), И. Белей («Бібліотека найзнаменитіших повістей «Діла», 1881–1906), Ю. Насальский («Бібліотека для руської молодіжи», 1894–1913), вскоре «Українсько-руська Видавнича Спілка» в проекте «Літературно-наукова бібліотека» (в трех сериях). И. Франко привлекал также меценатов (А. Хойнацкого и др.), активно работал в «Науковому товаристві імені Шевченка» и в «Українсько-руській Видавничій Спілці», имея непосредственное отношение к их издательским программам, а также являясь одним из главных идеологов всех издательских проектов этих организаций.

В 80-е годы XIX ст. И. Франко осуществлял подготовку к печати литературного наследия О. Шухевича, научных и публицистических трудов В. Навроцкого. В это время происходило формирование его собственного подхода к проблемам текстологии, он осуществлял комплектацию и подбор материала, комментировал его, приобретал опыт редактора, который вскоре использовал в процессе работы в «Науковому товаристві імені Шевченка» во Львове. Научный и редакторский талант И. Франко наиболее ярко проявился, собственно, при подготовке к печати академических Собраний сочинений С. Руданского, Ю. Федьковича, Т. Шевченко («Кобзарь» в двух томах, 1908).

И. Франко принимает активное участие в подготовке «Записок НТШ» – одного из наиболее авторитетных научных изданий, систематически публикует здесь свои материалы, начиная с первого тома (1895), он также является участником и создателем других научных серий «Товариства», в частности «Етнографічного збірника», «Матеріалів до української етнології», «Українсько-руського архіву», специализированных изданий комиссий и секций НТШ. Влияние И. Франко на научные программы НТШ, профессиональный уровень подготовки отдельных книг и издательских серий к печати свидетельствуют, что он стал одним из главных создателей современной для него гуманитарной науки.

Являясь одним из первых теоретиков книговедения в Украине, И. Франко уже во второй половине XIX века определил тенденции развития издательского дела и реализовал свои идеи на практике. Издательские проекты И. Франко имеют исключительное значение не только для развития издательского дела, но и содержат образцы составления и оформления украинской книги (сборники «З вершин і низин», 1893; «Акорди», 1903), иллюстрируют продуманный и серьезный подход к изданию научной книги («Апокрифи і легенди з українських рукописів» в 5-ти томах, 1899–1910), фольклорных текстов, сопровождающихся ценными комментариями и научным аппаратом («Галицько-руські народні приповідки» в 3-х томах 6-ти выпусках, 31091 записей, 1901–1910 – яркий пример настоящего достижения в области украинской паремиологии).

И. Франко – один из основателей «Українсько-руської Видавничої Спілки» (действовала с 1899 г.), он также является активным автором, переводчиком и редактором этого мощного галицкого издательства. Именно тогда, на рубеже веков, он приступил к изданию в УРВС серии томов собственной поэзии и беллетристики, позже – десятитомника драм В. Шекспира в переводе П. Кулиша, корпуса “малой прозы” (первоначально за счет А. Хойнацкого, затем – УРВС) и многих других авторских сочинений и переводов. В общем И. Франко причастен к изданию 55-ти серийных и внесерийных изданий УРВС. В корпусе “малой прозы”, начало которого положено сборниками «Галицькі образки» и «В поті чола», И. Франко представил своеобразный психологический срез современной для него жизни Галичины, а исторические экскурсы в период революции 1848 г., процесс ликвидации «панщины» в краю он знал лучше любого современного ему историка, – все это превратилось в уникальный материал для исторической и литературоведческой науки. Лучшего информационного материала читателю не мог представить ни один из писателей. В этом ключе написана и последняя повесть И. Франко «Великий шум»,

а история относительно ее издания в Киеве под редакцией М. Грушевского является оригинальным библиологическим материалом, прибавляющим неизвестные штрихи к биографии писателя.

Исследования поэмы И. Франко «Моисей» (1905), в том числе и библиологического характера, дали возможность установить реальное время замысла ее написания. Была отброшена версия советского франковедения, как научно несостоявшаяся, якобы появление произведения обусловлено революционными событиями 1905 г., происшедшими в Российской империи. Не выдержал критики и тезис о том, что идея создания поэмы появилась после встречи И. Франко с создателем теории новейшего сионизма Т. Герцлем в Вене в 1893 г. Абсолютно достоверные источники свидетельствуют: замысел написать поему «Мойсей» возник у писателя примерно на полгода раньше, под влиянием дискуссии о творчестве К. Устияновича, состоявшейся летом 1892 г. во время пребывания у о. Сильвестра Лепкого в с. Жукив на Бережанщине. Первое поэтическое проявление этого замысла видим – каким странным бы это не показалось – во втором издании «Лиса Микити» (1896).

Книгоиздательская работа над книгой И. Франко «Wielka utrata», которая вызвала противоречивое к себе отношение, убеждает, что этот его издательский проект был своеобразным покаянием за статью «Ein Dichter des Verrates» (1897). Украинский поэт, очевидно, и действительно был не прав, когда, высказав ряд ценных размышлений по поводу тенденциозных попыток А. Мицкевича найти в некоторых своих произведениях оправдание предательству, далее говорит об отражении идеи валленродизма во всем творчестве польского пророка. Поэма «Wielka utrata», очевидно, все же не принадлежит перу А. Мицкевича, хотя И. Франко настаивал на противном. Попытка установить ее гипотетических авторов дала возможность получить довольно интересный результат. Автором, вероятнее всего, был участник событий 1830–1831 гг., при этом невзирая на художественное несовершенство поэмы, она все же отражает настроения определенной части польского общества, имеет ярко выраженную направленность против царизма и является своеобразным историко-психологическим документом того времени. Кроме публикации рукописи поэмы, И. Франко поместил малоизвестное предисловие и несколько собственных переводов произведений А. Мицкевича, поэтому книга «Wielka utrata» еще ждет непредвзятых украинских и польских исследователей.

Издательская деятельность И. Франко стала составной частью национально-политического движения, важным фактором превращения его в массовое. Она способствовала формированию и расширению кру-

га новой украинской интеллигенции, начинающей работать на общественной ниве. И. Франко был одним из действующих представителей демократической программы культурного и экономического развития украинского народа, движущегося к политической свободе. Деятельность И. Франко – яркое подтверждение тезиса о безусловном демократизме и гуманизме в целом украинской национальной идеи.

Если в 70–80-е годы XIX ст. краеугольным камнем своей издательской деятельности И. Франко считал необходимость активизировать социально-политическое движение и общественную жизнь в целом, то в более поздние периоды своей деятельности он переориентировался на решение общественно-культурных проблем, о чем свидетельствует тематика его изданий и издательских серий: пропаганда известных произведений мировой классики, публикация источников для иллюстрации истории Украины, вплетение событий мировой культуры в контекст культурных достижений украинского народа предыдущих эпох.

Мировоззренческие позиции И. Франко обусловили и характер его книгоиздательской и книговедческой концепции. Издательской деятельностью И. Франко указал путь и направление дальнейшей работы на следующие десятилетия, наметил в целом тенденции развития издательского дела в Украине. И. Франко и его единомышленники в своих издательских проектах опирались на европейский опыт, прилагали усилия для того, чтобы ознакомить украинского читателя с идеями, сформировавшимися в то время в политической и культурной жизни Европы.

Изучение книгоиздательской деятельности И. Франко позволило выявить практически неизвестные до настоящего времени книговедческие и источниковедческие аспекты, которые имеют большое значение для комплексного понимания развития истории и культуры украинского народа, а также содействуют ознакомлению мировой общественности с его достоянием.

З М І С Т

Передмова	4
Вступ	5
РОЗДІЛ I	
ПОЧАТКИ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ФРАНКА-ВИДАВЦЯ (1875–1880)	
1.1. І. Франко і виникнення радикальної української журналістики	25
1.2. «Дрібна бібліотека» – перша українська видавнича серія радикального спрямування	41
1.3. «Дрібна бібліотека»: нереалізовані задуми і плани	73
1.4. Легальні й нелегальні форми видавничої діяльності І. Франка	86
РОЗДІЛ II	
ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА У 80-х РОКАХ ХХ ст.	
2.1. Світогляд та громадсько-політична діяльність: Проблеми періодизації	101
2.2. Видавничі зацікавлення І. Франка в «Етнографічно-статистичному кружку»	124
2.3. Задуми створення періодичних видань та часткова реалізація їх у «Науковій бібліотеці»	146
2.4. Збірка «З вершин і низин» та окремі видавничі проекти 80-х років ХІХ ст.	160
РОЗДІЛ III	
ІВАН ФРАНКО ЯК ВИДАВЕЦЬ У ПЕРІОД ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ СТРУКТУРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (90-ті РОКИ ХІХ ст.)	
3.1. Новий етап видавничої діяльності: «Літературно-наукова бібліотека»	205
3.2. «Хлопська бібліотека» як зразок видавничої серії політичної партії	217

РОЗДІЛ IV

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

4.1. Іван Франко та наукові періодичні видання НТШ	231
4.2. Видання творів Степана Руданського	238
4.3. Видавець творів Юрія Осипа Федьковича	248
4.4. Пропагатор і видавець творів Тараса Шевченка	277

РОЗДІЛ V

«ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ» І ВИДАННЯ
КОРПУСУ «МАЛОЇ ПРОЗИ»

5.1. Збірка «В поті чола» (1890) як конспект корпусу видань “малої прози”	285
5.2. Видавничий проект “Іван Франко й Антін Хойнацький” та його продовження в Українсько-руській Видавничій Спілці	291

РОЗДІЛ VI

ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА
В УКРАЇНСЬКО-РУСЬКІЙ ВИДАВНИЧІЙ СПІЛЦІ

6.1. Українсько-руська Видавнича Спілка – провідне українське видавництво ХХ ст.	307
6.2. Видавничий проект УРВС – “Вільям Шекспір”	315
6.3. Книжка, що випередила свій час: антологія «Акорди»	327
6.4. «Великий шум» – остання повість Івана Франка	366

РОЗДІЛ VII

ПОЗАСЕРІЙНІ ВИДАННЯ
ІВАНА ФРАНКА ПОЧАТКУ ХХ ст.

7.1. «Лис Микита» і «Мойсей»: генеза ідеї профетизму	377
7.2. Книжкова підсерія «Писання Івана Франка»	389
7.3. Видавничий проект «Wielka utrata»: покаяння, містифікація чи переконання	427

РОЗДІЛ VIII

ВИДАВНИЧІ СЕРІЇ ІВАНА ФРАНКА XX ст.

8.1. Онуфрій Пашук та співпраця у виданні «Універсальної бібліотеки»	451
8.2. «Міжнародна бібліотека» Івана Франка	471
8.3. Видавнича серія «Всесвітня бібліотека»	492

ВИСНОВКИ	512
----------------	-----

Замість післямови	520
-------------------------	-----

ДОДАТКИ

Додаток № 1 Список використаних джерел і літератури	525
--	-----

Додаток № 2 Видавнича серія «Дрібна Бібліотека»	583
--	-----

Додаток № 3 Видавнича серія «Наукова Бібліотека»	587
---	-----

Додаток № 4 Видавнича серія «Літературно-наукова Бібліотека»	589
---	-----

Додаток № 5 Видавнича серія «Хлопська Бібліотека»	593
--	-----

Додаток № 6 Зібрання творів Ю. Федьковича в серії «Українсько-руська Бібліотека»	596
--	-----

Додаток № 7 Видання «Кобзаря» Т. Шевченка за редакцією Івана Франка	598
---	-----

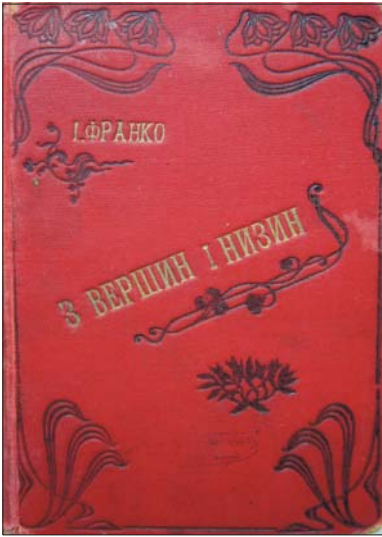
Додаток № 8 Драми Вільяма Шекспіра в перекладі Пантелеймона Куліша за редакцією Івана Франка	599
--	-----

Додаток № 9 Книжкова підсерія «Писання Івана Франка»	602
---	-----

Додаток № 10 Видавнича серія «Універсальна бібліотека»: книжки, видані за участю Івана Франка	605
---	-----

Додаток № 11 Видавнича серія Івана Франка «Міжнародна Бібліотека»	607
---	-----

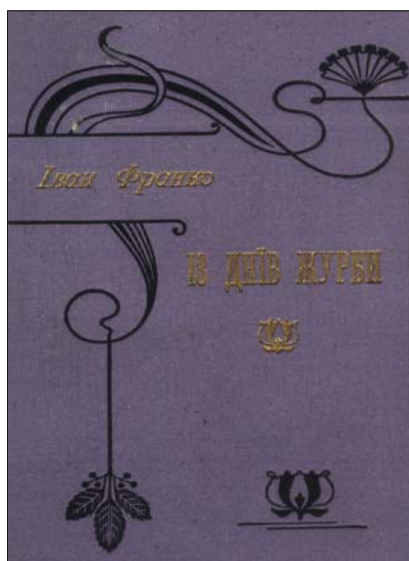
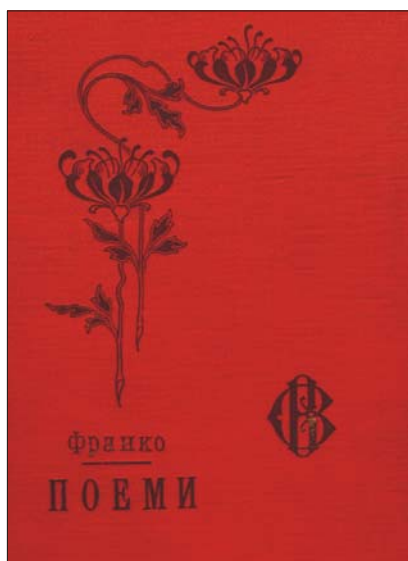
Додаток № 12	
Видавнича серія «Всесвітня Бібліотека»: книжки, видані за участю Івана Франка	610
Додаток № 13	
Бібліографія праць Богдана Якимовича з франкознавства ...	611
ДОПОМІЖНІ ПОКАЖЧИКИ	
Особовий покажчик	619
Географічний покажчик	641
Предметний покажчик установ, організацій, періодичних видань, творів І. Франка, історичних подій	649
Список ілюстрацій	666
Список скорочень	672
РЕЗЮМЕ (англ., нім., пол., рос.)	673

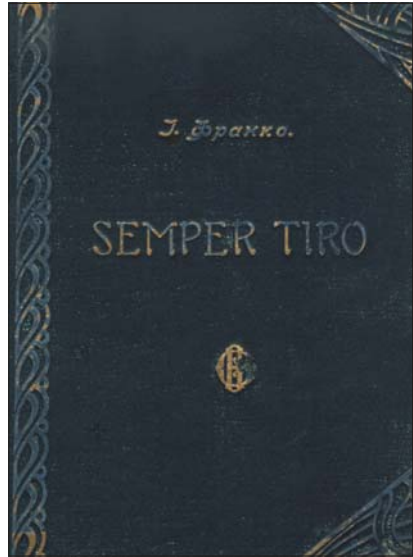
1. Типи оригінальних оправ збірок І. Франка «З вершин і низин» (1893) та «Зів'яле листя» (1896)

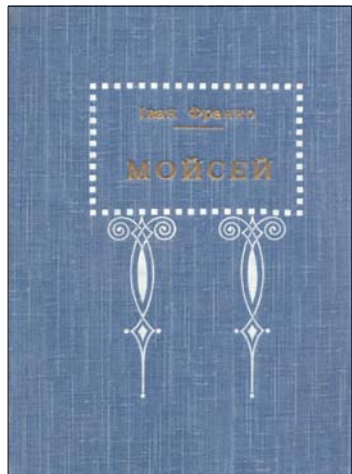
2. Оригінальна оправа збірки «Мій Ізмарагд» (1898)
та обкладинка її другого видання – збірки «Давне й нове» (1911)

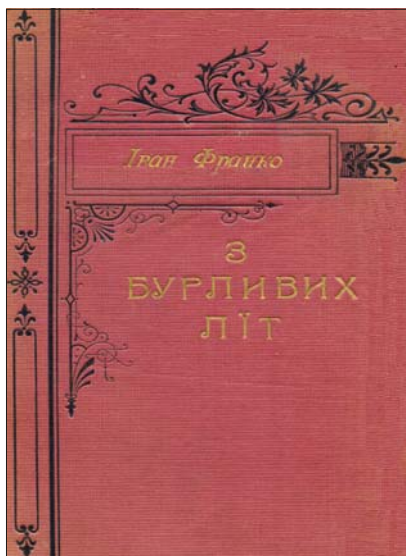
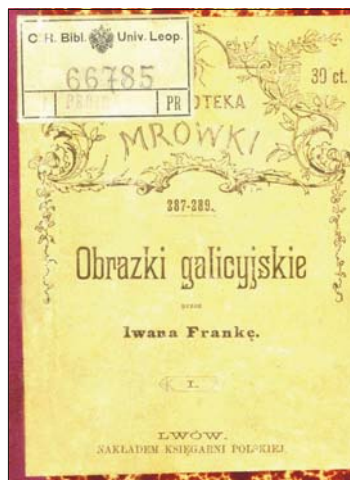
3. Типи оригінальних оправ збірок І. Франка «Поеми» (1899)
та «Із днів журби» (1900)

4. Обкладинка та оригінальна оправа збірки «Semper tiro» (1906)

5. Обкладинка першого видання поеми «Мойсей» (1905)
та оправа її другого видання (1913)

6. Титульний аркуш, обкладинки та оправа прозових збірок І. Франка
«В поті чола» (1890), «Obrazki galicyjskie» (1895, 1897),
«Маніпулянтка» (1906), «З бурливих літ» (1903)

7. Оформлення обкладинок «Літературно-наукового вістника» та «Записок НТШ» – наукових видань НТШ у Львові

8. Обкладинка та сучасна оправа (інтролігатор С.Ковалишин) корпусу «Галицько-руських приповідок» І.Франка «Етнографічний збірник»

9. М'яка обкладинка «Писань Осипа Юрія Федьковича», т. I. Поезії (1902)

10. Портрет Ю. Федьковича на фронтисписі т. I «Писаня...», т. I. Поезії (1902)

1

2

3

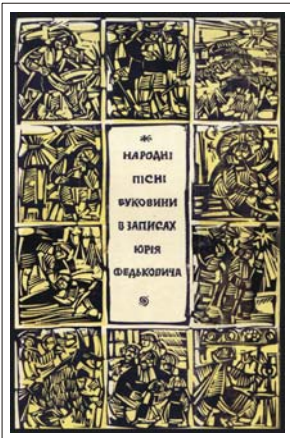

4

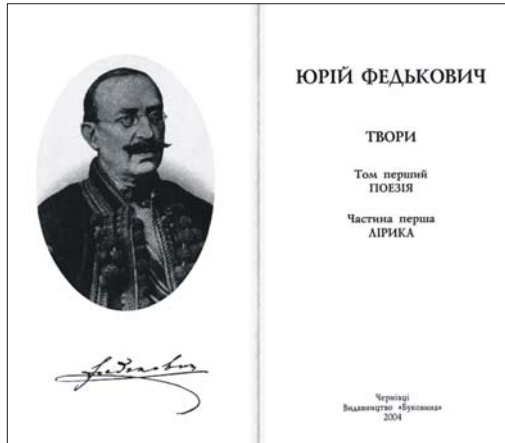
11. Оригінальна оправа в півшкірок «Писань Осипа Юрія Федьковича» (1–3)
Оправа палітурні Львівського університету (4)

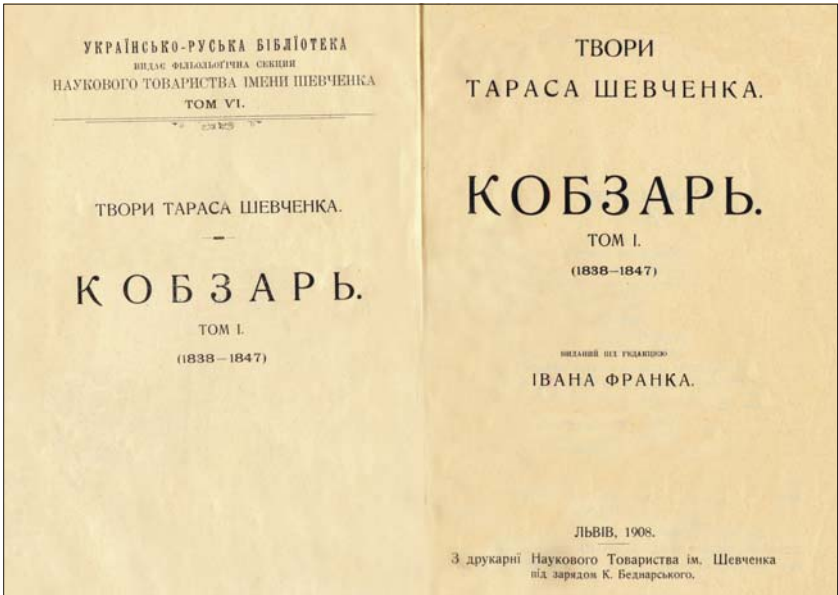
12. Будинок, в якому жив Ю.Федькович у 1872–1873 рр.
(тепер вул. Чайковського, 33)

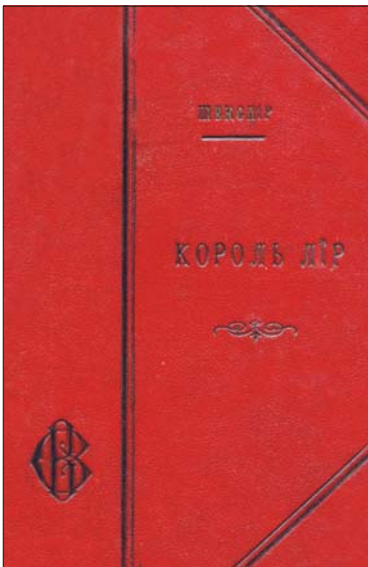
13. Суперобкладинка записів Ю.Федьковича народних пісень Буковини. Художник В. Юрчишин (Київ, 1968)

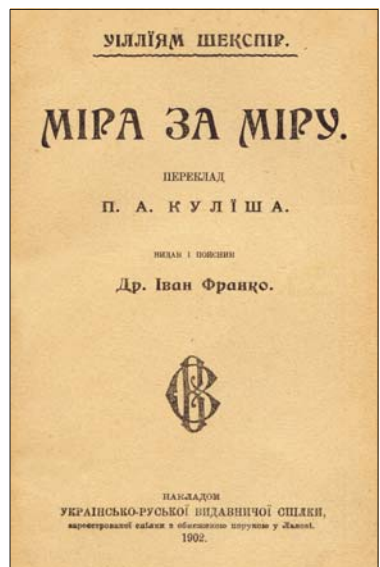
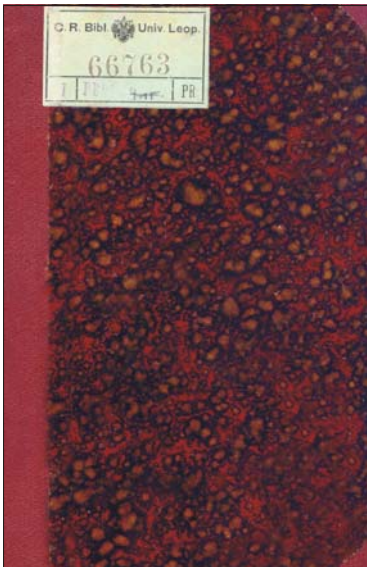
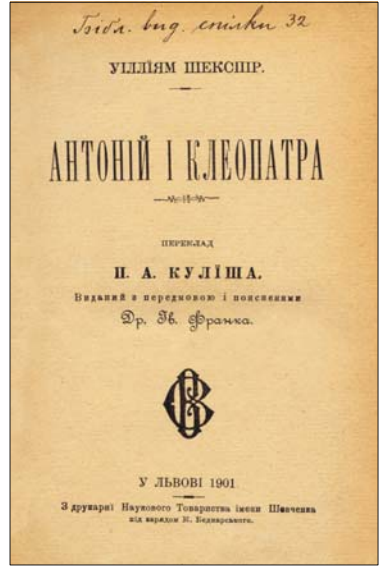
14. Титульний розгорт найновішого видання Ю.Федьковича (2004) (упорядники В.Мельничук та М.Юрійчук)

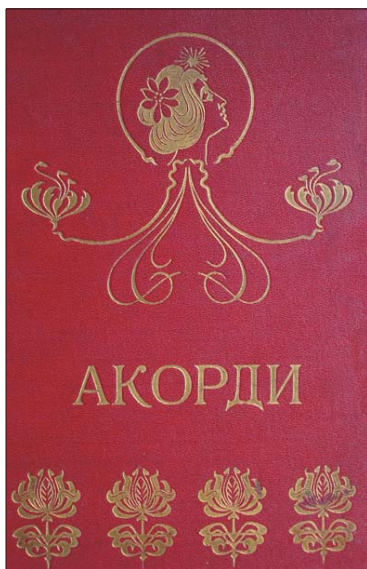
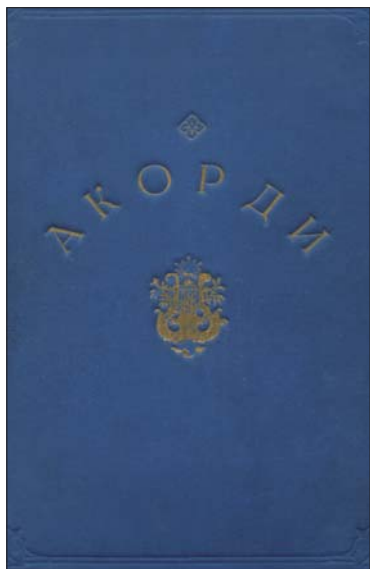
15. Титульний розгорт та обкладинка видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1908)

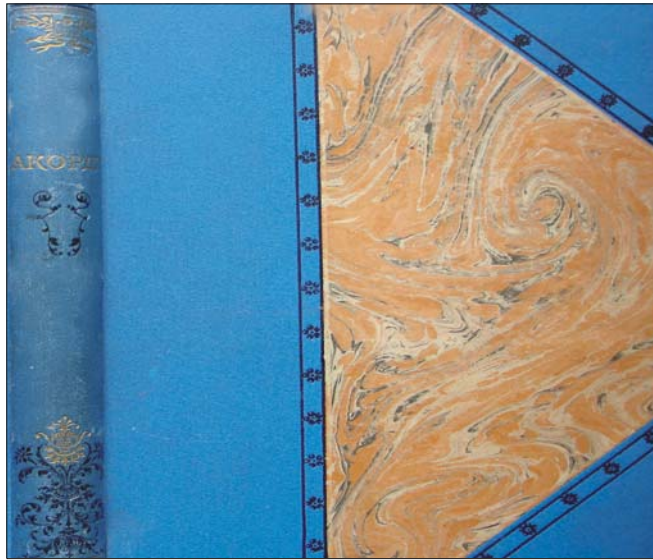
16. Твори В. Шекспіра в перекладі П. Куліша за редакцією І. Франка.
Зразки оригінальних оправ і титульних аркушів

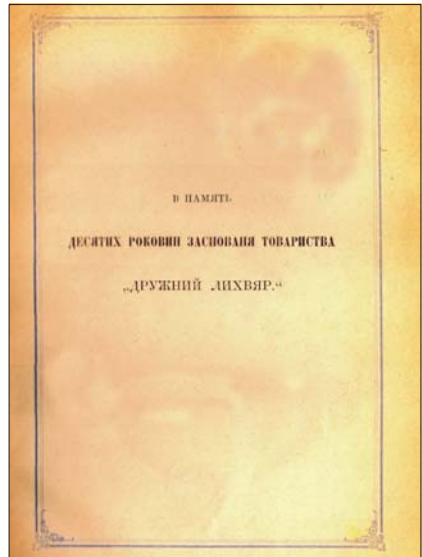
17. Зразки оправ творів В.Шекспіра, виконаних у палітурній майстерні Наукової бібліотеки Львівського університету, поч. ХХ ст.

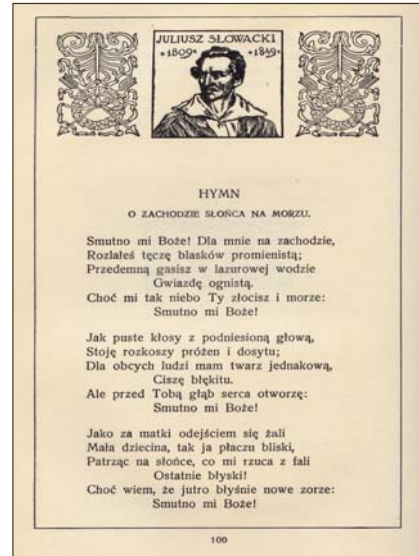
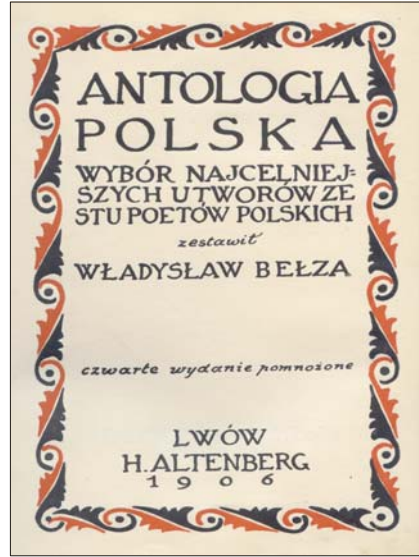
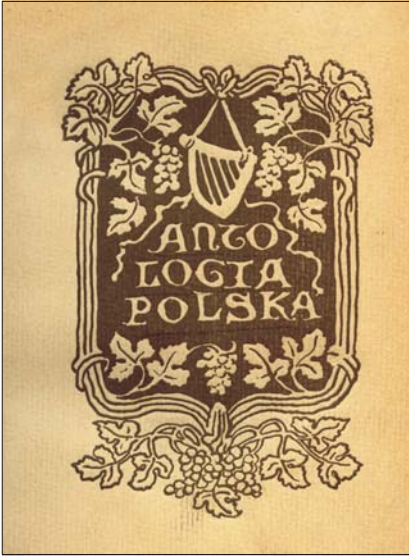
18. Обкладинка та різні типи оправ антології «Акordi» (1903)

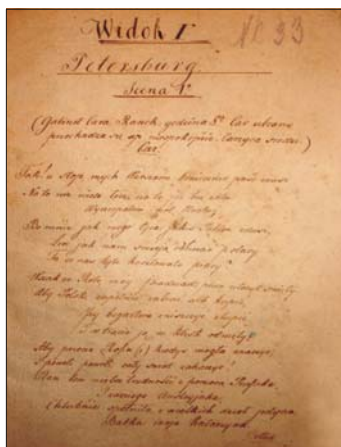
19. Оправа антології «Акорди» з особистої бібліотеки акад. М. Возняка (поч. XX ст.)

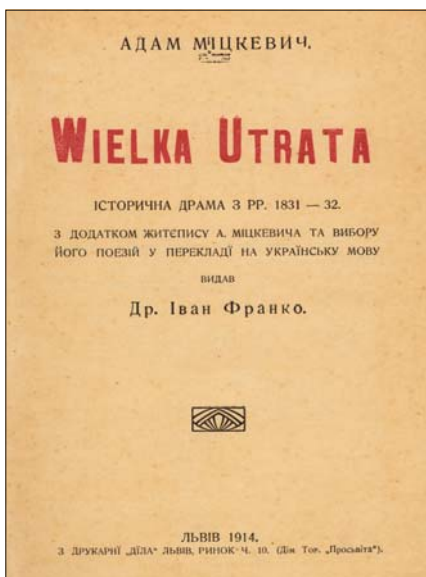
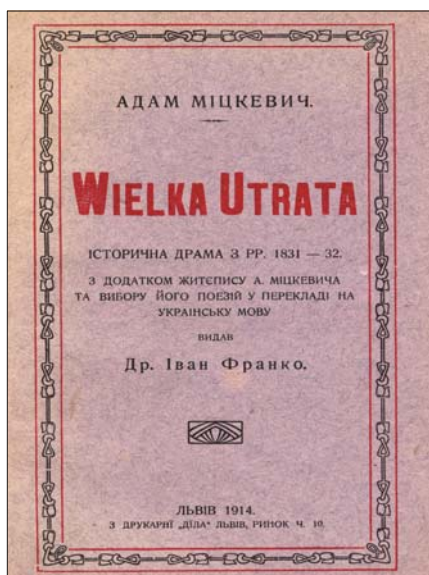
20. «Антологія руська» – перша українська антологія, видана в Галичині (1881)

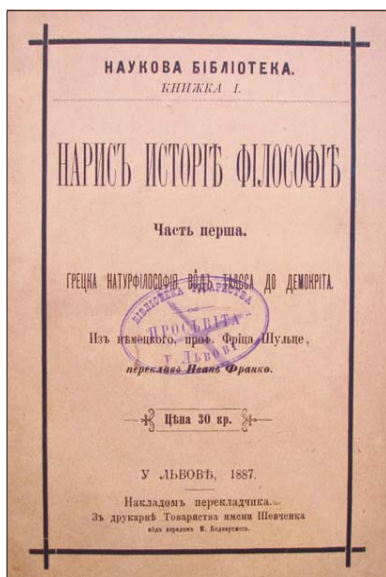
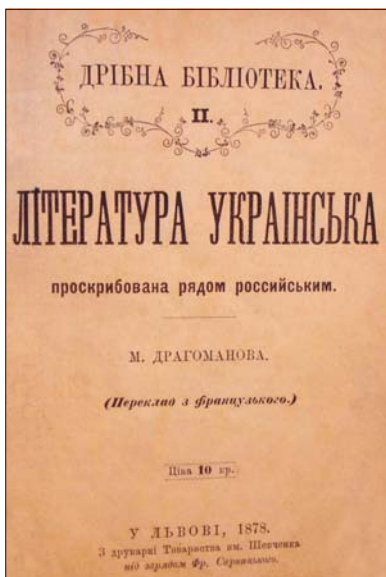
21. Художне оформлення книжки «Antologia polska». Видання Г. Альтенберга, Львів, 1906

22. Оправа та перша сторінка рукопису драми «Wielka utrata», яку І. Франко приписував А. Міцкевичеві

23. Книжкове видання І. Франка драми «Wielka utrata»: обкладинки і титульні аркуші

24. Типи обкладинок книжкових серій І. Франка

25. Типи обкладинок книжкових серій І. Франка